

THE
ABHIDHÂNA-SANGRAHA
OR
A COLLECTION OF SANSKRIT ANCIENT LEXICONS.

No. 1.
THE NÂMALINGÂNUS'ÂSANA
OF
AMARASIMHA.

EDITED BY
PANDIT DURGÂPRASÂD,
KÂSÎNÂTH PÂNDURANG PARAB
AND
PANDIT SIVADATTA.

PRINTED AND PUBLISHED
BY
THE PROPRIETOR
OF
THE NIRNAYA-SÂGARA PRESS.
BOMBAY.

1889.

Price 7 Annas.

(*Registered according to act XXV of 1867.*)

(*All rights reserved by the publisher.*)

॥ श्रीः ॥

अभिधानसंग्रहः

नाम

संस्कृतप्राचीनकोशग्रन्थसमुच्चयः ।

तत्र

(१)

अमरसिंहकृतं

नामलिङ्गानुशासनम् ।

काव्यमालासंपादक-पण्डितदुर्गाप्रसाद-काशीनाथाभ्याम्,
जयपुरराजकीयसंस्कृतपाठशालाध्यापकदाधीच-
पण्डितबदरिनाथात्मजपण्डितशिवदत्तेन च
संशोधितम् ।

तच्च

शके १८११ वत्सरे

मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीतम् ।

मूल्यं ७ आणकाः ।

नामलिङ्गानुशासनस्य विषयानुक्रमः ।

प्रथमं काण्डम् ।

विषयाः ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	श्लोकाः
प्रास्ताविकश्लोकाः	१-५	६ शब्दादिवर्गः	...१५७-१८०
१ स्वर्गवर्गः	६-७१	७ नाट्यवर्गः	...१८३-२२०
२ व्योमवर्गः	७२-७३	८ पातालभोगिवर्गः	...२२१-२३०
३ दिग्वर्गः	७४-१०८	९ नरकवर्गः	...२३२-२३५
४ कालवर्गः	...१०९-१३९	१० वारिवर्गः	...२३६-२७०
५ धीवर्गः	...१४०-१५६	काण्डसमाप्तिश्लोकौ...	...२७९-२८०

द्वितीयं काण्डम् ।

प्रास्ताविकश्लोकः	२८१	६ मनुष्यवर्गः	५४०-६७९
१ भूमिवर्गः	२८२-२९८	७ ब्रह्मवर्गः	६८०-७३७
२ पुरवर्गः	२९९-३१८	८ क्षत्रियवर्गः	७३८-८५७
३ शैलवर्गः	३१९-३२६	९ वैश्यवर्गः	८५८-९६८
४ वनौषधिवर्गः...	३२७-४९६	१० शूद्रवर्गः	९६९-१०१६
५ सिंहादिवर्गः	४९७-५३९	काण्डसमाप्तिश्लोकः	१०१७

तृतीयं काण्डम् ।

प्रास्ताविकश्लोकौ	१०१८-१०१९	४ अव्ययवर्गः	१४३२-१४५४
१ विशेष्टनिम्नवर्गः	१०२०-११३०	५ लिङ्गादिसंग्रहवर्गः	१४५५-१५००
२ संकीर्णवर्गः	११३१-११७३	काण्डसमाप्तिश्लोकः	१५०१
३ नानार्थवर्गः	११७४-१४३१		

अमरसिंहः ।

अयं नामलिङ्गानुशासनप्रणेतामरसिंहः कदा कुत्र समुत्पन्न इत्यद्यापि न निश्चेतुं शक्यते । तत्र 'ध-
न्वन्तरिक्षपणकामरसिंहशङ्कु—' इत्यादि नवरत्नश्लोकं ज्योतिर्विदाभरणान्तिमाध्यायस्थं पश्यन्तः स्विस्ता-
ब्दारम्भात्प्राक् प्रथमे शतकेऽमरसिंहसत्तां बहवः समर्थयन्ते । विल्सनपण्डितः स्वकीयसंस्कृताभिधा-
नस्य (१८१९ मिते 'स्विस्ताब्दे मुद्रितस्य) भूमिकायां पञ्चशतमिते स्विस्ताब्देऽमरसिंह आसीदिति
स्थिरीकरोति । डॉक्टर केर्न् नाम्ना विदुषा बृहत्संहितोपोद्धाते वराहमिहिरामरसिंहौ समकालिकौ, स्वि-
स्ताब्दीयषष्ठशतकपूर्वार्धसमुद्भूतौ चेति निर्णीतम् । वेबरपण्डितस्तु अमरकोषातिरिक्ताः सर्वेऽपि
कोषाः स्विस्ताब्दीयैकादशद्वादशशतकाधस्तना एव समुपलभ्यन्ते, अतोऽमरकोषोऽपि तेभ्यो नातिप्रा-
चीनो भवितुमर्हतीति 'हिस्टरी ऑव् इण्डियन् संस्कृत लिटरेचर्' नाम्नि ग्रन्थे वदति । एवं संदिग्ध ए-
वाद्याप्यमरकोषस्य समयः । सांप्रतमुपलभ्यमाने कोषकलापे नैकोऽप्यमरकोषात्प्राचीन इति सर्वसं-
मतम् । किं त्वासन्केचन कोषा अमरसिंहात्प्रागपि, 'समाहृत्यान्यतन्त्राणि' इति तदुक्तेः । अयममर-
सिंहो बौद्ध आसीदित्यनुमीयते, यतोऽनेनामरकोषे देवदैत्यसामान्यनामान्युक्तवानन्तरं शिवविष्णवादि-
नामान्युपेक्ष्य 'सर्वज्ञः सुगतो बुद्धः' इत्यादि बुद्धनामान्येव वक्तुमुपक्रान्तानि । यथा हेमचन्द्रेण स्वकोषे
जिननामानि । वैदिकमतानुयायी ब्राह्मणस्तु कदापि नैवं कुर्यात् ।

अग्निपुराणेऽमरकोषेण प्रायः समानः कोषः समुपलभ्यते । अतोऽग्निपुराणादेवामरसिंहेन समुद्धृतः
संस्कृतश्चेति पुराणश्रद्धालवः । बहुशास्त्रसारभूतमग्निपुराणं निर्मित्तुना केनचन विदुषा कोषभागेऽमर-
कोषादेव सारमुद्धृत्य किञ्चित्परिवर्त्य स्थापितमिति तु नवीनविज्ञानविकासितबुद्धयः । एवमन्यपुराणे-
ष्वपि दृश्यते । यथा वात्स्यायनीयकामसूत्रस्य भार्याधिकारिकमधिकरणमनुष्टुप्श्लोकबद्धं भविष्यपुराणे
समुपलभ्यते । तत्र तत्तद्वन्धकर्तृभिः पुराणेभ्यो विषय उद्धृतः, आहोस्वित्पुराणकर्तृभिस्तत्तद्वन्धेभ्य
इति संदिग्धम् । सांप्रतमुपलभ्यमानानि पुराणानि तु नात्रैव पुराणानि, वस्तुतस्तत्त्वार्चीनान्येव ।

तत्राग्निपुराण इत्थं कोषक्रमः—

३९९	अध्याये	स्वर्गपातालादिवर्गाः ।	श्लोकाः ८२
३६०	"	अव्ययवर्गाः ।	" ३८
३६१	"	नानार्थवर्गाः ।	" ४०
३६२	"	भूमिवनौषध्यादिवर्गाः ।	" ७८
३६३	"	नृवर्गः ।	" २९
३६४	"	ब्रह्मवर्गः ।	" ११
३६५	"	क्षत्रविट्शूद्रवर्गाः ।	" ४८
३६६	"	सामान्यनामलिङ्गानि ।	" २७

एवमष्टस्वध्यायेषु ३९३ श्लोकात्मकः कोषो वर्तते ।

२९	रमानाथविद्यावाचस्पतिः	....	....	....	....	त्रिकाण्डविवेकः ।
३०	रमेश्वरः	....	....	....	....	प्रदीपमञ्जरी ।
३१	राजदेवः	....	....	....	....	....
३२	रामतर्कवागीशः	....	....	....	....	....
३३	रामकृष्णदीक्षितः	....	....	....	....	पीयूषम् ।
३४	रामनाथः	....	....	....	....	....
३५	रामप्रसादतर्कालंकारः	....	....	....	....	वैषम्यकौमुदी ।
३६	रामस्वामी	....	....	....	....	....
३७	लिङ्गयसूरिः	....	....	....	....	पदविवृतिः ।
३८	लोकनाथः	....	....	....	....	पदमञ्जरी ।
३९	....	....	....	....	....	व्याख्यामृतम् ।
४०	शबरस्वामी	....	....	....	....	....
४१	....	....	....	....	....	संदेहभञ्जिका ।
४२	सर्वधरः	....	....	....	....	....
४३	सर्वानन्दः (वन्दिघाटीयः)	....	....	....	....	टीकासर्वस्वम् ।
४४	सुभूतिः	....	....	....	....	....
४५	सौगतमुनिः	....	....	....	....	....
४६	हडचन्द्रः	....	....	....	....	....
४७	हरदत्तः	....	....	....	....	....

एतेषु टीकाकर्तृनामसु कानिचित्संदिग्धानि सन्ति । कानिचिच्च पुनरुक्तान्यपि भान्ति ।

एतदतिरिक्ताः कर्णाट-काश्मीर-तिबेट-तेलङ्ग-महाराष्ट्रादिभाषानिबद्धास्तत्तद्देशोपयोगिन्योऽन्या अप्य-
मरकोषटीका वर्तन्ते । अमरकोषमपहायान्यः कोऽपि ग्रन्थोऽमरसिंहप्रणीतो नोपलभ्यते । मुकुटस्तु
स्वटीकायां बृहदमरकोषमपि मुहुः स्मरति । सोऽप्यमरसिंहप्रणीत एव स्यादिति प्रतीयते । अथ च
बौद्धश्रीधरदाससंकलिते सदुक्तिकर्णामृते 'प्रयोगव्युत्पत्तौ प्रतिपदविशेषार्थकथने प्रसक्तौ गाम्भीर्ये
रसुवाति च काव्यार्थरचने । अगम्यायामन्यैर्दिशि परिणतेरर्थवचसोर्मतं चेदस्माकं कविरमरसिंहो
विजयते ॥' इत्यमरसिंहप्रशंसापद्यं शालिकनाथनाम्ना समुद्धृतमस्ति । अथ च 'असंज्ञाः खल्वेते जल-
शिखिमरुद्धमनिचयाः प्रकृत्या गर्जन्ति त्वयि तु भुवनं निर्मदमदः । प्रसीद प्रारम्भाद्विरम विनयेथाः
क्रुधमिमं हरे जीमूतानां ध्वनिरयमुदीर्णो न करिणाम् ॥ कुचौ धत्तः कम्पं निपतति कपोलः करतले
निकामं निःश्वासः सरलमलकं ताण्डवयति । दृशः सामर्थ्यानि स्थगयति मुहुर्बाष्पसलिलं प्रपञ्चोऽयं
किञ्चित्तव सखि हृदिस्थं कथयति ॥ तोयं निर्मथितं धृताय मधुने निष्पीडितः प्रस्तरः पानार्थं मृगतृ-
ष्णिकोर्मितरला भूमिः समालोकिता । दुग्धा सेयमचेतनेन जरती दुग्धाशया सूकरी कष्टं यत्खलु दी-
र्घ्या धनतृषा नीचो जनः सेवितः ॥ ये कल्लोलैश्चिरमनुगता दक्षिणस्याम्बुराशेः पीतोच्छिष्टास्तदनु

मलये भोगिभिश्चन्दनस्थैः । अन्तर्भ्रान्ताः प्रतिकिसलयं पुष्पितानां लतानां संप्राप्तास्ते विरहशिखिनो
 गन्धवाहाः सहायाः ॥ सोऽनङ्गः कुसुमानि पञ्च विशिखाः पुष्पाणि बाणासनं स्वच्छन्दच्छिदुरा मधुव्रत-
 मयी पङ्क्तिर्गुणः कर्मके । एतत्साधन उत्सहेत स जगज्जेतुं कथं मन्मथस्तस्यामोघममूर्भवन्ति नहि
 चेदस्त्रं कुरङ्गीदृशः ॥' एतत्पद्यपञ्चकमपि तत्रैवामरसिंहनाम्ना समुद्धृतमस्ति । तेन किमपि काव्यम-
 प्यमरसिंहेन प्रणीतं स्यात् । अथवा काव्यकर्ता कश्चिदन्योऽप्यमरसिंहः स्यादित्यपि भाति । काव्यक-
 ल्पलता-बालभरतयोः कर्ता त्वमरचन्द्रः श्वेताम्बरजैनोऽत्यर्वाचीनश्चेत्यपि ज्ञेयम् ।

अस्माभिस्त्वत्र क्षीरस्वामि-मुकुट-भानुदीक्षित-वेदान्तिमहादेवकृतटीकाभ्योऽमरकोषोद्धाटन-पदचन्द्रि-
 का-व्याख्यासुधा-बुधमनोहराभ्य एव पाठान्तराणि धृतानि सन्तीति ज्ञेयम् ॥

॥ श्रीः ॥

अभिधानसंग्रहः ।

(१)

अमरसिंहकृतं

नामलिङ्गानुशासनम् ।

प्रथमं काण्डम् ।

- यस्य ज्ञानदयासिन्धोरगाधस्यानघा गुणाः । सेव्यतामक्षयो धीराः स श्रिये चामृताय च ॥ १
समाहृत्यान्यतन्त्राणि संक्षिप्तैः प्रतिसंस्कृतैः । संपूर्णमुच्यते वर्गेर्नामलिङ्गानुशासनम् ॥ २
प्रायशो रूपभेदेन साहचर्याच्च कुत्रचित् । स्त्रीपुंनपुंसकं ज्ञेयं तद्विशेषविधेः क्वचित् ॥ ३
भेदाख्यानाय न द्वन्द्वो नैकशेषो न संकरः । कृतोऽत्र भिन्नलिङ्गानामनुक्तानां क्रमादृते ॥ ४
त्रिलिङ्ग्यां त्रिविवृति पदं मिथुने तु द्वयोरिति । निषिद्धलिङ्गं शेषार्थं लन्तायादि न पूर्वभाक् ॥ ५
स्वरव्ययं स्वर्गनाकत्रिदिवत्रिदशलयाः । सुरलोको द्योदिवौ द्वे स्त्रियां क्लीबे त्रिविष्टपम् ॥ ६
अमरा निर्जरा देवास्त्रिदशा विबुधाः सुराः । सुपर्वाणः सुमनसस्त्रिदिवेशा दिवौकसः ॥ ७
आदितेया दिविषदो लेखा अदितिनन्दनाः । आदित्या ऋभवोऽस्वप्रा अमर्त्या अमृतान्धसः ॥ ८
बर्हिर्मुखाः क्रतुभुजो गीर्वाणा दानवारयः । वृन्दारका दैवतानि पुंसि वा देवताः स्त्रियाम् ॥ ९
आदित्यविश्ववसवस्तुषिताभास्वरानिलाः । महाराजिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः ॥ १०
विद्याधराप्सरोयक्षरक्षोगन्धर्वकिनराः । पिशाचो गुह्यकः सिद्धो भूतोऽमी देवयोनयः ॥ ११
असुरा दैत्यदैतेयदनुजेन्द्रारिदानवाः । शुक्रशिष्या दितिसुताः पूर्वदेवाः सुरद्विषः ॥ १२
सर्वज्ञः सुगतो बुद्धो धर्मराजस्तथागतः । समन्तभद्रो भगवान्मारजिलोकजिज्जिनः ॥ १३
षडभिज्ञो दशबलोऽद्वयवादी विनायकः । मुनीन्द्रः श्रीघनः शास्ता मुनिः शाक्यमुनिस्तु यः ॥ १४
स शाक्यसिंहः सर्वार्थसिद्धः शौद्रोदनिश्च सः । गौतमश्चार्कवन्धुश्च मायादेवीसुतश्च सः ॥ १५
ब्रह्मात्मभूः सुरज्येष्ठः परमेष्ठी पितामहः । हिरण्यगर्भो लोकेशः स्वयंभूश्चतुराननः ॥ १६
धाताब्जयोनिर्दुर्हिणो विरिञ्चिः कमलासनः । स्रष्टा प्रजापतिर्वेधा विधाता विश्वसृष्टिधिः ॥ १७
विष्णुर्नारायणः कृष्णो वैकुण्ठो विष्टरश्वाः । दामोदरो हृषीकेशः केशवो माधवः स्वभूः ॥ १८
दैत्यारिः पुण्डरीकाक्षो गोविन्दो गरुडध्वजः । पीताम्बरोऽच्युतः शार्ङ्गो विष्वक्सेनो जनार्दनः ॥ १९

१ 'त्रिपिष्टपम्'। २ 'दिवौकसः'। ३ 'गीर्वाणाः'। ४ 'आसुराः'। ५ 'बुधः'। ६ 'दुषणः'। ७ 'विरिञ्चिः'।
८ एतदग्रे 'नाभिजन्माण्डजः पूर्वोऽनिधनः कमलोद्भवः । सदानन्दो रजोमूर्तिः सत्यको हंसवाहनः ॥' इति प्रक्षिप्तं
क्वचित्, ९ 'नारायणः'। १० 'विश्वक्सेनः'।

उपेन्द्र इन्द्रावरजश्चक्रपाणिश्चतुर्भुजः । पद्मनाभो मधुरिपुर्वासुदेवस्त्रिविक्रमः ॥	२०
देवकीनन्दनः शौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः । वनमाली बलिध्वंसी कंसारातिरधोक्षजः ॥	२१
विश्वभरः कैटभजिद्विधुः श्रीवत्सलाञ्छनः । वसुदेवोऽस्य जनकः स एवानकदुन्दुभिः ॥	२२
बलभद्रः प्रलम्बघ्नो बलदेवोऽच्युताग्रजः । रेवतीरमणो रामः कामपालो हलायुधः ॥	२३
नीलाम्बरो रौहिणेयस्तालाङ्गो मुसली हली । संकर्षणः सीरपाणिः कालिन्दीभेदनो बलः ॥	२४
मदनो मन्मथो मारः प्रद्युम्नो मीनकेतनः । कंदर्पो दर्पकोऽनङ्गः कामः पञ्चशरः स्मरः ॥	२५
शैम्बरारिर्मनसिजः कुसुमेषुरनन्यजः । पुष्पधन्वा रतिपतिर्मकरध्वज आत्मभूः ॥	२६
ब्रह्मसूविश्वकेतुः स्यादतिरुद्ध उषापतिः । लक्ष्मीः पद्मालया पद्मा कमला श्रीहरिप्रिया ॥ ^१	२७
शङ्खो लक्ष्मीपतेः पाञ्चजन्यश्चक्रं सुदर्शनः । कौमोर्दकी गदा खड्गो नन्दकः कौस्तुभो मणिः ॥ ^२	२८
गरुत्मान्गरुडस्ताक्षर्यो वैनतेयः खगेश्वरः । नागान्तको विष्णुरथः सुपर्णः पन्नगाशनः ॥	२९
शंभुरीशः पशुपतिः शिवः शूली महेश्वरः । ईश्वरः शैव ईशानः शंकरश्चन्द्रशेखरः ॥	३०
भूतेशः खण्डपरशुर्गिरीशो गिरिशो मृडः । मृत्युञ्जयः कृत्तिवासाः पिनाकी प्रमथाधिपः ॥	३१
उग्रः कपर्दी श्रीकण्ठः शितिकण्ठः कपालभृत् । वामदेवो महादेवो विरूपाक्षस्त्रिलोचनः ॥	३२
कृशानुरेताः सर्वज्ञो धूर्जटिर्नीललोहितः । हरः स्मरहरो भर्गरुयम्बकस्त्रिपुरान्तकः ॥	३३
गङ्गाधरोऽन्धकरिपुः क्रतुध्वंसी वृषध्वजः । व्योमकेशो भवो भीमः स्थाणू रुद्र उमापतिः ॥ ^३	३४
कपर्दोऽस्य जटाजूटः पिनाकोऽर्जुनं धनुः । प्रमथाः स्युः पारिषदा ब्रह्मीत्याद्यास्तु मातरः ॥	३५
विभूतिभूतिरैश्वर्यमणिमादिकमष्टधा । उमा कात्यायनी गौरी कौली हैमवतीश्वरा ॥	३६
शिवा भवानी रुद्राणी शर्वाणी सर्वमङ्गला । अपर्णा पार्वती दुर्गा मृडानी चण्डिकाम्बिका ॥ ^४	३७
विनायको विघ्नराजद्वैमातुरगणाधिपाः । अप्येकदन्तहेरम्बलम्बोदरगजाननाः ॥	३८
कार्तिकेयो महासेनः शरजन्मा षडाननः । पार्वतीनन्दनः स्कन्दः सेनानीरम्भिर्भृगुहः ॥	३९
बाहुलेयस्तारकजिद्विशाखः शिखिवाहनः । धाममातुरः शक्तिधरः कुमारः क्रौञ्चदारणः ॥ ^५	४०
इन्द्रो मरुत्वान्मघवा विडौजाः पाकशासनः । वृद्धश्रवाः सुनासीरः पुरुहूतः पुरंदरः ॥	४१
जिष्णुर्लैखर्षभः शक्रः शतमन्युर्दिवस्पतिः । सुत्रामा गोत्रभिद्वज्जी वासवो वृत्रहा वृषा ॥	४२

१ 'दैवकीनन्दनः'. २ 'शौरिः'. ३ 'श्रीवत्सोऽपि' इति मुकुटः. ४ एतदग्रे 'पुराणपुरुषो यज्ञपुरुषो नरकान्तकः । जलशायी विश्वरूपो मुकुन्दो मुरमर्दनः ॥' इति प्रक्षिप्तम्. ५ 'मुषली'. ६ 'संवराजिः'. ७ क्वचित् 'ऋष्यकेतुः' इति पाठः—इति मुकुटः, 'विश्वकेतुः' इत्यपपाठः—इति क्षीरस्वामी. ८ 'ऊषापतिः'. ९ एतदग्रे 'इन्दिरा लोकमाता मा क्षीरोदतनया रमा । भार्गवी लोकजननी क्षीरसागरकन्यका ॥' इति प्रक्षिप्तम्. १० 'सुदर्शनः पुंसि' इति क्षीरस्वामी, 'क्लीवत्वं च' इति मुकुटः. ११ संहितासु मेण्डादौ 'कौपोदकी' इति पाठः—इति स्वामी. १२ एतदग्रे 'चापः शार्ङ्गं मुरारेस्तु श्रीवत्सो लाञ्छनं स्मृतम् । अश्वाश्च शैव्यसुग्रीवमेघपुष्पवलाहकाः ॥ सारथिर्दोरको मन्त्री ह्युद्धवश्चानुजो गदः ॥' इति प्रक्षिप्तम्. १३ 'सर्वः'. १४ 'खण्डपरशुः'. १५ 'भर्ग्यः'. १६ एतदग्रे 'अहिर्बुध्न्योऽष्टमूर्तिश्च गजारिश्च महानटः' इति प्रक्षिप्तम्. १७ 'अजकवम्', 'आजगवम्', 'अजकावम्'. १८ 'पारिषदाः'. १९ 'ब्रह्माण्याद्याः' इति स्वामिसंमतः पाठः. २० 'काला'. २१ 'ईश्वरी'. २२ 'पुंयोगे शिवी' इति स्वामी. २३ एतदग्रे 'आर्या दाक्षायणी चैव गिरिजा मेनकात्मजा' इति प्रक्षिप्तम्. २४ एतदग्रे 'शृङ्गी भृङ्गी रिटिस्तुण्डी नन्दिको नन्दिकेश्वरः । कर्ममोटी तु चामुण्डा चर्ममुण्डा तु चर्चिका ॥' इति प्रक्षिप्तम्. २५ 'विडौजाः'. २६ 'शुनाशीरः', 'शुनासीरः'. २७ 'सूत्रामा'.

वास्तोष्पतिः सुरपतिर्बलारातिः शचीपतिः । जम्भभेदी हरिहयः स्वाराणमुचिसूदनः ॥	४३
संक्रन्दनो दुश्चयवनस्तुराषाण्मेघवाहनः । आखण्डलः सहस्राक्ष ऋभुक्षास्तस्य तु प्रिया ॥	४४
पुलोमजा शचीन्द्राणी नगरी त्वमरावती । हय उच्चैःश्रवाः सूतो मातलिर्नन्दनं वनम् ॥	४५
स्यात्प्रासादो वैजयन्तो जयन्तः पाकशासनिः । ऐरावतोऽभ्रमातङ्गैरावणाभ्रमुवल्लभाः ॥	४६
ह्लादिनी वज्रमल्ली स्यात्कुलिशं भिदुरं पविः । शतकोटिः स्वरुः शम्भो दम्भोलिरशनिर्द्वयोः ॥	४७
व्योमयानं विमानोऽस्त्री नारदाद्याः सुरर्षयः । स्यात्सुधर्मा देवसभा पीयूषममृतं सुधा ॥	४८
मन्दाकिनी विद्यद्गङ्गा स्वर्णदी सुरदीर्घिका । मेरुः सुमेरुर्हेमाद्री रत्नसानुः सुरालयः ॥	४९
पञ्चैते देवतरवो मन्दारः पारिजातकः । संतानः कल्पवृक्षश्च पुंसि वा हरिचन्दनम् ॥	५०
सनत्कुमारो वैधात्रः स्वर्वेद्यावश्विनीसुतौ । नासत्यावश्विनौ दस्त्रावाश्विनेयौ च तावुभौ ॥	५१
स्त्रियां बहुष्वप्सरसः स्वर्वेश्या उर्वशीमुखाः । हँहा हँहृश्चैवमाद्या गन्धर्वास्त्रिदिवौकसाम् ॥	५२
अग्निर्वैश्वानरो वह्निर्वीतिहोत्रो धनंजयः । कृपीटयोनिर्ज्वलनो जातवेदास्तनूनपात् ॥	५३
बर्हिः शुष्मा कृष्णवर्त्मा शोचिष्केश उषर्बुधः । आश्रयाशो बृहद्भानुः कृशानुः पावकोऽनलः ॥	५४
रोहिताश्वो वायुसखा शिखावानाशुशुक्षणिः । हिरण्यरेता द्रुतभुग्दहनो हव्यवाहनः ॥	५५
सप्ताचिर्दमुनाः शुक्रश्चित्रभानुर्विभावसुः । शुचिरप्पित्तमौर्वस्तु वाडवो वडवानलः ॥	५६
वह्नेर्द्वयोर्ज्वालकीर्लोवर्चिर्हेतिः शिखा स्त्रियाम् । त्रिषु स्फुलिङ्गोऽग्निकणः संतापः संज्वरः समौ ॥	५७
धर्मराजः पितृपतिः समवर्ती परेतराट् । कृतान्तो यमुनाभ्राता शमनो यमराज्यमः ॥	५८
कालो दण्डधरः आद्भदेवो वैवस्वतोऽन्तकः । राक्षसः कौणपः कव्यात्क्रव्यादोऽर्क्षप आशरः ॥	५९
रात्रिचरो रात्रिचरः कर्बुरो निकषात्मजः । यातुधानः पुण्यजनो नैर्ऋतो यातुरक्षसी ॥	६०
प्रचेता वरुणः पाशी यादसांपतिरप्पतिः । श्वसनः स्पर्शनो वायुर्मातरिश्वा सदागतिः ॥	६१
पृषदश्चो गन्धवहो गन्धवाहानिलाशुगाः । समीरमारुतमरुज्जगत्प्राणसमीरणाः ॥	६२
नभस्वर्द्धीतपवनपवमानप्रभञ्जनाः । प्राणोऽपानः समानश्चोदानव्यानौ च वायवः ॥	६३
शरीरस्था इमे रंहस्तरसी तु रयः स्यदः । जवोऽथ शीघ्रं त्वरितं लघु क्षिप्रमरं द्रुतम् ॥	६४
सत्वरं चपलं तूर्णमविलम्बितमाशु च । सततानारताश्रान्तसंतताविरतानिशम् ॥	६५
निलानवरताजस्रमप्यथातिशयो भरः । अतिवेलभृशालथीतिमात्रोद्गाढनिर्भरम् ॥	६६
तीव्रैकान्तनितान्तानि गाढवाढदृढानि च । क्लीबे शीघ्राद्यसत्त्वे स्यान्निष्पेषां सत्त्वगामि यत् ॥	६७
कुबेरस्यम्बकसखो यक्षराजुह्यकेश्वरः । मनुष्यधर्मा धनदो राजराजो धनाधिपः ॥	६८
किंनरेशो वैश्रवणः पौलस्त्यो नरवाहनः । यक्षैकपिङ्गलविलश्रीदपुण्यजनेश्वराः ॥	६९
अस्योद्यानं चैत्ररथं पुत्रस्तु नलकूबरः । कैलासः स्थानमलका पूर्वमानं तु पुष्पकम् ॥	७०

१ 'शचिः', 'सचिः', 'सची'. २ 'सम्भः'. ३ नान्तः, आवन्तोऽपि. ४ 'हाहस्', 'हहा'. ५ 'हुहुः'. ६ शत्रन्तोऽपि, 'दान्तः' इति रामदासटीका. ७ इदन्तः, सान्तोऽपि, समस्तं नान्तम्. ८ अदन्तोऽपि. ९ 'आशयाशोऽपि'. १० 'वायुसखोऽपि'. ११ 'दमूनाः'. १२ सान्ता, इदन्तापि. १३ एतदग्रे 'उल्का स्यान्निर्गतज्वाला भूतिर्भसितभस्मिनि । क्षारो रक्षा च दावस्तु दयो वनहुताशनः' इति प्रक्षिप्तम्. १४ दन्त्यमध्यः, तालव्यमध्योऽपि. १५ 'जगत्-प्राणौ' पृथगपि. १६ 'वातिरपि.' १७ एतदग्रे 'प्रकम्पनो महावातो झञ्झावातः सृष्टिकः' इति प्रक्षिप्तम्. १८ 'भेद्यगामि.'

स्यात्किनरः किंपुरुषस्तुरंगवदनो मयुः । निधिर्ना शेवधिर्भेदाः पद्मशङ्खादयो निधेः ॥ ७१
इति स्वर्गवर्गः ॥ १ ॥

द्योदिवौ द्वे स्त्रियामभ्रं व्योम पुष्करमम्बरम् । नभोऽन्तरीक्षं गगनमनन्तं सुरवर्त्म खम् ॥ ७२
वियद्विष्णुपदं वा तु पुंस्याकाशविहायसी ॥^१ ७३
इति व्योमवर्गः ॥ २ ॥

दिशस्तु ककुभः काष्ठा आशाश्च हरितश्च ताः । प्राच्यैवाचीप्रतीच्यस्ताः पूर्वदक्षिणपश्चिमाः ॥ ७४
उत्तरा दिगुदीची स्याद्दिश्यं तु त्रिषु दिग्भवे ।^२ इन्द्रो वह्निः पितृपतिर्नैऋतो वरुणो मरुत् ॥ ७५
कुबेर ईशः पतयः पूर्वादीनां दिशां क्रमात् ।^३ ऐरावतः पुण्डरीको वामनः कुमुदोऽञ्जनः ॥ ७६
पुष्पदन्तः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः । करिण्योऽभ्रमुकपिलापिङ्गलानुपमाः क्रमात् ॥ ७७
ताम्रकर्णी शुभ्रदन्ती चाङ्गना चाज्जनावती । क्लीबाव्ययं लपदिशं दिशोर्मध्ये विदिक्स्त्रियाम् ॥ ७८
अभ्यन्तरं लन्तरालं चक्रवालं तु मण्डलम् । अभ्रं मेघो वारिवाहः स्तनयितुर्बलाहकः ॥ ७९
धाराधरो जलधरस्तडित्वान्वारिदोऽम्बुभृत् । घनजीमूतमुदिरजलमुग्धमयोनयः ॥ ८०
कादम्बिनी मेघमाला त्रिषु मेघभवेऽभ्रियम् । स्तनितं गर्जितं मेघनिर्घोषे रसितादि च ॥ ८१
शैपाशतद्गदाह्वान्यैरावत्यः क्षणप्रभा । तडित्सौदामनीविद्युच्चञ्चलाचपला अपि ॥ ८२
स्फूर्जथुर्वज्रनिर्घोषो मेघज्योतिरिरमदः । इन्द्रायुधं शक्रधनुस्तदेव ऋजुरोहितम् ॥ ८३
वृष्टिर्वर्षं तद्विघातेऽवग्राहवग्रहौ समौ । धारासंपात आसारः शीकरोऽम्बुकणाः सृताः ॥ ८४
वर्षोपलस्तु करका मेघच्छन्नेऽह्नि दुर्दिनम् । अन्तर्धो व्यवधा पुंसि लन्तर्धिरपवारणम् ॥ ८५
अपिधानतिरोधानपिधानाच्छादनानि च । हिमांशुश्चन्द्रमार्श्चन्द्र इन्दुः कुमुदबान्धवः ॥ ८६
विधुः सुधांशुः शुभ्रांशुरोषधीशो निशापतिः । अब्जो जैवातृकः सोमो ग्लौर्मृगाङ्कः कलानिधिः ८७
द्विजराजः शशधरो नक्षत्रेशः क्षपाकरः । कला तु षोडशो भागो बिम्बोऽस्त्री मण्डलं त्रिषु ॥ ८८
भित्तं शकलखण्डे वा पुंस्यर्धोऽर्धं समेऽशके । चन्द्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना प्रसादस्तु प्रसन्नता ॥ ८९
कलङ्काङ्कौ लाञ्छनं च चिह्नं लक्ष्म च लक्षणम् । सुषमा परमा शोभा शोभा कान्तिर्द्युतिश्छविः ९०
अवश्यायस्तु नीहारस्तुषारस्तुहिनं हिमम् । प्रालेयं मिहिका चाथ हिमानी हिमसंहतिः ॥ ९१
शीतं गुणे तद्वदर्थः सुषीमः शिशिरो जडः । तुषारः शीतलः शीतो हिमः सप्तान्यलिङ्गकाः ॥ ९२
ध्रुव औत्तानपादिः स्यादगस्त्यः कुम्भसंभवः । मैत्रावरुणिरस्यैव लोपामुद्रा सधर्मिणी ॥ ९३
नक्षत्रमृक्षं भं तारा तारकाप्युडु वा स्त्रियाम् । दाक्षायण्योऽश्विनीत्यादितारा अश्वयुगश्विनी ॥ ९४
राधा विशाखा पुष्ये तु सिध्यतिष्यौ श्रविष्ठया । समा धनिष्ठाः स्युः प्रोष्ठपदा भाद्रपदाः स्त्रियः ॥ ९५
मृगशीर्षं मृगशिरस्तस्मिन्नेवाग्रहायणी । ईत्स्वलास्तच्छिरोदेशे तारका निवसन्ति याः ॥ ९६

१ 'अन्तरिक्षम्'. २ एतदग्रे 'विहायसोऽपि नाकोऽपि द्युरपि स्यात्तदव्ययम् । तारापथोऽन्तरिक्षं च मेघाध्वा च महाबिलम् ॥' इति प्रक्षिप्तम्. ३ 'अपाची'. ४ एतदग्रे 'अवाग्भवमवाचीनमुदीचीनमुदग्भवम् । प्रत्यग्भवं प्रतीचीनं प्राचीनं प्राग्भवं त्रिषु ॥' इति प्रक्षिप्तम्. ५ एतदग्रे 'राविः शुक्रो महीसूनुः स्वर्भानुर्भानुजो विधुः । नुयो बृहस्पतिश्चेति दिशां चैव तथा ग्रहाः ॥' इति प्रक्षिप्तम्. ६ 'शम्वा' इति प्राच्याः—इति स्वामी. ७ 'निष्पेषः'. ८ 'चन्दः'. ९ 'सोमा' नान्तोऽपि. १० 'इन्वकाः' इति स्वामी.

बृहस्पतिः सुराचार्यो गीर्पतिर्धिषणो गुरुः । जीव आङ्गिरसो वाचस्पतिश्चित्रशिखण्डिजः ॥ ९७
 शुक्रो दैत्यगुरुः काव्य उशना भार्गवः कविः । अङ्गारकः कुजो भौमो लोहिताङ्गो महीसुतः ॥ ९८
 रौहिणेयो बुधः सौम्यः समौ सौरिशनैश्चरौ । तमस्तु राहुः स्वर्मानुः सैहिकेयो विधुंतुदः ॥ ९९
 सप्तर्षयो मरीच्यत्रिमुखाश्चित्रशिखण्डिनः । राशीनामुदयो लग्नं ते तु मेषवृषादयः ॥ १००
 सूरसूर्यार्यमादित्यद्वादशात्मदिवाकराः । भास्कराहस्करब्रध्नप्रभाकरविभाकराः ॥ १०१
 भास्वद्विवस्वत्सप्ताश्वहरिदश्वोष्णरश्मयः । विकर्तनार्कमार्तण्डमिहिरारुणपूषणः ॥ १०२
 द्युमणिस्तरणिर्मित्रश्चित्रभानुर्विरोचनः । विभावसुर्ग्रहपतिस्त्रिषांपतिरहर्षतिः ॥ १०३
 भानुर्हंसः सहस्रांशुस्तपनः सविता रविः । माठरः पिङ्गलो दण्डश्चण्डांशोः पारिपाश्विकाः ॥ १०४
 सूरसूतोऽरुणोऽनूरुः काश्यपिर्गरुडाग्रजः । परिवेषस्तु परिधिरुपसूर्यकमण्डले ॥ १०५
 किरणोत्समयूखांशुगभस्तिवृण्मृगश्रयः । भानुः करो मरीचिः स्त्रीपुंसयोर्दीधितिः स्त्रियाम् ॥ १०६
 स्युः प्रभारुग्रुचिस्त्रिङ्माभाश्छविद्युतिदीपयः । रोचिः शोचिरुभे क्लीबे प्रकाशो द्योत आतपः १०७
 कोष्णं कवोष्णं मन्दोष्णं कटुष्णं त्रिषु तद्वति । तिग्मं तीक्ष्णं खरं तद्वन्मृगतृष्णा मरीचिका ॥ १०८

इति दिग्वर्गः ॥ ३ ॥

कालो दिष्टोऽप्यनेहापि समयोऽप्यथ पक्षतिः । प्रतिपद्दे इमे स्त्रीले तदाद्यास्तिथयो द्वयोः ॥ १०९
 घ्नो दिनाहनी वा तु क्लीबे दिवसवासरौ । प्रत्युषोऽहर्मुखं कल्यमुषःप्रत्युषसी अपि ॥ ११०
 प्रभातं च दिनान्ते तु सायः संध्या पितृप्रसूः । प्राह्णापराह्णमध्याह्नास्त्रिसंध्यमथ शैर्वरी ॥ १११
 निशा निशीथिनी रात्रिस्त्रियामा क्षणदा क्षपा । विभावरीतमस्त्रिन्यौ रजनी यामिनी तर्मी ॥ ११२
 तमिस्रा तामसी रात्रिर्ज्योत्स्नी चन्द्रिकयान्विता । आगामिवर्तमानाहर्गुक्तायां निशि पक्षिणी ॥ ११३
 गणरात्रं निशा बह्वथः प्रदोषो रजनीमुखम् । अर्धरात्रनिशीथौ द्वौ द्वौ यामप्रहरौ समौ ॥ ११४
 स पर्वसंधिः प्रतिपत्पञ्चदशयोर्यदन्तरम् । पक्षान्तौ पञ्चदशयौ द्वे पौर्णमासी तु पूर्णिमा ॥ ११५
 कलाहीने सानुमतिः पूर्णं राका निशाकरे । अमावास्या लमावस्या दर्शः सूर्येन्दुसंगमः ॥ ११६
 सा दृष्टेन्दुः सिनीवाली सा नष्टेन्दुकला कुहूः । उपरागो ग्रहो राहुग्रस्ते त्रिन्दौ च पूष्णि च ॥ ११७
 सोपप्लवोपरक्तौ द्वावप्युत्पात उपाहितः । एकयोक्त्या पुष्पवन्तौ दिवाकरनिशाकरौ ॥ ११८
 अष्टादश निमेषास्तु काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कला । तास्तु त्रिंशत्क्षणस्ते तु मुहूर्तो द्वादशास्त्रियाम् ११९
 ते तु त्रिंशदहोरात्रः पक्षस्ते दश पञ्च च । पक्षौ पूर्वापरौ शुक्लकृष्णौ मासस्तु तावुभौ ॥ १२०
 द्वौ द्वौ मार्गादिमासौ स्यादृतुस्तैरयनं त्रिभिः । अयने द्वे गतिरुदग्दक्षिणार्कस्य वत्सरः ॥ १२१
 समरात्रिदिवे काले विषुवद्विषुवं च तत् । मार्गशीर्षे सहा मार्गे आग्रहायणिकश्च सः ॥ १२२

१ 'शूरः' तालव्यादिरपि. २ 'मार्ताण्डः'. ३ 'तापनः'. ४ एतदग्रे 'पद्माक्षस्तेजसां राशिदृष्टायानाथस्तमिस्रहा । कर्मसाक्षी जगच्चक्षुर्लोकबन्धुस्त्रयीतनुः ॥ प्रद्योतनो दिनमणिः खद्योतो लोकबान्धवः । इनो भागो धामनिधिश्चां-
 शुमाल्यब्जिनीपतिः ॥' इति प्रक्षिप्तम्. ५ 'काश्यपः' इति सभ्यः पाठः—इति क्षीरस्वामी. ६ 'वृष्णिः'
 इत्येके—इति स्वामी, 'वृष्णिः' इति मुकुटः. ७ एतदग्रे 'व्युष्टं विभात द्वे क्लीबे पुंसि गोसर्ग इष्यते' इति
 प्रक्षिप्तम्. ८ निर्यकारापि. ९ 'शार्धरी'. १० 'रात्री'. ११ 'रजनिः'. १२ 'तमा'. १३ एतदग्रे 'पुष्य-
 युक्ता पौर्णमासी पौषी मासे तु यत्र सा । नाम्ना स पौषो माघाद्याश्चैवमेकादशापरे ॥' इति प्रक्षिप्तम्.

पौषे तैषसहस्यौ द्वौ तपा माघेऽथ फाल्गुने । स्यात्तपस्यः फाल्गुनिकः स्याच्चैत्रे चैत्रिको मधुः॥१२३
 वैशाखे माधवो राधो ज्यैष्ठ्ये शुक्रः शुचिस्त्वयम् । आषाढे श्रावणे तु स्यान्नभाः श्रावणिकश्च सः॥१२४
 स्युर्नभस्यप्रौष्ठपदभाद्रभाद्रपदाः समाः । स्यादाश्विन इषोऽप्याश्वयुजोऽपि स्यात्तु कार्तिके ॥ १२५
 बाहुल्योर्जौ कार्तिकिको हेमन्तः शिशिरोऽस्त्रियाम् । वसन्ते पुष्यसमयः सुरभिर्ग्रीष्म उष्मकः॥१२६
 निदाघ उष्णोपगम उष्ण ऊष्मागमस्तैपः । स्त्रियां प्रावृट् स्त्रियां भूम्नि वर्षा अथ शरत्स्त्रियाम्॥१२७
 षडमी ऋतवः पुंसि मार्गदीनां युगैः क्रमात् । संवत्सरो वत्सरोऽब्दो हायनोऽस्त्री शरत्समाः॥१२८
 मासेन स्यादहोरात्रः पैत्रो वर्षेण दैवतः । दैवे युगसहस्रे द्वे ब्राह्मः कल्पौ तु तौ नृणाम् ॥ १२९
 मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः । संवर्तः प्रलयः कल्पः क्षयः कल्पान्त इत्यपि ॥ १३०
 अस्त्री पङ्क्तं पुमान्पाप्मा पापं किल्बिषकल्मषम् । कलुषं वृजिनैर्नोऽघर्महोदुरितदुष्कृतम् ॥ १३१
 स्याद्धर्मस्त्रियां पुण्यश्रेयसी सुकृतं वृषः । मुत्प्रीतिः प्रमदो हर्षः प्रमोदामोदसंमदाः ॥ १३२
 स्यादानन्दधुरानन्दः शर्मसातसुखानि च । श्वःश्रेयसं शिवं भद्रं कल्याणं मङ्गलं शुभम् ॥ १३३
 भावुकं भविकं भव्यं कुशलं क्षेममस्त्रियाम् । शस्तं चाथ त्रिषु द्रव्ये पापं पुण्यं सुखादि च ॥ १३४
 मतल्लिका मचर्चिका प्रकाण्डमुद्धतल्लजौ । प्रशस्तवाचकान्यमून्ययः शुभावहो विधिः ॥ १३५
 दैवं दिष्टं भागधेयं भाग्यं स्त्री नियतिर्विधिः । हेतुर्ना कारणं बीजं निदानं त्वादिकारणम् ॥ १३६
 क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः प्रधानं प्रकृतिः स्त्रियाम् । विशेषः कालिकोऽवस्था गुणाः सत्त्वं रजस्तमः॥१३७
 अनुर्जननजन्मानि जनिरुत्पत्तिरुद्भवः । प्राणी तु चेतनो जन्मी जन्तुजन्त्युशरीरिणः ॥ १३८
 जातिर्जातं च सामान्यं व्यक्तिस्तु पृथगात्मता । चित्तं तु चेतो हृदयं स्वान्तं हृन्मानसं मनः॥१३९

इति कालवर्गः ॥ ४ ॥

बुद्धिर्मनीषा धिषणा धीः प्रज्ञा शेमुषी मतिः । प्रेक्षोपलब्धिश्चित्संवित्प्रतिपज्ज्ञप्तिचेतनाः ॥ १४०
 धीर्धीरणावती मेधा संकल्पः कर्म मानसम् । चित्ताभोगो मनस्कारश्चर्चा संख्या विचारणा ॥ १४१
 अध्याहारस्तर्क ऊहो विचिकित्सा तु संशयः । संदेहद्वापरौ चाथ समौ निर्णयनिश्चयौ ॥ १४२
 मिथ्यादृष्टिर्नास्तिकता व्यापादो द्रोहचिन्तनम् । समौ सिद्धान्तराद्धान्तौ भ्रान्तिर्भिष्यामतिर्भ्रमः॥१४३
 संविदागूः प्रतिज्ञानं नियमाश्रवसंश्रवाः । अङ्गीकाराभ्युपगमप्रतिश्रवसमाधयः ॥ १४४
 मोक्षे धीर्ज्ञानमन्यत्र विज्ञानं शिल्पशास्त्रयोः । मुक्तिः कैवल्यनिर्वाणश्रेयोनिःश्रेयसामृतम् ॥ १४५
 मोक्षोऽपवर्गोऽथाज्ञानमविद्याहंमतिः स्त्रियाम् । रूपं शब्दो गन्धरसस्पर्शाश्च विषया अमी ॥ १४६
 गोचरा इन्द्रियार्थाश्च हृषीकं विषयीन्द्रियम् । कर्मेन्द्रियं तु पाय्वादि मनोनेत्रादि धीन्द्रियम्॥१४७
 तुर्वरस्तु कषायोऽस्त्री मधुरो लवणः कटुः । तिक्तोऽर्मैलश्च रसाः पुंसि तद्वत्सु षडमी त्रिषु॥१४८
 विमर्दौत्थे परिमलो गन्धे जनमनोहरे । आमोदः सोऽतिनिर्हारी वाच्यलिङ्गत्वमागुणात् ॥ १४९
 समाकर्षी तु निर्हारी सुरभिर्ग्रीणतर्पणः । इष्टगन्धः सुगन्धिः स्यादामोदी मुखवासनः ॥ १५०
 पूतिगन्धिस्तु दुर्गन्धो विस्त्रं स्यादामगन्धि यत् । शुक्लशुभ्रशुचिश्चेतविशदश्येतपाण्डुराः ॥ १५१

१ 'ज्येष्ठः'. २ 'अषाढे'. ३ अदन्तः. ४ 'एनः' सान्तम्. ५ तालव्यादिरपि. ६ 'रज-तमौ' अदन्तावपि.
 ७ 'जन्मोऽदन्तोऽपि' इत्युणादौ. ८ एतदग्रे 'अवधानं समाधानं प्रणिधानं तथैव च' इति प्रक्षिप्तम्. ९ एतदग्रे
 'विमर्शो भावना चैव वासना च निगद्यते' इति प्रक्षिप्तम्. १० 'तुर्वरः', 'कुवरः'. ११ 'ब-ल-संयोगवान्' इति
 मुकुटः. १२ इन्नन्तोऽपि.

अवदातः सितो गौरो वलक्षो धवलोऽर्जुनः । हरिणः पाण्डुरः पाण्डुरीषत्पाण्डुस्तु धूसरः ॥ १५२
 कृष्णे नीलासितश्यामकालश्यामलमेचकाः । पीतो गौरो हरिद्राभः पालाशो हरितो हरित् ॥ १५३
 लोहितो रोहितो रक्तः शोणः कोकनदच्छविः । अव्यक्तरागस्वरुणः श्वेतरक्तस्तु पाटलः ॥ १५४
 श्यावः स्यात्कपिशो धूम्रधूमलौ कृष्णलोहिते । कडारः कपिलः पिङ्गपिशङ्गौ कद्रुपिङ्गलौ ॥ १५५
 चित्रं किर्मरकलमाषशबलैताश्च कर्बुरे । गुणे शुक्लादयः पुंसि गुणिलिङ्गास्तु तद्वति ॥ १५६
 इति धीवर्गः ॥ ५ ॥

ब्राह्मी तु भारती भाषा गीर्वाग्वानी सरस्वती । व्याहार उक्तिर्लपितं भाषितं वचनं वचः ॥ १५७
 अपभ्रंशोऽपशब्दः स्याच्छास्त्रे शब्दस्तु वाचकः । तिङ्सुबन्तचयो वाक्यं क्रिया वा कारकान्विता ॥
 श्रुतिः स्त्री वेद आम्नायस्त्रयी धर्मस्तु तद्विधिः । स्त्रियामृक्सामयजुषी इति वेदास्त्रयस्त्रयी ॥ १५९
 शिक्षेत्यादि श्रुतेरङ्गमोकारप्रणवौ समौ । इतिहासः पुरावृत्तमुदात्ताद्यास्त्रयः स्वराः ॥ १६०
 आन्वीक्षिकी दण्डनीतिस्तर्कविद्यार्थशास्त्रयोः । आख्यायिकोपलब्धार्था पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ १६१
 प्रबन्धकल्पना कथा प्रवहिका प्रहेलिका । स्मृतिस्तु धर्मसंहिता समाह्वतिस्तु संग्रहः ॥ १६२
 समस्या तु समासार्था किंवदन्ती जनश्रुतिः । वार्ता प्रवृत्तिर्वृत्तान्त उदन्तः स्यादथाह्वयः ॥ १६३
 आख्याहे अभिधानं च नामधेयं च नाम च । द्वितिराकारणाह्वानं संद्वतिर्बहुभिः कृता ॥ १६४
 विवादो व्यवहारः स्यादुपन्यासस्तु वाङ्मयम् । उपोद्धात उदाहारः शपनं शपथः पुमान् ॥ १६५
 प्रश्नोऽनुयोगः पृच्छा च प्रतिवाक्योत्तरे समे । मिथ्याभियोगोऽभ्याख्यानमथ मिथ्याभिर्शंसनम् ॥ १६६
 अभिशपः प्रणादस्तु शब्दः स्यादनुरागजः । यशः कीर्तिः समज्या च स्तवः स्तोत्रं नुतिः स्तुतिः ॥
 आम्नेडितं द्विस्त्रिरुक्तमुच्चैर्बुधं तु घोषणा । काकुः स्त्रियां विकारो यः शोकभीत्यादिभिर्ध्वनेः ॥ १६८
 अवर्णाक्षेपनिर्वादपरीवादापवादवत् । उपक्रोशो जुगुप्सा च कुत्सा निन्दा च गर्हणे ॥ १६९
 पारुष्यमतिवादः स्याद्भर्त्सनं लपकारगीः । यः सनिन्द उपालम्भस्तत्र स्यात्परिभाषणम् ॥ १७०
 तत्र त्वाक्षारणा यः स्यादाक्रोशो मैथुनं प्रति । स्यादाभाषणमालापः प्रलापोऽनर्थकं वचः ॥ १७१
 अनुलापो मुहुर्भाषा विलापः परिदेवनम् । विप्रलापो विरोधोक्तिः संलापो भाषणं मिथः ॥ १७२
 सुप्रलापः सुवचनमपलापस्तु निहवः । संदेशवाग्वाचिकं स्याद्वाग्भेदास्तु त्रिषूत्तरे ॥ १७३
 रेशती वागकल्याणी स्यात्कल्या तु शुभात्मिका । अत्यर्थमधुरं सान्त्वं संगतं हृदयंगमम् ॥ १७४
 निष्ठुरं परुषं ग्राम्यमश्लीलं सूनृतं प्रिये । सत्येऽथ संकुलक्लिष्टे परस्परपराहते ॥ १७५
 लुप्तवर्णपदं प्रस्तं निरस्तं त्वरितोदितम् । अम्बूकृतं सनिष्ठेवमैबद्धं स्यादर्दनार्थकम् ॥ १७६
 अनक्षरमवाच्यं स्यादाहतं तु मृषार्थकम् । अथ म्लिष्टमविस्पष्टं वितथं त्वनृतं वचः ॥ १७७
 सत्यं तथ्यमृतं सम्यगमूनि त्रिषु तद्वति । शब्दे निनादनिनदध्वनिध्वानरवस्वनाः ॥ १७८

१ 'गौः' इति पाठः—इति बुधमनोहरा. २ 'त्वसमासार्था' इत्यपि पाठः इति तु पूर्वटीकाकाराः । वयं तु 'समासार्था' इति पाठमेव क्षीरस्वामि-हृदचन्द्र-कोकटादौ प्रायेणामरकोषेऽपि दृष्टवन्तः, अतस्तमेव बहु मन्यामहे—इति मुकुटः. ३ 'समज्ञा' इति मुकुटे पुरुषोत्तमः, 'समाज्ञा' इति स्वामी. ४ एतदग्रे 'चोद्यमाक्षेपाभियोगौ शापाक्रोशौ दुरेपणा । अस्त्री चाटु चटु श्लाघा प्रेम्णा मिथ्याविकल्थनम् ॥' इति प्रक्षिप्तम्. ५ 'उषती'. ६ 'स-निष्ठीवम्'. ७ 'अवध्यम्'. ८ 'अपार्थकम्'. ९ एतदग्रे 'सोष्टुण्ठनं तु सोत्प्रासं मणितं रतिकूजितम् । श्राव्यं हृद्यं मनोहारि विस्पष्टं प्रकटोदितम् ॥' इति प्रक्षिप्तम्.

स्वाननिर्घोषनिर्द्वादिनादनिस्वाननिस्वनाः । आरवारावसंरावविरावा अथ मर्मरः ॥ १७९
 स्वनिते वस्त्रपर्णानां भूषणानां तु शिञ्जितम् । निक्काणो निक्कणः क्काणः क्कणः क्कणनमित्यपि ॥ १८०
 वीणायाः क्कणिते प्रादेः प्रक्काणप्रक्कणादयः । कोलाहलः कलकलस्तिरश्चां वाशितं रुतम् ॥ १८१
 स्त्री प्रतिश्रुतप्रतिध्वाने गीतं गानमिमे समे ॥ १८२

इति शब्दादिवर्गः ॥ ६ ॥

निषादर्षभगान्धारषड्जमध्यमधैवताः । पञ्चमश्चेत्यमी सप्त तन्त्रीकण्ठोत्थिताः स्वराः ॥ १८३
 काकली तु कले सूक्ष्मे ध्वनौ तु मधुरास्फुटे । कलो मन्द्रस्तु गम्भीरे तागोऽत्युच्चैस्त्रयस्त्रिषु ॥ १८४
 समन्वितलयस्वेकतालो वीणा तु वल्लकी । विपश्ची सा तु तन्त्रीभिः सप्तभिः परिवादिनी ॥ १८५
 ततं वीणादिकं वाद्यमानद्वं मुरजादिकम् । वंशादिकं तु सुषिरं कांस्यतालादिकं घनम् ॥ १८६
 चतुर्विधमिदं वाद्यं वादित्रातोद्यनामकम् । मृदङ्गा मुरजा भेदास्त्वङ्कथालिङ्गयोर्ध्वकास्त्रयः ॥ १८७
 स्याद्यशःपटहो ढक्का भैरी स्त्री दुन्दुभिः पुमान् । आनकः पटहोऽस्त्री स्यात्कोणो वीणादिवादनम् ॥
 वीणादण्डः प्रवालः स्यात्ककुभस्तु प्रसेवकः । कोलम्बकस्तु कायोऽस्या उपनाहो निबन्धनम् ॥ १८९
 वाद्यप्रभेदा डमरुमड्डुडिण्डिमझराराः । मर्दलः प्रणवोऽन्ये च नर्तकीलासिके समे ॥ १९०
 विलम्बितं द्रुतं मध्यं तत्त्वमोघो घनं क्रमात् । तालः कालक्रियामानं लयः साम्यमथास्त्रियाम् ॥ १९१
 ताण्डवं नटनं नाट्यं लास्यं नृत्यं च नर्तने । तौर्यत्रिकं नृत्यगीतवाद्यं नाट्यमिदं त्रयम् ॥ १९२
 भ्रुकुंसश्च भ्रुकुंसश्च भ्रुकुंसश्चेति नर्तकः । स्त्रीवेषधारी पुरुषो नाट्योक्तौ गणिकाज्जुका ॥ १९३
 भगिनीपतिराबुक्तो भावो विद्वानथानुकः । जनको युवराजस्तु कुमारो भर्तृदारकः ॥ १९४
 राजा भट्टारको देवस्तत्सुता भर्तृदारिका । देवी कृताभिषेकायामितरास्तु तु भट्टिनी ॥ १९५
 अब्रह्मण्यमवध्योक्तौ राजश्यालस्तु राष्ट्रियः । अम्बा माताथ बाला स्याद्वासूरार्यस्तु मारिषः ॥ १९६
 अत्तिका भगिनी ज्येष्ठा निष्ठानिर्वहणे समे । हण्डे हञ्जे हलाह्वानं नीचां चेटीं सखीं प्रति ॥ १९७
 अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपो व्यञ्जकाभिनयौ समौ । निर्वृत्ते लङ्गसत्त्वाभ्यां द्वे त्रिष्वङ्गिकसात्त्विके ॥ १९८
 शृङ्गारवीरकरुणाद्भुतहास्यभयानकाः । बीभत्सरौद्रौ च रसाः शृङ्गारः शुचिरुज्ज्वलः ॥ १९९
 उत्साहवर्धनो वीरः कारुण्यं करुणा घृणा । कृपा दयानुकम्पा स्यादनुक्रोशोऽप्यथो हसः ॥ २००
 हासो हास्यं च बीभत्सं विकृतं त्रिष्विदं द्वयम् । विस्मयोऽद्भुतमाश्चर्यं चित्रमप्यथ भैरवम् ॥ २०१
 दारुणं भीषणं भीष्मं घोरं भीमं भयानकम् । भयंकरं प्रतिभयं रौद्रं तूष्णममी त्रिषु ॥ २०२
 चतुर्दश दरखासो भीतिर्भीः साध्वसं भयम् । विकारो मानसो भावोऽनुभावो भावबोधकः ॥ २०३
 गर्वोऽभिमानोऽहंकारो मानश्चित्तसमुन्नतिः । अनादरः परिभवः परीभावस्तिरस्क्रिया ॥ २०४
 रीढावमाननावज्ञावहेलनमसूक्ष्णम् । मन्दाक्षं ह्रीक्षपा व्रीडा लज्जा सापन्नपान्यतः ॥ २०५
 क्षान्तिस्तितिक्षाभिध्या तु परस्य विषये स्पृहा । अक्षान्तिरीर्ष्यासूया तु दोषारोपो गुणेष्वपि ॥ २०६
 वैरं विरोधो विद्वेषो मन्युशोकौ तु शुक्लियाम् । पश्चात्तापोऽनुतापश्च विप्रतीसार इत्यपि ॥ २०७

१ एतदग्रे 'नृणामुरसि मध्यस्थो द्वाविंशतिविधो ध्वनिः । स मन्द्रः कण्ठमध्यस्थस्तारः शिरसि गीयते ॥' इति प्रक्षिप्तम्. २ 'तालव्यादि' इति मुकुटः. ३ 'भेर्यामानकदुन्दुभी' इति पाठः. ४ पृथोदरादित्वाद्वर्लोपे णत्वे च केचित् 'पणवः' इति वर्णयन्ति इति भट्टस्वामिसर्वधरादयः—इति मुकुटः. ५ 'नृत्तम्'. ६ 'मार्षकः'. ७ 'अन्तिका'. ८ एतदग्रे 'दर्पोऽवलेपोऽवष्टम्भश्चित्तोद्रेकः स्मयो मदः' इति प्रक्षिप्तम्. ९ 'असूक्ष्णम्', 'असुक्ष्णम्'.

कोपक्रोधांमर्षरोषप्रतिषा रुद्रक्रुधौ स्त्रियौ । शुचौ तु चरिते शीलमुन्मादश्चित्तविभ्रमः ॥ २०८
 प्रेमा ना प्रियता हार्दं प्रेम स्नेहोऽथ दोहदम् । इच्छा काङ्क्षा स्पृहेहा तृष्णाञ्छा लिप्सा मनोरथः २०९
 कामोऽभिलाषस्तर्षश्च सोऽत्यर्थं लालसा द्वयोः । उपाधिर्ना धर्मचिन्ता पुंस्याधिर्मानसी व्यथा ॥ २१०
 स्याच्चिन्ता स्मृतिराध्यानमुत्कण्ठोत्कलिके समे । उत्साहोऽध्यवसायः स्यात्स वीर्यमतिशक्तिभाक् २११
 कपटोऽस्त्री व्याजदम्भोपधयश्छद्मकैतवे । कुसृतिर्निकृतिः शाठ्यं प्रमादोऽनवधानता ॥ २१२
 कौतूहलं कौतुकं च कुतुकं च कुतूहलम् । स्त्रीणां विलासविब्वोकविभ्रमा ललितं तथा ॥ २१३
 हेला लीलेयमी हावाः क्रियाः शृङ्गारभावजाः । द्रवकेलिपरीहासाः क्रीडा लीला च नर्म च ॥ २१४
 व्याजोऽपदेशो लक्ष्यं च क्रीडा खेला च कूर्दनम् । घर्मो निदाघः स्नेहः स्यात्प्रलयो नष्टचेष्टता २१५
 अवहित्थाकारगुप्तिः समौ संवेगसंभ्रमौ । स्यादाच्छुरितकं हासः सोत्प्रासः स मनाक्स्मितम् ॥ २१६
 मध्यमः स्याद्विहसितं रोमाञ्चो रोमहर्षणम् । क्रन्दितं रुदितं क्रुष्टं जृम्भस्तु त्रिषु जृम्भणम् ॥ २१७
 विप्रलम्भो विसंवादो रिङ्गणं स्खलनं समे । स्यान्निद्रा शयनं स्वापः स्वप्नः संवेश इत्यपि ॥ २१८
 तन्द्री प्रमीला भ्रुकुटिर्भ्रुकुटिर्भ्रुकुटिः स्त्रियाम् । अट्टष्टिः स्यादसौम्येऽक्षिण संसिद्धिप्रकृती त्विमे २१९
 स्वरूपं च स्वभावश्च निसर्गश्चाथ वेपथुः । कम्पोऽथ क्षण उद्धर्षो मह उद्धव उत्सवः ॥ २२०

इति नाट्यवर्गः ॥ ७ ॥

अधोभुवनपातालं बलिसद्य रसातलम् । नागलोकोऽथ कुहरं शुषिरं विवरं बिलम् ॥ २२१
 छिद्रं निर्व्यथनं रोकं रन्ध्रं श्वभ्रं वपा शैषिः । गर्तावटौ भुवि श्वभ्रे सरन्ध्रे शुषिरं त्रिषु ॥ २२२
 अन्धकारोऽस्त्रियां ध्वान्तं तमिस्रं तिमिरं तमः । ध्वान्ते गाढेऽन्धतमसं क्षीणेऽवतमसं तमः ॥ २२३
 विष्वक्संतमसं नागाः काद्रवेयास्तदीश्वरः । शेषोऽनन्तो वासुकिस्तु सर्पराजोऽथ गोनसे ॥ २२४
 तिलित्सः स्यादजगरे शयुर्वाहस इत्युभौ । अलगर्दो जलव्यालः समौ राजिलडुण्डुभौ ॥ २२५
 मालुधानो मातुलाहिर्निर्मुक्तो मुक्तकञ्चुकः । सर्पः पृदाकुर्भुजगो भुजंगोऽहिर्भुजंगमः ॥ २२६
 आशीविषो विषधरश्चक्री व्यालः सरीसृपः । कुण्डली गूढपाञ्चक्षुः श्रवाः काकोदरः फणी ॥ २२७
 दर्वाकिरो दीर्घपृष्ठो दन्दशूको बिलेशयः । उरगः पन्नगो भोगी जिह्मगः पवनाशनः ॥ २२८
 त्रिष्वह्येयं विषास्थ्यादि र्फटायां तु फणा द्वयोः । समौ कञ्चुकनिर्मोकौ क्ष्वेडस्तु गरलं विषम् २२९
 पुंसि क्लीबे च काकोलकालकूटहलाहलाः । सौराष्ट्रिकः शौक्लिकेयो ब्रह्मपुत्रः प्रदीपनः ॥ २३०
 दारदो वत्सनाभश्च विषभेदा अमी नव । विषवैद्यो जाङ्गलिको व्यालग्राह्यैर्हितुण्डिकः ॥ २३१

इति पातालभोगिवर्गः ॥ ८ ॥

स्यान्नारकस्तु नरको निरयो दुर्गतिः स्त्रियाम् । तद्भेदास्तपनावीचिमहारौरवरौरवाः ॥ २३२
 संघातः कालसूत्रं चेत्याद्याः सत्त्वास्तु नारकाः । प्रेता वैतरणी सिन्धुः स्यादलक्ष्मीस्तु निर्ऋतिः २३३

१ 'अमर्षो' ह्रस्वादिः, 'दीर्घादिरपि' इति हट्चन्द्रः—इति मुकुटः. २ 'दन्त्यादिरप्ययं शब्दः' इति मुकुटः.
 ३ एतदग्रे 'लेलिहानो द्विरसनो गोकर्णः कञ्चुकी तथा । कुम्भीनसः फणधरो हरिर्भोगधरस्तथा ॥ अहेः शरीरं
 भोगः स्यादाशीरप्यहिर्दंष्ट्रिका ॥' इति प्रक्षिप्तम्. ४ 'फकारादिरपि' इति स्वामी—इति मुकुटः. ५ ह्रस्वादिः,
 'दीर्घादिरपि' इति सर्वानन्दः—इति मुकुटः.

विष्टिराजः कारणा तु यातना तीव्रवेदना । पीडा बाधा व्यथा दुःखमामनस्यं प्रसूतिजम् ॥ २३४
स्यात्कष्टं कृच्छ्रमाभीलं त्रिष्वेषां भेद्यगामि यत् ॥ २३५

इति नरकवर्गः ॥ ९ ॥

समुद्रोऽब्धिरकूपारः पारावारः सरित्पतिः । उदन्वानुदधिः सिन्धुः सरस्वान्मागरोऽर्णवः ॥ २३६
रत्नाकरो जलनिधिर्यादः पतिरपांपतिः । तस्य प्रभेदाः क्षीरोदो लवणोदस्तथापरे ॥ २३७
आपः स्त्री भूम्नि वार्वारि सलिलं कमलं जलम् । पयः कीलालममृतं जीवनं भुवनं वनम् ॥ २३८
कैवन्धमुदकं पाथः पुष्करं सर्वतोमुखम् । अम्भोऽर्णस्तोयपानीयनीरक्षीराम्बुशम्बरम् ॥ २३९
मेघपुष्पं घनरसस्त्रिषु द्वे आप्यमम्भयम् । भङ्गस्तरङ्ग ऊर्मिर्वा स्त्रियां वीचिरथोर्मिषु ॥ २४०
महत्सूलोलकलोलौ स्यादावर्तोऽम्भसां भ्रमः । पृषन्ति बिन्दुपृषताः पुमांसो विप्रुषः स्त्रियाम् ॥ २४१
चैक्राणि पुटभेदाः स्युर्ध्रमाश्च जलनिर्गमाः । कूलं रोधश्च तीरं च प्रतीरं च तटं त्रिषु ॥ २४२
पारावारे परार्वाची तीरे पात्रं तदन्तरम् । द्वीपोऽस्त्रियामन्तरीपं यदन्तर्वाग्निस्तटम् ॥ २४३
तोयोत्थितं तत्पुलिनं सैकतं सिकतामयम् । निषद्वरस्तु जम्बालः पङ्कोऽस्त्री शादकदर्भौ ॥ २४४
जलोच्छ्वासाः परीवाहाः कूपकास्तु विदारकाः । नाव्यं त्रिलिङ्गं नौतार्ये स्त्रियां नौस्तरणिस्तारिः ॥ २४५
उडुपं तु प्लवः कोलः स्रोतोऽम्बुसरणं स्वतः । आतरस्तरपण्यं स्याद्दोष्णी काष्ठाऽम्बुवाहिनी ॥ २४६
सांयात्रिकः पोतवणिक्कर्णधारस्तु नाविकः । नियामकाः पोतवाहाः कूपको गुणवृक्षकः ॥ २४७
नौकादण्डः क्षेपणी स्यादरित्रं केनिपातकः । अभ्रिः स्त्री काष्ठकुहालः सेकपात्रं तु सेचनम् ॥ २४८
ह्रीबेऽर्धनावं नावोऽर्धेऽतीतनौकेऽतिनु त्रिषु । त्रिष्वागाधात्प्रसन्नोऽच्छः कलुषोऽनच्छ आविलः ॥ २४९
निम्नं गभीरं गम्भीरमुत्तानं तद्विपर्यये । अगाधमतलस्पर्शे कैवर्ते दाशधीवरौ ॥ २५०
आनायः पुंसि जालं स्यात्संणसूत्रं पवित्रकम् । मत्स्याधाना कुवेणी स्याद्दडिशं मत्स्यवेधनम् ॥ २५१
पृथुरोमा झषो मत्स्यो मीनो वैसारिणोऽण्डजः । त्रिसारः शकली चाथ गडकः शकुलार्भकः ॥ २५२
सहस्रदंष्ट्रः पाठीन उलूपी शिशुकः समौ । नलमीनश्चिलिचिमः प्रोष्ठी तु शफरी द्वयोः ॥ २५३
क्षुद्राण्डमत्स्यसंघातः पोताधानमथो झषाः । रोहितो महुरः शालो राजीवः शकुलस्तिमिः ॥ २५४
तिमिगिलादयश्चाथ यादांसि जलजन्तवः । तद्भेदाः शिशुमारोद्रशङ्खो मकगदयः ॥ २५५
स्यात्कुलीरः कर्कटकः कूर्मे कमठकच्छपौ । ग्राहोऽवहारो नक्रस्तु कुम्भीरोऽथ महीलता ॥ २५६
गण्डूपदः किंचुलको निहाका गोधिका समे । रक्तपा तु जलौकायां स्त्रियां भूम्नि जलौकसः ॥ २५७
मुक्तास्फोटः स्त्रियां शुक्तिः शङ्खः स्यात्कम्बुरस्त्रियौ । क्षुद्रशङ्खाः शङ्खनखाः शम्बूका जलशुक्तयः ॥ २५८
भेके मण्डूकवर्षाभूशूलूरप्लवदुदुराः । शिली गण्डूपदी भेकी वर्षाभ्वी कमठी डुलिः ॥ २५९
महुरस्य प्रिया शृङ्गी दुर्गमा दीर्घकोशिका । जलाशयो जलाधारस्तत्रागाधजलो ह्रदः ॥ २६०
आहावस्तु निपानं स्यादुपकूपजलाशये । पुंसेवान्धुः प्रहिः कूप उदपानं तु पुंसि वा ॥ २६१

१ 'अकूपारः' इत्यन्ये—इति मुकुटः. २ पवर्गादिमथ्योऽपि. ३ 'कम्, अन्धम्' इति नामद्वयमित्येके, म-
कारमथ्यं 'कमन्धम्' इत्यपरे—इति मुकुटः. ४ इकारान्तमेव गृह्यते, अतएव बहुवचनम्. ५ 'वक्राणि'. ६ 'दुणिः'.
७ दन्त्यान्त्योऽपि. ८ 'दन्त्यादिः' इति सर्वधरः, 'तालव्यादिरपि' इति पञ्जिका—इति मुकुटः. ९ चतुरिका-
रवानपि. १० दन्त्यादिरपि. ११ एकवचनान्तत्वेऽपि प्रयोगा उपलभ्यन्ते. १२ 'दन्त्यादिरपि' इति पञ्जिकासर्व-
धरौ—इति मुकुटः.

नेमिस्त्रिकास्य वीनाहो मुखबन्धनमस्य यत् । पुष्करिण्यां तु खातं स्यादखातं देवखातकम् ॥ २६२
 पद्माकरस्तंडागोऽस्त्री कासारः सरसी सरः । वेशन्तः पल्लवं चाल्पसरो वापी तु दीर्घिका ॥ २६३
 खेयं तु परिखाधारस्त्वम्भसां यत्र धारणम् । स्यादालवालमावालमावापोऽथ नदी सरित् ॥ २६४
 तरङ्गिणी शैवलिनी तटिनी ह्रादिनी धुनी । स्रोतस्वती द्वीपवती स्रवन्ती निम्नगोपगा ॥ ३ २६५
 गङ्गा विष्णुपदी जहुतनया सुरनिम्नगा । भागीरथी त्रिपथगा त्रिस्रोता भीष्मसूरपि ॥ २६६
 कालिन्दी सूर्यतनया यमुना शमनस्वसा । रेवा तु नर्मदा सोमोद्भवा मेकलकन्यका ॥ २६७
 करतोया सदानीरा बाहुदा सैतवाहिनी । शैतद्रुस्तु शुतुद्रिः स्याद्विपाशा तु विपाट् स्त्रियाम् ॥ २६८
 शोणो हिरण्यवाहः स्यात्कुल्याल्पा कृत्रिमा सरित् । शरावती वेत्रवती चैन्द्रभागा सरस्वती ॥ २६९
 कावेरी सरितोऽन्याश्च संभेदः सिन्धुसंगमः । द्वयोः प्रणाली पयसः पदव्यां त्रिषु तूत्तरौ ॥ २७०
 देविकायां सरयवां च भवे दाविकसारवौ । सौगन्धिकं तु कल्लारं हल्लकं रक्तसंध्यकम् ॥ २७१
 स्यादुत्पलं कुवलयमथ नीलाम्बुजन्म च । इन्दीवरं च नीलेऽस्मिन्सिते कुमुदकैरवे ॥ २७२
 शालूकमेषां कन्दः स्याद्वारिपर्णी तु कुम्भिका । जलनीली तु शेवालं शैवलोऽथ कुमुद्वती ॥ २७३
 कुमुदिन्यां नलिन्यां तु बिसिनीपद्मिनीमुखाः । वा पुंसि पद्मं नलिनमरविन्दं महोत्पलम् ॥ २७४
 सहस्रपत्रं कमलं शतपत्रं कुशेशयम् । पङ्केरुहं तामरसं सारसं सरसीरुहम् ॥ २७५
 बिसप्रसूनराजीवपुष्कराम्भोरुहाणि च । पुण्डरीकं सिताम्भोजमथ रक्तसरोरुहे ॥ २७६
 रक्तोत्पलं कोकनदं नाला नालमथास्त्रियाम् । मृणालं बिंसमब्जादिकदम्बे खण्डमस्त्रियाम् ॥ २७७
 करहाटः शिफाकन्दः किंजल्कः केसरोऽस्त्रियाम् । संवर्तिका नवदलं बीजकोशो वराटकः ॥ २७८
 इति वारिवर्गः ॥ १० ॥

उक्तं स्वर्ग्योमदिक्कालधीशब्दादि सनाद्यकम् । पातालभोगि नरकं वारि चैषां च संगतम् ॥ २७९
 इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने । स्वरादिकाण्डः प्रथमः साङ्ग एव समर्थितः ॥ २८०

द्वितीयं काण्डम् ।

वर्गाः पृथ्वीपुरक्षमाभृद्वनौषधिमुगादिभिः । नृब्रह्मक्षत्रविट्शूद्रैः साङ्गोपाङ्गैरिहोदिताः ॥ २८१
 भूर्भूमिरचलानन्ता रसा विश्वंभरा स्थिरा । धरा धरित्री धरणिः क्षोणिज्या काश्यपी क्षितिः ॥ २८२
 सर्वसहा वसुमती वसुधोर्वी वसुंधरा । गोत्रा कुः पृथिवी पृथ्वी क्षमावनिर्मेदिनी मही ॥ १ २८३
 मृन्मृत्तिका प्रशस्ता तु मृत्सा मृत्स्ना च मृत्तिका । उर्वरा सर्वसस्याढ्या स्यादूषः क्षारमृत्तिका २८४
 ऊषवानूषरो द्वावप्यन्यलिङ्गौ स्थलं स्थली । समानौ मरुधन्वानौ द्वे खिलाप्रहते समे ॥ २८५
 त्रिष्वथो जगती लोको पिष्टपं भुवनं जगत् । लोकोऽयं भारतं वर्षं शरावत्यास्तु योऽवधेः ॥ २८६
 देशः प्राग्दक्षिणः प्राच्य उदीच्यः पश्चिमोत्तरः । प्रत्यन्तो म्लेच्छदेशः स्यान्मध्यदेशस्तु मध्यमः २८७

१ 'तडाकः', 'तटाकः'. २ 'आपगा' दीर्घादिः, 'ह्रस्वादिरपि' इति पञ्जिका—इति मुकुटः. ३ एतदग्रे 'कूलं-
 कषा निर्झरिणी रोधोवका सरस्वती' इति प्रक्षिप्तम्. ४ 'शितद्रुः' इति कौमुदी—इति मुकुटः. ५ 'चान्द्रभागी',
 'चन्द्रभागी'. ६ 'विशं' तालव्यान्तमपि. ७ 'कन्दम्' इति क्लीबपाठः पञ्जिकायाम्. ८ तालव्यमध्यमपि.
 ९ एतदग्रे 'विपुला गह्वरी धात्री गौरिला कुम्भिनी क्षमा । भूतधात्री रत्नगर्भा जगती सागराम्बरा ॥' इति
 प्रक्षिप्तम्. १० 'विष्टपम्'

आर्यावर्तः पुण्यभूमिर्मध्यं विन्ध्यहिमालयोः । नीवृज्जनपदो देशविषयौ तूपवर्तनम् ॥ २८८
 त्रिष्वागोष्ठान्नडप्राये नडान्नडल इत्यपि । कुमुद्वान्कुमुदप्राये वेतस्वान्वहुवेतसे ॥ २८९
 शाद्वलः शादहरिते सजम्बाले तु पङ्किलः । जलप्रायमनूपं स्यात्पुंसि कच्छस्तथाविधः ॥ २९०
 स्त्री शर्करा शर्करिलः शर्करः शर्करावति । देश एवादिमावेवमुन्नेयाः सिकतावति ॥ २९१
 देशो नद्यम्बुवृष्ट्यम्बुसंपन्नव्रीहिपालितः । स्यान्नदीमातृको देवमातृकश्च यथाक्रमम् ॥ २९२
 सुराज्ञि देशे राजन्वानस्यात्ततोऽन्यत्र राजवान् । गोष्ठं गोस्थानकं तत्तु गौष्ठीनं भूतपूर्वकम् ॥ २९३
 पर्यन्तभूः परिसरः सेतुरालौ स्त्रियां पुमान् । वामलूरश्च नाकुश्च वल्मीकं पुनपुंसकम् ॥ २९४
 अयनं वर्त्म मार्गाध्वपन्थानः पदवी सृतिः । सरणिः पद्धतिः पद्या वर्तन्येकपदीति च ॥ २९५
 अतिपन्थाः सुपन्थाश्च सत्पथश्चार्चितेऽध्वनि । व्यध्वो दुरध्वो विपथः कदध्वा कापथः समाः ॥ २९६
 अपन्थास्त्वपथं तुल्ये शृङ्गाटकचतुष्पथे । प्रान्तरं दूरशून्योऽध्वा कान्तारं वर्त्म दुर्गमम् ॥ २९७
 गव्यूतिः स्त्री क्रोशयुगं नल्वः किष्कुचतुःशतम् । वण्टापथः संसरणं तत्पुरस्योपनिष्करम् ॥ २९८
 इति भूमिवर्गः ॥ १ ॥

पूः स्त्री पुरीनगर्यौ वा पत्तनं पुटभेदनम् । स्थानीयं निगमोऽन्यत्तु यन्मूलनगरात्पुग्म् ॥ २९९
 तच्छाखानगरं वेशो वेश्याजनसमाश्रयः । आपणस्तु निषद्यायां विपणिः पण्यवीथिका ॥ ३००
 रथ्या प्रतोली विशिखा स्याच्चयो वप्रमस्त्रियाम् । प्राकारो वरणः सैलः प्राचीनं प्रान्ततो वृत्तिः ॥ ३०१
 भित्तिः स्त्री कुड्यमेडूकं यदन्तर्न्यस्तकीकसम् । गृहं गेहोदवसितं वेश्म सद्य निकेतनम् ॥ ३०२
 निशान्तर्वस्त्यसदनं भवनागारमन्दिरम् । गृहाः पुंसि च भूमन्येव निकाय्यनिलयालयाः ॥ ३०३
 वासः कुटी द्वयोः शाला सभा संजवनं त्विदम् । चतुःशालं मुनीनां तु पर्णशालोटजोऽस्त्रियाम् ॥ ३०४
 चैत्यमायतनं तुल्ये वाजिशाला तु मन्दुरा । आवेशनं शिल्पिशाला प्रपा पानीयशालिका ॥ ३०५
 मठश्छात्रादनिलयो गञ्जा तु मदिरागृहम् । गर्भागारं वासगृहमरिष्टं सूतिकागृहम् ॥ ३०६
 वातायनं गवाक्षोऽथ मण्डपोऽस्त्री जनाश्रयः । हर्म्यादि धनिनां वासः प्रासादो देवभूभुजाम् ॥ ३०७
 सौधोऽस्त्री राजसदनमुपकार्योपकारिका । स्वस्तिकः सर्वतोभद्रो नन्द्यावर्तादयोऽपि च ॥ ३०८
 विच्छन्दकः प्रभेदा हि भवन्तीश्चरसन्नानाम् । ख्यगारं भूभुजामन्तःपुरं स्यादवरोधनम् ॥ ३०९
 शुद्धान्तश्चावरोधश्च स्यादट्टः क्षोममस्त्रियाम् । प्रघाणप्रघणालिन्दा बहिर्द्वारप्रकोष्ठके ॥ ३१०
 गृहावग्रहणी देहल्यङ्गणं चत्वरजिरे । अधस्तादारुणि शिला नासा दारूपरि स्थितम् ॥ ३११
 प्रच्छन्नमन्तर्द्वारं स्यात्पक्षद्वारं तु पक्षकम् । वलीकनीत्रे पटलप्रान्तेऽथ पटलं छदिः ॥ ३१२
 गोपानसी तु वलभी छादने वक्रदारुणि । कपोतपालिकायां तु विटङ्कं पुनपुंसकम् ॥ ३१३
 स्त्री द्वाद्द्वारं प्रतीहारः स्याद्वितर्दिस्तु वेदिका । तोरणोऽस्त्री बहिर्द्वारं पुरद्वारं तु गोपुरम् ॥ ३१४
 कूटं पूर्व्वारि यद्वस्तिनखस्तस्मिन्नथ त्रिषु । कपाटमररं तुल्ये तद्विष्कम्भोऽर्गलं न ना ॥ ३१५

१ एतदग्रे 'द्यावापृथिव्यौ रोदस्यौ द्यावाभूमी च रोदसी । दिवस्पृथिव्यौ गञ्जा तु रुमा स्याल्लवणाकरः ॥'
 इति प्रक्षिप्तम्. २ तालव्यादिरप्ययम्. ३ कौ द्योतते इति उप्रकरणे 'अन्यत्रापि' इति डः—इति सोमनन्दी,
 एतेन 'दकारोऽत्र, न डकारः' इति स्वामी—इति मुकुटः. ४ 'पस्त्यम्' इत्यपि. ५ 'संयमनम्' इति च पाठ इति
 टीकासमुच्चयकारः—इति मुकुटः. ६ 'शिल्पशाला' इत्यपि. ७ एतदग्रे 'कुट्टिमोऽस्त्री निवद्धा भूश्चन्द्रशाला शिरो-
 गृहम्' इति प्रक्षिप्तम्. ८ 'पृषोदरादित्वाणत्वम्' इति स्वामी, पञ्जिका च; 'नान्तम्' इति तु सर्वधरः—इति मुकुटः.

आरोहणं स्यात्सोपानं निःश्रेणिस्त्वधिरोहिणी । संमार्जनी शोधनी स्यात्संकरोऽवकरस्तथा ॥ ३१६
क्षिप्ते मुखं निःसरणं संनिवेशो निकर्षणम् । समौ संवसथग्रामौ वेश्मभूर्वास्तुरस्त्रियाम् ॥ ३१७
ग्रामान्तमुपशल्यं स्यात्सीमसीमे स्त्रियामुभे । घोष आभीरपल्ली स्यात्पक्कणः शबरालयः ॥ ३१८

इति पुरवर्गः ॥ २ ॥

महीध्रे शिखरिक्ष्माभृदहार्यधरपर्वताः । अद्रिगोत्रगिरिग्रावाचलशैलशिलोच्चयाः ॥ ३१९
लोकालोकश्चक्रवालस्त्रिकूटस्त्रिकुत्समौ । अस्तस्तु चरमः क्ष्माभृदुदयः पूर्वपर्वतः ॥ ३२०
हिमवान्निषधो विन्ध्यो माल्यवान्पारियात्रकः । गन्धमादनमन्ये च हेमकूटादयो नगाः ॥ ३२१
पाषाणप्रस्तरग्रावोपलाश्मानः शिला दृषत् । कूटोऽस्त्री शिखरं शृङ्गं प्रपातस्त्वतटो भृगुः ॥ ३२२
कटकोऽस्त्री नितम्बोऽद्रेः स्तुः प्रस्थः सानुरस्त्रियाम् । उत्सः प्रस्रवणं वारिप्रवाहो निर्झरो झरः ॥ ३२३
दरी तु कंदरो वा स्त्री देवखातबिले गुहा । गह्वरं गण्डशैलास्तु च्युताः स्थूलोपला गिरेः ॥ ३२४
खनिः स्त्रियामाकरः स्यात्पादाः प्रत्यन्तपर्वताः । उपलकाद्रेरासन्ना भूमिरूर्ध्वमधिलका ॥ ३२५
धातुर्मनःशिलाद्यद्रेर्गैरिकं तु विशेषतः । निकुञ्जकुञ्जौ वा क्लीबे लतादिपिहितोदरे ॥ ३२६

इति शैलवर्गः ॥ ३ ॥

अटव्यरण्यं विपिनं गहनं काननं वनम् । महारण्यमरण्यानी गृहारामास्तु निष्कुटाः ॥ ३२७
आरामः स्यादुपवनं कृत्रिमं वनमेव यत् । अमाल्यगणिकागेहोपवने वृक्षवाटिका ॥ ३२८
पुमानाक्रीड उद्यानं राज्ञः साधारणं वनम् । स्यादेतदेव प्रमदवनमन्तःपुरोचितम् ॥ ३२९
वीथ्यालिरावलिः पङ्क्तिः श्रेणी लेखास्तु राजयः । वन्या वनसमूहे स्यादङ्कुरोऽभिनवोद्भिदि ॥ ३३०
वृक्षो महीरुहः शाखी विटपी पादपस्तरुः । अनोकहः कुटः सालः पलाशी द्रुद्रुमागमाः ॥ ३३१
वानस्पत्यः फलैः पुष्पात्तैरपुष्पाद्वनस्पतिः । ओषध्यः फलपाकान्ताः स्युरवन्ध्यः फलेग्रहिः ॥ ३३२
वन्ध्योऽफलोऽवकेशी च फलवान्फलिनः फली । प्रफुल्लोत्फुल्लसंफुल्लव्याकोशविकचस्फुटाः ॥ ३३३
फुल्लश्चैते विकसिते स्युरवन्ध्यादयस्त्रिषु । स्थाणु वा ना ध्रुवः शङ्कुर्द्वैस्वशाखाशिफः क्षुपः ॥ ३३४
अप्रकाण्डे स्तम्बगुल्मौ र्वल्ली तु व्रततिर्लता । लता प्रतानिनी वीरुद्रुल्मिन्धुलप इत्यपि ॥ ३३५
नगाद्यारोह उच्छ्राय उत्सेधश्चोच्छ्रयश्च सः । अस्त्री प्रकाण्डः स्कन्धः स्यान्मूलाच्छाखावधिसरोः ॥ ३३६
समे शाखालते स्कन्धशाखाशाले शिफाजटे । शाखाशिफावरोहः स्यान्मूलाच्चाग्रं गता लता ॥ ३३७
शिरोऽग्रं शिखरं वा ना मूलं बुध्नोऽङ्घ्रिनामकः । सारो र्भज्जा र्भरि लवस्त्री वल्कं वल्कलमस्त्रियाम् ॥ ३३८
काष्ठं दार्विन्धनं लेध इध्ममेधः समित्स्त्रियाम् । निष्कुहः कोटरं वा ना वल्लरिर्मञ्जरिः स्त्रियौ ॥ ३३९
पत्रं पलाशं छदनं दलं पर्णं छदः पुमान् । पल्लवोऽस्त्री किसलयं धिस्तारो विटपोऽस्त्रियाम् ॥ ३४०
वृक्षादीनां फलं संस्यं वृन्तं प्रसवबन्धनम् । आमे फले शलाटुः स्याच्छुष्के वानमुभे त्रिषु ॥ ३४१
क्षारको जालकं क्लीबे कलिका कोरकः पुमान् । स्याद्दुच्छकस्तु स्तवकः कुट्मलो मुकुलोऽस्त्रियाम् ॥ ३४२

१ 'निःश्रेणिः'. २ 'तालव्यमध्यापि' इति सर्वधरः—इति मुकुटः. ३ 'झरा', 'झरिः', 'झरी'. ४ एतदग्रे 'दन्त-
कास्तु बहिस्तिर्यक्प्रदेशान्निर्गता गिरेः' इति प्रक्षितम्. ५ मूर्धन्यान्त्योऽपि. ६ 'वेलिः' इत्यपि. ७ प्रततिश्च.
८ नान्तः, टाबन्तापि. ९ 'समौ' इति मुकुटपाठः. १० तालव्याद्यपि. ११ दन्त्योष्मान्त्योऽपि.

स्त्रियः सुमनसः पुष्पं प्रसूनं कुसुमं समम् । मकरन्दः पुष्परसः परागः सुमनोरजः ॥	३४३
द्विहीनं प्रसवे सर्वं हरीतक्यादयः स्त्रियाम् । आश्वत्थवैणवप्लाक्षनैयग्रोधैर्जुदं फले ॥	३४४
बार्हतं च फले जम्बू जम्बूः स्त्री जम्बु जाम्बवम् । पुष्पे जातीप्रभृतयः खलिङ्गा ब्रीहयः फले ॥	३४५
विदार्याद्यास्तु मूलेऽपि पुष्पे क्लीबेऽपि पाटला । बोधिद्रुमश्चलदलः पिप्पलः कुञ्जराशनः ॥	३४६
अश्वत्थेऽथ कपित्थे स्युर्दधित्थग्राहिमन्मथाः । तस्मिन्दधिफलः पुष्पफलदन्तशठावपि ॥	३४७
उदुम्बरो जन्तुफलो यज्ञाङ्गो हेमदुग्धकः । कोविदारे चमरिकः कुदालो युगपन्नकः ॥	३४८
सप्तपर्णी विशालवक्त्रादो विषमच्छदः । आरग्वथे राजवृक्षशंपाकचतुरङ्गुलाः ॥	३४९
आरेवतव्याधिघातकृतमालसुवर्णकाः । स्युर्जम्बीरे दन्तशठजम्भजम्भीरजम्भलाः ॥	३५०
वरुणो वरणः सेतुस्तिक्तशाकः कुमारकः । पुंनागे पुरुषस्तुङ्गः केसरो देववल्लभः ॥	३५१
पारिभद्रे निम्बतरुर्मन्दारः पारिजातकः । तिनिशे स्यन्दनो नेमी रथद्वुरतिमुक्तकः ॥	३५२
वञ्जुलश्चित्रकृचाथ द्वौ पीतनकपीतनौ । आम्रातके मधूके तु गुडपुष्पमधुमौ ॥	३५३
वानप्रस्थमधुष्ठीलौ जलजेऽत्र मधूलकः । पीलौ गुडफलः स्रंसी तस्मिस्तु गिरिसंभवे ॥	३५४
अक्षोटर्केन्दरालौ द्वावङ्कोटे तु निकोचकः । पलाशे किंशुकः पर्णो वातपोथोऽथ वेतसे ॥	३५५
रंधाभ्रपुष्पविदुरशीतवानीरवञ्जुलाः । द्वौ परिव्याधविदुलौ नादेयी चाम्बुवेतसे ॥	३५६
शौभाञ्जने शिशुतीक्ष्णगन्धकाक्षीवमोचकाः । रक्तोऽसौ मधुशिग्रुः स्यादरिष्टः फेनिलः समौ ॥	३५७
बिस्वे शाण्डिल्यशैलूषौ मालूरश्रीफलावपि । प्लक्षो जटी पर्कटी स्यान्न्यग्रोधो बहुपाद्वटः ॥	३५८
गालवः शैबरो लोघ्रस्तिरीटस्तिवमार्जनौ । आम्रश्चूतो रसालोऽसौ सहकारोऽतिसौरभः ॥	३५९
कुम्भोलूखलकं क्लीबे कौशिको गुग्गुलुः पुरः । शेलुः श्लेष्मातकः शीत उदालो बहुवारकः ॥	३६०
रंजादनं प्रियोलः स्यात्सैन्नकदुर्धनुःपटः । गर्भमारी सर्वतोभद्रा काश्मरी मधुपर्णिका ॥	३६१
श्रीपर्णी भद्रपर्णी च काश्मर्यश्चाप्यथ द्वयोः । कर्कन्धूर्वदरी कोलिः कोलं कुवलफेनिले ॥	३६२
सौवीरं बदरं घोण्टाप्यथ स्यात्स्वादुकण्टकः । विकङ्कतः सुवावृक्षो ग्रन्थिलो व्याघ्रपादपि ॥	३६३
पेरावतो नागरङ्गो नादेयी भूमिजम्बुका । तिन्दुकः स्फूर्जकः कालस्कन्धश्च शितिसारके ॥	३६४
काकेन्दुः कुलकः काकतिन्दुकः काकपीलुके । गोलीढो झाटलो घण्टापाटलिर्मोक्षमुष्कौ ॥	३६५
तिलकः क्षुरकः श्रीमान्समौ पिचुलझावुकौ । श्रीपर्णिका कुमुदिका कुम्भी कैडर्यकट्फलौ ॥	३६६
क्रमुकः पट्टिकाख्यः स्यात्पट्टी लाक्षाप्रसादनः । तूँदस्तु यूपः क्रमुको ब्रह्मण्यो ब्रह्मदारु च ॥	३६७
तूलं च नीपप्रियककदम्बास्तु हलिप्रियः । वीरवृक्षोऽरुष्करोऽग्निमुखी भलातकी त्रिपु ॥	३६८
गर्दभाण्डे कन्दरालकपीतनसुपार्श्वकाः । प्लक्षश्च तिन्तिडी चिञ्चाम्बिलकाथो पीतसारके ॥	३६९

१ पवर्गतृतीयमध्योऽपि. २ दन्त्यादिश्च, शम्याकश्च. ३ तिलिशश्च. ४ कर्परालोऽपि. ५ 'लिकोचकः'.
 ६ 'रथ-अभ्र-रथाभ्रपुष्प' इति नामत्रयम्. ७ 'दन्त्यादिरपि' इत्यन्ये. ८ तीक्ष्णगन्धक-आक्षीव इति; 'अक्षीव' इति
 द्वस्वादिरपि; तीक्ष्णगन्ध-काक्षीर इति रान्तामित्यन्ये. ९ दन्त्यादिश्च. १० संघातविग्रहीतम् । कुम्भम्, उलूख-
 लकम्, इति व्यस्तम्; 'कुम्भोलुः, खलकम्' इति वा पाठः. ११ राजाननोऽपि. १२ नीरेपोऽपि. १३ 'सन्नकद्रुः'
 इति स्वामी, 'सन्नको द्रुश्च' इति सोमनन्दी-इति मुकुट. १४ संघातव्यस्तम् । धनुरुदन्तः, सान्तोऽपि. १५ 'क-
 म्भारी.' १६ स्वामी तु 'कर्कन्धूर्वदरी कोलिर्घोण्टा कुवलफेनिले । सौवीरं बदरं कोलम्' इति पठित्वा 'आद्या-
 स्त्रयो वृक्षार्थाः, शेषाः फलार्थाः, घोण्टा तूभयार्था' व्याचष्टे-इति मुकुटः. १७ 'नूद' इति मुकुटः.

सर्जकौसनबन्धूकपुष्पप्रियकजीवकाः । साले तु सर्जकाश्याश्चकर्णकाः सस्यसम्बरः ॥ ३७०
 नदीसर्जो वीरतरुर्निद्रद्रुः ककुभोऽर्जुनः । राजादनः फलाध्यक्षः क्षीरिकायामथ द्वयोः ॥ ३७१
 इङ्गुदी तापसतरुर्भूर्जे चर्ममृदुत्वचौ । पिच्छिला पूरणी मोचा स्थिरायुः शाल्मलिर्द्वयोः ॥ ३७२
 पिच्छा तु शाल्मलीवेष्टे रोचनः कूटशाल्मलिः । चिरबिल्वो नक्तमालः करजश्च करञ्जके ॥ ३७३
 प्रकीर्यः पूतिकरजः पूतिकः कलिमौरकः । करञ्जभेदाः षड्ग्रन्थो मर्कट्यङ्गारवल्ली ॥ ३७४
 रोही रोहितकः ग्रीहशत्रुर्दाडिमपुष्पकः । गायत्री बालतनयः खदिरो दन्तधावनः ॥ ३७५
 अरिमेदो विट्खदिरे क्रदरः खदिरे सिते । सोमवल्कोऽप्यथ व्याघ्रपुच्छगन्धर्वहस्तकौ ॥ ३७६
 एरण्ड उरुवूकश्च रुचकश्चित्रकश्च सः । चञ्चुः पञ्चाङ्गुलो मण्डवर्धमानव्यडम्बकाः ॥ ३७७
 अल्पा शमी शमीरः स्याच्छमी सक्तुफला शिवा । पिण्डीतको मरुवकः श्वसनः करहाटकः ॥ ३७८
 शल्यश्च मदने शक्रपादपः पारिभद्रकः । भद्रदारु द्रुक्किलिमं पीतदारु च दारु च ॥ ३७९
 पूतिकाष्ठं च सप्त स्युर्देवदारुण्यथ द्वयोः । पाटलिः पाटलामोघा काचस्थाली फलेरुहा ॥ ३८०
 कृष्णवृन्ता कुबेराक्षी श्यामा तु महिलाह्वया । लता गोवन्दनी गुन्द्रा प्रियंगुः फलिनी फली ॥ ३८१
 विष्वक्सेना गन्धफली कारम्भा प्रियकश्च सा । मण्डूकपर्णपत्रोर्णनटकटङ्गटुण्डकाः ॥ ३८२
 सोनाकशुकनासर्क्षदीर्घवृन्तकुटन्नटाः । शोणकश्चैरलौ तिष्यफला त्रामलकी त्रिषु ॥ ३८३
 अमृता च वैयस्था च त्रिलिङ्गस्तु विभीतकः । नाक्षस्तुषः कर्षफलो भूतावासः कलिद्रुमः ॥ ३८४
 अभया त्वयथा पथ्या कायस्था पूतनामृता । हरीतकी हैमवती चेतकी श्रेयसी शिवा ॥ ३८५
 पीतद्रुः सरलः पूतिकाष्ठं चाथ द्रुमोत्पलः । कर्णिकारः परिव्याधो लकुचो लिकुचो डहुः ॥ ३८६
 पर्नसः कण्टकिफलो निचुलो हिज्जलोऽम्बुजः । काकोदुम्बरिका फल्गुर्मलयूर्जघनेफला ॥ ३८७
 अरिष्टः सर्वतोभद्रहिङ्गुनिर्यासमालकाः । पिचुमन्दश्च निम्बेऽथ पिच्छिलैर्गुरु शिशपा ॥ ३८८
 कपिला भस्मगर्भा सा शिरीषस्तु कपीतनः । भण्डिलोऽप्यथ चाम्पेयश्चम्पको हेमपुष्पकः ॥ ३८९
 एतस्य कलिका गन्धफली स्यादथ केसरे । वकुलो वज्जुलोऽशोके समौ करकदाडिमौ ॥ ३९०
 चाम्पेयः केसरो नागकेसरः काञ्चनाह्वयः । जया जयन्ती तर्कारी नादेयी वैजयन्तिका ॥ ३९१
 श्रीपर्णमग्निमन्थः स्यात्कणिका गणिकारिका । जयोऽथ कुटजः शक्रो वत्सको गिरिमल्लिका ॥ ३९२
 एतस्यैव कलिङ्गेन्द्रयवभद्रयवं फले । कृष्णपाकफलाविम्वसुषेणाः करमर्दके ॥ ३९३
 कालस्कन्धस्तमालः स्यात्तापिच्छोऽप्यथ सिन्दुके । सिन्दुवारेन्द्रसुरसौ निर्गुण्डीन्द्राणिकेत्यपि ॥ ३९४
 वेणी खरा गरी देवताडो जीमूत इत्यपि । श्रीहस्तिनी तु भूरुण्डी तृणशून्यं तु मल्लिका ॥ ३९५
 भूपदी शीतभीरुश्च सैर्वास्फोटा वनोद्भवा । शेफालिका तु सुवहा निर्गुण्डी नीलिका च सा ॥ ३९६
 सितासौ श्वेतसुरसा भूतवेश्यथ मागधी । गणिका यूथिकाम्बुष्टा सा पीता हेमपुष्पिका ॥ ३९७
 अतिमुक्तः पुण्ड्रकः स्याद्वासन्ती माधवी लता । सुमना मालती जातिः सप्तला नवमालिका ॥ ३९८

१ 'अशनः' तालव्यादिरपि. २ 'राजाननम्' इति पाठान्तरम्; 'राज्ञादनफलम्' इत्येकं नाम, 'अध्यक्षम्' इत्यन्ये—इति मुकुटः. ३ दीर्घमध्योऽपि. ४ 'कारकः'. ५ नान्तोऽपि. ६ 'बालपत्रश्च' इति मूलपाठः. ७ 'अमण्ड', आमण्डश्च. ८ मोघापि. ९ अरदुरपि. १० कायस्थापि. ११ 'पणस इत्यपि पाठः' इति सर्वधरः—इति मुकुटः. १२ इज्जलोऽपि. १३ 'अगुरुशिशपा इत्येकं नाम' इति स्वामी—इति मुकुटः. १४ रेफान्तोऽपि. १५ 'सिन्धुकः' इति मुकुटः. १६ 'आस्फोटा' इत्यपि.

माध्यं कुन्दं रक्तकस्तु बन्धूको बन्धुजीवकः । सहा कुमारी तरणिरम्लानस्तु महासहा ॥	३९९
तत्र शोणे कुरवकस्तत्र पीते कुरण्टकः । नीला झिण्टी द्वयोर्बाणा दासी चार्तगलश्च सा ॥	४००
सैरेयकस्तु झिण्टी स्यात्तस्मिन्कुरवकोऽरुणे । पीता कुरण्टको झिण्टी तस्मिन्सहचरी द्वयोः ॥	४०१
ओडूपुष्पं जंपापुष्पं वज्रपुष्पं तिलस्य यत् । प्रतिहासशतप्रासचण्डातहयमारकाः ॥	४०२
करवीरे करीरे तु ककरग्रन्थिलावुभौ । उन्मत्तः कितवो धूर्तो धैतूरः कनकाद्वयः ॥	४०३
मातुलो मदनश्चास्य फले मातुलपुत्रकः । फलपूरो बीजपूरो रुचको मातुलुङ्गके ॥	४०४
समीरणो मरुबकः प्रस्थपुष्पः फणिज्जकः । जम्बीरोऽप्यथ पर्णासे कठिञ्जरकुटेरकौ ॥	४०५
सितेऽर्जकोऽत्र पाठी तु चित्रको वह्निसंज्ञकः । अर्काद्वयसुकास्फोटगणरूपविकीरणाः ॥	४०६
मन्दारश्चार्कपर्णोऽत्र शुक्लेऽलर्कप्रतापसौ । शिवमली पाशुपत एकाष्टीलो बुको वसुः ॥	४०७
वन्दा वृक्षादनी वृक्षरुहा जीवन्तिकेत्यपि । वत्सादनी छिन्नरुहा गुडूची तन्त्रिकामृता ॥	४०८
जीवन्तिका सोमवल्ली विशल्या मधुपर्ण्यपि । मूर्वा देवी मधुरसा मोरटा तेजनी स्त्रुवा ॥	४०९
मधूलिका मधुश्रेणी गोकर्णी पीलुपर्ण्यपि । पाठाम्बष्टा विद्वकर्णी स्थापनी श्रेयसी रसा ॥	४१०
एकाष्टीला पापवेली प्राचीना वनतिक्तिका । कटुः कटंभराशोकरोहिणी कटुरोहिणी ॥	४११
मत्स्यपित्ता कृष्णभेदी चक्राङ्गी शकुलादनी । आत्मगुप्ताज्जह्वयण्डा कण्डुरा प्रावृषायणी ॥	४१२
ऋष्यप्रोक्ता शूकशिम्बिः कपिकच्छुश्च मर्कटी । चित्रोपचित्रा न्यग्रोधी द्रवन्ती शम्बरी वृषा ॥	४१३
प्रत्यक्प्रेणी सुतश्रेणी रण्डा मूषिकपर्ण्यपि । अपामार्गः शैखरिको धामार्गवमयूरकौ ॥	४१४
प्रत्यक्पर्णी केशपर्णी किणिही खरमञ्जरी । हंजिका ब्राह्मणी पद्मा भार्गी ब्राह्मणयष्टिका ॥	४१५
अङ्गारवल्ली बालेयशाकवर्बरवर्धकाः । मञ्जिष्ठा विक्कसा जिङ्गी समङ्गा कालमेर्षिका ॥	४१६
मण्डूकपर्णी भण्डीरी भण्डी योजनवल्लयपि । यासो यवासो दुःस्पर्शो धन्वयासः कुनाशकः ॥	४१७
रोदनी कच्छुरानन्ता समुद्रान्ता दुरालभा । पृथिपर्णी पृथक्पर्णी चित्रपर्ण्यङ्गिवल्लिका ॥	४१८
कोष्ठुविन्ना सिंहपुच्छी कलशिर्धानिर्गुहा । निदिग्धिका स्पृशी व्याघ्री बृहती कण्टकारिका ॥	४१९
प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुःस्पर्शा राष्ट्रिकेत्यपि । नीली काला क्लीतकिका ग्रामीणा मधुपर्णिका ॥	४२०
रञ्जनी श्रीफली तुत्था द्रोणी दोर्ली च नीलिनी । अवल्गुजः सोमराजी सुवलिः सोमवल्लिका ॥	४२१
कालमेषी कृष्णफला बाँकुची पूतिफल्यपि । कृष्णोपकुल्या वैदेही मागधी चपला कणा ॥	४२२
उर्षणा पिप्पली शौण्डी कोलाथ करिपिप्पली । कपिवल्ली कोलवल्ली श्रेयसी वैशिरः पुमान् ॥	४२३
चव्यं तु चविका काकचिञ्चीगुञ्जे तु कृष्णला । पलंकषा त्रिभुगन्धा श्वदंष्ट्रा स्वादुकण्टकः ॥	४२४
गोकण्टको गोकुरको वनशृङ्गाट इत्यपि । विश्वा विषा प्रतिविषातिविषोपविषारुणा ॥	४२५
शृङ्गी महौषधं चाथ क्षीरावी दुग्धिका समे । शतमूली बहुसुताभीरुनिन्दीवरी वरी ॥	४२६
ऋष्यप्रोक्ताभीरुपञ्चीनारायण्यः शतावरी । अहेरुस्थ पीतद्रुकालीयकहरिद्रवः ॥	४२७
दार्वी पंचपचा दारुहरिद्रा पर्जनीत्यपि । वचोग्रगन्धा षड्ग्रन्था गोलेमी शतपर्णिका ॥	४२८
शुक्ला हैमवती वैद्यमातृसिंहौ तु वैशिका । वृषोऽटरूषः सिंहास्यो वासको वाजिदन्तकः ॥	४२९

१ 'जवा' इत्यपि. २ धुस्तूरोऽपि. ३ 'खवा' इत्यपि. ४ 'अविद्वकर्णी'. ५ 'कटंभरा'. ६ 'जडा'. ७ 'अध्यण्डा'.
 ८ 'प्रत्यक्पुष्पी'. ९ 'कोशपर्णी'. १० 'फञ्जिका'. ११ 'विकषा'. १२ तालव्यशः १३ 'धनुर्यासः'. १४ 'मेल'.
 १५ 'बागुजी'. १६ 'ऊषणा'. १७ दन्त्यवान्. १८ 'पंचवचा'. १९ दन्त्यमध्यापि.

आस्फोटा गिरिकर्णी स्याद्विष्णुकान्तापराजिता । इक्षुगन्धा तु काण्डेक्षुकोकिलाक्षेक्षुरक्षुराः॥४३०
 शालेयः स्याच्छीतशिवश्छत्रा मधुरिका मिसिः । मिश्रेयाप्यथ सीदुण्डो वज्रः स्नुक्खी स्नुही गुडा॥४३१
 समन्तदुग्धाथो वेल्हममोघा चित्रतण्डुला । तैण्डुलश्च कृमिघ्नश्च विडङ्गं पुनपुंसकम् ॥ ४३२
 बला वाट्यालका घण्टारवा तु शणपुष्पिका । मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा स्वाद्वी मधुरसेति च ॥ ४३३
 सर्वानुभूतिः सैरला त्रिपुटा त्रिवृता त्रिवृत् । त्रिभण्डी रोचनी श्यामापालिन्धौ तु सुषेणिका ॥४३४
 काला मसूरविदलार्धचन्द्रा कालमेषिका । मधुकं क्लीतकं यष्टिमधुकं मधुयष्टिका ॥ ४३५
 विदारी क्षीरशुक्लेक्षुगन्धा क्रोश्री तु या सिता । अन्या क्षीरविदारी स्यान्महाश्वेतर्क्षगन्धिका ॥४३६
 लाङ्गली शारदी तोयपिप्पली शकुलादनी । खराश्वा कारवी दीप्यो मयूरो लोचमस्तकः ॥ ४३७
 गोपी श्यामा शारिवा स्यादनन्तोत्पलशारिवा । योगमृद्धिः सिद्धिलक्ष्म्यौ वृद्धेरप्याह्वया इमे ॥ ४३८
 कदली वारणबुसा रम्भा मोचांशुमत्फला । काष्ठीला मुद्गरपर्णी तु काकमुद्गा सहेत्यपि ॥ ४३९
 वार्ताकी हिङ्गुली सिंही भण्टाकी दुष्प्रधर्षिणी । नाकुली सुरसा रीक्षा सुगन्धा गन्धनाकुली॥४४०
 नकुलेष्टा भुजंगाक्षी छत्राकी सुवहा च सा । विदारिगन्धांशुमती सालपर्णी स्थिरा ध्रुवा ॥ ४४१
 तुण्डकेरी समुद्रान्ता कार्पासी बदरेति च । भारद्वाजी तु सा वन्या शृङ्गी तु ऋषभो वृषः ॥४४२
 गाङ्गेरुकी नागबला झषा ह्रस्वगवेधुका । धामार्गवो घोषकः स्यान्महाजाली स पीतकः ॥ ४४३
 ज्यौत्स्नी पटोलिका जाली नादेयी भूमिजम्बुका । स्याल्लङ्गलिक्यग्निशिखा काकाङ्गी काकनासिका॥४४४
 गोधापदी तु सुवहा मुसली तालमूलिका । अजशृङ्गी विषाणी स्याद्रोजिह्वादार्विके समे ॥ ४४५
 ताम्बूलवल्ली ताम्बूली नागवल्लयप्यथ द्विजा । हरेणू रेणुका कौन्ती कपिला भस्मगन्धिनी ॥ ४४६
 एलावालुकमैलेयं सुगन्धि हरिवालुकम् । वालुकं चाथ पालङ्क्यां मुकुन्दः कुन्दकुन्दुरु ॥ ४४७
 बालं द्विबेरबर्हिष्ठोदीच्यं केशाम्बुनाम च । कालानुसार्यवृद्धाश्मपुष्पशीतशिवानि तु ॥ ४४८
 शैलेयं तालपर्णी तु दैत्या गन्धकुटी मुरा । गन्धिनी गजभक्ष्या तु सुवहा सुरभी रसा ॥ ४४९
 महेरणा कुन्दुरुकी सल्लकी ह्लादिनीति च । अग्निज्वालासुभिक्षे तु धातकी धातुपुष्पिका ॥ ४५०
 पृथ्वीका चन्द्रवालैला निष्कुटिर्बहुलाथ सा । सूक्ष्मोपकुक्षिका तुत्था कोरङ्गी त्रिपुटा त्रुटिः ॥४५१
 व्याधिः कुष्ठं पारिभावं वाप्यं पाकलमुत्पलम् । शङ्खिनी चोरपुष्पी स्यात्केशिन्यथ वितुन्नकः॥४५२
 झंटा मलाज्झटा ताली शिवा तामलकीति च । प्रपौण्डरीकं पौण्डर्यमथ तुन्नः कुबेरकः ॥ ४५३
 कुणिः कच्छः कान्तलको नन्दिवृक्षोऽथ राक्षसी । चण्डा धनहरी क्षेमदुष्पत्रगणहासकाः ॥ ४५४
 व्याडायुधं व्याघ्रनखं करजं चक्रकारकम् । सुषिरा विद्रुमलता कपोताङ्घ्रिर्नटी नली ॥ ४५५
 धमन्यञ्जनकेशी च हनुर्हृद्विलासिनी । शुक्तिः शङ्खः खुरः कोलदलं नखमथाढकी ॥ ४५६
 काक्षी मृत्स्ना तुवरिका मृत्तालकसुराष्ट्रजे । कुटन्नटं दौशपुरं वानेयं परिपेलवम् ॥ ४५७
 प्लवगोपुरगोनर्दकैवर्तीमुस्तकानि च । ग्रन्थिपर्णं शुकं बर्हं पुष्पं स्थौणेयकुङ्कुरे ॥ ४५८
 मरुन्माला तु पिशुना स्पृक्का देवी लता लघुः । समुद्रान्ता वधूः कोटिवर्षा लङ्कोपिकेलपि ॥ ४५९
 तपस्विनी जटामांसी जटिला लोमशा मिसी । लक्ष्मपत्रमुत्कटं भृङ्गं लचं चोचं वराङ्गकम् ॥ ४६०

१ 'आस्फोटा'. २ 'चित्रतन्तुला'. ३ 'तन्तुलः'. ४ 'सरणा', 'सवहा'. ५ 'रोचनी'. ६ 'लोचमस्तकः'.
 ७ 'वारणबुधा'. ८ 'नागसुगन्धा'. ९ 'ज्यौत्स्ना'. १० 'झाटा'. ११ 'दशपुरम्', 'दशपूरम्'. १२ 'शुक्वर्हम्',
 'वर्हपुष्पम्' इति. १३ 'मरुत्' इति पूर्वान्वय्यपि.

कर्चूरको द्राविडकः काल्पको वेधमुख्यकः । ओषधो जातिमात्रे स्युरजातौ सर्वमौषधम् ॥	४६१
शाकाख्यं पत्रपुष्पादि तण्डुलीयोऽल्पमारिषः । विशल्याग्निशिखानन्ता फलिनी शक्रपुष्पिका ॥	४६२
स्यादक्षगन्धा छगलान्त्र्यावेगी वृद्धदारकः । जुङ्गो ब्राह्मी तु मत्स्याक्षी वयस्था सोमवहरी ॥	४६३
पटुपर्णी हैमवती स्वर्णक्षीरी हिमावती । हयपुच्छी तु काम्बोजी माषपर्णी महासहा ॥	४६४
तुण्डिकेरी रक्तफला बिम्बिका पीलुपर्ण्यपि । बर्बरा कवरी तुङ्गी खरपुष्पाजगन्धिका ॥	४६५
पलापर्णी तु सुवहा रास्ना युक्तरसा च सा । चाङ्गेरी चुक्रिका दन्तशटाम्बष्ठाम्बल्लोणिका ॥	४६६
सहस्रवेधी चुक्रोऽम्बल्लवेतसः शतवेध्यपि । नमस्करी गण्डकारी समङ्गा खदिरैत्यपि ॥	४६७
जीवन्ती जीवनी जीवा जीवनीया मधुस्रवा । कूर्चशीर्षो मधुरकः शृङ्गह्रस्वाङ्गजीवकाः ॥	४६८
किराततिक्तो भूनिम्बोऽनार्यतिक्तोऽथ सप्तला । विमला सातला भूरिफेना चर्मकषेत्यपि ॥	४६९
वायसोली स्वादुरसा वयस्थाथ मकूलकः । निकुम्भो दन्तिका प्रत्यक्श्रेण्युदुम्बरपर्ण्यपि ॥	४७०
अजमोदा तूग्रगन्धा ब्रह्मदर्भा यैवानिका । मूले पुष्करकाश्मीरपद्मपत्राणि पौष्करे ॥	४७१
अव्यथातिचरा पद्मा चारटी पद्मचारिणी । काम्पिल्यः कर्कशश्चन्द्रो रक्ताङ्गो रोचनीत्यपि ॥	४७२
प्रेपुन्नाडस्वेडगजो दद्रुन्नश्चकमर्दकः । पद्माट उरणाख्यश्च पलाण्डुस्तु सुकन्दकः ॥	४७३
लतार्कदुर्दुमौ तत्र हरितेऽथ महौषधम् । लशुनं गृजनारिष्टमहाकन्दर्गसोनकाः ॥	४७४
पुनर्नवा तु शोथघ्नी वितुन्नं सुनिषण्णकम् । स्याद्वातकः शीतलोऽपराजिता शैलपर्ण्यपि ॥	४७५
पारावताङ्गिः कटभी पौण्या ज्योतिष्मती लता । वार्षिकं त्रायमाणा स्यान्नायन्ती बलभद्रिका ॥	४७६
विष्वक्सेनप्रिया गृष्टिर्वाही बदरैत्यपि । मार्कवो भृङ्गराजः स्यात्काकमाची तु वायसी ॥	४७७
शतपुष्पा सितच्छत्रातिच्छत्रा मधुरा मिसिः । अवाक्पुष्पी कारवी च सरणा तु प्रसारिणी ॥	४७८
तस्यां कटभरा राजबला भद्रवलेत्यपि । जनी जतूका रजनी जतुकृचक्रवर्तिनी ॥	४७९
संस्पर्शाथ शटी गन्धमूली षड्ग्रन्थिकेत्यपि । कर्चूरोऽपि पलाशोऽथ कारवेल्हः कटिलकः ॥	४८०
शुषवी चाथ कुलकं पटोलस्तित्तकः पटुः । कूष्माण्डकस्तु कर्कारुर्हर्षारुः कर्कटी स्त्रियौ ॥	४८१
इक्ष्वाकुः कटुतुम्बी स्यात्तुम्ब्यालवूरुभे समे । चित्रा गवाक्षी गोडुम्बा विशाला खिन्द्रवारुणी ॥	४८२
अर्शोन्नः सूरणः कन्दो गण्डीरस्तु समष्टिला । कलम्ब्युपोदिका स्त्री तु मूलकं हिलमोचिका ॥	४८३
वास्तुकं शाकभेदाः स्युर्दूर्वा तु शतपर्षिका । सहस्रवीर्याभार्गव्यौ रुहानन्ताथ सा सिता ॥	४८४
गोलोमी शतवीर्या च गण्डाली शकुलाक्षका । कुरुविन्दो मेघनामा मुस्ता मुस्तकमस्त्रियाम् ॥	४८५
स्याद्भद्रमुस्तको गुन्द्रा चूडाला चक्रलोच्चटा । वंशे त्वक्सारकर्मारत्नचिसागृतृणध्वजाः ॥	४८६
शतपर्वा यवफलो वेणुमस्करतेजनाः । वेणवः कीचकास्ते स्युर्ये सनन्यनिलोद्धताः ॥	४८७
ग्रन्थिर्ना पर्वपरुषी गुन्द्रस्तेजनकः शैरः । नडस्तु धमनः पोटगलोऽथो काशमस्त्रियाम् ॥	४८८
इक्षुगन्धा पोटगलः पुंसि भूम्नि तु बल्वजाः । रसाल इक्षुस्तद्भेदाः पुण्ड्रकान्तारकादयः ॥	४८९
स्याद्वीरणं वीरतरं मूलेऽस्योशीरमस्त्रियाम् । अभयं नलदं सेव्यममृणालं जलाशयम् ॥	४९०
लामज्जकं लघुलयमवदाहेष्टकापथे । नडादयस्तृणं गर्मुच्छयामाकप्रमुखा अपि ॥	४९१
अस्त्री कुशं कुथो दर्भः पवित्रमथ कत्तृणम् । पौरसौगन्धिकध्यामदेवजग्धकरौहिषम् ॥	४९२

१ 'तुण्डिकेरी'. २ 'यमानिका'. ३ 'काम्पिलः'. ४ 'रेचनी'. ५ 'प्रपुन्नाडः'. ६ 'अशनपर्णी'. ७ 'पौण्या'. ८ 'घृष्टिः'. ९ तालव्यमध्या. १० 'हर्षारुः'. ११ 'शूरणः'. १२ 'सरः'. १३ मूर्धन्यमध्यं च.

छत्रातिच्छत्रपालघ्नौ मालातृणकभूस्तृणे । शैष्णं बालतृणं घासो यवसं तृणमर्जुनम् ॥	४९३
तृणानां संहतिस्तृण्या नड्या तु नडसंहतिः । तृणराजाह्वस्तालो नैलिकेरस्तु लाङ्गली ॥	४९४
घोण्टा तु पूगः क्रमुको गुवाकः खपुरोऽस्य तु । फलमुद्वेगमेते च हिन्तालसहितास्त्रयः ॥	४९५
खर्जूरः केतकी ताली खर्जूरी च तृणद्रुमाः ॥	४९६

इति वनौषधिवर्गः ॥ ४ ॥

सिंहो मृगेन्द्रः पञ्चास्यो हर्षक्षः कैसरी हरिः । ^१ शार्दूलद्वीपिनौ व्याघ्रे तरक्षुस्तु मृगादनः ॥	४९७
वराहः सूकरो घृष्टिः कोलः पोत्री किंरः किटिः । दंष्ट्री घोणी स्तब्धरोमा क्रोडो भूदार इत्यपि ४९८	
कपिप्लवंगप्लवगशाखामृगवलीमुखाः । मर्कटो वानरः कीशो वनौका अथ भल्लुके ॥	४९९
ऋक्षाच्छभल्लभल्लूका गण्डके खड्गखड्गिनौ । लुलायो महिषो वाहद्विषत्कासरसैरिभाः ॥	५००
स्त्रियां शिवा भूरिमायगोमायुमृगधूर्तकाः । शृगालवश्चक्रोष्टुफेरुफेरवजंम्बुकाः ॥	५०१
ओतुर्बिडालो मार्जारो वृषदंशक आखुभुक् । त्रयो गौधेरगौधारगौधेया गोधिकात्मजे ॥	५०२
श्ववित्तु शल्यस्तल्लोमि शलली शललं शलम् । वातप्रमीर्वातमृगः कोकस्त्रीहामृगो वृकः ॥	५०३
मृगे कुरङ्गवातायुहरिणाजिनयोनयः । ऐण्यमेण्याश्चर्मद्यमेणस्यैणमुभे त्रिषु ॥	५०४
कदली कन्दली चीनश्चमूरुप्रियकावपि । समूरुश्चेति हरिणा अमी अजिनयोनयः ॥	५०५
कृष्णसाररुहन्यङ्कुरङ्कुशम्बररौहिर्षाः । गोकर्णपृषतैणश्यरोहिताश्चमरो मृगाः ॥	५०६
गन्धर्वः शरभो रामः स्मररो गवयः शशः । इत्यादयो मृगेन्द्राद्या गवाद्याः पशुजातयः ॥ ^{१२}	५०७
उन्दुरुर्मूर्धकोऽप्याखुर्गिरिका बालमूषिका । सरटः कृकलासः स्यान्मुसली गृहगोधिका ॥	५०८
लूता स्त्री तन्तुवार्योर्णनाभमर्कटकाः समाः । नीलैङ्गुस्तु कृमिः कर्णजलौकाः शतपद्युभे ॥	५०९
वृश्चिकः शूककीटः स्यादिलिर्द्रुणौ तु वृश्चिके । पारावतः कलरवः कपोतोऽथ शशादनः ॥	५१०
पत्री श्येन उलूकस्तु वायसारातिपेचकौ । ^{१३} व्याघ्राटः स्याद्भरद्वाजः खड्गरीटस्तु खड्गनः ॥	५११
लोहपृष्ठस्तु कङ्कः स्यादथ चाषः किंकीदिविः । कलिङ्गभृङ्गधूम्याटा अथ स्याच्छतपत्रकः ॥	५१२
दार्वाघाटोऽथ सारङ्गस्तोककश्चातकः समाः । कृकवाकुस्ताम्रचूडः कुकुटश्चरणायुधः ॥	५१३
चटकः कलविङ्कः स्यात्तस्य स्त्री चटका तयोः । पुमपत्ये चाटकैरुपत्ये चटकैव सा ॥	५१४
कैर्करेटुः कैरेटुः स्यात्कृकणककरौ समौ । वनप्रियः परभृतः कोकिलः पिक इत्यपि ॥	५१५
काके तु करटारिष्टवलिपुष्टसकृत्प्रजाः । ध्वाङ्गात्मघोषपरभृद्बलिभुग्वायसा अपि ॥ ^{२२}	५१६
द्रोणकाकस्तु काकोलो दाल्यूहः कालकण्ठकः । आतापिचिल्लौ दाक्षाय्यगृध्रौ कीरशुकौ समौ ॥	५१७
कुड्मकौशोऽथ वकः कव्वः पुष्कराहस्तु सारसः । कोकश्चक्रश्चक्रवाको रथाङ्गाह्वयनामकः ॥	५१८

१ 'शस्पम्'. २ 'नारिकेलः'. ३ 'केशरी'. ४ एतदग्रे 'कण्ठीरवो मृगरिपुर्मृगदृष्टिर्मृगाशनः । पुण्डरीकः पञ्चन-
खचित्रकायमृगद्विपः ॥' इति प्रक्षिप्तम्. ५ 'शूकरः'. ६ 'किरिः'. ७ 'भालूकः', 'भालूकः'. ८ 'सृगालः'. ९
दीर्घमध्योऽपि. १० तालव्यमध्योऽपि. ११ 'रौहिट्' हलन्तोऽपि. १२ एतदग्रे 'अधोगन्ता तु खनको वृकः पुं-
ध्वज उन्दुरः' इति प्रक्षिप्तम्. १३ इकारमध्योऽपि. १४ आकारमध्योऽपि. १५ नान्तोऽपि; आलिरपि.
१६ 'द्रोणः'. १७ एतदग्रे 'दिवान्धः कौशिको घूको दिवाभीतो निशाटनः' इति प्रक्षिप्तम्. १८ दीर्घतृतीयेका-
रश्चायम्, चतुर्ह्रस्वश्च; 'किकिः', 'दिविः'. १९ तालव्यादिरपि. २० 'कर्कराटुः'. २१ 'करटुः'. २२ एतदग्रे 'स
एव च चिरंजीवी चैकदृष्टिश्च मौकुलिः' इति प्रक्षिप्तम्. २३ 'आतापि'.

कादम्बः कलहंसः स्यादुत्क्रोशकुररौ समौ । हंसास्तु श्वेतगरुतश्चक्राङ्गा मानसौकसः ॥ ५१९
 राजहंसास्तु ते चञ्चुचरणैर्लोहितैः सिताः । मलिनैर्मल्लिकाक्षस्ते धार्तराष्ट्राः सितेतरैः ॥ ५२०
 शरारिराटिराडिश्च बलाका विसकण्ठिका । हंसस्य योषिद्वरटा सारसस्य तु लक्ष्मणा ॥ ५२१
 जतुकाजिनपत्रा स्यात्परोष्णी तैलपायिका । वर्वणा मक्षिका नीला सरघा मधुमक्षिका ॥ ५२२
 पतङ्गिका पुत्तिका स्यादंशस्तु वनमक्षिका । दंशी तज्जातिरल्पा स्याद्गन्धोली वरटा द्वयोः ॥ ५२३
 भृङ्गारी शीरुका चीरी झिल्लिका च समा इमाः । समौ पतङ्गशलभौ खद्योतो ज्योतिरिङ्गणः ॥ ५२४
 मधुव्रतो मधुकरो मधुलिप्मधुपालिनः । द्विरेफपुष्पलिङ्गभृङ्गषट्पदभ्रमरालयः ॥ ५२५
 मयूरो बर्हिणो बर्ही नीलकण्ठो भुजंगभुक् । शिखावलः शिखी केकी मेघनादानुलास्यपि ॥ ५२६
 केका वाणी मयूरस्य समौ चन्द्रकमेचकौ । शिखा चूडा शिखण्डस्तु पिच्छबर्हे नपुंसके ॥ ५२७
 खगे विहंगविहगविहंगमविहायसः । शकुन्तिपक्षिशकुनिशकुन्तशकुनद्विजाः ॥ ५२८
 पतत्रिपत्रिपतगपतत्पत्ररथाण्डजाः । नगौकोवाजिविकिरविविष्किरपतत्रयः ॥ ५२९
 नीडोद्भवा गरुत्मन्तः पित्सन्तो नभसंगमाः । तेषां विशेषा हारीतो मद्गुः कारण्डवः प्लवः ॥ ५३०
 तित्तिरिः कुकुभो लावो जीवजीवश्चकोरकः । कोयष्टिकष्टिद्रिमको वर्तको वर्तिकादयः ॥ ५३१
 गरुर्पक्षच्छदाः पत्रं पतत्रं च तनूरुहम् । स्त्री पक्षतिः पक्षमूलं चञ्चुखोटिरुभे स्त्रियौ ॥ ५३२
 प्रडीनोड्डीनसंडीनान्येताः खगगतिक्रियाः । पेशीकोषो द्विहीनेऽण्डं कुलायो नीडमस्त्रियाम् ॥ ५३३
 पोतः पाकोऽर्भको डिम्भः पृथुकः शावकः शिशुः । स्त्रीपुंसौ मिथुनं द्वन्द्वं युग्मं तु युगलं युगम् ॥ ५३४
 समूहो निवहव्यूहसंदोहविसरत्रजाः । स्तोमौघनिकरव्रातवारसंघातसंचयाः ॥ ५३५
 समुदायः समुदयः समवायश्चयो गणः । स्त्रियां तु संहतिर्वृन्दं निकुरम्बं कदम्बकम् ॥ ५३६
 वृन्दभेदाः समैर्वर्गः संघसार्थौ तु जन्तुभिः । सजातीयैः कुलं यूथं तिरश्चां पुंनपुंसकम् ॥ ५३७
 पशूनां समजोऽन्येषां समाजोऽथ सधर्मिणाम् । स्यान्निकायः पुञ्जराशी तूत्करः कूटमस्त्रियाम् ॥ ५३८
 कापोतशौकमायूरतैत्तिरादीनि तद्रणे । गृहासक्ताः पक्षिमृगाश्छेकास्ते गृह्यकाश्च ते ॥ ५३९
 इति सिंहादिवर्गः ॥ ५ ॥

मनुष्या मानुषा मर्त्या मनुजा मानवा नराः । स्युः पुमांसः पञ्चजनाः पुरुषाः पूरुषा नरः ॥ ५४०
 स्त्री योषिदबला यौषा नारी सीमन्तिनी बधूः । प्रतीपदर्शिनी वामा वनिता मेहिला तथा ॥ ५४१
 विशेषास्त्वङ्गना भीरुः कामिनी वामलोचना । प्रमदा मानिनी कान्ता ललना च नितम्बिनी ॥ ५४२
 सुन्दरी रमणी रामा कोपना सैव भामिनी । वरारोहा मत्तकाशिन्युत्तमा वगवर्णिनी ॥ ५४३
 कृताभिषेका महिषी भोगिन्योऽन्या नृपस्त्रियः । पत्नी पाणिगृहीती च द्वितीया सहधर्मिणी ॥ ५४४
 भार्या जायाथ पुंभूम्नि दाराः स्यात्तु कुटुम्बिनी । पुरंध्री सुचरित्रा तु सती साध्वी पतिव्रता ॥ ५४५
 कृतसापत्निकाध्यूढाधिविन्नाथ स्वयंवरा । पतिंवरा च वर्याथ कुलस्त्री कुलपालिका ॥ ५४६
 कन्या कुमारी गौरी तु नम्रिकानागतार्तवा । स्यान्मध्यमा दृष्टरजास्तरुणी युवतिः समे ॥ ५४७
 समाः स्नुषाजनीवध्वश्चरिण्टी तु स्ववासिनी । इच्छावती कामुका स्याद्दृषस्यन्ती तु कामुकी ॥ ५४८
 कान्तार्थिनी तु या याति संकेतं साभिसारिका । पुंश्चली धर्मिणी बन्धक्यसती कुलटेवरी ॥ ५४९

१ अदन्तोऽपि. २ 'पक्षः' सान्तं क्लीबं च. ३ संघातविग्रहीतश्चायम्. ४ 'जोषा'. ५ मेहलापि. ६ 'भाविनी'.
 ७ 'सुवासिनी'. ८ 'चर्षणी'.

स्वैरिणी पांशुला च स्यादशिश्वी शिशुना विना । अवीरा निष्पतिसुता विश्वस्ताविधवे समे ॥५५०
 आलिः सखी वयस्याथ पतिवत्नी सभर्तृका । वृद्धा पलिक्री प्राज्ञी तु प्रज्ञा प्राज्ञा तु धीमती ॥५५१
 शूद्री शूद्रस्य भार्या स्याच्छूद्रा तज्जातिरेव च । आभीरी तु महाशूद्री जातिपुंयोगयोः समा ॥५५२
 अर्याणी स्वयमर्या स्यात्क्षत्रिया क्षत्रियाण्यपि । उपाध्यायाप्युपाध्यायी स्यादाचार्यापि च स्वतः ॥५५३
 आचार्यानी तु पुंयोगे स्यादर्या क्षत्रियी तथा । उपाध्यायान्युपाध्यायी पोटा स्त्रीपुंसलक्षणा ॥५५४
 वीरपत्नी वीरभार्या वीरमाता तु वीरसूः । जातापत्या प्रजाता च प्रसूता च प्रसूतिका ॥ ५५५
 स्त्री नम्रिका कोट्टी स्याद्दूतीसंचारिके समे । कात्यायन्यर्धवृद्धा या काषायवसनाधवा ॥ ५५६
 सैरन्ध्री परवेशमस्था स्ववशा शिल्पकारिका । असिक्री स्याद्वृद्धा या प्रेष्यान्तःपुरचारिणी ॥ ५५७
 वारस्त्री गणिका वेदेया रूपाजीवाथ सा जनैः । सत्कृता वारमुख्या स्यात्कुट्टनी शैम्भली समे ॥५५८
 विप्रशिका लीक्षणिका दैवज्ञाथ रजस्वला । स्त्रीधर्मिण्यैविरात्रेयी मलिनी पुष्पवत्यपि ॥ ५५९
 ऋतुमत्यप्युदक्यापि स्याद्रजः पुष्पमार्तवम् । श्रद्धालुर्दोहदवती निर्ष्कला विगतार्तवा ॥ ५६०
 आपन्नसत्त्वा स्याद्दुर्विण्यन्तर्वत्नी च गर्भिणी । गणिकादेस्तु गणिक्यं गर्भिणं यौवतं गणे ॥ ५६१
 पुनर्भूदिधिषूख्ण्डा द्विस्तस्या दिधिषुः पतिः । स तु द्विजोऽप्रेदिधिषूः सैव यस्य कुटुम्बिनी ॥ ५६२
 कानीनः कन्यकाजातः सुतोऽथ सुभगासुतः । सौभागिनेयः स्यात्पारस्त्रिण्यस्तु परस्त्रियाः ॥ ५६३
 पैतृष्वसेयः स्यात्पैतृष्वस्त्रीयश्च पितृष्वसुः । सुतो मातृष्वसुश्चैवं वैमात्रेयो विमातृजः ॥ ५६४
 अथ बान्धकिनेयः स्याद्बन्धुलश्चासतीसुतः । कौलटेरः कौलटेयो भिक्षुकी तु सती यदि ॥ ५६५
 तदा कौलटिनेयोऽस्याः कौलटेयोऽपि चात्मजः । आत्मजस्तनयः सूनुः सुतः पुत्रः स्त्रियां त्वमी ५६६
 आहुर्दुहितरं सर्वेऽपत्यं तोकं तयोः समे । स्वजाते त्वोरसोरस्यौ तातस्तु जनकः पिता ॥ ५६७
 जनयित्री प्रसूमाता जननी भगिनी स्वसा । नैनान्दा तु स्वसा पत्युर्नप्त्री पौत्री सुतात्मजा ॥ ५६८
 भार्यास्तु भ्रातृवर्गस्य यातरः स्युः परस्परम् । प्रजावती भ्रातृजाया मातुलानी तु मातुली ॥ ५६९
 पतिपत्न्योः प्रसूः श्वश्रूः श्वशुरस्तु पिता तयोः । पितुर्भ्राता पितृव्यः स्यान्मातुर्भ्राता तु मातुलः ५७०
 रैथालाः स्युर्भ्रातरः पत्न्याः स्वामिनो देवदेवरौ । स्वस्त्रीयो भागिनेयः स्याज्जामाता दुहितुः पतिः ॥५७१
 पितामहः पितृपिता तत्पिता प्रपितामहः । मातुर्मातामहाद्येवं सपिण्डास्तु सनाभयः ॥ ५७२
 समानोदर्यसोदर्यसगर्भ्यसहजाः समाः । सगोत्रबान्धवज्ञातिबन्धुस्वस्वजनाः समाः ॥ ५७३
 ज्ञातेयं बन्धुता तेषां क्रमाद्भावसमूहयोः । धवः प्रियः पतिर्भर्ता जारस्तूपपतिः समौ ॥ ५७४
 अमृते जारजः कुण्डो मृते भर्तरि गोलकः । भ्रात्रीयो भ्रातृजो भ्रातृभगिन्यौ भ्रातरावुभौ ॥ ५७५
 मातापितरौ पितरौ मातरपितरौ प्रसूजनयितारौ ।

श्वश्रूश्चशुरौ श्वशुरौ पुत्रौ पुत्रश्च दुहिता च ॥

५७६

दंपती जंपती जायापती भार्यापती च तौ । गर्भाशयो जरायुः स्यादुल्बं च कललोऽस्त्रियाम् ॥ ५७७
 सूतिमासो वैजननो गर्भो भ्रूण इमौ समौ । तृतीयाप्रकृतिः शण्डः क्लीबः पण्डो नपुंसके ॥ ५७८
 शिशुत्वं शैशवं बाल्यं तारुण्यं यौवनं समे । स्यात्स्वाविरं तु वृद्धत्वं वृद्धसंघेऽपि वार्धकम् ॥ ५७९
 पलितं जरसा शौक्ल्यं केशादौ विस्त्रसा जरा । स्यादुत्तानशया डिम्भा स्तनपा च स्तनंधयी ॥५८०

१ दन्त्यमध्या च. २ निर्वकारा च. ३ 'कोट्टी'. ४ 'सैरन्ध्री'. ५ 'वेष्या' मूर्धन्यमध्यापि. ६ दन्त्यादि-
 रापि. ७ 'अवीः'. ८ 'निष्कली'. ९ 'यौवनम्'. १० ह्रस्वमध्यापि. ११ दन्त्यादिरपि.

बालस्तु स्यान्माणवको वयस्थस्तरुणो युवा । प्रवयाः स्थविरो वृद्धो जीनो जीर्णो जरन्नपि ॥ ५८१
 वर्षायान्दशमी ज्यायान्पूर्वजस्त्वग्रियोऽग्रजः । जघन्यजे स्युः कनिष्ठयवीयोऽवरजानुजाः ॥ ५८२
 अमांसो दुर्बलश्छातो बलवान्मांसलोऽसलः । तुन्दिलस्तुन्दिभस्तुन्दी बृहत्कुक्षिः पिचण्डिलः ॥ ५८३
 अवटीटोऽवनाटश्चावभ्रटो नतनासिके । केशवः केशिकः केशी वलिनो वलिभः समौ ॥ ५८४
 विकलाङ्गस्त्वपोगण्डः खर्वो ह्रस्वश्च वामनः । खरणाः स्यात्खरणसो विग्रस्तु गतनासिकः ॥ ५८५
 खुरणाः स्यात्खुरणसः प्रैजुः प्रगतजानुकः । उर्ध्वजुर्ध्वजानुः स्यात्संजुः संहतजानुकः ॥ ५८६
 स्यादेडे बधिरः कुब्जे गडुलः कुकरे कुणिः । पृश्निरल्पतनौ श्रोणः पङ्गौ मुण्डस्तु मुण्डिते ॥ ५८७
 बलिरः केकरे खोडे खड्गस्त्रिषु जरावराः । जडुलः कालकः पिष्टुस्तिलकस्तिलकालकः ॥ ५८८
 अनामयं स्यादारोग्यं चिकित्सा रुक्प्रतिक्रिया । भेषजौषधभैषज्यान्यगदो जायुरित्यपि ॥ ५८९
 स्त्री रुग्रजा चोपतापरोगव्याधिगदामयाः । क्षयः शोषश्च यक्ष्मा च प्रतिश्यायस्तु पीनसः ॥ ५९०
 स्त्री क्षुत्क्षुतं क्षवः पुंसि क्वासस्तु क्षवथुः पुमान् । शोफस्तु श्वयथुः शोथः पादस्फोटो विपादिका ५९१
 क्लिलाससिद्धे कच्छां तु पाम पामा विचर्चिका । कण्डूः खर्जुश्च कण्डूया विस्फोटः पिंटका स्त्रियाम् ५९२
 व्रणोऽस्त्रियामीर्मरुः क्लीबे नाडीव्रणः पुमान् । कोटो मण्डलकं कुष्ठश्चित्रे दुर्नामकार्शसी ॥ ५९३
 आनाहस्तु निबन्धः स्याद्ब्रह्णीरुक्प्रवाहिका । प्रच्छर्दिका वमिश्च स्त्री पुमांस्तु वमथुः समाः ॥ ५९४
 व्याधिभेदा विद्रधिः स्त्री ज्वरमेहभगंदराः ।^{१०} अश्मरी मूत्रकृच्छ्रं स्यात्पूर्वं शुक्रवधेस्त्रिषु ॥ ५९५
 रोगहार्थगदंकारो भिषग्वैद्यौ चिकित्सके । वार्तो निरामयः कल्य उल्लाघो निर्गतो गदात् ॥ ५९६
 ग्लानग्लान् आमयावी विकृतो व्याधितोऽपटुः । आतुरोऽभ्यमितोऽभ्यान्तः समौ पामनकच्छुरौ ५९७
 दंष्ट्रुणो दंष्ट्रुगो स्यादर्शोरोगयुतोऽर्शसः । वातकी वातरोगी स्यात्सातिसारोऽतिसारकी ॥ ५९८
 स्युः क्लिन्नाक्षे चुल्लिचल्लपिलाः क्लिन्नेऽक्षिण चाप्यमी । उन्मत्त उन्मादवति श्लेष्मलः श्लेष्मणः कफो ५९९
 न्युब्जो भुग्रे रुजा वृद्धनाभौ तुन्दिलतुन्दिभौ । किलासी सिध्मलोऽन्धोऽदृष्टश्चूर्णले मूर्तमूर्छितौ ६००
 शुक्रं तेजोरेतसी च बीजवीर्येन्द्रियाणि च । मायुः पित्तं कफः श्लेष्मा स्त्रियां तु त्वर्गसृग्धरा ॥ ६०१
 पिशितं तरसं मांसं पललं क्रव्यमामिषम् । उत्तप्तं शुष्कमांसं स्यात्तद्रुद्धूरं त्रिलिङ्गकम् ॥ ६०२
 रुधिरंऽसृग्लोहितास्त्ररक्तक्षतजशोणितम् । बुक्काग्रमांसं हृदयं हृन्मेदस्तु वपा वसा ॥ ६०३
 पञ्चाद्रीवाशिरा मन्या नाडी तु धमनिः शिरौ । तिलकं क्लोर्मं मस्तिष्कं गोर्दं किटं मलोऽस्त्रियाम् ६०४
 अन्नं पुरीतद्रुल्मस्तु फ्रीर्हं पुंस्यथ वस्त्रसा । स्नायुः स्त्रियां कालखण्डयकृती तु समे इमे ॥ ६०५
 सृणिका स्यन्दिनी लाला दूषिका नेत्रयोर्मलम् ।^{११} मूत्रं प्रस्त्राव उच्चारवस्करौ शमलं शकृत् ॥ ६०६
 पुरीषं गूथवर्चस्कमस्त्री विष्ठाविशौ स्त्रियौ । स्यात्कर्परः कपालोऽस्त्री कीकसं कुल्यमस्थि च ॥ ६०७
 स्याच्छरीरास्थि कंकालः पृष्ठास्थि तु कशेरुका । शिरोऽस्थनि करोटिः स्त्री पार्श्वस्थनि तु पशुका ६०८
 अङ्गं प्रतीकोऽवयवोऽपघनोऽथ कलेवरम् । गात्रं वपुः संहननं शरीरं वर्ष्म विग्रहः ॥ ६०९

१ 'अग्रिमः'. २ 'शातः'. ३ 'प्रज्ञः'. ४ 'ऊर्ध्वज्ञः'. ५ 'संज्ञः'. ६ 'काशः'. ७ 'सिध्मा' नान्तोऽपि.
 ८ 'पामा' इति नान्तडावन्तयोः स्त्रीलिङ्गयोर्निर्देशः. ९ 'पिटकस्त्रिषु' इत्यपि पाठः; विटकापि. १० एतदग्रे
 'श्लीपदं पादवल्मीकं केशघ्नस्त्विन्द्रलुप्तकः' इति प्रक्षितम्. ११ 'दंष्ट्रुणः'. १२ 'दंष्ट्रुः'. १३ 'असृग्धरा'.
 १४ 'वुक्का' नान्तः पुंलिङ्गः; टावन्तो वा; नान्तं क्लीबं वा. १५ 'सिरा'. १६ अदन्तमपि. १७ टावन्तापि.
 १८ एतदग्रे 'नासामलं तु सिङ्गाणं पिङ्गुषं कर्णयोर्मलम्' इति प्रक्षितम्.

कायो देहः क्लीबपुंसोः स्त्रियां मूर्तिस्तनुस्तनूः । पादाग्रं प्रपदं पादः पदं द्विश्चरणोऽस्त्रियाम् ॥ ६१०
 तद्वन्थी घुटिके गुल्फौ पुमान्पार्ष्णिस्तयोरधः । जङ्घा तु प्रसृता जानूरुपर्वाष्टीवदस्त्रियाम् ॥ ६११
 सक्थि क्लीबे पुमानूरुस्तत्संधिः पुंसि वङ्गणः । गुदं त्वपानं पायुर्ना वस्तिर्नाभेरंधो द्वयोः ॥ ६१२
 कटो ना श्रोणिफलकं कटिः श्रोणिः ककुच्चती । पश्चान्नितम्बः स्त्रीकट्याः क्लीबे तु जघनं पुगः ६१३
 कूपकौ तु नितम्बस्थौ द्वयहीने कुकुन्दरे । स्त्रियां स्फिचौ कटिप्रोथावुपस्थो वक्ष्यमाणयोः ॥ ६१४
 भगं योनिर्द्वयोः शिशो मेढ्रो मेहनशेफसी । मुष्कोऽण्डकोशो वृषणः पृष्ठवंशाधरे त्रिकम् ॥ ६१५
 पिचण्डकुक्षी जठरोदरं तुन्दं स्तनौ कुचौ । चूचुकं तु कुचाग्रं स्यान्न ना क्रोडं भुजान्तगम् ॥ ६१६
 उगो वत्सं च वक्षश्च पृष्ठं तु चरमं तनोः । स्कन्धो भुजशिरोऽसोऽस्त्री संधी तस्यैव जत्रुणी ॥ ६१७
 बाहुमूले उभे कक्षौ पार्श्वमस्त्री तयोरधः । मध्यमं चावलग्रं च मध्योऽस्त्री द्वौ परौ द्वयोः ॥ ६१८
 भुजबौहू प्रवेष्टो दोः स्यात्कफोणिस्तु कूर्परः । अस्योपरि प्रगण्डः स्यात्प्रकोष्ठस्तस्य चाप्यधः ॥ ६१९
 मणिबन्धादाकनिष्ठं करस्य करभो बहिः । पञ्चशाखः शैयः पाणिस्तर्जनी स्यात्प्रदेशिनी ॥ ६२०
 अङ्गुल्यः कर्गशाखाः स्युः पुंस्यङ्गुष्ठः प्रदेशिनी । मध्यमानामिका चापि कनिष्ठा चेति ताः क्रमात् ६२१
 पुनर्भवः कररुहो नखोऽस्त्री नखरोऽस्त्रियाम् । प्रादेशतालगोर्कर्णास्तर्जन्यादियुते तते ॥ ६२२
 अङ्गुष्ठे सकनिष्ठे स्याद्वितस्तिर्द्वादशाङ्गुलः । पाणौ चपेटप्रतलप्रहस्ता विस्तृताङ्गुलौ ॥ ६२३
 द्वौ संहतौ संहतलप्रतलौ वामदक्षिणौ । पाणिर्निकुब्जः प्रसृतिस्तौ युतावज्जलिः पुमान् ॥ ६२४
 प्रकोष्ठे विस्तृतकरे हस्तो मुष्टया तु बद्धया । स रत्निः स्यादरत्निस्तु निष्कनिष्ठेन मुष्टिना ॥ ६२५
 व्यामो बाह्वोः सकर्ग्योस्ततयोस्तिर्यगन्तगम् । ऊर्ध्वविस्तृतदोःपाणिनृमाने पौरुषं त्रिषु ॥ ६२६
 कण्ठो गलोऽथ ग्रीवायां शिरोधिः कंधरेखपि । कम्बुग्रीवा त्रिरेखा सावटुर्वाटा कृकाटिका ॥ ६२७
 वक्त्रास्ये वदनं तुण्डमाननं लपनं मुखम् । क्लीबे घ्राणं गन्धवहा घोणा नासा च नासिका ॥ ६२८
 ओष्ठाधरौ तु रदनच्छदौ दशनवाससी । अधस्ताच्चिबुकं गण्डौ कपोलौ तत्परा हनुः ॥ ६२९
 रदना दशना दन्ता रदास्तालु तु काकुदम् । रसज्ञा रसना जिह्वा प्रान्तावोष्ठस्य सृङ्किणी ॥ ६३०
 ललाटमलिकं गोधिरूर्ध्वे दृग्भ्यां भ्रुवौ स्त्रियौ । कूर्चमस्त्री भ्रुवोर्मध्यं तारकाक्षः कनीनिका ॥ ६३१
 लोचनं नयनं नेत्रमीक्षणं चक्षुरक्षिणी । दृग्दृष्टी चास्तु नेत्राम्बु रोदनं चास्त्रमश्रु च ॥ ६३२
 अपाङ्गौ नेत्रयोरन्तौ कटाक्षोऽपाङ्गदर्शने । कर्णशब्दग्रहौ श्रोत्रं श्रुतिः स्त्री श्रवणं श्रवः ॥ ६३३
 उत्तमाङ्गं शिरः शीर्षं मूर्ध्ना ना मस्तकोऽस्त्रियाम् । चिकुरः कुन्तलो बालः कचः केशः शिगोरुहः ६३४
 तट्टन्दे कैशिकं कैश्यमलकाश्रूर्णकुन्तलाः । ते ललाटे भ्रमरकाः काकपक्षः शिखैण्डकः ॥ ६३५
 कबरी केशवेशोऽथ धम्मिलः संयताः कचाः । शिखा चूडा केशपाशी व्रतिनस्तु सटा जटा ॥ ६३६
 वेणिः प्रवेणी शीर्षण्यशिरस्यौ विशदे कचे । पाशः पक्षश्च हस्तश्च कलापार्थाः कचात्परे ॥ ६३७
 तनूरुहं रोम लोम तट्टद्वौ श्मश्रु पुंमुखे । आकल्पवर्षौ नेपथ्यं प्रतिकर्म प्रसाधनम् ॥ ६३८
 दशैते त्रिष्वलंकर्तारिण्यश्च मण्डितः । प्रसाधितोऽलंकृतश्च भूषितश्च परिष्कृतः ॥ ६३९

१ सान्तापि. २ 'अहोरहोदुहिणाः संवर्षाही च घश्रुतयः'. ३ 'शिपः'. ४ 'च विलग्नं च'. ५ अदन्तोऽपि.
 ६ 'शमः'. ७ 'अङ्गुरी'. ८ 'चपेट'. ९ 'रशना'. १० इदन्तक्लीबद्विवचनम्, 'सृक्कन्', 'सृक्कन्', अदन्तं सृक्क-
 मपि; 'सृक्कणी' ङ्यन्ता च; 'सृक्कणि'; इतीदन्तोऽपि. ११ अदन्तः, सान्तमपि. १२ सान्तम्, अदन्तोऽपि.
 १३ 'शिखाण्डकः'. १४ 'वेशः'.

विभ्राड् भ्राजिष्णुरोचिष्णू भूषणं स्यादलंक्रिया । अलंकारस्त्राभरणं परिष्कारो विभूषणम् ॥	६४०
मण्डनं चाथ मुकुटं किरीटं पुनपुंसकम् । चूडामणिः शिरोरत्नं तरलो हारमध्यगः ॥	६४१
वालपाश्या पारितथ्या पत्रपाश्या ललाटिका । कर्णिका तालपत्रं स्यात्कुण्डलं कर्णवेष्टनम् ॥	६४२
त्रैवेयकं कण्ठभूषा लम्बनं स्याल्ललन्तिका । खर्णैः प्रालम्बिकाथोरःसूत्रिका मौक्तिकैः कृता ॥	६४३
ह्यारो मुक्तावली देवच्छन्दोऽसौ शतयष्टिका । हारभेदा यष्टिभेदाद्देवच्छगुच्छार्धगोस्तनाः ॥	६४४
अर्धहारो माणवक एकावल्येकयष्टिका । सैव नक्षत्रमाला स्यात्सप्तविंशतिमौक्तिकैः ॥	६४५
आवापकः पारिहार्यः कटको वलयोऽस्त्रियाम् । केयूरमङ्गदं तुल्ये अङ्गुलीयकमूर्मिका ॥	६४६
साक्षराङ्गुलिमुद्रा स्यात्कङ्कणं करभूषणम् । स्त्रीकट्यां मेखला काञ्ची सप्तकी रंशना तथा ॥	६४७
ह्यीवे सारसनं चाथ पुंस्कट्यां शृङ्गलं त्रिषु । पादाङ्गदं तुलाकोटिर्मञ्जीरो नूपुरोऽस्त्रियाम् ॥	६४८
हंसकः पादकटकः किङ्किणी क्षुद्रघण्टिका । त्वक्फलकृमिगोमाणि वस्त्रयोनिर्देश त्रिषु ॥	६४९
वाल्कं क्षौमादि फालं तु कार्पासं बादरं च तत् । कौशेयं कृमिकोशोत्थं गङ्गवं मृगगोमजम् ॥	६५०
अनाहतं निष्प्रवाणि तन्नकं च नवाम्बरम् । तत्स्यादुद्गमनीयं यद्वैतयोर्वस्त्रयोर्युगम् ॥	६५१
पत्रोर्णी धौतकौशेयं बहुमूल्यं महाधनम् । क्षौमं दुकूलं स्याद्दे तु निवीतं प्रावृतं त्रिषु ॥	६५२
स्त्रियां बहुले वस्त्रस्य दशाः स्युर्वस्तयो द्वयोः । दैर्घ्यमायाम् आगेहः परिणाहो विशालता ॥	६५३
पटञ्जरं जीर्णवस्त्रं समौ नक्तककर्पटौ । वस्त्रमाच्छादनं वासश्चैलं वसनमंशुकम् ॥	६५४
सुचेलकः पटोऽस्त्री स्याद्वैराशिः स्थूलशाटकः । निचोलः प्रच्छदपटः समौ ग्लककम्बलौ ॥	६५५
अन्तरीयोपसंव्यानपरिधानान्यधोऽशुके । द्वौ प्रावागेत्तरासङ्गौ समौ वृहतिका तथा ॥	६५६
संव्यानमुत्तरीयं च चोलः कूर्पासकोऽस्त्रियाम् । नीशारः स्यात्प्रावरणे हिमानिलनिवारणे ॥	६५७
अर्धोरुकं वरस्त्रीणां स्याच्चण्डातकमस्त्रियाम् । स्यात्त्रिष्वप्रपदीनं तत्प्राप्तोत्प्राप्तं हि यत् ॥	६५८
अस्त्री वितानमुल्लोचो दूष्याद्यं वस्त्रवेशमनि । प्रतिसीरा जैवनिका स्यात्तिगस्कृमिणी च सा ॥	६५९
परिकर्माङ्गसंस्कारः स्यान्मार्ष्टिर्मार्जना मृजा । उद्वर्तनोत्सादने द्वे समे आप्लाव आप्लवः ॥	६६०
स्नानं चर्चा तु चार्चिक्यं स्थासकोऽथ प्रबोधनम् । अनुबोधः पत्रलेखा पत्राङ्गुलिर्मिमे समे ॥	६६१
तमालपत्रतिलकचित्रकाणि विशेषकम् । द्वितीयं च तुरीयं च न स्त्रियामथ कुङ्कुमम् ॥	६६२
काश्मीरजन्माग्निशिखं वरं बालहीकपीतने । रक्तसंकोचपिशुनं धीरं लोहितचन्दनम् ॥	६६३
लाक्षा राक्षा जतु ह्यीवे यावोऽलक्तो दुमामयः । लवङ्गं देवकुसुमं श्रीसंज्ञमथ जायकम् ॥	६६४
कालीयकं च कालानुसार्यं चाथ समर्थकम् । वंशिकागुरुराजार्हलोहं कृमिजजोङ्गकम् ॥	६६५
कालागुर्वगुरु स्यात्तन्मङ्गल्या मल्लिगन्धि यत् । यक्षधूपः सर्जरसोऽरालसर्वरसावपि ॥	६६६
बहुरूपोऽप्यथ वृक्षधूपकृत्रिमधूपकौ । तुरुष्कः पिण्डकः सिल्हो यावनोऽप्यथ पायसः ॥	६६७
श्रीवासो वृक्षधूपोऽपि श्रीवेष्टसरलद्रवौ । मृगनाभिर्मृगमदः कस्तूरी चाथ कोलकम् ॥	६६८
ककोलकं कोशफलमथ कर्पूरमस्त्रियाम् । घनसारश्चन्द्रसंज्ञः सिताभ्रो हिमवालुका ॥	६६९
गन्धसारो मलयजो भद्रश्रीश्चन्दनोऽस्त्रियाम् । तैलपर्णिकगोशीर्षे हरिचन्दनमस्त्रियाम् ॥	६७०

१ 'मुकुटम्'. २ हारापि. ३ 'गुत्सगुत्सार्ध' इत्यपि. ४ 'रसना.' ५ 'आनाहः'. ६ 'वरासिः'. ७ 'यमनिका'.
८ 'कालेयकम्'. ९ 'वंशकम्'. १० 'रालः'. ११ 'मृगः, नाभि'. १२ 'सिताभः'.

तिलपर्णी तु पत्राङ्गं रञ्जनं रक्तचन्दनम् । कुचन्दनं चाथ जातीकोषजातीफले समे ॥	६७१
कर्पूरागुरुकस्तूरीककौलैर्यक्षकर्मः । गात्रानुलेपनी वर्तिर्वर्णकं स्याद्विलेपनम् ॥	६७२
चूर्णानि वासयोगाः स्युर्भाषितं वासितं त्रिषु । संस्कारो गन्धमाल्याद्यैर्यः स्यात्तदधिवासनम् ॥	६७३
माल्यं मालास्रजौ मूर्ध्नि केशमध्ये तु गर्भकः । प्रभ्रष्टकं शिखालम्बि पुरोन्यस्तं ललामकम् ॥	६७४
प्रालम्बमृजुलम्बि स्यात्कण्ठाद्वैकक्षिकं तु तत् । यत्तिर्यक्क्षिप्तमुरसि शिखास्वापीडशेखरौ ॥	६७५
रचना स्यात्परिस्यन्द आभोगः परिपूर्णता । उपधानं तूपबर्हः शय्यायां शयनीयवत् ॥	६७६
शयनं मन्त्रपर्यङ्कपल्यङ्काः खट्वया समाः । गेन्दुकः कन्दुको दीपः प्रदीपः पीठमासनम् ॥	६७७
समुद्रकः संपुटकः प्रतिग्राहः पतद्वहः । प्रसाधनी कङ्कतिका पिष्टातः पटवासकः ॥	६७८
दर्पणे मुकुरादर्शौ व्यजनं तालवृन्तकम् ॥	६७९

इति मनुष्यवर्गः ॥ ६ ॥

संततिर्गोत्रजननकुलान्यभिजनान्वयौ । वंशोऽन्ववायः संतानो वर्णाः स्युर्ब्राह्मणादयः ॥	६८०
विप्रक्षत्रियविट्शूद्राश्चातुर्वर्ण्यमिति स्मृतम् । राजवीजी राजवंश्यो वीज्यस्तु कुलसंभवः ॥	६८१
महाकुलकुलीनार्यसभ्यसज्जनसाधवः । ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश्चतुष्टये ॥	६८२
आश्रमोऽस्त्री द्विजात्यग्रजन्मभूदेववाडवाः । विप्रश्च ब्राह्मणोऽसौ पट्कर्मा यागादिभिर्वृतः ॥	६८३
विद्वान्विपश्चिदोषज्ञः सन्सुधीः कोविदो बुधः । धीरो मनीषी ज्ञः प्राज्ञः संख्यावान्पण्डितः कविः ॥	६८४
धीमान्सूरिः कृती कृष्टिर्लब्धवर्णो विचक्षणः । दूरदर्शी दीर्घदर्शी श्रोत्रियच्छान्दसौ समौ ॥	६८५
उपाध्यायोऽध्यापकोऽथ स्यान्निषेकादिकृद्गुरुः । मन्त्रव्याख्याकृदाचार्य आदेष्टा लध्वरे व्रती ॥	६८६
यष्टा च यजमानश्च स सोमवति दीक्षितः । इज्याशीलो यायजूको यज्वा तु विधिनेष्टवान् ॥	६८७
स गीर्षतीष्टया स्थपतिः सोमपीथी तु सोमपाः । सर्ववेदाः स येनेष्टो यागः सर्वस्वदक्षिणः ॥	६८८
अनूचानः प्रवचने साङ्गेऽधीती गुरोस्तु यः । लब्धानुज्ञः समावृत्तः सुखा त्वभिषवे कृते ॥	६८९
छात्रान्तेवासिनौ शिष्ये शैक्षाः प्राथमकल्पिकाः । एकब्रह्मव्रताचारा मिथः सब्रह्मचारिणः ॥	६९०
सतीर्थ्यास्त्वेकगुरवश्चितवानग्निमग्निचित् । पारम्पर्योपदेशे स्यादैतिह्यमितिहाव्ययम् ॥	६९१
उपज्ञा ज्ञानमाद्यं स्याज्ज्ञात्वारम्भ उपक्रमः । यज्ञः सवोऽध्वरो यागः सप्ततन्तुर्मखः क्रतुः ॥	६९२
पाठो होमश्चातिथीनां सपर्यां तर्पणं बलिः । एते पञ्चमहायज्ञा ब्रह्मयज्ञादिनामकाः ॥	६९३
समज्या परिषद्गोष्ठी सभासमितिसंसदः । आस्थानी क्लीवमास्थानं स्त्रीनपुंसकयोः सदः ॥	६९४
प्राग्वंशः प्राग्विर्गेहात्सदस्या विधिदर्शिनः । सभासदः सभास्ताराः सभ्याः सामाजिकाश्च ते ॥	६९५
अध्वर्यूद्रातृहोतारो यजुःसामर्ग्विदः क्रमात् । आग्नीध्राद्या धनैर्वीर्या ऋत्विजो याजकाश्च ते ॥	६९६
वेदिः परिष्कृता भूमिः समे स्थण्डिलचत्वरे । चषालो यूपकटकः कुम्भा सुगहना वृतिः ॥	६९७
यूपार्घं तर्पणं निर्मन्थ्यदारुणि त्वरणिर्द्वयोः । दक्षिणाग्निर्गार्हपत्याहवनीयौ त्रयोऽग्नयः ॥	६९८
अग्नित्रयमिदं त्रेता प्रणीतः संस्कृतोऽनलः । समूह्यः परिचाय्योपचाय्यावग्नौ प्रयोगिणः ॥	६९९

१ 'पत्रङ्गम्', 'पतङ्गम्'. २ 'जातिः' ह्रस्वान्ता च. ३ 'जाती, फलम्'. ४ 'मकुरः', 'मङ्कुरः'. ५ 'माहा' कुलः'. ६ इन्नन्तोऽपि. ७ एतदग्रे 'मीमांसको जैमिनीये वेदान्ती ब्रह्मवादिनि । वैशेषिके स्यादौलूक्यः सौगतः शून्यवादिनि ॥ नैयायिकस्त्वक्षपादः स्यात्स्याद्वादिक आर्हकः । चार्वाकलौकायतिकौ सत्कार्ये सांख्यकापिलौ ॥' इति प्रक्षिप्तम्. ८ 'पर्वत्'.

यो गार्हपत्यादानीय दक्षिणाग्निः प्रणीयते । तस्मिन्नानाग्न्योऽथाग्राथी स्वाहा च हुतभुक्तिप्रया ॥ ७००
 ऋक्सामिधेनी धाय्या च या स्यादग्निसमिन्धने । गायत्रीप्रमुखं छन्दो हव्यपाके चरुः पुमान् ॥ ७०१
 आमिक्षा सा श्रुतोष्णे या क्षीरे स्यादधियोगतः । ध्रुवित्रं व्यजनं तद्यद्रचितं मृगचर्मणा ॥ ७०२
 पृषदाज्यं सदध्याज्ये परमान्नं तु पायसम् । हव्यकव्ये दैवपित्र्ये अन्ने पात्रं स्तुवादिकम् ॥ ७०३
 ध्रुवोपभृज्जुह्वर्ना तु सुवो भेदाः सुचः स्त्रियः । उपाकृतः पशुरसौ योऽभिमन्त्र्य क्रतौ हतः ॥ ७०४
 परम्पराकं शमनं प्रोक्षणं च वधार्थकम् । वाच्यलिङ्गाः प्रमीतोपसंपन्नप्रोक्षिता हते ॥ ७०५
 सांनाय्यं हविरग्नौ तु हुतं त्रिषु वषट्कृतम् । दीक्षान्तोऽवभृथो यज्ञे तत्कर्माहूँ तु यज्ञियम् ॥ ७०६
 त्रिष्वथ क्रतुकर्मैष्टं पूर्तं खातादि कर्म यत् । अमृतं विघसो यज्ञशेषभोजनशेषयोः ॥ ७०७
 त्यागो विहापितं दानमुत्सर्जनविसर्जने । विश्राणनं वितरणं स्पर्शनं प्रतिपादनम् ॥ ७०८
 प्रादेशनं निर्वपणमपवर्जनमहंतिः । मृतार्थं तदहे दानं त्रिषु स्यादौर्ध्वदेहिकम् ॥ ७०९
 पितृदानं निवापः स्याच्छ्राद्धं तत्कर्म शास्त्रतः । अन्वाहार्यं मासिकेऽशोऽष्टमोऽहः कुतपोऽस्त्रियाम् ॥
 पर्येषणा परीष्टिश्चान्वेषणा च गवेषणा । सनिस्त्रध्येषणा याच्न्याभिश्चस्तियाचनार्थना ॥ ७११
 षट् तु त्रिष्वर्घ्यमर्घार्थे पाद्यं पादाय वारिणि । क्रमादातिथ्यातिथ्ये अतिथ्यर्थेऽत्र साधुनि ॥ ७१२
 स्युरावेशिक आगन्तुरतिथिर्ना गृहागते । पूजा नमस्यापचितिः सपर्यार्चाहंणाः समाः ॥ ७१३
 वरिवस्या तु शुश्रूषा परिचर्याप्युपासना । ब्रज्यौटाट्या पर्यटनं चर्या लीर्यापथे स्थितिः ॥ ७१४
 उपस्पर्शस्त्राचमनमथ मौनमभाषणम् । आनुपूर्वी स्त्रियां वावृत्परिपाटी अनुक्रमः ॥ ७१५
 पर्यायश्चातिपातस्तु स्यात्पर्यय उपात्ययः । नियमो व्रतमस्त्री तच्चोपवासादि पुण्यकम् ॥ ७१६
 औपवस्तं तूपवासो विवेकः पृथगात्मता । स्याद्ब्रह्मवर्चसं वृत्ताध्ययनद्विरथाञ्जलिः ॥ ७१७
 पाठे ब्रह्माञ्जलिः पाठे विप्रुषो ब्रह्मविन्दवः । ध्यानयोगासने ब्रह्मासनं कल्पे विधिक्रमौ ॥ ७१८
 मुख्यः स्यात्प्रथमः कल्पोऽनुकल्पस्तु ततोऽधमः । संस्कारपूर्वं ग्रहणं स्यादुपाकरणं श्रुतेः ॥ ७१९
 समे तु पादग्रहणमभिवादनमित्युभे । भिक्षुः परित्राट् कर्मन्दी पाराशर्यपि मस्करी ॥ ७२०
 तपस्वी तापसः पारिकाङ्क्षी वाचंयमो मुनिः । तपःक्लेशसहो दान्तो वर्णिनो ब्रह्मचारिणः ॥ ७२१
 ऋषयः सत्यवचसः स्नातकस्वाधुतो व्रती । ये निर्जितेन्द्रियग्रामा यतिनो यतयश्च ते ॥ ७२२
 यः स्थण्डिले व्रतवशाच्छेते स्थण्डिलशाग्यसौ । स्थाण्डिलश्चाथ विरजस्तमसः स्युर्द्वयातिगाः ॥ ७२३
 पवित्रः प्रयतः पूतः पाषण्डाः सर्वलिङ्गिनः । पालाशो दण्ड आषाढो व्रते राम्भस्तु वैणवः ॥ ७२४
 अस्त्री कमण्डलुः कुण्डी व्रतिनामासनं वृषी । अजिनं चर्म कृत्तिः स्त्री भैक्षं भिक्षाकदम्बकम् ॥ ७२५
 स्वाध्यायः स्याज्जपः सुत्याभिषवः सवनं च सा । सर्वैनासामपध्वंसि जप्यं त्रिष्वधमर्षणम् ॥ ७२६
 दर्शश्च पौर्णमासश्च यागौ पक्षान्तयोः पृथक् । शरीरसाधनापेक्षं नित्यं यत्कर्म तद्यमः ॥ ७२७
 नियमस्तु स यत्कर्म नित्यमागन्तुसाधनम् । उपवीतं ब्रह्मसूत्रं प्रोद्भूते दक्षिणे करे ॥ ७२८
 प्राचीनावीतमन्यस्मिन्निवीतं कण्ठलम्बितम् ॥ ७२९

१ धवित्रमपि. २ 'स्त्रियाः'. ३ अंहितिरपि. ४ एतदग्रे 'प्रावृणिकः प्राधुणकश्चाम्युत्थानं तु गौरवम्' इति प्र-
 क्षितम्. ५ 'अटा, अट्या' इति पृथगपि. ६ एतदग्रे 'प्राचेतसश्चादिकाविः स्यान्मैत्रावरुणिश्च सः । वाल्मीकिश्चाथ
 गाधेयो विश्वामित्रश्च कौशिकः ॥ व्यासो द्वैपायनः पाराशर्यः सत्यवतीसुतः ॥' इति प्रक्षितम्. ७ 'रिषिः' व्यञ्जना-
 दिरपि. ८ दन्त्यवत्यपि. ९ एतदग्रे 'क्षौरं तु भद्राकरणं मुण्डनं वपनं त्रिषु' इति प्रक्षितम्.

अङ्गुल्यग्रे तीर्थं दैवं स्वल्पाङ्गुल्योर्मूले कायम् । मध्येऽङ्गुष्ठाङ्गुल्योः पितृयं मूले त्वङ्गुष्ठस्य ब्राह्मम् ॥ ७३०
 स्याद्ब्रह्मभूयं ब्रह्मत्वं ब्रह्मसायुज्यमित्यपि । देवभूयादिकं तद्वत्कुच्छं सांतपनादिकम् ॥ ७३१
 संन्यासवत्यनशने पुमान्प्रायोऽथ वीरहा । नष्टाग्निः कुहना लोभान्मिथ्येर्थापथकल्पना ॥ ७३२
 ब्राह्मः संस्कारहीनः स्यादस्वाध्यायो निराकृतिः । धर्मध्वजी लिङ्गवृत्तिरवकीर्णी क्षतव्रतः ॥ ७३३
 सुप्ते यस्मिन्नस्तमेति सुप्ते यस्मिन्नुदेति च । अंशुमानभिनिर्मुक्ताभ्युदितौ च यथाक्रमम् ॥ ७३४
 परिवेत्तानुजोऽनूढे ज्येष्ठे दारपरिग्रहात् । परिवित्तिस्तु तज्ज्यायान्विवाहोपयमौ समौ ॥ ७३५
 तथा परिणयोद्वाहोपयामाः पाणिपीडनम् । व्यवायो ग्राम्यधर्मो मैथुनं निधुवनं रतम् ॥ ७३६
 त्रिवर्गो धर्मकामार्थैश्चतुर्वर्गः समोक्षकैः । सबलैस्तैश्चतुर्भद्रं जन्याः स्निग्धा वरस्य ये ॥ ७३७

इति ब्रह्मवर्गः ॥ ७ ॥

मूर्धाभिषिक्तो राजन्यो बाहुजः क्षत्रियो विराट् । राजा राट् पार्थिवश्चामृत्पृथ्वीक्षितः ॥ ७३८
 राजा तु प्रणताशेषसामन्तः स्यादधीश्वरः । चक्रवर्ती सार्वभौमो नृपोऽन्यो मण्डलेश्वरः ॥ ७३९
 येनेष्टं राजसूयेन मण्डलस्येश्वरश्च यः । शास्ति यश्चाज्ञया राज्ञः स सम्राडथ राजकम् ॥ ७४०
 राजन्यकं च नृपतिक्षत्रियाणां गणे क्रमात् । मन्त्री धीसचिवोऽमाल्योऽन्ये कर्मसचिवास्ततः ॥ ७४१
 महामात्राः प्रधानानि पुरोधास्तु पुरोहितः । द्रष्टरि व्यवहाराणां प्राड्विवाकाक्षदर्शकौ ॥ ७४२
 प्रतीहारो द्वारपालश्चार्द्धास्थितदर्शकाः । रक्षिवर्गस्वनीकस्थोऽथाध्यक्षाधिकृतौ समौ ॥ ७४३
 स्थायुकोऽधिकृतो ग्रामे गोपो ग्रामेषु भूरिषु । भौरिकः कनकाध्यक्षो रूप्याध्यक्षस्तु नैष्किकः ॥ ७४४
 अन्तःपुरे त्वधिकृतः स्यादन्तर्वेशिको जनः । सौविदल्लाः कञ्चुकिनः स्थापत्याः सौविदाश्च ते ॥ ७४५
 शण्डो वर्षवरस्तुल्यौ सेवकार्थ्यनुजीविनः । विषयानन्तरो राजा शत्रुर्मित्रमतः परम् ॥ ७४६
 उदासीनः परतरः पार्ष्णिग्राहस्तु पृष्ठतः । रिपौ वैरिसपत्नारिद्विषद्वेषणदुर्हृदः ॥ ७४७
 द्विद्विपक्षाहितामित्रदस्युशात्रवशत्रवः । अभिवातिपरारतिप्रत्यर्थिपरिपन्थिनः ॥ ७४८
 वयस्यः स्निग्धः सवया अथ मित्रं सखा सुहृत् । सख्यं साप्तपदीनं स्यादनुरोधोऽनुवर्तनम् ॥ ७४९
 यथार्हवर्णः प्रणिधिरपसर्पश्चरः स्पशः । चारश्च गूढपुरुषश्चाप्तप्रत्ययितौ समौ ॥ ७५०
 सांवत्सरो ज्यौतिषिको दैवज्ञगणकावपि । स्युर्मौहूर्तिकर्मौहूर्तज्ञानिकार्तान्तिका अपि ॥ ७५१
 तात्रिको ज्ञातसिद्धान्तः सत्री गृहपतिः समौ । लिपिकारोऽक्षरचणोऽक्षरचुञ्चुश्च लेखके ॥ ७५२
 लिखिताक्षरविन्यासे लिपिलिबिरुभे स्त्रियौ । स्यात्संदेशहरो दूतो दूयं तद्भावकर्मणी ॥ ७५३
 अध्वनीनोऽध्वगोऽध्वन्यः पान्थः पथिक इत्यपि । स्वाम्यमाल्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गबलानि च ॥ ७५४
 राज्याङ्गानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयोऽपि च । संधिर्ना विग्रहो यानमासनं द्वैधमाश्रयः ॥ ७५५
 षड्गुणाः शक्तयस्तिष्ठः प्रभावोत्साहमन्त्रजाः । क्षयः स्थानं च वृद्धिश्च त्रिवर्गो नीतिवेदिनाम् ॥ ७५६
 स प्रतापः प्रभावश्च यत्तेजः कोषदण्डजम् । भेदो दण्डः साम दानमित्युपायचतुष्टयम् ॥ ७५७
 साहसं तु दमो दण्डः साम सान्त्वमथो समौ । भेदोपजापावुपधा धर्मोद्यैर्यत्परीक्षणम् ॥ ७५८
 पञ्च त्रिष्वषडक्षीणो यस्तृतीयाद्यगोचरः । विविक्तविजनच्छत्रनिःशलाकास्तथा रहः ॥ ७५९

१ 'पैत्रम्'. २ 'व्यवायो ग्राम्यधर्मश्च रतं निधुवनं तथा' इति मुकुटस्थः पाठः. ३ त्रिवर्गोऽपि. ४ द्वास्थितो दर्शकश्च. ५ तालव्याद्यापि.

रहश्चोपांशु चालिङ्गे रहस्यं तद्भवे त्रिषु । समौ विसम्भविश्चासौ भ्रेषो भ्रंशो गथोचितात् ॥ ७६०
 अभ्रेषन्यायकल्पास्तु देशरूपं समञ्जसम् । युक्तमौपयिकं लभ्यं भजमानाभिनीतवत् ॥ ७६१
 न्याय्यं च त्रिषु षट् संप्रधारणा तु समर्थनम् । अववादस्तु निर्देशो निदेशः शासनं च सः ॥ ७६२
 शिष्टिश्चाज्ञा च संस्था तु मर्यादा धारणा स्थितिः । आगोऽपराधो मन्तुश्च समे तूहानबन्धने ॥ ७६३
 द्विपाद्यो द्विगुणो दण्डो भागधेयः करो बलिः । घट्टादिदेयं शुल्कोऽस्त्री प्राभृतं तु प्रदेशनम् ॥ ७६४
 उपायनमुपग्राह्यमुपहारस्तथोपदा । यौतकादि तु यदेयं सुदायो हरणं च तत् ॥ ७६५
 तत्कालस्तु तदात्वं स्यादुत्तरः काल आयतिः । सांष्टिकं फलं सद्य उदर्कः फलमुत्तमम् ॥ ७६६
 अट्टं वह्नितोयादि दृष्टं स्वपरचक्रजम् । महीभुजामहिभयं स्वपक्षप्रभवं भयम् ॥ ७६७
 प्रक्रिया त्वधिकारः स्याच्चाभारं तु प्रकीर्णकम् । नृपासनं यत्तद्भद्रासनं सिंहासनं तु तत् ॥ ७६८
 हैमं छत्रं त्वातपत्रं राज्ञस्तु नृपलक्ष्म तत् । भद्रकुम्भः पूर्णकुम्भो भृङ्गारः कनकालुका ॥ ७६९
 निवेशः शिविरं षण्ढे सज्जनं तूपरक्षणम् । हस्त्यश्वरथपादातं सेनाङ्गं स्याच्चतुष्टयम् ॥ ७७०
 दन्ती दन्तावलो हस्ती द्विरदोऽनेकपो द्विपः । मतङ्गजो गजो नागः कुंजरो वारणः करी ॥ ७७१
 इभः स्तम्बेरमः पद्मी यूथनाथस्तु यूथपः । मदोत्कटो मदकलः कलभः करिशावकः ॥ ७७२
 प्रभिन्नो गर्जितो मत्तः समावुद्धान्तनिर्मदौ । हास्तिकं गजता वृन्दे करिणी धेनुका वशा ॥ ७७३
 गण्डः कटो मदो दानं वमथुः करशीकरः । कुम्भौ तु पिण्डौ शिरसस्तयोर्मध्ये विदुः पुमान् ॥ ७७४
 अवग्रहो ललाटं स्यादीषिका त्वक्षिकूटकम् । अपाङ्गदेशो निर्याणं कर्णमूलं तु चूलिका ॥ ७७५
 अधः कुम्भस्य वाहित्थं प्रतिमानमधोऽस्य यत् । आसनं स्कन्धदेशः स्यात्पद्मकं बिन्दुजालकम् ७७६
 पार्श्वभागः पक्षभागो दन्तभागस्तु योऽग्रतः । द्वौ पूर्वपश्चाज्जङ्घादिदेशौ गात्रावरे क्रमात् ॥ ७७७
 तोत्रं वेणुकमालानं बन्धस्तम्भेऽथ शृङ्खले । अन्दुको निगडोऽस्त्री स्यादङ्कुशोऽस्त्री सृणिः स्त्रियाम् ॥
 दूष्या कैक्ष्या वरत्रा स्यात्कल्पना सज्जना समे । प्रवेण्यास्तरणं वर्णः परिस्तोमः कुथो द्वयोः ॥ ७७९
 वीतं त्वसारं हस्त्यश्वं वारी तु गजबन्धनी । घोटके वीतितुरगतुरंगाश्वतुरंगमाः ॥ ७८०
 वाजिवाहार्वागन्धर्वहयसैन्धवसप्तयः । आजानेयाः कुलीनाः स्युर्विनीताः साधुवाहिनः ॥ ७८१
 वनायुजाः पारसीकाः काम्बोजा बाह्लिका हयाः । ययुरश्वोऽश्वमेधीयो जवनस्तु जवाधिकः ॥ ७८२
 पृष्ठयः स्थौरी सितः कर्को रथ्यो वोढा रथस्य यः । बालः किशोरो वाम्यश्वा वडवा वाडवं गणे ॥
 त्रिष्वश्वीनं यदश्वेन दिनेनैकेन गम्यते । कश्यं तु मध्यमश्वानां हेषा ह्रेषा च निस्वनः ॥ ७८४
 निगालस्तु गलोद्देशो वृन्दे त्वश्वीयमाश्ववत् । आस्कन्दितं धौरितकं रेचितं वल्गितं ह्रुतम् ॥ ७८५
 गतयोऽमूः पञ्च धारा घोणा तु प्रोथमस्त्रियाम् । कविका तु खलीनोऽस्त्री शफं क्लीबे खुरः पुमान् ॥
 पुच्छोऽस्त्री लूमलाङ्गले वालहस्तश्च वालधिः । त्रिषूपावृत्तलुठितौ परावृत्ते मुहुर्भुवि ॥ ७८७
 याने चक्रिणि युद्धार्थे शताङ्गः स्यन्दनो रथः । असौ पुष्यरथश्चक्रयानं न समराय यत् ॥ ७८८
 कर्णीरथः प्रवहणं ह्येयनं च समं त्रयम् । क्लीबेऽनः शकटोऽस्त्री स्याद्गन्त्री कम्बलिवाह्यकम् ॥ ७८९
 शिबिका याप्ययानं स्याद्दोला प्रेक्षादिका स्त्रियाम् । उभौ तु द्वैपवैयाघ्रौ द्वीपिचर्मावृते रथे ॥ ७९०
 पाण्डुकम्बलसंवीतः स्यन्दनः पाण्डुकम्बली । रथे काम्बलवाखाद्याः कम्बलादिभिरावृते ॥ ७९१
 त्रिषु द्वैपादयो रथ्या रथकट्या रथत्रजे । धूः स्त्री क्लीबे यानमुखं स्याद्द्रथाङ्गमपस्करः ॥ ७९२

चक्रं रथाङ्गं तस्यान्ते नेमिः स्त्री स्यात्प्रधिः पुमान् । पिण्डका नाभिरक्षाग्रकालिके तु द्वयोरणिः ७१३
 रथगुप्तिर्वरुथो ना कूबरस्तु युगंधरः । अनुकर्षो दार्वधःस्थं प्रासङ्गो ना युगाशुगः ॥ ७१४
 सर्वं स्याद्वाहनं यानं युग्यं पत्रं च धोरणम् । परम्परावाहनं यत्तद्वैनीतकमस्त्रियाम् ॥ ७१५
 आधोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिनः । नियन्ता प्राजिता यन्ता सूतः क्षत्ता च सारथिः ॥ ७१६
 सव्येष्टदक्षिणस्थौ च संज्ञा रथकुटुम्बिनः । रथिनः स्यन्दनारोहा अश्वारोहास्तु सादिनः ॥ ७१७
 भटा योधाश्च योद्धारः सेनारक्षास्तु सैनिकाः । सेनायां समवेता ये सैन्यास्ते सैनिकाश्च ते ॥ ७१८
 बलिनो ये सहस्रेण स्राहस्त्रास्ते सहस्रिणः । परिधिस्थः परिचरः सेनानीर्वाहिनीपतिः ॥ ७१९
 कञ्जुको वारवाणोऽस्त्री यत्तु मध्ये सकञ्जुकाः । बध्नन्ति तत्सारसनमधिकाङ्गोऽथ शीर्षकम् ॥ ८००
 शीर्षण्यं च शिरस्त्रेऽथ तनुत्रं वर्म दंशनम् । उरच्छदः कङ्कटको जगरः कवचोऽस्त्रियाम् ॥ ८०१
 आमुक्तः प्रतिमुक्तश्च पिनद्धश्चापिनद्धवत् । संनद्धो वर्मितः सज्जो दंशितो व्यूढकङ्कटः ॥ ८०२
 त्रिष्वामुक्तादयो वर्मभृतां कावचिकं गणे । पदातिपत्तिपदगपादातिकपदाजयः ॥ ८०३
 पद्मश्च पदिकश्चाथ पादातं पत्तिसंहतिः । शस्त्राजीवे काण्डपृष्ठापुधीयायुधिकाः समाः ॥ ८०४
 कृतहस्तः सुप्रयोगविशिखः कृतपुङ्खवत् । अपराद्धपृष्ठकोऽसौ लक्ष्याद्यश्च्युतसायकः ॥ ८०५
 धन्वी धनुष्मान्धानुष्को निषङ्गयस्त्री धनुर्धरः । स्यात्काण्डवांस्तु काण्डीरः शाक्तीकः शक्तिहेतिकः ॥
 याष्टीकपारश्चधिकौ यष्टिपर्वधहेतिकौ । नैस्त्रिंशिकोऽसिहेतिः स्यात्समौ प्रासिककौन्तिकौ ॥ ८०७
 चर्मी फलकपाणिः स्यात्पताकी वैजयन्तिकः । अनुप्लवः सहायश्चानुचरोऽभिसरः समाः ॥ ८०८
 पुरोगाग्रेसरप्रष्ठाग्रतःसरपुरःसराः । पुरोगमः पुरोगामी मन्दगामी तु मन्थरः ॥ ८०९
 जैह्वालोऽतिजवस्तुल्यौ जङ्घाकरिकजाङ्घिकौ । तरसी त्वरितो वेगी प्रजवी जवनो जवः ॥ ८१०
 जय्यो यः शक्यते जेतुं जेयो जेतव्यमात्रके । जैत्रस्तु जेता यो गच्छत्यलं विद्विषतः प्रति ॥ ८११
 सोऽभ्यमित्र्योऽभ्यमित्र्योऽप्यभ्यमित्रिणी इत्यपि । ऊर्जस्वलः स्यादूर्जस्वी य ऊर्जातिशयान्वितः ८१२
 स्यादुरस्वानुरसिलो रथिको रथिरो रथी । कामंगाम्यनुकामीनो ह्यत्यन्तीनस्तथा भृशम् ॥ ८१३
 शूरो वीरश्च विक्रान्तो जेता जिष्णुश्च जित्वरः । सांयुगीनो रणे साधुः शस्त्राजीवादयस्त्रिषु ॥ ८१४
 ध्वजिनी वाहिनी सेना पृतनानीकिनी चमूः । वरुथिनी बलं सैन्यं चक्रं चानीकमस्त्रियाम् ॥ ८१५
 व्यूहस्तु बलविन्यासो भेदा दण्डादयो युधि । प्रत्यासारो व्यूहपार्ष्णिः सैन्यपृष्ठे प्रतिग्रहः ॥ ८१६
 एकेभैकरथा व्यश्वा पत्तिः पक्षपदातिका । पत्त्यङ्गैस्त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम् ॥ ८१७
 सेनामुखं गुल्मगणौ वाहिनी पृतना चमूः । अनीकिनी दशानीकिन्योऽक्षौहिण्यथ संपदि ॥ ८१८
 संपत्तिः श्रीश्च लक्ष्मीश्च विपत्त्यां विपदापदौ । आयुधं तु प्रहरणं शस्त्रमस्त्रमथास्त्रियौ ॥ ८१९
 धेनुश्चापौ धन्वशरासनकोदण्डकार्मुकम् । इष्वासोऽप्यथ कर्णस्य कालपृष्ठं शरासनम् ॥ ८२०
 कपिध्वजस्य गाण्डीवगाण्डिवौ पुनपुंसकौ । कोटिरस्याटनी गोघातले ज्याघातवारणे ॥ ८२१
 लस्तकस्तु धनुर्मध्यं मौर्वी ज्या शिञ्जिनी गुणः । स्यात्प्रत्यालीढमालीढमित्यादि स्थानपञ्चकम् ॥ ८२२
 लक्षं लक्ष्यं शरव्यं च शराभ्यास उपासनम् । पृष्ठकबाणविशिखा अजिह्वगखगाशुगाः ॥ ८२३
 कलम्बमार्गणशराः पञ्ची रोप इषुर्द्वयोः । प्रक्ष्वेडनास्तु नाराचाः पक्षो वाजस्त्रिभूतरे ॥ ८२४
 निरस्तः प्रहिते बाणे विषाक्ते दिग्धलिप्तकौ । तूणोपासङ्गतूणीरनिषङ्गा इषुधिर्द्वयोः ॥ ८२५

१ 'अनुकर्षा' नान्तोऽपि. २ बाणवारश्च. ३ 'जङ्घिलः'. ४ उकारान्तः पुंलिङ्गोऽपि.

तूण्यां खड्गे तु निखिंशचन्द्रहासासिरिष्टयः । कौक्षेयको मण्डलाग्रः कैरवालः कृपाणवत् ॥ ८२६
 त्सरः खड्गादिमुष्टौ स्यान्मेखला तन्निबन्धनम् । फलकोऽस्त्री फलं चर्म संग्राहो मुष्टिरस्य यः ॥ ८२७
 दुधणो मुद्गरवनौ स्यादीली करवालिका । भिन्दिपालः सृगस्तुल्यौ परिधः परिघातनः ॥ ८२८
 द्वयोः कुठारः स्वधितिः परशुश्च पैरश्चधः । स्याच्छस्त्री चासिपुत्री च च्छुरिका चासिधेनुका ॥ ८२९
 वा पुंसि शल्यं शङ्कुर्ना सर्वला तोमरोऽस्त्रियाम् । प्रासस्तु कुन्तः कोणस्तु स्त्रियः पाल्यश्रिकोटयः ॥
 सर्वाभिसारः सर्वौधः सर्वसंनहनार्थकः । लोहाभिसारोऽस्त्रभृतां राज्ञां नीराजनाविधिः ॥ ८३१
 यत्सेनयाभिगमनमरौ तदभिषेणनम् । यात्रा ब्रज्याभिनिर्घाणं प्रस्थानं गमनं गमः ॥ ८३२
 स्यादासारः प्रसरणं प्रचक्रं चलितार्थकम् । अहितान्प्रत्यभीतस्य रणे यानमभिक्रमः ॥ ८३३
 वैतालिका बोधकराश्चाक्रिका घाण्टिकार्थकाः । स्युर्मागधास्तु मधुका वन्दिनः स्तुतिपाठकाः ॥ ८३४
 संशप्तकास्तु समयात्सङ्ग्रामादनिवर्तिनः । रेणुर्द्वयोः स्त्रियां धूलिः पांशुर्ना न द्वयो रजः ॥ ८३५
 चूर्णे क्षोदः समुत्पिञ्जपिञ्जलौ भृशमाकुले । पताका वैजयन्ती स्यात्केतनं ध्वजमस्त्रियाम् ॥ ८३६
 सा वीराशंसनं युद्धभूमिर्यतिभयप्रदा । अहंपूर्वमहंपूर्वमित्यहंपूर्विका स्त्रियाम् ॥ ८३७
 आहोपुरुषिका दर्पाद्या स्यात्संभावनात्मनि ॥ ८३८

अहमहमिका तु सा स्यात्परस्परं यो भवत्यहंकारः ।

द्रविणं तरः सहोबलशौर्याणि स्थाम शुष्मं च ॥

शक्तिः पराक्रमः प्राणो विक्रमस्त्वतिशक्तिता । वीरपाणं तु यत्पानं वृत्ते भाविनि वा रणे ॥ ८४०
 युद्धमायोधनं जन्यं प्रधनं प्रविदारणम् । मृधमास्कन्दनं संख्यं समीकं सांपरायिकम् ॥ ८४१
 अस्त्रियां समरानीकरणाः कलहविग्रहौ । संप्रहाराभिसंपातकलिसंस्फोटसंयुगाः ॥ ८४२
 अभ्यामर्दसमाघातसङ्ग्रामाभ्यागमाहवाः । समुदायः स्त्रियः संयत्समित्याजिसमिश्रधः ॥ ८४३
 नियुद्धं बाहुयुद्धेऽथ तुमुलं रणसंकुले । क्ष्वेडा तु सिंहनादः स्यात्करिणां घटना घटा ॥ ८४४
 क्रन्दनं योधसंरावो बृंहितं करिगजितम् । विस्फारो धनुषः खानः पटहाडम्बरौ समौ ॥ ८४५
 प्रसभं तु बलात्कारो हठोऽथ स्खलितं छलम् । अजन्यं क्लीबमुत्पात उपसर्गः समं त्रयम् ॥ ८४६
 मूर्छा तु कश्मलं मोहोऽप्यवमर्दस्तु पीडनम् । अभ्यवस्कन्दनं त्वभ्यासादनं विजयो जयः ॥ ८४७
 वैरशुद्धिः प्रतीकारो वैरनिर्यातनं च सा । प्रद्रावोद्भावसंद्रावसंदावा विद्रवो द्रवः ॥ ८४८
 अपक्रमोऽपयानं च रणे भङ्गः पराजयः । पराजितपराभूतौ त्रिषु नष्टतिरोहितौ ॥ ८४९
 प्रमापणं निबर्हणं निकारणं विशारणम् । प्रवासनं परासनं निषूदनं निर्हिसनम् ॥ ८५०
 निर्वासनं संज्ञपनं निर्ग्रन्थनमपासनम् । निस्तर्हणं निहननं क्षणनं परिवर्जनम् ॥ ८५१
 निर्वापणं विशसनं मारणं प्रतिघातनम् । उद्वासनप्रमथनक्रथनोज्जासनानि च ॥ ८५२
 आलम्भपिञ्जविशरघातोन्माथवधा अपि । स्यात्पञ्चता कालधर्मो दिष्टान्तः प्रलयोऽत्ययः ॥ ८५३
 अन्तो नाशो द्वयोर्मृत्युर्मरणं निधनोऽस्त्रियाम् । परासुप्राप्तपञ्चलपरेतप्रेतसंस्थिताः ॥ ८५४
 मृतप्रमीतौ त्रिष्वेते चिता चित्या चितिः स्त्रियाम् । कबन्धोऽस्त्री क्रियायुक्तमपमूर्धकलेवरम् ॥ ८५५
 श्मशानं स्यात्पितृवनं कुणपः शवमस्त्रियाम् । प्रग्रहोपग्रहौ बन्धां कारा स्याद्वन्धनालये ॥ ८५६
 पुंसि भूम्यसवः प्राणाश्चैवं जीवोऽसुधारणम् । आयुर्जीवितकालो ना जीवातुर्जीवनौषधम् ॥ ८५७
 इति क्षत्रियवर्गः ॥ ८ ॥

१ 'ऋष्टिः' अजादिरपि. २ 'करपालः'. ३ 'परस्वधः'. ४ तालव्यादिरपि. ५ पांशुरपि. ६ 'सांपरायिकम्'.
 ७ निगन्धनमपि.

ऊरव्या ऊरुजा अर्या वैश्या भूमिस्पृशो विशः । आजीवो जीविका वार्ता वृत्तिर्वर्तनजीवने ॥ ८५८
 स्त्रियां कृषिः पाशुपाल्यं वाणिज्यं चेति वृत्तयः । सेवा श्रवृत्तिरनृतं कृषिरुच्छिशिलं त्वृतम् ॥ ८५९
 दे याचितायाचितयोर्यथासंख्यं मृतामृते । सत्यानृतं वणिग्भावः स्यादणं पर्युदञ्चनम् ॥ ८६०
 उद्धारोऽर्थप्रयोगस्तु कुसीदं वृद्धिजीविका । याच्ययाप्तं याचितकं निमयादापमित्यकम् ॥ ८६१
 उत्तमर्णाधमर्णौ द्वौ प्रयोक्तृग्राहकौ क्रमात् । कुसीदिको वार्धुषिको वृद्धयाजीवश्च वार्धुषिः ॥ ८६२
 क्षेत्राजीवः कर्षकश्च कृषिकश्च कृषीवलः । क्षेत्रं त्रैहेयशालेयं त्रीहिशाल्युद्भवोचितम् ॥ ८६३
 यव्यं यवक्यं षष्टिक्यं यवादिभवनं हि यत् । तिल्यं तैलीनवन्माषोमाणुभङ्गा द्विरूपता ॥ ८६४
 मौद्गीनकौद्रवीणादि शेषधान्योद्भवक्षमम् ।^१ बीजाकृतं तूपकृष्टे सीलं कृष्टं च हल्यवत् ॥ ८६५

त्रिगुणाकृतं तृतीयाकृतं त्रिहल्यं त्रिसीत्यमपि तस्मिन् ।

द्विगुणाकृते तु सर्वं पूर्वं शम्बाकृतमपीह ॥

८६६

द्रोणाढकादिवापादौ द्रौणिकाढकिकादयः । खारीवापस्तु खारीक उत्तमर्णादयस्त्रिषु ॥ ८६७
 पुंनपुंसकयोर्वप्रः केदारः क्षेत्रमस्य तु । कैदारकं स्यात्कैदार्यं क्षेत्रं कैदारिकं गणे ॥ ८६८
 लोष्टानि लेष्टवः पुंसि कोटिशो लोष्टभेदनः । प्राजनं तोदनं तोत्रं खनित्रमवदारणे ॥ ८६९
 दात्रं लवित्रमाबन्धो योत्रं योक्रमथो फलम् । निरीशं कुंठकं फालः कृषको लाङ्गलं हलम् ॥ ८७०
 गोदारणं च सीरोऽथ शम्या स्त्री युगकीलकः । ईषा लाङ्गलदण्डः स्यात्सीता लाङ्गलपद्धतिः ॥ ८७१
 पुंसि मेधिः खलेदारु न्यस्तं यत्पशुबन्धने । आशुव्रीहिः पाटलः स्याच्छिञ्चतश्चकयवौ समौ ॥ ८७२
 तोक्मस्तु तत्र हरिते कलायस्तु सतीनकः । हरेणुखण्डिकौ चास्मिन्कोरदूषस्तु कोद्रवः ॥ ८७३
 मङ्गल्यको मसूरोऽथ मकुष्टकर्मयुष्टकौ । वनमुद्रे सर्षपे तु द्वौ तन्तुभकदम्बकौ ॥ ८७४
 सिद्धार्थस्त्वेष धवलो गोधूमः सुमनः समौ । स्याद्यावकस्तु कुलेमाषश्चणको हरिमन्थकः ॥ ८७५
 द्वौ तिले तिलपेजश्च तिलपिञ्जश्च निष्फले । क्षवः क्षुताभिजननो राजिका कृष्णिकासुरी ॥ ८७६
 स्त्रियौ कङ्गुप्रियङ्गू द्वे अतसी स्यादुमा क्षुमा । मातुलानी तु भङ्गायां त्रीहिभेदस्त्रिषुः पुमान् ॥ ८७७
 किंशारुः सस्यशूकं स्यात्कणिशं सस्यमञ्जरी । धान्यं त्रीहिः स्तम्बकरिः स्तम्बो गुच्छस्तृणादिनः ॥ ८७८
 नाडी नालं च काण्डोऽस्य पलालोऽस्त्री स निष्फलः । कण्डङ्गरो बुंसं क्लीबे धान्यत्वचि तुषः पुमान् ॥
 शूकोऽस्त्री श्लक्ष्णतीक्ष्णाग्रे शमी शिर्म्बा त्रिषूत्तरे । ऋद्धमावसितं धान्यं पूतं तु बहुलीकृतम् ॥ ८८०
 माषादयः शमीधान्ये शूकधान्ये यवादयः । शालयः कलमाद्याश्च षष्टिकाद्याश्च पुंस्यमी ॥ ८८१
 तृणधान्यानि नीवाराः स्त्री र्वेधुर्गवेधुका । अयोग्रं मुंसलोऽस्त्री स्यादुदूखलमुलूखलम् ॥ ८८२
 प्रस्फोटनं शूर्पमस्त्री चालनी तितउः पुमान् । स्यूतप्रसेवौ कण्डोलपिटौ कटकिलिञ्जकौ ॥ ८८३
 समानौ रसवत्यां तु पाकस्थानमहानसे । पौरोगवस्तदध्यक्षः सूपकारास्तु बहवाः ॥ ८८४
 आरालिका आन्धसिकाः सूदा औदनिका गुणाः । आपूपिकः कान्दविको भक्ष्यकार इमे त्रिषु ॥ ८८५
 अश्मन्तमुद्धानमधिश्चयणी चुल्लिरन्तिका । अङ्गारधानिकाङ्गारशकट्यपि हसन्त्यपि ॥ ८८६

१ 'उच्छः, शिलम्' इत्यपि. २ एतदग्रे 'शाकक्षेत्रादिके शाकशाकटं शाकशाकिनम्' इति प्रक्षिप्तम्.
 ३ दन्त्यादि च. ४ 'कूटकम्'. ५ 'कृषिकः'. ६ 'ईशा'. ७ 'शीता'. ८ 'आशुव्रीहिः'. ९ 'सितशूकः' दन्त्यादिश्च.
 १० 'सतीलकः'. ११ 'मयष्टकः'. १२ दन्त्यान्योऽपि. १३ 'हरिमन्थजः'. १४ क्षुधाभिजननश्च. १५ बुषं च.
 १६ दन्त्यादिरपि. १७ रिद्धमपि. १८ गवेडुरपि. १९ सुपलोऽपि. २० शूर्पमपि. २१ उद्धमानमपि.

हसन्यप्यथ न स्त्री स्यादङ्गारोऽलातमुल्मुकम् । क्लीबेऽम्बरीषं भ्राष्ट्रो ना कन्दुर्वा स्वेदनी स्त्रियाम् ॥
 अलिङ्गरः स्यान्मणिकः कर्कयालुर्गलन्तिका । पिठरः स्थाल्युखा कुण्डं कैलशस्तु त्रिषु द्वयोः ॥ ८८८
 घटः कुटनिपावस्त्री शैरावो वर्धमानकः । ऋजीषं पिष्टपचनं कंसोऽस्त्री पानभाजनम् ॥ ८८९
 कुतूः कृत्तेः स्नेहपात्रं सैवाल्पा कुतुपः पुमान् । सर्वमावपनं भाण्डं पात्रामत्रं च भाजनम् ॥ ८९०
 दर्विः कम्बिः खजाका च स्यात्तर्दूर्दारुहस्तकः । अस्त्री शाकं हरितकं शिशुरस्य तु नाडिका ८९१
 कलम्बश्च कडम्बश्च वेसवार उपस्करः । तिन्तिडीकं च चुक्रं च वृक्षाम्लमथ वेल्लजम् ॥ ८९२
 मरीचं कोलकं कृष्णमूषणं धर्मपत्तनम् । जीरको जरणोऽजाजी कणा कृष्णे तु जीरके ॥ ८९३
 सुषवी कारवी पृथ्वी पृथुः कालोपकुञ्चिका । आर्द्रकं शृङ्गवेरं स्यादथ छत्रा वितुन्नकम् ॥ ८९४
 कुस्तुम्बुरु च धान्याकमथ शुण्ठी महौषधम् । स्त्रीनपुंसकयोर्विश्वं नागरं विश्वभेषजम् ॥ ८९५
 आरनालकसौवीरकुलमाषाभिषुतानि च । अवन्तिसोमधान्याम्लकुञ्जलानि च कौञ्जिके ॥ ८९६
 सहस्रवेधि जतुकं बाह्लीकं हिङ्गु रामठम् । तैत्पत्री कारवी पृथ्वी वाष्पिका कंबरी पृथुः ॥ ८९७
 निशाख्या काश्चनी पीता हरिद्रा वरवर्णिनी । सामुद्रं यत्तु लवणमक्षीयं वंशिरं च तत् ॥ ८९८
 सैन्धवोऽस्त्री शीतशिवं मणिमन्थं च सिन्धुजे । रौमकं वसुकं पात्रयं बिडं च कृतके द्वयम् ॥ ८९९
 सौवर्चलेऽक्षरुचके तिलकं तत्र मेचके । मत्स्यण्डी फाणितं खण्डविकारः शर्करा सिता ॥ ९००
 कूर्चिका क्षीरविकृतिः स्याद्रसाला तु मार्जिता । स्यात्तेमनं तु निष्ठानं त्रिलिङ्गा वासितावधेः ॥ ९०१
 शूलाकृतं भट्टित्रं स्याच्छूल्यमुख्यं तु पैठरम् । प्रणीतमुपसंपन्नं प्रयस्तं स्यात्सुसंस्कृतम् ॥ ९०२
 स्यात्पिच्छिलं तु विजिलं संमृष्टं शोधितं समे । चिक्रणं मसृणं स्निग्धं तुल्ये भावितवासिते ॥ ९०३
 आपकं पौलिरभ्यूषो लाजाः पुंभूञ्जि चाक्षताः । पृथुकः स्याच्चपिटको धाना भृष्टयवे स्त्रियः ॥ ९०४
 पूपोऽपूपः पिष्टकः स्यात्करम्भो दधिसक्तवः । भिःसा स्त्री भक्तमन्धोऽन्नमोदनोऽस्त्री स दीदिविः ॥
 भिःसटा दग्धिका सर्वरसाग्रे मण्डमस्त्रियाम् । मासराचामनिस्त्रावा मण्डे भक्तसमुद्भवे ॥ ९०६
 यवागूरुष्णिका श्राणा विलेपी तरला च सा । गव्यं त्रिषु गवां सर्वं गोविट् गोमयमस्त्रियाम् ९०७
 तत्तु शुष्कं करीषोऽस्त्री दुग्धं क्षीरं पयः समम् । पयस्यमाज्यदध्यादि द्रव्यं दधि घनेतरत् ॥ ९०८
 घृतमाज्यं हविः सर्पिर्नवनीतं नवोद्धृतम् । तत्तु हैयंगवीनं यद्वयोगोदोहोद्भवं घृतम् ॥ ९०९
 दण्डाहतं कालशेयमरिष्टमपि गोरसः । तक्रं ह्युदश्चिन्मथितं पादाम्ब्वर्धाम्बु निर्जलम् ॥ ९१०
 मण्डं दधिभवं मस्तु पीर्यूषोऽभिनवं पयः । अशनाया बुभुक्षा क्षुद्रासस्तु कंबलः पुमान् ॥ ९११
 सपीतिः स्त्री तुल्यपानं सग्धिः स्त्री सहभोजनम् । उदन्या तु पिपासा तृट् तर्षो जग्धिस्तु भोजनम्
 जेमनं लेह आहारो निघासो न्याद इत्यपि । सौहित्यं तर्पणं तृप्तिः फेर्ला भुक्तसमुज्जितम् ॥ ९१३
 कामं प्रकामं पर्याप्तं निकामेष्टं यथेप्सितम् । गोपे गोपालगोसंख्यगोर्धुंगाभीरवल्लवाः ॥ ९१४
 गोमहिष्यादिकं पौंदबन्धनं द्वौ गवीश्वरे । गोमान्गोमी गोकुलं तु गोधनं स्याद्गवां व्रजे ॥ ९१५

१ दन्त्यान्त्यश्च. २ दन्त्यादिश्च. ३ ऋचीषमपि. ४ उषणमपि. ५ सुशवी च. ६ काश्चिकमपि. ७ त्वक्पत्री च.
 ८ वाष्पिका च. ९ कर्वरी च. १० वसिरं च. ११ सितशिवमपि. १२ मणिमन्थं च. १३ विजयिलमपि.
 १४ एतदग्रे 'प्रक्षणाभ्यञ्जने तैलं कृसरस्तु तिलौदनः' इति प्रक्षितम्. १५ त्रप्स्यमपि. १६ पेयूषोऽपि.
 १७ 'कवलार्थकः' इति मुकुटाहतः पाठः. १८ फेलिरपि. १९ 'गोदुहः' अन्तोऽपि. २० 'यादवं धनम्' इति
 सुभूतिः—इति मुकुटः.

त्रिंशत्तित्तगवीनं तद्भावो यत्राशिताः पुरा । उक्षा भद्रो बलीवर्द ऋषभो वृषभो वृषः ॥ ९१६
 अनङ्गान्सौरभेयो गौरुक्षणां संहतिरौक्षकम् । गव्या गोत्रा गवां वत्सधेन्वोर्वात्सकधैनुके ॥ ९१७
 वृषो महान्महोक्षः स्याद्वृद्धोक्षस्तु जरद्वयः । उत्पन्न उक्षा जातोक्षः सैद्यो जातस्तु तर्णकः ॥ ९१८
 शकृत्करिस्तु वत्सः स्याद्वत्सवत्सतरौ समौ । आर्षभ्यः षण्डतायोग्यः षण्डो गोपतिरिट्चरः ॥ ९१९
 स्कन्धदेशे तस्य वहः सास्त्रा तु गलकम्बलः । स्यान्नस्तिस्तु नस्योतः प्रैष्ठवाड्युगपार्श्वगः ॥ ९२०
 युगादीनां तु वोढारो युग्यप्रासङ्ग्यशाकटाः । खनति तेन तद्गोढास्येदं हालिकसैरिकौ ॥ ९२१
 धूर्वहे धुर्यधैरेयधुगीणाः सधुरंधराः । उभावेकधुगीणैकधुरावेकधुगावहे ॥ ९२२
 स तु सर्वधुरीणः स्याद्यो वै सर्वधुरावहः । माहेयी सौरभेयी गौरुस्त्रा माता च शृङ्गिणी ॥ ९२३
 अर्जुन्यघ्ना रोहिणी स्यादुत्तमा गोषु नैचिकी । वर्णादिभेदात्संज्ञाः स्युः शबलीधवलादयः ॥ ९२४
 द्विहायनी द्विवर्षा गौरैकाब्दा लेकहायनी । चतुरब्दा चतुर्हायण्येवं त्र्यब्दा त्रिहायणी ॥ ९२५
 वशा बन्ध्यावतोका तु स्रवद्गर्भाथ संधिनी । आक्रान्ता वृषभेणाथ वेहद्गर्भोपघातिनी ॥ ९२६
 काल्योपसर्था प्रजने प्रष्टौही वालगर्भिणी । स्यादचण्डी तु सुकरा बहुसूतिः परेष्टुका ॥ ९२७
 चिरप्रसूता वैष्कयणी धेनुः स्यान्नवसूतिका । सुव्रता सुखसंदोह्या पीनोद्गी पीवरस्तनी ॥ ९२८
 द्रोणक्षीरा द्रोणदुधा धेनुष्या बन्धके स्थिता । समांसमीना सा यैव प्रतिवर्षं प्रसूयते ॥ ९२९
 ऊधस्तु क्लीबमापीनं समौ शिवककीलकौ । न पुंसि दाम संदानं पशुरज्जुस्तु दामनी ॥ ९३०
 वैशाखमन्थमन्थानमन्थानो मन्थदण्डके । कुठरो दण्डविष्कम्भो मन्थनी गर्गरी समे ॥ ९३१
 उष्ट्रे क्रमेलकमयमहाङ्गाः करभः शिशुः । करभाः स्युः शृङ्खलका दारवैः पादबन्धनैः ॥ ९३२
 अजा छागी शुभच्छागवस्तच्छगलका अजे । मेढोरधोरणोर्णायुमेषवृष्णय एडके ॥ ९३३
 उष्ट्रोरभ्राजवृन्दे स्यादौष्ट्रकौरभ्रकाजकम् । चक्रीवन्तस्तु बालेया रासभा गर्दभाः खराः ॥ ९३४
 वैदेहकः सार्धवाहो नैगमो वाणिजो वणिक् । पण्याजीवो ह्यापणिकः क्रयविक्रयिकश्च सः ॥ ९३५
 विक्रेता स्याद्विक्रयिकः क्रायकक्रयिकौ समौ । वाणिज्यं तु वणिज्या स्यान्मूल्यं वस्त्रोऽप्यवक्रयः ॥ ९३६
 नीवी परिपणो मूलधनं लाभोऽधिकं फलम् । परिदानं परीवर्तो नैमेयनिमयावपि ॥ ९३७
 पुमानुपनिधिर्न्यासः प्रतिदानं तदर्पणम् । क्रये प्रसारितं क्रय्यं क्रयं क्रेतव्यमात्रके ॥ ९३८
 विक्रेयं पणितव्यं च पण्यं क्रय्यादयस्त्रिषु । क्लीबे सत्यापनं सत्यंकारः सत्याकृतिः स्त्रियाम् ॥ ९३९
 विपणो विक्रयः संख्याः संख्येये ह्यादश त्रिषु । विंशत्याद्याः सदैकत्वे सर्वाः संख्येयसंख्ययोः ॥ ९४०
 संख्यार्थे द्विबहुत्वे स्रस्तासु चानवतेः स्त्रियः । पङ्केः शतसहस्रादि क्रमादशगुणोत्तरम् ॥ ९४१
 यौतवं द्रुवयं पाय्यमिति मानार्थकं त्रयम् । मानं तुलाङ्गुलिप्रस्थैर्गुञ्जाः पञ्चाद्यमाषकः ॥ ९४२
 ते षोडशाक्षः कर्षोऽस्त्री पलं कर्षचतुष्टयम् । सुवर्णविस्तौ हेम्नोऽक्षे कुरुविस्तस्तु तत्पले ॥ ९४३
 तुला स्त्रियां पलशतं भारः स्याद्विंशतिस्तुलाः । आचितो दश भाराः स्युः शाकटो भार आचितः ॥ ९४४
 कार्षापणः कार्षिकः स्यात्कार्षिके ताम्रिके पणः । अस्त्रियामाढकद्रोणौ खारी वाहो निकुञ्चकः ॥ ९४५
 कुण्डवः प्रस्थ इत्याद्याः परिमाणार्थकाः पृथक् । पादस्तुरीयो भागः स्यादंशभागौ तु वण्टके ॥ ९४६
 द्रव्यं वित्तं स्वापतेयं रिक्थमृक्थं धनं वसु । हिरण्यं द्रविणं सुम्नमर्थैरिविभवा अपि ॥ ९४७

१ अयमर्थश्लोको मुकुटपुस्तकेषु नोपलभ्यते. २ स्यादित्यन्तं पादद्वयं मुकुटे नास्ति. ३ इत्वरश्च. ४ 'पष्ठवाह'.
 ५ 'वष्कयिणी'. ६ 'बन्धनी'. ७ 'कुटपः' इत्यपि,

स्यात्कोशश्च हिरण्यं च हेमरूप्ये कृताकृते । ताभ्यां यदन्यत्तत्कुप्यं रूप्यं तद्व्यमाहतम् ॥ ९४८
 गारुत्मतं मरकतमश्मगर्भो हरिन्मणिः । शोणरत्नं लोहितकः पद्मरागोऽथ मौक्तिकम् ॥ ९४९
 मुक्ताथ विद्रुमः पुंसि प्रवालं पुनपुंसकम् । रत्नं मणिर्द्वयोरश्मजातौ मुक्तादिकेऽपि च ॥ ९५०
 स्वर्णं सुवर्णं कनकं हिरण्यं हेम हाटकम् । तपनीयं शातकुम्भं गाङ्गेयं भर्म कर्बुरम् ॥ ९५१
 चामीकरं जातरूपं महारजतकाशने । रुक्मं कार्तस्वरं जाम्बूनदमष्टापदोऽस्त्रियाम् ॥ ९५२
 अलंकारसुवर्णं यच्छृङ्गीकनकमित्यदः । दुर्वर्णं रजतं रूप्यं खर्जूरं श्वेतमित्यपि ॥ ९५३
 रीतिः स्त्रियामारकूटो न स्त्रियामथ ताम्रकम् । शुल्बं म्लेच्छमुखं द्व्यष्टवरिष्टोदुम्बराणि च ॥ ९५४
 लोहोऽस्त्री शस्त्रकं तीक्ष्णं पिण्डं कालायसायसी । अश्मसारोऽथ मण्डूरं सिंहानमपि तन्मले ॥ ९५५
 सर्वं च तैजसं लोहं विकारस्त्वयसः कुशी । क्षारः काचोऽथ चपलो रसः सूतश्च पारदे ॥ ९५६
 गवलं माहिषं शृङ्गमभ्रकं गिरिजामले । स्रोतोञ्जनं तु सौवीरं कापोताञ्जनयामुने ॥ ९५७
 तुल्याञ्जनं शिखिग्रीवं वितुन्नकमयूरके । कर्परी दार्विका काथोद्भवं तुथं रसाञ्जनम् ॥ ९५८
 रसगर्भं ताक्ष्यशैलं गन्धाश्मनि तु गन्धिकः । सौगन्धिकश्च चक्षुष्याकुलाल्यौ तु कुलत्थिका ॥ ९५९
 रीतिपुष्पं पुष्पकेतु पुष्पकं कुसुमाञ्जनम् । पिञ्जरं पीतनं तालमालं च हरितालके ॥ ९६०
 गैरेयमर्थ्यं गिरिजमश्मजं च शिलाजतु । बोलगन्धरसप्राणपिण्डगोपरसाः समाः ॥ ९६१
 डिण्डीरोऽन्धिकफः फेनः सिन्दूरं नागसंभवम् । नागसीसकयोगेष्टवैप्राणि त्रपु पिञ्चटम् ॥ ९६२
 रङ्गवङ्गे अथ पिचुस्तूलोऽथ कमलोत्तरम् । स्यात्कुसुम्भं वह्निशिखं महारजनमित्यपि ॥ ९६३
 मेषकम्बल ऊर्णायुः शशोर्णं शशलोमनि । मधु क्षौद्रं माक्षिकादि मधूच्छिष्टं तु सिक्थकम् ॥ ९६४
 मनःशिला मनोगुप्ता मनोह्रा नागजिह्विका । नैपाली कुनटी गोला यवक्षारो यवाग्रजः ॥ ९६५
 पाक्योऽथ सर्जिकाक्षारः कापोतः सुखवर्चकः । सौवर्चलं स्यादुचकं त्वक्क्षीरी वंशरोचना ॥ ९६६
 शिशुजं श्वेतमरिचं मोरटं मूलमैक्षवम् । ग्रन्थिकं पिप्पलीमूलं चटकार्शिर इत्यपि ॥ ९६७
 गोलोमी भूतकेशो ना पत्राङ्गं रक्तचन्दनम् । त्रिकटु त्र्युषणं व्योषं त्रिफला तु फलत्रिकम् ॥ ९६८
 इति वैश्यवर्गः ॥ ९ ॥

शूद्राश्चावरवर्णाश्च वृषलाश्च जघन्यजाः । आ चण्डालास्तु संकीर्णा अम्बष्ठकरणादयः ॥ ९६९
 शूद्राविशोस्तु करणोऽम्बष्ठो वैश्याद्विजन्मनोः । शूद्राक्षत्रिययोरुग्रो मागधः क्षत्रियाविशोः ॥ ९७०
 माहिष्योऽर्याक्षत्रिययोः क्षत्तार्याशूद्रयोः सुतः । ब्राह्मण्यां क्षत्रियात्सूतस्तस्यां वैदेहको विशः ॥ ९७१
 रथकारस्तु माहिष्यात्करण्यां यस्य संभवः । स्याच्चण्डालस्तु जनितो ब्राह्मण्यां वृषलेन यः ॥ ९७२
 कारुः शिल्पी संहृतैस्तैर्द्वयोः श्रेणिः सजातिभिः । कुलकः स्यात्कुलश्रेष्ठी मालाकारस्तु मालिकः ॥ ९७३
 कुम्भकारः कुलालः स्यात्पलगण्डस्तु लेपकः । तन्तुवायः कुविन्दः स्यात्तुन्नवायस्तु सौचिकः ॥ ९७४
 रङ्गाजीवश्चित्रकारः शस्त्रमार्जोऽसिधावकः । पादूकुर्चमकारः स्याद्वयोकारो लोहकारकः ॥ ९७५
 नाडिधमः स्वर्णकारः कलादो रुक्मकारकः । साच्छाङ्गिकः काम्बविकः शौल्विकस्ताम्रकुट्टकः ॥ ९७६
 तक्षा तु वर्धकिस्त्वष्टा रथकारस्तु काष्ठतट् । ग्रामाधीनो ग्रामतक्षः कौटतक्षोऽनधीनकः ॥ ९७७
 क्षुरी मुण्डी दिवाकीर्तिनापितान्तावसायिनः । निर्णेजकः स्याद्रजकः शौण्डिको मण्डहारकः ॥ ९७८

१ पारतोऽपि. २ समस्तं व्यस्तमपि. ३ 'पिण्डीरः', दिण्डीरश्च. ४ बघ्नमपि. ५ पिचुस्तूलोऽपि. ६ 'शिरः' पुं-
 लिङ्गोऽदन्तोऽपि. ७ कुलिकोऽपि. ८ तन्त्रवायोऽपि.

जाबालः स्यादजाजीवो देवाजीवस्तु देवलः । स्यान्माया शम्बरी मायाकारस्तु प्रतिहारकः ॥ ९७९
 शैलालिनस्तु शैलूषा जायाजीवाः कृशाश्विनः । भरता इत्यपि नटाश्चारणास्तु कुशीलवाः ॥ ९८०
 मार्दङ्गिका मौरजिकाः पाणिवादास्तु पाणिघाः । वेणुध्माः स्युर्वैणविका वीणावादास्तु वैणिकाः ॥ ९८१
 जीवान्तकः शाकुनिको द्वौ वागुरिकजालिकौ । वैतंसिकः कौटिकश्च मांसिकश्च समं त्रयम् ॥ ९८२
 भृतको भृतिभुक्कर्मकरो वैतनिकोऽपि सः । वार्तावहो वैवधिको भारवाहस्तु भारिकः ॥ ९८३
 विवर्णः पामरो नीचः प्राकृतश्च पृथग्जनः । निहीनोऽपसदो जाल्मः क्षुल्लकश्चेतरश्च सः ॥ ९८४
 भृत्से दासेरदासेयदासगोप्यकचेटकाः । नियोज्यकिंकरप्रैष्यभुजिष्यपरिचारकाः ॥ ९८५
 पराचितपरिस्कन्दपरजातपरैधिताः ॥ ९८६

मन्दस्तुन्दपरिमृज आलस्यः शीतकोऽलसोऽनुष्णः ।

दक्षे तु चतुरपेशलपटवः सूथान उष्णश्च ॥

९८७

चण्डालप्लवमातङ्गदिवाकीर्तिजनंगमाः । निषादश्चपचावन्तेवासिचाण्डालपुक्कसाः ॥ ९८८
 भेदाः किरातशबरपुलिन्दा म्लेच्छजातयः । व्याधो मृगवधाजीवो मृगयुर्लुब्धकोऽपि सः ॥ ९८९
 कौलेयकः सारमेयः कुङ्करो मृगदंशकः । शुनको भषकः श्वा स्यादलर्कस्तु स योगितः ॥ ९९०
 श्वा विश्वकद्रुर्मृगयाकुशलः सरमा शुनी । विट्चरः सूकरो ग्राम्यो वर्करस्तरुणः पशुः ॥ ९९१
 आच्छोदनं मृगव्यं स्यादाखेटो मृगया स्त्रियाम् । दक्षिणारुर्लुब्धयोगादक्षिणेर्मा कुरङ्गकः ॥ ९९२
 चौरैकागारिकस्तेनदस्युतस्करमोषकाः । प्रतिरोधिपरास्कन्दिपाटच्चरमलिम्लुचाः ॥ ९९३
 चौरिका स्तैन्यचौर्ये च स्तेयं लोपत्रं तु तद्धने । वीतंसस्तूपकरणं बन्धने मृगपक्षिणाम् ॥ ९९४
 उन्माथः कूटयन्त्रं स्याद्वागुरा मृगबन्धनी । शुल्वं वराटकं स्त्री तु रज्जुस्त्रिषु वटी गुणः ॥ ९९५
 उद्धाटनं घटीयन्त्रं सलिलोद्धाहनं प्रहेः । पुंसि वेमा वायदण्डः सूत्राणि नरि तन्तवः ॥ ९९६
 वाणिर्व्यूतिः स्त्रियौ तुल्ये पुस्तं लेप्यादिकर्मणि । पञ्चालिका पुत्रिका स्याद्वस्त्रदन्तादिभिः कृता ॥ ९९७
 जतुत्रपुविकारे तु जातुषं त्रापुषं त्रिषु । पिटकः पेटकः पेडा मञ्जूषाथ विहङ्गिका ॥ ९९८
 भारयष्टिस्तदालम्बि शिष्यं काचोऽथ पादुका । पादूरुपानत्स्त्री सैवानुपदीना पदायता ॥ ९९९
 नग्री वध्री वरत्रा स्यादश्वादेस्ताडनी कशा । चाण्डालिका तु कण्डोलवीणा चण्डालवल्लकी ॥ १०००
 नाराची स्यादेषणिका शाणस्तु निकषः कषः । ब्रश्चनः पत्रपरशुरीषिका तूलिका समे ॥ १००१
 तैजसावर्तनी मूषा भस्त्रा चर्मप्रसेविका । आस्फोटनी वेधनिका कृपाणी कर्तरी समे ॥ १००२
 वृक्षादनी वृक्षभेदी टङ्कः पाषाणदारणः । क्रकचोऽस्त्री करपत्रमारा चर्मप्रभेदिका ॥ १००३
 सूर्मी स्थूणायःप्रतिमा शिल्पं कर्म कलादिकम् ॥ १००४

प्रतिमानं प्रतिबिम्बं प्रतिमा प्रतियातना प्रतिच्छाया ।

प्रतिकृतिरर्चा पुंसि प्रतिनिधिरुपमोपमानं स्यात् ॥

१००५

वाच्यलिङ्गाः समस्तुल्यः सदृक्षः सदृशः सदृक् । साधारणः समानश्च स्युरुत्तरपदे तमी ॥ १००६
 निभसंकाशनीकाशप्रतीकाशोपमादयः । कर्मण्या तु विधाभूत्याभृतयो भर्म वेतनम् ॥ १००७
 भरण्यं भरणं मूल्यं निर्वेशः पण इत्यपि । सुरा हलिप्रिया हाला परिस्रुद्धरुणात्मजा ॥ १००८
 गन्धोत्तमाप्रसन्नेराकादम्बर्यः परिस्रुता । मदिरा कश्यमद्ये चाप्यवदंशस्तु भक्षणम् ॥ १००९

१ 'प्रैषः', 'प्रेषः', 'प्रेष्यः'. २ कुङ्करोऽपि. ३ पञ्चालिका च. ४ विहङ्गमापि. ५ तालव्यादिरपि.

शुण्डापानं मदस्थानं मधुवारा मधुक्रमाः । मध्वासवो माधवको मधु माध्वीकमद्वयोः ॥ १०१०
 मैरेयमासवः सीधुर्मेदको जगलः समौ । संधानं स्यादभिषवः किण्वं पुंसि तु नम्रहूः ॥ १०११
 कैरोत्तरः सुरामण्ड आपानं पानगोष्ठिका । चषकोऽस्त्री पानपात्रं सरकोऽप्यनुतर्षणम् ॥ १०१२
 धूर्तोऽक्षदेवी कितवोऽक्षधूर्तो द्यूतकृत्समाः । स्युर्लग्नकाः प्रतिभुवः सभिका द्यूतकारकाः ॥ १०१३
 द्यूतोऽस्त्रियामक्षवती कैतवं पण इत्यपि । पणोऽक्षेषु ग्लहोऽक्षास्तु देवनाः पाशकाश्च ते ॥ १०१४
 परिणायस्तु शारीणां समन्तान्नयनेऽस्त्रियाम् । अष्टापदं शारिफलं प्राणिद्यूतं समाह्वयः ॥ १०१५
 उक्ता भूरिप्रयोगत्वादेकस्मिन्येऽत्र यौगिकाः । ताद्वर्म्यादन्यतो वृत्तावूह्या लिङ्गान्तरेऽपि ते ॥ १०१६

इति शूद्रवर्गः ॥ १० ॥

इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने । द्वितीयकाण्डो भूम्यादिः साङ्ग एव समर्पितः ॥ १०१७

तृतीयं काण्डम् ।

विशेष्यनिर्णैः संकीर्णैर्नानार्थैरव्ययैरपि । लिङ्गादिसंग्रहैर्वर्गाः सामान्ये वर्गसंश्रयाः ॥ १०१८
 स्त्रीदाराद्यैर्यद्विशेष्यं यादृशैः प्रस्तुतं पदैः । गुणद्रव्यक्रियाशब्दास्तथा स्युस्तस्य भेदकाः ॥ १०१९

सुकृती पुण्यवान्धन्यो महेच्छस्तु महाशयः । हृदयालुः संहृदयो महोत्साहो महोद्यमः ॥ १०२०
 प्रवीणे निपुणाभिज्ञविज्ञनिष्णातशिक्षिताः । वैज्ञानिकः कृतमुखः कृती कुशल इत्यपि ॥ १०२१
 पूज्यः प्रतीक्ष्यः सांशयिकः संशयापन्नमानसः । दक्षिणीयो दक्षिणार्हस्तत्र दक्षिण्य इत्यपि ॥ १०२२
 स्युर्वदान्यस्थूललक्ष्यदानशौण्डा बहुप्रदे । जैवातृकः स्यादायुष्मानन्तर्वाणिस्तु शास्त्रवित् ॥ १०२३
 परीक्षकः कारणिको वरदस्तु समर्थकः । हर्षमाणो विकुर्वाणः प्रमना हृष्टमानसः ॥ १०२४
 दुर्मना विमना अन्तर्मनाः स्यादुक्त उन्मनाः । दक्षिणे सरलोदारौ सुकलो दातृभोक्तरि ॥ १०२५
 तैत्परे प्रसितासक्ताविष्टार्थोद्युक्त उत्सुकः । प्रतीते प्रथितख्यातवित्तविज्ञातविश्रुताः ॥ १०२६
 गुणैः प्रतीते तु कृतलक्षणाहतलक्षणौ । इभ्य आढ्यो धनी स्वामी त्वीश्वरः पतिरीशिता ॥ १०२७
 अधिभूनीयको नेता प्रभुः परिवृढोऽधिपः । अधिकार्द्धिः समृद्धः स्यात्कुटुम्बव्यापृतस्तु यः ॥ १०२८
 स्यादभ्यागारिकस्तस्मिन्नुपाधिश्च पुमानयम् । वराङ्गरूपोपेतो यः सिंहसंहननो हि सः ॥ १०२९
 निर्वार्यः कार्यकर्ता यः संपन्नः सत्त्वसंपदा । अवाचि मूकोऽथ मनोजवसः पितृसंनिभः ॥ १०३०
 सत्कृत्यालंकृतां कन्यां यो ददाति स कूकुदः । लक्ष्मीर्वाल्लक्ष्मणः श्रीलः श्रीमान्निग्नधरतु वत्सलः ॥
 स्यादयालुः कारुणिकः कृपालुः सूरतः समाः । स्वतन्त्रोऽपावृतः स्वैरी स्वच्छन्दो निग्नग्रहः ॥ १०३२
 परतन्त्रः पराधीनः परवान्नाथवानपि । अधीनो निग्न आयत्तोऽस्वच्छन्दो गृह्यकोऽप्यसौ ॥ १०३३
 खलपूः स्याद्वहुकरो दीर्घसूत्रश्चिरक्रियः । जालमोऽसमीक्ष्यकारी स्यात्कुण्ठो मन्दः क्रियासु यः ॥
 कर्मक्षमोऽलंकर्मिणः क्रियावान्कर्मसूद्यतः । स कामः कर्मशीलो यः कर्मशूरस्तु कर्मठः ॥ १०३५
 भरण्यभुक्कर्मकरः कर्मकारस्तु तत्क्रियः । अपस्नातो मृतस्नात आमिषाशी तु शौष्कलः ॥ १०३६
 बुभुक्षितः स्यात्क्षुधितो जिघत्सुरशनायितः । परान्नः पगपिण्डादो भक्षको घस्मरोऽद्यगः ॥ १०३७

१ कारोत्तमोऽपि. २ धातौऽपि. ३ 'द्वितीयो भूमिकाण्डोऽयम्'. ४ 'संहृदयः'. ५ कश्चित्तु 'तत्परे प्रसितास-
 क्ताविष्टा उद्युक्त उत्सुकः' इति पाठः, तदाविष्टान्तं तत्परे—इति मुकुटः. ६ 'आहतलक्षण' इति दीर्घादिः. ७ 'सं-
 युक्तः'. ८ 'मनोजवः स पितृसंनिभः'. ९ 'शाष्कलः'.

आद्यूनः स्यादौदरिको विजिगीषाविवर्जिते । उभौ लात्मभरिः कुक्षिभरिः खोदरपूरके ॥ १०३८
 सर्वात्रीनस्तु सर्वात्रभोजी गृध्रस्तु गर्धनः । लुब्धोऽभिलाषुकस्तृष्णकसमौ लोलुपलोलुभौ ॥ १०३९
 सौन्मादस्तून्मदिष्णुः स्यादविनीतः समुद्धतः । मत्ते शौण्डोत्कटक्षीबाः कामुके कमितानुकः ॥ १०४०
 कम्पः कामयिताभीकः कमनः कामनोऽभिकः । विधेयो विनयग्राही वचनेस्थित आश्रवः ॥ १०४१
 वश्यः प्रणेयो निभृतविनीतप्रश्रिताः समाः । धृष्टे धृष्टग्नियातश्च प्रगल्भः प्रतिभान्विते ॥ १०४२
 स्यादधृष्टे तु शालीनो विलक्षो विस्मयान्विते । अधीरे कातरस्त्रस्रौ भीरुभीरुकभीलुकाः ॥ १०४३
 आशंसुराशंसितरि गृह्यालुर्गृहीतरि । श्रद्धालुः श्रद्धया युक्ते पतयालुस्तु पातुके ॥ १०४४
 लज्जाशीलेऽपत्रपिष्णुर्वन्दारुरभिवादके । शरारुर्घातुको हिंस्रः स्याद्वर्धिष्णुस्तु वर्धनः ॥ १०४५
 उत्पतिष्णुस्तूत्पतितालंकरिष्णुस्तु मण्डनः । भूष्णुर्भविष्णुर्भविता वर्तिष्णुर्वर्तनः समौ ॥ १०४६
 निराकरिष्णुः क्षिप्रः स्यात्सान्द्रस्त्रिग्वस्तु मेदुरः । ज्ञाता तु विदुरो बिन्दुर्विकासी तु विकस्वरः ॥ १०४७
 विसृजरो विसृमरः प्रसारी च विसारिणि । सहिष्णुः सहनः क्षन्ता तितिक्षुः क्षमिता क्षमी ॥ १०४८
 क्रोधनोऽमर्षणः कोपी चण्डस्त्रयन्तकोपनः । जागरुको जागरिता घूर्णितः प्रचलायितः ॥ १०४९
 स्वप्नकश्यालुर्निद्रालुर्निद्राणशयितौ समौ । पराङ्मुखः पराचीनः स्यादवाङ्म्यधोमुखः ॥ १०५०
 देवानश्चति देवद्यङ् विष्वद्यङ् विश्वगश्चति । यः सहाश्चति सध्यङ् स स तिर्यङ् यस्तिरोऽश्चति ॥ १०५१
 वदो वदावदो वक्ता वागीशो वाक्पतिः समौ । वाचोयुक्तिपटुर्वीर्यमी वावदूकोऽतिवक्तरि ॥ १०५२
 स्याज्जल्पाकस्तु वाचालो वाचाटो बहुगर्ह्यवाक् । दुर्मुखे मुखराबद्धमुखौ शङ्कः प्रियंवदे ॥ १०५३
 लोहलः स्यादस्फुटवागर्ह्यवादी तु कद्वदः । समौ कुवादकुचरौ स्यादसौम्यस्वरोऽस्वरः ॥ १०५४
 रवणः शब्दनो नान्दीवादी नान्दीकरः समौ । जडोऽज्ञ एडमूकस्तु वक्तुं श्रोतुमशिक्षिते ॥ १०५५
 तूष्णींशीलस्तु तूष्णीको नम्रोऽवासा दिगम्बरे । निष्कासितोऽवकृष्टः स्यादपध्वस्तस्तु धिक्कृतः ॥ १०५६
 आत्तगर्वोऽभिभूतः स्याद्वैपितः साधितः समौ । प्रैत्यादिष्टो निरस्तः स्यात्प्रत्याख्यातो निराकृतः ॥
 निकृतः स्याद्विप्रकृतो विप्रलब्धस्तु वञ्चितः । मनोहतः प्रतिहतः प्रतिबद्धो हतश्च सः ॥ १०५८
 अधिक्षिप्तः प्रतिक्षिप्तो बद्धे कीलितसंयतौ । आपन्न आपत्प्राप्तः स्यात्कांदिशीको भयद्रुतः ॥ १०५९
 आक्षारितः क्षारितोऽभिज्ञस्ते संकसुकोऽस्थिरे । व्यसनार्तोपरक्तौ द्वौ विहस्तव्याकुलौ समौ ॥ १०६०
 विह्वलो विह्वलः स्यात्तु त्रिवशोऽरिष्टदुष्टधीः । कश्यः कशाहं संनद्धे लाततायी वधोद्यते ॥ १०६१
 द्वेष्ये त्वक्षिगतो वध्यः शर्षिच्छेद्य इमौ समौ । विष्यो विषेण यो वध्यो मुसल्यो मुसलेन यः ॥ १०६२
 शिथिदानोऽकृष्णकर्मा चपलश्चिकुरः समौ । दोषैकदृक्पुरोभागी निकृतस्त्वनृजुः शठः ॥ १०६३
 कर्णेजपः सूचकः स्यात्पिशुनो दुर्जनः खलः । नृशंसो घातुकः क्रूरः पापो धूर्तस्तु वञ्चकः ॥ १०६४
 अज्ञे मूढयथाजातमूर्खवैधेयबालिशः । कदर्ये कृपणक्षुद्रकिंपचानमितंपचाः ॥ १०६५
 निःस्वस्तु दुर्विधो दीनो दरिद्रो दुर्गतोऽपि सः । वनीयको याचनको मार्गणो याचकार्थिनौ ॥ १०६६
 अहंकारवानहंयुः शुभंयुस्तु शुभान्वितः । दिव्योपपादुका देवा नृगवाद्या जरायुजाः ॥ १०६७
 स्वेदजाः कृमिदंशाद्याः पक्षि सर्पादयोऽण्डजाः । उद्भिदस्तरुगुल्माद्या उद्भिदुद्भिज्जमुद्भिदम् ॥ १०६८
 सुन्दरं रुचिरं चारु सुषमं साधु शोभनम् । कान्तं मनोरमं रुच्यं मनोज्ञं मञ्जु मञ्जुलम् ॥ १०६९

१ तृष्णकोऽपि. २ सून्मादोऽपि. ३ धृष्टुरित्यपि. ४ आत्तगन्धोऽपि. ५ दायितोऽपि. ६ इतः सार्धश्लोको मुकुटे नोपलभ्यते.

तदासेचनकं तृप्तेर्नास्त्यन्तो यस्य दर्शनात् । अभीष्टेऽभीप्सितं हृद्यं दयितं वल्लभं प्रियम् ॥ १०७०
 निकृष्टप्रतिकृष्टावरेफेयाप्यावमाधमाः । कुप्यकुत्सितावद्यखेटगर्ह्याणकाः समाः ॥ १०७१
 मलीमसं तु मलिनं कच्चरं मलदूषितम् । पूतं पवित्रं मेध्यं च वीधं तु विमलार्थकम् ॥ १०७२
 निर्णितं शोधितं मृष्टं निःशोध्यमनवस्करम् । असारं फल्गु शून्यं तु वशिकं तुच्छरिक्तके ॥ १०७३
 क्लीबे प्रधानं प्रमुखप्रवेकानुत्तमोत्तमाः । मुख्यवर्यवरेण्याश्च प्रवर्होऽनवराध्यवत् ॥ १०७४
 परार्थ्याप्रप्राप्रहरप्राग्र्याग्र्याग्रीयमग्रियम् । श्रेयाञ्छ्रेष्ठः पुष्कलः स्यात्सत्तमश्चातिशोभने ॥ १०७५
 स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुञ्जराः । सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः ॥ १०७६
 अप्राग्र्यं द्वयहीने द्वे अप्रधानोपसर्जने । विशङ्कटं पृथु बृहद्विशालं पृथुलं महत् ॥ १०७७
 वङ्गोरुविपुलं पीनपीवनी तु स्थूलपीवरे । स्तोकाल्पक्षुल्लकाः सूक्ष्मं श्लक्ष्णं दध्रं कृशं तनु ॥ १०७८
 स्त्रियां मात्रा त्रुटिः पुंसि लवलेशकणाणवः । अत्यल्पेऽल्पिष्ठमल्पीयः कनीयोऽणीय इत्यपि ॥ १०७९
 प्रभूतं प्रचुरं प्राज्यमदध्रं बहुलं बहु । पुरुहूः पुरु भूयिष्ठं स्फारं भूयश्च भूरि च ॥ १०८०
 परःशताद्यास्ते येषां परा संख्या शतादिकात् ॥ १०८१

गणनीये तु गणयेयं संख्याते गणितमथ समं सर्वम् ।

विश्वमशेषं कृत्स्नं समस्तनिखिलाखिलानि निःशेषम् ॥

समग्रं सकलं पूर्णमखण्डं स्यादनूनके । घने निरन्तरं सान्द्रं पेलवं विरलं तनु ॥ १०८२
 समीपे निकटासन्नसंनिकृष्टसनीडवत् । सदेशाभ्याशसविधसमर्यादसवेशवत् ॥ १०८४
 उपकण्ठान्तिकाभ्यर्णाभ्यग्रा अप्यभितोऽव्ययम् । संसक्ते त्वव्यवहितमपदान्तरमित्यपि ॥ १०८५
 नेदिष्ठमन्तिकतमं स्यादूरं विप्रकृष्टकम् । दवीयश्च दविष्ठं च सुदूरं दीर्घमायतम् ॥ १०८६
 वर्तुलं निस्तलं वृत्तं बन्धुरं तून्नतानतम् । उच्चप्रांशून्नतोदग्रोच्छ्रितास्तुङ्गेऽथ वामने ॥ १०८७
 न्यङ्नीचखर्वद्वस्त्राः स्युरवाग्रेऽवनतानतम् । अरालं वृजिनं जिह्वमूर्धिमत्कुञ्चितं नतम् ॥ १०८८
 आविद्धं कुटिलं भुग्नं वेष्टितं वक्रमित्यपि । ऋजावजिह्वप्रगुणौ व्यस्ते त्वप्रगुणाकुलौ ॥ १०८९
 शाश्वतस्तु ध्रुवो नित्यसदातनसनातनाः । स्थास्तुः स्थिरतरः स्थेयानेकरूपतया तु यः ॥ १०९०
 कालव्यापी स कूटस्थः स्थावरो जङ्गमेतरः । चरिणु जङ्गमचरं त्रसमिङ्गं चराचरम् ॥ १०९१
 चलनं कम्पनं कम्पं चलं लोलं चलाचलम् । चक्षलं तरलं चैव पारिप्लवपरिप्लवे ॥ १०९२
 अतिरिक्तः समधिको दृढसंधिस्तु संहतः । कर्कशं कठिनं क्रूरं कठोरं निष्ठुरं दृढम् ॥ १०९३
 जठरं मूर्तिमन्मूर्तं प्रवृद्धं प्रौढमेधितम् । पुराणे प्रतनप्रत्नपुरातनचिरंतनाः ॥ १०९४
 प्रत्यग्रोऽभिनवो नव्यो नवीनो नूतनो नवः । नूतश्च सुकुमारं तु कोमलं मृदुलं मृदु ॥ १०९५
 अन्वगन्वक्षमनुगेऽनुपदं क्लीबमव्ययम् । प्रत्यक्षं स्यादैन्द्रियकमप्रत्यक्षमतीन्द्रियम् ॥ १०९६
 एकतानोऽनन्यवृत्तिरेकाग्रैकायनावपि । अप्येकसर्ग एकाग्र्योऽप्येकायनगतोऽपि सः ॥ १०९७
 पुंस्यादिः पूर्वपौरस्त्यप्रथमाद्या अथास्त्रियाम् । अन्तो जघन्यं चरममन्त्यपाश्चात्यपश्चिमाः ॥ १०९८
 मोघं निरर्थकं स्पष्टं स्फुटं प्रव्यक्तमुल्बणम् । साधारणं तु सामान्यमेकाकी त्वेक एककः ॥ १०९९
 भिन्नार्थका अन्यतर एकस्त्वोऽन्येतरावपि । उच्चावचं नैकभेदमुच्चण्डमविलम्बितम् ॥ ११००

१ असेचनकमपि. २ 'रेपः' अदन्तोऽपि, 'रेपाः' सान्तोऽपि. ३ 'विमलार्थकम्'. ४ 'वाचकाः'. ५ अयमर्थ-
 श्लोको मुकुटे नोपलभ्यते. ६ दन्त्यान्त्योऽपि. ७ अपदान्तरमपि. ८ जरटमपि. ९ एकलोऽपि. १० अवलम्बनमपि.

अस्तुदं तु मर्मस्पृगबाधं तु निरर्गलम् । प्रसव्यं प्रतिकूलं स्यादपसव्यमपष्टु च ॥	११०१
वामं शरीरं सव्यं स्यादपसव्यं तु दक्षिणम् । संकटं ना तु संबाधः कलिलं गहनं समे ॥	११०२
संकीर्णं संकुलाकीर्णं मुण्डितं परिवापितम् । ग्रन्थितं संदितं दृढं विस्तृतं विस्तृतं ततम् ॥	११०३
अन्तर्गतं विस्तृतं स्यात्प्राप्तप्रणिहिते समे । वेलितप्रेङ्खिताधूतचलिताकम्पिता ध्रुते ॥	११०४
नुत्तनुन्नास्तनिष्ठचूताविद्वक्षिप्तेरिताः समाः । परिक्षिप्तं तु निवृतं मूषितं मुषितार्थकम् ॥	११०५
प्रवृद्धप्रसृते न्यस्तनिष्ठे गुणिताहते । निदिग्धोपचिते गूढगुप्ते गुण्ठितरूपिते ॥	११०६
द्रुतावदीर्णं उद्धूर्णोद्यते.काचितशिक्षिते । घ्राणघ्राते दिग्धलिप्ते समुदत्तोद्धृते समे ॥	११०७
वेष्टितं स्याद्वलयितं संवीतं रुद्धमावृतम् । रुग्णं भुग्नेऽथ निश्चितक्षुण्णतशातानि तेजिते ॥	११०८
स्याद्विनाशोन्मुखं पक्कं ह्रीणह्रीतौ तु लज्जिते । वृत्ते तु वृतवोवृत्तौ संयोजित उपाहितः ॥	११०९
प्राप्यं गम्यं समासाद्यं स्यन्नं रीणं स्नुतं स्नुतम् । संगूढः स्यात्संकलितोऽवगीतः ख्यातगर्हणः ॥	१११०
विविधः स्याद्बहुविधो नानारूपः पृथग्विधः । अवरीणो धिक्कृतश्चाप्यवध्वस्तोऽवचूर्णितः ॥	११११
अनायासकृतं फाण्टं खनितं ध्वनितं समे । बद्धे संदानितं मूतमुदितं संदितं सितम् ॥	१११२
निष्पक्वे कथितं पाके क्षीराज्यहविषां शृतम् । निर्वाणो मुनिवह्नयादौ निर्वातस्तु गतेऽनिले ॥	१११३
पक्कं परिणते गूढं हन्ने मीढं तु मूत्रिते । पुष्टे तु पुषितं सोढे क्षान्तमुद्धान्तमुद्धृते ॥	१११४
दान्तस्तु दमिते शान्तः शमिते प्रार्थितेऽर्दितः । ज्ञप्तस्तु ज्ञपिते छन्नश्छादिते पूजितेऽश्वितः ॥	१११५
पूर्णस्तु पूरिते क्लिष्टः क्लिशितेऽवसिते सितः । पुष्टुष्टुष्टोषिता दग्धे तष्टुष्टौ तनूकृते ॥	१११६
वेधितच्छिद्रितौ विद्धे विन्नविन्नौ विचारिते । निष्प्रभे विगतारोकौ विलीने विद्रुतद्रुतौ ॥	१११७
सिद्धे निर्वृत्तनिष्पन्नौ दारिते भिन्नभेदितौ । ऊतं स्यूतमुतं चेति त्रितयं तन्नुसंतते ॥	१११८

स्यादर्हिते नमस्यितनमसितमपचायितार्चितापचितम् ।

वरिवसिते वरिवस्यितमुपासितं चोपचरितं च ॥

१११९

संतापितसंतप्तौ धूपितधूपायितौ च दूनश्च ।

दृष्टे मत्तस्तृप्तः प्रहृन्नः प्रमुदितः प्रीतः ॥

११२०

छिन्नं छातं लूनं कृत्तं दातं दितं छितं वृक्कणम् ।

स्रस्तं ध्वस्तं भ्रष्टं स्कन्नं पन्नं च्युतं गलितम् ॥

११२१

लब्धं प्राप्तं विन्नं भावितमासादितं च भूतं च ।

अन्वेषितं गवेषितमन्विष्टं मार्गितं मृगितम् ॥

११२२

आर्द्रं सार्द्रं क्लिन्नं तिमितं स्तिमितं समुन्नमुत्तं च ।

त्रातं त्राणं रक्षितमवितं गोपायितं च गुप्तं च ॥

११२३

अवगणितमवमतावज्ञाते अवमानितं च परिभूते ।

त्यक्तं हीनं विधुतं समुज्झितं धूतमुत्सृष्टे ॥

११२४

उक्तं भाषितमुदितं जल्पितमाख्यातमभिहितं लपितम् ।

बुद्धं बुधितं मनितं विदितं प्रतिपन्नमवसितावगते ॥

११२५

ऊरीकृतमुररीकृतमङ्गीकृतमाश्रुतं प्रतिज्ञातम् ।	
संगीर्णविदितसंश्रुतसमाहितोपश्रुतोपगतम् ॥	११२६
ईलितशस्तपणायितपनायितप्रणुतपणितपनितानि ।	
अपि गीर्णवर्णिताभिष्टुतेडितानि स्तुतार्थानि ॥	११२७
भक्षितचर्वितलीढप्रत्यवसितगलितखादितप्सातम् ।	
अभ्यवहृतान्नजग्धग्रस्तगलस्ताशितं भुक्ते ॥	११२८
क्षेपिष्ठक्षोदिष्ठप्रेष्ठवरिष्ठस्थविष्ठबंहिष्ठाः ।	
क्षिप्रक्षुद्राभीप्सितपृथुपीवरबहुप्रकर्षार्थाः ॥	११२९
साधिष्ठद्राविष्ठस्फेष्ठगरिष्ठहृसिष्ठवृन्दिष्ठाः ।	
बाढव्यायतबहुगुरुवामनवृन्दारकातिशये ॥	११३०
इति विशेष्यनिघ्नवर्गः ॥ १ ॥	

प्रकृतिप्रत्ययार्थाद्यैः संकीर्णैः लिङ्गमुन्नयेत् । कर्म क्रिया तत्सातत्ये गम्ये स्युरपरस्पराः ॥	११३१
साकल्यासङ्गवचने पारायणतुरायणे । यदृच्छा सैरिता हेतुशून्या त्वासा विलक्षणम् ॥	११३२
शमथस्तु शमः शान्तिर्दान्तिस्तु दमथो दमः । अवदानं कर्म वृत्तं काम्यदानं प्रवारणम् ॥	११३३
वशक्रिया संवननं मूलकर्म तु कार्मणम् । विधूननं विधुवनं तर्पणं प्रीणनावनम् ॥	११३४
पर्याप्तिः स्यात्परित्राणं हस्तवारणमित्यपि । सेवनं सीवनं स्यूतिर्विदरः स्फुटनं भिदा ॥	११३५
आक्रोशनमभीषङ्गः संवेदो वेदना न ना । संमूर्छनमभिव्याप्तियाञ्च्वा भिक्षार्थनार्दना ॥	११३६
वर्धनं छेदनेऽथ द्वे आनन्दनसभाजने । आप्रच्छन्नमथान्नायः संप्रदायः क्षये क्षिया ॥	११३७
ग्रहे ग्राहो वशः कान्तौ रक्षणस्त्राणे रणः क्रणे । व्यधो वेधे पचा पाके हवो हूतौ वरो वृतौ ११३८	
ओषः प्लोषे नयो नाये ज्यानिर्जीर्णौ भ्रमो भ्रमौ । स्फातिर्वृद्धौ प्रथा ख्यातौ स्पृष्टिः पृत्तौ स्त्रवः स्त्रवे ॥	
ऐँधा समृद्धौ स्फुरणे स्फुरणा प्रमितौ प्रमा । प्रसूतिः प्रसवे श्र्योते प्रावारः क्रमथः क्रमे ॥	११४०
उत्कर्षोऽतिशये संधिः श्लेषे विषय आश्रये । क्षिपायां क्षेपणं गीर्णिगिरौ गुरणमुद्यमे ॥	११४१
उन्नाय उन्नये श्रायः श्रयणे जयने जयः । निगादो निगदे मादो मद उद्गेग उद्गमे ॥	११४२
विमर्दनं परिमलोऽभ्युपपत्तिरनुग्रहः । निग्रहस्तद्विरुद्धः स्यादभियोगस्त्वभिग्रहः ॥	११४३
मुष्टिबन्धस्तु संग्राहो डिम्बे डमरविप्लवौ । बन्धनं प्रसितिश्चागः स्पर्शः स्पष्टोपतप्तरि ॥	११४४
निकारो विप्रकारः स्यादाकारस्त्रिङ्ग इङ्गितम् । परिणामो विकारो द्वे समे विकृतिविक्रिये ॥	११४५
अपहारस्त्वपचयः समाहारः समुच्चयः । प्रत्याहार उपादानं विहारस्तु परिक्रमः ॥	११४६
अभिहारोऽभिग्रहणं निर्हारोऽभ्यवकर्षणम् । अनुहारोऽनुकारः स्यादर्थस्यापगमे व्ययः ॥	११४७
प्रवाहस्तु प्रवृत्तिः स्यात्प्रवहो गमनं बहिः । वियामो वियमो यामो यमः संयामसंयमौ ॥	११४८
हिंसाकर्माभिचारः स्याज्जागर्या जागरा द्वयोः । विघ्नोऽन्तरायः प्रत्यूहः स्यादुपघ्नोऽन्तिकाश्रये ११४९	
निर्वेश उपभोगः स्यात्परिसर्पः परिक्रिया । विधुरं तु प्रविश्लेषेऽभिप्रायश्छन्द आशयः ॥	११५०

१ कामदानमपि. २ संवदनमपि, संवननमपि. ३ 'आमन्त्रण' इत्यपि. ४ विधापि. ५ आशय इत्यपि. ६ गुरणमपि, गोरणमपि.

संक्षेपणं समसनं पर्यवस्था विरोधनम् । परिसर्या परीसारः स्यादास्या त्वासना स्थितिः ॥ ११५१
विस्तारो विग्रहो व्यासः स च शब्दस्य विस्तरः । संवाहनं मर्दनं स्याद्विनाशः स्याददर्शनम् ॥ ११५२
संस्तवः स्यात्परिचयः प्रसरस्तु विसर्पणम् । नीवाकस्तु प्रयामः स्यात्संनिधिः संनिकर्षणम् ॥ ११५३
लवोऽभिलावो लवने निष्पावः पवने पवः । प्रस्तावः स्यादवसरस्त्रसरः सूत्रवेष्टनम् ॥ ११५४
प्रजनः स्यादुपसरः प्रैश्रयप्रणयौ समौ । धीशक्तिर्निष्क्रमोऽस्त्री तु संक्रमो दुर्गसंचरः ॥ ११५५
प्रत्युत्क्रमः प्रयोगार्थः प्रक्रमः स्यादुपक्रमः । स्यादभ्यादानमुद्धात आरम्भः संभ्रमस्त्वरा ॥ ११५६
प्रतिबन्धः प्रतिष्ठम्भोऽवनायस्तु निपातनम् । उपलम्भस्त्वनुभवः समालम्भो विलेपनम् ॥ ११५७
विप्रलम्भो विप्रयोगो विलम्भस्त्वतिसर्जनम् । विश्रावस्तु प्रतिख्यातिरवेक्षा प्रतिजागरः ॥ ११५८
निपाठनिपठौ पाठे तेमस्तेमौ समुन्दने । आदीनवासवौ क्लेशे मेलके सङ्गसंगमौ ॥ ११५९
संवीक्षणं विचयनं मार्गणं मृगणा मृगः । परिर्मभः परिष्वङ्गः संश्लेष उपगूहनम् ॥ ११६०
निर्वर्णनं तु निध्यानं दर्शनालोकेक्षणम् । प्रत्याख्यानं निरसनं प्रत्यादेशो निराकृतिः ॥ ११६१
उपशायो विशायश्च पर्यायशयनार्थकौ । अर्तनं च ऋतीया च हृणीया च घृणार्थकाः ॥ ११६२
स्याद्व्यत्यासो विपर्यासो व्यत्ययश्च विपर्यये । पर्ययोऽतिक्रमस्तस्मिन्नतिपात उपात्ययः ॥ ११६३
प्रेषणं यत्समाहूय तत्र स्यात्प्रतिशासनम् । स संस्तावः क्रतुषु या स्तुतिभूमिर्द्विजन्मनाम् ॥ ११६४
निधाय तक्ष्यते यत्र काष्ठे काष्ठं स उद्धनः । स्तम्बत्रस्तु स्तम्बघनः स्तम्बो येन निहन्यते ॥ ११६५
आविधो विध्यते येन तत्र विष्वक्समे निधः । उत्कारश्च निकारश्च द्वौ धान्योत्क्षेपणार्थकौ ॥ ११६६
निगारोद्गारविक्षावोद्गाहास्तु गरणादिषु ॥ ११६७

आस्त्यवगतिविरतय उपरामेऽथास्त्रियां तु निष्ठेवः ।

निष्ठचूतिर्निष्ठेवननिष्ठीवनमित्यभिन्नानि ॥

११६८

जवने जूतिः सातिस्त्ववसाने स्यादथ ज्वरे जूर्तिः ।

उदजस्तु पशुप्रेरणमकरणिरित्यादयः शापे ॥

११६९

गोत्रान्तेभ्यस्तस्य वृन्दमित्यौपगवकादिकम् । आपूपिकं शाष्कुलिकमेवमाद्यमचेतसाम् ॥ ११७०
माणवानां तु माणव्यं सहायानां सहायता । हल्या हलानां ब्राह्मण्यवाङ्मये तु द्विजन्मनाम् ॥ ११७१
द्वे पशुकानां पृष्ठानां पार्श्वं पृष्ठथमनुक्रमात् । खलानां खलिनी खल्याप्यथ मानुष्यकं नृणाम् ॥ ११७२
ग्रामता जनता धूम्या पाश्या गल्या पृथक्पृथक् । अपि साहस्रकारीपवार्मणाथर्वणादिकम् ॥ ११७३

इति संकीर्णवर्गः ॥ २ ॥

नानार्थः केऽपि कान्तादिवर्गेष्वेवात्र कीर्तिताः । भूरिप्रयोगा ये येषु पर्यायेष्वपि तेषु ते ॥ ११७४
आकाशे त्रिदिवे नाको लोकस्तु भुवने जने । पद्ये यशसि च श्लोकः शरे खड्गे च सायकः ॥ ११७५
जम्बुकौ क्रोष्टवरुणौ पृथुकौ चिपिटार्भकौ । आलोकौ दर्शनद्योतौ भेरीपटहमानकौ ॥ ११७६
उत्सङ्गचिह्नयोरङ्कः कलङ्कोऽङ्कापवादयोः । तक्षको नागवर्धक्योरर्कः स्फटिकसूर्ययोः ॥ ११७७
मारुते वेधसि ब्रह्मे पुंसि कः कं शिरोऽम्बुनोः । स्यात्पुलाकस्तुच्छधान्ये संक्षेपे भक्तसिक्थके ॥ ११७८
उलूके करिणः पुच्छमूलोपान्ते च पेचकः । कमण्डलौ च करकः सुगते च विनायकः ॥ ११७९

किष्कुर्हस्ते वितस्तौ च शूककीटे च वृश्चिकः । प्रतिकूले प्रतीकस्त्रिष्वेकदेशे तु पुंस्ययम् ॥११८०॥
 स्याद्भूतिकं तु भूनिम्बे कंचूणे भूस्तृणेऽपि च । ज्योत्स्निकायां च घोषे च कौशातक्यथ कटफले ॥
 सिते च खदिरे सोमवल्कः स्यादथ सिलहके । तिलकल्के च पिण्याको बाल्हीकं रामटेऽपि च ॥११८२॥
 महेन्द्रगुग्गुलूलूकव्यालग्राहिषु कौशिकः । रुक्तापशङ्कास्वातङ्कः स्वल्पेऽपि क्षुल्लकस्त्रिषु ॥११८३॥
 जैवातृकः शशाङ्केऽपि खुरेऽप्यश्वस्य वर्तकः । व्याघ्रेऽपि पुण्डरीको ना यवान्यामपि दीपकः ॥११८४॥
 शालावृकाः कपिकोष्ठश्चानः स्वर्णेऽपि गौरिकम् । पीडार्थेऽपि व्यलीकं स्यादलीकं त्रिप्रियेऽनृते ॥११८५॥
 शीलान्वयावनूके द्वे शल्के शकलवल्कले । साष्टे शते सुवर्णानां हेमयुरोभूषणे पले ॥ ११८६॥
 दीनारेऽपि च निष्कोऽस्त्री कल्कोऽस्त्री शमलैनसोः । दम्भेऽप्यथ पिनाकोऽस्त्री शूलशंकरधन्वनोः ॥
 धेनुका तु करेष्वां च मेघजाले च कालिका । कारिका यातनावृत्त्योः कर्णिका कर्णभूषणे ॥११८८॥
 करिहस्तेऽङ्गुलौ पद्मबीजकोष्ठां त्रिषूतरे । वृन्दारकौ रूपिमुख्यावेके मुख्यान्यकेवलाः ॥ ११८९॥
 स्यादाम्बिकः कौकुटिको यश्चादूरेरितेक्षणः । लालाटिकः प्रभोर्भौलदर्शी कार्याक्षमश्च यः ॥११९०॥
 मयूखस्त्रिद्वारज्वालास्त्रिबाणौ शिलीमुखौ । शङ्खो निधौ ललाटास्थि कम्बौ न स्त्रीन्द्रियेऽपि खम् ॥
 घृणिज्वाले अपि शिखे शैलवृक्षौ नगावगौ । आशुगौ वायुविशिखौ शरार्कविहगाः खगाः ॥११९२॥
 पतङ्गौ पक्षिसूर्यौ च पूगः क्रमुकवृन्दयोः । पशवोऽपि मृगा वेगः प्रवाहजवयोरपि ॥ ११९३॥
 परागः कौसुमे रेणौ स्नानीयादौ रजस्यपि । गजेऽपि नागमातङ्गावपाङ्गस्तिलकेऽपि च ॥ ११९४॥
 सर्गः स्वभावनिर्मोक्षनिश्चयाध्यायसृष्टिषु । योगः संनहनोपायध्यानसंगतिगुक्तिषु ॥ ११९५॥
 भोगः सुखे रुयादिभृतावहेश्च फणकाययोः । चातके हरिणे पुंसि सारङ्गः शबले त्रिषु ॥ ११९६॥
 कपौ च म्लवगः शापे त्वभिषङ्गः पराभवे । यानाद्यङ्गे युगः पुंसि युगं युग्मे कृतादिषु ॥ ११९७॥
 स्वर्गेषु पशुवाग्वज्रदिङ्नेत्रघृणिभूजले । लक्ष्यदृष्ट्या स्त्रियां पुंसि गौर्लिङ्गं चिह्नशेफसोः ॥ ११९८॥
 शृङ्गं प्राधान्यसान्वोश्च वराङ्गं मूर्धगुह्ययोः । भगं श्रीकाममाहात्म्यवीर्यवार्ककीर्तिषु ॥ ११९९॥
 परिघः परिघातेऽस्त्रेऽप्योघो वृन्देऽम्भसां रये । मूल्ये पूजाविधावर्धौऽहोदुःखव्यसनेष्वधम् ॥ १२००॥
 त्रिष्विष्टेऽल्पे लघुः काचाः शिक्यमृद्देददृमुजः । विपर्यासे विस्तरे च प्रपञ्चः पावके शुचिः ॥१२०१॥
 मास्यमाले चात्युपधे पुंसि मेध्ये सिते त्रिषु । अभिष्वङ्गे स्पृहायां च गभस्तौ च रुचिः स्त्रियाम् ॥^१
 केकिताक्ष्यावहिभुजौ दन्तविप्राण्डजा द्विजाः । अजा विष्णुहरच्छागा गोप्ताध्वनिवहा व्रजाः ॥
 धर्मराजौ जिनयमौ कुञ्जो दन्तेऽपि न स्त्रियाम् । वलजे क्षेत्रपूद्गीरे वलजा वल्गुदर्शना ॥१२०४॥
 समे क्षमांशे रणेऽप्याजिः प्रजा स्यात्संततौ जने । अब्जौ शङ्खशशाङ्गौ च स्वके नित्ये निजं त्रिषु ॥
 पुंस्यात्मनि प्रवीणे च क्षेत्रज्ञो वाच्यलिङ्गकः । संज्ञा स्याच्चेतना नाम हस्ताद्यैश्चार्थसूचना ॥ १२०६॥

१ 'कटफले'. २ कोषातकी च. ३ बाह्विकमपि. ४ 'भावदर्शी'. ५ एतदग्रे 'भूमृन्निमित्तमवल्यचक्रेषु कटकोऽस्त्रियाम् । सूच्यग्रे क्षुद्रशक्तौ च रोमहर्षे च कण्टकः ॥ पाकौ पक्षिशिशू मध्यरत्ने नेतरि नायकः । पर्यङ्कः स्यात्परिकरे स्याद्व्याघ्रेऽपि च लुब्धकः ॥ पेटकस्त्रिषु वृन्देऽपि गुरौ देश्ये च देशिकः । खेटकौ ग्रामफलकौ धीवरेऽपि च जालिकः ॥ पुष्परेणौ च किंजल्कः शूलकोऽस्त्री स्त्रीधनेऽपि च । स्यात्कल्लोलेऽप्युत्कलिका वार्धकं भाववृन्दयोः ॥ करिण्यां चापि गणिका दारकौ बालभेदकौ । अन्धेऽप्यनेडमूकः स्यादृङ्गौ दर्पाश्मदारणौ ॥' इति प्रक्षिप्तम्. ६ एतदग्रे 'प्रसन्ने मल्लुकेऽप्यच्छो गुच्छः स्तवकहारयोः । परिधानाञ्चले कच्छो जलप्रान्ते त्रिलिङ्गकः ॥' इति प्रक्षिप्तम्.

काकेभगण्डौ करटौ गजगण्डकटी कटौ । शिपिविष्टस्तु खलतौ दुश्चर्मणि महेश्वरे ॥ १२०७
 देवशिल्पिन्यपि त्वष्टा दिष्टं दैवेऽपि न द्वयोः । रसे कटुः कट्वकार्ये त्रिषु मत्सरतीक्ष्णयोः ॥ १२०८
 रिष्टं क्षेमाशुभाभावेष्वरिष्टे तु शुभाशुभे । मायानिश्चलयन्त्रेषु कैवतानृतराशिषु ॥ १२०९
 अयोधने शैलशृङ्गे सीराङ्गे कूटमखियाम् । सूक्ष्मैलायां त्रुटिः स्त्री स्यात्कालेऽल्पे संशयेऽपि सा ॥
 आर्युत्कर्षाश्रयः कोट्यो मूले लग्नकचे जटा । व्युष्टिः फले समृद्धौ च दृष्टिर्ज्ञानेऽक्षिण दर्शने ॥
 इष्टिर्यागेच्छयोः सृष्टं निश्चिते बहुनि त्रिषु । कष्टे तु कृच्छ्रगहने दक्षामन्दागदेषु च ॥ १२१२
 पटुर्द्वौ वाच्यलिङ्गौ च नीलकण्ठः शिवेऽपि च । पुंसि कोष्ठोऽन्तर्जठरं कुसूलोऽन्तर्गृहं तथा ॥ १२१३
 निष्ठा निष्पत्तिनाशान्ताः काष्ठोत्कर्षे स्थितौ दिशि । त्रिषु ज्येष्ठोऽतिशक्तेऽपि कनिष्ठोऽतियुवाल्पयोः ॥
 दण्डोऽस्त्री लगुडेऽपि स्याद्गुडो गोलेक्षुपाकयोः । सर्पमांसात्पशू व्याडौ गोभूवाचस्त्विडा इलाः ॥
 क्ष्वेडा वंशशलाकापि नाडी नालेऽपि षट्क्षणे । काण्डोऽस्त्री दण्डबाणावर्गवर्गावसरवारिषु ॥ १२१६
 स्याद्भाण्डमश्वामरणेऽमन्त्रे मूलवणिग्धने । भृशप्रतिज्ञयोर्बाढं प्रगाढं भृशकृच्छ्रयोः ॥ १२१७
 शक्तस्थूलौ त्रिषु दृढौ व्यूढौ विन्यस्तसंहतौ । भ्रूणोऽर्भके स्त्रैणगर्भे बाणो बलिसुते शरे ॥ १२१८
 कणोऽतिसूक्ष्मे धान्यांशे संघाते प्रमथे गणः । पणो द्यूतादिषूत्सृष्टे भृतौ मूल्ये धनेऽपि च ॥ १२१९
 मौर्व्यौ द्रव्याश्रिते सत्त्वशौर्यसंध्यादिके गुणः । निर्व्यापारस्थितौ कालविशेषोत्सवयोः क्षणः ॥ १२२०
 वर्णो द्विजादौ शुक्लादौ स्तुतौ वर्णं तु वाक्षरे । अरुणो भास्करेऽपि स्याद्वर्णभेदेऽपि च त्रिषु ॥ १२२१
 स्थाणुः शर्वेऽप्यथ द्रोणः काकेऽप्याजौ रवे रणः । ग्रामणीर्नापिते पुंसि श्रेष्ठे ग्रामाधिपे त्रिषु ॥
 ऊर्णा मेषादिलोमि स्यादावर्ते चान्तरा भ्रुवोः । हरिणी स्यान्मृगी हेमप्रतिमा हरिता च या ॥ १२२३
 त्रिषु पाण्डौ च हरिणः स्थूणा सत्म्भेऽपि वेश्मनः । तृष्णे स्पृहापिपासे द्वे जुगुप्साकरुणे घृणे ॥ १२२४
 वणिक्पथे च विपणिः सुरा प्रत्यक्च वारुणी । करेणुरिभ्यां स्त्री नेभे द्रविणं तु बलं धनम् ॥ १२२५
 शरणं गृहरक्षित्रोः श्रीपर्णं कमलेऽपि च । विषाभिमरलोहेषु तीक्ष्णं क्लीबे खरे त्रिषु ॥ १२२६
 प्रमाणं हेतुमर्यादाशस्त्रेयत्ताप्रमातृषु । करणं साधकतमं क्षेत्रगात्रेन्द्रियेष्वपि । ॥ १२२७
 प्राण्युत्पादे संसरणमसंवाधचमूगतौ । घण्टापथेऽथ वान्तात्रे समुद्धरणमुन्नये ॥ १२२८
 अतस्त्रिषु विषाणं स्यात्पशुशृङ्गेभदन्तयोः । प्रवणं क्रमनिम्नोर्व्यौ प्रहे ना तु चतुष्पथे ॥ १२२९
 संकीर्णौ निचिताशुद्धाविरिणं शून्यमूषरम् । देवसूर्यौ विवस्वन्तौ सरस्वन्तौ नदार्णवौ ॥ १२३०
 पक्षिताक्षर्यौ गरुत्मन्तौ शकुन्तौ भासपक्षिणौ । अश्रुयुत्पातौ धूमकेतू जीमूतौ मेघपर्वतौ ॥ १२३१
 हस्तौ तु पाणिनक्षत्रे मरुतौ पवनामरौ । यन्ता हस्तिपके सूते भर्ता धातरि पोष्टरि ॥ १२३२
 यानपात्रे शिशौ पोतः प्रेतः प्राण्यन्तरे मृते । ग्रहभेदे ध्वजे केतुः पार्थिवे तनये सुतः ॥ १२३३
 स्थपतिः कारुभेदेऽपि भूभृद्भूमिधरे नृपे । मूर्धाभिषिक्तो भूपेऽपि ऋतुः स्त्रीकुसुमेऽपि च ॥ १२३४
 विष्णावप्यजिताव्यक्तौ सूतस्त्वष्टरि सारथौ । व्यक्तः प्राज्ञेऽपि दृष्टान्तावुभौ शास्त्रनिदर्शने ॥ १२३५
 क्षत्ता स्यात्सारथौ द्वाःस्थे क्षत्रियायां च शूद्रजे । वृत्तान्तः स्यात्प्रकरणे प्रकारे कात्स्न्यवार्तयोः ॥ १२३६
 आनर्तः समरे नृत्तस्थाननीवृद्धिशेषयोः । कृतान्तो यमसिद्धान्तदैवाकुशलकर्मसु ॥ १२३७
 श्लेष्मादि रसरक्तादि महाभूतानि तद्गुणाः । इन्द्रियाण्यश्मविकृतिः शब्दयोनिश्च धातवः ॥ १२३८
 कक्षान्तरेऽपि शुद्धान्तो नृपस्यासर्वगोचरे । कासूसामर्थ्ययोः शक्तिर्मूर्तिः काठिन्यकाययोः ॥ १२३९

१ एतदग्रे 'सेतौ च वरणो वेणी नदीभेदे कचोच्चये' इति प्रक्षिप्तम्.

विस्तारवह्नयोर्ब्रततिर्वसती रात्रिवेश्मनोः । क्षयार्चयोरपचितिः सातिर्दानावसानयोः ॥ १२४०
 अर्तिः पीडाधनुष्कोट्योर्जातिः सामान्यजन्मनोः । प्रचारस्यन्दयो रीतिरीतिर्दिम्बप्रवासयोः ॥ १२४१
 उदयेऽधिगमे प्राप्तिस्त्रेता त्वग्नित्रये युगे । वीणाभेदेऽपि महती भूतिर्भस्मनि संपदि ॥ १२४२
 नदीनगयोर्नागानां भोगवत्यथ संगरे । सङ्गे सभायां समितिः क्षयवासावपि क्षिती ॥ १२४३
 रवेरर्चिश्च शस्त्रं च वह्निज्वाला च हेतयः । जगती जगति च्छन्दोविशेषेऽपि क्षितावपि ॥ १२४४
 पङ्क्तिश्छन्दोऽपि दशमं स्यात्प्रभावेऽपि चायतिः । पत्तिर्गतौ च मूले तु पक्षतिः पक्षभेदयोः ॥ १२४५
 प्रकृतिर्योनिलिङ्गे च कैशिक्याद्याश्च वृत्तयः । सिकताः स्युर्वालुकापि वेदे श्रवसि च श्रुतिः ॥ १२४६
 वनिता जनितात्यर्थानुरागायां च योषिति । गुप्तिः क्षितिव्युदासेऽपि धृतिर्धारणधैर्ययोः ॥ १२४७
 बृहती क्षुद्रवार्ताकी छन्दोभेदे महत्यपि । वासिता स्त्रीकरिण्योश्च वार्ता वृत्तौ जनश्रुतौ ॥ १२४८
 वार्तं फल्गुन्यरोगे च त्रिष्वप्सु च घृतामृते । कलधौतं रूप्यहेम्नोर्निमित्तं हेतुलक्ष्मणोः ॥ १२४९
 श्रुतं शास्त्रावधृतयोर्युगपर्याप्तयोः कृतम् । अत्याहितं महाभीतिः कर्म जीवानपेक्षि च ॥ १२५०
 युक्ते क्षमादावृते भूतं प्राण्यतीते समे त्रिषु । वृत्तं पद्ये चरित्रे त्रिष्वतीते दृढनिस्तले ॥ १२५१
 महद्द्राज्यं चावगीतं जन्ये स्याद्गर्हिते त्रिषु । श्वेतं रूप्येऽपि रजतं हेम्नि रूप्ये सिते त्रिषु ॥ १२५२
 त्रिष्वतो जगदिङ्गेऽपि रक्तं नील्यादिरागि च । अवदातः सिते पीते शुद्धे बद्धार्जुनौ सितौ ॥ १२५३
 युक्तेऽतिसंस्कृते मर्षिण्यभिनीतोऽथ संस्कृतम् । कृत्रिमे लक्षणोपेतेऽप्यनन्तोऽनवधावपि ॥ १२५४
 ख्याते हृष्टे प्रतीतोऽभिजातस्तु कुलजे बुधे । विविक्तौ पूतविजनौ मूर्छितौ मूढसोच्छ्रयौ ॥ १२५५
 द्वौ चाम्लपरुषौ शुक्तौ शिती धवलमेचकौ । सत्ये साधौ विद्यमाने प्रशस्तेऽभ्यर्हिते च सत् ॥ १२५६
 पुरस्कृतः पूजितेऽरात्यभियुक्तेऽग्रतः कृते । निवातावाश्रयावातौ शस्त्राभेद्यं च वर्म यत् ॥ १२५७
 जातोन्नद्धप्रवृद्धाः स्युरुच्छ्रिता उत्थितास्त्वमी । वृद्धिमत्प्रोद्यतोत्पन्ना आदृतौ सादगर्धितौ ॥ १२५८
 अर्थोऽभिधेयैवस्तुप्रयोजननिवृत्तिषु । निपानागमयोस्तीर्थमृषिजुष्टे जले गुरौ ॥ १२५९
 समर्थस्त्रिषु शक्तिष्ठे संबद्धार्थे हितेऽपि च । दशमीस्थौ क्षीणरागवृद्धौ वीथी पदव्यपि ॥ १२६०
 आस्थानीयत्नयोरास्था प्रस्थोऽस्त्री सानुमानयोः ।^१ अभिप्रायवशौ छन्दावब्दौ जीमूतवत्सरौ ॥ १२६१
 अपवादौ तु निन्दाज्ञे दायादौ सुतबान्धवौ । पादा रश्म्यङ्घ्रितुर्ग्रीवाश्चन्द्राग्न्यर्कास्तमोनुदः ॥ १२६२
 निर्वादो जनवादेऽपि शादो जम्बालशष्पयोः । आरावे रुदिते त्रातर्याक्रन्दो दारुणे रणे ॥ १२६३
 स्यात्प्रसादोऽनुरागेऽपि सूदः स्याद्व्यञ्जनेऽपि च । गोष्ठाध्यक्षेऽपि गोविन्दो हर्षेऽप्यामोदवन्मदः
 प्राधान्ये राजलिङ्गे च वृषाङ्गे ककुदोऽस्त्रियाम् । स्त्री संविज्ज्ञानसंभाषाक्रियाकाराजिनामसु ॥ १२६५
 धर्मे रहस्युपनिषत्स्यादृतौ वत्सरे शरत् । पदं व्यवसितत्राणस्थानलक्ष्माङ्घ्रिवस्तुषु ॥ १२६६
 गोष्पदं सेविते माने प्रतिष्ठाकृत्यमास्पदम् । त्रिष्विष्टमधुरौ स्वादू मृदू चातीक्ष्णकोमलौ ॥ १२६७
 मूढाल्पापटुनिर्भाग्या मन्दाः स्युर्द्वौ तु शारदौ । प्रत्यग्राप्रतिभौ विद्वत्सुप्रगल्भौ विशारदौ ॥ १२६८
 व्यामो वटश्च न्यग्रोधावुत्सेधः काय उन्नतिः । पर्याहारश्च मार्गश्च विवधौ वीवधौ च तौ ॥ १२६९
 परिधिर्यज्ञियतरोः शाखायामुपसूर्यके । बन्धकं व्यसनं चेतःपीडाधिष्ठानमाधयः ॥ १२७०
 स्युः समर्थननीवाकनियमाश्च समाधयः । दोषोत्पादेऽनुबन्धः स्यात्प्रकृत्यादिविनश्वरे ॥ १२७१
 मुख्यानुयायिनि शिशौ प्रकृतस्यानुवर्तने । विधुर्विष्णौ चन्द्रमसि परिच्छेदे बिलेऽवधिः ॥ १२७२

१ एतदग्रे 'शास्त्रद्रविणयोर्ग्रन्थः संस्थाधारे स्थितौ मृतौ' इति प्रक्षिप्तम्. २ अववादौ च.

विधिर्विधाने दैवेऽपि प्रणिधिः प्रार्थने चरे । बुधवृद्धौ पण्डितेऽपि स्कन्धः समुदयेऽपि च ॥ १२७३
 देशे नदविशेषेऽब्धौ सिन्धुर्ना सरिति स्त्रियाम् । विधा विधौ प्रकारे च साधू रम्येऽपि च त्रिषु ॥ १२७४
 वधूर्जाया स्नुषा स्त्री च सुधा लेपोऽमृतं स्नुही । संधा प्रतिज्ञा मर्यादा श्रद्धा संप्रत्ययः स्पृहा ॥ १२७५
 मधु मद्ये पुष्परसे क्षौद्रेऽप्यन्धं तमस्यपि । अतस्त्रिषु समुन्नद्धौ पण्डितं मन्यगर्वितौ ॥ १२७६
 ब्रह्मबन्धुरधिक्षेपे निर्देशेऽथावलम्बितः । अविदूरोऽप्यवष्टब्धः प्रसिद्धौ ख्यातभूषितौ ॥ १२७७
 सूर्यवह्नी चित्रभानू भानू रश्मिदिवाकरौ । भूतात्मानौ धातृदेहौ मूर्खनीचौ पृथग्जनौ ॥ १२७८
 ग्रावाणौ शैलपाषाणौ पत्रिणौ शरपक्षिणौ । तरुशैलौ शिखरिणौ शिखिनौ वह्निवर्हिणौ ॥ १२७९
 प्रतियत्नावुभौ लिप्सोपग्रहावथ सादिनौ । द्वौ सारथिहारोहौ वाजिनोऽश्वेषुपक्षिणः ॥ १२८०
 कुलेऽप्यभिजनो जन्मभूम्यामप्यथ हायनाः । वर्षार्चिर्व्रीहिभेदाश्च चन्द्राग्र्यर्का विरोचनाः ॥ १२८१
 क्लेशेऽपि वृजिनो विश्वकर्माकेशुरशिल्पिनोः । आत्मा यत्नो धृतिर्बुद्धिः स्वभावो ब्रह्म वर्ष्म च ॥
 शक्रो धातुकमत्तेभो वर्षुकाब्दो घनाघनः । अभिमानोऽर्थादिदर्पे ज्ञाने प्रणयर्हिसयोः ॥ १२८३
 घनो मेघे मूर्तिगुणे त्रिषु मूर्ते निरन्तरे । इनः सूर्ये प्रभौ राजा मृगाङ्गे क्षत्रिये नृपे ॥ १२८४
 वाणिन्यौ नर्तकीदूतौ स्रवन्त्यामपि वाहिनी । ह्लादिन्यौ वज्रतडितौ वन्दायामपि कामिनी ॥
 त्वग्देहयोरपि तनुः सूनाधोजिह्विकापि च । ऋतुविस्तारयोरस्त्री वितानं त्रिषु तुच्छके ॥ १२८६
 मन्देऽथ केतनं कृत्ये केतावुपनिमन्त्रणे । वेदस्तत्त्वं तपो ब्रह्म ब्रह्मा विप्रः प्रजापतिः ॥ १२८७
 उत्साहने च हिंसायां सूचने चापि गन्धनम् । आतञ्जनं प्रतीवापजवनाप्यायनार्थकम् ॥ १२८८
 व्यञ्जनं लाञ्छनं श्मश्रुनिष्ठानावयवेष्वपि । स्यात्कौलीनं लोकवादे युद्धे पञ्चहिपक्षिणाम् ॥ १२८९
 स्यादुद्यानं निःसरणे वनभेदे प्रयोजने । अवकाशे स्थितौ स्थानं क्रीडादावपि देवनम् ॥ १२९०
 उत्थानं पौरुषे तन्त्रे संनिविष्टोद्गमेऽपि च । व्युत्थानं प्रतिरोधे च विरोधाचरणेऽपि च ॥ १२९१
 मारणे मृतसंस्कारे गतौ द्रव्येऽर्थदापने । निर्वर्तनोपकरणानुव्रज्यासु च साधनम् ॥ १२९२
 निर्यातनं वैरशुद्धौ दाने न्यासार्पणेऽपि च । व्यसनं विपदि भ्रंशे दोषे कामजकोपजे ॥ १२९३
 पक्ष्माक्षिलोमि किञ्जल्के तन्त्राद्यंशेऽप्यणीयसि । तिथिभेदे क्षणे पर्व वर्त्म नेत्रच्छदेऽध्वनि ॥ १२९४
 अकार्यगुह्ये कौपीनं मैथुनं संगतौ रते । प्रधानं परमात्मा धीः प्रज्ञानं बुद्धिचिह्नयोः ॥ १२९५
 प्रसूनं पुष्पफलयोर्निधनं कुलनाशयोः । क्रन्दने रोदनाह्वाने वर्ष्म देहप्रमाणयोः ॥ १२९६
 ग्रहदेहत्विट्प्रभावा धामान्यथ चतुष्पथे । संनिवेशे च संस्थानं लक्ष्म चिह्नप्रधानयोः ॥ १२९७
 आच्छादने संपिधानमपवारणमित्युभे । आराधनं साधने स्यादवाप्तौ तोषणेऽपि च ॥ १२९८
 अधिष्ठानं चक्रपुरप्रभावाध्यासनेष्वपि । रत्नं स्वजातिश्रेष्ठेऽपि वने सलिलकानने ॥ १२९९
 तलिनं विरले स्तोके वाच्यलिङ्गं तथोत्तरे । समानाः सत्समैके स्युः पिशुनौ खलसूचकौ ॥ १३००
 हीनन्यूनावूनगह्वौ वेगिशूरो तरस्विनौ । अभिपन्नोऽपराद्धोऽभिप्रस्तव्यापद्रतावपि ॥ १३०१
 कलापो भूषणे बर्हे तूणीरे संहतावपि । परिच्छदे परीवापः पर्युप्तौ सलिलस्थितौ ॥ १३०२
 गोधुग्गोष्ठपती गोपौ हरविष्णू वृषाकपी । बाष्पमूष्माश्रु कशिपु त्वन्नमाच्छादनं द्वयम् ॥ १३०३
 तल्पं शय्यादृदारेषु स्तम्बेऽपि विटपोऽस्त्रियाम् । प्राप्तुरूपस्वरूपाभिरूपा बुधमनोज्ञयोः ॥ १३०४
 भेद्यलिङ्गा अमी कूर्मी वीणाभेदश्च कच्छपी ।^१ रवर्णे पुंसि रेफः स्यात्कुत्सिते वाच्यलिङ्गकः ॥ १३०५

१ एतदग्रे 'कुतपो मृगरोमोत्थपटे चाहोऽष्टमेशके' इति प्रक्षिप्तम्.

अन्तराभवसत्त्वेऽश्वे गन्धर्वो दिव्यगायने । कम्बुर्ना वलये शङ्खे द्विजिह्वौ सर्पसूचकौ ॥ १३०६
पूर्वोऽन्यलिङ्गः प्रागाह पुं बहुलेऽपि पूर्वजान् । कुम्भौ घटेभमूर्धाशौ डिम्भौ तु शिशुभालिशौ ॥
स्तम्भौ स्थूणाजडीभावौ शंभू ब्रह्मत्रिलोचनौ । कुक्षिभ्रूणार्भका गर्भा विस्त्रम्भः प्रणयेऽपि च ॥
स्याद्भेर्यौ दुन्दुभिः पुंसि स्यादक्षे दुन्दुभिः स्त्रियाम् । स्यान्महारजने क्लीबं कुसुम्भं करके पुमान् ॥
क्षत्रियेऽपि च नाभिर्ना सुरभिर्गवि च स्त्रियाम् । सभा संसदि सभ्ये च त्रिष्वध्यक्षेऽपि वल्गुभः ॥
किरणप्रग्रहौ रश्मी कपिभेकौ पुर्वंगमौ । इच्छामनोभवौ कामौ शौर्योद्योगौ पराक्रमौ ॥ १३११
धर्माः पुण्ययमन्यायस्वभावाचारसोमपाः । उपायपूर्व आरम्भ उपधा चाप्युपक्रमः ॥ १३१२
वणिक्पथः पुरं वेदो निगमो नागरो वणिक् । नैगमौ द्वौ बले रामो नीलचारुसिते त्रिषु ॥ १३१३
शब्दादिपूर्वो वृन्देऽपि ग्रामः क्रान्तौ च विक्रमः । स्तोमः स्तोत्रेऽध्वरे वृन्दे जिह्वास्तु कुटिलेऽलसे ॥
उष्णेऽपि घर्मश्चेष्टालंकारे भ्रान्तौ च विभ्रमः । गुल्मा रुक्स्तम्बसेनाश्च जामिः स्वस्तकुलस्त्रियोः ॥
क्षितिक्षान्त्योः क्षमा युक्ते क्षमं शक्ते हिते त्रिषु । त्रिषु श्यामौ हरितकृष्णौ श्यामा स्याच्छरिवा निशा ॥
ललामं पुच्छपुण्ड्राश्चभूषाप्राधान्यकेतुषु । सूक्ष्ममध्यात्ममप्याद्ये प्रधाने प्रथमस्त्रिषु ॥ १३१७
वामौ वल्गुप्रतीपौ द्वावधमौ न्यूनकुत्सितौ । जीर्णं च परिभुक्तं च यातयाममिदं द्वयम् ॥ १३१८
तुरंगगरुडौ ताक्ष्यौ निलयापचयौ क्षयौ । श्वश्रुयौ देवरश्यालौ भ्रातृव्यौ भ्रातृजद्विषौ ॥ १३१९
पर्जन्यौ रसदब्देन्द्रौ स्यादर्थः स्वामिवैश्ययोः । तिष्यः पुष्ये कलियुगे पर्यायोऽवसरे क्रमे ॥ १३२०
प्रत्ययोऽधीनशपथज्ञानविश्वासहेतुषु । रन्ध्रे शब्देऽथानुशयो दीर्घद्वेषानुतापयोः ॥ १३२१
स्थूलोच्चयस्त्रसाकल्ये नागानां मध्यमे गते । समयाः शपथाचारकालसिद्धान्तसंविदः ॥ १३२२
व्यसनान्यशुभं दैवं विपदित्यनयास्त्रयः । अत्ययोऽतिक्रमे कृच्छ्रे दोषे दण्डेऽप्यथापदि ॥ १३२३
युद्धायत्योः संपरायः पूज्यस्तु श्वशुरेऽपि च । पञ्चादवस्थायि बलं समवायश्च संनयौ ॥ १३२४
संघाते संनिवेशे च संस्त्यायः प्रणयास्त्वमी । विस्त्रम्भयाच्चाप्रेमाणो विरोधेऽपि समुच्छ्रयः ॥ १३२५
विषयो यस्य यो ज्ञातस्तत्र शब्दादिकेष्वपि । निर्यासेऽपि कषायोऽस्त्री सभायां च प्रतिश्रयः ॥ १३२६
प्रायो भूम्यन्तगमने मन्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधि । रहस्योपस्थयोर्गुह्यं सत्यं शपथतथ्ययोः ॥ १३२७
वीर्यं बले प्रभावे च द्रव्यं भव्ये गुणाश्रये । धिष्ण्यं स्थाने गृहे भेऽग्नौ भाग्यं कर्म शुभाशुभम् ॥ १३२८
कशेरुहेभ्रोर्गाङ्गेयं विशल्या दन्तिकापि च । वृषाकपायी श्रीगौर्योरभिरुत्या नामशोभयोः ॥ १३२९
आरम्भो निष्कृतिः शिक्षा पूजनं संप्रधारणम् । उपायः कर्म चेष्टा च चिकित्सा च नव क्रियाः ॥
छाया सूर्यप्रिया कान्तिः प्रतिबिम्बमनातपः । कक्ष्या प्रकोष्ठे हर्म्यादेः काक्ष्यां मध्येभवन्धने ॥ १३३१
कृत्या क्रियादेवतयोस्त्रिषु भेद्ये धनादिभिः । जन्यं स्याज्जनवादेऽपि जघन्योऽन्त्येऽधमेऽपि च १३३२
गर्ह्याधीनौ च वक्तव्यौ कल्यौ सज्जनिरामयौ । आत्मवाननपेतोऽर्थादर्थ्यौ पुण्यं तु चार्वपि १३३३
रूप्यं प्रशस्तरूपेऽपि वदान्यो वल्गुवागपि । न्याय्येऽपि मध्यं सौम्यं तु सुन्दरे सोमदैवते ॥ १३३४
निवहावसरौ वारौ संस्तरौ प्रस्तराध्वरौ । गुरु गीर्पतिपित्राद्यौ द्वापरौ युगसंशयौ ॥ १३३५
प्रकारौ भेदसादृश्ये आकाराविङ्गिताकृती । किंशारू सस्यशूकेषु मरू धन्वधराधरौ ॥ १३३६
अद्रयो द्रुमशैलार्का स्त्रीस्तनाब्दौ पयोधरौ । ध्वान्तारिदानवा वृत्रा बलिहस्तांशवः कराः १३३७
प्रदरा भङ्गनारीरुग्बाणा अस्त्राः कचा अपि । अजातशत्रुगौः कालेऽप्यश्मश्रुर्ना च तूवरौ १३३८

खर्णेऽपि राः परिकरः पर्यङ्कपरिवारयोः । मुक्ताशुद्धौ च तारः स्याच्छारो वायौ स तु त्रिषु १३३९
 कर्तुरेऽथ प्रतिज्ञाजिसंविदापत्सु संगरः । वेदभेदे गुप्तवादे मन्त्रो मित्रो रवावपि ॥ १३४०
 मखेषुयूपखण्डेऽपि स्वरुर्गुह्येऽप्यवस्करः । आडम्बरस्तूर्यरवे गजेन्द्राणां च गर्जिते ॥ १३४१
 अभिहारोऽभियोगे च चौर्ये संनहनेऽपि च । स्याज्जङ्गमे परीवारः खड्गकोषे परिच्छदे ॥ १३४२
 विष्टरो विटपी दर्भमुष्टिः पीठाद्यमासनम् । द्वारि द्वाःस्थे प्रतीहारः प्रतीहार्यप्यनन्तरे ॥ १३४३
 विपुले नकुले विष्णौ बभ्रुर्ना पिङ्गले त्रिषु । सारो बले स्थिरांशे च न्याय्ये क्लीबं वरे त्रिषु ॥ १३४४
 दुरोदरो द्यूतकारे पणे द्यूते दुरोदरम् । महारण्ये दुर्गपथे कान्तारं पुनपुंसकम् ॥ १३४५
 मत्सरोऽन्यशुभद्वेषे तद्रत्नकपणयोस्त्रिषु । देवादृते वरः श्रेष्ठे त्रिषु क्लीबं मनाकिप्रये ॥ १३४६
 वंशाङ्कुरे करीरोऽस्त्री तरुभेदे घटे च ना । ना चमूजघने हस्तसूत्रे प्रतिसरोऽस्त्रियाम् ॥ १३४७
 यमानिलेन्द्रचन्द्रार्कविष्णुसिंहांशुवाजिषु । शुकाहिकपिभेकेषु हरिर्ना कपिले त्रिषु ॥ १३४८
 शर्करा कर्परांशेऽपि यात्रा स्याद्यापने गतौ । इरा भूवाकसुरापसु स्यात्तन्द्री निद्राप्रमीलयोः ॥ १३४९
 धात्री स्यादुपमातापि क्षितिरप्यामलक्यपि । क्षुद्रा व्यङ्गा नटी वेश्या सरवा कण्टकारिका ॥ १३५०
 त्रिषु क्रूरेऽधमेऽल्पेऽपि क्षुद्रं मात्रा परिच्छदे । अल्पे च परिमाणे सा मात्रं कात्स्न्येऽवधारणे ॥ १३५१
 आलेख्याश्चर्ययोश्चित्रं कलत्रं श्रोणिभार्ययोः । योग्यभाजनयोः पात्रं पत्रं वाहनपक्षयोः ॥ १३५२
 निदेशग्रन्थयोः शास्त्रं शस्त्रमायुधलोहयोः । स्याज्जटांशुकयोर्नेत्रं क्षेत्रं पत्नीशरीरयोः ॥ १३५३
 मुखाग्रे क्रोडहलयोः पोत्रं गोत्रं तु नास्ति च । सत्रमाच्छादने यज्ञे सदादाने वनेऽपि च ॥ १३५४
 अजिरं विषये कायेऽप्यम्बरं व्योम्नि वाससि । चक्रं राष्ट्रेऽप्यक्षरं तु मोक्षेऽपि क्षीरमप्सु च ॥ १३५५
 खर्णेऽपि भूरिचन्द्रौ द्वौ द्वारमात्रेऽपि गोपुरम् । गुहादम्भौ गह्वरे द्वे रहोऽन्तिकमुपह्वरे ॥ १३५६
 पुगेऽधिकमुपर्यग्राण्यगारे नगरे पुरम् । मन्दिरं चाथ राष्ट्रोऽस्त्री विषये स्यादुपद्रवे ॥ १३५७
 दरोऽस्त्रियां भये श्वभ्रे वज्रोऽस्त्री हीरके पवौ । तत्र प्रधाने सिद्धान्ते सूत्रवाये परिच्छदे ॥ १३५८
 औशीरश्चामरे दण्डेऽप्यौशीरं शयनासने । पुष्करं करिहस्ताग्रे वाद्यभाण्डमुखे जले ॥ १३५९
 व्योम्नि खड्गफले पद्मे तीर्थौषधिविशेषयोः ॥ १३६०

अन्तरमवकाशावधिपरिधानान्तर्धिभेदतादर्थ्ये ।

छिद्रात्मीयविनावहिरवसरमध्येऽन्तरात्मनि च ॥

१३६१

मुस्तेऽपि पिठरं राजकशेरुण्यपि नागरम् । शार्वरं त्वन्धतमसे घातुके भेद्यलिङ्गकम् ॥ १३६२
 गौरोऽरुणे सिते पीते व्रणकार्यप्यरुष्करः । जठरः कठिनेऽपि स्यादधस्तादपि चाधरः ॥ १३६३
 अनाकुलेऽपि चैकाग्रो व्यग्रो व्यासक्त आकुले । उपर्युदीच्यश्रेष्ठेष्वप्युत्तरः स्यादनुत्तरः ॥ १३६४
 एषां विपर्यये श्रेष्ठे दूरानात्मोत्तमाः पराः । स्वादुप्रियौ तु मधुरौ क्रूरौ कठिननिर्दयौ ॥ १३६५
 उदारो दातृमहतोरितरस्त्वन्यनीचयोः । मन्दस्वच्छन्दयोः स्वैरः शुभ्रमुदीप्तशुक्लयोः ॥ १३६६
 चूडा किरीटं केशाश्च संयता मौलयस्त्रयः । द्रुमप्रभेदमातङ्गकाण्डपुष्पाणि पीलवः ॥ १३६७
 कृतान्तानेहसोः कालश्चतुर्थेऽपि युगे कलिः । स्यात्कुरङ्गेऽपि कमलः प्रावारेऽपि च कम्बलः ॥ १३६८
 करोपहारयोः पुंसि बलिः प्राण्यङ्गजे स्त्रियाम् । स्थौल्यसामर्थ्यसैन्येषु बलं ना काकसीरिणोः ॥ १३६९
 वातूलः पुंसि वात्यायामपि वातासहे त्रिषु । भेद्यलिङ्गः शठे व्यालः पुंसि श्वापदसर्पयोः ॥ १३७०

मलोऽस्त्री पापविट्किट्टान्यस्त्री शूलं रुगायुधम् । शङ्कावपि द्वयोः कीलः पालिः रुयश्चङ्कपङ्क्तिषु ॥
 कला शिल्पे कालभेदेऽप्याली सख्यावली अपि । अन्ध्यम्बुविकृतौ वेला कालमर्यादयोरपि ॥ १३७२
 बहुलाः कृत्तिका गावो बहुलोऽग्नौ शितौ त्रिषु । लीला विलासक्रिययोरुपला शर्करापि च ॥ १३७३
 शोणितेऽम्भसि कीलालं मूलमाद्ये शिफाभयोः । जालं समूह आनायगवाक्षक्षारकेष्वपि ॥ १३७४
 शीलं स्वभावे सदृत्ते सस्ये हेतुकृते फलम् । छदिर्नेत्ररुजोः क्लीबं समूहे पटलं न ना ॥ १३७५
 अधःस्वरूपयोरस्त्री तलं स्याच्चाभिषे पलम् । और्वानलेऽपि पातालं चैलं वस्त्रेऽधमे त्रिषु ॥ १३७६
 कुकूलं शङ्कुभिः कीर्णे श्वध्रे ना तु तुषानले । निर्णीते केवलमिति त्रिलिङ्गं त्रैककृतस्त्रयोः ॥ १३७७
 पर्याप्तिक्षेमपुण्येषु कुशलं शिक्षिते त्रिषु । प्रवालमङ्गुरेऽप्यस्त्री त्रिषु स्थूलं जडेऽपि च ॥ १३७८
 करालो दन्तुरे तुङ्गे चारौ दक्षे च पेशलः । मूर्खेऽर्भकेऽपि बालः स्याद्भोलश्चलसन्तृष्णयोः ॥ १३७९
 दवदावौ वनारण्यवह्नी जन्महरौ भवौ । मन्त्री सहायः सचिवौ पतिशाखिनरा धवाः ॥ १३८०
 अवयः शैलमेषार्का आज्ञाह्वानाध्वरा ह्वाः । भावः सत्तास्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु ॥ १३८१
 स्यादुत्पादे फले पुष्पे प्रसवो गर्भमोचने । अविश्रान्तेऽपह्वेऽपि निकृतावपि निह्वः ॥ १३८२
 उत्सेकामर्षयोरिच्छाप्रसरे मह उत्सवः । अनुभावः प्रभावे च सतां च मतिनिश्चये ॥ १३८३
 स्याज्जन्महेतुः प्रभवः स्थानं चाद्योपलब्धये । शूद्रायां विप्रतनये शस्त्रे पारशवो मतः ॥ १३८४
 ध्रुवो भभेदे क्लीबं तु निश्चिते शाश्वते त्रिषु । स्वो ज्ञातावात्मनि स्वं त्रिष्व्वात्मीये स्वोऽस्त्रियां धने ॥ १३८५
 स्त्रीकटीवस्त्रबन्धेऽपि नीवी परिपणेऽपि च । शिवा गौरीफेरवयोर्द्वन्द्वं कलहयुग्मयोः ॥ १३८६
 द्रव्यासुव्यवसायेषु सत्त्वमस्त्री तु जन्तुषु । क्लीबं नपुंसकं षण्ठे वाच्यलिङ्गमविक्रमे ॥ १३८७
 द्वौ विशौ वैश्यमनुजौ द्वौ चराभिमरौ स्पशौ । द्वौ राशी पुञ्जमेषाद्यौ द्वौ वंशौ कुलमस्कगौ ॥ १३८८
 रहः प्रकाशौ वीकाशौ निर्वेशो भृतिभोगयोः । कृतान्ते पुंसि कीनाशः क्षुद्रकर्षकयोस्त्रिषु ॥ १३८९
 पदे लक्ष्ये निमित्तोऽपदेशः स्यात्कुशमप्सु च । दशावस्थानेकविधाप्याशा तृष्णापि चायता ॥ १३९०
 वशा स्त्री करिणी च स्याद्दृग्ज्ञाने ज्ञातरि त्रिषु । स्यात्कर्कशः साहसिकः कठोरामसृणावपि ॥ १३९१
 प्रकाशोऽतिप्रसिद्धेऽपि शिशवज्ञे च बालिशः । कोशोऽस्त्री कुब्जले खड्गपिधानेऽथौघदिव्ययोः ॥ १३९२
 सुगमत्स्यावनिमिषौ पुरुषावात्ममानवौ । काकमत्स्यात्खगौ ध्वाङ्गौ कक्षौ तु तृणवीरुधौ ॥ १३९३
 अभीषुः प्रग्रहे रश्मौ प्रैषः प्रेषणमर्दने । पक्षः सहायेऽप्युष्णीषः शिरोवेष्टकिरीटयोः ॥ १३९४
 शुक्रले मूषके श्रेष्ठे सुकृते वृषभे वृषः । द्यूतेऽक्षे शारिफलकेऽप्याकर्षोऽथाक्षमिन्द्रिये ॥ १३९५
 ना द्यूताङ्गे कर्षचक्रे व्यवहारे कलिद्रुमे । कर्षूर्वाता करिषामिः कर्षूः कुल्याभिधायिनी ॥ १३९६
 पुंभावे तत्क्रियायां च पौरुषं विषमप्सु च । उपादानेऽप्यामिषं स्यादपराधेऽपि किल्बिषम् ॥ १३९७
 स्याद्दृष्टौ लोकधातंशे वत्सरे वर्षमस्त्रियाम् । प्रेक्षा नृत्येक्षणं प्रज्ञा भिक्षा सेवार्थना भृतिः ॥ १३९८
 त्विद् शोभापि त्रिषु परे न्यक्षं कात्स्न्यनिकृष्टयोः । प्रत्यक्षेऽधिकृतेऽध्यक्षो रूक्षस्वप्रेम्ण्यचिक्कणे ॥
 रविश्चेतच्छदौ हंसौ सूर्यवह्नी विभावसू । वत्सौ तर्णकवर्षौ द्वौ सारङ्गाश्च दिवौकसः ॥ १४००
 शृङ्गारादौ विषे वीर्ये गुणे रागे द्रवे रसः । पुंस्युत्तंसावतंसौ द्वौ कर्णपूरे च शेखरे ॥ १४०१
 देवभेदेऽनले रश्मौ वसू रत्ने धने वसु । विष्णौ च वेधाः स्त्री त्वाशीहिताशंसाहिदंष्ट्रयोः ॥ १४०२
 लालसे प्रार्थनौत्सुक्ये हिंसा चौर्यादिकर्म च । प्रसूरश्चापि भूद्यावौ रोदस्यौ रोदसी च ते ॥ १४०३

ज्वालाभासौ न पुंस्यर्चिज्योतिर्भद्योतदृष्टिषु । पापापराधयोरगः खगबाल्यादिनोर्वयः ॥ १४०४
तेजःपुगीषयोर्वर्चो महस्तूत्सवतेजसोः । रजो गुणे च स्त्रीपुष्पे राहौ ध्वान्ते गुणे तमः ॥ १४०५
छन्दः पद्येऽभिलाषे च तपः कृच्छ्रादिकर्म च । सहो बलं सहा मार्गो नभः खं श्रावणो नभाः ॥
ओकः सद्याश्रयश्चौकाः पयः क्षीरं पयोऽम्बु च । ओजो दीप्तौ बले स्रोत इन्द्रिये निम्नगारये १४०७
तेजः प्रभावे दीप्तौ च बले शुकेऽप्यतस्त्रिषु । विद्वान्विदंश्च बीभत्सो हिंस्रोऽप्यतिशये त्वमी ॥ १४०८
वृद्धप्रशस्ययोज्यायान्कनीयांस्तु युवाल्पयोः । वरीयांस्तूरुवरयोः साधीयान्साधुबाढयोः ॥ १४०९
दलेऽपि बर्हं निर्बन्धोऽप्रागाकादयो ग्रहाः । द्वार्यापीडे काथरसे निर्व्यूहो नागदन्तके ॥ १४१०
तुलासूत्रेऽश्वादिरश्मौ प्रग्राहः प्रग्रहोऽपि च । पत्नीपरिजनादानमूलशापाः परिग्रहाः ॥ १४११
दारेषु च गृहाः श्रोण्यामप्यारोहो वरस्त्रियाः । व्यूहो वृन्देऽप्यहिर्वृत्रेऽप्यग्नीन्द्रकास्तमोपहाः १४१२
परिच्छदे नृपाहंऽर्थे परिवर्होऽव्ययाः परे । आङ्गीषदर्थेऽभिव्याप्तौ सीमार्थं धातुयोगजे ॥ १४१३
आ प्रगृह्यः स्मृतौ वाक्येऽप्यास्तु स्यात्कोपपीडयोः । पापकुत्सेषदर्थे कु धिङ् निर्भर्त्सननिन्दयोः ॥
चान्वाचयसमाहारेतरेतरसमुच्चये । स्वस्त्याशीःक्षेमपुण्यादौ प्रकर्षे लङ्घनेऽप्यति ॥ १४१५
स्वित्प्रश्ने च वितर्के च तु स्याद्भेदेऽवधारणे । सकृत्सहैकवारे चाप्यारादूरसमीपयोः ॥ १४१६
प्रतीच्यां चरमे पश्चादुताप्यर्थविकल्पयोः । पुनःसहार्थयोः शश्वत्साक्षात्प्रत्यक्षतुल्ययोः ॥ १४१७
खेदानुकम्पासंतोषविस्मयामन्त्रणे बत । हन्त हर्षेऽनुकम्पायां वाक्यारम्भविषादयोः ॥ १४१८
प्रति प्रतिनिधौ वीप्सालक्षणादौ प्रयोगतः । इति हेतुप्रकरणप्रकाशादिसमाप्तिषु ॥ १४१९
प्राच्यां पुरस्तात्प्रथमे पुरार्थेऽप्रत इत्यपि । यावत्तावच्च साकल्येऽवधौ मानेऽवधारणे ॥ १४२०
मङ्गलानन्तरारम्भप्रश्नकात्स्न्येष्वथो अथ । वृथा निरर्थकाविध्योर्नानाऽनेकोभयार्थयोः ॥ १४२१
तु पृच्छायां विकल्पे च पश्चात्सादृश्ययोरनु । प्रश्रावधारणानुज्ञानुनयामन्त्रणे ननु ॥ १४२२
गर्हासमुच्चयप्रश्नशङ्कासंभावनास्वपि । उपमायां विकल्पे वा सामि त्वर्थे जुगुप्सिते ॥ १४२३
अमा सह समीपे च कं वारिणि च मूर्धनि । इवेत्थमर्थयोरेवं नूनं तर्केऽर्थनिश्चये ॥ १४२४
तूष्णीमर्थे सुखे जोषं किं पृच्छायां जुगुप्सने । नाम प्राकाश्यसंभाव्यक्रोधोपगमकुत्सने ॥ १४२५
अलं भूषणपर्याप्तिशक्तिवारणवाचकम् । हुं वितर्के परिप्रश्ने समयान्तिकमध्ययोः ॥ १४२६
पुनरप्रथमे भेदे निर्निश्चयनिषेधयोः । स्यात्प्रबन्धे चिरातीते निकटागामिके पुरा ॥ १४२७
ऊर्य्यूरी चोररी च विस्तारेऽङ्गीकृतौ त्रयम् । स्वर्गे परे च लोके स्ववार्तासंभाव्ययोः किल १४२८
निषेधवाक्यालंकारजिज्ञासानुनये खलु । समीपोभयतःशीघ्रसाकल्याभिमुखेऽभितः ॥ १४२९
नामप्राकाश्ययोः प्रादुर्मिथोऽन्योन्यं रहस्यपि । तिरोऽन्तर्धौ तिर्यगर्थे हा विषादशुगर्तिषु ॥ १४३०
अहहेत्यद्भुते खेदे हि हेतावधारणे ॥ १४३१

इति नानार्थवर्गः ॥ ३ ॥

चिराय चिरगत्राय चिरस्याद्याश्चिरार्थकाः । मुहुः पुनःपुनः शश्वदभीक्षणमसकृत्समाः ॥ १४३२
स्नाग्नदित्यजसाहाय द्राङ् मङ्गु सपदि द्रुते । बलवत्सुष्ठु किमुत स्वत्यतीव च निर्भरे ॥ १४३३
पृथग्विनान्तरेणर्ते हिरुङ् नाना च वर्जने । यत्तद्यतस्ततो हेतावसाकल्ये तु विचन ॥ १४३४
कदाचिज्जातु सार्धं तु साकं सत्रा समं सह । आनुकूल्यार्थकं प्राध्वं व्यर्थके तु वृथा मुधा १४३५

इत्यव्ययवर्गः ॥ ४ ॥

१ काकिनी च.

करगण्डोष्ठदोर्दन्तकण्ठकेशनखस्तनाः । अह्नाहान्ताः क्ष्वेडभेदा रात्रान्ताः प्रागसंख्यकाः ॥ १४६६
 श्रीवेष्टाद्याश्च निर्यासा असन्नन्ता अबाधिताः । कशेरुजतुवस्तूनि हित्वा तुरुविरामकाः ॥ १४६७
 कषणभमरोपान्ता यद्यदन्ता अमी अथ । पथनयसटोपान्ता गोत्राख्याश्चरणाह्वयाः ॥ १४६८
 नाम्न्यकर्तरि भावे च घञजन्ङ्घाथुचः । ल्युः कर्तरीमनिज्भावे को घोः किः प्रादितोऽन्यतः ॥ १४६९
 द्वन्द्वेऽश्ववडवावश्ववडवा न समाहृते । कान्तः सूर्येन्दुपर्यायपूर्वोऽयः पूर्वकोऽपि च ॥ १४७०
 वटकश्चानुवाकश्च रल्लकश्च कुडङ्गकः । पुङ्खो न्यूङ्खः समुद्रश्च विटपट्टधटाः खटाः ॥ १४७१
 कोट्टारवट्टहट्टाश्च पिण्डगोण्डपिचण्डवत् । गडुः करण्डो लगुडो वरण्डश्च किणो घुणः ॥ १४७२
 दृतिसीमन्तहरितो रोमन्थोद्गीथबुद्बुदाः । कासमर्दोऽर्बुदः कुन्दः फेनस्तूपौ सयूपकौ ॥ १४७३
 आतपः क्षत्रिणे नाभिः कुणपक्षुरकेदराः । पूरक्षुरप्रचुक्राश्च गोलहिङ्गुलपुद्गलाः ॥ १४७४
 वेतालभल्लमल्लाश्च पुरोडाशोऽपि पट्टिशः । कुल्माषो रभसश्चैव सकटाहः पतद्ब्रह्म ॥ १४७५
 द्विहीनेऽन्यच्च खारण्यपर्णश्चभ्रहिमोदकम् । शीतोष्णमांसरुधिरमुखाक्षिद्रविणं बलम् ॥ १४७६
 फलहेमशुल्बलोहसुखदुःखशुभाशुभम् । जलपुष्पाणि लवणं व्यञ्जनान्यनुलेपनम् ॥ १४७७
 कोट्याः शतादिसंख्यान्या वा लक्षा नियुतं च तत् । द्व्यञ्चकमसिसुसन्नन्तं यदनान्तमकर्तरि ॥ १४७८
 त्रान्तं सलोपधं शिष्टं रात्रं प्राक्संख्ययान्वितम् । पात्राद्यदन्तैरेकार्थो द्विगुलक्ष्यानुसारतः ॥ १४७९
 द्वन्द्वैकत्वाव्ययीभावौ पथः संख्याव्ययात्परः । षष्ठ्याश्छाया बहूनां चेद्विच्छायं संहतौ सभा ॥ १४८०
 शालार्थापि परा राजामनुष्यार्थादराजकात् । दासीसभं नृपसभं रक्षःसभमिमा दिशः ॥ १४८१
 उपज्ञोपक्रमान्तश्च तदादित्प्रकाशने । कोपज्ञकोपक्रमादि कन्थोशीनरनामसु ॥ १४८२
 भावे नणकचिद्भयोऽन्ये समूहे भावकर्मणोः । अदन्तप्रत्ययाः पुण्यसुदिनाभ्यां त्वहः परः ॥ १४८३
 क्रियाव्ययानां भेदकान्येकलेऽप्युक्ततोदके । चोचं पिच्छं गृहस्थूणं तिरीटं मर्मं योजनम् ॥ १४८४
 राजसूयं वाजपेयं गद्यपद्ये कृतौ कवेः । माणिक्यभाष्यसिन्दूरचीरचीवरपिञ्जरम् ॥ १४८५
 लोकायतं हरितालं विदलस्थालबालिहकम् । पुनपुंसकयोः शेषोऽर्धर्चपिण्याककण्टकाः ॥ १४८६
 मोदकस्तण्डकष्टङ्कः शाटकः कर्पटोऽर्बुदः । पातकोद्योगचरकतमालामलका नडः ॥ १४८७
 कुष्ठं मुण्डं शीघ्रं बुस्तं क्ष्वेडितं क्षेमकुट्टिमम् । संगमं शतमानार्मशम्बलाव्ययताण्डवम् ॥ १४८८
 कवियं केन्दकार्पासं पारावारं युगंधरम् । यूपं प्रग्रीवपात्रीवे यूपं चमसचिक्कसौ ॥ १४८९
 अर्धर्चादौ घृतादीनां पुंस्त्वाद्यं वैदिकं ध्रुवम् । तन्नोक्तमिह लोकेऽपि तच्चेदस्यस्तु शेषवत् ॥ १४९०
 स्त्रीपुंसयोरपत्यान्ता द्विचतुःषट्पदोरगाः । जातिभेदाः पुमाख्याश्च स्त्रीयोगैः सह मल्लकः ॥ १४९१
 उर्मिर्वराटकः स्वातिर्वर्णको झाटलिर्मनुः । मूषा सृपाटी कर्कन्धूर्यष्टिः शाटी कटी कुटी ॥ १४९२
 स्त्रीनपुंसकयोर्भावक्रिययोः ष्यञ्कचिच्च बुञ् । औचित्यमौचित्यी मैत्री मैत्र्यं बुञ्प्रागुदाहृतः ॥ १४९३
 षष्ठ्यन्तप्राक्पदाः सेनाछायाशालासुरानिशाः । स्याद्वा नृसेनं श्वनिशं गोशालमितरे च दिक् ॥ १४९४
 आवन्नन्तोत्तरपदो द्विगुश्चापुंसि नश्च लुप् । त्रिखट्वं च त्रिखट्वी च त्रितक्षं च त्रितक्ष्यपि ॥ १४९५
 त्रिषु पात्री पुटी वाटी पेटी कुवलदाडिमौ । परं लिङ्गं स्वप्रधाने द्वन्द्वे तत्पुरुषेऽपि तत् ॥ १४९६
 अर्थान्ताः प्राद्यलंप्राप्तापन्नपूर्वाः परोपगाः । तद्वितार्थो द्विगुः संख्यासर्वनामतदन्तकाः ॥ १४९७

बहुव्रीहिरदिङ्नाम्नामुन्नेयं तदुदाहृतम् । गुणद्रव्यक्रियायोगोपाधिभिः परगामिनः ॥	१४९८
कृतः कर्तर्यसंज्ञायां कृत्याः कर्तरि कर्मणि । अणाद्यन्तास्तेन रक्ताद्यर्थे नानार्थभेदकाः ॥	१४९९
षट्संज्ञकास्त्रिषु समा युष्मदस्मत्तिङव्ययम् । परं विरोधे शेषं तु ज्ञेयं शिष्टप्रयोगतः ॥	१५००

इति लिङ्गादिसंग्रहवर्गः ॥ ५ ॥

इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने । सामान्यकाण्डस्तृतीयः साङ्ग एव समर्थितः ॥	१५०१
--	------

THE
ABHIDHÂNA-SANGRAHA

OR

A COLLECTION OF SANSKRIT ANCIENT LEXICONS.

Nos. 2, 3, 4, 5.

THE TRIKÂNDAS'ESHA, THE HÂRÂVALÎ, THE EKÂKSHARAKOSHA,

AND

THE DVIRÛPAKOSHA.

OF

PURUSHOTTAMADEVA.

EDITED BY

PANDIT DURGÂPRASÂD,

KÂSÎNÂTH PÂNDURANG PARAB

AND

PANDIT SIVADATTA.

PRINTED AND PUBLISHED

BY

THE PROPRIETOR

OF

THE NIRNAYA-SÂGARA PRESS.

BOMBAY.

1889.

Price 9 Annas.

(*Registered according to act XXV of 1867.*)

(*All rights reserved by the publisher.*)

॥ श्रीः ॥

अभिधानसंग्रहः

नाम

संस्कृतप्राचीनकोशग्रन्थसमुच्चयः ।

तत्र

(२, ३, ४, ५)

पुरुषोत्तमदेवकृताः

त्रिकाण्डशेष-हारावली-एकाक्षरकोश-
द्विरूपकोशाः ।

काव्यमालासंपादक-पण्डितदुर्गाप्रसाद-काशीनाथाभ्याम्,
जयपुरराजकीयसंस्कृतपाठशालाध्यापकदाधीच-
पण्डितवर्दरिनाथात्मजपण्डितशिवदत्तेन च
संशोधिताः ।

ते च

शके १८११ वत्सरे

मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीताः ।

मूल्यं ९ आणकाः ।

त्रिकाण्डशेषस्य विषयानुक्रमः ।

प्रथमं काण्डम् ।

विषयाः ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	श्लोकाः ।
प्रास्ताविकश्लोकाः	१-३	६ शब्दादिवर्गः	...१२१-१२४
१ स्वर्गवर्गः	४-८३	७ नाट्यवर्गः	...१२५-१४१
२ व्योमवर्गः	८४	८ पातालभोगिवर्गः	...१४२-१४९
३ दिग्वर्गः	८५-१०६	९ नरकवर्गः	...१५०
४ कालवर्गः	...१०७-११९	१० वारिवर्गः	...१५१-१८०
५ धीवर्गः	...१२०		

द्वितीयं काण्डम् ।

१ भूमिवर्गः	...१८१-२०४	६ मनुष्यवर्गः	...३००-३४३
२ पुरवर्गः	...२०५-२११	७ ब्रह्मवर्गः	...३४४-३७५
३ शैलवर्गः	...२१२-२१८	८ क्षत्रियवर्गः	...३७६-४३८
४ वनौषधिवर्गः	...२१९-२६१	९ वैश्यवर्गः	...४३९-४७५
५ सिंहादिवर्गः	...२६२-२९९	१० शूद्रवर्गः	...४७६-४९४

तृतीयं काण्डम् ।

१ विशेष्टनिम्नवर्गः	४९५-५२२	४ अव्ययवर्गः	१०२१-१०२६
२ संकीर्णवर्गः	५२३-५५२	५ लिङ्गादिसग्रहवर्गः	१०२७-१०५२
३ नानार्थवर्गः	५५३-१०२०	काण्डसमाप्तिश्लोकः	१०५३

हारावल्या विषयानुक्रमः ।

विषयाः ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	श्लोकाः ।
प्रास्ताविकश्लोकाः	१-७	४ नानार्थेऽर्धश्लोकावधिः	...२२७-२५४
१ श्लोकावधिः	८-२६	५ नानार्थे पादावधिः	...२५५-२७२
२ अर्धश्लोकावधिः	२७-१२२	समाप्तिश्लोकाः	...२७३-२८०
३ पादावधिः	...१२३-२२६		

पुरुषोत्तमदेवः ।

अमरकोषपरिशिष्टरूपस्य त्रिकाण्डशेषस्य कर्ता पुरुषोत्तमदेवो वङ्गदेशीयो हलायुधवंशोत्पन्नः स्विस्ताब्दीयत्रयोदशशतकोत्तरार्धान्न प्राचीन इति नानार्थसंग्रहोपोद्धाते (१४ पृष्ठे) श्रीआनन्दरामो वक्ति । मराठीभाषानिबद्धकविचरित्राख्यग्रन्थे तु 'पुरुषोत्तमः कलिङ्गदेशमहीपतिः शालिवाहन-शकाब्दचतुर्दशशतक आसीत् । कटकाभिधानं नगरं च तद्राजधानी बभूव । स च ओरिसाक्षत्रिय आसीत् । तेनैव त्रिकाण्डशेषः, हारावली, एकाक्षरकोषः, इति ग्रन्थत्रयं स्वदेशीयपाठशालोपयुक्तं प्रणीतम्' इत्याद्युक्तमस्ति । सकारभेदो जकारभेदश्चेति कोषद्वयमन्यदपि पुरुषोत्तमेन प्रणीतमस्तीति श्रीराजेन्द्रलालमित्रप्रणीतसूचीपत्रतः प्रतीयते । हारावलीसमाप्तौ श्रीधृतिर्सिंहजनमेजययोः समं निरूप्य धृतिर्सिंहवचनाधारेण हारावली प्रणीतेति पुरुषोत्तमो वदति । तत्र कोऽयं धृतिर्सिंहो जनमेजयश्चेति न निश्चयः । राजेन्द्रलालमित्रस्तु 'नोटिसिस् ऑव् संस्कृत म्यान्युस्क्रिप्टस्' नाम्नि सूचीपत्रे दशमे एकादशे वा स्विस्ताब्दशतके पुरुषोत्तमसत्तां वदति । अस्माभिस्तु पुरुषोत्तमविषये किमपि न ज्ञायते । (१) त्रिकाण्डशेषः, (२) हारावली, (३) वर्णदेशना, इति ग्रन्थत्रयं पुरुषोत्तमदेवप्रणीतमुपलभ्यते । एकाक्षरकोष-द्विरूपकोषौ च पुरुषोत्तमदेवकृताविति संदिग्धम् । यतः कचिदेव तत्पुस्तके पुरुषोत्तमदेवनामोपलभ्यते । विष्णुभक्तिकल्पलताभिधं काव्यमपि पुरुषोत्तमप्रणीतमस्ति । सोऽप्ययमेव त्रिकाण्डशेषादिकर्ता पुरुषोत्तम इति भाति ।

तत्रास्माभिर्मुद्रणं येषां पुस्तकानामाधारेण कृतं तन्नामानि—

त्रिकाण्डशेषपुस्तकानि—

क—जयपुरराजगुरुभट्टलक्ष्मीदत्तसूनुभट्टश्रीदत्तानां पुस्तकम्, १६९० मिते विक्रमसंवत्सरे काश्यां लिखितम् ।

ख—जयपुरराजवैद्यश्रीकृष्णशर्मणाम् ।

ग—जयपुरनिवासिदिगम्बरजैनपण्डितफतेलालानाम् ।

घ—१७८८ मितेऽब्दे मुम्बय्यां चन्द्रप्रकाशयन्त्रालये मुद्रितम् ।

हारावलीपुस्तकानि—

क—जयपुरमहाराजाश्रितमैथिलामिजनधर्मशास्त्रिनैयायिकश्रीरघुवरशर्मणाम् ।

ख—मुम्बय्यां मुद्रितम् ।

ग—काश्यां मुद्रितम् ।

एकाक्षरकोषपुस्तकानि—

क—पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टश्रीरघुवरशर्मणाम् ।

ख—मुम्बय्यां मुद्रितम् ।

ग—कलिकत्तानगरे हृषीकेशभट्टाचार्येण मुद्रितम् ।

द्विरूपकोषपुस्तकानि—

क—कलिकत्तामुद्रितम् ।

ख—काश्यां मुद्रितम् ।

एतत्पुस्तकाधारेणास्मन्मुद्रणं संपन्नमिति शिवम् ॥

॥ श्रीः ॥

अभिधानसंग्रहः ।

(२)

श्रीपुरुषोत्तमदेवप्रणीतः

त्रिकाण्डशेषः ।

प्रथमं काण्डम् ।

जयन्ति सन्तः कुशलं प्रजानां नमो मुनीन्द्राय सुराः स्मृताः स्थः ।	
स्तुतासि वाग्देवि दयस्व मातर्विधेहि विन्नाधिप मङ्गलानि ॥	१
अलौकिकत्वादमरः स्वकोषे न यानि नामानि समुल्लिख ।	
विलोक्य तैरप्यधुना प्रचारमयं प्रयत्नः पुरुषोत्तमस्य ॥	२
वर्गक्रमस्तथा नामलिङ्गयोस्तूपदेशता । परिभाषादिकं सर्वमत्राप्यमरकोषवत् ॥	३
स्वर्लोको देवलोकः स्यादवरोहः फलोदयः । मन्दरः सैरिकः शक्रभवनं खं दिवं नभः ॥	४
स्वाहाभुजस्तु वैसुलाः पूजिताश्च चिरायुषः । शौभा निलिम्पा युषदः स्वर्गिणश्च नभःसदः ॥	५
ऋनामा त्वदितिर्देवमाता स्यादथ पूर्वजाः । पितरश्चन्द्रगोलस्था न्यस्तशस्त्राः स्वधाभुजः ॥	६
कव्यवालादयस्ते च दैत्यास्तु प्रघसाः क्ष्वाः । क्रतुद्विषश्चेष्टिमुषो दैत्यमाता दितिर्दनुः ॥	७
बुद्धाः कनिष्ठगमहामुनिधर्मवक्त्रागारयस्त्रिशरणाः खशमो दशार्हः ।	
तापी गुणाकरमहासुखचक्रिणश्च मैत्रीबली समजितारिसमन्तभद्राः ॥	८
महाबोधिधर्मधातुः श्वेतकेतुर्जिनः खजित् । त्रिमूर्तिर्दशभूमीशः पञ्चज्ञानो बहुक्षमः ॥	९
संबुद्धः करुणाकूर्चः सर्वदर्शी महाबलः । विश्वबोधो धर्मकायः संगुप्तोऽर्हन्सुनिश्चितः ॥	१०
व्योमाभो द्वादशाक्षश्च वीतरागः सुभाषितः । सर्वार्थसिद्धस्तु महाश्रमणः कलिशासनः ॥	११
गोपेशश्चाथास्य याशोधरेयो बौहलः सुतः । देवदत्तोऽनुजोऽथ स्युः आवकाः शिष्यसंज्ञिनः ॥	१२
प्रत्येकबुद्धाः खङ्गाः स्युः सुदान्ताश्चैकचारिणः । स्वयंभुवोऽथ मारीची त्रिमुखा वज्रकालिका ॥	१३
विक्कटा वैक्त्रवाराही गौरी पोत्रिरथा च सा । लोकनाथस्तु लोकेशः सरोजी गुणसागरः ॥	१४

१ ख-ग-पुस्तकयोः प्रारम्भे 'यो निर्गुणो गुणमयं वितनोति विश्वं तापत्रयं हरति यस्तपनोऽप्यजस्रम् । काला-
त्मको जगति जीवयते च जन्तून्ब्रह्माण्डसंपुट-धुमाणं तमीडे ॥' इत्ययमधिकश्लोक उपलभ्यते. २ 'योः
सूपदेशता' क-ख-ग. ३ 'प्यमरसिंहवत्' क. ४ 'सैरिभः' ख-ग-घ. ५ 'सुवलाः' केशवे, 'सुवालाः'
हैमे. ६ 'क्षराः' ख-ग 'खराः' घ. ७ हैम-कैशवयोस्तु 'राहुलः'. ८ हैमे 'देवदत्ता प्रजा यस्य स देव-
दत्ताप्रजः' इति व्याख्यातत्वात् 'देवदत्तानुजा' इति पाठः प्रतिभाति. ९ 'वज्रवाराही' घ-ख, 'वक्त्रवाराही' ग.

लोकेश्वरः कृपाद्वैतः सुधावर्षा ह्रीलाहलः । सुखावतीश्वरः कैन्यारामोऽसिताभशेखरः ॥	१५
चिन्तामणिः पद्मपाणिर्बहुरूपः खसर्पणः । अवीचिदर्शी कारण्डव्यूहः पोतलकप्रियः ॥	१६
जटाधरो महावीर्यो वैक्रसूर्योऽवलोकितः । तारा महाश्रीरौंकारा स्वाहा श्रीश्च मनोरमा ॥	१७
तारिणी च जयानन्ता शिवा लोकेश्वरात्मजा । खदूरवासिनी भद्रा वैश्याली च सरस्वती ॥	१८
शङ्खिनी च महातारा वसुधारा धनन्ददा । त्रिलोचना लोचना स्यान्मणिभद्रस्तु जम्भलः ॥	१९
पूर्वयक्षो जलेन्द्रोऽथ मञ्जुश्रीर्ज्ञानदर्पणः । मैत्रुवक्रो मञ्जुघोषः कुमारोऽष्टारचक्रवान् ॥	२०
स्थिरचक्रो वज्रधरः प्रज्ञाकायश्च वादिराट् । नीलोत्पली महाराजनीलः शार्दूलवाहनः ॥	२१
धियांपतिः पूर्वजिनः खड्गी दण्डी विभूषणः । बालव्रतः पञ्चवीरः सिंहकेलिः शिखाधरः ॥	२२
वागीश्वरोऽथ हेर्वक्रो हेरुकश्चक्रसंवरः । देवो वज्रकपाली च निशुम्भी शशिशेखरः ॥	२३
वैज्रटीकोऽथ मैत्रेयो युवराजोऽजितश्च सः । चीवरी श्रमणो भिक्षुवन्द्यश्चैत्रोऽथ चेलुकः ॥	२४
श्रामणेरः प्रव्रजितो महोपासकगोर्मिकौ । प्रज्ञापारमिता बुद्धमाता तच्छास्त्रनाम च ॥	२५
अथ हंसरथो ब्रह्मा विरिञ्चोऽष्टश्रवाः सनत् । सज्जः प्राणश्च वेदीश्वेदैर्गर्भो पुराणगीः ॥	२६
धैरुजो विश्वरेताश्च कमलः प्रपितामहः । नाभिजन्मा शतधृतिर्ब्राह्मी तु ब्रह्मकन्यका ॥	२७
वाग्देवी शारदा शुक्ला महाश्वेता सरस्वती ॥	२८

अथ हरिशशबिन्दुश्रीकरश्रीवराहाजितपरपुरुषश्रीगर्भषड्बिन्दूनन्ताः ।

नरकजिह्वतधामा केशटो जन्मकीलः क्रतुपुरुषनृसिंहश्चक्रजह्वचदेवाः ॥

कोकः पुराणपुरुषो नलिनेशयश्च वासुर्नरायणपुनर्वसुविश्वरूपाः ।

अः श्रीनिवासधरणीधरवामनैकशृङ्गाश्च वृष्णिर्घृषशत्रुदशावताराः ॥

सोमगर्भादिदेवादिवराहस्वर्णबिन्दवः । गदाप्रजो मुञ्जकेशी सदायोगी सनातनः ॥

रन्तिदेवशिवकीर्तनौ त्रिपात्सोमसिन्धुरपि राहुमूर्धभित् ।

कालनेमियवर्नारिपाण्डवाभीलसिन्धुवृषकृष्णकेशिनः ॥

हेमशङ्खशतावर्तसन्दसात्तवारिशाः । वर्धमानः शतानन्दो जगन्नाथः सुयामुनः ॥

पूतनाधेनुकारिष्टकेशित्वाणूरसूदनः । भूकश्यपस्त्वस्य पिता दुन्दुः क्षित्यदितिः प्रसूः ॥

स्यन्दनस्तु शतानन्दः सारथिश्चास्य दारुकः । तुरंगाः शैव्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः ॥

ध्वजो भुजंगहा मन्त्री पवनव्याधिरुद्धवः । शैनेयस्तु शिनेर्नप्ता युयुधानश्च सात्यकिः ॥

बलभद्रस्तु हालः स्यात्सौनन्दी हलतालभृत् । संवर्तकी गुप्तचरो रुक्मिदार्येककुण्डलः ॥

मधुप्रियोऽथ प्रद्युम्नो जराभीरुः शमान्तकः । प्रसूनाशनिपञ्चेषू कंजनो मधुसारथिः ॥

रागरज्जुः कलाकेलिमधुदीपरवीषवः ॥

१ 'हलायुधः' क. २ 'सुखी रतीश्वरः' ख-ग. ३ 'कन्याशमो' ख-ग. ४ 'वज्रसूर्यः' घ, 'वक्रसूर्यो-
वलोकितः' ख-ग. ५ 'वैश्या नीलसरस्वती' घ. ६ 'मञ्जुचक्रो' ख-ग, 'मञ्जुभद्रः' घ. ७ 'महाराजो नीलः'
घ. ८ 'हेरम्बः' घ. ९ 'वज्री कीटो' क. १० 'मेलिकौ' ख-ग, 'गोमिनौ' घ. ११ इदं नानार्थवर्गो-
चितमपि क-ख-ग-पुस्तकानुरोधेनोपन्यस्तम्. १२ 'वेदगर्भपुराणजाः' क-ख-घ, 'वेदगर्भपुराणजाः' ग.
१३ 'अब्जजो' घ. १४ 'वृषशक्र' क-ख-ग. १५ अरिपदं यवन-कालनेमिपदाभ्यामन्वेति. १६ सूदनपदं पूत-
नादिभिश्चतुर्भिर्न्वेति.

इः कन्तुर्मकराङ्कः संकल्पभवोऽङ्गजश्च रूपास्त्रः ।

रणरणको रतिरमणः संसारगुरुर्मनोजन्मा ॥

४०

कार्णिश्चास्य प्रिया रागलता केलिकला रतिः । सेः केलती चास्य बाणा मदनो मोहनस्तथा ॥ ४१

संतापनः शोषणश्च निश्चेष्टीकरणोऽपि च । सुतोऽनिरुद्धः स्यादृश्यकेतुः प्रीतितृषौ सुते ॥ ४२

श्री च लक्ष्मी चला सा मा रमा जलधिजेन्दिरा । मणिः स्वमन्तको हस्ते विष्णोरुरसि कौस्तुभः ४३

तार्क्ष्यः शिलौकाः कामायुररुणावरजश्चिरात् । पक्षिसिंह उलूतीशो वज्रतुण्डः सुधाहरः ॥ ४४

स्वर्णपक्षः सुमुखसूः शाल्मली भुजगाशनः ॥ ४५

शंभुर्भगाली कपिशञ्जनश्च हीरः कटप्रूर्भरुरेरिहाणौ ।

पुरारिपञ्चाननभैरवाट्टहासप्रहासाश्च खकुन्तलश्च ॥

४६

कण्ठेकालजयन्तगुह्यगुरवो जौटिङ्गोपालकौ

पिङ्गाक्षः कटमर्दरैवतकटाटङ्काव्ययाः कूटकृत् ।

चन्द्रापीडमहानटौ च शमिरो हः शैलधन्वा जटा-

टीनोऽथर्वणनन्दिवर्धनगुडाकेशोऽग्रकालंजराः ॥

४७

मिहिराणो जगद्योनिः कङ्कटीकोऽब्दवाहनः । कृतंकरो वीरो बुद्धः सुप्रतापोऽकुतश्चलः ॥ ४८

उः स्थाणुः शिपिविष्टश्च मः कीलो धर्मवाहनः । विरूपविषमत्र्यर्क्षः संध्यानाटी वृषाश्चनः ॥ ४९

एकपाद्भौतिको भद्रोर्ध्वरेतःपांसुचन्दनाः । अस्थिमाली शिवश्चास्य खट्वाङ्गं तु सुखंखणः ॥ ५०

अजीवकोऽजकावश्च वृषो भृङ्गी रिटिस्त्रसौ । भृङ्गीरिटः शलो भृङ्गी नाडीदेहोऽस्थिविग्रहः ॥ ५१

महाकालो महाभीमो महाकायो वृषाणकः । द्वाःस्थस्तु नन्दी शालङ्कायनस्ताण्डवतालिकः ॥ ५२

स्यान्नन्दिकेश्वरोऽथार्या हिण्डी शिखरवासिनी । शक्तिः सिंहस्था गोला सिनीवाली दृषद्वती ॥ ५३

सौः कृष्णपिङ्गला लम्बा शैलेयी गणनायिका । वारालिकैकानंशा च शिवदूती यमस्त्रसा ॥ ५४

कोटवी बाभ्रवी कैटभी कैटभा यादवी कर्बुरी चेश्वरी चेश्वरा ।

भ्रामरी दक्षकन्या च बर्हिध्वजा नन्दपुत्री च मारीचकालंजरी ॥

५५

गौतमी तामसी षष्ठी जयन्ती शूलधृक्सती । सिंहस्त्रस्या मनस्तालः सख्यौ च विजयाजये ॥ ५६

वज्रशुण्डः करिमुखः पृश्निशृङ्गो गणाग्रणीः । त्रिधातुरेकदंष्ट्रश्च द्विदेहो मूषिकाश्चनः ॥ ५७

विग्रहारी कुमारस्तु स्वामी द्वादशलोचनः । बालचर्यः सिद्धसेनः कृकवाकुध्वजश्च सः ॥ ५८

मार्जारकर्णी चामुण्डा कर्णमोटी च चर्चिका ॥ ५९

देवराजस्तुलः कौशिकोऽसन्महा बाहुदन्तेयदल्मी वराणोऽद्रिभित् ।

वज्रपाणिर्महेन्द्रः सुरग्रामणीर्यामनेमिर्वृषा नाकनाथो हरिः ॥

६०

प्राचीनबर्हिः खदिरः कपिलाश्वो वरक्रतुः । प्राचीपतिस्तपस्तङ्कः पुलोमारिश्च माहिरः ॥ ६१

पृतनाषाट् प्रिया लस्य चौरुधारा शतावरी । शैचिः सुता देवसेना मातलिस्तु हयंकषः ॥ ६२

१ 'केलिकिला' क-ख-ग, 'केलिकलावती' घ. २ 'गुह्य-गुरु' इति व्यस्तं समस्तं च. ३ 'श्रोटिङ्ग' ख-ग. ४ 'शशिधरो' क-ख-ग. ५ 'कृष्करो वरवृद्धश्च' घ. ६ 'वरबुद्धः' क-ख-ग. ७ 'ऽद्भुतश्चनः' घ. ८ विरूपाक्ष-विषमाक्षव्यक्षाः. ९ 'सुखं घुणः' घ, 'सुष्ठु खं सुनोति सुखंसुणः' इति हैमः. १० 'तपस्तभा' ख-ग. ११ 'चारवा.' १२ 'शची' ग-घ.

उच्चैःश्रवाः श्वेतहयो वृषणश्चोऽमरावती । वृषभासा सुरपुरी वनमैन्द्रं वृषण्वसु ॥	६३
नन्दनं कन्दसारं स्यान्मिश्रकावणमित्यपि । हस्तिमल्लश्चतुर्दन्तो भद्ररेणुर्मदाम्बरः ॥	६४
श्वेतद्विपः सुदामाथ वज्रोऽस्त्री गिरिकण्टकः । वज्राशनिभिर्दुर्भिद्रो जम्भावी त्रिदशायुधम् ॥	६५
शतधारं शतारं चाभ्रोत्थं भिदिरमम्बुजम् । विद्याधरः कामरूपी खेचरः स्थिरयौवनः ॥	६६
स्पर्शनन्दारतिमदाप्सरसः सुदमात्मजाः । दैवोद्यानानि वैभ्राजं मिश्रकं सिम्नकावणम् ॥	६७
चैत्ररथं च नासिक्यौ युजौ दस्यौ गदागदौ ॥	६८

शुष्मघासिर्घसवोऽञ्चतिर्जुहूराण ईषिर्तुषप्रहाशिंराः । .

छागवाहनपृदाकुर्बर्हिषः स्वर्णसप्तधृतमन्त्रदीधितिः ॥ ६९

पर्परीकह्वनाञ्जनिपीथाः सप्तजिह्वसमिधावसिताचिः ।

नाचिकेतभुजिर्भारथविश्वप्साः शुचिः पंचिसमन्तभुजौ च ॥ ७०

वडवाग्नौ तु सलिलेन्धनः स्याद्वडवामुखः । कांकाध्वजो वाणिजश्च स्कन्धाग्निः स्थूलकाष्ठधक् ॥ ७१

छाँगणस्तु करीषाग्निस्तृणाग्निः स्यात्तगत्समः । तुषानलः कुकूलः स्यान्मुर्मुरोथाग्निकुक्टे ॥ ७२

शुष्कलो दहनोल्का स्यादङ्गारे कोकिलैज्जलौ । धूमोऽम्भसूर्मरुद्धाहखतमालशिखिध्वजाः ॥ ७३

अग्निवाहः स्तरी स्वाहा त्वग्नायी दहनप्रिया । जीवितेशो यमः शीर्णपादश्च महिषध्वजः ॥ ७४

मन्दोऽस्य कान्ता धूमोर्णा चित्रगुप्तस्तु लेखकः । भृशौ चण्डमहाचण्डौ कालीची तु विचारभूः ७५

पञ्जिका त्वग्रसंधानी नृचक्षास्तु खसात्मजः । कीलालपाः पलाशी च क्षपाटो नरविष्वणः ॥ ७६

संध्याबलो रात्रिमटो हनूषः शमनीषदः । पलाशो विखुरः शङ्कुः कापिशेयस्तु पिङ्गकः ॥ ७७

पिशाचो मेघनादस्तु वरुणो वः परंजयः । दैत्यदेवस्तु वातिश्च नभः प्राणो जगद्वलः ॥ ७८

भोगिकान्तः कम्पलक्ष्मा यश्च धारावलश्च वाः । खश्वासः क्षिपणुर्धूलिध्वजः शरयुरङ्कतिः ॥ ७९

वातूलो वातगुल्मः स्याच्चैरवायुर्निदाघजः । झञ्झानिलः प्रावृषिजो वासन्तो मलयानिलः ॥ ८०

आसङ्गिनी च वाताली स्याद्वात्या वातमण्डली ॥ ८१

श्रीदधनकेलिमयुराट्श्वेतोदररत्नगर्भनिधिनाथाः ।

कुतनुकुहेच्छावसवः पिशाचकी सत्यसंगरस्त्रिशिराः ॥ ८२

सुतोऽस्य मायुराजः स्यात्तथा वर्णकविर्निधौ ॥ ८३

इति स्वर्गवर्गः ॥ १ ॥

कुनाभिः स्याविहायस्तु खं मरुन्मेघवर्त्म च ॥ ८४

इति व्योमवर्गः ॥ २ ॥

अक्षरं चाथ पाथोदः खतमालो गदाम्बरः । मदयितुर्वायुदारुव्योमधूमो नभोगजः ॥ ८५

१ 'श्वेतद्वीपः' क-ख-ग-घ. २ 'जम्भारिस्त्रिदशायुधम्' क-घ, 'जम्भारिस्त्रिदशायुधम्' ख-ग. ३ 'सधयो' क-ख-ग-घ. ४ 'ईषिव' क. ५ 'शिवाः' क-ख-ग. ६ दीधितिशब्दस्य स्वर्णादिभिर्योगः. ७ 'हसनीमणि' घ, 'हवनायुनि' क-ख-ग. ८ 'भारत' क-ख-ग-घ. ९ 'पति' क-ख-ग. १० 'कायध्वजो' ख-ग, 'कारध्वजो' क. ११ 'इङ्गण' क-ख-ग. १२ 'सुस्कलो' क, 'संकिलो' घ. १३ 'लाज्वलौ' ख-ग. १४ 'धूमश्मम्भः' क, 'धूममम्भ' घ, 'धूममङ्गि' ख-ग. १५ 'अग्निवाहु' क-ख-ग. १६ 'कानीची' क, 'कानिचित्कु-ख-ग. १७ 'चारवायुः' क-ख-ग. १८ मरुद्वर्त्म, मेघवर्त्म.

गडेरः कंदरो वातरथो वारिमसिः स्त्रियाम् । करका स्याद्धनकफो बीजोदकमिरावरम् ॥	८६
मेघास्थि वर्षणं तु स्याद्गोघृतं च परामृतम् । सौदाम्नी त्वशनिर्विद्युर्दणुभा चाचिरद्युतिः ॥	८७
तिथिप्रणीर्दशविपन्निशामणिस्त्रिनेत्रचूडामणिरत्रिनेत्रभूः ।	
सुधाङ्गपैट्ठौ मृगपिङ्गुपक्षजौ दशाश्वसिप्रग्रहनेमिचन्द्रिराः ॥	८८
छायामृगधरो राजा माः परिज्ञो वलक्षगुः । द्विजदाक्षायणीतुङ्गीरोहिणीयज्वनां पतिः ॥	८९
उडुपः पर्वरिः क्लेदुर्जयन्तस्तपसो हरिः । तारापीडः खचमसो विकुसः सिन्धुनन्दनः ॥	९०
चन्द्रिका चन्द्रशाला स्यान्नीहारः खनिशजलम् । शीतं तु शीतलं पत्रहिमं तु हिमदुर्दिनम् ॥	९१
कुञ्जटिर्धूममहिषी रतार्था च कुहेटिका । धूमिका च नभोरेणुरथागत्याग्निमारुती ॥	९२
सत्याग्निर्वैष्णविर्धन्वकूटो वातापिसूदनः । दीप्ताग्निरौर्वशेयश्च समुद्रचुलुकोऽस्य तु ॥	९३
प्रिया कौशीतकी लोपामुद्राख्या च विदर्भजा । प्राक्फाल्गुनेयस्तूतध्यानुजः पारुष्यगीरिथौ ॥	९४
दीदिविर्द्वादशकरश्चक्षाः सुरगुरुर्गुरुः । शुक्रो भः शतपर्वशो मघाभूर्भृगुरास्फुजित् ॥	९५
षोडशार्चिर्नवार्चिस्तु मङ्गलः खोलुमुक्रः कुजः । बुधो हेमा राजपुत्र एकदेहः प्रहर्षुलः ॥	९६
स्यात्पञ्चार्चिः श्रविष्ठाजः श्यामाङ्गैकाङ्गरोधनाः । शनैश्चरो नीलवासा मन्दश्छायात्मजः शनिः ॥	९७
राहुस्तु ग्रहकलोलोऽभ्रपिशाचोऽप्यथाहिकः । केतुर्ज्योतीरथस्तु स्याद्ब्रह्माधारो ध्रुवश्च सः ॥	९८
तत्क्षणं सूर्यमुक्ता दिग्बुधैरङ्गारिणी स्मृता । आसन्नास्तमया धीरैरुच्यते सोपधूपिता ॥	९९
सुनीतिर्ध्रुवमाता स्यान्माता दक्षस्य मारिषा । छायापथो देवपथः सोमधारा नभःसरित् ॥	१००
दिनप्रणीस्त्वय्यथिषो भानेभिर्वरव्रतः । गभस्तिहस्तोऽशुधरः खरांशुर्भारविर्भगः ॥	१०१
वेदोदयः प्रतिदिवा भान्तः पीतुस्तमोपहः ॥	१०२

दिनमणिहरिहेलिब्रह्माकोषभानूदरथिखगपतङ्गेनाद्रयः सप्तसप्तिः ।

मिहिरंमहिरपीथाः कालकृत्पद्मपाणिः खमणिररुणशूरावंशुमानंशुमाली ॥	१०३
छाया स्यात्तपनी मन्दजननी भूमयी वरी । संज्ञा तु यमकालिन्दीरेवन्तमनुदस्रसूः ॥	१०४
त्रसरेणुर्महावीर्या स्वातिः सूर्या सुवर्चला । सुरेणुर्मयी त्वाष्ट्री प्रिये चैते विवस्वतः ॥	१०५
आश्मनो रमणोऽनूरुर्जटायुस्त्वरुणात्मजः ॥	१०६

इति दिग्वर्गः ॥ ३ ॥

कालस्वपष्टुर्जहको भवन्तो भसदित्यपि । पीथः पीयुस्तिथश्चाथ वासो व्युष्टांशके दिनम् ॥	१०७
उषा प्रभातं गोसर्गः सायोत्सूरौ विकालके ॥	१०८
रात्री रक्षोजननी निषद्वरी चक्रभेदिनी घोरा ।	
श्यामा याम्या दोषा तुङ्गी भौती शताक्षी च ॥	१०९
वैश्वरोषा निशाख्या च वासतेयी तमानिशौ । यस्यां मत्ता निशि श्वानः श्वनिशं श्वनिशा च सा ॥	११०
निःसंपातोऽर्धरात्रः स्यात्सर्वावसर इत्यपि । उच्चन्द्रापररात्रौ द्वौ दर्शोऽमामावसी च सा ॥	१११

१ 'त्वशमी' क-ख. २ 'दण्डभावाचिरद्युतिः' क-घ. ३ 'पिप्लु' क-ख-ग-घ. ४ धरो द्वाभ्यामन्वेति. ५ 'पर्वधिः' ख-ग-घ. ६ 'वारुणी' क-ख-ग. ७ 'गौरथौ' घ. ८ 'अमरव्रतः' ख-ग. ९ 'भानूदवकि' क-ख-ग, 'भासूदरथि' घ. १० 'मिहर-मणिर' घ. ११ 'सूः' इति यमादिभिर्योज्यम्. १२ 'स्वरेणुः' घ. १३ 'भसन्तो' घ. १४ 'सायोत्सूरौ' क-ख-ग-घ. १५ 'वायुरा' क-ख-ग, 'वास्तवोषा' घ.

भूतः कृष्णचतुर्दश्यां पूर्णिमा धर्मवासरः । शक्रोत्सवो ध्वजोत्थानं शारदी द्यूतपूर्णमा ॥ ११२
 कोजागरः शरत्पर्व कौमुदीचारमस्त्रियाम् । यक्षरात्रिस्तु दीपाली चैत्रावल्यां मधूत्सवः ॥ ११३
 सुवसन्तः काममहो वासन्ती कूर्दनी स्त्रियौ । आमस्तु मासो वर्षाशो वत्सरस्तु युगांशकः ॥ ११४
 ऋतुवृत्तिर्मैसमालः स्यात्कालग्रन्थिरुर्वटः । कालप्रभातं शरदा प्रावृषा तु जलार्णवः ॥ ११५
 कौमुदः कार्तिको मासः फाल्गुनालस्तु फाल्गुनः । ज्येष्ठामूलीयमिच्छन्ति मासमाषाढपूर्वजम् ॥ ११६
 कृतं सत्ययुगं त्रेताग्रायी द्वापरयज्ञियौ । कलिर्ज्ञैर्ज्ञरकः कर्मयुगं पापं तु पातकम् ॥ ११७
 शल्यं तूँस्तं च कल्कोऽथ भद्रं भल्लं शिवं तथा । शं शुभं चाव्यये प्राणी सत्त्वो रूपं चतुष्पदे ॥ ११८
 अथात्मा कर्मभुग्देही जीवः पुरुषर्षुर्द्रलौ । अन्तर्यामीश्वरश्चान्तःकरणं तु मनो निगु ॥ ११९

इति कालवर्गः ॥ ४ ॥

बुद्धिः पण्डा विदा चार्वा विचारे तर्कनिश्चयौ ॥

१२०

इति धीवर्गः ॥ ५ ॥

गुञ्जा चर्चाथ सिद्धान्तोत्तरपक्षसमाधयः । कृतान्तः पूर्वपक्षस्तु चोद्यं गीर्भणितिर्गिरा ॥ १२१
 वाचा छन्दस्तु निगमः साम्नुयुक्थं स्वरपत्तनम् । ब्रह्माक्षरं स्यादोकारः प्रश्नदूती प्रहेलिका ॥ १२२
 संज्ञाधिवचनं सैद्यःकृतं लक्षणनामनी । व्यपदेशः प्रसिद्धिस्तु टंकारोऽथ नवः स्तवः ॥ १२३
 शब्दाभिलाषौ लभिधाभिधानं वाचको ध्वनिः ॥ १२४

इति शब्दादिवर्गः ॥ ६ ॥

ह्रासः कुहरितं चाथ मन्मनो गद्गदध्वनौ । तूरं तु तूर्यं स्यात्ताड्यमानास्तु पटहादयः ॥ १२५
 कर्वादिः करताली स्याद्ध्वनिनाला तु काहला । मड्डुको मर्दलो मन्त्रो ढक्का विजयमर्दलः ॥ १२६
 द्रगडः प्रतिपत्तूर्यं डमरुः सूत्रकोणकः । नाली घटी यामनाली दण्डढक्का यमेरुका ॥ १२७
 यामवोष्यथ ताम्री स्यान्मानरन्ध्रा विकालिका । भवरुत्प्रेतपटहो मृत्युदण्डकरश्च सः ॥ १२८
 रणतूर्यं तु संग्रामपटहो भयडिण्डिमः । भुक्ततूर्यं नृपाभीलं मल्लतूर्यं महाखनः ॥ १२९
 मुखवाद्यं वक्त्रतालं वेणौ विवरनालिका । वारवाणिः प्रंगाता स्यात्कथकैकनटौ समौ ॥ १३०
 सर्ववेशी लंयालम्भः स्यात्तर्लावचरो नटः । लयपुत्री नटी नर्तूः खड्गधारादिनर्तके ॥ १३१
 प्लवकः केलकश्चाथ भण्डश्चाटुवटुः समौ । गायनो गायकः स्त्रीणां हल्लीसं सह नर्तनम् ॥ १३२
 वात्सल्यशान्तौ तु रसौ शृङ्गारः कैशिकः स्मृतः । संभोगो विप्रयोगश्च तद्भेदौ वर्णिका मसी ॥ १३३
 मसिना ध्यामलं तु स्याद्भ्यामेऽवज्ञा तु पौंसनम् । डमरस्तु चमत्कारः प्रौढिस्तु किर्यदेतिका ॥ १३४
 खेदः प्रस्रवणं सिप्रो द्वयोर्ब्रौडो नटार्थिका । भामः क्रोधे निःशमस्तु शोके वीर्यं शूटीरता ॥ १३५
 छलं मिषं च वैदग्धी भङ्गिश्चेभनिमीलिका । उर्लकण्ठा रुहरुहिका हव्यासस्त्रतिचिन्तिया ॥ १३६

१ 'सवसन्तः' क-ख. २ 'कूर्दमी' घ. ३ 'मासमानः' क-घ, 'मासमनः' ख-ग. ४ 'कलप्रभा तु' ख-ग.
 ५ 'तूकम्' ख-ग. ६ 'मुद्रलौ' क-घ. ७ 'सत्यं कृत' ख-ग. ८ 'कर्धिः' घ, 'कपर्धिः' ख-ग. ९ 'ढक्का-
 मेरुका' ख-ग. १० 'प्रणेता' घ, 'प्रभार्त' क. ११ 'ल्यारम्भः' घ. १२ 'तलोवचरो' क, 'तलोवचनो'
 ख-ग. १३ 'विप्रलम्भ' ख-ग-घ. १४ 'व्यामनं तु व्यामे' घ. १५ 'पंसनम्' क-ख-ग. १६ 'कियदेतिका'
 क, 'कियदेतिहा' ख-ग. १७ 'नटान्धिका' घ. १८ उत्कण्ठेत्यर्थे श्लोको घ-पुस्तके न. १९ 'हव्यासस्तुतिचि-
 न्तिया' ख-ग.

स्याच्चिन्ता चिन्तिताथोद्वाहुलं रणरणं च तत् । सौत्कण्ठा स्मृतिराध्यानं हेवाक्रोऽध्यवसायिता १३७
 परिहासः केलिमुखः केलिर्देवननर्मणी । आटोपारोपटंकारा भवेदारभटी स्त्रियाम् ॥ १३८
 रोमोद्गमस्तु पुलकस्त्वकपुष्पं च त्वगङ्गुरः । स्वदोषगूहनं अक्षो रागसङ्गौ तु गृध्रता ॥ १३९
 कामचारः स यच्चित्ते पापमाधाय शंसनम् । कौकूलं विप्रतीसारो विवोधा तु विहेडनम् ॥ १४०
 दुःखलोको भवश्चैव संसारः कष्टचारकः । निर्वाणमन्तको मोक्षः शैतीभावः शमोऽमृतम् ॥ १४१

इति नाट्यवर्गः ॥ ७ ॥

अधोऽव्ययं स्यात्पाताले सप्तधा तदुदीरितम् । अतलं सुतलं चैव वितलं च गभस्तिमत् ॥ १४२
 तलं प्रतलपाताले विरोकं श्वभ्रमस्त्रियाम् । तमसं तु निशाचर्म नीलपङ्कं रजोबलम् ॥ १४३
 दिक्कण्टको वियद्भूतिः खल्वगृध्रोऽथ नागभित् । दम्भूः स्त्री स्याद्वलूताजगरावथ हलाहलः ॥ १४४
 ब्रह्मसर्पोऽश्वलाला च द्विमुखाहिरहीरणिः । राजाहिरलगर्दस्तु कालसर्पो महाविषः ॥ १४५
 भौण्डपुष्टस्तु भुजगो भवेत्कौकुटिकंदलः । गोनासगोनसौ हालाहलं हालहलं विषम् ॥ १४६
 अथाबभक्षो द्विरसनः समकोलश्च भेकभुक् । कुम्भीनसो मण्डली च गरलं जङ्गुलं विषम् ॥ १४७
 अनन्तो वासुकिः पद्मो महापद्मोऽपि तक्षकः । कर्कोटः कुलिकः शङ्ख इत्यष्टौ नागनायकाः ॥ १४८
 तद्वन्धवस्तु कुमुदकम्बलाश्वतरादयः । पुरी भोगवती चैषां भोगिन्यो नागकन्यकाः ॥ १४९

इति पातालभोगिवर्गः ॥ ८ ॥

अकं दुःखमघं चैन्द्री ललक्ष्मीः कालकर्णिका ॥ १५०

इति नरकवर्गः ॥ ९ ॥

पाथोधिसिन्धुमकरालयवारिराशिगङ्गाधरेन्दुजनकास्तिमिरुर्मिमाली ।

वार्धिर्मित्तद्रुतिमिकोषमहाशयाश्च क्लीवं च शैलशिविरं धरणीप्लवश्च ॥ १५१

पुमान्कचंगलो बाङ्कः कूलकर्षपरंगवौ । तरन्तो दारदः पेरुर्महीप्राचीरमद्वयोः ॥ १५२
 नदीनश्चाथ कमलं नीरं नाराः स्त्रियामिरा । कं दकं जलमैस्थाघमगाधेऽथाम्भसां भ्रमः ॥ १५३
 तालूरो वायुगुल्मश्च कैललाभः कलंकुरः । पुरोटिः पञ्चशंकारे देरेणिः कूलचुण्डुकः ॥ १५४
 चुलुको घनजम्बाले दलाढ्ये पङ्ककर्वटः । तरणो भेलके वारिरथो नौस्तैरिकः प्लवः ॥ १५५
 होडस्तरान्धुर्वहनं तरण्डो वार्वटः पुमान् । पादारकः स्यात्पोलिन्दः पञ्चवाले तुलाधटः ॥ १५६
 कैर्वैते जालिकः कोटिः कुपिनी स्यादथ प्लवः । पलावः पञ्जराखेटः कैण्टकी तु जलेशयः ॥ १५७
 आत्माशी शंवरो मूकोऽनिमेषो वल्कवानपि । मीने वदालः पाठीनो मत्स्यराजस्तु रोहितः ॥ १५८
 तालाङ्गश्चाथ कुलिशः कटङ्काष्ठील इत्यपि । फलकी स्याच्चित्रफली वाजग्रीवो मदार्मदः ॥ १५९

१ घ-पुस्तकेऽस्याप्यर्धस्याभावः. २ अस्याप्यर्धस्य घ-पुस्तकेऽभावः. ३ 'कामाचारः' क, 'काप्यकारः' घ.
 ४ 'विप्रतीकारः' ख-ग. ५ 'रिवाधा तु रिहेडनम्' क. ६ 'कष्टकारकः' घ. ७ 'शान्तीभावः' क-ख-ग.
 ८ इतः पादचतुष्टयं घ-पुस्तके नास्ति. ९ 'दिनान्तको' घ. १० 'खलुक्' घ. ११ 'दम्भूः' क, 'डुण्डुः' घ.
 १२ 'भाण्डपुच्छ' ख-ग, 'भाण्डपुष्प' घ. १३ 'कौकुटिकन्नलः' क. १४ 'जाङ्गलं' ख-ग, 'जङ्गमं' घ.
 १५ 'भगिन्यो' ख. १६ 'शितद्रु' ख-ग. १७ 'पराङ्गवौ' घ. १८ 'महाप्रावार' ख-ग. १९ 'नैरं' ख.
 २० 'अस्थायम्' क-घ. २१ 'कलमाभः' ख-ग, 'कणलाभः' घ. २२ 'वदालः' घ. २३ 'स्तारिकोत्प्लावः'
 क-ख-ग. २४ इतः पूर्वम् 'समुद्रकफ-डिण्डीर-जलहासास्तु फेनके' इत्यधिकं घ-पुस्तकेऽस्ति. २५ 'करण्डी' घ.

कवयी क्रकचपृष्ठी कङ्कत्रोटो जलव्यधः । शफरः श्वेतकोलः स्यात्खशेटस्तु खलेशयः ॥	१६०
इलिशे वारिकर्पूरगाङ्गेयशफराधिपाः । जलतालोऽप्यथ चलत्पूर्णमा चन्द्रचञ्चलौ ॥	१६१
जलवृश्चिक इक्षाके गङ्गाटेयो गलानिलः । शालः शकुलगण्डः स्यादन्धाहिः कूचिका द्वयोः ॥	१६२
ब्राह्मी तु पङ्कगण्डको लघुगर्गस्त्रिकण्टकः । तिर्यग्यानः कुलीरः स्यान्मुखाखो हरिलोचनः ॥	१६३
बहिःकुटीचरः पोताधानं तु स्याज्जलाण्डकम् । जलरूपस्तु मकरो मरोलिरसिदंष्ट्रकः ॥	१६४
मीनरस्तनुनागस्तु नक्रवाडवहारकः । नक्रस्तु वार्भटः स्यादम्बुकिरातोऽम्बुकण्टकः ॥	१६५
जलशूकरमायादङ्गेषाशनहृदग्रहाः । जलकूर्मस्त्वम्बुकीशो वैसाढ्यः शिशुकश्च सः ॥	१६६
उद्रस्तु जलमार्जारजलाखुनकुलप्लवाः । मृत्किरा घुर्घुरी वारिकृमिस्तु जलमक्षिका ॥	१६७
पटालुका जलौकाम्बुसर्पिणी वेणिवेधिनी । व्यङ्गस्तु नन्दको भेको गूढवर्चाः क्षैतालयः ॥	१६८
कीकोऽजिह्वोऽथ पञ्चाङ्गुप्ते क्रोडाङ्गिकच्छपौ । गण्डुः किंचुलिकोऽथान्धुविकिरशूडकश्च सः ॥	१६९
चुण्टा चुण्टी च लूताथान्धकूपः कर्करान्धुकः । पल्वलं दीर्घिका वापी यष्टिका मीनगोधिका ॥	१७०
अवघट्टावटौ तुल्यौ तल्लं विल्लं तलं च तत् । द्विजप्रपालवालं स्यात्केदारः पांसुमर्दनः ॥	१७१
नदी निर्झरिणी रोधोवक्त्रा सागरगामिनी । तलोदा चम्पिला सिन्धुर्केषिकुल्या वहा च सा ॥	१७२
त्र्यध्वगा गान्दिनी गङ्गा हैमवत्युग्रशेखरा । धर्मद्रवी सिद्धसिन्धुस्तापी तु यमुना यमी ॥	१७३
रेवा तु पूर्वगङ्गा स्यान्मुरला च मुरंदला । स्यादर्धगङ्गा कावेरी वासिष्ठी गौतमी समे ॥	१७४
अथ गोदावरी भीमोपला गोला च गौतमी । सप्तगोदावरं तत्र कुवलं तूपलं कुवम् ॥	१७५
कैरवं गन्धसोमं स्यात्कन्दोटश्च निशाहसः । श्रीकरं कृष्णकन्दं च रक्तोत्पलमलिप्रियम् ॥	१७६
लक्ष्मीगृहं कुमुत्ताथ शालूकः पङ्कसूरणः । पृथ्वी तु कुम्भिका वारिमूलीपण्यौ खमूलिका ॥	१७७
स्याद्धारिचखरोऽथाम्बुतालः सलिलकुन्तलः । शैवलो हठपर्णी स्त्री कावारं वारिचामरम् ॥	१७८
पद्मे कावारं पङ्केजं विसनाभिस्तु पद्मिनी । पुटकिन्येवमेवान्याः कुन्दिनीतालिनीमुखाः ॥	१७९
विसंण्डं तन्तुलविलं शृङ्गाटो वारिकुब्जकः ॥	१८०

इति वारिवर्गः ॥ १० ॥

इति त्रिकाण्डशेषे प्रथमं काण्डम् ।

द्वितीयं काण्डम् ।

भूर्भूतधात्री गिरिकर्णिकाब्धिद्वीपा समुद्राम्बरमेखला कुः ।	
क्षमाद्रिकीला च जगद्वहा च पुंसि स्मृतौ मध्यमलोकमलौ ॥	१८१
सहा कान्ता गन्धवती रत्नगर्भा च मेदिनी । स्वस्थली भारताख्यं तु वर्षं हैमवतं विदुः ॥	१८२
भारतं नरभूः किंपुरुषं हरिवर्षं ततः । भद्राश्वमुत्तरकुरुहिरण्यमिलान्वृतम् ॥	१८३

१ 'मत्स्याद.' २ 'वाधाशन' क-ख-ग. ३ 'रसाढ्यः' क-ख-ग. ४ 'जलात्प्लवाखुनकुलविडालशुनका अपि' इति केशवाज्जलशब्दस्याख्यादिभिस्त्रिभिरन्वयः. ५ 'कृतालयः' घ. ६ 'रेको' घ. ७ 'चुण्टः' क-ख-ग. ८ 'चूडा' घ. ९ 'अध्वगा' ख-ग-घ. १० 'गान्धिनी' घ. ११ 'कुण्टिनी' ख-ग, 'कुण्डिन्यम्लानिनीमुखाः' घ. १२ 'विसं तु' घ, 'विसंढतन्तु' क. १३ 'तन्तुलविसं' क-घ. १४ समुद्रशब्दस्य द्वाभ्यामप्यम्बर-मेखलाशब्दाभ्यां योगः. १५ 'देहिनी' क. १६ 'खस्थली' ख-ग, 'स्वस्तनी' घ.

केतुमालममूनि स्युर्भुवो वर्षाणि वै नव । जम्बूद्वीपकुशक्रौञ्चशाकशालमलिपुष्करैः ॥	१८४
द्वीपाः सप्ताथ सप्तैव समुद्रा अपि कीर्तिताः । लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धर्पयोमयाः ॥	१८५
उषरस्तूषवानूषो ब्रह्मावर्तस्तपोवटः । कुरुक्षेत्रं प्रयागं च हिमाद्रिं विन्ध्यमन्तरा ॥	१८६
मध्यदेशोऽथ पुण्ड्राः स्युर्वरेन्द्री गौडनीवृति । प्रभासः सोमतीर्थं स्यादन्तर्वेदी कुशस्थली ॥	१८७
प्राग्ज्योतिषः कामरूपे तीरभुक्तिस्तु निच्छविः । विदेहाश्चाथ कश्मीरे कीराः स्युः शास्त्रशिल्पिनः ॥	१८८
तुरुष्काः खशयष्टका वाह्नीकाश्च त्रिगर्तकाः । दशेरका मरुभुवो मालवाः स्युरवन्तयः ॥	१८९
डाहलाश्चेदयश्चैद्याः कारुषास्तु बृहदृहाः । यदवस्तु दशार्हाः स्युः सावताः कुकुराश्च ते ॥	१९०
ओण्डा उत्कलनामानो मगधाः कीकटा मताः । वेलाकूलं तामलिप्रां तामलिप्री तमालिका ॥	१९१
एकचक्रं हरिगृहं शंभुपर्यथ वर्तनिः । पूर्वदेशोऽथ साकेतमयोध्योत्तरकोशला ॥	१९२
कुशस्थलं कान्यकुब्जं नागाङ्गं हस्तिनापुरम् । गजाह्वं हास्तिनं चाथ आवस्ती धर्मपत्तनम् ॥	१९३
कुरुक्षेत्रं विनशनं कौशाम्बी वत्सपत्तनम् । प्राजापत्यः प्रयागः स्याद्द्वारका वनमालिनी ॥	१९४
द्वारवत्यब्धिनगरी विदेहामिथिले समे । मथुरा तु मधूपद्मं जित्वरी तु तपःस्थली ॥	१९५
वाराणसी तीर्थराजी विशालोज्जयिनी समे । चम्पा तु मालिनी पुष्पपुरं पाटलिपुत्रकम् ॥	१९६
देवीकोटो बाणपुरं कोटीवर्षमुमावनम् । स्याच्छोणितपुरं चाथ योजनं मार्गधेनुकम् ॥	१९७
क्रिमिशैलस्तु वल्मीकः शक्रमूर्ध्नाथ संचरः । धरणः पिण्डलः सेतुः पन्थास्तु क्षुल्लमो वहः ॥	१९८
वाटः पथश्च माथश्च खपुरं तूर्ध्वगं पुरम् । हरिश्चन्द्रपुरं शौभमुद्रङ्गः प्रतिमार्गकः ॥	१९९
त्रङ्गात्रङ्गौ निर्मुटं तु पण्याजीवकचङ्गले । पुंसि हृद्रक्रयारोहौ जन्यं ग्राममुखं च तत् ॥	२००
स्यादभिष्यन्दिर्धर्मनं शाखानगरमित्यपि । शासनं धर्मकीलः स्यान्मकुतिः शूद्रशासनम् ॥	२०१
पैटोलिका क्लृप्तकीला पांसुकीलं न कस्यचित् । षड्भिर्यवैः स्यादङ्गुष्ठ एतैर्द्वादशभिर्भवेत् ॥	२०२
वितस्तिः स्यादतो द्वाभ्यां हस्तः स्यात्तच्चतुष्टयम् । दण्डो धन्वन्तरं तस्य सहस्रद्वितयेन तु ॥	२०३
क्रोशस्ताभ्यां तु गव्यतिस्तद्वयं योजनं मतम् । चतुरष्टशतग्रामान्तर्द्रोणमुखकर्वटौ ॥	२०४

इति भूमिवर्गः ॥ १ ॥

गर्भागारापवरके वास्तु स्याद्रुहपोतकः । स्यात्प्रासादो देवकुलं पुत्रिका शालभञ्जिका ॥	२०५
ओको गृहं पिटं चालो वलभी चन्द्रशालिका । कूटागारं चाथ कपिशिर्षं घोटैकशीर्षकम् ॥	२०६
क्रमशीर्षं चाथ खरकुटी नापितशालिका । कुंशालिका पक्षिशाला कारावेश्म वैधाङ्गकम् ॥	२०७
कायमानं तृणकुटीर्धर्मतो निभृतं गृहम् । कुंडल्लोद्घाटपिठरा इन्द्रकोषस्तु मश्वकः ॥	२०८
वासागारं भोगगृहं कन्यापत्न्याटनिष्कुटाः । देवीगृहं तु वलभी लयनं सौगतालयः ॥	२०९
शिवस्य वृषमण्डप्यां बुधैर्गोपिटकं स्मृतम् । वातायनं गवाक्षः स्याद्बधूटशयनं तथा ॥	२१०
उपश्लयोपकण्ठे द्वे कपाटौ द्वारकण्टकः । कवाटश्चाररं कन्थावाटः प्राकार इत्यपि ॥	२११

इति पुरवर्गः ॥ २ ॥

१ 'जलान्तकाः' घ. २ 'रमणम्' घ. ३ 'पदोलिका' ख. ४ 'वडभी' घ. ५ 'खोडकशीर्षकम्' घ.
 ६ 'कुलायिका' घ. ७ 'वरांगरः' क-ख-ग. ८ 'दर्भतो' ख-ग, 'दर्भटं' घ. ९ 'कुद्रङ्को' घ. १० 'कन्या-
 ट-पत्न्याट' इति व्याख्येयमिति भाति.

शैले स्थावरधातुभृद्वरकुकीलो व्यंशकः सानुमा-
 जीमूतः पृथुशेखरश्च कटकी दन्ती नगो निर्झरी ।
 कुट्टागोऽथ हिमालयो नगपतिर्मेनाधवोमागुरु
 कैलासे गणपर्वतश्च रजतप्रस्थः कुबेराचलः ॥ २१२
 हिरण्यनाभमैनाकसुनाभा हिमवत्सुते । शैलाग्रे शिखरं शृङ्गं दन्तः प्राग्भार इत्यपि ॥ २१३
 पूर्वाद्विदिनमूर्धा स्यादस्ताद्रिश्चरमाचलः । चन्दनाद्रिस्तु मलयः कौश्वः क्रौश्वश्च माल्यवान् ॥ २१४
 महेन्द्रो मलयः संह्यः शुक्तिमान्पारियात्रकः । ऋक्षो विन्ध्यश्च सप्तैते जम्बूद्वीपकुलाचलाः ॥ २१५
 अश्मा पैश्रुकः पौष्टः पारटीटश्च मृन्मरुः । वर्षणालः शिलापुत्रो गृहाश्मा गृहकच्छपः ॥ २१६
 गैरिकं तु वनालक्तं रक्तधातुर्गवैरुकम् । प्रैत्यश्मा गिरिमृच्चाय शिलाधातुः सितोपलः ॥ २१७
 मृत्कोलो वर्णलेखा च कठिनी कक्खटी खटी ॥ २१८

इति शैलवर्गः ॥ ३ ॥

वाक्षं वनं तलं तलकं हिङ्गुलं समजं त्रसम् । लीलोद्यानं देवनं स्याद्रिञ्जोली पङ्क्तिरावली ॥ २१९
 वृक्षः कारस्करो गच्छः पलाशी विष्टरः स्थिरः । चैत्यो देवतरुर्देवावासे करिभकुञ्जरौ ॥ २२०
 छायातरुः स्थिरच्छायो वन्दा काकरुहा स्मृता । वनस्पतिर्निलुटः स्यात्फुल्लोन्निद्रविकसराः ॥ २२१
 स्मितोन्मुद्रौ किलिञ्जं तु सूक्ष्मदार्वथ पल्लवः । विसलं किसलं चाथोत्कलिकाङ्गारिते समे ॥ २२२
 गुच्छो गुलुञ्छः क्षेपः स्याच्चमरी मञ्जरं न ना । मञ्जिश्च गोन्दी गुन्दी च मकरन्दो मरन्दवत् ॥ २२३
 वेधकः कण्टके पत्रसूचिद्रुनखवङ्किलाः । पिप्पलो वादरङ्गः स्याच्चैत्यद्रुः केशवाल्यः ॥ २२४
 यक्षोदुम्बरकं त्वस्य फलेऽथ गृहनाशनः । देववृक्षो दानगन्धिः सप्तपत्रः शिरोरुजा ॥ २२५
 दन्तहर्षणजम्बीरौ कतकोऽम्बुप्रसादनः । वरुणस्वरमरीचोऽथाध्वगभोग्यो मधुद्रुमः ॥ २२६
 कपिचूतोऽम्रातकेऽस्य फले पशुहरीतकी । पिकवन्धुस्तु चूतः स्यात्स्त्रीप्रियः षट्पदातिथिः ॥ २२७
 मधुदूतो वसन्तद्रुर्महाकालोरुकालकौ । शोभाञ्जनस्तु स्त्रीचित्तहारी विद्रधिनाशनः ॥ २२८
 प्राभाञ्जनोऽथ प्राचीनपनसो गोहरीतकी । महाकपित्थो विल्वश्च कोली गृध्रनखी स्मृता ॥ २२९
 स्यात्पिच्छिलदला स्वादुफलाथो नागरङ्गकः । तर्काधिवासी नारङ्गः किर्मिगस्तकसुगन्धकः ॥ २३०
 स्याद्धर्मणः पिच्छिलत्वग्धवस्तु मधुरत्वचः । पिशाचद्रुः पीतफलः शाखोटः कर्कशच्छदः ॥ २३१
 अशोहितस्तु रक्षोघ्नो भलातक्यथ शाल्मली । दुरारोहा स्मृता पिण्डीतगरः कर्कवर्धनः ॥ २३२
 कौकचिन्ध्री तुलाबीजं खैदिरो बालपत्रकः । यूपद्रुः कुण्टहचाथ करञ्जो वृतपूर्णकः ॥ २३३
 रसायनफला पथ्या शकसृष्टा सुधोद्भवा । सरलो धूपवृक्षः स्याच्छोणको न्यङ्कुभूरुहः ॥ २३४

१ 'कुटीलोर्ध्वशकाः' क, 'कुकीलो व्यंगकः' घ. २ 'गन्धमादनः । विन्ध्यश्च पारियात्रश्च' घ. ३ 'पवारकः' घ, 'पद्मरः कः' ख-ग. ४ 'काठः' घ. ५ 'पूत्यश्मा' क. ६ 'गुहिनं' घ. ७ 'नीलोद्यानं' क-ख-ग. ८ 'ते-वनं' क-ख-ग. ९ 'विञ्जोली' घ. १० 'स्थिरच्छायो' घ. ११ 'निलुटः' ख-ग, 'निर्मटः' घ. १२ 'किलि-ञ्जः' घ, 'कलिञ्जं' केशवे. १३ 'सूक्ष्मं' घ, 'रूक्षं' केशवे. १४ 'लिप्सलो' क. १५ 'क्रिगुवालयः' ख-ग. १६ 'ग्रहनाशनः' क. १७ 'वरण' ख-ग. १८ 'चकाधिवासी' घ. १९ 'किर्मर' ख-ग. २० 'पीतकलः' क. २१ 'शः पुमान्' ख-ग. २२ 'ककवर्धनः' क, 'ककवर्धनः' ख-ग. २३ 'काकचिन्ती' ख-ग. २४ 'कथिरो' ख-ग. २५ 'कुष्ठकृत्' ख-ग.

चम्पकालुस्तु मुरजफलः स्यात्पनसश्च सः । डहुः क्षुद्राम्बुपनसो निचुलो रक्तमञ्जरः ॥ २३५
निम्बोऽर्कपादपः पुण्यगन्धस्तु कुसुमाधिराट् । चम्पको वरलब्धश्च वकुलः सिंहकेसरः ॥ २३६
शीधुगन्धोऽथ कङ्केलिर्नटः कान्ताङ्घ्रिदोहदः । अशोकः पिण्डपुष्पस्तु दाडिमः फलशाडवः ॥ २३७
दाडिम्बः पर्वरुट् च स्यात्स्वाद्गम्बलः शुकवल्गुभः । पिण्डीरोऽथ सुवर्णेभनागाख्यो नागकेसरः ॥ २३८
स्यात्पुष्परोचनश्चापि चूर्णं तस्य हरिद्रवः । निशिपुष्पा तु शेफाली कुटजः पाण्डुरद्रुमः ॥ २३९
लताशङ्कुतरुः शालो नीपो धाराकदम्बकः । कटंकटेरी हरिद्रा शिंशपा गुग्मपत्रिका ॥ २४०
पैटोलं स्याद्राजफलं तस्य मूले तु रम्यकम् । सूत्रपुष्पस्तु कर्पासे जीर्णपर्णं कदम्बकम् ॥ २४१
प्रहसन्ती तु यूथी स्यादमनः पुष्पचामरः । मालतीपुष्पकलिकां सौमनस्यायनीं विदुः ॥ २४२
कुन्दे स्याद्गोरटः पुंसि ग्रैष्मी तु नवमालिका । रक्तपिण्डस्वोण्डपुष्पं स्यादम्लानः कुरण्टकः ॥ २४३

कन्दलशिलीन्ध्रपुष्पे श्लेष्मघ्नी त्रिपुरमल्लिका प्रोक्ता ।

एरण्डहस्तिकर्णे प्राचीनामलकवारिबदरे द्वे ॥

२४४

वृहत्पाटलिधुस्तुरौ कदली त्रायतच्छदा । स्यात्तन्तुविग्रहा मञ्जिफला वारणवल्गुभा ॥ २४५
वातिङ्गणस्तु वार्ताकुर्वार्ताकः शाकविल्वकः । क्लीबे वङ्गं च वार्ताकी स्यान्महावृहतीत्यपि ॥ २४६
कुष्ठं गदाह्वयं मूलं तस्य पुष्करमूलकम् । वङ्गसेनस्वगस्तिदुः शुकनासो मुनिद्रुमः ॥ २४७
अनलिः कुनली पुत्रंजीवस्तु श्लीपदापहः । छत्रको मल्लिपत्रं स्यात्कुब्जको वज्रकण्टकः ॥ २४८
वास्तूकष्टकदेशीयः शाकवीरो घनामलः । शोथजिद्ररहा कालशाकोऽप्यथ महौषधी ॥ २४९
मही विषघ्नी चक्राङ्गी मत्स्याक्षी हिलमोचिका । जलब्राह्मी च सौलीचे पैकूरो लोहमारकः ॥ २५०
केचुकं पेचुली पेचौ नारीचो विश्वलोचनः । केशराजो नागमारः पररुर्भङ्गसोदरः ॥ २५१
सुनिषण्णं चतुः पुंसि च्छत्रपत्रं तमालकम् । स्थलपद्ममथो देवपत्नीमध्वालुकं विदुः ॥ २५२
फलपुच्छो वरण्डालुः स्याद्रङ्गेष्टालुकं च यत् । श्रीमस्तकः स्वस्तिकः स्याद्राहूच्छिष्टो रसोनकः ॥ २५३
कूष्माण्डस्तु घृणावासस्तिमिषो ग्राम्यकर्कटी । बालुकी कर्कटीर्वारुमूत्रला रोमशा च सा ॥ २५४
स्याच्चैर्लानश्चित्रफलः सुखाशो राजतामिषः । लतापनसर्माटाम्नौ सेटुरुर्ध्वसितस्तु यः ॥ २५५
परारुः कारवेष्टोऽसौ गोडुम्बा गजचिर्चिदः । मृत्युबीजस्तु वंशः स्यात्केतकः क्रकचच्छदः ॥ २५६
दृक्कटो बहुमूलः स्यात्करीरे वेणुकर्कटः । काशोऽश्ववालः काकेक्षुर्वनहासश्च चूर्णला ॥ २५७
गुडदारुमधुतृणं स्यादिक्षुरसिपत्रकः । खानोदको नालिकेरः करकाम्भाः शिरःफलः ॥ २५८
सुरञ्जनो गोपदलो राजतालश्छटाफलः । कैरमदृस्तन्तुसारो गुवाको शोर इत्यपि ॥ २५९
रौमपूगस्तु कामीनो मुनिपूगः स्तुरेवटः । पैकूरोटस्तु हिन्तालः क्लीबं तिरिटि तत्फलम् ॥ २६०
घनामयः स्यात्खर्जूरौ द्वौ तु कैचिमभञ्जरू । तरौ देवकुलोद्भूते दूर्वा तु हरितालिका ॥ २६१

इति वनौषधिवर्गः ॥ ४ ॥

१ 'चञ्चकालु' ख-ग, 'चम्पकोत्व' घ. २ 'क्षुद्राम्बुपनसौ' घ. ३ 'शाडुलः' ख-ग. ४ 'सुपर्णेभ' घ.
५ 'गुरुपत्रिका' घ. ६ 'पच्छोलं' ख-ग. ७ 'मुनिः पुमान्' ख-ग. ८ 'मधी' क-ख-ग. ९ 'जलब्राह्मी' ख-
ग. १० 'सालीचे' ख-ग, 'शालिचे' घ. ११ 'पत्तूरो' घ. १२ 'चेलुकं' ख-ग. १३ 'पेचुर' घ. १४ 'लकं'
क-ख-ग. १५ 'बालुङ्गी' क-ख-ग. १६ 'चेलालः' घ. १७ 'राजतो मिषः' घ. १८ 'नाटाम्नौ' घ.
१९ 'चूर्णला' ख-ग, 'जंतुला' घ. २० 'कलमट्ट' क, 'करम' ख-ग. २१ 'शमपूग' ख-ग. २२ 'स्तुरेवटः' घ.
२३ 'पूगवोट' घ. २४ 'कारिमभञ्जकः' क, 'कारीमभञ्जकः' ख-ग,

सिंहः कण्ठीरवो भीमविक्रान्तः करिमाचलः । पञ्चशिखश्च शैलाटः पारीन्द्रः श्वेतपिङ्गलः ॥ २६२
मरुत्प्लवश्च नादोऽस्य चुक्कारः क्ष्वेडितं च तत् । उत्पादकस्तु शरभः शार्दूलोऽष्टापदश्च सः ॥ २६३
अथ हिंस्रपशुर्व्याडः श्वापदः शिविरित्यपि । वाघ्रीणसस्त्वेकचरो गणोत्साहश्च गण्डकः ॥ २६४
हिंसारुश्वापदौ व्याघ्रे महिषस्तु रजस्वलः । दंशभीरुर्जरन्तश्च लालिको यमवाहनः ॥ २६५

अथ शूकरे वनाहिरदन्तायुधवज्रवक्रदीर्घरताः ।

सूचीरोमा बहुसूराखनिकः स्थूलनासिको भूक्षित् ॥

एणः कुरंगमो रिश्यः स्यादृश्यश्चारुलोचनः । गोलाङ्गुले कपित्थास्यदधिशोणनूगाटनाः ॥ २६७
किखिश्च फेरवस्तु स्याच्छृगालो घोरैवाशनः । लोपाशो मृतमत्तश्च वनश्चाथ शृगालिका ॥ २६८
लोपाशिका दीप्तजिह्वा किखिरुल्कामुखी च सा । विडालः कुंदमो नक्तंचारी दीप्ताक्षजाहकौ ॥ २६९
शशकस्तु वनाखुः स्यात्खट्वाशी पूतिशालिका । गवयस्तु गवानूक एडकः शिशुवाह्यकः ॥ २७०
वनच्छागोऽथ गन्धोतुः खट्वाशो वनवासनः । उन्दुरुस्तु टुमो रन्ध्रबभ्रुर्दीना तु मूषिका ॥ २७१
स्याच्चिको वेश्मनकुलः पुंवृषो गन्धमूषिकः । स्याद्वेदारः क्रकचपात्कृकलासस्तृणाञ्जनः ॥ २७२
प्रतिसूर्योऽञ्जिनामा तु चित्रकोलो हलाहलः । कारस्कराटिका कर्णजलौका स्यादथो वटिः ॥ २७३
उत्पादिको देहिका स्यादष्टपादस्तु किर्तनुः । प्रासादकुक्कुटो झिल्लीकण्ठो गृहकपोतकः ॥ २७४
पारावतोऽथ शक्राख्यो दिवान्धो वक्रनासिकः । हरिनेत्रो दिवाभीतो नखाशी पीयूषधरौ ॥ २७५
काकभीरुर्नक्तंचारी कणाटीनस्तु खञ्जनः । काकच्छदः खञ्जखेलस्तौतलो मुनिपुत्रकः ॥ २७६
भद्रनामा रतनिधिः काष्ठकुट्टः शतच्छदे । दीर्घपादस्तु कङ्कः स्याद्गलेगण्डस्तु मर्कटः ॥ २७७
चातके बभ्रुवापीर्धनतोलत्रिशङ्खवः । वर्षप्रियोऽथ मेधावी चिमिः कीरः फलाशनः ॥ २७८
कुक्कुटस्तु विवृत्ताक्षो रान्त्रिवेदी कलाविकः । उषाकलोऽथ ताम्राक्षः काकपुष्टः कुहूमुखः ॥ २७९
मधुकण्ठो घोषयित्तुः कामतालः सुतर्दनः । काको रतंजरः सूत्री आवको गूढमैथुनः ॥ २८०
कारवः परमृत्युश्च लुण्टाको मौकुलिर्द्विकः । शक्रजः सत्यवाक्काणोऽपकृष्टो नगरीवकः ॥ २८१
ऐन्द्रश्च नाडीजङ्घोऽथ गृध्रः स्याद्दूरदर्शिनि । शितिकण्ठस्तु दात्यूहः काकमद्रुः कैंगेटुरः ॥ २८२
चिरंभणस्तु चिल्लः स्यात्खभ्रान्तिः कण्ठनीडकः ॥ २८३

सूक्ता मदनशलाका चित्राक्षी शारिका वचण्डा च ।

शकुनज्ञा तु ज्येष्ठा गृहोलिका टेट्टनी मूली ॥

दीर्घजङ्घो निशैर्डः स्याद्वक्रोटः शुक्लवायसः । कङ्केरुर्दासवलिभुक्शिखी चन्द्रविहंगमः ॥ २८५
वकेरुका वलाका स्यात्कुररो मत्स्यनाशनः । द्वन्द्वचारी चक्रवाकः सारसस्तु कलाङ्कुरः ॥ २८६
गोर्नैर्दध्नित्रपक्षस्तु तित्तिरिः स्यात्कपिञ्जलः । लघुमांसो मयूरस्तु चैन्द्रकी चित्रमेखलः ॥ २८७
प्रचलाकी शिखापाङ्गः शिखावलगरत्रतौ । मार्जारकण्ठोऽथ तिलमयूरः स्याद्गुरण्डकः ॥ २८८

१ 'करिमाठलः' क. २ 'मरुत्प्लव' क-घ. ३ 'बहुशू' क-ख-ग. ४ 'कुरवः' क-ख-ग, 'हूरवः' घ. ५ 'घो-
ररासनः' घ. ६ 'लोपाको' क-ख-ग-घ. ७ 'लोमालिका' घ. ८ 'खटाशी' ख-ग. ९ 'तृणाञ्जनः' क-ख-ग.
१० 'सूर्योऽप्यञ्जनस्तु' घ. ११ 'कत्वनुः' ख-ग. १२ 'तातनो' घ. १३ 'वनताल' क-ख-ग. १४ 'विभिः'
ख-ग, 'चिरिः' घ. १५ 'विवृताख्यो' क-ख-ग. १६ 'दान्त्रिवेदी' क-ख-ग. १७ 'रजज्वरः' घ. १८ 'पर-
मृत्युश्च' क, 'परमृत्युश्च' ख-ग. १९ 'अपकृष्टो' घ. २० 'कचाटुरः' घ. २१ 'होलिका' केशवे. २२ 'ह-
ट्टली' क-ख-ग. २३ 'निशैतः' घ. २४ 'गोमर्दः' घ. २५ 'चित्रकी' ख-ग.

झम्पाशनो मीनरङ्को नासाच्छिन्ना तु पूर्णिका । पिपीलिका तु हारी स्याद्यमकीटस्तु घुर्धुरः ॥ २८९
 स्यान्मर्कटस्तु शैलक आशाबन्धोऽस्य जालके । फालखेले गेरुद्रोधा भारती व्योमलासिका ॥ २९०
 चञ्चुसूचिस्तु सुगृहः पीतमुण्डोऽथ सर्षपा । हापुत्रिका खञ्जिका तुलिका स्फोटिका समे ॥ २९१
 करटो व्याधनः कर्चूर्नरः कूणिश्च वाग्गुदः । वार्तिका विष्णुलिङ्गा स्याल्लावको लघुजङ्गलः ॥ २९२
 सरःकाकस्तु हंसः स्याज्जालपात्पुरुदंशकः । गोभण्डीरः पङ्ककीरः कोयष्टिर्जलकुक्कुभः ॥ २९३
 जीवन्जीवो विषमृत्युर्जीवजीवोऽथ मक्षिका । माचिका भम्भराली च दंशः स्याद्भाम्भरालिकः ॥ २९४
 भांकारी चर्मचट्यां तु जतुनी गृहमाचिका । विषस्तृक्का भृङ्गरोलो वरोलस्तृणषट्पदः ॥ २९५
 वरटी तु वरोली स्याद्वाहण्यथ तमोमणिः । ध्वान्तोन्मेषश्च खद्योतो ज्योतिर्बीजं निमेषरूक् ॥ २९६
 भ्रमरश्चक्षरीकः स्याद्रोलम्बो मधुसूदनः । इन्दिन्दिरः पुष्पकीटो मधुद्रोग्मधुकेशटः ॥ २९७
 वेणुवासोऽथ मशको घोषो रणरणश्च सः । पक्षी तु नाडीचरणः स्याच्चञ्चुभृदनेकजः ॥ २९८
 स्युः खगोत्पत्तवैरङ्गकण्ठाभिर्व्योमचारिणः । युगलद्वन्द्वयुग्मानि युगं यमलयामले ॥ २९९

इति सिंहादिवर्गः ॥ ५ ॥

स्त्री वधूयोषिता रामा मण्डयन्तो वधूजनः । कन्यकालकनन्दा सार्द्धोषिता धर्मकारिणी ॥ ३००
 सस्वेदा चाथ तरुणी दिक्करी धनिका च सा । मरुण्डोच्चललाटा स्यात्सश्मश्रुर्नरमानिनी ॥ ३०१
 स्त्रुषा वधूटी मधुरनिस्वना हंसगद्गदा । सुखोष्णशीता तुहिनग्रीष्मयोर्वैरवर्णिनी ॥ ३०२
 क्रोधना भामिनी चण्डी दारुखी शालभञ्जिका । विर्वृक्ता दुर्भगा सप्तपुत्रसूः सुतवस्करा ॥ ३०३
 पतिव्रतैकपत्नी स्याद्विधवा जालिका मता । विश्वस्ता लज्जनी तु स्याल्लज्जिका कलकूजिका ॥ ३०४
 वेश्या शूला वारवाणिर्ज्ञेयराप्यथ कुट्टनी । ईज्या स्याद्रतताली च घटदास्यां गणेरुका ॥ ३०५
 मलिष्टा सरजाः षाण्मातुरद्वैमातुरौ समौ । समर्दुर्द्विहिता पुत्रो द्वितीयः कुलधारकः ॥ ३०६
 पिता जनयिता वप्ता शिशुकः क्षीरैकण्ठकः । बालो मुष्टिधयश्चाथ शालिका केलिकुञ्चिका ॥ ३०७
 वैगारो देवरः श्यालो वारकीरोऽथ साश्रुधीः । श्वश्रूर्वृद्धः शतानीको जरन्तः स्यादथांशकः ॥ ३०८
 सगन्धज्ञातिदायादा मातुलो मातृकेशैरः । भर्ता भरुर्नर्मकीलः प्राणनाथः सुखोत्सवः ॥ ३०९
 हृदयेशो रतगुरुर्जारः पापपतिः समौ । कुमारभृत्या स्याद्बालतन्त्रं गर्भिण्यवेक्षणम् ॥ ३१०
 गर्भाष्टमो देवमासो नाभिनाला मला स्मृता । आधानिकं पुंसैवेन सीमन्तोन्नयनं च तत् ॥ ३११
 खल्लीटः खलतिः कल्लो बधिरः खोरखञ्जकौ । दोगर्दुर्बाहुकुण्ठः स्यादौषधं तु भिषग्जितम् ॥ ३१२
 त्वक्पुष्पिका किलासं स्याच्छीपदं पादगण्डिरः । योन्यशः कन्दसंज्ञः स्यात्किणः सूक्ष्मव्रणोऽपि च ३१३

१ 'मत्स्याशनो' घ. २ 'होरा' घ. ३ 'शकक' ख-ग. ४ 'गरुद्योधी' घ. ५ 'व्योमनासिका' घ. ६ 'च-
 च्चुसूचि' घ. ७ 'सुगृहा' क. ८ 'स्कोकिके' घ. ९ 'करटव्याधनलः स्यात्तरकूणिस्तुः' क, 'करटव्याधतलः स्यात्त-
 रकूणिस्तु' ख-ग. 'करटव्याधनलः स्यात्तरकूणिस्तु' घ. इह तु 'वाग्गुदस्तु गणाधिपः । करटो व्याधनः कर्चूर्नरः
 कूणिः कुमारकः' इति केशवानुरोधी पाठः स्थापितः. १० 'विषं मृत्युः' घ. ११ 'मधुद्रो' घ. १२ 'नाडीवरणः'
 ख-ग. १३ 'वारङ्गि' हैमपरिशिष्टे. १४ 'भूषिता' घ. १५ घ-पुस्तके नास्ति. १६ 'विरक्ता' घ. १७ 'शस्त'
 ख-ग. १८ 'वाञ्छिनी' घ. १९ 'कलतूलिका' घ. २० 'रज्या' घ. २१ 'क्षीणकण्ठकः' घ. २२ 'नागरः'
 घ. २३ 'केशटः' क-ख-ग. २४ 'नाभिनाममला' क. २५ 'पौंसवनं' क. २६ 'खल्लो' क. २७ 'शुष्कं
 व्रणोऽपि च' घ.

अजीर्णे वायुगण्डोऽण्डं धमिश्च पललाशयः । पापरोगो रक्तवटी मसूर्यथ तमोव्रणः । ३१४
 वल्मीकोऽथातिसारोऽन्नगन्धिः स्यादुदरामयः । कुरण्डवृद्धौ शिङ्गाणखेशे स्कन्दनरेचने ॥ ३१५
 गर्भण्डो नाभिगुडकेऽभिमन्थो लोचनामये । युवगण्डोऽवैरण्डः स्यात्पित्तं मायुः पेलज्वरः ॥ ३१६
 श्लेष्मा रसाशो मांसं तु जैरुथमथ शोणितम् । पलक्षारोऽथ मस्तिष्को मस्तुलुङ्कोऽप्यथ स्नस्ता ३१७
 वस्त्रसाथाधरमधु क्लीबे वक्त्रासवः पुमान् । जिह्वामलं तु कुलुकं पिप्पिका दन्तजे मले ॥ ३१८
 पिण्डोऽस्त्रियां कुलं क्षेत्रं शरीरं स्कन्धपञ्जरौ । जैस्तं वपुः पुद्गलं स्यादाङ्गमङ्गं तु कोमलम् ॥ ३१९
 पायुस्तनुहृदो मार्गं उच्चारस्तु पुरीषणः । भगं गुह्यं वराङ्गं च कलत्रं जन्मवर्त्म च ॥ ३२०
 स्मरागारं रतगृहमधोऽधस्तादिमेऽव्यये । ना संधिरधरोऽवाच्यदेशश्च स्मरकूपकः ॥ ३२१
 संसारमार्गश्च रतिकुहरं प्रकृतिः स्त्रियाम् । पुष्पापत्यपथौ चाथ नितम्बः स्यात्कटीरकः ॥ ३२२
 लिङ्गं तु लाङ्गलं शेफः साधनं मदनाङ्कुशः । स्मरस्तम्भश्च कंदर्पमुसलो ध्वज इत्यपि ॥ ३२३
 स्त्रियां रागलता चाण्डकोषस्तु फलकोषकः । नाभिर्द्वयोस्तुन्दकूपी तुन्दिस्तुण्डिर्गर्दुः पुमान् ॥ ३२४
 भुजा बाहा च बाहौ स्यात्कुलिहस्तो भुजादलः । कुचौ वक्षोरुहौ प्रोक्तौ हस्तपुच्छं तु कल्पपुष्पम् ३२५
 नखः पुनर्भवः कामाङ्कुशः स्यात्करकण्टकः । कारटः करशूकश्च मुचुत्यङ्गुलिमोटनम् ॥ ३२६
 स्यात्काकलं कण्ठमणिर्नसा नस्या च नासिका । गन्धनाली च नासिक्यं वाग्दलं दन्तवाससि ३२७
 दन्तः खरुर्वक्त्रखुरो जम्भो हालुर्द्विजस्तथा । राजदन्तास्तु चत्वारो दशनानां पुरःस्थिताः ॥ ३२८
 गोधिभालौ महाशङ्खो देवदीपस्तु लोचनम् । अम्बकं चाथ नेत्राम्बु बाष्पो नालोतमस्त्रियाम् ॥ ३२९
 कटाक्षकाक्षौ काकुस्तु जिह्वाथ प्रतिजिह्विका । सुधास्रवा च कर्णस्तु श्रोतः क्लीबे ध्वनिग्रहः ॥ ३३०
 स्याच्छब्दाधिष्ठानमथ कवरः केशगर्भकः । कवरी जूटकश्चाथ कोटीरः स्याज्जटा सटा ॥ ३३१
 करारोटोऽङ्गुलीकः स्यात्ताटङ्कः कर्णदर्पणः । अन्दुकः पादकटकोऽभिषेकः स्नानमित्यपि ॥ ३३२
 पटञ्चरं जीर्णवस्त्रं सिचयप्रोतं शेटकाः । पटवापः पटमयं दूष्यं वस्त्रगृहं स्थूलम् ॥ ३३३
 खरग्रहः खरगृहं शुष्का तु स्थूलशेटकः । चेलोऽण्डकः शिरोवेष्टे निरिङ्गिण्यवगुण्ठिका ॥ ३३४
 पटी जवनिका सूर्यरक्तसंज्ञं तु कुङ्कुमम् । जागुडं दीपनं चास्रं सौरभं घुसृणं च तत् ॥ ३३५
 स्याद्रङ्गमातृका लाक्षा गन्धकाष्ठं तु जोङ्गकम् । कपिचन्दनमैलाख्यः सिङ्घोऽथ सरलद्रवः ॥ ३३६
 दधिक्षीरघृताह्वः स्याद्द्रूणको वह्निवल्लभः । सालवेष्टः सर्जमणिः कस्तूरी गन्धचेलिका ॥ ३३७
 मदाढ्यश्चाथ संचारी धूपो गन्धपिशाचिका । वेणुसारस्तु कर्पूरश्चन्द्रभस्म हिमाह्वयः ॥ ३३८
 वेधको मालयस्तु स्याच्छ्रीखण्डो रौहिणश्च सः । विच्छित्तिस्तु कषायः स्यात्समालम्भनमित्यपि ३३९
 ललाटिका शङ्खचर्चा विष्टरः पीठमस्त्रियाम् । निषद्या खट्विकासन्दी चातुगस्तु मसूरकः ॥ ३४०
 प्रतियत्नस्तु रचना कटकोलः पतद्ग्रहः । पूगपीठं च दीपस्तु स्नेहाशः कज्जलध्वजः ॥ ३४१
 दशेन्धनो गृहमणिर्दोषातिलक इत्यपि । शिखातरुर्दीपवृक्षो ज्योत्स्नावृक्षोऽथ लोचकः ॥ ३४२

१ 'तनुव्रणः' क-ख-ग. २ 'शेटौ' घ. ३ 'वगण्डः' घ. ४ 'पलंकरः' घ. ५ 'वलाशो' घ. ६ 'जकूथ' ख-ग. ७ 'शस्तं' घ. ८ 'दिहाव्यये' घ-युक्तः पाठः. ९ पुष्पपथः अपत्यपथः १० 'गरुः' ख-ग, 'करः' घ. ११ 'कल्मषम्' घ. १२ 'नान्धनाली' क-ख-ग. १३ 'अङ्गुलीयः' ख-ग, 'अङ्गुलीटः' घ. १४ 'प्रोथ' घ. १५ 'स्थूलम्' क, 'स्तुल्यम्' ख-ग. १६ 'निरिगिणी' ख-ग, 'विरिगिनी' घ. १७ 'असृक्पर्यायि काश्मीरं सूर्यपर्यायि दीपनम्' इति केशवात् सूर्यसंज्ञम्, रक्तसंज्ञम्. १८ 'कपिचञ्चलं तैलाख्यः' ख-ग-घ. १९ 'दीपमणिः' क-ख-ग.

कज्जले स्याद्गिरियके कन्दुकश्चोदना गुडः । निश्चुक्रनं दन्तशणं पिष्टातो धूलिगुत्सकः ॥ ३४३

इति मनुष्यवर्गः ॥ ६ ॥

वंश्यः कुल्यश्च बीज्यश्च ब्रह्मचारी बटुः समौ । स्याद्वटूकरणं तूपनयनं गृहमेधिनि ॥ ३४४
ज्येष्ठाश्रमी गृही वानप्रस्थो वैखानसोऽगृहः । वक्रजस्त्वनमो विप्रो वर्णज्येष्ठः कठो द्विजः ॥ ३४५
मैत्रः पुनरुक्तजन्मा स्यादथ ब्राह्मणायनः । शुद्धसंतानजो विप्रः श्रौत्रं श्रोत्रियतां विदुः ॥ ३४६
स्यादक्षरमुखः कालाक्षरिकः शिक्षिताक्षरः । काव्यस्य कर्ता भविनो गुणनी शीलनं स्मृतम् ॥ ३४७
क्रियाकारो नवच्छात्रः कार्पटिकः स मर्मवित् । पर्षत्परिषदौ गोष्ठी राजसूयो नृपाध्वरः ॥ ३४८
क्रतूत्तमश्चाथ चान्द्रायणमिन्दुव्रतं स्मृतम् । हवनी होमकुण्डं स्यान्महावीरो मखानले ॥ ३४९
होमधूमस्तु निगणो होमभस्म तु वैष्टुभम् । आर्यकं पिण्डदानादिपितृकार्यमथो हविः ॥ ३५०
होत्रं हविष्यं सांन्यायं पाठको धर्मभाणकः । सभ्यास्तु प्राशिका देवद्रोणी यात्रा दिवौकसाम् ॥ ३५१
इष्टापूर्तं तदेकोक्त्या यागखातादि कर्म यत् । यज्ञद्रव्यं तु पात्रीयं प्राशुणस्वतिथिर्द्वयोः ॥ ३५२
कौशली कुशलप्रश्नः समीची वन्दना मता । उपोषणं तूपवासो रोगाद्यैर्लङ्घनं च तत् ॥ ३५३
ज्यन्तरे त्र्यन्तरे भुक्तमाहुः षष्ठात्रकालकम् । राद्वं सिद्धमथो चारुवृता मासोपवासिनी ॥ ३५४
स्याद्वायत्री तु सावित्री ब्रह्मारण्यं तु पाठभूः । पवित्रं यज्ञोपवीतं ब्रह्मसूत्रं द्विजायनी ॥ ३५५
कच्छा कच्छटिका कक्षापटी कौपीनमित्यपि । वैडालव्रतिकः सर्वाभिसंधी छद्मतापसः ॥ ३५६
कमण्डलुश्चैत्यमुखो जोटिङ्गस्तु महाव्रती । उरस्कुटः पञ्चवटो बालयज्ञोपवीतकम् ॥ ३५७
भाले तिष्ठो भस्मरेखास्त्रिपुण्ड्रकमथर्षयः । शापास्त्राः सत्यवचसो व्यासाद्यास्तु महर्षयः ॥ ३५८
परमर्षयो भेलाद्या देवर्षयः कचादयः । ब्रह्मर्षयो वसिष्ठाद्याः सुश्रुताद्याः श्रुतर्षयः ॥ ३५९
ऋतुपर्णादयो राजर्षयः काण्डर्षयस्त्वमी । जैमिन्याद्या नारदस्तु कपिवक्रो विधातृभूः ॥ ३६०
देवब्रह्मा देवलश्च दुर्वासास्तु कुशारणिः । प्राचेतसस्तु वाल्मीकिः कविज्येष्ठः कुशी वशः ॥ ३६१
अपि वल्मीकवाल्मीकौ कृतकोटिस्तु काश्यपः । कृष्णद्वैपायनो वेदव्यासः स्यात्सत्यभारतः ॥ ३६२
पाराशरिः सात्यवतो माठरो बादरायणः । वसिष्ठोऽरुन्धतीनाथो विश्वामित्रश्च गाधिजः ॥ ३६३
गौतमस्तु शतानन्दः कणादः काश्यपः समौ । धन्वन्तरिर्दिवोदासः काशिराजः सुधोऽरुवः ॥ ३६४
पालकाप्यो गणवतीकरेणुरुचिरार्जुतः । विष्णुगुप्तस्तु कौटिल्यश्चाणक्यो द्रामिलोऽङ्गुलः ॥ ३६५
वात्स्यायनो मल्लनागः पक्षिलस्वामिनावपि । उपवर्षो हलभूतिः कृतकोटिरयाचितः ॥ ३६६
पाणिनिस्त्वाहिको दाक्षीपुत्रः शालङ्किपाणिनौ । सालातुरीयोऽथ व्याडिर्विन्ध्यस्थो नन्दिनीसुतः ॥ ३६७
मेघावी चाथ मेधाजित्काल्यः काल्यायनश्च सः । पुनर्वसुर्वरुचिर्गोर्नर्दायः पतञ्जलिः ॥ ३६८
चूर्णिकृद्भाष्यकारश्च हर्षिर्भर्तृहरिः स्मृतः । रघुकारः कालिदासो मेघारुद्रश्च कोटिकृत् ॥ ३६९
भारविः शत्रुलुम्पः स्याद्भवभूतिस्तु विस्मृतः । भूगर्भोऽप्यथ यः प्रातः स्मर्यते शुभकाम्यया ॥ ३७०
स सुगृहीतनामा स्यात्पैण्डिन्यं भैक्षजीविका । पाखण्डकौलिकौ खञ्जनरतं यतिमैथुनम् ॥ ३७१
अभावादङ्गनात्यागस्तुरगब्रह्मचर्यकम् । मुखघण्टा हुलहुली नागरीटस्तु टांकरः ॥ ३७२

१ 'गिरिकः' ख-ग-घ. २ 'भविनी' घ. ३ 'धूमधूपः' क. ४ 'निगनो' क. ५ 'पात्रीयं' क. ६ 'सुत'शब्दो गणवत्यादिभिरन्वेयः. ७ 'अग्निमणो' क-ख-ग, 'द्रोमिणो' घ. ८ 'अंशुनः' क-ख-ग, 'अंशुलः' घ. इह त्वभिधानचिन्तामण्यनुसारेण पाठः स्थापितः. ९ 'नागरीक' क-ख-ग, 'नागवीटः' घ. १० 'यत्करः' ख-ग, 'टांकरः' घ.

कटकख्यक्षरश्चाथ दारकर्म करग्रहः । बाधुक्यं च विवाहः स्यात्कुहलिः पूगपुष्पिका ॥ ३७३
नान्दीकौ तोरणस्तम्भौ सुरतं त्वभिमानितम् । धर्षितं संप्रयोगो ना रतं चाब्रह्मचर्यकम् ॥ ३७४
उपसृष्टं त्रिभद्रं च क्रीडारत्नं महासुखम् ॥ ३७५

इति ब्रह्मवर्गः ॥ ७ ॥

द्विजलिङ्गी नृपः क्षत्रः क्षत्रियोऽथ प्रजेश्वरः । राजाधिपो मण्डलेश एकजन्मा भयापहः ॥ ३७६
स्कन्धावारस्तु कटकः शिविरं तु बलस्थितिः । आदिराजः पृथुर्वैन्यः काकुत्स्थस्तु परंजयः ॥ ३७७
यौवनाश्वस्तु मांधाता खट्वाङ्गस्तु दिलीपराट् । रामो दाशरथिः कौशल्यायनिर्देशकण्ठजित् ॥ ३७८
मैथिली जानकी सीता वैदेही भूमिजा च सा । रामपुत्रौ कुशलवावेकयोक्त्या कुशीलवौ ॥ ३७९
सौमित्रिलक्ष्मणो मेघनादजिञ्चाथ रावणः । राक्षसेन्द्रो दशमुखो लङ्केशो धनदानुजः ॥ ३८०
मन्दोदरीशः पौलस्त्यो मेघनादस्तु शक्रजित् । हनूमान्हनुमानञ्जनेयो योगचरानिली ॥ ३८१
हिडिम्बारमणो रामदूतश्चैवार्जुनध्वजः । ऐन्द्रस्तु वाली वालिश्च सुग्रीवो रविनन्दनः ॥ ३८२
ऐलः पुरुरवा बौधिरुर्वशीवल्लभश्च सः । ययातिर्नाहुषिः शाकुन्तलेयो भरतः स्मृतः ॥ ३८३
दौष्यन्तिः सर्वदमनोऽर्जुनो बाहुसहस्रभृत् । हैहयः कार्तवीर्यश्च पुण्यश्लोकस्तु बाहुकः ॥ ३८४
नलोऽश्ववित्रैषधश्च महाभीष्मस्तु शान्तनुः । प्रतीपोऽस्य प्रिया काली दासेयी च झपोदरी ॥ ३८५
विचित्रवीर्यचित्राङ्गदसूर्योजनगन्धिका । व्यासमाता सत्यवती गाङ्गेयो गान्दिनीसुतः ॥ ३८६
देवव्रतः शान्तनवो गाङ्गो गाङ्गायनिश्च सः । भीष्मः कोणपदन्तश्च स्वेच्छामृत्युः पुरावसुः ॥ ३८७
धृतराष्ट्रस्त्वाम्बिकेयः पाण्डुर्माद्रीपृथापतिः । दुर्योधनस्तु कुरुराङ्गान्धारेयः सुयोधनः ॥ ३८८
धर्मपुत्रोऽजमीढः स्यात्कर्णानुजयुधिष्ठिरौ । अजातशत्रुः कङ्कोऽथ भीमसेनः कटव्रणः ॥ ३८९
वीररेणुर्नागवलो गुणकारो वृकोदरः । बककीचककिर्मीरजरासंधहिडम्बजित् ॥ ३९०
पार्थः किरीटी गाण्डीवी गुडाकेशो बृहन्नडा । अर्जुनः फाल्गुनो जिष्णुर्विजयश्च धनंजयः ॥ ३९१
सव्यसाची सुभद्रेशो रौद्रावेधी कपिध्वजः । वार्त्रघ्नश्चापि बीभत्सुर्द्रौपदी पाण्डुशर्मिला ॥ ३९२
पाञ्चाली पार्षती कृष्णा वेदिजा नित्ययौवना । याज्ञसेन्यथ राधेयो वसुषेणोऽर्कनन्दनः ॥ ३९३
घटोत्कचान्तकः कर्णश्चम्पेशः सूतपुत्रकः । द्रोणस्तु गुरुराचार्योऽश्वत्थामा तु कृपीसुतः ॥ ३९४
द्रोणायनोऽथ राजर्षिर्जनमेजयसंज्ञकः । पारीक्षितोऽप्यथ जरत्कारुर्यायावरो मतः ॥ ३९५
प्रियास्य मनसा देवी जरत्कारुरथैतयोः । आस्तीकनामा तनयो विरोचनसुतो बलिः ॥ ३९६
बाणो विन्ध्यावलिस्तुतस्त्राष्ट्रो वृत्रोऽप्यहिश्च सः । दमघोषस्तुतश्चैद्यश्चेदिराट् शिशुपालकः ॥ ३९७
बार्हद्रथिर्जरामंधः कंसः स्यादुग्रसेनजः । कर्णसुतो मूलदेवो मूलभद्रः कलाङ्कुरः ॥ ३९८
मन्त्री ग्रन्थिहरोऽमात्यो द्वास्थितो वेत्रधारकः । दौसाधिको वर्तकको गर्वाटो दण्डवासिनि ॥ ३९९
सहपांशुलिकः स्नेही वयस्योऽप्यथ वार्तिकः । वार्तायनः प्रवृत्तिज्ञो मौहूर्तो दैवलेखकः ॥ ४००
चित्तोक्तिः पुष्पशकटी दैवप्रश्न उपश्रुतिः । लेखके मसिपण्यः स्याद्दोर्लकः किरकोऽपि सः ॥ ४०१
मसीधानी मसिमणिर्मेलान्धुर्वर्णकूपिका । मेला मसीजलं पञ्चाङ्गनं च स्यान्मसिर्द्वयोः ॥ ४०२
लेखनी वर्णतूली स्याल्लेखो वाचिकहारकः । वर्णदूतः स्वस्तिमुखः काचनं तन्निबन्धनम् ॥ ४०३

१ विचित्रवीर्यसूः । चित्राङ्गदसूः. २ माद्रीपतिः । पृथापतिः. ३ 'जित्'शब्दस्य बकादिभिरन्वयः. ४ 'बाधा-
वेधी' ख-ग, 'शब्दभेदी' घ. ५ 'सहपांशुनिकः' क, 'सहपांशुकिलः' घ. ६ 'वोरकः' घ.

लेख्यस्थानं ग्रन्थकुटी मुद्रा प्रत्ययकारिणी । यातुर्गन्तुश्च पथिको हारिः पथिकसंततिः ॥	४०४
संदेशः प्राभृतं कौशल्युत्कोचस्तूपदानकम् । जनान्तिकं त्वप्रकाशो लुण्डी स्यान्ध्यायसारिणी ॥	४०५
ताम्बूलदो वाग्गुलिकः संवाहकोऽङ्गमर्दकः । चामरा चामरं रोमगुत्सकं चावचूलकम् ॥	४०६
कुंठेरस्तन्मरुत्प्रोतोत्सादनं वस्त्रकुट्टिमम् । छत्रं पुटोटजं राजशृङ्गं कनकदण्डके ॥	४०७
हस्ती महामृगः पीलुः सिन्धुरो दीर्घमारुतः । वाजिरो जलकाङ्क्षश्च निर्लूरः करटी कटी ॥	४०८
विलोमजिह्वोऽन्तःस्वेदपिण्डपादलतालकाः । वराङ्गः पुष्करी शूर्पकर्णसामजपैचिलाः ॥	४०९
करिणी वासिता गम्भीरवेद्यङ्कुशदुर्धरः । चालकव्यालकौ राजवाह्यो विजयकुञ्जरः ॥	४१०
ईशादन्तो महादन्तः कर्णास्फाले झलज्झला । मदप्रयोगो व्यस्तारं विक्रस्तु करिशावकः ॥	४११
आरक्षः कुम्भसंधिः स्यात्संदानोऽष्टीवतोरधः । नासापूर्वं स्थूलहस्तं दन्तमूले करीरिका ॥	४१२
शङ्खः कूटो दन्तमध्यं प्रवेष्टः पृष्ठतल्पने । अयस्कारः प्रजङ्घाग्रे प्रोहश्चरणपर्वणि ॥	४१३
न ना गात्रावरे नाली कर्णारा कर्णवेधिनी । आलानं शङ्करैक्षोभः प्रारब्धिर्गजबन्धिनी ॥	४१४
प्राची तु शृङ्खला हिंजीरोऽस्त्री स्यादन्दुकश्च सः । पित्तज्वरः पाकलोऽस्य कूटपूर्वस्त्रिदोषजः ॥	४१५
अश्वः किण्वी हरिः क्रान्तः शालिहोत्रश्च मुद्रभुक् । श्रीपुत्रश्चामरी हेषी राजस्कन्धो मरुद्रथः ॥	४१६
वातायनश्चैकशफो यस्तु पञ्चाङ्गपुष्पितः । स पञ्चभद्रः सूर्याश्वे वाताटहरितौ समौ ॥	४१७
यायावरोऽश्वमेधीयः पारसीयः परादनः । आरटजश्च चोक्षस्तु सिन्धुवारो हयोत्तमः ॥	४१८
वाताश्वजात्याजानेया वेशरोऽश्वतरः खरः । श्रीवृक्षोऽस्य हृदावर्तो रोचमानो गलोद्भवः ॥	४१९
ऊर्ध्वस्थितिः पुरुषकं विक्रान्तिस्तु पुलायितम् । पुला संनाहप्रखरौ कवियं कविकोच्यते ॥	४२०
ग्रीवाघण्टा घर्घरा स्याद्रश्मिः प्रवपणं च तत् । प्रतोदोऽथ खुरो विद्धः पुटो लुठनवेल्हने ॥	४२१
वल्गा दन्तालिका पल्ययनं पर्याणमस्य तु । वङ्गाग्रभागः स्यादश्ववारो वल्लभपालकः ॥	४२२
नन्दिघोषः पार्थरथो नीतिघोषस्तु गीर्षतेः । चङ्कुरं धोरणं यानमात्रे चक्रं त्वरि स्मृतम् ॥	४२३
लघ्वी लाष्ट्री रथी काललवनं वक्रवर्मणी । मेढो मेण्डो हस्तिपके जङ्घात्राणं तु मङ्गुणम् ॥	४२४
स्यान्नायकाग्रेसरिकौ नासीरं दर्प ऊष्मणि । शस्त्रमायुध उद्धातः स्थावरं तु धनुर्गुणी ॥	४२५
शरावापो धनूः स्त्री स्यात्तृणता त्रिणतापि च । व्यधस्तु प्रतिकायः स्याज्जीवा ज्या तीरवं गुणः ॥	४२६
शस्त्राभ्यासस्तु खुरली वाणः स्यादस्त्रकण्टकः । स्थूलक्ष्वेडो विपाठश्च चित्रपुङ्खः शरः सरः ॥	४२७
पत्रवाहो विकर्षोऽथ तीरी विज्जलसायके । लोहनालस्तु नाराचः प्रसरः काण्डगोचरः ॥	४२८
ऋष्टिः खङ्गस्तरवारिः शस्त्रो भद्रात्मजश्च सः । धाराविषो विशसनो न्युब्जखङ्गः कटीतलः ॥	४२९
स्यादत्तनं चक्रफलं पशुः परशुरित्यपि । दीर्घायुधः शलः कुन्तः शल्यः शङ्कुर्विषाङ्कुरः ॥	४३०
शूलोऽस्त्री सीसकं नम्राः प्रातर्गेयाः स्तुतिव्रताः । भोगावली वन्दिपाठो वसुकीटस्तु र्यौचकः ॥	४३१
वातकेतुः क्षितिकणः स्यात्पांशुर्मेदिनीद्रवः । संभारः सर्वपूर्णं पताका व्योमर्मञ्जरी ॥	४३२
कदली कन्दली चीनमक्षवाटस्तु मल्लभूः । भीरुस्तु भेलो हरिणहृदयः स्यात्पलंकटः ॥	४३३

१ 'ताम्बूलिको' ख-ग. २ 'कुठेरुर्मन्थरः' घ. ३ 'राजीवो' घ. ४ 'निर्लूरः' घ. ५ 'अश्वोडः' क-ख-ग.
 ६ 'पारी' घ. ७ 'शिङ्गीरः' क-ख-ग. ८ 'अन्धुकः' क-ख-ग, 'अङ्कुशः' घ. ९ 'किंघी' क-ख-ग, 'किक्की'
 घ. १० 'प्रवयणं' क-ख-ग. ११ 'भारवं' घ. १२ 'अट्टनं' घ. १३ 'विषाङ्कुरः' क. १४ 'याचितः' घ.
 १५ 'मञ्जरं' घ.

विद्रवस्तु शृगाली स्यादाघातस्तु वधस्थली । कदनं मारणं मन्थः सौप्तिकं रात्रिमारणम् ॥ ४३४
 निपातो भूमिलाभश्च मृत्युरप्यथ मारकः । मरको मारिरुत्पातः शवस्तु क्षितिवर्धनः ॥ ४३५
 पञ्चावस्थः कूठः स्थालः श्मशानं तु शयानकम् । रुद्राक्रीडो दाहसरः संस्क्रिया सत्क्रिया समे ॥ ४३६
 चिता काष्ठमठी चैलं चिताचूडकमिष्यते । चित्तं चाथान्यशय्यायां खाटिर्वारूढ इत्यपि ॥ ४३७
 उपग्रहस्तु ग्राहः स्याद्वन्दी करमरीत्यपि ॥ ४३८

इति क्षत्रियवर्गः ॥ ८ ॥

तृष्णा धनपिशाची स्याद्वार्धुष्यं धान्यवर्धने । प्रमार्ज्यमृणमर्थानां प्रयोगः स्यान्मलाम्लिका ॥ ४३९
 ऋणमुक्तिर्विगणनं क्षेत्रं वारुमुच्यते । हलिर्बृहद्वले मुद्रे हरिनामा वनाखुकः ॥ ४४०
 वासन्तश्चाथ मसुरो मसूरो ब्रीहिकाश्चनः । सर्षपः स्यात्सरिषपः कटुस्नेहश्च तन्तुभः ॥ ४४१
 प्रवेष्टः सितशूकः स्याद्गोधूमो म्लेच्छभोजनः । ताम्रवृन्तः कुलत्थः स्यान्निःस्नेहश्चण्डिकातसी ॥ ४४२
 मूर्खः पुरीषलो माषो राजमाषस्तु वर्वटः । फुल्लफालः शूर्पवाते न स्त्री तितउ चालनी ॥ ४४३
 कण्डन्युलूखलं प्रस्थः पालिः सूदः पचेलुकः । कुसूलोऽस्त्री ब्रीह्यगारं कन्दुरमिष्ट उच्यते ॥ ४४४
 अलिंजरो ननन्दा स्त्री मृत्स्नाभाण्डकमुष्टिका । वारासनं वाःसदनं क्रीणनो हण्डिकासुतः ॥ ४४५
 कलशी गर्गरी तुल्ये स्याच्छरावस्तु मार्तिकः । शालाजिरः पार्थिवश्च मृत्कांस्यमथ लौहिका ॥ ४४६
 खरसोलः खरपात्रं शिङ्गाणं काचभाजनम् । काष्ठलोही तु वातर्दिर्जिरको दीपकः स्मृतः ॥ ४४७
 कटुभङ्गस्तु शुण्ठी स्यात्काञ्जिकं तु तुषोदकम् । गृहाम्बलं सिद्धसलिलं रक्षोघ्नं धातुनाशनम् ॥ ४४८
 गृहिणी मधुरा हिङ्गु शूलहृत्सूपधूपनम् । घर्षिणीहेमरागिन्यौ हरिद्रा पीतवालुका ॥ ४४९
 मण्डोलं स्यादुडः स्वादुः पिप्पटा गुडशर्करा । महाश्वेता तु मधुजा प्रयत्नं स्यात्सुसंस्कृतम् ॥ ४५०
 चिपिटो धान्यचमसश्चित्रापूपश्चरुव्रणः । आलिम्पना तर्पणा दीपनं मण्डोदकं च तत् ॥ ४५१
 वटकः पिष्टपूरः स्याद्रतोपायनर्वाचने । प्रहेणकं चाथ पोली पूपली चर्पटी च सा ॥ ४५२
 सक्तुश्चूर्णक आपूप्यो भक्तं कूरः प्रसादनः । मण्डो ज्येष्ठाम्बु खदिका लाजाः पारी तु दोहनी ॥ ४५३
 निपानं स्त्री गवीतुम्बा निलिम्पा रोहिणी च सा । गव्यज्येष्ठं प्रसन्नवनं स्याद्दोहापनयः पुमान् ॥ ४५४
 अवदोहः पयः क्षीरं प्रीग्गाढं श्रीघनं दधि । कद्वरस्तु दधिसेदो जग्धिर्भोजनभक्षणे ॥ ४५५
 देहयात्रा विष्वणनं भुक्तं प्रत्यवसानवत् । कल्यवर्तः प्रातराशः प्रातर्भोजनमित्यपि ॥ ४५६
 अनट्वाञ्शक्रो गन्धमैथुनः शक्ररिवृषा । ककुब्धान्पुंगवश्चाथ कण्टाला जालगोणिका ॥ ४५७
 दोग्धा शकृत्करिर्वत्सस्तेषामाटीकनं क्रमः । गवादिकं जीवधनं पलिक्री बालगर्भिणी ॥ ४५८
 कर्वाकं गोमयच्छत्रे गोमन्थिः शुष्कगोमयम् । करीषश्छगणो हंभा रेभणं च गवां ध्वनौ ॥ ४५९
 नैचिकं गोः शिरोदेशो वन्दनीया तु रोचना । मन्थानमन्थतक्राटाः स्यादुष्ट्रः कण्टकाशनः ॥ ४६०
 लम्बोष्ठाध्वगवासन्तकुलनाशमरुद्विपाः । भोलिर्बहुकरो वक्रग्रीवो मेषस्तु लोमशः ॥ ४६१

१ 'कटः' ख-ग-घ. २ 'स्थानः' क-ख-ग, 'स्थागः' घ. ३ 'शतानकम्' क-घ. ४ 'चित्तं' ख-ग.
 ५ 'खल्वि' घ. ६ 'वारुठ' घ, 'वारुच्छ' ख-ग. ७ 'प्रामीत्य' घ, 'प्रमात्य' क-ख-ग. ८ 'कलाम्बिका' घ.
 ९ 'चण्डिकातनी' क-ख-ग. १० 'पुरीषमो' घ. ११ 'क्रीणनो' घ. १२ 'खरसोन्दः' घ. १३ 'गृहणी' क.
 १४ 'काण्डोलं' क. १५ 'पिप्पडा' ख-ग. १६ 'वायने' घ. १७ 'कूरः' घ. १८ 'प्राग्लीढं' ख-ग, 'प्राग्राढं'
 चाघनं' घ. १९ 'कवकं' क-ख-ग, 'कराकं' घ.

संफालहुडभेडाश्च मेषी स्याज्जालकिन्यविः । वर्करस्तु लम्बकर्णश्छागो वस्तः शिवाप्रियः ॥ ४६२
 अल्पायुर्लघुकायश्च मेनादः पर्णभोजनः । परिक्रमसहो वृको देवानांप्रिय इत्यपि ॥ ४६३
 छागी सज्जा चुलुम्पा स्याच्छङ्कुकर्णस्तु गर्दभः । स्मरस्मर्यश्चिरमेही ग्राम्याश्चो रेणुरूपितः ॥ ४६४
 पशुश्चरिः शुद्धजङ्घो रत्नं चारुशिला मणिः । स्वाध्यायी पत्तनवणिग्हेडावृकोऽश्वविक्रयी ॥ ४६५
 सर्वमूल्यं द्यूतबीजं हिरण्यं च कपर्दके । वराटकः पणास्थि स्याद्भास्करः स्फटिकोपलः ॥ ४६६
 शालिपिष्टं धौतशिलं गल्बर्कश्च सुसारवत् । मैसार इन्द्रनीलः स्याद्वैडूर्यं वालवायजम् ॥ ४६७
 बालसूर्यमथो रक्तकन्दलो विद्रुमश्च सः । लतामणिः प्रवालः स्याद्राजपट्टो विराटजः ॥ ४६८
 कुंरुविन्दः पद्मरागो दधीचास्थि तु हीरकम् । खर्णं लोहवरं चाग्निबीजं चाम्पेयमित्यपि ॥ ४६९
 रूप्ये श्वेतं रङ्गबीजमिन्दुकान्ते मणीचकम् । ताम्रकं तु लोहितायः सूर्याङ्गं मुनिपित्तलम् ॥ ४७०
 कंसे तु कांस्यकं सास्थिताम्रार्धमथ मौक्तिकम् । रसोपलं शुक्तिबीजं सिन्दूरं रक्तवालुकम् ॥ ४७१
 पारदः सिद्धधातुः स्याद्भरबीजं च सूतकम् । रङ्गं सुरेभं मृद्वङ्गं कुसुम्भं ग्राम्यकुङ्कुमम् ॥ ४७२
 हरिताले तु कर्चूरं गोनर्दो नटसंज्ञकः । दारदं तु हिङ्गुलु स्याद्विङ्गुलं रक्तपारदम् ॥ ४७३
 रसगन्धो गन्धरसो गन्धोरं मसिवर्धनम् । क्षारस्तु स्याद्यवक्षारो यवशूकश्च रेचकः ॥ ४७४
 शिलाजतु शिलाव्याधिखिफला तृफलापि च ॥ ४७५

इति वैश्यवर्गः ॥ ९ ॥

शूद्रस्तु पादजो दासो ग्रामकूटो महत्तरः । मालिकः पुष्पलावः स्यात्कुम्भकारस्तु मृत्करः ॥ ४७६
 दण्डभृत्पलगण्डस्तु सुधाजीवी च लेपकः । कायस्थे कूटकृत्पञ्जीकरश्चित्रकरे कृणुः ॥ ४७७
 चर्मरः कुरटः पादकृत्कलादस्तु गौञ्जिकः । नाडिधमः स्वर्णतालो वात्सीपुत्रस्तु नापितः ॥ ४७८
 चन्द्रिलो नखकुट्टश्च रजकः कर्मकीलकः । कल्पपालः पानवणिग्देवलस्त्रमरद्विजः ॥ ४७९
 अजाजीवस्तु जावालो निष्कश्चण्डाल उच्यते । कुक्कुरे दीर्घसुरतवान्तादरसनालिहः ॥ ४८०
 रतत्रणो ग्राममृगस्तथेन्द्रमहकामुकः । कपिलो वक्रपुच्छश्च शयालुररतत्रणः ॥ ४८१
 शुन्याः स्तन्यं शुनीरं स्याच्चौरः शङ्कितवर्णकः । स्यात्कुम्भिलश्च प्रचुरपुरुषोऽथ कुजम्भिलः ॥ ४८२
 सुरङ्गाहिरधश्चौरौ वन्दीकारस्तु माचलः । प्रसह्य चौरश्चिल्लभः स्त्रीचौरौ रतहिण्डकः ॥ ४८३
 काव्यचौरश्चन्द्ररेणुः कुड्यच्छेद्यं तु खानिकम् । संधिः सुरङ्गा तद्भेदाः श्रीवत्सगोमुखादयः ॥ ४८४
 कपाललासिका तर्कुस्तर्कुशाणस्तु श्लामकः । वर्तनी तर्कुपीठी स्यात्पिञ्जनं तूलकार्मुकम् ॥ ४८५
 तूलः पिचुः पिचु तूलं पिञ्जिका तूलनालिका । त्रिषु द्वारापणं सूत्रपर्णं यत्तेन वेष्टयते ॥ ४८६
 निर्वेटनं नाडिचीरमेकाष्टी तूलशर्करा । तत्रकाष्ठं तुरी स्त्री स्याद्व्रीष्महासेन्द्रतूलके ॥ ४८७
 पन्नद्वी पादुका प्राणहिता पादरथीत्यपि । कारावी जङ्गमकुटी भ्रमत्कुट्यथ खर्परा ॥ ४८८
 रारित्रा मूर्धखोलं च सैव पत्रपिशाचिका । वासी तु तक्षणी न स्त्री क्रकचं पत्रदारकः ॥ ४८९
 मद्यं त्वरिष्टं मैरेयं कत्तोयं कापिशायनम् । माध्वीकं मधुमाध्वीकं कपिशी काचमालिका ॥ ४९०
 वीरा दैत्या प्रसन्ना च माधवी गन्धमादनी । गौडी च वालकली मध्वासवपकरसौ नरौ ॥ ४९१

१ 'भासुरः' घ. २ 'अश्मसारस्त्विन्द्रनीलो' घ. ३ 'वैदूर्य' घ. ४ 'कुंरुविन्दः' घ. ५ 'कूटवित्' क-ख-ग.
 ६ 'स्वर्णकारो' घ. ७ 'रतहिण्डकः' क-ख-ग. ८ 'कपालपासिका' क, 'कपालनालिका' घ. 'कर्पासलासिका'
 इति योग्यम्. ९ 'सामकः' घ.

नलिनी नारिकेलस्य सुरा तालस्य तालकी । स्मरासवं मुखसुरं पारी स्त्री पानभाजनम् ॥	४९२
शुण्डापानं मदस्थानं द्यूतकृत्कृष्णकोहलः । देवसभ्यस्तु सभिको लग्नकस्तृणमत्कुणः ॥	४९३
चञ्चुरी तिन्तिडीद्यूते पञ्चनी शारिष्टृङ्गला । अष्टकाङ्गं नयपीठी नयस्तु जतुपुत्रकः ॥	४९४

इति शृङ्गर्गः ॥ १० ॥

इति त्रिकाण्डशेषे द्वितीयं काण्डम् ।

तृतीयं काण्डम् ।

क्षेमंकरोऽरिष्टतातिः स्रद्धद्रंकरशंकरो । आमुष्यायणनिर्ज्ञातौ पुत्रान्नादः कुटीचकः ॥	४९५
स्थपुटं विषमं संचारजीवी शरणार्पकः । अभिपन्नः शरण्यार्थी पाण्डुपृष्ठस्वलक्षणः ॥	४९६
उद्गटोड्डामरोत्ताला आविष्टः प्रेतवाहितः । प्रेङ्खोलितस्तरलितस्तृषितस्तर्षितः सतृट् ॥	४९७
ऊर्ध्वस्थोर्ध्वदमौ तुल्यौ ग्राम्यो ग्रामेयकः स्मृतः । पराचीनः प्रतीपः स्यात्समीचीनः समञ्जसः ॥	४९८
स्वस्थानस्थः परान्द्वेष्टि यः स गोष्ठश्च उच्यते । दाता तु दारुर्मुचिरः स्याद्विदग्धस्तु नागरः ॥	४९९
षिङ्गो व्यलीकः षट्प्रज्ञः कामकेलिर्विदूषकः । पीठकेलिः पीठमर्दो भविलश्छिदुरो विटः ॥	५००
प्रघटाविच्छास्त्रगण्डौ मेधावी मेधिरः समौ । युक्तं परिमिते भीमं त्वाभीले प्रश्रुतः श्रुतः ॥	५०१
शिथिलेऽवोद आर्द्रे स्याच्छिरस्थो नायकः स्मृतः । स्यादायः शूलिकस्तीक्ष्णकर्मा शोचोऽनहंकृतिः ॥	५०२
कुसुत्या विभवान्वेषी पार्श्वकः संधिजीवकः । वाक्याभिधायी पुरुषः पृष्ठमांसाद उच्यते ॥	५०३
भार्याटः स्वस्त्रिया दातान्नार्थं दूषकपांसनौ । धृष्णुर्धृष्णगदधृग्धृष्टो दशेरः सुप्तवातुकः ॥	५०४
देशकः शासिता शास्ता शिक्कुरव्यवसायवान् । चकितः शङ्कितो भीतः प्रतियत्नः प्रयत्नवान् ॥	५०५
आधर्मिकाधार्मिकः स्यात्प्रस्तुतान्तरितौ समौ । कृपणो दृढमुष्टिः स्यादेवयुर्धार्मिकः सुकृत् ॥	५०६
भेनः स्मयो मनोज्ञः स्याच्चक्षुष्यः प्रियदर्शनः । लडहं भद्रकं न्यूङ्गं लगडं चारु बन्धुरम् ॥	५०७
भट्टारो भगवान्पूज्यः शक्तिप्रतिबलौ समौ । पटुः पाटविको धूर्तः स्थगस्तीक्ष्णस्तु राजघः ॥	५०८
संबन्धी गुणवान्संयुग्मिन्नयुर्मिन्नवत्सलः । धर्मार्थकाममोक्षेषु लोकतत्त्वार्थयोरपि ॥	५०९
षट्सु प्रज्ञास्ति यस्योच्चैः स षट्प्रज्ञ इति स्मृतः । मध्यस्थस्तु विष्टेष्टः स्याद्भुग्नपृष्ठस्त्वसंमुखः ॥	५१०
स्यात्कथंकथिकः प्रष्टा विचक्षुर्विमनाः स्मृतः । प्रतारितो व्यसितः स्यात्प्रोत्थस्तु प्रार्थितो मतः ॥	५११
माशब्दिकः प्रतिषेद्धा जडमातृमुखौ समौ । प्राणं पुराणं भिन्नं तु व्यवच्छिन्नं विशेषितम् ॥	५१२
विनाकृतं विरहितं मुक्तं निर्व्यूढमुच्यते । तिक्तः कषायः सुरभिः कक्खटो निर्भरो दृढः ॥	५१३
निःसंधिश्च निवातश्च समूढं शोधितं समे । स्यादागन्तुकमाहार्यं समे पक्विमपाकिमे ॥	५१४
कोमलं पेलवं पापे त्वधमापसद्व्रुवाः । रोमाञ्चितो हृष्टरोमा आजानेयास्तु निर्भयाः ॥	५१५
अन्यासाधारणं त्वावेशिकं प्रातिष्ठितं च तत् । भिन्नकः क्षपणोऽह्नीको बौद्धो वैनाशिकः स्मृतः ॥	५१६
और्ध्वस्रोतसिकः शैवः कौल आन्वयिकः स्मृतः । पाश्चात्तिकः पाशुपतश्चिद्रूपः स्फूर्तिमान्मतः ॥	५१७
प्राज्ञ उद्धाटितज्ञः स्याच्छंवशंयुशुभंयवः । गौरवितास्वार्यमिश्राः श्लाघ्ये तत्रभवन्मुखाः ॥	५१८
स्याद्देवानांप्रियः क्षेपे हतको बन्धुदग्धवत् । अणुः कनीयानल्पिष्ठः पिण्डितं गुणितं हतम् ॥	५१९

१ 'विज्ञातौ' घ. २ 'कुसुष्ट्या' क-ख-ग. ३ 'शिकुः' घ. ४ 'मनआपो' घ. ५ 'निसृष्टः' घ. ६ 'स्तु संमुखः' घ. ७ 'विवक्षुः' क-ख-ग. ८ 'त्यक्ते' घ. ९ 'प्रातिस्विकं' क, 'प्रातिष्ठिकं' ख-ग.

खट्वारूढोऽविनीतः स्यान्मरालमसृणे समे । प्राञ्जलः प्रगुणोऽजिह्वः प्राणाय्यः साध्वनिन्दितः ५२०
 त्वं त्वद्भिन्नं चान्यतरदपधुलमपष्टु च । करम्बितं तु खचितं रुषितं त्ववगुण्ठितम् ॥ ५२१
 स पात्रेसमितोऽन्यत्र भोजनान्मिलितो न यः ॥ ५२२

इति विशेष्यनिघ्नवर्गः ॥ १ ॥

विधिर्विधानं कर्मास्त्री क्रिया कृत्वा विधा कृतिः । व्याप्यं तु साधनं कर्म युताजयं तु संगतम् ५२३
 अङ्गारितं पलाशानां कलिकोद्गमने मतम् । जलयन्त्रगृहं धीरैः समुद्रगृहमुच्यते ॥ ५२४
 लहृडं च विदुः स्वल्पे सोमालं कुसुमाकरे । स्तनाभोगः स्तनभरः परभागः स्वसंपदि ॥ ५२५
 आलिङ्गनं लैङ्गपालिः श्लिषा खट्विस्त्वसद्वहः । स्यादज्ञेऽनेडकः सग्धिः सहभोजनमित्यपि ॥ ५२६
 धार्मिकाणां तु संभूय भोजनं गणचक्रकम् । क्रीडाक्रीडकयोर्देशं सेवायां सेवके च सेः ॥ ५२७
 दानं दायोऽथ दुर्जातं दुःषमं चासमञ्जसम् । कलञ्जौ तौ विषास्त्रेण हतौ यौ मृगपक्षिणौ ॥ ५२८
 छेकोक्तिर्वक्रभणितं गोमुखं तूपलेपनम् । वैर्धापनार्थं यत्पूर्णपात्रं पूर्णानकं च तत् ॥ ५२९
 थुथुको विक्रियामात्रादुद्भूतायनमुच्यते । बुद्धद्रव्यं सौपिकं स्यात्सर्वं द्रव्यं च वस्तु च ॥ ५३०
 लेशस्तूपपदं गन्धोऽनुबन्धेषत्करावपि । छेदः खण्डोऽस्त्रियां गालिः शपनं शमनं शमः ॥ ५३१
 वप्रस्तु धूलिकेदारः प्सा वीतिर्भक्षणं च सा । मैत्रेयिका मित्रयुद्धं पर्यङ्कस्त्ववसक्थिका ॥ ५३२
 अथ हेतुरुपादानं प्रत्ययाः सहकारिणः । अनुमा त्वनुमानं स्याद्व्याप्यं लिङ्गं च साधनम् ॥ ५३३
 प्रत्यक्षोपाक्षमध्यक्षं धन्धो धान्ध्यमपाटवम् । बोधो बोधिः समज्ञा तु ज्ञानं स्यात्समुदागमः ॥ ५३४
 ऋषिः शास्त्रकृदाचार्यः शास्त्रं तु स्मृतिरागमः । सांख्यं समीक्ष्यं स्याद्विव्यदोहनं तूपयाचितम् ५३५
 करणिं रूपमिच्छन्ति स्यादास्फाले झलज्झला । रामेण रावणवधो रामायणमथोच्यते ॥ ५३६
 वस्त्रग्रन्थिश्च नीवी च मणितं रतकूजितम् । श्वभ्रोऽवपातो हृल्लेखस्तर्कश्चीर्णं तु शीलितम् ॥ ५३७
 एकीया एकपक्षाः स्युः सहीयाः सहभाविनः । कुलीरात्येगविर्जानपदा राष्ट्रनिवासिनः ॥ ५३८
 प्रत्यक्षव्यक्तदृष्टार्थश्चाथ वर्तनतर्कुटे । चिररात्रं दीर्घरात्रमामिक्षा मस्तु वाजिनम् ॥ ५३९
 तदालं प्रमुखं राजमल्ल उत्सिक्त उद्धतः । द्वैधं विवाद आरम्भ आदराडम्बरार्थकः ॥ ५४०
 रभसो गमकारिलं कौमुदी कार्तिकोत्सवे । आवेशाटोपसंरम्भाः प्रियवाक्चटुचाटुनी ॥ ५४१
 प्रतिरूपं प्रतिच्छन्दः संवेशनरतिक्रिये । अभ्यासः खुरली योग्या निर्वर्णननिभालने ॥ ५४२
 शालिनीकरणं न्यग्भावनं गन्धनसूचने । भावः पदार्थो धर्मः स्यात्सत्त्वं तत्त्वं च वस्तु च ॥ ५४३
 संदर्भस्तु प्रबन्धः स्याद्ग्रन्थो द्वात्रिंशदक्षरी । सर्गबन्धो महाकाव्यं महारूपकनाटके ॥ ५४४
 अथ वाङ्मयभेदाः स्युश्चम्पूः खण्डकथा कथा । आख्यायिका परिकथा कलापकविशेषकौ ॥ ५४५
 संदानमनिरुद्धं च प्रकीर्णं गुच्छकादि च । सर्गो वर्गः परिच्छेदोद्द्योताध्यायाङ्कसंग्रहाः ॥ ५४६
 उल्लासः परिवर्तश्च पटलः काण्डमस्त्रियाम् । स्थानं प्रकरणं पर्वार्हिकं च ग्रन्थसंघयः ॥ ५४७
 प्रज्ञप्तिः परिभाषाशैलीसंकेतसमयकाराश्च ।
 प्रतिवाणिः प्रतिवचनं समुदाचारस्वभिप्रायः ॥ ५४८

१ इदमर्धपत्रं क-ख-ग. पुस्तकेषु 'धार्मिकाणां तु' इत्यतः प्राक्पठितम्. २ 'जलहं तु' घ, 'लहृडं' ख-ग.
 ३ 'अङ्गपालिः' घ. ४ 'दोःस्थः' घ. ५ 'सः' घ. ६ 'वार्धायनात्' घ, 'वधापकाष्टं' क-ख-ग. ७ 'अवसा-
 पिका' ख-ग. ८ 'द्वैविध्यं द्विविधं वाधि' क-ख-ग. ९ 'सर्वबन्धो' घ, 'सर्वगन्धो' ख-ग.

अप्रतिरूपकथा स्यात्संगणिका छोरणं परित्यागः ।	
स्यादुद्धर्तनमन्तर्हसस्त्रिषु पिण्डमाहारः ॥	५४९
अध्यवसर्गः प्राकाम्यं स्वाच्छन्द्यानुमननमित्यपि च ।	
आकल्पक उत्कण्ठा चिन्ताकर्मण्यथास्यानम् ॥	५५०
आक्षेपोऽत्याकारः स्वाध्यायः स्यान्निरन्तराभ्यासः ।	
हर्षस्वनः किलकिला सदृशस्पन्दस्तु निस्पन्दः ॥	५५१
अवसानं तु विरामोऽमध्यमथो मण्डलं चक्रम् ।	
स्यादारम्भः प्रस्तावना तदामुखमपि ज्ञेयम् ॥	५५२
इति संकीर्णवर्गः ॥ २ ॥	

स्वरकाद्यादिकाद्यन्तक्रमान्नानार्थसंग्रहम् । विहायामरकोषोक्तमकार्षीत्पुरुषोत्तमः ॥ ५५३

शक्रार्कपर्णयोश्चार्कोऽभीकस्वभयकामिनोः । रूपकान्तिकयोश्चाङ्गोऽलिमकौ भेककौकिलौ ५५४

अन्तिकं निकटं चुलिर्नाट्योक्तौ चाग्रजान्तिका । अनीकोऽस्त्री रणे सैन्ये गौर्यां मातरि चाम्बिका ॥

स्यादश्मन्तकमुद्धाने मल्लिकाच्छदनेऽपि च । आह्निकं दिननिर्वर्त्ये तल्लीबं नित्यकर्मणि ॥ ५५६

स्यादाच्छुरितकं हासविशेषे च नखक्षते । उदर्क एष्यत्कालीयफले मदनकण्टके ॥ ५५७

स्त्रियामुत्कलिका हेलोत्कण्ठासलिलवीचिषु । कोशज्ञे कौशिको विश्वामित्रे गौर्यां च कौशिकी ५५८

कृष्णत्वे च हिमान्यां च गौरीकाल्योश्च कालिका । वर्षोपले स्त्री करका करङ्गे करकोऽस्त्रियाम् ॥ ५५९

कुसुम्भे दाडिमे पक्षिभेदे च करकः पुमान् । करमध्याङ्गुलौ च स्यात्कर्णिकाथ द्रुमान्तरे ॥ ५६०

द्विके धृष्टे च काकः स्यात्कौतुकं मङ्गलेच्छयोः । भोग्येऽप्यथ स्यात्कुलकं श्लोकैकार्थ्यपटोलयोः ५६१

कुलकौ नाककाकेन्दू क आत्मा च सुखं च कम् । पेचकस्त्रीजितौ काकरूकौ कौलेयकः शुनि ॥

कुलीने चाथ कनकं धत्तूरे नागकेसरे । चम्पके किंशुके हेमि कृषकौ फालकर्षकौ ॥ ५६३

रोमाश्चेक्षुद्रशत्रौ च द्रुमाङ्गे कण्टकोऽस्त्रियाम् । राजधान्यां नितम्बेऽद्रेर्वलये कटकोऽस्त्रियाम् ॥ ५६४

वेणौ ना कार्मुकं चापे गुणवृक्षेऽपि कूपकः । कैल्को विभीतके तैलादिशेषे चाथ कञ्जुकः ॥ ५६५

निर्मोके चोलके वारवाणेऽथ कुशिको मुनौ । शैले किष्कुः प्रकोष्ठेऽपि व्याख्याश्लोकेऽपि कारिका ॥

खगे यमे छद्मविप्रे कङ्कः सूच्यां च कूर्चिका । क्रमुको भद्रमुसेऽपि कोकश्चक्रे वृकेऽपि च ५६७

पुनर्नवाकारवेहपर्णासेषु कठिलकः । कृकवाकुर्मयूरेऽपि वंशे दैत्ये च कीचकः ॥ ५६८

नीचेऽपि क्षुल्लको मूर्धन्त्राणे नाकौ च खोलकः । चौरान्दुरू च खनकौ गोलकौ मणिजारजौ ॥

खगे नग्रे च गोरङ्कः संख्याभेदेऽपि गण्डकः । शृङ्गां च ग्रामयुद्धे च ग्राममद्गुरिका स्त्रियाम् ५७०

गान्धिको लेखकेऽपि स्याद्गृह्यकश्छेकनिघ्नयोः । ग्रन्थिकौ पार्थदैवज्ञौ ग्रथिपर्णे च न द्वयोः ॥ ५७१

वेश्यायूथ्योश्च गणिका चषकं सरकेऽपि च । कण्ठालंकारखद्योतविद्युत्सु चिलमीलिका ॥ ५७२

चारको भोजके बन्धे नाटकाङ्गेऽपि चूलिका । चित्रकं चित्रके ह्रीबं व्याघ्रैरण्डौ च चित्रकौ ॥

गृहासक्ते पक्षिमृगे छेको नागरके त्रिषु । कम्बौ जलकरङ्कः स्यान्नारिकेलफलेऽपि च ॥ ५७४

१ 'मालुकाछदने' क-ख-ग. २ 'कल्पे' क. ३ अनेकार्थकैरवाकरकौमुद्यां तु 'फाले' इति मूलं पठित्वा 'फाले यथा—'दारयन्कुशिकेनोर्वीम्' इति व्याख्यातम्.

जैवातुकः कृशे चन्द्रे दीर्घायुषि च स त्रिषु । जालिका वस्त्रभित्कूटकृतैवर्तौ च जालिकौ ५७५
 जङ्घायामद्रिभित्तौ च खनित्रे ग्रावदारणे । कपित्थे चास्त्रियां टङ्कष्टुण्डकावल्पशोणकौ ॥ ५७६
 तिलकं चित्रके क्लोमि ना तरौ तिलकालके । गृहदारौ तण्डकोऽस्त्री समासप्रायवाचि च ॥ ५७७
 तुरुष्कः सिंहके देशे प्राण्यङ्गे त्रितये त्रिकम् । कूपाङ्गे स्त्री तिक्तशाकः खदिरे वरुणदुमे ॥ ५७८
 दैत्ये ना कर्णधारे च तारकं दृशि भे न ना । द्विकौ काकचक्रवाकौ पृथ्यां कन्दे दलाढकः ॥ ५७९
 नरको निरये दैत्ये नौवाहे स्यान्नियामकः । सभ्ये गुरौ च नवफलिका नवरजस्यपि ॥ ५८०
 नालीकौ पञ्चनाराचौ वृन्देऽपि पेटकोऽस्त्रियाम् । सौभाग्येऽपि पताका स्यात्पङ्कोऽस्त्री कर्दमाहसोः ॥
 पञ्चालिका वस्त्रकृतपुत्रिकागीतभेदयोः । मणिदोषे शिलाभेदे पुलको लोमहर्षणे ॥ ५८२
 पर्यस्त्यामपि पल्यङ्कः प्रियको मृगनीपयोः । पुष्पकं कंकणेऽपि स्यात्पराको व्रतखङ्गयोः ॥ ५८३
 चामरे ग्रन्थभेदे च विस्तरेऽपि प्रकीर्णकम् । सितच्छत्राब्जयोः पुण्डरीकं पुंसि तु दिग्गजे ॥ ५८४
 व्याघ्रे च कोषकारे च पाकौ पचनशावकौ । पुष्कलको गन्धमृगे कीलके क्षपणेऽपि च ॥ ५८५
 कपर्दरज्जुराजीवबीजकोषे वराटकः । वृन्दारकौ सुरश्रेष्ठौ गिरिमेधौ बलाहकौ ॥ ५८६
 पिञ्जे ना सिकता कर्णभूषा कन्या च वालिका । शिवमल्लयां बकः कहे राज्ञि भट्टारकः सुरे ॥ ५८७
 भूमिका रचनायां च मूर्त्यन्तरपरिग्रहे । मधुका वल्लिभेदे च बर्हिचन्द्रे च मेचकः ॥ ५८८
 हारभेदे माणवको बाले कुपुरुषे वटौ । मयूरकोऽपामार्गे च हंसभेदेऽपि मल्लिका ॥ ५८९
 युतकं वस्त्रभेदे च यौतके संशयेऽपि च । यमकं संयमे शब्दालंकारे यमजे त्रिषु ॥ ५९०
 याज्ञिको याजके दर्भे विले रोकं रुचौ पुमान् । राका दृष्टरजःकन्या कच्छूः पूर्णेन्दुपूर्णमा ॥ ५९१
 नीलवस्त्रेऽक्षितारायां लोचको निर्मतौ त्रिषु । नगरीशाखयोर्लङ्का करिण्यामपि बन्धकी ॥ ५९२
 गुप्तावनाथे गरुडे जिने विघ्ने विनायकः । वृषाङ्गौ शिवभल्लातौ वञ्चकौ धूर्तफेरवौ ॥ ५९३
 वैदेहको वाणिजके वैश्यायामपि शूद्रजे । वैलक्ष्याकार्ययोः क्लीबं व्यलीकं त्रिषु नागरे ॥ ५९४
 बाल्हीकं बाल्हिकं धीरहिङ्गुनोर्नाश्वदेशयोः । विपाकः परिणामेऽपि तिलकेऽपि विशेषकः ॥ ५९५
 शङ्कुः कीलकसंख्यास्त्रजलजन्तुषु दृश्यते । शिशुकः शिशुमारेऽपि शुक्रं ग्रन्थिशिरीषयोः ॥ ५९६
 कीरे रावणपात्रे ना वचापि शतपर्विका । शल्कश्रूणेऽपि शूकस्तु स्यादनुक्रोशशृङ्गयोः ॥ ५९७
 शिलातको विलेपेऽष्टे शुल्को यौतकदानयोः । श्वाविद्वृक्षश्च शल्लव्यौ मणिखङ्गे च सस्यकः ५९८
 शीघ्रौ च शीघ्रुपाने च सरकोऽरुयथ जन्मनि । सूतकं पारदेऽप्यस्त्री सूचकौ खलकुक्कुरौ ॥ ५९९
 युग्मे संघाटिका कुट्टन्यां च गद्येऽपि हारकः । वाद्यभेदे हुडुक्कः स्यादात्यूहे च मदोत्कले ॥ ६००
 इन्दुरेखा गुडूच्यां च पूः सुखं स्वर्नभश्च खम् । गोमुखं लेपने वाद्यभाण्डे सर्पेऽपि दुर्मुखः ॥ ६०१
 त्रिशिखं स्यात्त्रिशूलेऽपि न्यूङ्गः सान्नि मनोरमे । नखं शुक्तौ कररुहे कूर्मे पञ्चनखो गजे ॥ ६०२
 आदौ प्रधाने प्रमुखं वैशाखो मन्थमासयोः । काण्डे ना विशिखा रथ्या विशाखा भे गुहे पुमान् ॥
 लेखो देवेऽपि पङ्क्तौ स्त्री शिखा चूडाग्रयोरपि । शाखा वेदविभागेऽपि सखा मित्रसहाययोः ॥ ६०४
 सुमुखस्ताक्षर्यपुत्रे च शोभनास्यगणेशयोः । सुमुखी शोभनास्याथापवर्गस्यागमोक्षयोः ॥ ६०५
 शरीरोपायाप्रधानेष्वङ्गं पुंभूम्नि नीवृति । संबोधनेऽङ्गाव्ययं स्यादयोगो विधुरेऽपि च ॥ ६०६
 शपथेऽप्यभिषङ्गः स्यादनङ्गं स्त्रे स्मरे पुमान् । पूर्णत्वयन्तावाभोगावायोगो व्यापृतावपि ॥ ६०७

जङ्गमेङ्गितयोरिङ्गो नाट्य ईहामृगो वृके । फलं पूगस्य चोद्वेगमुत्सर्गो न्यायदानयोः ॥ ६०८
 सामान्येऽप्युपरागस्तु ग्रहेऽर्केन्द्रोश्च दुर्नये । हस्तच्छेदे तु सस्यानां कटभङ्गो नृपालये ॥ ६०९
 कथाप्रसङ्गो वातूले विषवैद्ये च वाच्यवत् । देशे कलिङ्गो धूम्याटे कलिङ्गं कौटजे फले ॥ ६१०
 त्रिषु दक्षे विदग्धे च खड्गौ निखिंशगण्डकौ । स्वर्गे वज्रे च रश्मौ च बलोवर्दे च गौः पुमान् ६११
 स्त्री बाणरोहिणीदृग्धी दिग्वाग्भूषणसु भूम्नि च । वैधव्ये नृपनाशे च छत्रभङ्गः प्रकीर्तितः ॥ ६१२
 अश्वगन्धापि तुरगी तुङ्गौ पुंनागसोच्छ्रयौ । दीर्घाध्वगः स्यादुष्ट्रेऽपि निषङ्गः सङ्गतूणयोः ॥ ६१३
 नागः श्रेष्ठेभसर्पेषु क्लीवं सीसकरङ्गयोः । वृक्षे स्यात्पुंसि पुंनागः पतङ्गः शलभे रवौ ॥ ६१४
 काकोदुम्बरिकायां स्त्री फल्गुस्त्रिषु निरर्थके । पालने व्यवहारे च निर्वेशे पण्ययोषिताम् ॥ ६१५
 भोगः सुखे धने चाहेः शरीरफणयोरपि । भगं वैराग्ययोनीच्छाज्ञानैश्वर्येषु चेष्यते ॥ ६१६
 तरङ्गभेदयोर्भङ्गो भङ्गा सस्ये शणाह्वये । एकदेशांशयोर्भागो भृङ्गो धूम्याटकेऽपि च ॥ ६१७
 भुजङ्गो भुजगे षिङ्गे जामदग्न्यतटौ भृगू । मृगोऽन्विष्टौ च मार्गस्तु मासान्वेषणवर्त्मसु ॥ ६१८
 योगश्चारेऽपूर्वलाभे सूत्रे विस्रब्धवातिनि । उपाये संगतौ ध्यानौषधसंनाहयुक्तिषु ॥ ६१९
 नृत्ये रणे खले रागे रङ्गः क्लीवे त्रपुण्यपि । रागः क्लेशादिके रक्ते मात्सर्ये लोहितादिषु ॥ ६२०
 चक्रे रथाङ्गं कोके ना रक्ताङ्गो मङ्गलेऽपि च । व्यक्ते सांख्योदिते लिङ्गं स्थाणौ शेफसि लक्षणे ६२१
 पुंस्त्वादौ च वराङ्गं तु गुडत्वचि गजे पुमान् । वल्गुश्छागेऽपि वेगस्तु महाकालफलेऽपि च ॥ ६२२
 जलोत्क्षेपे समुद्रेऽपि शृङ्गमुत्कर्षचिह्नयोः । शार्ङ्गं धनुर्विष्णुधनुः संभोगो रतभोगयोः ॥ ६२३
 ओघः स्याद्दुतनृत्येऽपि काचिधौ काश्चनोन्दुरू । निदाधौ स्वेदतापौ च प्रतिघा रोषघातयोः ६२४
 परिधौ योगभेदेऽपि मेघो वारिदमुस्तयोः । महार्घस्तु महामूल्ये पुंसि लावकपक्षिणि ॥ ६२५
 पृक्कायां स्त्री लघुः क्लीवं शीघ्रे कृष्णागुरुण्यपि । प्रतिमापूजयोरर्चा क्रौञ्चः पक्ष्यद्विभेदयोः ॥ ६२६
 कूर्चमस्त्री भ्रुवोर्मध्ये श्मश्रुकैतवयोरपि । इभ्यां स्त्री गुरुपुत्रे ना केशे शुष्कव्रणे कचः ॥ ६२७
 देशभेदेऽपि काञ्ची स्यादथ स्थासकतर्कयोः । चर्चिकायां च चर्चा स्यात्त्वक्स्त्री चर्मगुडत्वचोः ॥ ६२८
 वामने पामरे नीचो नमुचिर्दितिजे स्मरे । मरीचिर्मुनिभेदेऽपि चौरवह्नी मलिम्लुचौ ॥ ६२९
 कक्कोलेऽपि च मारीचो मोचा शात्मलिरम्भयोः । कुक्कुरे रतनारीचः शीत्कारे वरयोपिताम् ६३०
 केतुग्रहे तु विकचो वीचिः सुखतरङ्गयोः । स्वल्पेऽपि शारिकायां च वचा ग्रीष्मामलौ शुची ॥ ६३१
 सूची नृत्यप्रभेदे च व्यधनीशिखयोरपि । वाराही चीरिका कच्छा कच्छोऽनूपे द्रुमान्तरे ॥ ६३२
 पिच्छा स्त्री भक्तमण्डेऽपि लाङ्गले पिच्छमस्त्रियाम् । पद्मधन्वन्तरी चाब्जावण्डजः खगभीनयोः ॥
 निचुलेऽप्यम्बुजोऽजस्तु ब्रह्मविष्णुस्मरेष्वपि । स्यादङ्गजः स्मरे केशे पुत्रे रक्ते नपुंसकम् ॥ ६३४
 उत्साहकार्तिकावूर्जौ कम्बोजो देशशङ्खयोः । नखे करञ्जे करजः कुब्जो न्युब्जे द्रुमान्तरे ॥ ६३५
 खनौ सुरागृहे गज्जा गुञ्जे पटहकृष्णले । जघन्यजोऽनुजे शूद्रे जलजं शङ्खपद्मयोः ॥ ६३६
 चिह्नशेफः पताकासु खट्वाङ्गेऽपि ध्वजोऽस्त्रियाम् । नीरजं कमले कुष्ठे पिञ्जा हिंसाहरिद्रयोः ॥ ६३७
 भरद्वाजो गुरोः पुत्रे व्याघ्राटाख्ये च पक्षिणि । बुधैः ख्यातो भरद्वाजो द्रोणाचार्ये मुनावपि ६३८
 भृङ्गराजः खगौषध्योर्लङ्घने मुनिभेषजम् । आगस्त्यहरीतक्यां च रुजा स्याद्रोगभङ्गयोः ॥ ६३९
 मुस्तेऽपि वनजो बीजं रेतस्तत्त्वार्थहेतुषु । व्याजः शाठ्येऽपदेशे च स्वेदरक्तात्मजाः स्वजाः ६४०

१ 'लटे' क-ख-ग. २ 'विल्व' क-ख-ग. ३ 'खड्गाङ्गे' क-ख-ग. ४ 'भारद्वाजो' हैमोदिन्योः.

निसर्गे सहजः पुंसि सहोत्थे वाच्यलिङ्गकः । संनद्धसंभृतौ सज्जौ हिमजा पार्वती शची ॥ ६४१
अज्ञस्त्रिषु जडे मूर्खे कृतज्ञः कुक्कुरेऽपि च । संज्ञा सूर्यप्रियायां च सर्वज्ञः शंकरेऽपि च ॥ ६४२
अरिष्टं सूतिकागारे तक्नेऽपि च पुमांस्त्वयम् । काके निम्बे च लशुने गर्ते कूपे खिलेऽवटः ॥ ६४३
अत्यर्थक्षौमयोरट्टः कृताविष्टं प्रिये त्रिषु । केशटस्त्वोकणे विष्णौ कृपीटमुदरे जले ॥ ६४४
पुंश्चले कुण्डकीटः स्याज्जाराच्च ब्राह्मणीसुते । समये च क्रियाकारे किलिञ्जशवयोः कटः ॥ ६४५
कोटिः संख्यापि करटो वाद्यभाण्डकुविप्रयोः । कुलीरे कर्कटो राशौ कृष्टिः कर्षे बुधे पुमान् ॥ ६४६
अप्रियेऽपि कटुः कुम्भे कुटो ना भवने द्वयोः । सुरायां स्त्री कीकटस्तु निःस्ने देशे मितं पचे ॥ ६४७
खेटः शिङ्गाणके हीने गृष्टिर्धेन्वोषधीभिदोः । सूकरे पुंसि घृष्टिः स्यात्स्पर्धाघर्षणयोः स्त्रियाम् ॥ ६४८
घोण्टा तु बदरे पूगे देहांशे वर्णने चटुः । निश्वासे दशनोच्छिष्टश्रुम्बे दन्तच्छदेऽपि च ॥ ६४९
परिमाणमुदोर्दिष्टिर्दिष्टः कालोपदिष्टयोः । धाराटौ चातकहयौ कपाटेऽपि च निष्कुटः ॥ ६५०
कोटरेऽप्यथ पट्टः स्यात्फलके नृपशासने । प्रत्याख्याते प्रेषिते च प्रतिशिष्टं त्रिलिङ्गकम् ॥ ६५१
पर्कटी प्लक्षवृक्षे च पूगादेश्च नवे फले । वटी त्रिषु गुणे पुंसि न्यग्रोधे च कपर्दके ॥ ६५२
वर्वट्यौ ब्रीहिभिद्वेश्ये नटौ भरतकामुकौ । मोरटं गोर्नवे क्षीरेऽङ्कोटपुष्पेक्षुमूलयोः ॥ ६५३
म्लिष्टं म्लाने कुवचने मर्कटी शूकशिम्ब्यपि । लाटौऽशुके च देशे च व्युष्टं कल्ये त्रिषूषिते ॥ ६५४
पथि वस्तुनि वाटः स्याद्विकटं विवृतं वृहत् । वर्कराटः कटाक्षे च स्त्रीणां स्तननखक्षते ॥ ६५५
भद्रप्रेषणयोर्विष्टिर्वर्णाटौ कामिगायनौ । विटोऽब्धिलवणे षिङ्गे मूषिके खदिरेऽपि च ॥ ६५६
प्राञ्चलोहे श्रुतिकटः प्रायश्चित्तभुजङ्गयोः । स्फुटिः स्फोटे च कर्कट्यां हृष्टः प्रतिहतेऽपि च ॥ ६५७
वैश्याद्विजन्मजेऽम्बष्ठः पाठायूथिकयोः स्त्रियाम् । काष्ठा कालेऽपि कोष्ठस्तु स्वकीयेऽप्यथ सुध्वनौ ॥
ग्रीवादेशेऽपि कण्ठः स्यात्कुष्ठं रोगौषधीभिदोः । दात्यूहे कालकण्ठः स्याच्छिवखञ्जनयोरपि ॥ ६५९
ज्येष्ठो मासि च वृद्धे च ज्येष्ठा च गृहगोधिका । अम्बललोण्यां दन्तशठा ना जम्बीरकपित्थयोः ॥
प्रकोष्ठौ बाहुगेहांशौ वरिष्ठं मरिचेऽपि च । ताम्रे चौरुतरे चाथ मध्यस्थखलयोः शठः ॥ ६६१
शोठोऽलसे च मूर्खे च सूत्रकण्ठो द्विजन्मनि । कपोतविहगेऽपि स्यात्पृश्न्यां च प्रसभे हठः ॥ ६६२
प्राण्यङ्गकोषयोरण्डं कूष्माण्डौ फलभिद्रणौ । कुण्डं खातोखयोजरिजे ना कुण्डी कमण्डलौ ॥ ६६३
सिंहोक्तौ स्त्री विषे क्ष्वेडः पशौ क्रोडो न नोरसि । खण्डोऽस्त्री शकले नेक्षुविकारमणिदोषयोः ॥ ६६४
गण्डः कपोले पिटके श्रेष्ठे गण्डकयोगयोः । चण्डौषधिः खरश्चण्डो दण्डौ सैन्यार्कपार्श्वगौ ॥ ६६५
व्यथा कृपा च पीडे द्वे पाण्डुः कुन्तीपतौ सिते । पिण्डः सान्द्रे गृहांशेऽङ्गे पण्डः शण्डे मतौ स्त्रियाम् ॥
स्तम्बे शस्ते प्रकाण्डोऽस्त्री वरण्डो वदनामये । समूहे चान्तरावेद्यां मण्डः स्यात्सारपिच्छयोः ॥ ६६७
एरण्डे मस्तुनि क्लीबं मार्तण्डौ खगदंष्ट्रिणौ । राहौ दैत्यान्तरे मुण्डो मूर्ध्न्यस्त्री मुण्डिते त्रिषु ॥ ६६८
रण्डा स्याद्विधवौषध्योर्वितण्डा शाकभिद्यपि । शिखण्डौ तु शिखाबर्ही शुण्डा करिकरः सुरा ॥
आषाढो व्रतिनां दण्डे मासे मलयपर्वते । विचेष्टवालिशौ मूढौ राढा स्याद्दीप्तिदेशयोः ॥ ६७०
पण्डकञ्चुकिनौ शण्डौ समूढः पुञ्जिते नवे । भुम्ने निरुत्प्लवेऽप्येष वाच्यलिङ्ग उदीर्यते ॥ ६७१
अरुणो भास्करेऽनूरो मञ्जिष्ठातिविषारुणा । त्रिष्वारक्ते व्याकुलेऽथ सूक्ष्मे ब्रीह्यन्तरेऽप्यणुः ॥ ६७२

कीलकाप्राश्रिसीमासु स्यादाणिवदणिर्द्वयोः । अभीक्ष्णं तु भृशे नित्ये स्यादिन्द्राणीन्द्रयोषिति ॥ ६७३
 स्त्रीबन्धे सिन्दुवारे च चक्षुर्दर्शनमीक्षणम् । उन्मूलनेऽप्युद्धरणमुष्णं दक्षेऽपि ना तपे ॥ ६७४
 साधने गीतनृत्यप्रभेदे कायस्थकर्मणि । करणं पुंसि संकीर्णे कल्याणं काञ्चने शुभे ॥ ६७५
 कृष्णो वर्णे हरौ व्यासे कृष्णं मरिचकोलयोः । पिप्पली द्रौपदी कृष्णा हस्तसूत्रेऽपि कङ्कणम् ॥ ६७६
 श्रुतिराधेययोः कर्णः पिप्पल्यां जीरके कणा । कोणोऽश्रौ वाद्यलगुडे वधे हेतौ च कारणम् ॥ ६७७
 ग्रहणं स्वीकृतौ हस्ते गुणः स्याद्रज्जुसूदयोः । अङ्गुष्ठानामिकोन्माने गोकर्णोऽहौ मृगेऽपि च ॥ ६७८
 नासिकाघ्राणयोर्घ्राणं चूर्णं गन्धयुतावपि । वेदांशे बहृचादौ च बुध्रे पादेऽपि चास्त्रियाम् ॥ ६७९
 चरणश्चीर्णपर्णस्तु खर्जूरपिचुमन्दयोः । जेतरीन्द्रेऽर्जुने जिष्णुर्जूर्णिः कठिनपूगयोः ॥ ६८०
 तरुणः कुब्जपुष्पेऽपि त्राणं रक्षितरक्षयोः । द्युमणौ तरणिः पुंसि कुमारीनौकयोस्त्रिषु ॥ ६८१
 काष्ठागारेऽम्बुवाहिन्यां शैलसंधौ च योषिति । द्रोणी न स्त्री मानभेदे द्रोणः काके कृपीपतौ ॥ ६८२
 दुर्वर्णं रजतेऽपि स्याद्गुणोऽलिः कच्छपी द्रुणी । दक्षिणा दिशि दाने च दक्षिणः सरलेऽपि च ॥ ६८३
 धर्षणी स्यादसती च धर्षणं निकृतौ रते । बुद्धमन्त्रे नाडिकायां धारणाथ च मज्जने ॥ ६८४
 निर्वाणं निर्वृतौ मोक्षे प्रघणोऽस्त्रगृहांशयोः । बोले वाते बले प्राणः पूर्णे पुंभूम्नि चासुषु ॥ ६८५
 पर्णं पक्षे च पत्रे च प्रोक्षणं सेचने वधे । ग्रन्थे कार्षापणे चास्त्री पुराणमनवे त्रिषु ॥ ६८६
 पार्थिणः पादे व्यूहपृष्ठे वाणी व्यूतिश्च भारती । मेन्त्रान्यवेदे विप्रौवे क्लीबं ना ब्राह्मणो द्विजे ॥ ६८७
 लिङ्गाग्रेऽलिंजरे मौक्तिकादौ स्त्रीपुंसयोर्मणिः । अजागलस्तने चापि मसृणौ मृदुकर्कशौ ॥ ६८८
 निःश्मश्रुपुरुषोद्दंशौ मत्कुणावथ रोहिणी । नक्षत्रे रोहितायां च रणः कणनयुद्धयोः ॥ ६८९
 लक्ष्मणा सारसी दाशरथिः श्रीमांश्च लक्ष्मणः । छागेऽपि लम्बकर्णः स्याद्वेणुर्वैशे नृपान्तरे ॥ ६९०
 बाणा क्षिप्र्यां शरे बाणो वृष्णिर्थादवमेषयोः । कर्णे श्रुतौ च श्रवणं शरणं मारणेऽपि च ॥ ६९१
 श्रेणिः पङ्क्तौ सेकपात्रे न क्लीबं कारुसंहतौ । कर्षे माषचतुष्के च शायः शोणो नदेऽरुणे ॥ ६९२
 पक्के श्राणं यवागवां स्त्री श्रीपर्णं गणिकारिका । पद्मं च श्रमणा भिक्षुक्यां मुण्डिर्यां च दृश्यते ॥ ६९३
 सुवर्णं मानभेदे च स्थूणा शूर्मी च दारु च । स्थाणू शङ्कुशिवौ विष्णौ सुपेणः कर्मदके ॥ ६९४
 कपिवैद्ये चाथ हृतौ हरणं यौतकेऽपि च । मोक्षः सुधा यज्ञशेषोऽयान्त्रितं वारि चामृतम् ॥ ६९५
 अमृता तु गुडूची स्याद्वरीतक्यामलक्यपि । शेषे विष्णावनन्तो ना गुडूचीदूर्वयोः स्त्रियाम् ॥ ६९६
 क्लीबं खे त्रिष्वेनवधावस्वन्तं मरणेऽशुभे । चुल्ल्यां च पूर्णिमाभेदेऽनुमतिः संमतावपि ॥ ६९७
 स्वरूपेऽन्तं विनाशे ना न स्त्री शेषेऽन्तिके त्रिषु । गते ज्ञातेऽप्यवसितमर्वन्तावश्चकुत्सितौ ॥ ६९८
 अर्वती कुम्भदास्यश्वाथार्दितं प्रार्थिते हते । क्षिप्ताद्रिभेदयोरस्तः स्याद्वाजेष्वपि चाक्षतम् ॥ ६९९
 कृषावसलेऽप्यनृतमाकृतिर्जातिरूपयोः । आसौ लब्धहितौ दैव्ये भाविकालेऽपि चायतिः ॥ ७००
 आचितः शकटोन्मेयेऽप्यावर्तश्चिन्तनेऽपि च । आयस्तस्तेजिते क्षिप्तेऽथाख्यातं तिष्ठि भाषिते ॥ ७०१
 अंशे तदाले चापात आहतं गुणिते हते । मृषोक्ते चाथ दग्धे स्यादुषितं स्थितवत्यपि ॥ ७०२
 व्यसनार्ते चोपरक्त उदितं प्रोक्त उद्गते । स्यादुस्तूरेऽपि चोन्मत्तः क्षिप्ते सृष्टेऽपि चोद्धतम् ॥ ७०३
 उत्तमं शुष्कमांसेऽपि बह्व्युत्पातेऽप्युपाहितः । उदास्थितश्चरे द्वाःस्थे स्यादूतिः स्यूतिरक्षयोः ॥ ७०४

१ 'धारणार्थे च' क, 'धारणाप्येव' ख-ग, 'धारण्यथ च' घ. २ 'मन्त्राक्ष' क-ख-ग, 'मन्त्राख्य' घ.
 ३ 'मृदुकर्कशौ' क-ख. ४ 'अनवधौ' इति मध्यमणिन्यायेनानन्तास्वन्ताभ्यामन्वेति हैमसंवादात्. ५ 'अश्मन्तं' घ.

ऋतमुञ्जशिले सस्ये एतावागतकर्तुरौ । ऐरावतो नागरङ्गेऽप्यथ कान्तिर्द्युतीच्छयोः ॥ ७०५
 किरातौ म्लेच्छभूनिम्बौ कान्तस्तु प्रियरम्ययोः । केतुर्ग्रहोत्पातचिह्ने कलितं विदिताप्तयोः ॥ ७०६
 कपोतः पक्षिमात्रेऽपि गुप्तं रक्षितगूढयोः । गतिर्यात्रादशोपायाः षण्डः सूर्यश्च गोपतिः ॥ ७०७
 गृही सत्री गृहपतिर्गीतं शब्दितगानयोः । गर्जितं स्तनिते नेभे ग्रस्तं वाग्भेदभुक्तयोः ॥ ७०८
 चर्मण्वत्यौ नदीरम्भे जातं व्यक्तौवजन्मसु । सूर्यावर्तेऽपि जामाता ना वाते पिष्टपे जगत् ॥ ७०९
 जातिश्छन्दसि मालयां चुङ्ग्यां जातीफले कुले । व्याप्तविस्तृतवाद्येषु ततं क्लीबं सुगन्ध्यपि ॥ ७१०
 चापे तृणत्वे तृणता तातः पित्रनुकम्पयोः । दुर्गतिर्नरके नैःस्व्ये दुर्जातं व्यसनेऽपि च ॥ ७११
 दिवाभीत उलूके स्यात्कुम्भिले कुमुदाकरे । विसृष्टे रक्षिते दत्तं हुतं शीघ्रविलीनयोः ॥ ७१२
 दशने शैलशृङ्गे च दन्तः स्यादोषधौ स्त्रियाम् । दिती खण्डनदैत्याम्बे धृतिस्तुष्टौ क्रतावपि ॥ ७१३
 राशौ च धातुर्निर्वाणे सुस्थितत्वे च निर्वृतिः । अस्वाध्याये कुरूपे नो प्रत्युक्तौ स्त्री निराकृतिः ॥ ७१४
 जम्बवां स्त्री ना नदीकान्तः सिन्दुवारे जलाच्छिषु । निमित्तं हेतुचिह्नागन्तुदैवादेशपर्वसु ॥ ७१५
 प्रसृतः कुब्जिते पाणौ जङ्घायां स्त्री गते त्रिषु । प्रकृतिर्गुणसाम्ये स्यात्स्वभावामात्ययोरपि ॥ ७१६
 प्रतीकारे प्रतिकृतिः प्रतिबिम्बेऽथ पद्धतिः । पङ्क्तौ मार्गेऽपि पूतं तु पवित्रे बहुलीकृते ॥ ७१७
 श्रेणिर्दश च पङ्क्तिः स्यात्प्रसूतिर्जन्मतोक्तयोः । प्रतिपत्तिश्चित्प्रवृत्तिप्राप्तिप्रागल्भ्यगौरवे ॥ ७१८
 पारावती गोपगीतिलवलीफलयोरपि । पलितं कर्दमेऽपि स्याद्विधौ भूपे प्रजापतिः ॥ ७१९
 शक्ते निवारणे तृप्तौ पर्याप्तं स्याद्यथेप्सिते । प्रेतो मृते प्राणिभेदे पित्सन्पातेच्छुपक्षिणोः ॥ ७२०
 क्लीबं बिन्दौ पृषन्नैणेः पृषतोऽप्यनयोर्नरि । खातादौ पूरिते पूर्ते पातो अंशे च रक्षिते ॥ ७२१
 प्रोषिते च प्रतिक्षिप्तं प्रतीतः सादरेऽपि च । हुतः स्वरे चाभियुक्तहतौ च प्रार्थितौ स्मृतौ ॥ ७२२
 द्विष्टेऽपि च प्रतिहतः पिण्डितं गुणिते घने । प्राप्ते ज्ञाते परिगतं प्रपातौ भृगुनिर्झरौ ॥ ७२३
 लोकायते कच्छपे च पञ्चगुप्तः स्मृतो बुधैः । लब्धे समञ्जसे प्राप्तं पक्तिर्गौरवपाकयोः ॥ ७२४
 पारिजातो देवतरौ मन्दारे पारिजातके । वृत्तिवार्ताप्रवाहेषु प्रवृत्तिरथ घोटके ॥ ७२५
 पाने च पीतिः सिक्ते तु प्रोक्षितं निहतेऽपि च । रामानुजे नाट्यशास्त्रे दौष्यन्तौ भरतो नटे ॥ ७२६
 जिने पूज्ये च भगवान्भोगवानाढ्यनागयोः । सेवाविभागयोर्भक्तिर्भवद्युष्मत्सदर्थयोः ॥ ७२७
 पक्षिण्यां वाचि वृत्तौ च भारती भारतं पुनः । जम्बूद्वीपे व्यासकृतौ भृतिर्भरणमूल्ययोः ॥ ७२८
 कुड्यभेदनयोर्भित्तिर्भास्वन्तौ सूर्यभास्वरौ । पृथिवीजननीगावो ब्रह्माण्याद्याश्च मातरः ॥ ७२९
 मूर्धाभिषिक्तोऽमालेऽपि मुक्तौ निर्वृतमोचितौ । मूर्ते स्यात्त्रिषु मूर्च्छाले कठिने मूर्तिमत्यपि ॥ ७३०
 मतिरिच्छाप्यथ यतिः पाठच्छेदे मुनौ पुमान् । न्याययोजनयोर्युक्तिः पाश्यब्धी यादसांपती ॥ ७३१
 रेवती हलिपत्न्यां भे स्मरपत्न्यां रते रतिः । रिक्तं वनेऽपि रीतिस्तु लोहकिट्टारकूटयोः ॥ ७३२
 रोहितमृजुशक्रास्त्रे रक्ते ना मृगमीनयोः । शैलभेदे सुवर्णालौ शंकरेऽपि च रैवतः ॥ ७३३
 र्वर्णाद्यक्तेऽपि रसितं कस्तूरीपृक्कयोर्लता । वर्तुलाधीतयोर्वृत्तं वार्ते कुशलनीरुजोः ॥ ७३४
 वासेऽपि वसतिर्वृक्षमात्रेऽपि च वनस्पतिः । वर्तने विवृतौ वृत्तिर्वर्तिर्दीपदशापि च ॥ ७३५
 लाभसंबन्धयोर्व्याप्तिर्विश्वस्ता विधवापि च । छेदे विलासे विच्छित्तिर्विगतौ वीतनिष्प्रभौ ॥ ७३६

१ 'शण्डः' क-ख-ग-घ. २ 'च' घ. ३ 'सुखितनिर्वृतौ' क. ४ 'स्वर्णाभ्यक्ते' घ. ५ 'दीपशिखापि च' क.

असाराश्वेभयोर्वीतं वीतमङ्कुशकर्मणि । अभ्युद्गते विकसिते चेष्टिते च विजृम्भितम् ॥ ७३७
 विकृतौ रोगिबीभत्सौ वित्तं ख्याते धनेऽपि च । दृढेऽपि व्यायतं शुक्तिर्मुक्तास्फोटाश्चलक्ष्मणोः ॥
 अस्त्रभेदेऽपि शक्तिः स्याच्छान्तिः स्यान्मङ्गले शमे । वेतसेऽपि च शीतो ना शुक्तं पूताम्बलनिष्ठुरम् ॥
 शितिर्भूर्जे सिते कृष्णे श्रीमन्तौ तिलकेश्वरौ । ब्रह्मशक्रौ शतधृती वार्तायां श्रवणे श्रुतिः ॥ ७४०
 दुर्बले निशिते स्यातां शितशातावथो वचः । सरस्वती सरिद्रौश्च सूतो बन्दिनि पारदे ॥ ७४१
 स्मृतिः स्याद्धर्मशास्त्रेऽपि प्रवाहेऽपि च संततिः । रणे सभायां समितिः स्तिमितौ क्लिन्ननिश्चलौ ॥
 स्थपतिः कञ्चुकी कारुभेदे गीर्षतियागकृत् । संबन्धेऽपि च संवित्तिर्मर्यादप्यामपि स्थितिः ॥ ७४३
 सीता लाङ्गलरेखा स्याद्ब्रह्मयोगज्ञा च जानकी । सूनृतं कुशले सत्ये सुदोहा गौश्च सुव्रता ॥ ७४४
 शर्करापि सिताथोर्ध्वे सत्प्रतिज्ञेऽपि च स्थितः । सती कात्यायनीसाध्व्योः संघातो नरके चये ॥
 हरीतकी हैमवती गौरी शुक्लवचापि च । स्त्री हरिद्विशि वर्णे ना दूर्वापि हरिता मता ॥ ७४६
 अतिथिः कुशपुत्रेऽपि हरीतक्यपि चाव्यथा । अपेक्षालम्बनं चास्था स्यादर्थो विषयेऽपि च ॥ ७४७
 भटे पुंस्यप्रतिरथं यात्रामङ्गलसन्नि च । उन्माथः कूटयन्त्रेऽपि कुथः कम्बलवर्हिषोः ॥ ७४८
 कासे क्षुते च क्षवथुर्ग्रन्थो द्वात्रिंशदक्षरी । धनं च ग्रथना चापि तीर्थं तूपाययोगयोः ॥ ७४९
 कट्यश्वघोणयोः प्रोथो वीथी पङ्क्तौ गृहांशके । वानप्रस्थो मधूकेऽपि स्यात्तृतीयेऽपि चाश्रमे ॥ ७५०
 काकोल्यामलकी ब्राह्मी वयस्था तरुणे त्रिषु । सूर्यमन्थानयोर्मन्थः सात्त्विकेऽप्यथ मन्मथः ॥ ७५१
 कपित्थे कामदेवे च रथः पौरुषदेहयोः । पुंसि स्त्रियां च षड्ग्रन्थः करञ्जवचयोः क्रमात् ॥ ७५२
 सिद्धार्थः सर्षपे बुद्धे संस्था स्थितिर्विनाशयोः । संस्थः समाप्तिशतुषु चरश्च निजराप्सूः ॥ ७५३
 सिक्थो भक्तपुलाके ना मधूच्छिष्टे नपुंसकम् । अष्टापदं शारिफले सुवर्णेऽस्त्री पशौ पुमान् ॥ ७५४
 वामनेभ्यां स्त्रियां क्लीवं केयूरे नाङ्गदः कपौ । अर्बुदो रुजि संख्यायामामोदो गन्धहर्षयोः ॥ ७५५
 रहस्ये स्यादुपनिषत्समीपसदनेऽपि च । कन्दोऽस्त्री सूरणे मूले राजलिङ्गविपाणयोः ॥ ७५६
 स्त्री ककुत्कडुकन्दस्तु शृङ्गवेररसोनयोः । स्त्री गम्भारी क्लीवमञ्जे दिङ्नागे कुमुदः कपौ ॥ ७५७
 पुष्पे क्लीवं भ्रमौ कुन्दः क्षोदो रजसि पेपणे । शिवजूटे वराटे च कपर्दोऽधामये गदः ॥ ७५८
 विष्णोर्भ्रातरि चास्त्रे स्त्री पलाशे गरुति च्छदः । देशे जने जनपदो निपादौ श्वपचस्वरौ ॥ ७५९
 वाक्ये शब्देऽपदेशेऽपि पदं पादस्तु न द्वयोः । मूले प्रत्यन्तशैले च प्रसादस्वनुरोधने ॥ ७६०
 स्वास्थ्ये काव्यगुणे चाथ प्रतिपत्तिधिसंविदोः । विप्रुट् ज्ञाता च विन्दुः स्यान्मन्दौ सैरशनैश्चरौ ॥
 हस्तिभेदश्चाथ मदः स्यात्कस्तूरीभदानयोः । गर्वे शुक्लेऽथ माकन्द्यामलक्यां नाम्रपादपे ॥ ७६२
 मर्यादा धारणासीन्मोर्महानादो गजेऽपि च । मेनादास्तु त्रयश्छागमार्जारकशिखण्डिनः ॥ ७६३
 विशदः पाण्डुरे व्यक्ते शारदो जलजेऽपि च । स्त्रियां तु शारदी तोयपिप्पलीसप्तपर्णयोः ॥ ७६४
 संवित्संकेतकेऽपि स्यात्समर्यादोऽन्तिके स्थिरे । व्यञ्जने सूपकारे च सूदः सूपवदिष्यते ॥ ७६५
 धर्मस्वेदनयोः स्वेदः संप्लक्ष्म्यां समुच्चये । खण्डे ना समभागेऽर्धमवधिः सीमकालयोः ॥ ७६६
 आविद्धं प्रहतं वक्रमानद्धं वाद्यवद्भयोः । अलंकारेऽपि चाबन्धः प्रत्याशाप्याधिरुच्यते ॥ ७६७
 कुटुम्बव्यापृते धर्मचिन्तायां च विशेषणे । उपाधिरुग्रगन्धे तु वचाक्षेत्रपमानिके ॥ ७६८

उपलब्धिर्मतिप्राप्त्योर्ऋद्धिः संपदि चौषधे । राहौ शिरःशून्यकाये कबन्धः क्लीबमम्बुनि ॥ ७६९
 गोधा तले निहाकायां गन्धो गर्वे लवेऽपि च । दोग्धा गोपे कवौ वत्से दुग्धं क्षीरे प्रपूरिते ॥ ७७०
 दिग्धं लिप्ते विषाक्ते च दुर्विधौ खलदुर्गतौ । रोधे विरोधो नाशे च बुद्धो ज्ञाते जिने बुधे ॥ ७७१
 निषेधदुःखयोर्बाधो रौहिणेये कवौ बुधः । दैत्यचैत्रवसन्तेषु द्रुमभेदे च ना मधुः ॥ ७७२
 मिद्धं चिन्तातिसंक्षेपे निद्रायां चाथ मागधी । पिप्पल्यां यूथिकायां ना लग्ने मगधजे त्रिषु ॥ ७७३
 लशुनेऽतिविषायां च शुण्ठ्यामपि महौषधम् । सीता योजनगन्धा स्यात्कस्तूरी व्याससूरपि ॥ ७७४
 विधिर्ब्रह्मणि काले च प्रकारे वेधने विधा ॥ ७७५

पृक्का महिला च वधूर्विश्वस्तोऽनुद्भटश्च विस्त्रब्धः ।

विस्त्रब्धं वाढार्थं शुद्धं त्रिषु पूतकेवल्योः ॥

७७६

श्राद्धं निवापे श्रद्धालौ पुंसि साधुर्धनिन्यपि । स्कन्धः संधेऽपि सिद्धस्तु नित्यनिष्पन्ननाकिषु ॥ ७७७
 संधिः पुमान्सुरङ्गायां भेदे संघट्टने भगे । कुले ख्यातौ चाभिजनः स्यादध्वा कालवर्त्मनोः ॥ ७७८
 इतिवृत्तेऽवदानं स्यात्कर्मखण्डनयोरपि । अग्रजन्माग्रजे विप्रे स्यादन्नं भक्तभुक्तयोः ॥ ७७९
 विनीते विप्रभेदे चानूचानोऽर्थी विवाद्यपि । अन्तावसायी चाण्डाले मुनिभेदे च नापिते ॥ ७८०
 अश्वकुत्सितयोरर्वा वज्रे विद्युति चाशनिः । वर्णमात्रे विसर्गे चाभिनिष्ठानोऽथ हैहये ॥ ७८१
 पार्थे द्रुमे मयूरे च नार्जुनस्त्रिषु पाण्डुरे । अर्जुनी गव्युषायां च भृङ्गवृश्चिकयोरली ॥ ७८२
 आत्मा मनोऽप्याकलना विबन्धपरिसंख्ययोः । आवेशनं शिल्पगेहे भूतावेशेऽथ गेन्दुके ॥ ७८३
 विशेषे चोपधानं स्याच्चुल्लयामुद्भानमुद्रमे । अगभीरेऽपि चोत्तानः शराभ्यासोऽप्युपासनम् ॥ ७८४
 स्यात्कात्यायन्यर्धवृद्धागौर्योर्विरुचौ नरि । शिरीषाम्रातकाश्वत्थगर्दभाण्डे कपीतनः ॥ ७८५
 चीरेऽपि कौपीनमश्वे पुंनागेऽपि च केसरी । कुलीनत्वे च गुह्ये च कौलीनमथ कञ्चुकी ॥ ७८६
 स्थापत्ये वर्मिते सर्पे ह्रस्वौ छेदे च कल्पनम् । कामिनौ खैणचन्द्रौ च कृतिनौ योग्यपण्डितौ ॥ ७८७
 काञ्चनं तु हेम्नि नागकेसरे काञ्चनी निशा । धातुवादरते कांस्यकारे कारंधमी नरि ॥ ७८८
 चर्चिकाचिल्लदयिते खैकामिन्यौ प्रकीर्तिते । विषदिग्धपशोर्मासे गृञ्जनं ना रसोनके ॥ ७८९
 गहनं गह्वरे दुःखे वनेऽथाम्बुदमुस्तयोः । घनः पुंसि घनं वाद्यं चर्म स्यात्फलकल्लचोः ॥ ७९०
 चीनौ वस्त्रव्रीहिभेदौ चिह्नं लक्ष्मपताकयोः । चक्रिणो विष्णुभुजगकुलालग्रामजालिनः ॥ ७९१
 कम्पे ना चलनं कम्पे चलनी वस्त्रघर्घरी । भूर्जे फलकपाणौ च चर्म्यथालंबुषे पुमान् ॥ ७९२
 निम्बेऽपि छर्दनं वान्तौ जवनो वेगवेगिनोः । बुद्धे जिनो जित्वरे च जीवनं वर्तनाम्भसोः ॥ ७९३
 शूरे दातरि च त्यागी व्रतिशोच्यौ तपस्विनौ । तपनो नरके भानौ विरलेऽल्पे कृशे तनुः ॥ ७९४
 क्रीडादौ देवनं नाक्षे द्विजन्मा दन्तविप्रयोः । दानं गजमदे त्यागे खण्डने रक्षणेऽपि च ॥ ७९५
 दर्शनं वर्णमुकुरचक्षुःशास्त्रोपलब्धिषु । स्त्री दीर्घकोष्ठां दुर्नामार्शसि द्युम्नं बले धने ॥ ७९६
 धन्वा मरौ धन्व चापे धावनं गतिशौचयोः । निर्भर्त्सनं खलीकारालक्तयोरथ नन्दनम् ॥ ७९७
 देवोद्याने सुते पुंसि नग्नौ क्षपणबन्दिनौ । श्रुतौ दृष्ट्यां निशमनं खगङ्गापि नलिन्यथ ॥ ७९८
 ग्रन्थिप्रस्तावयोः पर्व विषुवत्प्रभृतिष्वपि । प्रतिमानं प्रतिच्छायागजदन्तान्तरालयोः ॥ ७९९

१ 'चित्तामितसंक्षेपे' घ, 'विश्रुतिसंक्षेपे' ख-ग. २ 'खगामिन्यौ' क-ख-ग. ३ 'देशवेगिनोः' क.

पाकस्थाने कुलालस्थ वाते च पवनः पुमान् । हरीतकी राक्षसी च पूतनाथ वरालके ॥ ८००
 पाठीनो गुग्गुलुद्वौ च रक्षोवृक्षौ पलाशिनौ । फाल्गुनो मासि पार्थे च स्त्री विदग्धा च वाणिनी ॥
 वर्धमानः प्रश्नभेदशरावैरण्डविष्णुषु । सेना नदी च वाहिन्यौ छेदे वृद्धौ च वर्धनम् ॥ ८०२
 भुवनं विष्टपे तोये भिन्नं दीर्घं विशेषिते । जन्माश्रयश्च भवनं भाजनं पात्रयोग्ययोः ॥ ८०३
 भृतिकाश्चनयोर्भर्म मलिनं दूषितेऽसिते । माने प्रमाणे तौल्ये च मीनो राश्यन्तरे झषे ॥ ८०४
 मदनाः सिक्थधुस्तूरतरुभेदमनोभवाः । मुनिर्वाचंयमे बुद्धे छन्दश्चम्पा च मालिनी ॥ ८०५
 मातुलानी तु भङ्गायां मातृभ्रातृस्त्रियामपि । राशौ युग्मे च मिथुनं विष्ण्वली मधुसूदनौ ॥ ८०६
 यापनं स्यान्निरसने कालक्षेपे च वर्तने । चतुःक्रोश्यां च योगे च योजनं स्यात्तु वाहने ॥ ८०७
 गतौ च यानं योनिस्तूपत्तिस्थाने भगेऽपि च । रसनं तु ध्वनौ स्वादे रसज्ञारास्त्रयोः स्त्रियाम् ८०८
 यक्षे चन्द्रे च राजा स्याद्रक्तः कामी च रागिणौ । गोपिते रोचना कूटशाल्मलौ रोचनः पुमान् ॥
 निशा हरिद्रा रजनी छेदे भूर्जे च लेखनम् । राशीनामुदयो लग्नं सत्तलज्जितयोस्त्रिषु ॥ ८१०
 योषिज्जिह्वा च ललना लाञ्छनं नामचिह्नयोः । रक्ते वितानमुल्लोचे विलग्नं मध्यलग्नयोः ॥ ८११
 दैवानिष्टफले सत्तौ व्यसनं निष्फलोद्यमे । स्वतन्त्रता च व्युत्थानं वामनौ विष्णुदिग्गजौ ॥ ८१२
 खर्वश्चाथ फले शुष्के वानं स्यादुत्कटे गतौ । वृषपर्वा शिवे दैत्ये वेष्टनं मुकुटे वृत्तौ ॥ ८१३
 वैष्णवाकालेऽपि विषयी कामिनि क्लीबमिन्द्रिये । वृक्षादनी स्याद्वन्दायां स्त्रियां कुदालके पुमान् ८१४
 समालम्ब्ये विभक्ते च विच्छिन्नं वाच्यलिङ्गकम् । लब्धे ज्ञाते स्थिते विन्नं वेदना ज्ञानपीडयोः ॥ ८१५
 वर्तनी तर्कुपीठेऽपि स्त्रियां वर्तनवर्त्मनोः । वनश्वा जम्बुके व्याघ्रे विपन्नोऽहौ विपद्रते ॥ ८१६
 दैवशंसिनिमित्ते च शकुनं पुंसि पक्षिणि । चूडावान्कुङ्कुटश्चापि शिखी शृङ्गारिणौ विमौ ॥ ८१७
 क्रमुकश्च सुवेशश्च पार्थेन्द्रोः श्वेतवाहनः । मयूरे भीष्मशत्रौ च शिखण्ड्यथ विहेटनम् ॥ ८१८
 विहिंसायां विडम्ब्ये च यमे ना शमनं वधे । श्येनः शुक्ले पक्षिभेदे शकुनिः सौवले खगे ॥ ८१९
 धान्यभेदे पुमान्पट्टिहायनः कुञ्जरेऽपि च । ना साधौ सज्जनं कृत्वा साधनं सिद्धिमेद्वयोः ॥ ८२०
 समानो देहवायौ च संस्थानं मृत्युरूपयोः । संतानः संततौ देववृक्षे चापत्यगोत्रयोः ॥ ८२१
 क्रतौ स्नाने च सवनं मारणेऽपि समापनम् । स्यन्दनं स्रवणे ना तु रथे तिनिशपादपे ॥ ८२२
 सुप्तज्ञाने च शयने स्वप्नोऽथ स्पर्शदानयोः । स्पर्शनं स्पर्शनो वाते सूनं पुष्पे वधालये ॥ ८२३
 सेवनं सीवनोपास्योः शाश्वताजौ सनातनौ । पुत्रे रवौ च सूनः स्याद्भ्रातर्यपि कनीयसि ॥ ८२४
 सीमा वाटे स्थितौ क्षेत्रे स्वामी भर्तारि षण्मुखे । धूमवंशशरामर्त्याः सुपर्वाणः प्रकीर्तिताः ॥ ८२५
 हनुर्हृद्विलासिन्यां कपोलावयवेऽपि च । सजले महिषेऽनूपोऽवलेपः सङ्गर्धयोः ॥ ८२६
 आक्षेपौ भर्त्सनाकृष्टौ आकल्पौ वेशकल्पने । तृणभिद्रुलिमन्युलपश्चन्द्रे नाख्युडुपः प्लवे ॥ ८२७
 कल्पः शास्त्रे विधौ न्याय्ये संवर्ते ब्रह्मणो दिने । धान्ये कुशेऽष्टमांशेऽह्नः कुतपश्छागकम्बले ॥ ८२८
 गुणवृक्षेऽपि कूपो विट्शर्या स्त्री कुणपः शवे । जिह्वापः शुनि मार्जारं त्रपु सीसकरङ्गयोः ॥ ८२९
 पादुकायां स्त्रियां वृक्षे पादपीठे च पादपः । पिण्डपुष्पौ जवाशोकौ पुष्पं कुसुम आर्तवे ॥ ८३०

१ 'लक्षणम्' इति घ-पुस्तकपाठोऽसमीचीनः. २ क-ख-ग-पुस्तकोपलब्धोऽयं पाठः, परंतु 'आकारे' इति योग्यः पाठः. अतएव 'वर्ष्म पुनस्तनौ । प्रमाणे सुन्दराकारे' इति मूलव्याख्यायाम् "सुन्दराकारे यथा—'वर्ष्मणा विदधती जगज्जयम्'" इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुद्यामुदाहृतम्. 'वेशकारे' घ. ३ 'भर्त्सनात्यागौ' क-ख-ग.

ग्रन्थावृत्तौ पशौ शब्दे स्वभावे नाटकादिषु । रूपमाकारसौन्दर्यमानकेष्वपि दृश्यते ॥ ८३१
 शररोपणयो रोपो लेपौ लेपनजेमनौ । विटपः पल्लवे स्तम्बे षिङ्गे मेदो बलं वपा ॥ ८३२
 आक्रोशे शपथे शापः स्वापः शयननिद्रयोः । त्रिषु स्यात्कुत्सिते रेफो रवर्णे तु पुमानयम् ॥ ८३३
 गजे ग्रीवालके कम्बुः कलम्बः शरनैलयोः । वृन्दे कदम्बं नीपे ना कादम्बौ शरपक्षिणौ ८३४
 ग्रीहविप्लवयोर्दिम्बः प्रलम्बो दैत्यशाखयोः । बिम्बं बिम्बीफले रूपे शम्बस्तु मुसलानने ॥ ८३५
 कल्याणवति वज्रे च हेरम्बो महिषेऽपि च । खर्गारम्भाववष्टम्भौ वाणी छन्दोऽप्यनुष्टुभौ ॥ ८३६
 आरम्भ उद्यमे दर्पे कामे ब्रह्मणि चात्मभूः । ऋषभौ श्रेष्ठवृषभौ करभोऽधःकरोष्टयोः ॥ ८३७
 कुम्भो वारस्त्रियाः कान्ते रक्षोराशिप्रभेदयोः । वीणाप्रसेवे ककुभो रोगभेदेऽर्जुनद्रुमे ॥ ८३८
 गर्दभं शुक्लकुमुदे खरे पुंस्थथ दानवे । जम्बीरे व्यवहारे च जम्भो दन्तेऽपि चेष्यते ॥ ८३९
 दुन्दुभिदैत्यभेदे च दम्भः कैतककल्कयोः । दुर्लभः कच्छरे काम्ये सदृशव्याजयोर्निभः ॥ ८४०
 मुख्यराट्क्षत्रयोः पुंसि नाभिः प्राण्यङ्गके द्वयोः । चक्रमध्ये प्रधाने च स्त्रियां कस्तूरिकामदे ॥ ८४१
 भूर्भूमौ स्थानमात्रे च भृशक्षे भृगुजे पुमान् । रम्भा कदल्यप्सरसोर्विभुः स्यात्स्वामिनित्ययोः ८४२
 पुनर्नवायां वर्षाभूः स्त्री ना कञ्जुलुके प्लवे । विस्त्रम्भः केलिकलहे विश्वासे प्रणयेऽपि च ॥ ८४३
 सुरभिः स्याद्वसन्तेऽपि सभा द्यूतालयेऽपि च । अभ्यागमो विरोधेऽपि शास्त्रमायातमागमः ८४४
 मठादौ ब्रह्मचर्यादिचतुष्के चाश्रमोऽस्त्रियाम् । अङ्गीकृतावुपगमः समीपगमनेऽपि च ॥ ८४५
 उमा दुर्गातसी चाथ पीडायां वीचिवेगैयोः । वस्त्रसंकोचरेखायां चोर्भिः स्त्रीपुंसयोर्मतः ॥ ८४६
 कुसुमं स्त्रीरजः पुष्पं क्षेमं कल्याणरक्षयोः । क्षेमा चण्डाय कलमा लेखनीचौरशालयः ॥ ८४७
 रेतोनिक्कामकाम्येषु कामं पुंसि स्मरेच्छयोः । क्षौममट्टे दुकूले च ग्रामः संवसथे खरे ॥ ८४८
 गुल्मः स्तम्बे घट्टभेदे घर्माः स्वेदातपोष्मकाः । जिह्वाः स्यात्कुटिले मन्दे तल्लिमं तल्पकुट्टिमे ८४९
 तोक्मं कर्णमले पुंसि हरिते च हरिद्यवे । द्रुमो यक्षेश्वरे वृक्षे दमो दमथदण्डयोः ॥ ८५०
 धर्मो हिंसोपमायोगोपनिषत्सु धनुष्यपि । कटे लुण्ड्यां च निगमो नियमो निश्चये व्रते ॥ ८५१
 यन्त्रणाबन्धयोश्चाथ पञ्चमः स्वरसंख्ययोः । पद्मोऽस्त्री बिन्दुजालेऽब्जे व्यूहे संख्याननरे निधौ ८५२
 गजानां दन्तबन्धेऽपि प्रतिमानुकृतावपि । भूमिः स्थानेऽपि कुन्दाम्बुनिर्गमभ्रान्तिषु भ्रमः ८५३
 गाङ्गेयभीषणौ भीष्मौ भीमः शंभौ च पाण्डवे । नरके मङ्गले भौमः खरे मध्ये च मध्यमः ८५४
 यमः संयमकीनाशयुग्मजेष्वथ राघवे । रामः पशौ भार्गवे च रुक्मं लोहसुवर्णयोः ॥ ८५५
 संपत्कमलयोर्लक्ष्मीर्विभ्रमो भ्रमहावयोः । श्यामा गुन्द्रा कोकिला च श्रामो मण्डपकालयोः ८५६
 सार्वभौमो गजे राज्ञि संभ्रमौ साध्वसादरौ । कण्टकेऽल्पे च सूक्ष्मं स्यात्साधौ तुल्येऽखिले समः ॥ ८५७
 सीमा वाटे स्थितौ क्षेत्रे हिमं शीतलशीतयोः । भिन्नासमानयोरन्यः स्यादभिख्या यशस्यपि ८५८
 आत्रेयी पुष्पवत्यां स्यान्नदीभेदे च ना मुनौ । आशयश्छन्द आधार आदित्यो भास्करे सुरे ॥ ८५९
 वेदोपदेशावाभ्रायौ हृषीके रेतसीन्द्रियम् । इज्या स्यात्संगमे दाने योगेऽर्चायां गुरौ पुमान् ॥ ८६०
 उदयोऽद्रावुन्नतौ च कषायः सुरभौ रसे । कायः स्वभावे लक्ष्ये च संघे मूर्तौ कदैवते ॥ ८६१

१ ख-ग-पुस्तकयोस्त्वितः परम् 'अमरेऽपि द्विरेफः स्यान्मर्मरे प्रवरेऽपि च' इत्यधिकमुपलभ्यते. २ 'ग्रीवा-
 विले' घ. ३ 'नागयोः' क-ख-ग. ४ 'भेपभेदे' क-ख-ग, 'नगभेदे' घ. ५ 'योगयोः' क. ६ 'आश्रयश्छन्द
 आधारे' ख-ग, 'आश्रयः स्कन्ध आधारे' घ.

कौकृत्यमनुतापे स्यादयुक्तकरणेऽपि च । कश्यं कशार्हे मद्ये च काद्रवेयोऽहिरङ्गयोः ॥ ८६२
 काव्यं प्रबन्धे शुके ना कुलायः स्थाननीडयोः । गव्यं गोहितदुग्धादौ ज्यायां गव्या तु गोकुले ॥
 भीष्मे ना हेम्नि गाङ्गेयं गोप्यौ गोप्यव्यचेटकौ । गातव्यगायनौ गेयौ गृह्यमस्वैरिपक्षयोः ॥ ८६४
 चैत्यमायतने ना बुद्धबिम्बोद्देशवृक्षयोः । चक्षुष्यं सुभगे चक्षुर्हिते स्त्री कतकेऽपि च ॥ ८६५
 युद्धे हृष्टे च जन्यं स्याज्ज्या स्यान्मौर्व्या क्षितावपि । जटायुर्गुग्गुलुद्रौ च त्रिवेद्यां त्रितये त्रयी ८६६
 निन्दे वस्त्रगृहे दूष्यं दस्युस्तस्करवैरिणोः । भेषजे द्रुविकारे च द्रव्यं भव्ये च पित्तले ॥ ८६७
 द्वितीया तिथिभित्पत्न्योः पार्थेऽग्नौ च धनंजयः । निकायौ संघनिलयौ नित्ये सततशश्वते ॥ ८६८
 पर्यायः स्यात्प्रकारेऽपि प्रायो ना भूमतुल्ययोः । पथ्यं हितेऽभया पथ्या पानीयं पेयनीरयोः ॥ ८६९
 पौलस्त्यौ रावणश्रीदौ स्वर्गलाभौ फलोदयौ । ब्राह्मण्यं ब्रह्मसंघेऽपि बालेयौ मृदुगर्दभौ ॥ ८७०
 वीर्यं प्रधानधातौ च भयं भीकुब्जपुष्पयोः । अनधीने सहाये च भुजिष्यो हस्तसूत्रके ॥ ८७१
 स्यान्माया सांबरीबुद्धयोदैत्यशिल्प्युष्ट्रयोर्मयः । ययुरश्चे क्रतुहये रूप्यं त्रिषु सूरूपके ॥ ८७२
 आहतस्वर्णरजते रजते च नपुंसकम् । वत्से बले बुधे रौहिणेयोऽथ श्लेषवाद्ययोः ॥ ८७३
 लयो युक्ते च लभ्यं स्याद्विषयौ देशगोचरौ । वर्गप्रस्थानयोर्ब्रज्या वदान्यस्त्रागवान्सुवाक् ॥ ८७४
 स्त्री मल्लयां निर्जने शून्यं शौर्यं चारभटी बलम् । शाण्डिल्यौ मुनिमालूरौ सौरभ्यं चारुतापि च ॥
 सौम्यो बुधग्रहे पुंसि वाच्यवन्नीचबोधने । साध्या देवाः फलं साध्यं स्थेयो नेतृपुरोधसोः ॥ ८७६
 ना शैले सह्यमारोग्ये सामर्थ्ये शक्तियोग्यते । एकव्यादौ विचारे च संख्या क्लीबं तु संयुगे ॥ ८७७
 हिरण्यं रेतसि स्वर्णे मानभेदवराटयोः । उरस्यपि च बुक्कायां हृदयं मानसेऽपि च ॥ ८७८
 अङ्कुरो रोम्णि रुधिरे वारिण्यभिनवोद्भिदि । अमरा नाभिनालायां गुडूच्यामप्यथाम्बरम् ॥ ८७९
 नाकेऽतिगन्धद्रव्ये च स्यादस्त्रं रुधिरास्तुणोः । प्रस्तावेऽवसरो वर्षे ओष्ठे नीचेऽपि चाधरः ॥ ८८०
 श्रेष्ठेऽप्यग्नौऽवतारस्तु तीर्थेऽवतरणेऽपि च । गलहस्तेऽप्यर्धचन्द्रोऽकूपारः कमठेऽम्बुधौ ॥ ८८१
 अलातेऽस्त्री कुजेऽङ्गारः श्रेष्ठावाचावनुत्तरौ । नके चौराऽवहारः स्यात्स्यादध्रं व्योममेघयोः ॥ ८८२
 हविर्वह्नी त्वग्निहोत्रौ वृक्षे लघुनि चागुरुः । शक्तो निरण्डश्चाण्डीरावङ्गिः स्यात्पादमूलयोः ८८३
 आसारः स्यात्प्रसरणे वेगवृष्टौ सुहृद्वले । आरः शनैश्चरे भौम इन्द्र आत्मनि वासवे ॥ ८८४
 गौरीश्वरा शिवस्वामिकंदर्पेष्वीश्वरः पुमान् । उदारौ दक्षिणस्थूलौ ह्रस्वमेढ्रेऽप्युदुम्बरः ॥ ८८५
 उग्रोऽन्यजे शिवेऽत्युच्चे उस्तो दीप्तौ गवि स्त्रियाम् । सिंहसटासु पुंनागे बकुले नागकेसरे ॥ ८८६
 केसरः पुंसि किंजल्के न स्त्री हिङ्गुनि न द्वयोः । मक्षिकायामपि क्षुद्रा क्षुद्रः स्यात्कृपणे त्रिषु ८८७
 कद्रुस्त्रिषु कडारे स्यात्कद्रूः स्त्रीनागमातरि । नापितस्योपकरणे कोकिलाक्षेऽपि च क्षुरः ॥ ८८८
 भस्मकाचरसाः क्षाराः कारुः कारकशिल्पिनोः । कर्बुरो राक्षसे पापे कर्बुरं शबले जले ॥ ८८९
 कारे पीडाबन्धशाले क्रूरौ कठिनभीषणौ । जम्बूद्वीपसहाकन्याः कुमार्योऽथाश्ववारके ॥ ८९०
 बालके कार्तिकेये च कुमारो भर्तृदारके । कलिकारस्तु धूमपाटे करञ्जे पीतमस्तके ॥ ८९१
 सिद्धस्थानेऽपि च क्षेत्रं कर्करौ दृढदर्पणौ । शिशपायां कृष्णसारा स्नुह्यां चाथोत्पलेऽपि च ॥ ८९२
 कर्णपूरः कुबेरस्तु नन्दीवृक्षैकपिङ्गयोः । शत्र्यां च शूकशिम्व्यां च कच्छुरा पामने त्रिषु ॥ ८९३

१ 'कुष्ठ' क. २ 'शक्तोऽपि षण्ड' घ, 'अण्डीरः पुरुषे शक्ते' इति मेदिन्याम्, 'अण्डीरः शक्तनरयोः' इति च
 हैम उपलभ्यते. क-ख-ग-पुस्तकेषु 'ऽनिरण्ड' इति दृश्यते. ३ 'ईश्वरी' ख-ग-घ. ४ 'दुमे मेढ्रे' घ.

कन्दरः स्याद्गुहासृण्योः कोट्टारौ कूपनागरौ । कदरः क्रकचे रोगे कदरः खदिरे सिते ॥ ८९४
 कद्वरं कुत्सिते तक्ते किमीरौ शबलासुरौ । कपाले च कटाहे च शखभेदे च कर्परः ॥ ८९५
 भिक्षापात्रे कपाले च खर्परस्तस्करेऽपि च । देवताडे खरा स्त्री स्यात्खरो गर्दभतीक्ष्णयोः ॥ ८९६
 भद्रमुस्ते गुवाके च खपुरोऽथ द्रुमे पुमान् । रूप्ये खलेऽपि खर्जूरः खुरः कोलदले शफे ॥ ८९७
 खरुरश्चे हरे दर्पे दन्ते श्वेते तु वाच्यवत् । गुरुखिलिङ्ग्यां महति दुर्जरालघुनोरपि ॥ ८९८
 गायत्री खदिरे स्त्री स्याच्छन्दस्यपि षडक्षरे । गुन्द्रस्तेजनके गुन्द्रा प्रियंग्वां भद्रमुस्तके ॥ ८९९
 गह्वरे द्वे गुहाकुञ्जे पूर्वार्धे द्वारि गोपुरम् । नम्रकन्योमयोगौरी गौरः स्यादुज्ज्वलेऽपि च ॥ ९००
 गोत्रं नान्नि कुले पुंसि शैले भूगव्ययोः स्त्रियाम् । स्वरे बले च गान्धारो गृध्रः स्यादोभिपक्षिणोः ॥
 कर्बुरे तिलके चित्रं सुभद्रातारयोः स्त्रियाम् । चन्द्रः शशिनि कर्पूरे चारो बन्धापसर्पयोः ॥ ९०२
 मृतदेवकुले चैत्रं ना भूमृन्मासभेदयोः । सर्पे विष्णौ चक्रधराश्चिकुरौ वृक्षभित्तकौ ॥ ९०३
 चक्रः कोके व्रजे पुंसि क्लीबे सैन्यरथाङ्गयोः । ग्रामजाले कुम्भकारभाण्डे राष्ट्रे च दृश्यते ॥ ९०४
 नदप्रभेदे वाद्ये च झर्झरोऽथ गुणध्वनौ । प्रसिद्धावपि टंकारस्तारोऽत्युच्चस्वरे त्रिषु ॥ ९०५
 तारिण्यङ्गदमात्रोः स्त्री न ना ऋक्षाक्षिमध्ययोः । द्योगे तिमिरं ध्वान्ते तोत्रे प्राजनवेणुके ॥ ९०६
 धान्याके तुम्बुरी शुण्ख्यां ताम्रं शुल्बेऽरुणे त्रिषु । पेडायां नावि च तरी तुषारः शीतले हिमे ॥
 इतिकर्तव्यता तन्त्रमुपायश्च द्विसाधकः । तीव्रं कटु नितान्तं च दर्दरः शैलभग्नयोः ॥ ९०८
 उपाये निर्गमे द्वारं दारु स्याद्देवदारु च । दासीसुतोष्ट्रौ दासेरौ देहयात्राशने मृतौ ॥ ९०९
 दिगम्बरोऽन्धकारेऽपि वाद्यमेधौ च दर्दुरौ । धात्री भुव्यामलक्यां च हरिशैलौ धराधरौ ॥ ९१०
 धारा हरिद्राश्चगतिनिद्राम्बुर्लुतिराजिषु । धाराधरौ खड्गमेधौ धीरः पण्डितमन्दयोः ॥ ९११
 धीरं च कुङ्कुममथो धरा पृथ्वी धरो गिरिः । नेत्रो नेतरि नेत्रं च गुणे मूले विलोचने ॥ ९१२
 ना षिङ्गे नागरं शुण्ख्यां नरोऽजे मनुजेऽर्जुने । नरेन्द्रो वार्तिके राज्ञि विषवैद्येऽपि दृश्यते ॥ ९१३
 धान्योत्क्षेपे निकारः स्याद्गुडूच्यामपि निर्जरा । नभश्चरौ पक्षिदेवौ पांसुला च निशाचरी ॥ ९१४
 वलीकवनयोर्नीध्रं पूरः खाद्ये पयश्चये । यैत्नारम्भौ परिकरौ खड्गफलेऽपि पुष्करम् ॥ ९१५
 नद्यन्तराले पात्रं स्याद्भाण्डे चाथ निशापतौ । पृथक्चारिगजे यूथभ्रष्टे पक्षचरः स्मृतः ॥ ९१६
 स्थाल्यां मन्थेऽपि पिठरं पवित्रं कुशमध्ययोः । देहे पाटलिपुत्रे च पुरं स्याद्गुगुलौ पुरः ॥ ९१७
 वरो जामातरि वृतौ कङ्कुमे च नपुंसकम् । वक्रः शनैश्चरे क्रूरे पुटभेदे तथानृजौ ॥ ९१८
 कुब्जवृक्षे हरे वारो बन्धुरं रम्यनम्रयोः । भ्रमरः कामुके भृङ्गे भरोऽतिशयभारयोः ॥ ९१९
 विषे स्वादौ च मधुरं मल्लिकायां च मुद्गरम् । मखाग्रौ च महावीरो मक्षिकायां च मत्सरा ॥ ९२०
 महेन्द्रो भूधरे शक्ते मन्दे वक्त्रे च मन्थरः । विप्रमन्मथयोर्मारो मकरो राशियादसोः ॥ ९२१
 गमनोत्सवयोर्यात्रा रुधिरं कुङ्कुमेऽपि च । वृक्षभित्पापयो रोध्रौ दैत्यभेदे मृगे रुरुः ॥ ९२२
 लम्बोदरः स्याद्गुह्याने गणानामधिपेऽपि च । लक्ष्मीपुत्रौ स्मरहयौ विस्तारौ सम्बविस्तृती ॥ ९२३
 वप्रस्ताते स्त्रियां क्षेत्रे चये रेणौ च रोधसि । स्यादूषरे वनक्षेत्रे वल्लूरं ग्रहणेऽपि च ॥ ९२४
 वल्लूरा त्रिषु संशुष्कमांससूकरमांसयोः । वैकल्पेऽपि च विश्लेषे विधुरं विकले त्रिषु ॥ ९२५

१ 'श्रुति' क-ख-ग, 'सृति' घ. २ 'नारं शुण्ख्यां नरोधे च' घ. ३ 'राजिके' घ. ४ 'तीव्रं' घ. ५ 'सद्गार-
 रम्भौ' घ. ६ 'माधुरम्' घ.

विकारो विकृतौ रोगे विश्वकट्टः श्रभित्खलौ । बेरोऽङ्गे कुङ्कुमे वेरं वठरः शठमन्दयोः ॥ ९२६
 अथ व्यतिकरः पुंसि व्यसनव्यतिषङ्गयोः । पर्याणेऽक्षोपकरणे शारिः शकुनिकान्तरे ॥ ९२७
 श्रीलक्ष्मीवेषसंपत्सु भारतीशोभयोरपि । शिखरं शैलवृक्षाग्रकक्षापुलककोटिषु ॥ ९२८
 पक्कदाडिमबीजाभमाणिक्यशकलेऽपि च । शुक्रं रेतोऽक्षिरुक्शुक्रो ना काव्यज्यैष्ठवह्निषु ॥ ९२९
 गजभूषा च शृङ्गारः शुषिरं गर्तवाद्ययोः । कुटजे वासवे शक्रो वरीशच्योः शतावरी ॥ ९३०
 शक्करी मेखला छन्दः शबरः सलिले शिवे । स्थिरा महीशालपर्ण्योः संबरं संयमे जले ॥ ९३१
 संबरौ मत्स्यहरिणौ सत्रं स्यात्कैतवे वने । स्रोतोऽने च सौवीरं काञ्जिके बदरेऽपि च ॥ ९३२
 हलतिग्मकरौ सीरौ सान्द्रो मृदौ घने वने । तन्त्वाद्यग्रन्थयोः सूत्रं कारणेऽपि च दृश्यते ॥ ९३३
 शैलेऽचलोऽचला भूमावराजः सर्जवक्रयोः । अलिः सुरापुष्पलिहोः कल्लोलेऽप्याकुलं त्रिषु ॥ ९३४
 आलुर्गलन्तिकायां स्त्री क्लीबं मूले च भेलके । आलिः सेतुः सखी यज्वा शौण्डिकश्चासुतीबलः ॥
 आभीलं भीषणे कृच्छ्रे इला भूवाग्बुधाङ्गनाः । आर्द्रशूरणयोरोलुः कालः स्यान्मृत्युकृष्णयोः ९३६
 अंशे वृद्धावपि कला कदली ध्वजरम्भयोः । कफोणिघाते ज्वाले च कीलावत्कील इष्यते ॥ ९३७
 शिरसोऽस्थि कपालोऽस्त्री घटादेः शकले व्रजे । काको विषं च काकोलौ सास्त्रायामपि कम्बलः ॥
 घुणकेऽपि कलकलः कामलः कामुके मधौ । कुलं गोत्रे गणे देहे न ना ज्ञाने च केवलम् ॥ ९३९
 कपिला शिशपाकौन्त्योः कपिलोऽग्नौ मुनो शुनि । कोलोऽङ्गपालावुत्सङ्गे वराहे भेलकेऽपि च ॥ ९४०
 पिप्पल्यपि च कोला स्यात्कोलं च बदरीफलम् । मृगे जले च कमलं कुवले बदरोत्पले ॥ ९४१
 कल्लोलौ शान्नवोल्लोलौ पर्कट्यां च कमण्डलुः । कर्मरङ्गतरो कर्मफलं दुःखे सुखेऽपि च ॥ ९४२
 करालो घुणतैलेऽपि देशे केशे च कुन्तलः । कुतूहलं प्रशस्तेऽपि खलुश्चर्मणि चातके ॥ ९४३
 वस्त्रे निम्ने चाथ खलं सस्यस्थाने शठे त्रिषु । मण्डले मणिके गोलं गोला गोदावरी सखी ॥ ९४४
 गोपो भूपश्च गोपालौ चपलः पारदेऽपि च । चपलाः पिप्पलीलक्ष्मीपुंश्चलीविद्युतः स्मृताः ॥ ९४५
 छलं छद्मस्खलितयोर्जम्बालौ पङ्कशैवलौ । जङ्गलो निर्जले देशे त्रिलिङ्गः पिशितेऽस्त्रियाम् ॥ ९४६
 जालं दम्भेऽपि जम्बीरे देवभेदेऽपि जम्भलः । झलातपोर्मिर्दुहिता तलं मूलचपेटयोः ॥ ९४७
 तालो गीतक्रियामाने हरिताले हुमान्तरे । लोहे हारमणौ पुंसि यवाग्वां तरला स्त्रियाम् ॥ ९४८
 ब्रह्मदारौ पिचौ तूलं स्थूणासादृश्योस्तुला । तमालो वरुणे खड्गे तापिच्छे तिलकेऽपि च ॥ ९४९
 गुवाकेऽपि च ताम्बूलं विडङ्गेऽपि च तण्डुलः । टुकूलं शुक्लवस्त्रेऽपि चार्धे पत्रे छदे दलम् ९५०
 धवला गवि ना शण्डे शुक्लसुन्दरयोस्त्रिषु । परमाणौ च पीलुः स्याद्देहे चात्मनि पुद्गलः ॥ ९५१
 शस्ताकारेऽप्यथ तरौ पिप्पलः पिप्पलं जले । शालमली शिशिपा चैव पोतकी चापि पिच्छिला ॥
 सश्मश्रुयुवती पालिः प्रस्थः कर्णलतापि च । वीणादण्डे प्रवालोऽस्त्री विद्रुमे नवपल्लवे ॥ ९५३
 नले काशे पोदगलः पित्तयुक्ते च पित्तलः । पिङ्गलः स्यात्कपावग्रावाशुव्रीहिश्च पाटलः ॥ ९५४
 फलं जातीफले लाभे बाणाग्रे फलकेऽपि च । फेनिलं बदरे रिष्टे बालो ह्रीवेरकेशयोः ॥ ९५५
 बलिर्जराश्लथत्वे स्त्री गृहदार्वासुरौ बली । बलं गन्धरसे रूपे क्लीबं वाट्यालके स्त्रियाम् ॥ ९५६
 बहुलः कृष्णपक्षेऽपि मेलान्धावपि वार्दलः । दुर्दिनेऽप्यथ वेला स्यात्सिन्धोः कूले च भोजने ॥ ९५७
 ऋषिभेदे प्लवे पुंसि भेलं भीरुहृदि त्रिषु । मेखलाद्रिनितम्बेऽपि ग्रहे ना मङ्गलं शुभे ॥ ९५८

निकटेऽपि च मूलं स्याद्भूस्तूरेऽपि च मातुलः । मौलिः कङ्कलिवृक्षेऽपि मल्लः पात्रे कपालिनि ॥
 बलीयसि च मत्स्ये च मण्डलं परिधौ गणे । बिम्बे देशे ना च शुनि रसालस्तिवक्षुचूतयोः ॥ ९६०
 जिह्वाकमलयोल्लोला शाला स्याद्दृढशाखयोः । तरुजातौ मत्स्यभेदे शालो हालनृपेऽपि च ॥ ९६१
 निगडे पुंस्कटीवख्वन्धे च शृङ्खलं त्रिषु । शालिर्गन्धमृगे धान्ये शयालुः कुकुरेऽलसे ॥ ९६२
 शकलं वल्कले खण्डे शीतलः शिशिरेऽलसे । षण्डाली तैलमाने स्यात्सरसीकामुकस्त्रियोः ॥ ९६३
 सिध्मला शुष्कमीने स्त्री त्रिलिङ्ग्यां तु किलासिनि । ऋजौ वृक्षे च सरलः सालो वरणसर्जयोः ॥
 हस्तिमल्लो गजास्ये च हेलवज्जाविलासयोः । यागे च मद्यसंधाने स्नाने चाभिषवः पुमान् ॥ ९६५
 मृतावसत्त्वे चाभावः स्याद्रजः पुष्पमार्तवम् । आश्रवोऽङ्गीकृतौ वश्ये आहवौ यागसंगरौ ॥ ९६६
 उपप्लवौ राहूत्पातौ कितवौ मत्तवधकौ । खलीने स्त्री कविः पुंसि काव्यकृच्छुकसूरिषु ॥ ९६७
 कैतवं तु छले ब्रूते राजिकायां क्षुति क्षवः । केशवः केशवान्विष्णुर्गालवो मुनिलोभ्रयोः ॥ ९६८
 जीवोऽस्त्री जीविते पुंसि गुरुजन्तोः स्त्रियां गुणे । तत्त्वं विलम्बिते नृत्ये स्वरूपे परमात्मनि ॥ ९६९
 मेवे राज्ञि सुरे देवो द्विजिह्वौ व्यालसूचकौ । ध्रुवो वटे शरारौ च गीतिसुरभेदयोर्ध्रुवा ॥ ९७०
 धवो धूर्तेऽप्यथ नवो नूतने वायसे स्तुतौ । प्लवो निषादे पर्कट्यां भेके भेले गतौ कपौ ॥ ९७१
 पल्लवो विस्तरे षिङ्गे किसले विटपे चले । घटादौ पार्थिवो राज्ञि बल्लवः सूदगोपयोः ॥ ९७२
 गजे धन्विनि शुके च पशुरामे च भार्गवः । दूर्वा गौरी च भार्गव्यौ सत्तासंसारयोर्भवः ॥ ९७३
 भावो गौरविते जन्तौ पदार्थेऽभिनयान्तरे । माधवौ हरिवैशाखौ राजीवो मृगमीनयोः ॥ ९७४
 रौरवौ घोरनरकौ लवश्छेदनलेशयोः । कर्जभित्फले लट्वा वैद्यपक्षिप्रभेदयोः ॥ ९७५
 विश्वं शुण्ठ्यां समस्ते च निर्वाणे विभवो धने । अश्वौघे वाडवं न स्त्री पाताले ना द्विजौर्वयोः ॥
 वैडवाश्वाकुम्भदास्योर्योगे कीले हरे शिवः । सुखं क्षेमं शिवं शम्यामलकी चाभया शिवा ॥
 षाडवस्तु रसे गाने सैन्धवो लवणाश्रयोः । आधेयधारणे सत्त्वे मेलकेऽपि च संभवः ॥ ९७८
 अपभ्रंशो दुष्पतने भाषाभेदापशब्दयोः । टीकादर्पणावादर्शावाशा तृष्णादिशोः स्त्रियाम् ॥ ९७९
 प्रभुशंकरयोरीशः स्त्रियां लाङ्गलदण्डके । दिगम्बरे कपौ कीशः केशो बालप्रचेतसोः ॥ ९८०
 जीवितेशो यमे नाथे दंशः संनहनेऽपि च । सर्पक्षतेऽथ ज्ञाने च लोचने दर्शने च दृक् ॥ ९८१
 नाशः पलायने मृत्यौ निस्त्रिंशौ खड्गनिर्दयौ । निशा रात्रिर्हरिद्रा च मृगादौ प्रेमथे पशुः ॥ ९८२
 पुरोडाशो हविर्भेदे चमस्यां पिष्टकस्य च । रसे सोमलतायाश्च हुतशेषे च कीर्त्यते ॥ ९८३
 पाशः कचान्ते संघार्थः कर्णान्ते शोभनार्थकः । छान्नाद्यन्ते च निन्दार्थः पाशः पक्ष्यादिवन्धने ॥
 वार्ताहारे पुरोगे च सहाये च प्रतिष्कशः । लोमशो मेण्डकेऽपि स्याद्विचशौ वशविह्वलौ ॥ ९८५
 वंशो वर्गे च पृष्ठांशे वेशो वेश्यागृहेऽपि च । आयत्तत्वाप्रभुत्वे द्वे वशः परवशे त्रिषु ॥ ९८६
 दाने रोगेऽपि च स्पर्शः सदृशं तूचिते समे । भौष्ट्रे युध्यम्बरीषं ना किशोरहरिशंभुषु ॥ ९८७
 अभिलाषेऽनुतर्षः स्यात्पानेच्छायामथामिषम् । संभोगोत्कोचमांसेषु उषा बाणात्मजा निशा ॥ ९८८

१ 'सवलः' क-ख-ग. २ 'अवद्य' क-घ, 'वट्टा' ख-ग. ३ 'वलवा' क. ४ 'कुम्भवास्योः' क. ५ इतः परम् 'स्वोऽस्त्रियां ज्ञातिधनयोः स्वमात्मानि नपुंसकम्' इति घ-पुस्तकेऽधिकः पाठः. ६ 'प्रथमे' क-घ. ७ 'सव' क, 'वसे' ख-ग. ८ 'छान्नाद्यन्ते' क-घ. ९ 'आयत्तता प्रभुत्वे' घ. १० इदमर्धपद्यं क-पुस्तके नास्ति. ११ 'वेगे' ख-ग. १२ इदमर्धपद्यं क-पुस्तके नास्ति.

भङ्गुके शोणके चक्षो नक्षत्रे पुनपुंसकम् । ऋषिर्वेदेऽपि कक्षस्तु दोर्मूले शुष्ककानने ॥ ९८९
 कक्षा वरत्राप्रकोष्ठस्पर्धोद्वाहणिकासु च । कुल्माषं काक्षिके ना तु यावके स्यादथाबिले ॥ ९९०
 पापे च कलुषं घोषः शब्दाभीरनिवासयोः । शुचौ दक्षे च चोक्षः स्यात्तर्षो लिप्तापिपासयोः ॥
 दक्षः प्रजापतौ ताम्रचूडे हरवृषे पटौ । पौरुषं मानभेदे च पुनागे पुरुषो नरे ॥ ९९२
 पक्षौ मासार्धपाशौ च महिषी राजपत्न्यपि । मूर्खे माने पले माषो मेषौ राश्यन्तरोरणौ ॥ ९९३
 संख्यायां तु न ना लक्षा क्लीबं व्याजशरव्ययोः । हरताक्ष्यौ विशालाक्षौ शेषो नानन्तसीरिणोः ॥
 उपयुक्तेतरे त्वस्त्री शैलूषो नटबिल्वयोः । शुश्रूषा परिचर्या च संहर्षः स्पर्धने मुदि ॥ ९९५
 योग्यायामन्तिकेऽभ्यासोऽधिवासौ स्थानसंस्क्रिये । आख्यायिकापरिच्छेदे चाश्वासो निर्वृतावपि ॥
 उदर्चिरुत्प्रभे वहावेनः पापापराधयोः । कनीयाननुजेऽल्पे च कंसो मानेऽसुरान्तरे ॥ ९९७
 तैजसे तस्य पात्रे च गुत्सः स्तबकहारयोः । छन्दः पद्यश्रुतीच्छासु तरो वेगे बलेऽपि च ॥ ९९८
 तमः शोकेऽप्यथ हिमर्तौ ना धर्मे व्रते तपः । पद्मे स्वर्णे तामरसं निशा दुर्गा च तामसी ॥ ९९९
 मणिदोषे दरे त्रासो दासो विंतात्मचेष्टयोः । झिण्ड्यां च दासी दीर्घायुर्द्धृषिः काकश्च शाल्मलिः
 योक्ते च वसुराख्याने स्वान्ते सरसि मानसम् । माश्वन्द्रमासयोः पुंसि खर्जूरैश्चोर्महारसः १००१
 राजहंसो नृपाय्ये च जिह्वा भूः शङ्करी रसा । जले शरीरधातौ च पारदस्वादयो रसः ॥ १००२
 भाषाशृङ्खलके रासः ऋीडायामपि गोदुहाम् । रहो रते च गुह्ये च रभसो हर्षवेगयोः ॥ १००३
 विहायाः शकुनौ पुंसि विहायः खे नपुंसकम् । पुत्रादौ तर्णके वर्षे वत्सः क्लीबं तु वक्षसि १००४
 रसे क्रूरे च विकृते बीभत्सस्त्रिषु नार्जुने । व्यासो मुनौ च विस्तारे वह्निर्ना कुशशुष्मणोः ॥ १००५
 अग्रे प्रधाने च शिरः श्रीवासो विष्णुधूपयोः । सुमनाः पुष्पमालयोः स्त्रियां ना देवधीरयोः १००६
 वीणाभेदे सर्जरसो धूणकेऽप्यथ सारसम् । पद्मे ना पक्षिभेदे च सरो नीरतडागयोः ॥ १००७
 हविः सर्पिषि हव्ये च हंसस्तु खगसूर्ययोः । निर्लोभे नृपतौ विष्णावन्तरात्मनि चेष्ट्यते ॥ १००८
 अवग्रहः स्यात्प्रकृतिभाववृष्टिविवन्धयोः । अवरोहोऽवतरणे त्रिदिवे च तलोद्गमे ॥ १००९
 आरोहस्तु नितम्बे स्यादीर्घत्वे च समुच्छ्रये । सत्तौ स्नेहे चाग्रहः स्यादीहा तूद्यमवाञ्छयोः १०१०
 स्तूपे च पाकपात्रे च कटाहो महिषीशिशौ । खङ्गकोषे च कलहो दात्यूहश्चातकेऽपि च ॥ १०११
 समारम्भे च पटहो ब्रह्मण्यपि पितामहः । प्रवाहो व्यवहारे च बहुर्विपुलसंख्ययोः ॥ १०१२
 वराहः सूकरे मेघे^१ मुस्तकेऽप्यथ मूर्च्छने । अविद्यायां च मोहः स्यादृक्षस्कन्धेऽनिले वहः १०१३
 देहनिर्माणसैन्येषु व्यूहः स्यादथ विग्रहः । संग्रामे प्रविभागे च देहविस्तारयोगपि ॥ १०१४
 वैदेही पिप्पलीसीतावणिकस्त्रीरोचनास्त्रपि । संक्षेपेऽपि संग्रहः स्यात्सिंहौ वार्ताकुर्वासकौ ॥ १०१५
 राशिभेदे हरौ सिंहः श्रेष्ठार्थे चोत्तरस्थितः । सौहृदे घृततैलादौ स्यात्स्नेहोऽथाव्ययाः परे ॥ १०१६
 नञभावे निषेधे च तद्विरुद्धतदन्ययोः । सादृश्ये चेषदर्थे च हिरुक् मध्यविनार्थयोः ॥ १०१७
 पुनर्गर्थेऽङ्ग भोऽर्थे च सुप्लुत्यर्थप्रशंसयोः । च^२ पादपूरणे पक्षान्तरे हेतौ विनिश्चये ॥ १०१८

१ 'ऋषिभेदे' क-ख-ग. २ 'नोक्षः' घ. ३ 'विश्वासो' ख-ग. ४ 'दासी' घ. ५ 'वित्रात्म' ख-ग, 'वित्तार्थ'
 घ, 'वित्रात्म' क. ६ 'स्तूपे' क. ७ 'मेघे' घ. ८ 'सिंहौ' ख-ग. ९ 'वासवौ' घ, 'वासकौ' ख-ग. १० अ-
 स्यार्धपद्यस्य स्थाने 'अथाव्ययाः परे वाच्या नञभावे निगद्यते । तद्विरुद्धे तदन्यत्वे निषेधेऽपि च दृश्यते ॥' इति
 श्लोको घ-पुस्तके दृश्यते. ११ 'विलासयोः' घ. १२ 'व' ख-ग.

ही विस्मये प्रमोदे च ओमेवं प्रणवार्थयोः । युक्तार्थमधुनार्थं च सांप्रतं तद्विदो विदुः ॥ १०१९
हुं विक्रमे चानुमतौ वार्तायामरुचौ किल । प्रातर्दिने च पूर्वत्रेत्यर्थे पूर्वैर्युरिष्यते ॥ १०२०

इति नानार्थवर्गः ॥ ३ ॥

आनन्देऽस्तु शुभं दिष्ट्या कटरे कटराद्भुते । भूर्भुवः स्वस्त्रिभुवनं मनागर्थे दर स्मृतम् ॥ १०२१
आमोमुमभ्युपगमे नवरं केवलार्थकम् । प्रातरर्थे नैपयति क्षणमात्रे क्षणक्षणम् ॥ १०२२
क्षेमेणार्थे स्वस्तिना स्यादुच्चैरर्थेऽदृ कीर्तितम् । वारंवारं शश्वदर्थे वारंवारेण चेष्ट्यते ॥ १०२३
उताहो यदिवा यद्वा किंवा वेति समा इमे । कित्वर्थेऽपितु यद्यर्थे सचेत् प्राक् त्वादिवाचकम् ॥ १०२४
अस्याह कालसामान्ये तिङन्तप्रतिरूपकम् । सैजुः सहाय्ये नेत्याह निषेधे यदि शेषगीः ॥ १०२५
विभाषान्यतरस्यां वा विकल्पार्थाः प्रकीर्तिताः । ते इति स्यात्त्वयेत्यर्थे मयेत्यर्थे च मे इति ॥ १०२६

इत्यव्ययवर्गः ॥ ४ ॥

लिङ्गादिसंग्रहेऽनुक्तममरेणाभिदध्महे । स्त्रियामाजिर्दरज्जातिः पुंरुर्भाद्वाः समाः शरित् ॥ १०२७
सिकताद्या बहुत्वेऽपि विंशत्याद्येकवागपि ॥ १०२८

पुंस्त्वे हाहा हूहूग्रन्थिः पाणिः कलिर्दतिर्मौलिः ।

अञ्जलिरङ्घ्रिः कुक्षिर्लीवकलोकोत्तरासङ्गाः ॥

१०२९

अवटप्रातसंकेतपोतगर्तगरुच्छदाः । श्लेष्मोष्मपापयक्ष्माश्चैर्मात्मानो वातायनः स्तनः ॥

१०३०

फेनाभिजनकलापनिर्काल्याहारोच्चैरोपलकल्लोलाः ।

फालचषालकीलनलतण्डुलशैवलखलविभवर्षमवाश्च ॥

१०३१

अनोपजननाडीभ्यो युगमर्द्धपदं त्रणम् । अनक्षे दुन्दुभिरथ बहुत्वेऽप्यसवो गृहाः ॥

१०३२

सक्तवो वल्कजा लाजा दाराः प्राणा दशा इति ॥

१०३३

क्लीवे कलत्रविषबीजकुटुम्बरत्नतल्पोर्वैथकुङ्कुमपुरीतदृणाक्षराणि ।

गृङ्गाटपीठगृहभेषजपृष्ठकिण्वदैवाण्डेभाण्डचिबुकोडुपसाहसानि ॥

१०३४

यकृत्कुहकसिध्मानि तीरं कशिपु जानु च । धमार्धसारमित्राण्यङ्गदैन्यायबन्धुषु ॥

१०३५

पुनपुंसकयोर्दार्जुनीवातुस्थानुसीर्धैवः । स्याद्वास्तु हिङ्गु तितउ सानु कम्बु कमण्डलु ॥

१०३६

गोमयकुमुदबिम्बशङ्खाश्रमशैलसुवर्णतोरणाः ।

नूपुरशिखरतूर्यनिर्यासगृहाङ्कुशवर्हपलवाः ॥

१०३७

व्रतदिनमासवर्षदलवल्कलकोटरषण्डचामराः ।

चन्दनपद्मधर्मकोलाहलकिसलयदेहदोहदाः ॥

१०३८

१ 'हा' घ. २ 'कटवे कटवा' घ, 'कटरे कटरा' ख-ग. ३ 'नपतति' ख-ग, 'उनपयति' घ. ४ 'क्षणक्षणम्' ख-ग. ५ 'स्वस्तिनीचै' ख-ग. ६ 'नेति' घ. ७ 'प्रोक्तादि' घ. ८ 'कानसामान्ये' क-ख-ग. ९ 'सर्जुः' ख-ग, 'सज्जः' घ. १० 'पुरुक्षाषाः' घ. ११ 'सरित्' ख-ग. १२ 'मारक' घ. १३ 'स्यान्मोनो' घ. १४ 'निकाह्या' ख-ग, 'निकाल्या' क. १५ 'द्वारो' घ. १६ 'प्रसवाः' घ. १७ 'आनाऽप' घ. १८ 'मङ्ग' ख-ग-घ. १९ 'व-त्वजा' ख-ग, 'वल्लजा' घ. २० 'क्त' घ. २१ 'गुद' घ. २२ 'शुभाशु' घ. २३ 'दन' घ. २४ 'शीघ्रवः' क-ख-ग. २५ 'शूर' क, 'सृण' घ. २६ 'वर्षा' घ. २७ 'चर्म' क, 'धर्म' ख-ग.

कुलिशध्वजकार्षापणपिधानमुस्तान्धकारशृङ्गवल्याः ।
 पठलप्रवालचषकोपवासकासारकटकसंतानाः ॥ १०३९
 आकाशकुञ्जकुतपौदनवारवाणप्रैस्थावतंसनखमण्डपकच्छपुच्छाः ।
 कान्तारकङ्कणतडागकिरीटराष्ट्रतीर्थत्रणस्तवकसंक्रमपीठकानि ॥ १०४०
 समरसरकरणविटर्पोज्जारदैवतगैरिककूटागाराः ।
 प्रोथमुहूर्तदिवसफलकानि काशनिदाघतिलकमुसलानि ॥ १०४१
 वल्मीकवृषणद्रोणगाण्डीवनिगडानि च । मुकुलादि च विज्ञेयं शिष्टसंदर्भतोऽपरम् ॥ १०४२
 अथ स्त्रीपुंसयोः केलिर्मणिर्योनिर्मसिर्मुनिः । मरीचिः शाल्मलिः स्वातिः श्रेणिर्मुष्टिस्तिथिः सृणिः १०४३
 ऊर्मिर्गभस्तिरशनी रैपाष्णीषुधिराशयः । वस्तिश्च किष्कुः कन्दुश्च वेणुतन्विषुवाहवः ॥ १०४४
 गण्डूषगर्जजागरभुजकीलज्वालवर्तकव्रीडाः ।
 उत्कण्ठसटवराटकभसाः स्त्रीत्वे तु टावन्ताः ॥ १०४५
 शल्लको वृश्चिकः कीटः शारस्तूणो घटः कटः । शफरो वेतसश्चामी स्त्रियां ड्यन्ताः प्रकीर्तिताः ॥
 स्त्रीक्रीबयोरुदुर्दामा छैर्दिय्योतिःसदोर्चिषः । अथ लक्षं वणिज्यं च बडिशक्रोडपाटलम् ॥ १०४७
 तारकं रसनं नीडमेते टावन्तकाः स्त्रियाम् । ड्यन्तास्तु नगरास्थानस्थलानि पाटलं पुरम् ॥ १०४८
 त्रिलिङ्ग्यां तु प्रतिसरस्फुलिङ्गनखरार्गलाः । कन्दरं शृङ्गलं नालं वल्लूरफलपुस्तकाः ॥ १०४९
 जृम्भश्च टावन्ता एते स्त्रियामथ विभीतकः । हरीतकाढकतटकवाटाश्च गुणे वटः ॥ १०५०
 मण्डलं शललं भल्लातकं कलसकन्दलौ । मृणालामलकौ दाडिमश्च ड्यन्ताः स्त्रियामिमे ॥ १०५१
 करणे ल्युट् त्रिषु यथा तस्य व्याख्यान इत्यदः । सूत्रकृद्वाप्यकृत्कोसावनुमान इतीच्छति ॥ १०५२
 इति लिङ्गादिसंग्रहवर्गः ॥ ५ ॥

दृष्टप्रयोगा ये शब्दाः प्रायस्त इह कीर्तिताः । अप्रयुक्तास्तूत्पलिन्यादिदृष्टा अप्युपेक्षिताः ॥ १०५३

इति त्रिकाण्डशेष तृतीयं काण्डम् ।

१ 'निधान' घ. २ 'स्तान्कार' क, 'स्ताकर्कार' घ. ३ 'प्रस्ता' क, 'मुस्ता' घ. ४ 'पाङ्गना' घ. ५ 'कुटा'
 घ. ६ 'छदि' क. ७ 'मुस्तकाः' घ. ८ 'तस्य व्याख्यान इति व्याख्यातव्यनाम्नः' (४।३।६६) इति पाणिनिसूत्रम्.
 ९ 'भूवादयो धातवः' इति सूत्रव्याख्याने महाभाष्ये.

॥ श्रीः ॥

अभिधानसंग्रहः ।

(३)

श्रीपुरुषोत्तमदेवप्रणीता

हारावली ।

- भुजगपतिविमुक्तस्वच्छनिर्मोकवल्लीविलसितमनुकुर्वन्त्यस्य गङ्गाप्रवाहः ।
शिरसि सरसभास्वन्मालतीदामलक्ष्मीं लघयति हिमगौरः सोऽस्तु वः साध्यसिद्ध्यै ॥ १
कल्पावसानसमये स्थितये कवीनां देहान्तरं सृजति या किमपि प्रसन्ना ।
यस्याः प्रसादपरमाणुरपि प्रतिष्ठामभ्येति कामपि नमामि सरस्वतीं ताम् ॥ २
निमैत्सराः सुकृतिनः खलु ये विविच्य कर्णे गुणस्य कणमप्यवतंसयन्ति ।
येषां मनो न रमते परदोषवादे ते केचिदेव विरला भुवि संचरन्ति ॥ ३
मुक्तामयातिमधुरा मसृणावदातच्छायाधिरागतरलामलसद्गुणश्रीः ।
साध्वी सतां भजतु कण्ठमसौ प्रियेव हारावली विरचिता पुरुषोत्तमेन ॥ ४
किं नैत्र सन्ति सुधियामभिधानकोषाः किंतु प्रसिद्धविषयव्यवहारभाजः ।
गोष्ठीषु वादपरमोहफलासु केषां हारावली न विदधाति विदग्धिमानम् ॥ ५
एकं तमेव गणयन्ति परं विदग्धा वाचां विदग्धमनि मज्जति यस्य लोकः ।
गोष्ठीषु यः परमशब्दिकदुर्गमासु दुर्बोधशब्दगतसंशयमुच्छिनत्ति ॥ ६
आव्याधशब्दतः श्लोकैरर्धैरातलिमात्ततः । शब्दाः पादैर्विबोद्धव्याः प्राग्नेकार्थतस्ततः ॥ ७
विषमनयनशंभू चन्द्रमौलिर्भगाली वृषभपतिगणेशौ रेरिहाणो वृषाङ्कः ।
त्रिपुरदहनशूलिस्थाणुखट्वाङ्गिहिण्डप्रियतमशितिकण्ठा, भर्ग्यकल्माषकण्ठौ ॥ ८
शतधामा चतुष्पाणिः पृष्णिगर्भो गदाग्रजः । गदी कौस्तुभवक्षाश्च पाञ्चजन्यधरोऽच्युतः ॥ ९
वैनतेयः पक्षिसिंहः शाल्मली हरिवाहनः । अमृताहरणस्ताक्षर्यो नागाशनखगेश्वरौ ॥ १०
खगपतङ्गवियन्मणिभानवो हरिभगेननिदाघकराद्रयः ।
किरणमालिविरोचनहेलयो दिनमणिस्तरणिश्च दिनप्रणीः ॥ ११
श्रुतःश्रवोनुजः क्रौडो मन्दश्छायासुतः शनिः । सप्तार्चिर्नीलवसनः पातङ्गिः क्रूरलोचनः ॥ १२
दाक्षायणीपतिवलक्षगुपक्षजन्मतुङ्गीशरात्रिमणिदर्शविपत्सुधाङ्गाः ।
राजा समुद्रनवनीततमोनुदौ मा ग्लौरिन्दुरेतिलको हरिरोहिणीशौ ॥ १३

१ 'लपयति' ग, २ 'किमपि या सृजति प्रसन्ना' ख-ग, ३ 'नैव' ख-ग, ४ 'शङ्कू' ख-ग, ५ 'वृषभगति'
ख-ग, ६ 'कालो' क, ७ 'सुधांशुः' क, 'सुधाङ्गः' ख-ग.

महामृगः पुष्करिदीर्घमारुतौ विलोलजिह्वो जलकाङ्क्षसिन्धुरौ ।	
द्विपायिर्शूर्पश्रुतिकुम्भिसामजा महामदः पेचकिपद्भिर्पीलवः ॥	१४
दर्वाकरो विषधरः श्वसनाशनोऽहिश्चक्री फणाधरविषायुधदीर्घपृष्ठाः ।	
कुम्भीनसद्विरसनौ समकोलदंष्ट्रिगोर्कर्णकुण्डलितारसना विपास्यः ॥	१५
मया चोपकृतं पूर्वमयं चोपकरिष्यति । इति र्यः क्रियते संधिः प्रतीकारः स उच्यते ॥	१६
शेषमक्षरमादाय प्रतिश्लोकं क्रमेण यत् । अन्योन्यं पठ्यते श्लोकः प्रतिमालेति सा मता ॥	१७
नभश्चरो वायुदारुर्वनदो गगनध्वजः । व्योमधूमो जलमसिः खतमालः पयोधरः ॥	१८
हर्षादुत्सवकाले यदलंकाराम्बरादिकम् । आकृष्य गृह्यते पूर्णपात्रं पूर्णानकं च तत् ॥	१९
सुरते कर्णमूले च यच्च देशीयभाषया । दम्पत्योर्जलिपतं मन्दं मन्मनं तद्विदुर्बुधाः ॥	२०
यद्दीयते देवैताभ्यो मनोराज्यस्य सिद्धये । उपयाचितकं दिव्यदोहदं तद्विदुर्बुधाः ॥	२१
नक्तं निर्गल्य यत्किञ्चिच्छुभाशुभकरं वचः । श्रूयते तद्विदुर्धीरा दैवप्रश्नमुपश्रुतिम् ॥	२२
वृद्धसूत्रकमित्याहुरिन्द्रतूलं मनीषिणः । ग्रीष्महासं वंशकफं वाततूलं मरुद्वजम् ॥	२३
दशेन्धनो गृहमणिः स्नेहाशः कज्जलध्वजः । जटाज्वालो दशार्कः कथितो बहुदृश्वभिः ॥	२४
गोमयच्छत्रिकामाहुर्दिलीरं च शिलीन्ध्रकम् । ऊर्व्यङ्गं च रैसावोटं गोनौसमपरे विदुः ॥	२५
हिमवान्हेमकूटश्च निषधो मेरुरेव च । चैत्रः कर्णी च शृङ्गी च सप्तैते वर्षपर्वताः ॥	२६
इति श्लोकावधिः ॥ १ ॥	

व्याधो मृगवधाजीवो निर्षादः पुष्कसः प्लवः । वालवायजमिच्छन्ति वैदूर्यमणिमुत्तमाः ॥	२७
कालग्रन्थिः समाः संवन्मासमालो युगांशकः । मासो वर्षांशकः आमो वर्षाङ्गः स्यादहर्गणः ॥	२८
मदयोगविधानं तु व्यस्तारं करिणां विदुः । पृष्ठवंशस्य यन्मांसं तल्पनं तत्प्रचक्षते ॥	२९
कर्णवेधनिका प्रोक्ता नालिकेति विषाणिनाम् । प्रवेष्टमन्तःखेदानां दन्तमांसं विदुर्बुधाः ॥	३०
कुमारभृत्या गर्भिण्याः परिचर्याभिधीयते । नवोढावस्त्रमानन्दपटमिच्छन्ति सूरयः ॥	३१
कर्णीसुतो मूलदेवो मूलभद्रः कलाङ्कुरः । ज्येष्ठामूलीयमिच्छन्ति मासमाषाढपूर्वजम् ॥	३२
नित्यकर्मसमाचारनिष्ठुरत्वे कटङ्कता । वैरैर्नुबन्धो धीमद्भिरुपनाहो विधीयते ॥	३३
स्यात्पालिका कुन्तलिका दध्यादिच्छेदनी तु या । वैशाखो दधिचारः स्यात्तैत्तैकाटकरघर्षणौ ॥	३४
स्यादाषाढभवो भौमो नवार्चिर्गगनोल्मुकः । पञ्चार्चिः स्याच्छ्रविष्ठाजो ज्ञ एकाङ्गः प्रहर्षणः ॥	३५
दीदिविद्वादशार्चिः स्याज्जीवः प्रौक्फलगुनीसुतः । काव्यो दैत्यपुरोधाः स्यात्षोडशार्चिर्मघाभवः ॥	३६
उपप्लवोकचः केतुरश्लेषाभव औहिकः । ज्योतीरथो ग्रहाधारो ध्रुव उत्तानपादजः ॥	३७
स्वर्भानुं ग्रहकल्लोलं विदुरभ्रपिशाचकम् । वनीयको र्याचनको वसुकीटो मुखपचः ॥	३८
जायमानविषाणाग्रे कटाहो महिषीशिशौ । छेदो हस्तेन सस्यानां कटभङ्ग उदाहृतः ॥	३९
जलत्रा जङ्गमकुटी कावारी मूर्धकर्परी । उष्णवारणमुत्कूटं चक्राङ्गं च पटोटजम् ॥	४०

१ 'यत्' क. २ 'प्रतीहारः' ख-ग. ३ 'तु देवेभ्यो' ख-ग. ४ 'वशाहं' ख-ग. ५ 'गोलास' ख-ग. ६ 'निषादः' क. ७ 'पुष्कसः' ख-ग. ८ 'मासमानो' ख-ग. ९ 'विधीयते' क. १० 'कटुङ्कता' ख-ग. ११ 'वी-
णानुबन्धो' ख-ग. १२ 'तक्राटः करघर्षणः' ख-ग. १३ 'पञ्चाचिश्च' ख-ग. १४ 'प्राक्फाल्गुनीभवः' ख-ग.
१५ 'आङ्गिकः' क. १६ 'याचकश्च' क. १७ 'मत्कूटश्च' ख-ग. १८ 'पुटोटजम्' ख-ग.

मुनीनां च चिताकुट्यां पर्णाटजसहोदजौ । कौरोत्तरश्च वीनाही प्रहिरन्धुर्जलाम्बिका ॥	४१
जलकूपी जलाष्टीली तलकं पुष्करिण्यपि । आसन्नास्तमयः कैश्चिदुपधूपित उच्यते ॥	४२
तत्क्षणादित्यमुक्तां तु वदन्यङ्गारिणीं दिशम् । अङ्गारितं पलाशानां कलिकानिर्गमो भवेत् ॥	४३
गन्धारं रक्तचूर्णं च सिन्दूरं रक्तवालुकम् । कुसुमा विभवान्वेषी पार्श्वकः संधिजीवकः ॥	४४
अधश्चरो भवेच्चौरः कुसुमालः कुजम्भलः । प्रोक्तः करिकुसुम्भस्तु नागकेसरचूर्णके ॥	४५
वर्वरी वर्वरीकं च वर्वुरीत्यपि चेष्ट्यते । अभावात्स्त्रीपरित्यागस्तुरगब्रह्मचर्यकम् ॥	४६
यमिनां यद्रतं गोप्यं तत्स्त्रज्जनरतं विदुः । स्यादाचामनकः प्रोणठः कटकोलः पतद्ब्रह्म ॥	४७
मेलानन्दा मसिमणिर्मसिधानी मसिप्रसूः । वालोपवीतं तु विदुः पञ्चावटमुरस्कटम् ॥	४८
नारीणां मण्डलीनृत्यं बुधा हल्लीसकं विदुः । मारीचो याजकगजो राजहस्ती मदोत्कटः ॥	४९
अलंकारसुवर्णं यत्तच्छृङ्गीकनकं मतम् । रतिलक्षं निधुवनं संयोजनमिति स्मृतम् ॥	५०
जीमूतकूटकुट्टीरकुट्टाराः कन्दराकरः । उद्देशो गण्डकूपस्तु पर्वतस्याभिधीयते ॥	५१
वासिता धेनुका चैव वशा च र्गणिका कटा । ब्रह्माग्रभूः क्रतुपशुः सिंहविक्रान्तवाजिनौ ॥	५२
समुद्रगा निर्झरिणी तलोदा जम्बालिनी शैवलिनी तरङ्गिणी ।	
विपाठकादम्बकपत्रवाहाः पञ्ची खगो वीरतरोऽस्त्रकण्टकः ॥	५३
वर्णदूतः स्वस्तिमुखो लेखो वाचिकहारकः । लेखो निषध्यते येन तत्र काचनकाभिधा ॥	५४
क्षारोत्थं मणिमन्थं च विदुः सिन्धूपलं बुधाः । पिशितं पललं क्रव्यं पलमामिषमुद्धसम् ॥	५५
पारावारमहाकच्छौ महीप्राचीरदारदौ । जिह्वारदः कीर्कसास्यश्चञ्चुमत्तरुशायिनौ ॥	५६
इन्द्रक्रीडासरः प्राज्ञैर्नन्दीसर इति स्मृतम् । धूमोर्णोपतिरुद्दिष्टो यमो महिषवाहनः ॥	५७
पयोधनो मेघकफो धनोपलो मेघास्थिबीजोदकतोयिडिम्बाः ।	
शम्पाचिराभा चपला छटाभा ह्लादिन्यधीरा घनवल्लिका च ॥	५८
पादालिन्दी तरण्डा नौस्तरणिस्तारणिस्तरिः । किलाटः शोषितक्षीरपिण्डः सूरिभिरिष्यते ॥	५९
कालायसमयस्तीक्ष्णं गिरिसारं च शैलकम् । हैर्यङ्गवीनं शैरजं मन्थजं च कैलम्बुदम् ॥	६०
एकंशफालिकं बन्धमाहुर्दामाञ्जनं बुधाः । वेत्ता स्त्रीपुंसयोश्चिह्नं सामुद्रिक उदाहृतः ॥	६१
तिन्तिडीकास्थिभिर्द्यूतक्रीडायां चुञ्चुली भवेत् । वक्रा ललाटगास्तिस्रो भस्मरेखास्त्रिपुण्ड्रकम् ॥	६२
हाला कौमालिका मण्डा वीरौ स्यान्मौदनी च माधवी च । (?)	
आहुश्चषकं तु पानपात्रं पारीसप्यनुतर्षणं कवीन्द्रौः ॥ (?)	६३
कुसुम्भः करकश्चैलमुखः कमण्डलुः स्मृतः । असहायो नर्तकश्च तालावचर इष्यते ॥	६४

१ अयं श्लोकार्धः क-पुस्तके नास्ति. २ 'करोत्तर' क. ३ 'वर्वरं' ख-ग. ४ 'वर्वरी' ख-ग. ५ अयमर्धश्लोकः क-पुस्तके नास्ति. ६ 'हल्लीषकम्' ख-ग. ७ 'कमिष्यते' क. ८ 'करिणी मता' ख-ग. ९ 'अभिवध्यते' क. १० 'क्षाराच्छं' ख-ग. ११ 'महीप्राचीर' क. १२ 'जिह्वारदः' ख-ग. १३ 'कीर्कसास्यः' ख-ग. १४ 'घनोफलो' ख-ग. १५ 'तोयडिम्बाः' ख-ग. १६ 'शस्तकम्' ख-ग. १७ 'हय्यंगवीनं' ख-ग. १८ 'सरजं' ख-ग. १९ 'कलम्बुदम्' क. २० 'एकं शफालिकं' ख-ग. २१ 'सामुद्रिय' क. २२ 'तिन्तिलिका' ख-ग. २३ 'कचमालिका' क. २४ 'धीरा' ख-ग. २५ 'मदनी' ख-ग. २६ 'माधवी' क. २७ छन्दोभङ्गदूषित एव पाठः सर्वेषु पुस्तकेषु वर्तते.

कथितः कौमुदीवृक्षो दीपवृक्षः शिखातरुः । कोजागरे तथा सद्भिः कौमुदीचार इष्यते ॥	६५
समुद्रगृहमित्याहुर्जलयन्ननिकेतनम् । प्रेतादिभिर्गृहीतो यः स आविष्टो भ्रमन्बहिः ॥	६६
हिममिन्द्राग्निधूमश्च खबाष्पो रजनीजलम् । ये शिवायतन उत्सृष्टास्ते संध्यावलयो वृषाः ॥	६७
विपात्तास्त्रहतस्याहुः पशोर्मांसं तु गृजनम् । धूमिका धूममहिषी हिंस्रसृष्टिः कुहेलिका ॥	६८
पोत्राच्छादनमाहुस्तु वैरकमथ वस्त्रकुट्टिमं कवयः ।	
तन्त्रविमुक्तं वासो निष्प्रवणं निष्प्रवाणिं च ॥	६९
कयारोहं महावोषं हट्टं पण्याजिरं विदुः । बहुमानुषसंकीर्णं निर्मुटं च कैराङ्गणम् ॥	७०
शालभञ्जी दारुगर्भो कुरुण्टी दारुपुत्रिका । नैवः कादिम्बिनी मेघः काली स्यात्कालिकापि च ॥	७१
क्रोशध्वनिः क्रोशतालो ढक्का विजयमर्दलः । स्यात्प्रतिपत्तिपटहो लम्पापटह इत्यपि ॥	७२
कर्तनं कायवलनं तनुत्रं दंशनं विदुः । शिरस्त्रं तु शीर्षरक्षं शीर्षण्यं शीर्षकं च तत् ॥	७३
स्याज्जालिका लोहमयी जालप्रायाङ्गरक्षिणी । पन्नङ्गी पादविरजाः कोशी पादरथी भवेत् ॥	७४
रुचिकं लवणं क्षारं तीक्ष्णं जलरसं विदुः । ज्योतिर्बीजं च खद्योतं ध्वान्तोन्मेषं तमोमणिः ॥	७५
जलशूकरजलजिह्वौ जलकण्टकवार्भटौ तथा नके ।	
जलनकुलजलविडालौ नीराखुजलप्लवावुद्रे ॥	७६
शिशुमारो जलकपिश्चैपलाङ्गोऽसिपुच्छकः । ग्राहो जलकिरातश्च नक्रराजो जलाण्टकः ॥	७७
मृतकान्तकः श्वभीरुर्वृकधूर्तश्यालसूचका भरुजः ।	
शालामृगोऽस्थिभक्षो ग्राममृगो मण्डलः कपिलः ॥	७८
उल्कामुखी सृगाली या दीप्तजिह्वेति सा मता । स्कन्धवाहः शांकरश्च शृङ्गी गोरक्षमूर्तिलौ ॥	७९
हेरम्बः कासरश्चैव रक्ताक्षः सैरिभस्तथा । रोमशो बहुरोमा स्यादुरणश्च पृथूदरः ॥	८०
इडिक्स्तु बालवाह्यो वनच्छागो निरोमशः । र्वणो धूम्रशूकः स्यादुष्टः शृङ्गलकस्तथा ॥	८१
चक्रमुखः सूचिरोमा वराहः स्थूलनासिकः । कण्ठीरवस्तु पारीन्द्रः केशरी गजमाचलः ॥	८२
नेत्रपिण्डो वृषाहारो मेनादः कुन्दमः स्मृतः । गन्धाखुर्गृहनकुलश्छुच्छुः पुंवृष उच्यते ॥	८३
द्रोणोऽरिष्टो नाडिजङ्घ आत्मघोषस्तु मौद्गलिः । गोभण्डीरः पङ्ककीरो हापुत्री रौजपट्टिका ॥	८४
गङ्गाचिह्नी तु देवद्वी विश्वका जलकुक्कुटी । विटसारिका तु कुणपी गोराटी गोकिराटिका ॥	८५
मृगेन्द्रचटको घातपक्षी ग्राहकमारकौ । कुलालं कुक्कुटं प्राहुः कुक्कुभं कुहकस्वरम् ॥	८६
कर्कराक्षः कलाटीनः खञ्जलेखस्तु खञ्जनः । प्रासादकुक्कुटो झलकण्ठो गृहकपोतकः ॥	८७
ध्वाङ्गपुष्टः कलकण्ठो मधुकण्ठः कुहूमुखः । झम्पाशी मत्स्यरङ्गः स्याज्जलेशङ्कुर्मणीचकः ॥	८८
कलविङ्कश्चित्रपृष्ठो गृहनीडो गृह्णायणः । वैरण्डा चित्रपादा च चित्रनेत्रा च सारिका ॥	८९
मयूरचटको दक्षः कृकवाकुर्निशाकलः । शतपन्नः सितापाङ्गः प्रचलाकी च चन्द्रकी ॥	९०

१ 'हिमसृष्टिः' ख-ग. २ 'पोताच्छादन' ख-ग. ३ 'वचक' ख-ग. ४ 'निष्प्रवणि' ख-ग. ५ 'निर्षटं' ख-ग. ६ 'करङ्गणम्' क. ७ 'कादिम्बिनी नवो' ख-ग. ८ 'क्रोशो ध्वनिः' क. ९ 'प्रतिपत्तिः पटहो' ख-ग. १० 'कुक्कुलं' ख-ग. ११ 'कायकलनं' ख-ग. १२ 'करचं' क. १३ 'पिः पलाङ्गश्वा' ख-ग. १४ 'जल-विडार' क. १५ 'धूर्तिलः' ख-ग. १६ 'वरणो' ख-ग. १७ 'राजभट्टिका' ख-ग. १८ 'गङ्गाचिह्नी' ख-ग. १९ 'जलमदुः' ख-ग. २० 'वृषायणः' ख-ग. २१ 'वचण्डा' क. २२ 'निशाकरः' ख-ग.

किसलयमपि तरुरागं विदुर्लतायावकं प्रवालं च ।

कण्टकसंज्ञास्तरुनखशिंताग्रदलसूचिवैङ्गिलदुर्मवाः ॥

९१

द्रोणीदलः सूचिपुष्पो जम्बूलः क्रकचच्छदः । मण्डा तिष्यफला धात्री वैया पञ्चरसा शिवा ॥ ९२

सहस्रवीर्या विरजा भार्गवी मण्डलारुहा । प्रहर्षिणी निशाहा च लसा गन्धपलाशिका ॥ ९३

मृदुपुष्पः शुक्रतरुः शिरीषो विषनाशनः । वराहकाली कथितः सूर्यावर्तस्तु शाब्दिकैः ॥ ९४

वैज्रवल्लयस्थिसंहारो हस्तिशुण्डी वनालिका । वनतिक्तः स्त्रियां ग्रीष्मार्तिरीढः पथ्यसुन्दरः ॥ ९५

मधुपुष्पो मधूकश्च गुडपुष्पो मधुद्रुमः । वृत्तपुष्पः प्राविषेण्यो हलिदुश्च हलिप्रियः ॥ ९६

एला त्वचिसुगन्धा च पुटिका चर्मसंभवा । कूष्माण्डकः पुष्पफलो घनवासश्च वेष्टकः ॥ ९७

वेषणः कासमर्दश्च पत्रोपस्कर इत्यपि । ओकोदशाली प्राचीरमेर्धालिरवहालिका ॥ ९८

कल्यवर्तः प्रातराशः प्रातर्भोजनमिष्यते । शृगालिका च डिम्बं च डमरं विद्रवोऽपि च ॥ ९९

स्कन्धफलः सुभङ्गश्च नारिकेलः पटोदकः । गुडदारुमधुतृणमसिपत्रो महारसः ॥ १००

राजाकुलो महाकन्दो मूलको हस्तिदन्तकः । क्षुद्रवंशा तित्तगुञ्जा सरघा विद्धपर्कटी ॥ १०१

क्षुद्रपत्रा च चाङ्गेरी क्षुद्राम्ला चामल्लोणिका । प्राचीनामलकं रक्तं वैदरामलकं तथा ॥ १०२

पिष्टसौरभमेकाङ्गं श्रीखण्डं मालयं विदुः । मृगनाभिं मृगमदं गन्धशेखरमित्यपि ॥ १०३

सिताश्रं तरुसारं च वेधकं रसकेसरम् । कालेर्यं वंशकं जोङ्गं कालीर्यं वरचन्दनम् ॥ १०४

तृणसारमृतेफला रम्भा च शाल्मली भवेत् । ऊर्ध्वासितः परारुः स्यात्तथा राजपटोलकः ॥ १०५

कुङ्कुमं पीतकावेरं घुसृणं कुसुमात्मकम् । अरको जलकेशः स्यात्कौवारं शैवलं विदुः ॥ १०६

उन्मत्तः काहलापुष्पो बृहत्पाटलिघाण्टिकौ । किशुकः कर्नकः पर्णो लाक्षावृक्षः सुभीरवः ॥ १०७

ऐरैण्डपश्चाङ्गुलवर्धमानगन्धर्वहस्तास्त्रिपुटीफलश्च ।

वेणुः सेतीलस्तृणकेतुमृत्युबीजौ किलाटी च तथा सुपर्वा ॥

१०८

कचमालो मरुद्वाहो धूमो भैम्मः शिखिध्वजः । शाखानगरमित्याहुर्धैर्भ्यर्णं पुरान्तरम् ॥ १०९

आहुर्जलकरङ्गश्च जलजं सूचिकामुखम् । उपजिह्विकोत्पादिका वैटिरुद्रोहिका दरी ॥ ११०

शुल्वमौर्दुम्बरं रक्तं म्लेच्छास्यं ताम्रकं विदुः । दुर्नामा दीर्घकोषी स्यात्पङ्कशुक्तिः सितालिका ॥ १११

आकाशमूली कुतृणं कुम्भिका जलवल्कलम् । शम्बूको जलडिम्बः स्याद्विन्धुरः पङ्कबन्धुरः ॥ ११२

आटीकनं तर्णकानां स्थलीसु क्रीडनं मतम् । यष्टिः शब्दवती धीरैः खेखरीक इति स्मृतः ॥ ११३

रेखात्रयाङ्कितं भालं त्रिपताकं विदुर्बुधाः । अर्धचन्द्रं कर्करेटमाहुरङ्गुलितोरणम् ॥ ११४

१ 'कण्टकसंज्ञ' क. २ क-पुस्तके नास्ति. ३ 'राङ्गिल' ख-ग. ४ 'द्रुमराः' ख-ग. ५ 'तिष्यफला' क. ६ 'वैया' क. ७ 'मण्डली रुहा' ख-ग. ८ 'गन्धपलाशिका' क. ९ 'विषनाशनः' क. १० 'विराहकाली' क. ११ 'वज्रपल्लय' क. १२ 'तिरिडः' क. १३ 'पथ्यसुन्दरः' ख-ग. १४ 'प्राविषेण्यो' क. १५ 'हा-रिद्र' ख-ग. १६ 'त्वची' क. १७ 'मेषकः' क. १८ 'मोघोली' ख-ग. १९ 'राजालुको' क. २० 'क्षु-द्ररसा' ख-ग. २१ 'वदरावलकं' क. २२ 'मृत्युफला' ख-ग. २३ 'कुसुमालयम्' क. २४ 'सावकम्' क. २५ 'कवालम्' क. २६ 'करकः' ख-ग. २७ 'अमण्ड' ख-ग. २८ 'सचीन' क. २९ 'मम्मः' ख-ग. ३० 'दखण्ड' क. ३१ 'सद्देहिकादिवी' ख-ग. ३२ 'मुदुम्बरं' क. ३३ 'दीर्घकोषी' क. ३४ 'शिहालिका' क. ३५ 'दुश्चरः पङ्कमण्डुकः' ख-ग. ३६ 'आटीलकं' ख-ग. ३७ 'कर्करेटं विदु' ख-ग.

सिद्धजलं च गृहाम्लमवन्तिसोमं तुषोदकं शुक्तम् ।	
नैमाटकनिर्ग्रन्थकभदन्तदिगम्बरा नभे ॥	११५
करपत्रं जलक्रीडा व्यात्युक्षी करपत्रिका । शराणां पत्ररचना पत्रणा परिकीर्तिता ॥	११६
पञ्चमद्रा हयास्ते ये पञ्चसङ्गेषु पुष्पिताः । यश्चारको मुद्रभुजां स स्याद्वल्लभपालकः ॥	११७
निगालस्थो य आवर्तः स हि देवमणिः स्मृतः । तथा वक्षसि वाहस्य श्रीवृक्षक उदाहृतः ॥	११८
बन्धः पलाशपत्राणां शीर्षे पत्रपिशाचिका । सुवसन्तकशब्देन कथ्यते मदनोत्सवः ॥	११९
कैर्वटं द्विशतग्राममध्ये ग्राममनोहरम् । तथा चतुःशतग्राममध्ये द्रोणीमुखं विदुः ॥	१२०
यद्यान्नामङ्गलं साम तदप्रतिरथं विदुः । शाला प्रासादशिखरे चन्द्रशालेति कीर्तिता ॥	१२१
रुद्धे यत्क्रियते पानं वीरपानं तदुच्यते । पक्कदाडिम्बबीजाभं माणिक्यं शिखरं विदुः ॥	१२२

इत्यर्थश्लोकावधिः ॥ २ ॥

तलिनं तुच्छमित्याहुर्गृहाम्ना गृहकच्छपः । खसंचारि पुरं सौभं रथ्यां पांशुकुलं विदुः ॥	१२३
एकनटः स्यात्कथको भण्डश्चाटुपटुः स्मृतः । मक्षिका भम्भराली स्यात्पांशुलो दूषकः स्मृतः ॥	१२४
देवोद्यानं तु वैभ्राजं दीपाली दीपशृङ्खला । सुकुमारेऽपि सोपानं विषमं स्थपुटं विदुः ॥	१२५
फैलकः खङ्गपिधानं स्यात्सारणी च प्रणालिका । यज्ञस्थानं यज्ञवाटस्तृष्णा धनपिशाचिका ॥	१२६
स्मृता वालवङ्गिरिवीरुः स्फुटिरिवीरुशुक्तिका । नौटाम्रस्तिमिषः सेदुर्स्तालाङ्कुरः पुञ्जातकः ॥	१२७
कोशासिका जालिका तु तृणता धनुरिष्यते । कैरातो दुर्ग्रहः क्षम्यः सिंहङ्कः सिंहभाजनम् ॥	१२८
दर्वटो दण्डवादी स्यात्सुतः शङ्कितवर्णकः । प्रारब्धः करिबन्धः स्यात्कष्टस्थानं तु वारकम् ॥	१२९
भोगावली वन्दिपाठः सेतुस्तरणपिण्डलौ । देवयात्रा देवद्रोणी सूनाधोजिह्विका मता ॥	१३०
पौलिः समुत्थितश्मश्रुर्मरुण्डोच्चललाटिका । राका दृष्टरजाः कन्या पोटा स्त्रीपुंसलक्षणा ॥	१३१
महत्तरो ग्रामकूटो मर्मरो व्यक्तनिःस्वनः । शिवालयः पितृवनं चिता काष्ठमयी चितिः ॥	१३२
कर्णवंशो भवेन्मश्वः श्रीग्रहः शकुनिप्रपा । ताम्बूलदो वागुलिकः सुरभिः फाल्गुनानुजः ॥	१३३
ताम्बूलरागो मसुरस्तरवारिः कृपाणकः । स्वागतं कुशलप्रश्नः सामीची वन्दना मता ॥	१३४
समुद्रः संपुटो ज्ञेयो हयस्कन्धो हयच्छटा । पिण्डारो महिषीपाले मसूरे चौङ्गभोगिकः ॥	१३५
तैलुनी काहली प्रोक्ता क्षुधा तु कथिता सुधा । कम्पिलको रोचनिका कालिका वस्कराटिका ॥	१३६
कालिका क्षीरकीटः स्यात्खण्डपालस्तु खण्डिकः । पांशुलः पीठसर्पी स्यात्तैलुलो रोमशः स्मृतः ॥	१३७

१ 'सिद्धोदकम्' क. २ 'निर्गण्डक' क. ३ 'दिगम्बरका' ख-ग. ४ 'जलपत्रिका' क. ५ 'कर्कटं' क. ६ अयं श्लोकः ख-ग-पुस्तकयोर्नास्ति. ७ 'गृह्याश्मा गिरिकच्छपः' क. ८ 'सौधं' ख-ग. ९ 'पांशुकुली' ख-ग. १० 'एकनटः' ख-ग. ११ 'चाटुवटुः' क. १२ 'पांशुरो दंशकः' ख-ग. १३ 'सोमालं' ख-ग. १४ 'द्रुणहः' ख-ग. १५ 'लटाम्र' क. १६ 'कोमासिका तु जालिका । पुञ्जातकः फलेलाङ्कु' ख-ग. १७ 'त्रिणता' क. १८ 'दोर्ग्रहक्षामाः' ख-ग. १९ 'सिङ्गाणं काचभाजनम्' ख-ग. २० 'गर्वाटो दण्डवासी स्यात्स्तेनः शङ्किकवर्णकः' क. २१ 'तुः पूरण' ख-ग. २२ 'शूना' ख-ग. २३ 'पाली' क. २४ 'गुरुण्डा' क. २५ 'शिवा-नकः' क. २६ 'श्रीग्रहः' क. २७ 'वागुलिकः' क. २८ 'पूगपात्रे च फालकम् । तरवारिः कृपाणे स्यात्' क. २९ 'च गभोलिकः' ख-ग. ३० 'तरुणी' ख-ग. ३१ 'च्छुरा' ख-ग. ३२ 'पण्डपालस्तु पण्डिकः' क. ३३ 'दुल्लुलो' ख-ग.

पूगपात्रे फरुवकं कवन्धो रुण्डमुच्यते । तूलिका स्यान्नवलिका स्थानमालस्यमिष्यते ॥ १३८
भाजने कमठं विद्यात्पुण्यश्लोको नलो मतः । गौरवे प्रतिपत्तिः स्याद्धारिः पथिकसंहतिः ॥ १३९
यामिकिन्यपि यामिस्त्री हाफिका चोपपुष्पिका । वातपुत्रे विटधरौ निर्माल्यं निर्मलं मैतम् ॥ १४०
इन्द्रासने मता गुञ्जा गुलुच्छो गुच्छको मतः । भोगावासो वासगृहं मेण्ठो हस्तिपकः स्मृतः ॥ १४१

मायुः पलाग्निः पलनं ज्वरः स्यादजीर्णमन्धमिरामयश्च ।

तृप्तिश्च सौहित्यमुदन्तिका स्यात्क्षुक्षारिका भोगपिशाचिका च ॥ १४२
गेलो जलवरण्डः स्यात्कला कुम्भीरमक्षिका । वंहनं वार्भटः पोतस्तैरालुश्चाहिपुत्रकः ॥ १४३
काहलं तु महानादं मैत्राङ्गं पत्तनं मतम् । स्यादरित्रं तरिरथः पात्रपालस्तुला धटः ॥ १४४
काकिनी पणतुर्यांशे ज्वलदङ्गारमुल्मुकम् । औजानं च स्वभावः स्यान्मैञ्जिका वारसुन्दरी ॥ १४५
नीलमणिर्मसारः स्यादुञ्जा पौठहिका मता । भार्या पाणिगृहीती च दुकूलं क्षौममुच्यते ॥ १४६
ग्रन्थस्य निर्मितौ शय्या वधूटी वधूटी जनी । वन्दिचौरो माचलः कुम्भिलः संधिहारकः ॥ १४७
अभ्रमुस्त्रभ्रनागस्य कुमुदस्य तु पिङ्गला । अङ्गना वामनस्य स्यादञ्जनस्याञ्जनावती ॥ १४८
कपिला पुण्डरीकस्यानुपमा सुप्रतीकस्य । शेषस्य ताम्रकर्णा च शुभ्रदन्ती सार्वभौमस्य ॥ १४९
सेवाचातूत्तिरालोको मठो गन्त्री रथः स्मृतः । विपिटो धान्यचमसः खौदिको लाज उत्तुषः ॥ १५०
अभ्यासे खुरली योग्या माठिः पन्नशिरा मता । शैर्वः स्मृतो देवलकः खेटको वसुनन्दकः ॥ १५१
पुरन्दरा तु मुगैला कावेरी चार्धजाह्वी । कौमुदः कार्तिको मासः सौभिकस्त्वैन्द्रजालिकः ॥ १५२
प्रहेलकं वाचनकं वीक्षापन्नः सविस्मयः । कुटलं पटलं नीवं वीथी गृहतटी मता ॥ १५३
सर्ववेशी नटः प्रोक्तो मन्दाक्षे तु नैटान्तिका । मृत्फली कुचिकः प्रोक्तः शालूरो वृष्टिभूः प्लवः ॥ १५४
खेदः सिप्रस्तनुगसस्त्रकपुष्पं तु खगङ्गुरः । नवोढा नववरिका दिक्करी नवयौवना ॥ १५५
सौवर्चले तु रुचकं हिङ्गुरे रक्तपारदम् । रक्तोपलं गैरिकं च पारदे सूतकं विदुः ॥ १५६
शौलूरः कम्बलः ख्यातश्चैर्मलकण्डुः । कपटः पारिहार्यः स्यादीर्घ्यालुः कुहनः स्मृतः ॥ १५७
ऋणमोक्षो विगणनं लग्नके ऋणमार्गणः । भिक्षाशिल्वं तु पैण्डिन्यं मण्डः पिच्छान्धसस्तथा ॥ १५८
वायुकेतुः क्षितिकणः स्यादास्फाले झलज्जला । नष्टाप्तिसूत्रे लोप्लवं स्यात्पाप्ययानं शिवीरथः ॥ १५९
मल्लयात्रा मैल्लवी स्यान्निर्भर्त्सनमलक्तकः । कौशलिका प्राभृतकमट्टकं लासकं विदुः ॥ १६०
खदोषाच्छादनं मक्षधुल्ली स्यान्मूलकारिका । वाताश्वो भूमियक्षश्च वारुर्विजयकुञ्जरः ॥ १६१
प्रभाते गोसगोर्षः वज्जनी लेपकामिनी । उँत्कटो गण्डकुसुमं सिद्धः सौमेधिको मतः ॥ १६२
वृषाकपिः शिखी शुष्मा भस्म पौर्वटमर्घटम् । उलूवामीरथोध्युष्टो गन्त्री लघ्वी द्विवेसरा ॥ १६३

१ 'स्थान' क. २ 'प्रोक्तं' ख-ग. ३ 'संततिः' क. ४ 'वातापुत्रे विटधरौ' क. ५ 'तथा' क.
६ 'गञ्जा' क. ७ 'गुलुच्छो' ख-ग. ८ 'भोगो' ख-ग. ९ 'कणा' ख-ग. १० 'वहलं वार्भटः' ख-ग.
११ 'स्थिराम्बुश्चापि हालकः' क. १२ 'मार्दङ्ग' ख-ग. १३ 'अयानं' ख-ग. १४ 'छञ्जिका' क. १५
'पटहिका' क. १६ 'वधूटी' क. १७ 'खानिको लाजः उदुषः' क-ख. १८ 'भौतो' ख-ग. १९ 'सुबला'
क. २० 'स्त्रिन्द्रजालिकः' ख-ग. २१ 'नटाम्बिका' क. २२ 'साशूकः' ख-ग. २३ 'ईर्मम्' क, 'ईमा'
ख-ग. २४ 'कटकः' क. २५ 'पैशुन्यं' ख-ग. २६ 'मल्लवी' ख-ग. २७ 'भूमिपक्ष' ख-ग. २८ 'गो-
सन्दौ' क. २९ 'अञ्जनिर्लेप्यकारिणी' क. ३० 'मोत्कटे' क. ३१ 'पार्वटमर्घटम्' क.

कृकणः कृमिरुद्दिष्टः शकृत्कीटेऽल्पकेरुका । अण्डीरोऽसत्कृते प्रोक्तः स्कन्धचापे विहङ्गिका ॥ १६४
 उलूतोऽजगरः प्रोक्तो द्विमुखो हिरहीरणिः । पुरोटिः पुरसंस्कारे हट्टी पुरतटी मता ॥ १६५
 मृणालिनी पुटकिनी स्थासको बुदुदो भवेत् । कलाची तु प्रकोष्ठः स्याद्वस्तपुच्छस्तु कैन्युषम् ॥ १६६
 उत्साहः सूत्रतन्तुः स्यात्पिण्डीरो नीरसः स्मृतः । हरिणहृदयो भीरुः संदेशोक्तिस्तु वाचिकम् ॥ १६७
 शालाजिरो वर्धमानं कुसीदं तु फलाम्बिका । चर्चा तलप्रहारः स्यात्कर्करं मुद्गरं विदुः ॥ १६८
 गोष्ठयागारोऽपि गुञ्जा स्याच्चिन्तावेशमनि दार्वटम् । मानग्रन्थिर्भवेन्मन्तुर्निष्कुटो गृहवाटिका ॥ १६९
 शैलस्य कटके दन्तस्तद्दिनं प्रतिवासरम् । सूत्रमेवं सूत्रतन्तुः कृशरापि तिलोदने ॥ १७०
 स्यादासवोऽपि कुरसः सरकं मद्यभाजनम् । निश्चुक्कणं दन्तशाणं गोग्रन्थिः शुष्कगोमये ॥ १७१
 अष्टापदं नयपीठी नयस्तु जतुपुत्रकः । बिन्दुतन्त्रो भवेदक्षः पाञ्चालीशारिशृङ्खलाः ॥ १७२
 प्रस्तारस्तलिनं शय्या रोमगुच्छं प्रकीर्णकम् । शिवा लोपाशिका ज्ञेयां सरमा तुम्बरी शुनी ॥ १७३
 पादाङ्गदं हंसकः स्यात्प्रतिकर्म प्रसाधनम् । कर्णपाशी तु कर्णान्दूरङ्गुरीयकमूर्मिका ॥ १७४
 खैतभूः प्रतिकूपः स्यालम्भा स्याद्वाटशृङ्खला । कंधरातोरणं कण्ठी सूत्राली गलमेखला ॥ १७५
 शासनं धर्मकीलः स्यात्सुकृतं शूद्रशासनम् । पट्टोलिका क्लृप्तकीला सिन्दूरं रक्तशासनम् ॥ १७६
 रासस्तु गोदुहां क्रीडा गीतं पारावती तथा । वेणुर्यवफलो वंशो नवीने नवैकालिका ॥ १७७
 मुखघण्टा कुलकुली तलाची नलपट्टिका । नीपो धाराकदम्बः स्याद्वीरभद्रं तु वीरणम् ॥ १७८
 खड्गटस्तु बृहत्काशः कोशाङ्गमिर्त्तिकटं विदुः । गण्डीरस्तु समण्डः स्याद्वीरेरं वारिबालकम् ॥ १७९
 सितोत्पलं गन्धसोमं हरिमन्थोऽतिमुक्तकः । कर्कारकस्तु कालिङ्गः शृङ्गाटो जलकण्टकः ॥ १८०
 हिलमोची जलब्रह्मी वायसी काकमाचिका । पुंनागः केसरश्चैव चाम्पेयो नागकेसरः ॥ १८१
 स्यादोलिका तु हिन्दोला लावण्यं लवणं मतम् । सुखाशो राजतिमिश्रः कटुको राजसर्षपः ॥ १८२
 सितमाषो राजमाषो मसूरो ब्रीहिराजकम् । मधुक्षीरस्तु खर्जूरः शालः शङ्कुतरुमतः ॥ १८३
 मुस्तो राजकशेरुः स्याद्व्रीहिणश्चन्दनद्रुमः । काकमद्गुर्जलरङ्गः कोयष्टिर्जलकुम्भः ॥ १८४
 वर्तिका विष्णुलिङ्गी स्याद्वनाखुः शशकः स्मृतः । ताम्रकृमिरिन्द्रगोपो गृहगोधा गृहालिका ॥ १८५
 दिवान्धो हरिनेत्रः स्याद्वोनर्दी लक्ष्मणा मता । कुँरकुरः पुष्कराहो वैदुलिस्तरुकूलिका ॥ १८६
 कोलपुच्छस्तु कङ्कः स्याद्वैङ्गाटो योगलालिनः । ग्राममदुरिका शृङ्गी राजशृङ्गस्तु मदुरः ॥ १८७
 पङ्कग्राहस्तु मकरः शफरः श्वेतकोलकः । चिर्गटस्तु महाशल्कः पोतीधानं जलाण्डकम् ॥ १८८
 फलकी तु चित्रफली मत्स्यराजस्तु रोहितः । कौकविक्कस्तु काकाची वकाची वकवर्तिका ॥ १८९
 कवयी ककचपृष्ठी खैलेशस्तु खलेशयः । इलिशो राजशफर इश्वाको जलवृश्चिकः ॥ १९०

१ 'कृशकीटेऽन्यकारुका' ख-ग. २ 'भारवाहो भारिकः स्यात्' ख-ग. ३ 'उन्नतो' ख-ग. ४ 'मृडालिनी' क.
 ५ 'कल्लुषम्' क. ६ 'पिण्डरो' क. ७ 'कलाम्बिका' ख-ग. ८ 'मुकुरं' क. ९ 'गञ्जः' ख-ग. १० 'प्रोक्ता'
 क. ११ 'कर्णपाली' ख-ग. १२ 'भूर्वृत्तकीलः' क. १३ 'सूत्रनी' क. १४ 'न्माकूतिः सूत्रशासनम्' क.
 १५ 'नवहालिका' क. १६ 'मुखघण्टः' क. १७ अयमर्थश्लोकः क-पुस्तके नास्ति. १८ 'बृहत्कोशः' क. १९
 'मिक्कटं' क. २० 'समण्डः' ख-ग. २१ 'हिन्दोले' क. २२ 'ब्रीहिकाञ्चनः' ख-ग. २३ 'कुस्कुलः' क.
 २४ 'वातुलिस्तरुकूलिका' ख-ग. २५ 'गर्गाटो योगनाविकः' ख-ग. २६ 'चिङ्गट' क. २७ 'पोत्राधानं' क.
 २८ 'काकोचिकस्तु काकोची' ख-ग. २९ 'खड्गटस्तु' क.

दण्डपालोऽर्धशफरः कङ्कत्रोटो जलव्यथः । लघुगर्गखिकण्टाख्यः शिताङ्गो वालुकागडः ॥ १९१
कनकपलः कुरुविस्तः करिकैवलो विधानं स्यात् ।

.....

ब्रौह्मी तु पङ्कगडकः शकुलो दण्डवालकः । निचोलकं निचुलकं मन्दामणिरैलिंजरः ॥ १९३
वेदिः स्थण्डिलसिकतं पत्न्याटो निष्कुटः स्मृतः । लोपासिका खिङ्गरी स्याद्वक्षिरा सङ्गसङ्गिनी ॥ १९४
अङ्गेष्वेवाङ्गमङ्गानि स्मृतमुत्तानमुत्कटम् । स्यान्मार्जिता रसाला च चुक्कारः सिंहनादकः ॥ १९५
कर्णगूथं कर्णमलं सिंहाणं नासिकामलम् । दन्तमलं पुष्पिका स्यात्कुलुकं रसनामलम् ॥ १९६
कारंधमी धातुवादी दरिद्रो दुर्विधो मतः । स्यान्मन्त्रगण्डकं विद्यात्पक्षद्वारं खडक्किका ॥ १९७
आर्द्रवस्त्रं जलार्द्रा स्याद्वेष आदीनवो मतः । योजनं मार्गधेनुः स्यान्नलवः किष्कुचतुःशतम् ॥ १९८
चोलको वारवाणः स्यात्कूर्पासस्त्वर्थचोलकः । नागोदरमुरखाणं जङ्घान्नाणं तु मङ्गणम् ॥ १९९
स्यात्प्रासरो देवकुलं तत्तु चैवं विना मुखम् । तृणपूली तु चक्षा स्याद्यथार्थं तु यथातथम् ॥ २००
आघातनं वैधस्थानं कारा बन्धनवेशमनि । स्कन्धाग्निः स्थूलकाष्ठाग्निस्तृणाग्निस्तु भवेत्समः ॥ २०१
गङ्गणस्तु करीषाग्निर्ज्वराग्निस्त्वाग्निमन्यवः । श्वशुरः स्वामिजनकः साधुधीर्वरवत्सला ॥ २०२
भैरवार्थस्तथाविद्धो हेलौवकोऽश्वविक्रयी । गृहवित्तो गृहपतिस्तुम्बीपुष्पं लताम्बुजम् ॥ २०३
लोहिका खरसोनिः स्यान्निलिम्पस्त्रिदशः स्मृतः । गण्डूपदी भूलता स्यान्मण्डरी घुघुरी मता ॥ २०४
मुच्छद्यङ्गुलिसंदेशो लङ्घनं चापतर्पणम् । गजढका मदाम्नातः शृङ्गारो गजमण्डनः ॥ २०५
प्रतिमो रणरङ्गः स्यात्कटकः कदरः सृणिः । वीची जललता भृण्डिः फेनाग्रं बुद्धदं विदुः ॥ २०६
जम्बालो जलकल्कः स्यादरणिः कुलदुन्दुकः । विनाकृतं विरहितं गण्डूषो मुखपूरणे ॥ २०७
काष्ठमल्लः शवयानं कषायस्तुवरो रसः । पर्वावधिः परुर्प्रन्थिः पिञ्जला पत्रकाहला ॥ २०८
गोहलं छगलं गोविट् परिघो द्वारकण्टकः । कर्करं चूर्णखण्डेष्टं कैर्कसारं करम्भकम् ॥ २०९
स्पर्धायामपि सहर्षः कठोरं कैर्कशं विदुः । बन्दीं कवरकीमाहुरोऽसन्दी लघुखट्विका ॥ २१०
घटराजः स्मृतः कुम्भो गर्गरी कलसी मता । विदूरं जन्यमुत्पातं निर्घाते व्योममुद्गरः ॥ २११
पर्यस्तिका गुणभ्रंशो गाङ्ग्रेष्ठी कटशर्करा । उक्ता कुलुकगुञ्जा स्यात्कुलकस्तालमर्दलः ॥ २१२
सूत्रकोणो डमरुकं सूत्रवीणा च लावुकी । मेलानन्दो मसिमणिलेखनी वर्णतूलिका ॥ २१३
धातूपलः कठिनिका मेला पत्राञ्जनं मसिः । तर्कुटी सूत्रला तर्कुर्झलोलस्तर्कुलासकः ॥ २१४
वर्तुला तर्कुपाटी स्यात्पञ्जिका तूलनालिका । निर्वेष्टनं नाडिचीरं दग्धेष्टकं च ज्ञामकम् ॥ २१५
दोला प्रेङ्गा पुमान्प्रेङ्गो वारासनं वाःसदनम् । पिष्टवर्तिस्तु चमसश्चित्रापूपश्चरुव्रणः ॥ २१६
म्लेच्छितं परभाषायां लुण्टिका न्यायसारिणी । सूकापूटस्तृणमणिर्दौत्रगण्डः पदाद्यवित् ॥ २१७

१ 'कङ्कत्रोटो जलव्यथः' क. २ 'लघुगर्गखिकण्टाख्यः' क, 'खिकण्टः स्यात्' ख-ग. ३ 'शिताङ्गो वालुकागडः' क. ४ 'पक्षग्राहस्तु माकरः' क. ५ 'वामी' क. ६ 'दण्डपालकः' ख-ग. ७ 'रलिंजनम्' क. ८ 'स्थण्डिलसिकतम्' क. ९ 'दुर्विधः स्मृतः' ख-ग. १० 'जलार्द्रः' ख-ग. ११ 'तस्कुलम्' क. १२ 'इङ्गलः' ख-ग. १३ अयमर्थश्लोकः क-पुस्तके नास्ति. १४ 'रङ्गसार्थ' क. १५ 'हेलावुको' ख-ग. १६ 'लोहिका खरलः स्मृतः' क. १७ 'नृत्करी' क. १८ 'स्वच्छद्य' ख-ग. १९ 'भाण्डः' क. २० 'हरणिः कूलदुन्दुकः' क. २१ 'पिञ्जोला' ख-ग. २२ 'गोहलं' क. २३ 'कर्कसारं करम्भकम्' क. २४ 'कर्करं' ख-ग. २५ 'रानन्दी' क. २६ 'वर्तनं तर्कुपीठा' ख-ग. २७ 'नाडिचीरं' ख-ग. २८ 'शूकापूटः' ख-ग. २९ 'छात्रखण्डः पादद्यवित्' क.

कोशकारः कीटतन्तुर्धुणः स्यात्काष्ठलेखकः । धेनाया तु धनेच्छायां प्राणाद्यो निःस्पृहे मतः ॥ २१८
 वृषशृङ्गी भृङ्गराजो वरोलस्तृणषट्पदः । तटुमो रन्ध्रबभ्रुः स्याद्दीना लिङ्गालिका मता ॥ २१९
 विदारुः क्रकचपादो द्रुणश्चाली च वृश्चिकः । पद्माक्षं पद्मबीजं च कर्णिका बीजमातृका ॥ २२०
 रङ्गमाता भवेच्छाक्षा धौतैटी दुहिता मता । चाटुलोलश्चटुलोलो जैकटो दोहदः स्मृतः ॥ २२१
 धौताञ्जली धौतवली वज्रकं दुग्धपाचनम् । चित्रोक्तिः पुष्पशकटी चासेचनमृतिकृत् ॥ २२२
 कालरात्रिर्भीमरथी अस्वाध्यायो निराकृतिः । ब्रह्मवादः श्रुतादानं विश्वकद्रुखेटिकः ॥ २२३
 हिंसालुकः खादुकः श्वा योगितोऽलर्क इष्यते । द्रगडस्तूर्यगण्डः स्यादादर्शो मुकुरः स्मृतः ॥ २२४
 राह्वस्तृष्टो रसोनः स्याद्दङ्गरी कोलनासिका । मयटस्तृणहर्म्यः स्यान्मर्मद्राङ्गो मश्वमण्डपः ॥ २२५
 सैवद्रङ्गः पणग्रन्थिश्चितिका कटिशृङ्खला । विशारदः प्रसिद्धः स्याच्छीर्लक्ष्मीरिन्दिरा मता ॥ २२६

इति पादावधिः ॥ ३ ॥

प्राक् शालावृकशब्दादर्धैः, पादैरतः परं शब्दाः ।

नानार्था अपि शब्दैर्गज(गुड)शब्दात्प्रभृति विज्ञेयाः ॥

क्षीरदारौ गुडक्षोदे गुडो मधुनि चेष्यते । कृपीटपानमिच्छन्ति केनिपाते च वारिधौ ॥ २२७
 रसाला रसनायां स्यान्मथिते दध्नि पाणिना । पाशलोहे श्रुतिकटः प्रायश्चित्ते सरीसृपे ॥ २२८
 विटोऽद्रौ लवणे पिङ्गे मूषके खदिरेऽपि च । वितण्डा करवीर्या च दर्वीवादप्रमेदयोः ॥ २२९
 कारण्डवे करण्डः स्यान्मधुकोशे दलाढके । खंटः श्लेष्मण्यन्धकूपे प्रहारान्तरकूपयोः ॥ २३०
 पिच्छा पूगच्छटाकोषे चोलिकाफणिलालयोः । पिच्छिलः स्फोटिकावात्यावामावाताखुपांशवः ॥ २३१
 धाराङ्कुरो वार्युपले नाशीरे शीकरेऽपि च । कोट्टारो नागरे कूपे पुष्करिण्यां च पाटके ॥ २३२
 नागाञ्जना नागयष्टिः करिसुन्दरिका कचित् । पूत्यण्डः पूतिकीटे च गन्धकीटे च दृश्यते ॥ २३३
 कटुकायां केश्वतटे कथिता शकुलादनी । क्रौञ्चादनस्तु वेञ्जुल्यां चिञ्चोटकमृणालयोः ॥ २३४
 सन्तानिका क्षीररसे तथा मर्कटजालके । खड्गधेनुफले फेने पराञ्जलैलयत्रके ॥ २३५
 भालाङ्को लोहिते दृष्टः करपत्रे च कच्छपे । संकरोऽग्निचटकारे संमार्जन्यपसारिते ॥ २३६
 गोधाकलम्बिकादन्तिवधूषु च कटभरा । पंकारः शैवले सेतौ सोपाने जलकुब्जके ॥ २३७
 पृष्ठशृङ्गीति शब्दोऽयं दंशभीरौ पृथूदरे । मेघपुष्पं तु नादेये पिण्डाग्रे सलिले विदुः ॥ २३८
 पित्तज्वरे कुलालस्य पवने कूटपाकलः । स्तनवृन्ते पिप्पलकं तथा सीवनसूत्रके ॥ २३९
 कौर्पटिकोऽन्यमर्मज्ञे छात्रे स्यात्कालदेशिनि । जिह्वापो वृषदंशे च स्यादिन्द्रमहर्कौमुके ॥ २४०
 लाभे कामगुणे रूपे औमिषाख्या च भोजने । छायापथे च दूर्वायां हरितालीध्वनिर्मतः ॥ २४१

१ 'कोष्ठलेखकः' क. २ अयमर्धश्लोकः ख-ग-पुस्तकयोर्नास्ति. ३ 'क्रकचे पादो' ख-ग. ४ 'साधुधीर्वरव-
 त्सला' क. ५ 'धीलटिर्दु' ख-ग. ६ 'चाटलोल' ख-ग. ७ 'जैगटो' ख-ग. ८ 'दुग्धपाचकम्' क. ९ 'खे-
 टिकः' ख-ग. १० 'कुत्रङ्गो' ख-ग. ११ 'अरत्रङ्गः' क. १२ 'थिः क्षितिका' क. १३ अयमर्धश्लोकः क-
 पुस्तके नास्ति. १४ 'गुडक्षोदो' क. १५ 'शङ्खे' क. १६ 'घटः' क. १७ 'कोणिका' क. १८ 'पिच्छलो'
 ख-ग. १९ 'वायुफले' क-ख-ग. २० 'प्रत्यण्डः प्रतिकीटे' क. २१ 'कचटके' क. २२ इतः प्रभृति सार्ध-
 द्वयश्लोकी क-पुस्तके नास्ति. २३ 'पाटलिको' ख-ग. 'कापटिको' मेदिन्याम्. २४ 'कर्मणि' ख-ग. २५ 'आ-
 मिष्या स्यात्तु' क.

मालुधानश्चित्रसर्पे महापद्मेऽपि दृश्यते । उन्मत्ते क्षपणेऽनर्थकरे कार्यपुटध्वनिः ॥	२४३
संघाटिकां विदुर्युग्मे कुट्टन्यां जलकण्टके । शराहते च सर्पे च प्रचलार्कं प्रचक्षते ॥	२४४
चन्द्रिकायामब्जधूलौ रक्ताङ्गे हरिचन्दनम् । स्त्रीरत्ने च हरिद्रायां लाक्षायां वरवर्णिनी ॥	२४५
कृकलासे चित्रकोले तृणगोधाध्वनिं विदुः । डिम्बं भये कलकले फुफ्फुसे च प्रचक्षते ॥	२४६
धुन्धुमारः शक्रगोपे गृहधूमे गृहालिके । तिक्तपर्वा हिलमोचीगुलूचिमधुयष्टिषु ॥	२४७
जलबिल्वः कर्कटके पञ्चाङ्गे जलवल्कले । चोलकी नागरङ्गे च करीरे किष्कुपर्वणि ॥	२४८
कुलालचक्रे वाहने दण्डारः शैरपत्रके । दिग्जये वरयात्रायां दण्डयात्रां विदुर्बुधाः ॥	२४९
उष्ट्रे दासीसुते चैव दासेरक इति स्मृतः । जलगुल्मो जलावर्ते कच्छपे जलचत्वरे ॥	२५०
काहलां वेणुवीणादिध्वनिं नानाध्वनिं विदुः । घोङ्गे कारुण्डिकायां च जाहकध्वनिरिष्यते ॥	२५१
विद्यादुत्कलिकाशब्दमुत्कण्ठावीचिवाचकम् । दृष्टिविषे सूचके च द्विजिह्वः परिकीर्तितः ॥	२५२
मत्ताङ्गनाविदग्धस्त्रीनर्तकीषु च वाणिनी । रोमावलीमेघमालाकरटीषु च कालिका ॥	२५३
मञ्जुलो मधुरे कुञ्जे जलरङ्गे जलाञ्जले । अनुकम्प्यस्तपस्वी स्यात्तपस्वी च धृतव्रतः ॥	२५४

इति नानार्थेऽर्थश्लोकावधिः ॥ ४ ॥

शालावृकौ कपिश्वानौ निष्ठुरः कठिनेऽत्रपे । छर्दनोऽलंबुषे निम्बे व्युष्टं कल्पे तथोषिते ॥ २५५ ॥
 इक्षौ करीरे कोषाङ्गं व्रणचिह्ने घुणे किणः । नर्मठश्चिबुके पिङ्गे छेकः षट्पदवक्रयोः ॥ २५६ ॥
 धाराटश्चातके वाहे लज्जः स्यात्पङ्कुकच्छयोः । निर्मटः कर्परे सूर्पे गोकीलो मुशले हले ॥ २५७ ॥
 भुण्डिरीर्वारूष्माण्डौ फाणिर्गुडकलम्बयोः । तण्डुकः सञ्जने फेने लट्वाशिन्यां खगान्तरे ॥ २५८ ॥
 गजेऽपि नागमातङ्गौ विशेषस्तिलकेऽपि च । निष्पावः शूर्पवातेऽपि सूत्रकण्ठो द्विजेऽपि च ॥ २५९ ॥
 विदुष्यपि स्मृतो वेधाः पुरं देहेऽपि दृश्यते । खरेऽपि कण्ठ आख्यातः शरत्संवत्सरेऽपि च ॥ २६० ॥
 लाक्षापि जतुका प्रोक्ता नम्राचार्येऽपि हिण्डकः । नौसेचनेऽपि वारुण्डः पादालिन्देऽपि पैङ्गिलः ॥
 कचो गीर्षतिपुत्रेऽपि कुन्देऽपि भ्रमरो वटौ । भाण्डं भूषणमात्रेऽपि रुधिरं कुङ्कुमेऽपि च ॥ २६२ ॥
 गोमेदकेऽपि गङ्गोलः कटाहो निरयेऽपि च । मरीचेऽपि भवेत्कृष्णः शूनाङ्गे गुणिका भवेत् ॥
 शरुयामपि खड्गधेनुर्निस्त्रिशोऽकरुणेऽपि च । स्कन्धावारेऽपि कटको बिन्दुस्तु विदुरेऽपि च ॥
 जलसूचिर्जलौकापि वेश्यायामपि पिङ्गला । अहिरप्युदरावर्ते विशिखापि खनित्रकः ॥ २६५ ॥
 भ्रमरः कामुकेऽपि स्यादङ्गीकारेऽपि चाथकिम् । महालयोऽपि तीर्थे स्याद्भोजनेऽपि तथाहिकम् ॥
 वलिश्चामरदण्डेऽपि पादपीठेऽपि पादपः । गोदन्तो हरितालेऽपि वानीरश्चित्रकेऽपि च ॥ २६७ ॥
 आधारेऽप्याशयः प्रोक्तो गजसंघेऽप्यवग्रहः । कथिता स्ना जटायां च मार्गणेऽपि मृगः कचित् ॥
 मूषिकापिभ वेदीना जटाटङ्को हरेऽपि च । अश्रमकृतेऽपि फाण्टं मृद्गाण्डेऽप्युष्टिका भवेत् ॥ २६९ ॥
 अङ्गसादेऽपि सदनं वनदावेऽपि झङ्गिलः । दन्तमासेऽपि वेला स्याच्छुल्कं नारीधनेऽपि च ॥ २७० ॥
 निम्बेऽपि हिङ्गुनिर्यासो मेलानन्देऽपि वार्दलम् । लेखन्यां कर्णिकापि स्यात्कठिन्यामपि वार्णिका ॥

१ 'रक्तपर्वा' क. २ 'शरयन्त्रके' ख-ग. ३ 'नालाध्वनि' क. ४ 'जालक' क. ५ 'जलाञ्जने' क. ६ 'नर्मटं चम्बुके' ख-ग. ७ 'प्रज्ञ' क. ८ 'निर्मुटः' क. ९ 'गोकीलो' क. १० 'भुण्डारिवारि' क. ११ 'तण्डकः' क. १२ 'खट्वा' क. १३ 'सङ्गिलः' क. १४ इतः प्रभृति श्लोकद्वयी क-पुस्तके नास्ति. १५ 'कटाटङ्को' क. १६ 'अधमकृते' क. १७ 'वनदाने' ख-ग. १८ 'दण्डमासे' क. १९ 'मार्दलम्' क.

पटलेऽपि कासमर्दो दिष्टं दैवेऽपि कीर्तितम् । दाडिमेऽपि च हिण्डीरं वंशो वेणौ कुलेऽपि च ॥

इति नानार्थे पादावधिः ॥ ५ ॥

काव्यदीनामनन्तत्वाच्छब्दानां तु विशेषतः । क कदा केन किं दृष्टमिति को वेदितुं क्षमः ॥ २७३

अतः शब्दः क दृष्टोऽयमर्थतश्चापि कीदृशः । इति काव्यमलीकं सान्मात्सर्यमलिनात्मनाम् ॥ २७४

शब्दार्णव उत्पलिनी संसारावर्त इत्यपि । कोषा वाचस्पतिव्याडिविक्रमादित्यनिर्मिताः ॥ २७५

आदाय सारमेतेषामन्येषां च विशेषतः । हारावली निबद्धेयं मया द्वादशवत्सरैः ॥ २७६

उपास्य सर्वज्ञमनन्तमीशं भूत्वातिथिः श्रीधृतिसिंहवाचाम् ।

हारावली द्वादशमासमालैर्विनिर्मितेयं पुरुषोत्तमेन ॥ २७७

नानाकाव्यपुराणनाटककथाकोषेतिहासस्मृति-

ज्योतिःशास्त्रगजाश्वमानवभिषक्कोषान्प्रयत्नादियम् ।

दृष्टान्थानि च शाब्दिकैः सह कृता हारावली यत्नतः

कर्तव्योऽत्र न संशयः सुमनसः शब्दार्थलिङ्गैर्वपि ॥ २७८

सुधिया जनमेजयेन यत्नाद्धृतिसिंहेन समं निरूपितेयम् ।

विदितो बहुदृष्टश्चभिः कवीन्द्रैर्भुवि कोषानुमतः श्रमो मदीयः ॥ २७९

हित्वा महाशाब्दिकताभिमानं मात्सर्यमन्यत्र मुहुर्निधाय ।

हारावलीं यः प्रकरोति कण्ठे विदग्धगोष्ठीषु परं स भाति ॥ २८०

इति श्रीमहामहोपाध्यायपुरुषोत्तमदेवप्रणीता हारावली समाप्ता ।

१ 'वाच्य' क. २ 'सुवर्णवेप' क. ३ 'दिकम्' ख-ग. ४ 'ध्वतः' क. ५ इदं श्लोकद्वयं क-पुस्तके नास्ति. ६ 'महामहोपाध्याय' क-पुस्तके नास्ति. ७ 'पर्यवसिता' क.

॥ श्रीः ॥

अभिधानसंग्रहः ।

(४)

श्रीपुरुषोत्तमदेवप्रणीत

एकाक्षरकोषः ।

अकारो^१ वासुदेवः स्यादाकारश्च पितामहः । पूजायामपि माङ्गल्ये आकारः परिकीर्तितः ॥ १
इकार उच्यते कामो लक्ष्मीरीकार उच्यते । उकारः शंकरः प्रोक्त उकारश्चापि रक्षणे ॥ २
ऋकारो देवमाता स्यादृकारो दनुजप्रसूः । लृकारो देवयोनिः स्यात् लृमाता सद्भिरुच्यते ॥ ३
एकारः कैथितो विष्णुरैकारश्च महेश्वरे । ओकारस्तु भवेद्ब्रह्मा औकारो^२ रुद्र उच्यते ॥ ४
अं^३ स्याच्च परमं ब्रह्म अः स्याद्देवो महेश्वरः । कः प्रजापतिरुद्दिष्टो को^४ वायुरिति शब्दितः ॥ ५
कश्चात्मा च समाख्यातः कः प्रकाश उदाहृतः । कं शिरो जलमाख्यातं कं सुखं च प्रकीर्तितम् ६
पृथिव्यां कुः समाख्याता कुंसायां कुः प्रकीर्तितः । खमिन्द्रियं समाख्यातं खमाकाशमुदाहृतम् ॥ ७
खं^५ स्वर्गे च समाख्यातं खं सर्पे च प्रकीर्तितम् । तथा श्वध्रे च खं प्राहुः खं शून्ये च प्रकीर्तितम् ८
गो गणपतिरुद्दिष्टो गो गन्धर्वः प्रकीर्तितः । गं^६ गीतं गा च गाथा स्याद्गौर्धेनुगौः सरस्वती ॥ ९
गौर्मतीपि समुद्दिष्टा पृथिव्यां गौः प्रकीर्तिता । घो^७ घण्टायां समाख्यातः किङ्किणी घा प्रकीर्तिता ॥
उर्पमा घा समाख्याता कुसरे धुः प्रकीर्तितः । हनेने घा समाख्याता गन्धने घः प्रकीर्तिता ॥ ११
ङकारो भैरवः ख्यातः ङकारो विषये स्मृतः । चकारश्चन्द्रमाः ख्यातस्तस्करश्च प्रकीर्तितः ॥ १२
निर्मलं छं समाख्यातं तरेणी छः प्रकीर्तितः । छेदेने छः समाख्यातो विद्वद्भिः शब्दकोविदैः ॥ १३

१ 'रः केशवः प्रोक्तः' ग. २ अयं श्लोकार्धः क-ग-पुस्तकयोर्नास्ति. ३ 'लक्षणे । रक्षणे चापि उकार ऊ-
कारो ब्रह्मणि स्मृतः' ख. ४ 'वेदमाता' ख. ५ 'देवजातीनां माता सद्भिः प्रकीर्तिता । लृकारः स्मर्यते पूर्वै-
र्जननी शब्दकोविदैः' ख. ६ 'लृ च माता प्रकीर्तिता' क. ७ 'उच्यते' ख-ग. ८ 'रः स्यान्म' क-ख. ९ 'रो-
ऽनल' ग, 'रोऽनन्त' ख. १० 'अं स्यात्परमं' क, 'अमिति स्यात्परं ब्रह्म' ग. ११ 'स्याच्चैव महेश्वरः' ख-ग.
१२ 'कोऽर्कवाय्वनलेषु च' ख. १३ 'कश्चात्मनि मयूरे च' ख. १४ 'कुः शब्देऽपि' ख. १५ 'खमिन्द्रिये खमा-
काशे खः स्वर्गेऽपि प्रकीर्तितः । सामान्ये च तथा शून्ये खशब्दः परिकीर्तितः' ख. १६ 'तथा स्वर्गेऽपि खं प्रोक्तं
खं शून्येऽपि तदीरितम् ।' ग. १७ 'गणेशः समुद्दिष्टो' ख. १८ 'गं च गीतं च गाथा स्यात्' क, 'गं गीतं च
शाखा च' ग. १९ 'गौश्च धेनुः सरस्वती' ख-ग. २० अधोऽयं श्लोकः क-ग-पुस्तकयोर्नास्ति. २१ 'घो घण्टि-
का समाख्याता' क, 'घा घण्टाय समाख्याता घो घनश्च प्रकीर्तितः' ख. २२ अधोऽयं क-ख-पुस्तकयोर्नास्ति.
२३ 'धंटीशे हनेने धर्मे धुर्धोणा धूध्वनावपि' ख. २४ 'विषयस्पृहा' ख-ग. २५ 'तो भास्वरे तस्करे मतः' ख.
२६ 'तरले' ख-ग. २७ 'छेदके' ख.

वेङ्गिते जः समाख्यातो जघने जः प्रकीर्तितः । जेता च जः समाख्यातः प्रसिद्धैः शब्दकोविदैः ॥ १४
 झञ्झावाते झकारः स्यान्नष्टे झः समुदाहृतः । अकारो गायने प्रोक्तो अकारो धर्षरध्वनौ ॥ १५
 टङ्कारे टः पृथिव्यां टा टो ध्वनौ च प्रकीर्तितः । टो महेश्वर आख्यातः शून्ये च ठः प्रकीर्तितः ॥ १६
 बृहद्भनौ च ठः प्रोक्तस्तथा चन्द्रस्य मण्डले । डङ्कारः शंकरः प्रोक्तस्त्रासध्वन्योः प्रकीर्तितः ॥ १७
 ढकारः कीर्तिता ढक्का निर्गुणे च ध्वनावपि । णकारः कीर्तितो ज्ञाने निर्णयेऽपि प्रकीर्तितः ॥ १८
 तकारः कथितश्चरैः क्रोडे पुच्छे प्रकीर्तितः । शिलोच्चये थकारः स्यात्थकारो भ्रंयरक्षणे ॥ १९
 दङ् कलत्रे समाख्यातं दो दानच्छेददातृषु । धं धने च धनेशे धो धा धातरि निर्दिशितः ॥ २०
 धिषणा धीः समाख्याता धूश्च स्याद्धारचिन्तयोः । नकारः सुंगते बन्धे नुः स्तुतौ च प्रकीर्तितः ॥ २१
 नेर्ता नीश्च समाख्यातस्तरणौ नौः प्रकीर्तितः । पर्वने पः समाख्यातः पाः पाने पाश्च पातरि ॥ २२
 झञ्झावाते फकारः स्यादक्षरे च प्रकीर्तितः । कोपे फिश्च समाख्यातस्तथा निष्फलभाषणे ॥ २३
 प्रचेता बः समाख्यातः कलसे बः प्रकीर्तितः । पक्षी च बिर्निगदितो गमने बिः प्रकीर्तितः ॥ २४
 नक्षत्रं भं बुधैः प्रोक्तं भ्रमरे भः प्रकीर्तितः । भा दीप्तिरपि भूर्भूमिर्भीर्भयं कथितं बुधैः ॥ २५
 मः शिवश्चन्द्रमा वेधा मा च लक्ष्मीः प्रकीर्तिता । मा च मातरि माने च बन्धने भूः प्रकीर्तितः ॥ २६
 यशो यः कथितः शिष्टैर्यो वायुरिति शब्दितः । यानि यातरि यस्यागे कथितः शब्दवेदिभिः ॥ २७
 रश्च कर्मेऽनिले वद्धौ रश्चदे रुः परिकीर्तितः । धने रं रीश्च रो धान्ये रुभये च प्रकीर्तितः ॥ २८
 ले इन्द्रे लवणे लः स्याद्वा दाने श्लेषणेऽपि लीः । वेदन्ति शं बुधाः श्रेयः शश्च शास्ता निगद्यते ॥ २९
 शीः शसं शयनं चाहर्हिषा शश्च निगद्यते । षकारः कीर्त्यते श्रेष्ठे बूश्च गर्भविमोचने ॥ ३०

१ 'निशिते जः समाख्यातः स्वजने जः प्रकीर्तितः । जो जेतारि समाख्यातो व्यञ्जने जः प्रकीर्तितः । वेङ्गिते जः समाख्यातो जनने जः प्रकीर्तितः । योजने जिः समाख्यातो विद्वद्भिः शब्दशासने' क, 'जकारो गायने प्रोक्तो जयने जः प्रकीर्तितः । जेता जश्च प्रकथितः सूरिभिः शब्दशासने' ख. २ 'खे झकारः कथितो नष्टे झ-श्चोच्यते बुधैः । झकारश्च तथा वायौ नेपथ्ये समुदाहृतः' ख. ३ 'टो धरित्र्यां च करटे टो ध्वनौ परिकीर्तितः' क-ख. ४ 'डङ्कारः शंकरे त्रासे ध्वनौ भीमे निरुच्यते' ख. ५ 'मर्दले किनरे ध्वनौ' क, 'निर्गुणे निर्धने मतः' ख. ६ 'सूकरे शाने निश्चये निर्णये मतः' ख. ७ 'नय' ख. ८ 'दकारोऽग्रे कलत्रे च' ख. ९ 'मनावपि' ख. १० 'सुरते' ग. ११ 'नकारः सौंगते बुद्धौ स्तुतौ सूर्ये च कीर्तितः । नशब्दः स्वागते बन्धौ वृक्षे सूर्ये च की-र्तितः' इत्यधिकं ख-पुस्तके. १२ इतः पूर्वम् 'पः कुबेरः समाख्यातः पश्चिमे च प्रकीर्तितः' इत्यापि ख-पुस्तके. १३ 'कफे वाते फकारः स्यात्तथाह्वाने प्रकीर्तितः । फूत्कारेऽपि च फः प्रोक्तस्तथा निष्फलभाषणे' ख, 'कटोरे फः प्रकारे फस्तथा निष्फलभाषणे' क. १४ 'फलेऽपि च । वक्षःस्थले च बः प्रोक्तो गदायां समुदाहृतः' ख. १५ 'भवने' ख. १६ 'च' क, 'मः' ख. १७ 'याते याने वियोगे च' क. १८ 'रामे' ख, 'कामानले' ग. १९ 'भूमावापि धनेऽपि च' ख. २० 'इन्द्रिये धनरोधे च' ख. २१ 'च राः समाख्यातो रास्तु दाने प्रकीर्तितः' क. २२ 'लो दीप्तौ द्यां लश्च भूमौ भये चाह्वादानेऽपि च । लो वाते लवणे च स्यालो दाने च प्रकीर्तितः । लः श्लेषे चाशये चैव प्रलये साधनेऽपि लः । मानसे वरुणे चैव लकारः सान्त्वनेऽपि च' ख. २३ 'शं सुखं शंकरः श्रेयः शश्च सीम्नि निगद्यते । शयने शः समाख्यातो हिंसायां शो निगद्यते' ख. २४ 'षश्च गम्भीरलोचने । उपसर्गे प-रोक्षे च षकारः परिकीर्तितः' ख.

सोऽपसर्गः समाख्यातः सा तु लक्ष्मीर्निगद्यते । सा चैव गौः समाख्याता संसर्गः सः प्रकीर्तितः ॥
 ह्रैः कोपे धारणेऽपि स्यात् हः शूलिनि समीरितः । क्षेत्रे रक्षसि क्षः प्रोक्तो नियतं शब्दवेदिभिः ॥^१

इति श्रीपुरुषोत्तमदेवविरचित एकाक्षरकोषः समाप्तः ।

१ 'सः कोपे वरणे सः स्यात्तथा शूलिनि कीर्तितः । सा च लक्ष्मीर्बुधैः प्रोक्ता गौरी सा च स ईश्वरः' ख, 'सकारो वानरः प्रोक्तः सकारः सर्व उच्यते' क. २ 'हो वेदे हरिणे हारे हश्च शूलिनि गद्यते । हे संबोधनमित्युक्तं ही हेतावधारणे' क, 'हः कोपे वारणे हश्च तथा शूली प्रकीर्तितः । हिः पद्यावरणे प्रोक्तो हिः स्याद्धेतवधारणे' ख. ३ 'क्षः क्षेत्रे क्षपणे क्षान्तौ तथा वक्षसि शूलिनि' क, 'क्षः क्षेत्रे वक्षसि प्रोक्तो बुधैः क्षः शब्दशासने । क्षिः क्षेत्रे क्षत्रक्षे च नृसिंहे च प्रकीर्तितः' ख. ४ इत उत्तरम् 'आगमेभ्योऽभिधानेभ्यो धातुभ्यः शब्दशासनात् । एवमेकाक्षरं नामाभिधानं क्रियते मया ॥' इत्यधिकं ख-पुस्तके.

॥ श्रीः ॥

अभिधानसंग्रहः ।

(५)

श्रीपुरुषोत्तमदेवविरचितो

द्विरूपकोषः ।

- भवेदाषाढ आशाढो विषुवद्विषुवं तथा । मातुःष्वसा मातुःस्वसा कशायां कथिता कषा ॥ १
शंवरां संवरं प्रोक्तं कुशलं कुसलं तथा । वासरो वाशरोऽपि स्याद्वशिष्ठोऽपि वसिष्ठकः ॥ २
मूषलो मुसलः प्रोक्तः शूकरः सूकरोऽपि च । मृगालोऽपि मृगालः स्याच्छैरः सारोऽपि संमतः ३
कोशः कोषं ऽश्रु कथितमस्तु चापि सतां मतम् । शण्डः षण्डस्तथाख्यातः सण्डोऽपि त्रिविधो मतः ४
शूरः सूरुऽपि चादित्ये विष्वग्विश्वकस्मृतं बुधैः । किसलयं किशलयं वसूकं वसुकं तथा ॥ ५
अली स्यादालिरप्येवं बह्वीको बाह्विको मतः । गाण्डीवं गाण्डिवं प्रोक्तं पाण्डुरः पाण्डरस्तथा ॥ ६
पारावतः पारवतः क्वाटं च कपाटकम् । अन्यश्चान्तः सुखं सौख्यं नखं च नखरं स्मृतम् ॥ ७
वाल्मीको वाल्मिकश्चैव वालुका वालिका तथा । मथुरा मधुरा प्रोक्ता कफोणिः कफणिस्तथा ॥ ८
द्वाद्वारमपि च प्रोक्तं सरिषपस्तु सर्षपः । धूस्तूरो धूस्तुरः प्रोक्तस्त्वन्तिकाप्यत्तिका तथा ॥ ९
जमदग्निर्जामदग्निः कर्करञ्जश्च कलिञ्जकः । प्रतिकारः प्रतीकारो विहारादेर्द्विरूपता ॥ १०
रजन्यवनिभूम्यादेर्द्वैरूप्यमपि दृश्यते । अर्पोगण्डस्तु पोगण्डोऽप्यपिधानं पिधानकम् ॥ ११
अवतंसो वतंसश्च वहितोऽवहितस्तथा । अर्य आर्यस्तथा प्रोक्तः खुरप्रश्च क्षुरप्रकः ॥ १२
जामातापि च यामाता जाया याया प्रकीर्तिता । योषा जोषापि च ख्याता स्ववासिन्यां सुवासिनी १३
कङ्कुः कङ्कूर्यवागुश्च यवागूरप्युदाहृता । सुत्रामापि च सूत्रामा किङ्किणी किङ्किणी तथा ॥ १४
जातीफलं जातिफलं यष्टीमधु मतं तथा । तनुस्तनूर्हनुश्चैवं परिषत्तथा ॥ १५
अभ्रमर्द्धभ्रमपि ख्यातं खनित्रं च खनित्रकम् । धान्याकमपि धन्याकं खड्गी खड्गो द्विधा मतः ॥ १६
विरिञ्चिश्च विरिञ्चोऽपि परशुः परशुरेव च । पृषतः पृषदुद्विष्टो वेश्या वेण्यापि कीर्तिता ॥ १७

१ 'आसाढो' ख. २ 'विषुपत्' ख. ३ 'विशुवं' ख. ४ 'मातृष्वसा' ग. ५ 'शंवरां संवरं' क. 'शवलं संवरं' ग. ६ 'मूषलो मूसलः' क. ७ 'च्छावः सावोऽपि' ख. ८ 'साण्डोऽपि' क. ९ 'वशुकं' ख. १० 'अली स्यादलि' क. ११ 'वल्हीको' ख. १२ 'मथुरा मधुरा' ख. १३ 'कफण' ख. १४ 'र्यमदग्निः' ख. १५ 'कारञ्जश्च कलिञ्जकः' ख. 'कीलिञ्जश्च कलिञ्जकः' क. १६ 'परिहारः परीहारो' ख. १७ 'अरण्य' ख. १८ 'आपोगण्डस्त्वपोगण्डो' ख. १९ 'आर्य आर्य' क. २० 'स्ववासिन्यां स्ववासिनी' क. 'सुवासिन्यां सुवासिनी' ख. २१ 'कीलिनी कीलिणी' क. 'काकिनी काकिणी' ग. २२ 'यातीफलं' क. २३ 'परीषत् परिषत्तथा' क. 'पर्यन्तं परिजं तथा' ख. 'दीर्घान्तमपि संमतम्' घ. २४ 'मम्ब' ख. २५ 'धवित्रं स्याद्वपित्रकम्' क. 'धुवित्रं स्याद्वपित्रकम्' ग-घ. २६ 'परशूरपि' क.

सुरापाण सुगपाण भुजगो भुजगो मत । तुरगस्तुरगश्चैव कथन्व च कमन्धकम् ॥	१८
अग्रमग्रमपि ख्यात शारि सारोऽपि कथ्यते । बन्धूर बन्धुर चापि केन्दर कन्दमित्यपि ॥	१९
उध्मानमपि चोद्धानमायुश्चायूरपि स्मृतम् । जम्भीरोऽपि च जम्भीरो वरुणो वरणोऽपि च ॥	२०
रात्रिचरो रात्रिचर सतत सतत तथा । जिह्वा जिह्वश्च कथितो जिह्वलो येन गीयते ॥	२१
रिक्थमुक्थमपि प्रोक्त रिष्टिर्कृष्टिश्च समत । विश्रामो विश्रमो वापि पूरुष पूरुषस्तथा ॥	२२
उदक च दक चैव कट कटिकटीरकौ । लज्जा लज्ज्या पुन प्रोक्ता प्रततिव्रततिस्तथा ॥	२३
नृत्य नृत्तं च कथित शैव्याया कथ्यते शय । फलित फालित चैव विद्वद्भिः परिकीर्तितम् ॥	२४
गम्भीर च गभीर स्यात्प्रकाण प्रकणस्तथा । प्रादेशोऽपि प्रदेश स्यात्करजोऽपि करञ्जक ॥	२५
लकुचो लिङ्गुचो वापि ख्यातात्रिज्जलहिज्जलौ । अगस्ति स्यादगस्त्योऽपि यमश्च यमजो मत ॥	२६
वर्तूलो वातुल प्रोक्तो वृत्तश्च वर्तुलस्तथा । कटक कण्टकं चापि तंया पूर्वश्च दृश्यते ॥	२७
कुटीरकुटीरौ ख्यातौ ननन्दा च ननन्दिका । आमिक्षायाममिक्षा स्याज्जटिलो जटुलस्तथा ॥	२८
मासि ज्यैष्ठे तथा ज्येष्ठ पौषे पुष्योऽपि समत । अष्ठिमानस्थिवानेव वाग्वाचा दिग्दिशादय ॥	२९
अमिष चामिष चाहुस्तिमस्तिमिरिव स्मृत । चेडी चेटी च कथिता रज ख्यात रज मतम् ॥	३०
मह एव महमाहुश्चिन्तन चिन्तना तथा । नागकेलादिषु द्वैर्धमाह केलादिवर्जनात् ॥	३१
डिम्भो डिम्बश्च प्रियात कुंवर कूवरो मत । अर्द्रमार्द्र धुत धौत निशात निशित तथा ॥	३२
घ्राण घ्रात पुन प्रोक्त गूढ गुप्त सता मतम् । ह्रीण ह्रीत च विख्यात घृष्ट च घुषित तथा ॥	३३
दात दमित शान्त शमित घणघूर्णिते । जप्त च जपित चैव क्लिष्ट क्लेशितमेव च ॥	३४
तुष्ट च तुषित त्रिद्व वेधित विन्नवित्तके । अत स्यूतमुत चैव भिन्न भेदितमेव च ॥	३५
दित दात च दत्त स्याद्वूपित उपित तथा । वपायित च मृगित मार्गित पूर्णपूरिते ॥	३६
अवेपित तथान्विष्ट त्राण त्रात च समतम् । गुप्त गोपायित चैव मुद्व च बुधित तथा ॥	३७
पणायित च पणित पनित च पनायितम् । छन्न च छादित चैव पुष्ट छुष्ट स्मृत बुधे ॥	३८
तीर्थ तिर्यमर्त्यमर्थ पर्त्य स्यात्पर्यणी तथा । गुग्गुलुर्गुगुल प्रोक्त किकिदीवि किन्नीदिवि ॥	३९
जीवजीवो जीयजीयस्तङ्गागस्तङ्गस्तथा । यती रयातो यतिश्च स्यादन्तरीक्षान्तरिक्षके ॥	४०

१ 'यधुन यधुर' क २ 'कनुद ककुदयथ' क ३ 'दृष्टा च पुरयान पुरी पुरमपि स्मृतम्' क ४ 'जम्भीरोऽपि च जम्भीरो' ख ५ 'वरुणा वरुणो मत' ख ६ 'जिह्वा' ख ७ 'उक्थमुक्थमपि प्रोक्त मीष्ट मिष्टमपि स्मृतम्' क ८ 'उदकमुदक प्रोक्तम्' क, 'उदक चोदकश्चैव' ख ९ 'गयाया कथ्यते गय' ख १० 'पणित पणित चैव विद्वद्भिः सप्रकीर्तितम्' ग क पुस्तके तु नास्त्येव ११ 'प्रकाश प्रकाश' ख १२ 'लिङ्गुचो' ख १३ 'हिज्जलो हिज्जलो मत' क १४ 'आगस्ति' ख १५ 'यमदो' क १६ 'वातिलो' क, 'वहुलो बाहुल प्रोक्त प्राक्ता वृद्धश्च वधन' ग १७ 'नारका नरको मत' क १८ 'ननन्दा च नानन्दा च कुटीर कुटीर तथा' क १९ 'आमीक्षायाम्' ख २० 'जटिलो जटिलस्तथा' क २१ 'वाचि प्राक्ता दिशादय' ख २२ अयमर्थश्लोक क पुस्तके नास्ति २३ 'रज सु रजसो मत' क २४ मह एव महमाहु' ख २५ 'चिन्तन चिन्तना' ख, 'चेता चिन्तन' ग २६ 'द्वैध महाकालादिवर्जनात्' ख २७ 'कवर' ख २८ 'अधम य' ख, २९ 'गुप्त गूढ' ख ३० 'पुष्ट पुषित तथा' क ३१ 'पिष्ट च पिषित चैव' क ३२ 'शुष्क य शुषित चैव' क, 'तप्त च तपित चैव' ग ३३ 'बुधते बुधा' ख

सनिहित सनिहिया कील श्रीलापि कीर्तता । अकुलोऽप्याकुल ख्यात पूषोऽपूपश्च समत ॥ ४१
 अपपूर्वमर्षणा च भण्यते चावमर्षणम् । अपमानोऽवमानश्च बिम्बाष्टेऽपि द्विरूपता ॥ ४२
 मृद्वङ्गापि च मृद्वङ्गी नेत्रानेज्यादिके तथा । मज्जा ख्यात स्मृता मज्जा क्षान्तापि च विचक्षणौ ॥ ४३
 स्फटा फेटा च चण्डारश्चण्डालश्च प्रकीर्तित । काव्येषु गीयते हर्षो हरिषोऽपि च कीर्त्यते ॥ ४४
 मेधिर्मेधा शरव्ये च लक्ष लक्ष्यमुदाहृतम् । सख्या लक्षा च लक्ष च करभोऽपि करम्भक ॥ ४५
 मृदुर्मृद्वी गुरुर्गुर्गी तृता तर्ता च समता । मृष्टा मृष्टा मत तद्वद्वज्जन रजन तथा ॥ ४६
 नतिर्नत्या गतिर्गत्या भूतिर्भूत्यादिक तथा । ख्यातौ निमेषनिमिषौ स्मृतौ भीरुभीलुक्चौ ॥ ४७
 ऊषा स्यादुषसा तद्वत्सेवन सीवन मतम् । तन्त्री तन्त्रा च कथिता मृजा स्यान्मार्जनी तथा ॥ ४८
 संध्या सधा 'प्रतिज्ञाता भारता भगता नटा । स्मृतौ दासेरदासेयौ पिटक पेटकस्तथा ॥ ४९
 परिस्तुता परिश्रुत स्यादालस्योऽलसोऽपि च । कमल कामलो वापि गृध्रैर्गर्धन इत्यपि ॥ ५०
 भूष्णुर्भविष्णु क्षेमिता क्षन्ता चिकणचिक्कणौ । नव नव्य च मृदुल मृदु स्याद्वहल बहु ॥ ५१
 पृथल पृथु विख्यात मञ्जुल मञ्जु चेष्यते । प्रागल्भ्य कीर्त्यते यत्र प्रागल्भी तत्र कीर्तिता ॥ ५२
 लौढन लडन चैव त्रुटिस्तुटिरेपि स्मृता । वईयो वशोऽभिकोऽभीको लुपो लोलुपलोलुभौ ॥ ५३
 धृष्णुगृष्टकौ विशाल विशाल स्मर्यते बुधै । बाहुर्बाहोऽतिरार्ति स्यादूरीकृतमुरीकृतम् ॥ ५४
 वैह्वाम्पि पठ्यते कैश्चित्तथा वह्वाम्पि चैव हि । बह्वपानि तथा भट्टिस्त्रितय तेन सिध्यति ॥ ५५
 स्फुरण स्फुरण ख्याति कचित्साम च । स्तम्बघनस्तु स्तम्बघ्नो मसिश्चापि मसी स्मृता ॥ ५६
 कालनेमि कालनेमी दैत्यनाम द्विधा मतम् । कुम्भी चापि तथा कुम्भा भण्यते शब्दशासने ॥ ५७
 ख्याते माङ्गल्यमङ्गल्ये विवधो वीवधो मत । भृङ्गैरिडिर्भूरीडि स्यात्स्तवस्तापोऽपि गीयते ॥ ५८
 भृकूट भृकूट प्राहुर्मन्दारो मन्दरोऽपि स । फल च फलन रयात नसा नासा च कीर्त्यते ॥ ५९
 कृषक कर्षको दृष्ट खलीन खालिन तथा । मणी इव मणीव स्याद्रोदसी रोदसा अपि ॥ ६०
 दम्पती इव शब्देन सहतौ तेषु पक्षक । प्रग्रह प्रग्रहो दृष्ट पारिप्लवपरिप्लवौ ॥ ६१
 उच्छ्राय उच्छ्रय प्रोक्तो धारण णरण तथा । त्रिखट्टी च त्रिखट्ट स्यात्तुलूखलमुदूखलम् ॥ ६२
 क्षमा भूमि क्षमा तुल्या तूली तूला मत सताम् । मसुरोऽपि मसूरस्तु सह सद्योऽपि दृश्यते ॥ ६३
 कापुरुष कुपुरुषो वाचिका वाचक क्रिया । विहगमेति कथिता तथा ख्याता विहगिका ॥ ६४
 आप शब्द सकारान्तो दृश्यते शब्दशासने । चारभटश्चारभट खाल्विटो खल्विटो मत ॥ ६५

१ 'अरीलाप्यरील रयात' ग, 'अपूपश्चैव पूषश्च अवमपाऽवमपणम्' क २ 'अवसातोऽपसानश्च' ग
 ३ 'बिम्बोष्ठादेद्विरूपता । हलीशा च हलीपा च लाङ्गलीपा तथा मता' क ४ इत साधश्लोक क पुस्तके नास्ति
 ५ 'फण्टा' ख ६ इत पादद्वय क पुस्तके नास्ति ७ 'रजत' क ८ 'सेरा सीवन त द्री त द्रा च मार्जन मृजा'
 क, 'ऊषा उष्णा तथा तुल्या सेवन शेवन तथा' ग ९ 'माजना पु' ग १० 'प्रतिज्ञाया' क ११ 'परीस्तता
 परिस्तता' क, 'प्रतिश्रुत प्रतिश्रुत' ग १२ 'दलसश्चालशोऽपि च' ग १३ 'गृधुल' ग १४ 'विकलविक्लवौ नव
 नवा' क १५ 'नटन नाटन चैव भृकुटिभृकुटिस्तथा' क, 'लाटली लाटन चैव' ख १६ 'स्तुटिस्त्रुटि' ग
 १७ 'वविश्यो वविशोऽभिशो धृष्टो धृष्णुविशानक । विषाणो' क १८ 'वङ्गापि पठ्यते कैश्चित्तथा वङ्गेऽपि चे
 प्यते' क १९ 'स्फुरण स्फुरण ख्यात स्तम्बघ्न स्तम्बघनोऽपि च' क २० 'कालनेमा' क २१ इदमर्धपत्र क-
 पुस्तके नास्ति २२ 'विधियो वीधिर स्मृत' ग २३ इत श्लोकत्रादशक क पुस्तके नास्ति २४ अत एव
 'आपोभिर्मार्जन कृत्वा' इति मुद्रन्दर्शितप्रयोग सगच्छते

खलीट च तथा दृष्ट हाञ्जिरुक्ता च हाञ्जिरुम् । कोटितण्डुलशब्दौ च दृष्टौ पुक्लीबयो पुन ॥ ६६
 कतमकतरौ प्रोक्तौ दृष्टौ भिक्षुकभिक्षकौ । कर्कटी कर्कुटी नान्ता इकारान्ता च केचन ॥ ६७
 लावूरलावूरिर्वारुर्वारुश्च मत सताम् । आननश्चानन चैव आमेषी चाम्रपेषिका ॥ ६८
 शालिश्रैव तथा शाली कलम्बुश्च कलम्बिका । नीलिका चैव नीली च कर्करु पुसि च खियाम् ६९
 पोतिका पोतका ख्याता स्मृतौ वास्तूकवास्तुकौ । भृङ्गराजो भृङ्गरज समौ दाडिमदालिमौ ॥ ७०
 गुत्सको गुच्छको वापि तथा चोत्सुकचोत्सुकौ । शाटि शाटी च विख्याता मटो मयट एव च ७१
 समौ दात्यह्दात्यौहौ पटवास पटवस । अवसत्थ आवसत्थस्तुद्रङ्गाद्रङ्गौ समौ ॥ ७२
 शूकपिट शूकपट खट्किकखट्किकके । ख्यातौ पर्ण्याटपर्णाटौ प्रघाण प्रघणेऽपि च ॥ ७३
 भ्रुमुटिभ्रुमुटौ प्रोक्तौ कलि स्त्रीपुसमार्थता । कौशपि च पुन क्रौञ्चस्तथा च प्रतिपद्यते ॥ ७४
 हलन्तो गीयते कैश्चिदजन्तोऽय च गीयते । दुर्लभो ग्रथितो लोके बीजधातुप्रमाणत ॥ ७५

इति श्रीपुरुषोत्तमदेवविरचितो द्विरूपकोष समाप्त ।

=====

१ 'मुकुट मकुट तथा' क २ एतत्पूर्वम् 'मुकुरो मकुरोऽपि स्यात्फल च फलित मतम् । मृष्ट मिल्लं नसा
 नासा कर्षक कृषिकोऽपि च ॥ खलिन च खलीन च गत गर्तापि चेष्यते । अहो आहो तथा प्राय प्राय स्याचु
 तथा मतम् ॥ मणावपि मणी चैव रोधसी रोधसिस्तथा । दपती जंपती चैव प्रग्राह प्रग्रहः स्मृत ॥ अरे आरे
 इति ख्यात द्विरूप च तथा मतम् ॥' इति क पुस्तकेऽधिकम्

शोधनपत्रम् ।

नामलिङ्गानुशासनम् ।

श्लोकाङ्क । शुद्धपाठ ।

- ११ विद्याधरोप्सरोयक्ष-
१३३ शर्मसात-
२७७ षण्डमल्लियाम् ।
३१६ स्यात्सकरोऽवकरस्तथा ॥
११२९ पृथुपीववटुप्रकर्षार्थी ॥
११८६ शरुक्ते शकलवल्कले ।
१३१५ जामिः स्वसुमुल्लिख्यो ।

श्लोकाङ्क । शुद्धपाठ ।

- १३५० क्षितिरप्यामलक्यपि ।
१३७३ बहुला कृतिका गावो बहुलोऽग्नौ शितौ
त्रिषु ।
१३८२ निवृत्तावपि निह्नयः ।
१३९० पदे लक्ष्य निमित्ते
१४४५ ननुच स्या-

त्रिकाण्डशेषः ।

- ३४ केशिचाणूरसदन ।
८३ पिधौ । कुताभि स्याद्
८४ मरुमेघवर्म च । अक्षर च
२८८ सितापाङ्ग
४७३ कबूर गोद तो
४८८ कावारी
४८९ वारिना
५८३ व्रतखड्गयो ।
५९९ शीघ्रौ च
६८३ दक्षिणः सरलेऽपि च ॥
७२० पृषन्नैणे

- ८०४ मान प्रमाणे
८६० वेदोपदेशायाम्नायौ हृषीके रेतसीन्द्रियम् ।
इज्या
८९१ वम्याटे
८९२ शिशपाया कृष्णसारा
९२५ वेकल्येऽपि च
९५७ मेलाधावपि
९६४ सालो वरणसजयो ॥
९७५ लवश्छेदालेशयो ।
१०३९ पटलप्रवाल-

हारावली ।

- १८७ गङ्गाटयो गलानिल ।
२६९ मूषिकापि भवेद्दीना

- २७३ कायादीना-

द्विरूपकोषः ।

- १४ कीङ्किणी तथा ।

- २२ पुरुषस्तथा ।

विज्ञापनम् ।

प्राप्तकोशा ।

अमरसिंह -नामलिङ्गानुशासनम् केशव -कल्पद्रु दुर्गादास -शब्दार्णव धनजय -प्रमाणनाममाला पुरुषोत्तमदेव -एकाक्षरकोश , त्रिकाण्डशेष , द्विरूपकोश , हारावली भरतसेनमल्लिक -द्विरूपकोश महीदास -मातृकानिघण्टु महाक्षपणक -अनेकार्थध्वनिमञ्जरी महादेव -अव्ययकोश महेश्वर -विश्वप्रकाश , शब्दभेदप्रकाश मेदिनिकर -नानार्थशब्दकाश यादव -वैजयंती वररुचि -लिङ्गविशेषविधि वेणीदत्त -पञ्चतत्त्वप्रकाश शाश्वत -नानार्थसमुच्चय शिवराम -लक्ष्मीनिवास हरिदत्त -गणितनाममाला हलायुध -अभिधानरत्नमाला हर्षकीर्ति -शारदीयानाममाला हेमचन्द्र -अनेकाथसंग्रह , अभिधानचिन्तामणिनाममाला , अभिधानचिन्तामणिनाममालापरिशिष्टम् , लिङ्गानुशासनम्

अप्राप्तकोशा ।

अगस्त्य -शब्दसंग्रहनिघण्टु अजयपाल -नानाथसंग्रह अप्पयदीक्षित -नामसंग्रहमाला अमरसिंह -एकाक्षरनाममाला कालिदास -प्रयुक्तपदमञ्जरी काशिनाथ -शब्दार्णव केशव -लघुनिघण्टुसार क्षेमेन्द्र लोकप्रकाश गदसिंह -अनेकार्थध्वनिमञ्जरी गोपिनाथ -शब्दमाला गोवर्धन -नामावली गोविन्द शर्मा -शब्दसागर चक्रपाणिदत्त -शब्दचन्द्रिका जटाधराचार्य -अभिधानतन्त्रम् जैमिनि -निघण्टु तीर्थस्वामी -कोमलकोशसंग्रह त्रिविक्रमाचार्य -गीर्वाणभाषाभूषणम् दण्डनाथ -नानार्थरत्नमाला दुर्ग -नाममाला द्वक्तीनन्दन -वैष्णवाभिधानम् धरणिदास -नानाथसमुच्चय धर्मराज -कविजीवाम् नरक रक्कवि -बालप्रबोधिका नन्दनभट्टाचार्य -वर्णाभिधानम् नरसिंहपण्डित -राजनिघण्टु नारायणदास -राजवल्लभ नृसिंहमुनि -रत्नकोश पद्मनाभ -भूरिप्रयोग पुण्डरीकविठ्ठल -शीघ्रप्राधिनीनाममाला पुरुषोत्तमदेव -वर्णदेशनम् पृथ्वीधराचार्य -रत्नकोश बाणकवि -शब्दचन्द्रिका बालिहकैयमिश्र -निघण्टुकैकाध्याय बिहूण -द्विरूपकोश भार्गवाचार्य -नामसंग्रहनिघण्टु भोज -नाममाला मङ्गल -मङ्गलकोश मथुरेश -शब्दरत्नावली मयूर -पदचन्द्रिका महीप -अनेकार्थतिलक , शब्दरत्नाकर मुगारि -सुप्रसिद्धपदमञ्जरी रत्नमालाकर -आयुर्वेदपयायरत्नमाला राक्षस -शब्दायनिर्णय राम -कविदर्पणनिघण्टु , रामशर्मा -उणादिकोश रामेश्वर -शब्दमाला रूपचन्द्र -रूपमञ्जरीनाममाला वरदराज -नाममातृका निघण्टु वररुचि -ऐन्द्रनिघण्टु वल्लभ -कविमञ्जरी वामनभट्ट -शब्दरत्नाकर विक्रमादित्य -कविदीपिकानिघण्टु विठ्ठलाचार्य -शब्दचिन्तामणि विश्वनाथ -कोशकल्पतरु विश्वशम्भु -एकाक्षरनाममाला विङ्कट -शब्दायकल्पतरु , शाब्दिकविद्वत्कविप्रमोदक वेदान्ताचार्य -दशदीपनिघण्टु शंकर -सयमिनाममाला शिवदत्त -शिवकोश श्रीहर्ष -द्विरूपकोश , श्लेषाथपदसंग्रह सदाचार्य -एकाक्षरनिघण्टु सारेश्वर -लिङ्गप्रकाश सार्वभौममिश्र -भुवनप्रदीपिका सुन्दरगणि -शब्दरत्नाकर सोमभव -अनेकार्थतिलक सौभरि -अनेकार्थनाममाला , द्वयक्षरनाममाला

एतद्भिन्ना अमरदत्त-काल्य-गङ्गाधर-चन्द्रगोभि-तारपाल-दामोदर-यर्मदास-बोपालित-भागु-
 रि-भोगीन्द्र-मङ्गल-माधव-मार्तण्ड-रन्तिदेव-रभसपाल-राजशेखर-रुद्र-वाग्भट-वाचस्पति-
 वामन-विक्रमादित्य-विश्वरूप-व्याडि-शुभाङ्ग-सज्जन-साहसाङ्ग-हृदचन्द्र-हर-इत्यादिकृता को
 शा, अमरमाला-असालतिप्रकाश-जान दकोश-एकवर्णसंग्रह-एकाक्षरकोश-उत्पलिनी-ऊष्मविवेक-कल्पतरु
 कोश-कविजनसेवधि-ग्रहाभिधान-जकारभेद-दण्डिकोश-ध व तरिनिघण्टु-नक्षत्राभिधान-तानाथमञ्जरी-पद्मको
 श-उकारभेद-बीजकोश-बृहदमरकोश-महारण्डनकोश-राजकोशनिघण्टु-लिङ्गप्रकाश-उणप्रकाशकोश-पात्स्या
 यनकोश-श दतरङ्गिणी-श ददीपिका-श दस्तसमुच्चय-श दसारनिघण्टु -ससारावत-सकलग्रन्थदीपिका-सकार
 भेद-सजीवनी-स मुखवृत्तिनिघण्टु-सरसश दसरणि-सरस्वतीनिघण्टु-साध्यकोश-सारस्वताभिधान-हनुमन्निघण्टु-
 प्रभृतय कोशाश्च स तीति श्रूयते । ते येषा सञ्जनाना संग्रहे सति, त तेषा प्रेषणनास्मानुपकुर्वन्त्यभ्यर्थना

अभिधानसंग्रहकर्तृणाम् ।

THE
ABHIDHANA-SANGRAHA

OF

A COLLECTION OF SANSKRIT ANCIENT LEXICONS

Nos 6, 7, 8, 9, 10

THE ABHIDHANA-CHINTAMANI, THE ABHIDHANA-
CHINTAMANI-PARISTISHA, THE ANEKARTHA-
SANGRAHA, THE NIGHANTU'STSHA AND
THE LINGANUS'ASANA

OF

HEMACHANDRA

AND

No 11

THE ABHIDHANA CHINTAMANI'SILONCHCHHA

OF

JINADEVA MUNISVARA

EDITED BY

PANDIT SIVADATTA

AND

KASINATH PANDURANG PARAB

PRINTED AND PUBLISHED

BY

THE PROPRIETOR

OF

THE NIRNAYA SÂGARA PRESS

BOMBAY

1896

Price 1½ Rupee

(Registered according to act 117 of 1964)

(All rights reserved by the publisher)

॥ श्री ॥

अभिधानसंग्रहः

नाम

संस्कृतप्राचीनकोशग्रन्थसमुच्चयः ।

तत्र

(६, ७, ८, ९, १०)

श्रीमदाचार्यहेमचन्द्रविरचिताः

अभिधानचिन्तामणि—अभिधानचिन्तामणिपरिशिष्ट—अनेकार्थ-
संग्रह—निघण्टुशेष—लिङ्गानुशासनकोशाः ।

(११)

जिनदेवमुनीश्वरविरचितः

अभिधानचिन्तामणिशिलोञ्छश्च ।

काव्यमालासपादक—पण्डितशिवदत्त काशीनाथाभ्यां
सशोधिताः ।

ते च

शाके १८१८ वत्सरे

मुम्बय्या निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीता ।

मूल्य सपादो रूप्यक ।

हेमचन्द्रः ।

अथ ग्रेताम्भरजे ॥ चार्यश्रीहेमचन्द्र कदा कतम गमिमण्डल मण्ड्याभासेति जिज्ञासायामोक्त्यापगा
लोचने पवते D1 P Peterson महाशयाना Fifth Report पुस्तके—

‘तत्पट्टपूर्वादिसहस्ररश्मि सोमप्रभाचार्य इति प्रसिद्ध ।

श्रीहेमसूरेश्च कुमारपालदेवस्य चेत् “यगदच्चरित्रम् ॥’

इति सोमप्रभाचार्यविरचितहेमकुमारचरित्रकाव्यत ,

‘स्तुमस्त्रिसंभ्य प्रभुहेमसूरेरनन्यतुल्यामुपदेशशक्तिम् ।

अतीन्द्रियज्ञानविवर्जितोऽपि य क्षोणिभर्तुर्व्यवित प्रबोधम् ॥

सत्तानुक्रम्पा न महीभुजा स्यादित्येव क्लृप्तो पितृ प्रवाद ।

जिनेन्द्रधर्म प्रतिपद्य येन श्लाघ्य रा केपा न कुमारपालः ॥

इति सोमप्रभकथिते कुमारनृपहेमचन्द्रसवादे । जिनधर्मप्रतिबोधे गस्ताव पञ्चम प्रोक्त ॥’

इति सोमप्रभविरचितकुमारपालप्रतिबोधकाव्यत ,

‘शिष्यो जम्बुमहासुने प्रभय इत्यासीदमुष्यापि च श्रीशङ्खभय इत्यमुष्य च यशोभद्राभिधानो मुनि ।

संभूतो मुनिभद्राहुरिव द्वौ तस्य शिष्योत्तमो संभूतस्य च पादपद्मधुलिङ्गश्रीसूनुलभद्राह्वय ॥

यशक्रमागतचतुर्दशपूर्ववक्रोशस्य तस्य दशपूर्वधरो महर्षि ।

नाम्ना महागिरिरिति स्थिरतागिरीन्द्रो ज्येष्ठातिपत्समजनिष्ट विशिष्टलब्धि ॥

शिष्योऽन्यो दशपूर्वधरो मुनिवृषो नाम्ना सुहृस्तीत्यरुद् यत्पादाम्बुजसेवनात्समुदिते राज्ये प्रबोधधिका ।

चक्रे सप्रतिपार्थिवः प्रतिपुरग्रामाकर भारतेऽस्मिन्नर्थे जिनचैत्यमण्डितमिलाष्टष्ट समतादपि ॥

अजनि सूरिधत्त सुप्रतिबुद्ध इत्यभिधायार्यसुहृस्तिमहासुने ।

शमधनो दशपूर्वधरातिषड्वमहातरुभञ्जनकुञ्जर ॥

महर्षिससेवितपात्सनिधे प्रचारभागालवणोदसागरस ।

महान्गण कोटिक इत्यभूत्ततो गङ्गाप्रवाहो हिमनद्विरेरिव ॥

तस्मिन्गणे कतिपयेऽपि यातवत्सु साधूत्तमेषु चरमो दशपूर्वधारी ।

उद्दामतुम्बवनपत्तनवज्रशाखावज्रं महासुनिरजायत वज्रसूरिः ॥

दुर्भिक्षे समुपस्थिते प्रलयवज्रीमत्वभाज्यन्यदा भीत न्यस्य महर्षिसधमभितो विद्यावदात् पटे ।

योऽन्युद्धृत्य कराम्बुजेन नभसा पुर्यामनैपी महा पुर्या मङ्गु सुभिक्षधामनि तपोधामामसीमा निधि ॥

तस्माद्वज्राभिधा शाखाभूत्कोटिकगणद्रुमे । उच्चनागरिकामुख्यशाखात्रितयगोचरा ॥

तस्या च वज्रशाखाया निलीतमुनिषट्पद । पुष्पगुच्छायतो गच्छश्चन्द्र इत्यारययाभवत् ॥

१ अस्य जिनाधर्मप्रतिबोधकाव्यस्य निर्माणसमयस्तु—‘शशिजलधिसूयवर्ष शुचिमासे रविदिने सिताष्टम्याम् । जिनधर्म
प्रतिबोध कप्तोऽय शुर्जरे द्वपुरे ॥’ इति वदता ग्रन्थकत्रैव १२४१ (A D 1184) त्रिकमसवत्सरात्मक उक्त २ इति
च’ इति भवेत् ३ सुस्थित , सुप्रतिबुद्ध इति मुनिद्वयम्

धर्मध्यानसुधासुधाशुरमल सघार्थरत्नाकरो भव्याम्भोरुहभास्कर सारकरिप्रो मायकण्ठीरव ।
गच्छे तत्र बभूव सयमधन कारुण्यराशिर्गशोभद्रः सूरिरप्रि येन भुवन शुद्धैर्यशोभिर्निजै ॥
श्रीमन्नेमिजिनेन्द्रपावितशिरस्यद्रौ स सलेखना कृत्वादौ प्रतिपन्नवानशन प्राप्ते शुभध्याताभाम् ।
तिष्ठञ्चातमनास्त्रयोदशदिनान्याश्चर्यमुत्पादयन्नुच्चै पूर्वमहपिसयमकथा सत्यापयामासिवात् ॥

श्रीमान्प्रद्युम्नसूरि समजनि जनितानेकभव्यप्रबोध
स्तच्छिष्यो विश्वविश्वप्रथितगुणगण प्रावृडम्भोदवध ।
प्रीणाति स्माखिलदमा प्रवचनजलधेरुद्धृतैरर्थनीरे
रातत्य स्थानकानि श्रुतिविषयसुधासारसभ्यञ्चि विवक् ॥

सर्वप्रन्थरहस्यरत्नमुकुर कल्याणवल्लीतरु कारुण्यामृतसागर पवचनव्योमाङ्गणाहस्कर ।
चारित्रादिकरत्नरोहणगिरि दमा पावय धर्मराट् सेनानीर्गुणसेनसूरिरभवच्छिष्यस्तदीयस्तत ॥
शिष्यस्तस्य च तीर्थमेकमवने पावित्र्यकृज्जगम स्याद्वादनिदशापगाहिमगिरिर्विश्वप्रबोधार्थमा ।
कृत्वा स्थानकवृत्तिशान्तिचरिते प्राप्त प्रसिद्धि परा सूरिर्भूरितप प्रभावासति श्रीदेववन्द्योऽभवत् ॥

आचार्यो हेमचन्द्रोऽमृतत्पादाम्भोजपट्पद । तत्प्रसादादधिगतज्ञासप महोदय ॥
जिष्णुश्चेदिदशार्णमालवमहाराष्ट्रापरान्त कुरुसिन्धू यतमाश्च दुर्गविपया दोषीर्यशक्त्या हरि ।
चौलुक्य परमार्हतो विनयवाञ्छ्रीमूलराजान्वयी त नत्वेति कुमारपालपृथिवीपालोऽब्रवीन्नेकदा ॥

पापद्विद्यूतमद्यप्रभृति किमपि यन्नारकायुनिमित्त
तत्सर्वं निर्निमित्तोपकृतिकृतधिया प्राप्य युग्माकमानाम् ।
स्वामिनुव्या निषिद्ध धाममुत्तमृतस्याय मुक्त तथार्ह
चैत्यैरुत्तसिता भूरभवमिति सम सप्रतेः रागतीह ॥

अस्मत्पूर्वजसिद्धराजनृपतेर्भक्तिस्पृशो याचजया साङ्ग व्याकरण सवृत्ति सुगम चक्रुर्गव त पुरा ।
मद्वेतोरथ योगशास्त्रममल लोकाय च ह्याश्रयच्छ दोलकृतिनामसग्रहमुखाययानि शास्त्राण्यपि ॥

लोकोपकारकरणे स्वयमेव भूय राज्ञा स्थ यद्यपि तथाग्रहमर्शयेद् ।
माद्वज्जनस्य परिबोधकृते [शलाका] पुसा प्रकाशयत वृत्तमपि त्रिपष्टे ॥
तस्योपरोधादिति हेमचन्द्राचार्य शलाकापुरुषेतिवृत्तम् ।
धर्मोपदेशैरुफलप्रधा न्यवीविशच्चारु गिरा पपञ्चे ॥
जम्बूद्वीपारविन्दे कनकगिरिररावक्षुते कर्णिकात्वं
यावद्यावच्च यत्ते जलनिधिरवनेरन्तरीयत्वमुच्चै ।
यावद्योमाभ्या यो तरणिशशधरौ भ्राम्यतस्तावदेत
त्काव्य नाम्ना शलाकापुरुषचरितमित्यस्तु जेज धरिष्याम् ॥'

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितशलाकापुरुषचरितप्रशस्तितश्च चौलुक्यकुमारपालराज्ये हेमचन्द्राचार्याणा
सत्ताया अवगते

‘नृपस्य जीवामयदानडिण्डिमैर्महीतले तृत्यति कीर्तिगर्तकी ।
श्रीहेमचन्द्रप्रभुपादपद्म वन्दे भवान्धेस्तरणैकपोतम् ।
ललाटपद्मान्तरकातराव्याक्षरावली येन मम व्यलोपि ॥

बोधयित्वा महाराज देवलोक जगाम य । पश्चात्कुमारपालोऽयं शोकं गत्वा मुमूर्छं स ॥

तदनु धैर्यमवलम्ब्य धर्मभ्यानं करोति ।'

इति हेमकुमारचरित्रकाव्ये हेमचन्द्राचार्याणां देवलोकगमनस्योक्तेश्च कुमारपालराज्यसमये एवाचार्यहेमचन्द्रसमये, कुमारपालराजधान्येव भूमिमण्डलमित्यबाधमवगतम् । विशेषतया तु प्रबन्धकोशप्रबन्धे धर्चिन्तामणिभ्यामवगतव्या ।

कुमारपालराज्यसमयस्तु—

‘ॐ नमः शिवाय ।

ब्रह्माद्वैतधिया मुमुक्षुभिरभिध्यातस्य बद्धाक्षरैरिच्छाशक्तिमभिष्टवीभि जगता पत्यु श्रुतीनां निधे ।
या व्यापारितसहते स्वसमये ब्रह्माण्डपिण्डैर्नैवे कीटती मणिकन्दुकैरिव सदा सच्छन्दमाह्लादते ॥
गीर्वाणेर्वीतगर्वं दनुजपरिभवात्प्रार्थितस्त्रायकार्यं वेधा सध्या नमस्यन्नपि निजचुलुके पुण्यगङ्गाम्बुपूर्णं ।
सद्यो वीरचुलुङ्गाह्वयमसज्जदिमं येन कीर्तिप्रवाहै पूतत्रैलोक्यमेतन्नियतमनुहरत्येव हेतोः फलं श्री ॥
यशः कोऽपि ततो बभूव विविधाश्चर्यैकलीलास्पदयस्माद्भूमिभृतोऽपि वीतगणिता(णना) प्रादुर्भवन्त्यवहम् ।
छाया यः प्रथितप्रतापमहती दधे विपन्नोऽपि सन्त्यो जयावधि सर्वदापि जगतो विश्वस्य दत्ते फलम् ॥
यशस्यास्य यशः प्रकाशनविधौ निर्मूल्यमुक्तामणि क्षोणीपालकिरीटकल्पितपदं श्रीमूलराजोऽभवत् ।
यो मूलकलिदावदग्धनिखिलन्यायद्रुमोत्पादने यो राजेव करैः प्रकामशिशिरैः प्रीतिनिनाय प्रजा ॥
यश्चापोत्कटराजराज्यकमला सच्छन्दवदीकृता विद्वद्बान्धवविप्रवन्दिभृतकव्यूहोपभोग्या व्यधात् ।
यत्स्वज्ञाश्रयिणी तदा श्रियमल युद्धस्फुरद्विक्रमक्रीता सर्वदिगंतरक्षितिभुजा लक्ष्म्याश्चिरभेजिरे ॥
सूनुस्तस्य बभूव भूपतिलक्ष्मणमुण्डराजाह्वयो यद्वन्धद्विपदानगन्धपवनाप्राणेन दूरादपि ।
विभ्रश्यन्मदगन्धभग्नकरिभिः श्रीसिन्धुराजस्तथा नष्टक्षोणिपतेर्ययास्य यशसा गन्धोऽपि निर्णशितः ॥
तस्माद्बलभराज इत्यभिधया क्षमापालचूडामणिर्जज्ञे साहसकर्मनिर्मितचमत्कारक्षमामण्डले ।
यत्कोपानलज्जम्भितपिशुनयत्येतत्प्रयाणश्रुतिक्षुभ्यन्मालवभूपचक्रविकसमालिन्यधूमोद्गमः ॥
श्रीमहर्षिभराजनामनृपतिभ्रातास्य राज्यदधे शृङ्गारेऽपि निषण्णधीः परवधूर्वर्गस्य यो दुर्लभः ।
यस्य क्रोधपरायणस्य किमपि भ्रूवल्लरीभङ्गुरा सद्यो दर्शयति स्म लाटवसुधाभङ्गस्वरूपफलम् ॥
भीमोऽपि द्विषता सदा प्रणयिना भोग्यत्वमासेदिवान्क्षोणीभारमिदं(म) बभारनृपतिः श्रीभीमदेवो नृपः ।
धारापञ्चकसाधनैकचतुरैस्तद्वाजिभिः साधिताक्षिप्रमालवचक्रवर्तिनगरी धारेति को विस्मयः ॥
तस्माद्भूमिपतिर्बभूव वसुधाकर्णावतसस्फुरत्कीर्तिप्रीणितविश्वकर्णविवरः श्रीकर्णदेवाह्वयः ।
येन ज्याप्रथितस्वनच्युतशरधर्मपुरस्कुर्वता न्यायज्ञेन न केवलरिपुगणकालोऽपि विद्धकलिः ॥
दृष्ट्यमालवभूपबन्धनविधिप्रस्ताखिलक्षमापतिर्भक्त्याकृष्टवितीर्णदर्शनशिवो मूर्तप्रभावोदयः ।
सद्यः सिद्धरसानृणीकृतजगद्गीतोपमा(तावदा)नस्थितिर्जज्ञे श्रीर्जयसिंहदेवनृपतिः सिद्धादिराजस्ततः ॥

१ मूलराजराज्यम्—वि० स० ९९३-१०५३ २ चामुण्डराजराज्यम्—वि० स० १०५३-१०६६ ३ तुलभराजराज्यम्—वि० स० १०६६-१०७८ ४ भीमदेवराज्यम्—वि० स० १०७८-१११० ५ कर्णदेवराज्यम्—वि० स० ११२०-११५० ६ सिद्धराजापरपथायजयगिहराज्यम्—वि० स० ११५०-११९९

वश्या वेश्म रसातल च विलसद्भोगि भोक्तुम क्षत्राणि रक्षासि च ।
 य क्षोणीधरयागिनी च सुमहाभोगा सिपेने चिर हेलासिद्धरसा सत्ता क्षितिभुज रे ॥
 [सरया]तीतवितीर्णदाननिग्रहै सपन्नपुण्योच्चय क्रीडाक्रान्तदिग तराल ।
 ॥

कुलभूप तलाम्ब क्रीडाकोड इवोद्धार वसुधा देवाधिदेवाजया ।
 देव सोऽथ कुमारपालनृपति श्रीराज्यचूडामणिर्य स्वर्गादवतीर्णवाहरिरिति नात प्रभावाज्जौ ॥
 अणोराजनराधिराजहृदये क्षिप्तैक(व) बाणव्रज श्रयोतल्लोहिततर्पणादमन्यच्चण्टी भुजस्थायिनीम् ।
 द्वारालम्बितमालवेश्वरशिर पद्मेन यश्चाहरलीलापङ्कजसमग्रहव्यसनिनी चौलुक्थराजान्वय ॥
 शुद्धाचारनवावतारसरणि सद्धर्मकर्मक्रमप्रादुर्भावविशारदो नयपथप्रस्थानसार्थाधिप ।
 य सप्रत्यवतारयन्कृतयुग योग कलेर्लङ्घयन्मन्ये सहरति स्म भूमिवलय कालव्यवस्थामपि ॥
 प्रत्यू खण्डिताङ्गुलिदलै पर्युलसत्पल्लवो नष्टोदीच्यनराधिपोज्झितसितच्छत्रै प्रसूनोज्ज्वल ।
 छिन्नप्राच्यनरे द्रमौलिक्रमलै प्रौष्प(प्रोद्य)फलद्योतितश्लया दूरमवर्धयन्निजकुले यस्य प्रतापद्रुम ॥
 आचार किल तस्य रक्षणविधिर्विघ्नेशनिर्ना(र्णा)शितप्रत्यूहस्य फलाग्लोकिशकुनशाणस्य स व ।
 देवीमण्डलखण्डिताखिलरिपोर्युद्ध विनोतोत्सव श्रीसोमेश्वरदत्तराज्यविभवखाडम्बर वाहिनी ॥
 राज्ञानेन च भुज्यमानसुभगा विश्वभरा त्रिस्फुरद्गन्धोतितवारिराशिरशना शीताद्रिविन्ध्यस्तती ।
 एषाभूपयदस्थिगुण्डलमिव श्रुत्याश्रय घृता विभ्राणा गगराहय द्विजमहास्थाग सुवणोदयम् ॥
 आब्रह्मादिऋषिप्रवतितमहायज्ञक्रमोत्तम्भितैर्यूपेदत्तकरावलम्बनतया पादव्यपेक्षाच्युत ।
 धर्मोऽन्नेव चतुर्युगेऽपि कलितान द परिस्पन्दते तेनान दपुरेति यस्य विबुधेर्भागा तर निमित्तम् ॥
 अश्रातद्विजवर्गवेदतुमुलैर्बाधिर्यमारोपित शश्वद्वोमहुताशधूमपटलैरा ध्वज्यथा लम्बित ।
 नानादेवनिकेतनध्वजशिखाघातैश्च खञ्जीकृतो यस्मिन्नद्य कलि सकालविहितोत्साहोऽपि नोत्सार्पति ॥
 सर्पद्विप्रवधूजनस्य विविधालकाररताशुभि स्मेरा सततगीतमङ्गलरवैर्वाचालता गापिता ।
 अस्ता(श्रा)न्तोत्सवलक्ष्यमाणविभवोत्कर्षप्रकाशस्थितौ मार्गा एव वदन्ति यत्र नृपते सोराज्यसपन्नपुणम् ॥
 अस्मिन्नागरवशजद्विजजनस्त्राण करोत्यध्वरे रक्षा शान्तिकपौष्टिकैर्धितनुते भूपस्य राष्ट्रस्य च ।
 मा भूत्तस्य तथापि तीव्रतपसो बाधेति भक्त्या नपो वप्र विगपुराभिरक्षणकृते निर्मापयामास रा ॥
 अस्मिन्वप्रगुणेन तोयनिलया प्रीणन्ति लोका जलै काम क्षेत्रभुवोऽपि वप्रकलितास्तन्वति धान्यश्रियम् ।
 एव चेतसि सप्रधार्य सकलब्रह्मोपकारेच्छया चक्रे वप्रविभूषित पुरमिद चौलुक्थचूडामणि ॥
 पादाक्रा तरसातलो गिरिरिव श्लाघ्यो महाभोगत शृङ्गारीव तरङ्गिणीपतिरिव स्फारोदयद्वारभू ।
 उत्सर्पत्कपिशिर्षको जय इव क्रव्यादनायद्विषा नारीवर्ग इवेष्टकातरुचिर सालोऽयमालोक्यते ॥
 भोगाभोगमनोहर फणशतैरुत्तुङ्गता धारयन्त्यात कुण्डलिता च यज्ञपुरुषस्याज्ञावशेनागत ।
 रत्नखर्णमहानिधि पुरमिव त्रातु स शेष स्थित प्राकार सुधया सितोपलशिरा सलक्ष्यते वृत्तवान् ॥

१ कुमारपालराज्यम्—वि स० ११९९-१२३० २ अयमणोराजन वीरप्रवलमहाराजपितामह इति कीर्तिकी
 मुद्राकाव्यस्य नरे द्रवशवर्णात्मक द्वितीयराग गार गत एव भवे ।

काम कामसमृद्धिपूरकरमारामाभिरामा सदा सच्छ दखनतत्परैर्द्विजकुलैरत्यन्तत्राचालिता ।
उत्सर्पद्गुणशालिवप्रवलयप्रीतैः असन्ना जनेरान्तश्च बहिश्च सप्रति भुव शोभाद्भुत विभ्रति ॥

लक्ष्मीकुल क्षोणिभुजो दधान प्रौढोदयाधिष्ठितविभ्रहोऽयम् ।

विभ्राजते गागरकाम्यवृष्टिर्वप्रश्च चौलुक्यनराधिपश्च ॥

यावत्पृथ्वी पृथुविरचिताशेषभूभृच्चिवशा यात्रकीर्त सगरनृपतेर्विद्यते सागरोऽयम् ।

तामन्नन्धाङ्घ्रिजवरमहास्थानरक्षानिदान श्रीचौलुक्यक्षितिपतियश कीर्तन वप्र एष ॥

एकाहनिष्पन्नमहाप्रबन्ध श्रीसिद्धराजप्रतिपन्नबन्धु ।

श्रीपालनामा कविचक्रवर्ती प्रशस्तिमेतामकरोल्लशस्ताम् ॥

संवत् १२०८ वर्षे आश्विन शुदि (२) गुरौ लिखित गागरब्राह्मणपण्डितबालगेत ॥'

इति **कान्यमाला**पुस्तका तर्गतप्राचीनलेखमालाया G Buhler Ph D, I L D, C I E
महाशयप्रेषित ४९ तमलेखत विक्रमसंवत् १२०८ (A D 1151) रूप स्फुटमेव प्रतीयते ।
एव च द्वादशी ख्रिस्तशतिका हेमचन्द्रसत्ताधारभूतावगम्यते ।

अनेनाचार्यश्रीहेमचन्द्रेणेय तो ग्रन्था निर्मिता इति निश्चित नैव । परन्तु तन्निमित्तग्रन्थेषु—अने
कार्यकोप अनेकार्यशेष, अभिधानचि तामणि (नाममालाव्याख्या), अलकारचूटागणि (काव्यानुशा
सताव्याख्या), उणादिसूत्रवृत्ति, काव्यानुशासनम्, छन्दोनुशासनम्, उ दोनुशासनवृत्ति, देशीनाममा
ला सवृत्ति, [द्व्याश्रयकाव्य सवृत्ति], वातुपाठ सवृत्ति, धातुपारायण सवृत्ति, धातुमाला, नाममाला,
नाममालाशेष, निघण्टुशेष, [प्रमाणमीमासा सवृत्ति,] उलाबलसूत्रद्वयवृत्ति, बालभाषाव्याकरणसूत्रवृत्ति,
[योगशास्त्रम्,] विभ्रमसूत्रम्, [लिङ्गानुशासन सवृत्ति,] शब्दानुशासन सवृत्ति, शेषसग्रह, शेषसग्रहसारो
द्धार, एते ग्रन्था Catalogus Catalogorum ग्रन्थे Dr Theodor Aufrecht महाशयै प्रकाशिता ।
एवमनेकलक्षात्मकग्रन्थकर्तृत्वेताम्बरजेनाचार्यश्रीहेमचन्द्रकृतान्यभिधानान्येनास्मिन्पुस्तके संगृहीतानि ।

तदेतेषामभिधानाना मुद्रणाय शोधनसमये येषा सहृदयाना पुस्तकानि प्राप्तानि, तेषा नामानि ध य
बादपुर सर प्रकाश्यन्ते—

१ अभिधानचि तामणि (नाममाला)	—वाराणसीमुद्रित ।
”	—जयपुरराजगुरुश्रीलक्ष्मीदत्तभट्टात्मजश्रीदत्तानाम् ।
”	—जयपुरराजकीयपुस्तकालयत ।
२ अभिधानचि तामणिपरिशिष्टम् (नाममालाशेष)	—अभिधानचि तामणितोऽस्माभिरुद्धृतम् ।
३ अनेकार्यसग्रह	—वाराणसीमुद्रित ।
”	—जयपुरराजगुरुश्रीलक्ष्मीदत्तात्मजश्रीदत्तानाम् ।
अनेकार्यकैरवाकरकांमुत्पी	—जयपुरराजगुरुपर्वणीकरश्रीनारायणभट्टानाम् ।
”	—जगमयुगप्रधानबृहत्सरतरगच्छप्रधानभट्टारक श्रीजिनमुक्तिसूरिणाम् ।
४ निघण्टुशेष	—पुण्यपत्तनस्थपुस्तकालयत ।

५ लिङ्गानुशासनाम्

—लवपुरीयविश्वविद्यालयाध्यापकदुर्गादत्तशास्त्रिणाम् ।

”

—जगमयुगप्रधानटूहत्स्वरतरगच्छप्रधानगद्दारक

श्रीजिगुक्तिसूरिणाम् ।

६ अभिधानचिन्तामणिशिलोच्छ

—खरतरगच्छयोजीराममुनीनाम् ।

तदेवमेकानेकपुस्तकाधारेण शोधितमुद्रिताभिधानसंग्रहेऽस्मद्दोषादक्षरयोजकदोषाद्वा यत्र कचनाशुद्धि
स्थिता जाता वा तत्र सहृदया सौहार्देण समाधास्यति ।

यत —

गच्छत स्खलनं वापि भवत्येव प्रमादत ।

हसति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जना ॥

इति प्रार्थयत —

पण्डित शिवदत्त काशीनाथा ।

॥ श्री ॥

अभिधानसंग्रहः ।

(६)

श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितः

अभिधानचिन्तामणिः ।

प्रणिपत्यार्हतं सिद्धसाङ्गशब्दानुशासनं । रूढयौगिकमिश्राणां नाम्ना माला तनोम्यहम् ॥ १
व्युत्पत्तिरहिता शब्दा रूढा आखण्डलादयः । यौगोऽन्वयः स तु गुणक्रियासम्बन्धसम्भवः ॥ २
गुणतो नीलकण्ठाद्या क्रियातः स्रष्टृसन्निभा । स्वस्वामित्वादिसम्बन्धस्तत्राहुर्नाम तद्वताम् ॥ ३

१ “प्रणिपत्यार्हतं इति मङ्गलार्थम् । मङ्गलं चाविज्ञेयं शास्त्रस्य समाप्त्यर्थम् । सिद्धं प्रतिष्ठां प्राप्तं साङ्गशब्दानुशासनं यस्येति कर्तृविशेषणम् । अङ्गानि लिङ्गधातुपारायणादीनि । एतावता शब्दानुशासनेन सहास्या एककतृकत्वमाह । एककतृकत्वरूपान् चार्थो यस्यवादात्प्रतीतिदाढ्योपदर्शनाथम् । शब्दानुशासनस्य कीर्तनं तदधीनं सर्वविधानां प्रकर्षं इति प्रदर्शनार्थम् ॥ यदाह—‘वक्तृत्वं च कवित्वं च विद्वत्ताया फलं विदुः । शब्दशानाद्विद्वत्तत्त्वं द्वयमप्युपपद्यते ॥’ रूढादीनां शब्दानां नाम्ना मालामभिधानं चिन्तामणिनाम्नी तनोमि । अहमिति कर्तृनिर्देशः ॥” इति विवृतिः २ “तत्र रूढाञ्शब्दाणां चाचष्टे—प्रकृतिप्रत्ययविभागेना वथवर्जिता व्युत्पत्तिरहिता । शब्दा इत्यनुवाच्यनिर्देशः । रूढा इति विधेयपदम् । आखण्डलादयः इत्युदाहरणम् । नह्यत्र प्रकृतिप्रत्ययविभागेन व्युत्पत्तिरस्ति । आदिशब्दात्मण्डपादयः ॥ यद्यपि ‘नामं च धातुजम्—’ इति शाकटायनमतेन रूढा अपि व्युत्पत्तिभाजः, तथापि वर्णानुपूर्वीज्ञानमात्रप्रयोजनां तेषां व्युत्पत्तिः, न पुनरन्वयार्थप्रवृत्तौ कारणमिति रूढा अव्युत्पन्ना एव ॥” इति विवृतिः ३ “यौगिकाञ्शब्दाणां चाचष्टे—शब्दानां परस्परमर्थानुगमनं वथ स योगः । स पुनर्योगो गुणात्, क्रियायाः सवधो भवति । गुणो नीलपीतादि । क्रिया करोत्यादिका । सवधो वक्ष्यमाणं सभावो यस्य स तथा ॥” इति विवृतिः ४ “गुणक्रियासम्बन्धयोगेन यौगिकानामुदाहरणम्—गुणतो गुणनिबध्नो येषां योगस्ते शब्दा नीलकण्ठाद्याः । नीलकण्ठोऽस्य इति गुणप्राधाया नीलकण्ठशब्दः । आदिशब्दात् शितिकण्ठः कालकण्ठ इत्यादि ॥ सरूपापि गुण एव इति निलोचनं । तेन—पञ्चबाणं पण्मुखं अष्टश्रवं दशग्रीवं इत्यादि सङ्गृहीतम् ॥ क्रियातः क्रियानिबध्नो योगो येषां ते स्रष्टृप्रभृतयः । सृजति इति सजनप्राधाया स्त्रष्टा ब्रह्मा । एव धाता इत्यादयः ॥” इति विवृतिः ५ “सत्रं धायाचष्टे—स्वम् आत्मीयम्, स्वामी यस्तत्र प्रभविष्णुः, तयोर्भावः स्वस्वामित्वम् । तदादि सवधः । आदिशब्दाज्जनकभावादपिग्रहः ॥” इति विवृतिः ६ “तत्र स्वस्वामिभावसवधे पालादयः शब्दा स्वस्वामिपरे नियोजिता तद्वता स्वामिना नाम आहुः ॥ मत्वर्थक इति । मत्वस्तद्धितः । तस्यार्थाऽस्त्यर्थविशिष्टप्रकृत्यर्थेन सह देवदत्तादेः सवधः । तदाधारो वा ‘तदस्यास्त्यस्मिन्निति मत्व’ इति मत्वप्रत्ययविधानात् । मतोरर्थस्य स मत्वर्थकस्तद्धितो मत्वनां समानार्थ इत्यर्थः । स च इन्द्राणिकादि । मत्वर्थान्वयमिच्छा रान्मत्तुरपि । आदिशब्दात्पादयोऽपि ॥ ‘तत्राहुर्नाम तद्वताम्’ इति उत्तरेष्वानुवर्तनीयम् ॥” इति विवृतिः

स्वात्पालधनभुमेतृपतिमल्लर्थादय । भूपालो भूधनो भूभुग्भूनेता भूपतिस्तथा ॥	४
भूर्मोश्चेति कविरूढ्या ज्ञेयोदाहरणावली । जैन्याः कृत्कर्तृसृष्टृसष्टृविधातृकरसूसमा ॥	५
जैनकाद्योनिजरुहजन्मभूस्त्वणादय । धार्याङ्गजास्त्रपाण्यङ्गमौलिभूषणभृन्निभा ॥	६
शालिशेखरमल्लर्थमालिभर्तृधरा अपि । भोज्याभुगन्धोन्नतलिङ्गापिपाशाशनादय ॥	७
पत्यु कान्ताप्रियतमावभूषणयिनीनिभा । कलत्राद्वररमणप्रणयीशप्रियादय ॥	८
सख्यु सखिसमा वाह्याद्वाभियानासनादय । ज्ञाते स्वसृदुहित्रात्मजाप्रजावरजादय ॥	९

१ “क्रमेणोदाहरणा याह—इतिशब्द प्रकारार्थे । तेन भूपादयोऽपि ॥ कवीना रूढि परम्परा तथा ॥ तु क विरूढ्यतिक्रमेण । यथा ‘कपाली’ इत्यादौ सत्यपि स्वस्वामिभावसब धे ‘कपाली’ इति मत्वयीयात् एव भवति, न तु ‘कपालपाल, कपालधन, कपालभुक्, कपालनेता, कपालपति’ इत्यादि ॥” इति विवृति २ “ज यजनक भावसब धे यथा—ज यात्कार्यात्परे वृदादयस्तद्वता जनकाना कारणाना नाम आहु ॥ यथा—विश्वकृत्, विश्वकर्ता, विश्वसृष्ट, विश्वसृष्टा, विश्वविधाता, विश्वकर, विश्वसू ब्रह्मा । तस्य हि विश्व ज यमिति रूढि ॥ सम आद्यर्थे । तेन—‘विश्वकारक, विश्वजनक’ इत्याद्यपि ॥ कविरूढ्या इत्येव । नहि यथा चित्रतुच्यते तथा चित्रसू इति ॥” इति विवृति ३ “तथा जाकात् परे यो यादय शब्दास्तद्वता कारणवता कार्याणा नाम आहु ॥ यथा—आत्मयो नि, आत्मज, आत्मरुह, आत्मजन्मा, आत्मभू, आत्मसति, ब्रह्मा ॥ तस्य ह्यात्मा कारणमिति रूढि ॥ वक्ष्य माणस्यादिशब्दस्याभिसंबधात् सभवादयोऽपि गृह्यन्ते ॥ अणादयस्तु—भृगोरपत्य भागव । दितेरपत्य दैत्य । वात्स्यस्यापत्य वात्स्यायन ॥ अत्रापि हि भार्गवादीना भृग्वादयो हि जाका इति रूढि ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि—आत्मयोनिवत् ‘आत्मजनक, आत्मकारक’ इति भवति ॥” इति विवृति ४ “धार्यधारकसब धे यथा—धार्यवाचकात् परे ध्वजादयो धराता धारकस्य नाम आहु ॥ यथा—वृषध्वज, शूलास्त्र, पिनाकपाणि, वृषाङ्ग, च द्रमौलि, शशिभूषण, शूलभृत् । निभग्रहणात्तत्सदृशा वृषकेतन शूलयुध वृषलक्ष्म च द्रशिरसू च द्राभरणादयो गृह्यन्ते । तथा—पिनाकशाली, शशिशेखर, शूली, पिनाकमाली । पिनाक मरुते धारयतीति कृत्वा पिनाकभता, गङ्गाधर ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । तेन सत्यपि धार्यधारकसब धे ॥ सर्वेभ्यो धार्यभ्यो ध्वजाद्यर्थः शब्दा प्रयोज्या । नहि भवति वृषध्वजवत् शूल वज, शूलास्त्रवत् च द्रास्त्र, पिनाकपाणिवत् अहिपाणि, वृषाङ्गवत् च द्राङ्ग, च द्रमौलिवत् गङ्गामौलि, शशिभूषणवत् शूलभूषण, शूलशालिवत् च द्रशाली, च द्रशेखरवत् गङ्गाशेखर, शूलिवत् शूलवान्, पिनाकमालिवत् सर्पमाली, पिनाकभर्तृवत् च द्रभर्ता, गङ्गाधरवत् च द्रधर, इति ॥” इति विवृति ५ “भोज्यभोजकभावसब धे यथा—भोज्य भक्ष्य तद्वाचिः शब्दात् परे भु गादय शब्दास्तद्वता भोज्यवता भोक्तृणा नाम आहु ॥ यथा—अमृतभुज, अमृताधस, अमृतव्रता, अमृतलिह, अमृतपायिन, अमृतपा, अमृताशा, अमृताशना, देवा ॥ ‘तेषा ह्यमृत भोज्यम्’ इति रूढि ॥ आदिशब्दस्तत्समानार्थभोज्यादिश दपरिग्रहाय ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि यथा अमृतभुज, तथा अमृतवल्भा इति भवति ॥” इति विवृति ६ “पतिकलत्रभावसब धे यथा—पतिवैरयिता तद्वाचकाच्छब्दात् कान्तादि सदृशा शब्दा तद्वतीना पतिमतीना भायाणा नाम आहु ॥ यथा—शिवका ता, शिवप्रियतमा, शिववधू, शिवप्रणयिनी, गौरी ॥ तस्या हि शिव पति इति रूढि ॥ निभग्रहणाद्रमणी वल्लभा प्रिया प्रभृतयो गृह्यन्ते ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि भवति यथा शिवका ता तथा शिवपरिग्रह इति ॥ तथा—कलत्रवाचिन शब्दात्परे धरा दय शादास्तद्वता कलत्रवता वरयितृणा नाम आहु ॥ यथा—गौरीवर, गौरीरमण, गौरीप्रणयी, गौरीश, गौरीप्रिय, शिव ॥ ‘तस्य हि गौरी कलत्रम्’ इति रूढि ॥ आदिशब्दात् तत्समानार्था पत्यादयो गृह्यन्ते ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि भवति यथा गौरीवर शिव, तथा गङ्गावर’ इति ॥” इति विवृति ७ “सख्यु संब धे यथा—सखिवाचका ऋच्छब्दात्परे सखिसमानार्था तद्वता सख्यवता नाम आहु ॥ यथा—श्रीकण्ठस्य सखा श्रीकण्ठसस कुबेर । मधुसख काम । समग्रहणात् सुहृदादयो गृह्यन्ते ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि भवति यथा—श्रीकण्ठसखी धनद, तथा—धनदसख श्रीकण्ठ इति ॥” इति विवृति ८ “वाह्यावाहकभावसबन्धे यथा—वाह्यात् वाह्यवाचिन शब्दात् परे

आश्रयात्सन्नपर्यायशयवासिसदादय । वय्यान्निद्वेषिजिह्वातिधुमिपुध्वसिशासना ॥	१०
अप्यन्तकारिदमनदर्पच्छिन्मथनादय । विप्रक्षितो हि सबन्ध एकतोऽपि पदात्तत ॥	११
प्राक्प्रदर्शितसबन्धिशब्दा योज्या यथोचितम् । ईश्यते खलु वाह्यत्वे वृषस्य वृषवाहन ॥	१२
स्वत्वे पुनर्वृषपतिर्वार्यत्वे वृषलाञ्छन । अशोर्धार्यत्वेऽशुमाली स्वत्वेऽशुपतिरशुमान् ॥	१३
वध्यत्वेऽहेरहिरिपुर्भोज्यत्वे चाहिभुक्किशखी । चिह्नैर्व्यक्तैर्भवेद्यत्तेर्जातिशब्दोऽपि वाचक ॥	१४
तथाह्यगस्तिपूता दिग्दक्षिणाशा निगद्यते । अयुग्विषमशब्दौ त्रिपञ्चसप्तादिवाचकौ ॥	१५

गामिप्रभृतय तद्वता वाह्यवता वाहयितृणां नाम आहु ॥ यथा—वृषगामी, वृषयान, वृषासन, शशु ॥ तस्य हि वृषो यानम् इति रूढि ॥ आदिशब्दाद् वृषवाहन इत्यादयोऽपि ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि भवति यथा—‘नरवाहन कुनेर’ तथा ‘नरगामी, नरयान’ इति ॥” इति विवृति ९ “ज्ञातेयसब धे यथा—ज्ञाति स्वजनं, तद्वाचिन शब्दात् परे स्वस्वादयस्तद्वता ज्ञातेयवता ज्ञातीना नाम आहु ॥ स्वस्वादीना च ज्ञातिविशेषवाचत्वाच्चातिविशेषादेव प्रयोगो यथा—यमस्वसा यमुना । हिमवद्बहिता गौरी । च द्रात्मजो युध । गदाग्रज इन्द्रावरजश्च विष्णु । यमादयो हि यमुनादीना भ्रात्रादिज्ञातय इति रूढि ॥ आदिशब्दात्सोदरादयो गृह्यते ॥ यथा—कालिदी सोदरो यम ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि भवति यथा ‘यमुना यमस्वसा’, ‘तथा शनिस्वसापि ॥” इति विवृति

१ “आश्रयाश्रयिसब धे यथा—आश्रयो निवास तद्वाचिन शब्दात् परे सन्नपर्याया शयवासिसदादयश्च तद्वताम् आश्रयवताम् आश्रिताना नाम आहु ॥ यथा—युसन्नान, युसदता, दिवौकस । दिवशब्दो वृत्ता वकारातोऽप्यस्तीति । युवसतयः, दिवाश्रया, युशया, युवासिन, युसद, दवा ॥ द्यो स्वर्ग, स च ते धामाश्रय इति रूढि ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि भवति यथा युसन्नानो देवा, तथा भूमिसन्नानो मनुष्या इति ॥” इति विवृति २ “व यवधकभावसन धे यथा—व्यो घात्य तद्वाचिन शब्दात् परे भिदादय अतर्क्यादयोऽपि तद्वता वधकाना नाम आहु ॥ यथा—पुरमित्, पुरष्ठी, पुरजित्, पुरधाती, पुरधुक्, पुरारि, पुरवसी, पुरशासन, पुरातकारी, पुरदमन, पुरदर्पच्छित्, पुरमथन, शिव ॥ ‘तस्य हि पुरो वध्या’ इति रूढि ॥ आदिशब्दात्—पुरदारी, पुरनिहता, पुरकेतु, पुरहा, पुरसूदन, पुरातक, पुरजयी, इति । व य इति वधारमानेऽपि । तेन—कालियदमन, कालियारि, कालियगासन, विष्णु’ इत्यादयोऽपि गृह्यते ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । तेन कालियदमनादिवत् ‘कालियघाता’ इति न भवति ॥” इति विवृति ३ “उक्ता स्व स्वामित्वादय सबन्धा । ते च यथा भिन्नद्रयाश्रयास्तयैकद्रव्याश्रया अपि भवति इति दर्शयितुमाह—विवक्षाणिव धनो हि सब ध, तत् एकस्मादपि वृषादे सर्वाधपदात् परे सब धातरनिबधना वाहनादय शब्दा यथोचित प्रयुज्यते ॥” इति विवृति ४ एतदेवाह—वाह्यवाहकभावसब धे विवक्षाया यथा—‘वृषवाहनो रुद्र’ इति भवति । तथा स्वस्वामिभावसब धविवक्षाया ‘वृषपति’ ॥ धार्यधारकभावसब धविवक्षाया च ‘वृषलाञ्छन’ इत्यपि ॥ धायधारकसब धविवक्षाया यथा—‘अशुमाली रवि’ इति भवति । तथा—स्वस्वामिभावसब धविवक्षायाम् ‘अंशुपति, अशुमा’ इत्यपि ॥ तथा—वध्यवधकभावसन धे यथा—‘अहिरिपुर्मयूर’ । तथा—भोज्यभोजकभावसब धे ‘अहिभुक्’ इत्यपि भवति ॥” इति विवृति ५ “सब धनिब धना व्युत्पत्तिमुक्त्वा व्युत्पत्त्य तत्तरमाह—चिह्नैर्विशेषणैर्यैर्कैर्मि सदेहैर्जात्यभिधायकोऽपि शब्दो यत्तेर्वाचको भवेत् । यत्तेर्नामता यातीत्यर्थ ॥ तथाहीत्यादिनोदाहरणमाह—अगस्तिना ऋषिविशेषेण पूता स्वस्थित्या पवित्रिता इति यत्त चिह्नम् । तेन चिह्नितो ‘दिक्’ इति जातिशब्दो दक्षिणाशाया यत्तेरभिधायी भवति ॥ एव ‘सप्तर्षिपूता दिक् उत्तराशा,’ ‘अत्रेर्नयनसमुत्थ ज्योतिश्च द्र’ इत्यादयोऽपि ॥” इति विवृति ६ “व्युत्पत्त्य तरमाह—त्रि पञ्च सप्तादिस्थाने अयुग् विषम शब्दौ त्रिनेत्रादिपदैषु योजनीयो । यथा—त्रिनेत्र, अयुमेत्र, विषमनेत्रश्च शशु ॥ पञ्चेपु, अयुगिपु, विषमेपुश्च कामः । सप्तपलाश, अयुक्पलाश, विषमपलाशश्च सप्तपर्णः ॥ आदिशब्दात् नवगति, अयुक्शक्ति, विषमशक्तिश्च शशुः ॥ एव त्र्यक्ष पञ्चबाण सप्तच्छदादिष्वपि ॥” इति विवृति

त्रिनेत्रपद्मेषुसप्तपलाशादिषु योजयेत् । गुणशब्दो विरोध्यर्थं नञादिरितरोत्तर ॥	१६
अभिवक्षते यथा कृष्ण स्यादसित सितेतर । वार्ध्यादिषु पदे पूर्वं वडवाग्न्यादिषूत्तरे ॥	१७
द्वयेऽपि भूभृदाद्येषु पर्यायपरिवर्तनम् । एव परावृत्तिसहा योगा स्युरिति यौगिका ॥	१८
मिश्रा पुन परावृत्तिसहा गीर्वाणसनिभा । प्रवक्ष्यन्तेऽत्र लिङ्ग तु ज्ञेय लिङ्गानुशासनात् ॥	१९
देवाधिदेवा प्रथमे काण्डे देवा द्वितीयके । नरस्तृतीये तिर्यक्षस्तुर्था एकेन्द्रियादय ॥	२०
एकेन्द्रिया पृथिव्यम्बुतेजोवायुमहीरुह । कृमिपीलकलूताद्या स्युर्द्वित्रिचतुरिन्द्रिया ॥	२१
पञ्चेन्द्रियाश्चेभकेकिमत्स्याद्या स्थलखाम्बुगा । पञ्चेन्द्रिया एव देवा नरा नैरयिका अपि ॥	२२
नारका पञ्चमे साङ्गा षष्ठे साधारणा स्फुटम् । प्रस्तोष्यन्तेऽव्ययाश्चान्न त्वन्ताधादी न पूर्वगौ ॥	२३

१ “व्युत्पत्त्यन्तरमाह—गुणवाची शब्दो नञपूर्व इतरशब्दोत्तरश्च विरोधिनमर्थमभिधत्ते ॥ यथा—असित, सितेतर, कृष्ण ॥ एवम्—अकृष्ण, कृशेतरश्च स्थूल इत्यादि ॥” इति विवृति २ “व्युत्पत्त्यन्तरमाह—वार्ध्यादिषु शब्देषु पूर्वस्मिन्नेव पदे पर्यायस्य परिवर्तनं भवति ॥ यथा—वार्धि, जलधि, तोयधि ॥ आदिशब्दग्रहणात् जलध, तोयध, नीरध इत्यादि ॥ वडवाग्न्यादिषु शब्देषु उत्तरस्मिन्नव पदे पर्यायपरिवर्तनम् । यथा—वडवाग्नि, वडवानल, वडवावह्नि ॥ आदिशब्दात् सरोजम्, सरोरुहम्, इत्यादि ॥ भूभृदाद्येषु शब्देषु द्वयेऽपि पूर्वा उत्तरण च पदे पर्यायस्य परिवर्तनम् । यथा—भूभृत्, उर्वीभृत्, भूधर, उर्वीधर ॥ आद्यशब्दात् सुरपति, देवराज, इत्यादय ॥” इति विवृति ३ “एवमिति पूर्वा उत्तरन उभयत्र च पदे परावृत्तिः पर्यायपरिवर्तनं सह ते क्षम ते परावृत्तिसहा वा यादय शब्दा योगाद् अव्याद भवेयु इति योगिका ॥” इति विवृति ४ “गीर्वाणादय शब्दा पूर्वत्र उत्तरत्र च पदे पर्यायपरावृत्तिमसहमाना मिश्रा योगयुक्ता रूढिम तश्च अत्राभिधानचिन्तामणो नाममात्राया प्रवक्ष्य ते ॥ सनिभग्रहणाद् दशरथ वृत्तात् प्रभृतय ॥” इति विवृति ५ “लिङ्गमिति ॥ पुलिङ्ग स्त्रीलिङ्ग नपुंसकलिङ्ग चास्मदुपज्ञलिङ्गाऽनुशासनात् ज्ञेय निर्णतं यम् । अत एवास्माभिरमरकोशाद्यभिधानमालास्त्रिव लिङ्गाणि णयो नोक्त ॥ इह तु विनयजानुग्रहार्थं सदिग्धलिङ्गानां नानालिङ्गानां च शब्दानां लिङ्गनिर्णयो वक्ष्यते ॥” इति विवृति ६ “इह हि ‘मुक्तगति, देवगति, मनुष्यगति, तिर्यग्गति, नारकगति’ इति जीवानां पञ्च गतयो भवन्ति । तन्नेदा जीवा अपि ‘मुक्ता, देवा, मनुष्या, तिर्यञ्च, नारकाश्च इति पञ्चधा भवन्ति । ततोऽभिधास्यमानरूढ यौगिकमिश्रशब्दविभागमुक्त्वा प्रथमादिकाण्डेष्वभिधास्यमानमुक्तादिनामक्रमनिर्देशमाह—देवाधिदेवा अहं तो वर्तमानातीतानागता । तद्वाचकशब्दा अपि देवाधिदेवा, वाच्यवाचकयोरभेदोपचारात् ॥ एव वक्ष्यमाणदेवादिष्वपि योज्यम् ॥ साङ्गा इति सर्वत्र सवध्यते ॥ तत्र प्रथमे काण्डे गणधराद्यङ्गै सह देवाधिदेवा सवप्राधायात् ॥ द्वितीये काण्डे देवा साङ्गा ॥ तृतीये काण्डे मनुष्या साङ्गा ॥ चतुर्थे तिर्यञ्च साङ्गा । ते च एकेन्द्रियादय । तत्र एक स्पर्शनम् इन्द्रिया येषां ते एकेन्द्रिया पृथ्वीकायादय पञ्च । तत्र पृथ्वीकायोऽनेकविधः—शुद्धपृथ्वीश कैंराधालुकादि । अग्नायो हिमादि । तेज कायोऽङ्गारादि । वायुकाय उत्कलिकादि । वास्पतिकाय शैथलादि ॥ द्वे स्पर्शनं रसो, त्रीणि स्पर्शान्तराग्राणाणि, चत्वारि ता येषु चक्षु सहितानि, इन्द्रियाणि येषां ते तथा ॥ ततो द्वीन्द्रिया कृम्यादय, त्रीन्द्रिया पीलकादय, चतुरिन्द्रिया लूतादय ॥ पञ्च स्पर्शादीनि श्रोत्रसहिताणि इन्द्रियाणि येषां ते पञ्चेन्द्रिया । ते च त्रिविधा—स्थलचरा, सचरा, अम्बुचराश्च । तत्र स्थलचरा इमाद्या, सचरा केकिप्रभृतय, अम्बुचरा मत्स्याद्या ॥ देवा नरा नारकाश्च पञ्चेन्द्रिया एव । न तु तिर्यञ्च इव एकद्वित्रिचतुरिन्द्रिया अपि ॥ पञ्चमे काण्डे नारका साङ्गा ॥ षष्ठे काण्डे साधारणा सामा यवाचिन ॥ अव्ययाश्च अत्रेति षष्ठ एव काण्डे प्रस्तोष्य ते प्रक्रम्य त इति ॥” इति विवृति ७ “तुशब्दोऽत एवसातो त्वन्त, अथशब्द आदियस्यासावथादिश्च शब्द पूर्व न गच्छति । अग्रिमेण सवध्यते’ इत्यथ ॥ यायसिद्धचैतत् । तुना पूर्वस्माद्विशेषो पद्योतनात् । अथशब्देन चायात्तरारम्भात् । यथा—‘स्यादनन्तजिदन त सुविधिस्तु पुष्पदन्तः’ इति, ‘मुक्तिर्मांशोऽपवर्गोऽयं सुमुक्षु श्रमणो यति’ इति ॥ भ्रातृस्थानविषये चैतत्’ इति ॥” इति विवृति

अर्हञ्जिन पारगतस्त्रिकालवित्क्षीणाष्टकर्मपरमेष्ठप्रधीश्वर ।	
शम्भु स्वयम्भूर्भगवाज्जगत्प्रभुस्तीर्थकरस्तीर्थकरो जिनेश्वर ॥	२४
स्याद्वाद्यभयदसार्वा सर्वज्ञ सर्वदर्शिकेकालिनौ ।	
देवाधिदेवबोधदपुरुषोत्तमवीतरागात्मा ॥	२५
एतस्यामवसर्पिण्यामृपभोऽजितशर्भवौ । अभिनन्दन सुमतिस्तत पद्मप्रभाभिव ॥	२६
सुपार्श्वश्चन्द्रप्रभश्च सुविधिश्चाथ शीतल । श्रेयासो वासुपूज्यश्च विमलोऽनन्ततीर्थकृत् ॥	२७
धर्मे शान्ति कुधुरो महिश्च मुनिसुव्रत । नमिर्नमि पार्श्वो वीरश्चतुर्विंशतिरर्हताम् ॥	२८
ऋपभो वृषभ श्रेयाःश्रेयास स्यादनन्तजिदनन्त ।	
सुप्रिधिस्तु पुष्पदन्तो मुनिसुव्रतसुव्रतौ तुल्यौ ॥	२९
अरिष्टनेमिस्तु नेमिर्वीरश्चरमतीर्थकृत् । महावीरो वर्धमानो देवार्थो ज्ञातनन्दन ॥	३०
गणा नवात्यर्षिसधा एकादश गणाविषा । इन्द्रभूतिरग्निभूतिर्गयुभूतिश्च गौतमा ॥	३१
व्यक्त सुधर्मा मण्डितमौर्यपुत्रावक्रमित । अचलभ्राता मेतार्थ प्रभासश्च पृथक्कुला ॥	३२
केवली चरमो जम्बूखाम्यथ प्रभवत्प्रभु । शय्यभवो यशोभद्र समूतविजयस्तत ॥	३३
भद्रबाहु स्थूलभद्र श्रुतकेवलिनो हि षट् । महागिरिसुहृत्स्याद्या वज्रान्ता दशपूर्विण ॥	३४
इक्ष्वाकुकुलसभूता स्याद्वातिशतिरर्हताम् । मुनिसुव्रतनेमी तु हरिवंशसमुद्भवौ ॥	३५
नाभिश्च जितशत्रुश्च जितारिरथ सवर । मेघो धर प्रतिष्ठश्च महानेननरेश्वर ॥	३६
सुग्रीवश्च हृतरथो विष्णुश्च वसुपूज्यराट् । क्रतवर्मा सिंहसेनो भानुश्च विश्वसेनराट् ॥	३७
सूर सुदर्शन कुम्भ सुमिष्ठो विजयस्तथा । समुद्रविजयश्चाश्वसेन सिद्धार्थ एव च ॥	३८
मरुदेवा विजया सेना सिद्धार्थो च भङ्गला । तत सुसीमा पृथ्वी लक्ष्मणा रामा तत परम ॥	३९
गन्दा विष्णुजया श्यामा सुयशा सुव्रताचिरा । श्रीर्देवी प्रभावती च पद्मा वप्रा शिवा तथा ॥	४०
वामा त्रिशला क्रमत पितरो मातरोऽर्हताम् । स्याद्गोमुखो महायक्षस्त्रिमुखो यक्षनायक ॥	४१
तुम्बुरु कुसुमश्चापि मातङ्गो विजयोऽजित । ब्रह्मा यक्षेद् कुमार पण्डुखपातालकिंनरा ॥	४२
गरुडो गन्धर्वो यक्षेद् कुबेरो वरुणोऽपि च । भृकुटिर्गोमेध पार्श्वो मातङ्गोऽर्हदुपासका ॥	४३
चक्रेश्वर्यजिज्जैतवला दुरितारिश्च कालिका । महाकाली श्यामा शान्ता भृकुटिश्च सुतारका ॥	४४
अशोका मानवी चण्डा विदिता चाङ्गुशा तथा । कदर्पा निर्वाणी बला वारिणी वरुणप्रिया ॥	४५
नरदत्ताथ गान्धार्यम्बिका पद्मावती तथा । सिद्धायिका चेति जैन्य क्रमान्द्रासनदेवता ॥	४६
वृषो गजोऽथ प्लवग क्रौञ्चोऽब्ज स्वस्तिक शशी । मकर श्रीवत्स खड्गी महिष सूक्तस्तथा ॥	४७
श्येनो वज्र मृगच्छागो नन्दावर्ता घटोऽपि च । कूर्मा नीलोत्पल शङ्ख फणी सिंहोऽर्हता ध्वजा ॥	४८
रक्तौ च पद्मप्रभवसुपूज्यौ शुद्धौ तु चन्द्रप्रभपुष्पदन्तौ ।	
कृष्णौ पुनर्नेमिमुनी विनीलौ श्रीमह्निपार्श्वौ कनकत्विषोऽन्ये ॥	४९
उत्सर्पिण्यामतीताया चतुर्विंशतिरर्हताम् । केवलज्ञानी निर्वाणी सागरोऽथ महायशा ॥	५०
विमल सर्वानुभूति श्रीधरो दत्ततीर्थकृत् । दामोदर सुतेजाश्च स्वाम्यथो मुनिसुव्रत ॥	५१

१ 'सर्वाय' २ 'सभवौ' ३ 'नेमी' नान्तोऽपि ४ 'अजिता' इत्यपि ५ 'अन्युतदेवी' इत्यपि ६ 'सुतारा' इत्यपि ७ 'कृष्णाण्डौ' इत्यपि

सुमति शिवगतिश्चैवात्मागोऽथ निमीश्वर । अनिलो यशोधराख्य कृतार्थाऽथ जिनेश्वर ॥	५२
शुद्धमति शिवकर स्यन्दनश्चाथ सप्रति । भाविन्या तु पञ्चनाभ शूरदेव सुपार्श्वक ॥	५३
स्वयप्रभश्च सर्वानुभूतिर्देवश्रुतोदयौ । पेटाल पोदिलश्चापि शतकीर्तिश्च सुव्रत ॥	५४
अममो निष्कषायश्च निष्पुलाकोऽथ निर्मम । चित्रगुप्त समाधिश्च सवरश्च यशोधर ॥	५५
विजयो मल्लदेवौ चानन्तवीर्यश्च भद्रकृत । एव सर्वावसर्पिण्युत्सर्पिणीषु जिनोत्तमा ॥	५६
तेषां च देहोऽद्भुतरूपगन्धो निरामय खेदमलोज्झितश्च ।	
श्वासोऽब्जगन्धो रुविरामिष तु गोक्षीरधाराधवल ह्यविस्त्रम् ॥	५७
आहारनीहारविधिस्त्वदृश्यश्चत्वार एतेऽतिशया सहोत्था ।	
क्षेने स्थितिर्योजनमात्रकेऽपि नृदेवतिर्यग्जनकाटिकोटे ॥	५८
वाणी नृतिर्यक्सुरलोकभाषासंवादिनी योजनगामिनी च ।	
भामण्डल चारु च मौलिपृष्ठे विडम्बिताहर्षतिमण्डलश्री ॥	५९
साग्रे च गव्यूतिशतद्वये रुजाग्रैरेतयो मायतिवृष्ट्यवृष्टय ।	
दुर्भिक्षमन्यस्वकचक्रतो भय स्यान्नैत एकादश कर्मघातजा ॥	६०
खे धर्मचक्र चमरा सपादपीठ मृगेन्द्रासनमुज्ज्वल च ।	
छत्रत्रय रत्नमयध्वजोऽङ्घ्रिन्यासे च चामीकरपङ्कजानि ॥	६१
वप्रत्रय चारु चतुर्मुखाङ्गताश्चैत्यद्रुमोऽवोवदनाश्च कण्टका ।	
द्रुमानतिर्दुन्दुभिनाद उच्चकैर्वातोऽनुकूल शकुना प्रदक्षिणा ॥	६२
गन्धाम्बुजर्ष बहुवर्णपुष्पवृष्टि कचश्मश्रुनखाप्रवृद्धि ।	
चतुर्विधा मर्त्यनिकायकोटिर्जघन्यभावादपि पार्श्वदेशे ॥	६३
कृतनामिन्द्रियार्थानामनुकूलत्वमित्यमी । एकोनविंशतिर्दव्याश्चतुस्त्रिंशच्च मीलिता ॥	६४
संस्कारवस्त्वमौदार्यमुपचारपरीतता । मेघनिर्घोषगाम्भीर्य प्रतिनादविवायिता ॥	६५
दक्षिणत्वमुपनीतरागल च महार्थता । अव्याहतल शिष्टल सशयानामसभय ॥	६६
निराकृतान्योत्तरल हृदयगमितापि च । मिथ साकाङ्क्षता प्रस्तावौचित्य तत्त्वनिष्ठता ॥	६७
अप्रकीर्णप्रसृतत्वमखशाघान्यनिन्दिता । आभिजात्यमतिस्त्रिंशमधुरत्व प्रशस्यता ॥	६८
अमर्मवेवितौदार्य धर्मार्थप्रतिबद्धता । कारकाद्यविपर्यासो विभ्रमादिवियुक्तता ॥	६९
चित्रकृत्स्वमद्भुतल तयानतिप्रिलम्बिता । अनेकजातिवैचित्र्यमारोपितविशेषिता ॥	७०
सत्त्वप्रधानता वर्णपदवाक्यविविक्तता । अव्युच्छित्तिरखेदिल पञ्चत्रिंशच्च वाग्गुणा ॥	७१
अन्तराया दानलाभवीर्यभोगोपभोगगा । हासो रत्यरती भीतिर्जुगुप्सा शोक एव च ॥	७२
कामो मिथ्यात्वमज्ञान तिद्रा चाविरतिस्तथा । रोगो द्वेषश्च नो दोषास्तेषामष्टादशाप्यमी ॥	७३
महानन्दोऽमृत सिद्धि कैवल्यमपुनर्भव । शिव नि श्रेयस श्रेयो निर्माण ब्रह्म निर्वृति ॥	७४
महोदय सर्वदुःखक्षयो निर्माणमक्षरम् । मुक्तिर्मोक्षोऽपवर्गोऽयं मुमुक्षु श्रमणो यति ॥	७५
वाचयमो घृती साधुरागार ऋषिर्मुनि । निर्ग्रन्थो भिक्षुरस्य स्व तपोयोगशमादय ॥	७६
मोक्षोपायो योगो ज्ञान श्रद्धान चरणात्मक । अभाषण पुनर्मौन गुरुर्वर्मापदेशक ॥	७७

अनुयोगकृदाचार्य उपाध्यायस्तु पाठक । अनूचान प्रवचने साङ्गेऽधीती गणिश्च स्त ॥ ७८
 शिष्यो विनेयोऽन्तेवासी शैक्ष प्राथमकस्त्विह । सतीर्थास्त्रेकगुरवो विवेक पृथगात्मता ॥ ७९
 एकब्रह्मव्रताचारा मिथ सब्रह्मचारिण । स्यात्पारम्पर्यमात्राय सप्रदायो गुरुक्रम ॥ ८०
 व्रतादान परिब्रज्या तपस्या नियमस्थिति । अहिंसासूनृतास्तेयब्रह्माकिंचनता यमा ॥ ८१
 नियमा शौचसतोषौ स्वाध्यायतपसी अपि । देवताप्रणिधान च करण पुनरासनम् ॥ ८२
 प्राणायाम प्राणयम श्वासप्रश्वासरोधनम् । प्रत्याहारस्त्रिन्द्रियाणा विषयेभ्य समाहृति ॥ ८३
 धारणा तु कचिद्व्ये चित्तस्य स्थिरबन्धनम् । ध्यान तु विषये तस्मिन्नेकप्रत्ययसतति ॥ ८४
 समाधिस्तु तदेवार्थमात्राभासनरूपकम् । एव योगो यमाद्यङ्गैरष्टभि समतोऽष्टधा ॥ ८५

श्च श्रेयस शुभशिवे कल्याण श्रोवसीयस श्रेय ।

क्षेम भावुकभक्तिरकुशलमङ्गलभद्रमद्रशस्तानि ॥ ८६

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितायामभिधानचिन्तामणा नाममालाया देवाधिदेवकाण्ड प्रथम ॥ १ ॥

स्वर्गस्त्रिविष्टप द्योदिवौ भुविस्तविपताविपौ नाक ।

गौस्त्रिदिवमूर्ध्वलोक सुरालयस्तत्सदस्वमरा ॥ ८७

देवा सुपर्वसुरनिर्जरदेवतर्भुर्बाहिर्मुखानिमिषदेवतनैःकिलेखा ।

वृन्दारका सुमनसस्त्रिदश अमर्त्या स्वाहास्वधाऋतुसुधाभुञ्ज आदितेया ॥ ८८

गीर्वाणा मरुतोऽस्वप्ता विबुधा दानवारय । तेपा यान विमानोऽन्ध पीयूषममृत सुधा ॥ ८९

असुरा नागास्तडित सुपर्णका वह्नयोऽनिला स्तनिता ।

उदविद्वीपदिशो दश भवनाधीशा कुमारान्तौ ॥ ९०

स्यु पिशाचा भूता यक्षा राक्षसा किनरा अपि । किंपुरुषा महोरगा गन्धर्वाश्चान्तरा अमी ॥ ९१

ज्योतिष्का पक्ष चन्द्रार्कग्रहनक्षत्रतारका । वैमानिका पुन कल्पभवा द्वादश ते त्वमी ॥ ९२

सौधर्मेशानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलान्तरुर्जा ।

शुक्रसहस्रारानतप्राणतजा आरणाच्युतजा ॥ ९३

कल्पातीता नव प्रैवेयका पक्ष त्वनुत्तरा । निकायभेदादेः स्युदेवा किल चतुर्धा ॥ ९४

आदित्य सवितार्यमा खरसहस्रोष्णाशूरशू गयि

मार्तण्डस्तरणिर्गभस्तिररुणो भानुर्नभोऽहर्मणि^१ ।

सूर्योऽर्क किरणो भगो ग्रहपुष पूषा पतङ्ग रगो

मार्ताण्डो यमुनाकृतान्तर्जनक प्रद्योतनस्तापन ॥ ९५

१ 'त्रिपिष्टपम्' इति प्राच्या २ स्वर्गसद, यौगिकत्वात् 'द्युसञ्ज्ञान' इत्यादयोऽपि ३ यौगिकत्वात् 'स्वर्णिण, त्रिदिवाधीशा' इत्यादयोऽपि ४ 'भुज्'शब्द स्वाहादिना प्रत्येक सप्त यते, यौगिकत्वात् 'स्वाहाशना, स्वधाशना, यज्ञाशना, अमृताधस' इत्यादयोऽपि ५ 'कुमार'शब्दस्य प्रत्येकमसुरादिभिः सबन्ध ६ 'ज'शब्दस्य सौधर्मादिभिरवयव ७ 'ज'शब्दस्य शुक्रादिभिरवयव ८ 'अशु'शब्द प्रत्येक स्वरादिभिरवेति, यौगिकत्वात् 'खररश्मि, दशशतरश्मि, शीतेतरश्मि' इत्यादयोऽपि ९ 'मणि'शब्द प्रत्येक नभआदिभ्यामवेति, यौगिकत्वात् 'व्योमरत्नम्, दिनरत्नम्' इत्यादि १० 'जनक'शब्द प्रत्येकमवेति, यौगिकत्वात् 'कालिन्दीसू, यमसू' इत्यादयोऽपि

ब्रध्नो हसश्चित्रभानुर्विवस्वान्सूरस्त्वष्टा द्वादशात्मा च हेलि ।	
मित्रो ध्वान्तारातिरब्जाशुहस्तश्चक्राब्जाहर्षान्वय सप्तसप्ति ॥	९६
दिवादिनाहर्दिवसप्रभाविभाभास कैर स्यान्महिरो विरोचन ।	
ग्रहाब्जिनीगोद्युर्पतिर्वर्ततो हरि शुचीनौ गगनाद्गङ्गाजगौ ॥	९७
हरिदश्वो जगत्कर्मसाक्षी भास्वान्विभावसु । त्रयीतनुर्जगच्चतुस्तपनोऽरुणसारथि ॥	९८
रोचिरुस्ररुचिशोचिरशुगो ज्योतिरचिरुपधृत्यभोशेव ।	
प्रग्रह शुचिमरीचिदीप्तयो धामकेतुघृणिरश्मिप्रभ्रंय ॥	९९
पाददीधितिकरद्युतिद्युतो रुग्विरोरुकिरणखिपिलिष ।	
भा प्रभावसुगभस्तिमानवो भा मयूपमहसी छविर्विभा ॥	१००
प्रकाशस्तेज उद्द्योत आलोको वच आतप । मरीचिका मृगतृणा मण्डल तूपसूर्यक्रम ॥	१०१
परिधि परिवेषश्च सूरसूतस्तु काश्यपि । अनूरुर्विन्तासूनुररुणो गरुडाग्रज ॥	१०२
रेवन्तस्त्वर्करेतो ज कुलगो हयवाहन । अष्टादश माठराद्या सवितु परिपार्श्वका ॥	१०३
चन्द्रमा कुमुदबान्धवो दशश्वेर्तैवाज्यमृतसूस्तिथिप्रणी ।	
कौमुदीकुमुदिनीभदक्षजारोहिणीद्विजनिशौषधीपति ^३ ॥	१०४
जैवातृकोऽर्जश्च कलाशशौणचठायाम्भृदिन्दुविधुरत्रिदृग्ज ।	
राजा निशो रत्नकरो च चन्द्र सोमोऽमृतश्चेतहिमद्युतिर्गर्ल ॥	१०५
षोडशोऽश कलाचिह्नलक्षणलक्ष्मलाञ्छनम् । अङ्ग कलङ्कोऽभिज्ञानचन्द्रिकाचन्द्रगोलिका ^{१०६}	
चन्द्रातप कौमुदी च ज्योत्स्ना बिम्ब तु मण्डलम् । नक्षत्र तारका ताराज्योतिषी भमुडग्रह ॥ ^{१०७}	
धिष्ण्यमृक्षमथाश्विन्यश्वकिनी दक्षदेवता । अश्वयुगवालिनी चाथ भरणी यमदेवता ॥	१०८
कृत्तिका बहुलाश्वभिदेवा ब्राह्मी तु रोहिणी । मृगशीर्ष मृगशिरा मार्गश्चान्द्रमस मृग ॥	१०९
इत्थलास्तु मृगशिर शिरस्था पञ्च तारका । आर्द्रा तु कालिनी रोद्री पुनर्वसू तु यामकौ ॥	११०
आदित्यौ च पुष्यस्तिष्य सिध्यश्च गुरुदैवत । सार्पोऽश्लेषा मघा पित्र्या फाल्गुनी योनिदेवता ॥ ^{१११}	
सा तूत्तरार्धमदेवा हस्त सवितृदेवत । त्वाष्ठी चित्रानिली स्वातिर्निशाखेन्द्राभिदेवता ॥ ^{११२}	

१ ताल यादिरित्य ये २ यौगिकत्वात् 'तिमिरारि' इत्यादय ३ 'हस्त'शब्द प्रत्येकगङ्गादिना वेति, यौगिकत्वात् पञ्चपाणि, गभस्तिपाणि' इत्यादयोऽपि ४ 'बाधव'शब्द प्रत्येक चक्रादिभिर वेति, यौगिकत्वात् 'नक्षत्र' वाक्यं धु, 'पञ्चव धु, दिनव धु' इत्यादय ५ 'कर'शब्द प्रत्येक दिवादिभिर वेति, यौगिकत्वात् 'वासरकत्, दिनप्रणी, दिगृकत्,' इत्यादय ६ पतिशब्द प्रत्येक गहादिभिर वेति, यौगिकत्वात्—ग्रहेश, पञ्चिणीश, त्रिपासीश, इत्यादयोऽपि ७ 'गगन'शब्द प्रत्येक ध्वजादिना वेति, यौगिकत्वात् 'गभ केतुगम्, गभ पा थ' इत्यादय ८ 'साक्षिन्'शब्द प्रत्येकम वेति ९ जभीपुरिति गोड १० पृष्णिरित्येके, वृष्णिरित्य ये ११ यौगिकत्वात् 'कैरव धु, कुमुदमुद्धत्' इत्यादयोऽपि १२ 'वाजिन्'शब्द प्रत्येकम वेति, यौगिकत्वात् 'धेताश्च, दक्षाश्च' इत्यादय १३ 'पति'शब्द कौमुद्यादिभिर वेति, यौगिकत्वात् 'ज्योत्स्नेश, कुमुद्वतीश, दाक्षायणीश' इत्यादय १४ समुद्रनवनीतमपि १५ 'भृत्'शब्द प्रत्येक कलादिर वय, यौगिकत्वात् 'ठायाङ्क' इत्यादय १६ अग्निनेत्रमसूत इत्यादयः १७ 'निशा'शब्द प्रत्येक सवध्यते, यौगिकत्वात् 'निशामणि, रजनीकर' इत्यादय १८ 'द्युति'शब्द प्रत्येकममृतादिभि सवध्यते, यौगिकत्वात् 'सुधाशु, सिताशु, शीताशु' इत्यादय १९ 'इवका' इत्यपि

गधानुराधा तु मैत्री ज्येष्ठैन्द्री मूल आस्रप । पूर्वाषाढा तु सोत्तरा स्याद्वैश्वी श्रवण पुन ॥ ११३
हरिदेव श्रविष्ठा तु अनिष्ठा वसुदेवता । वारुणी तु शतभिषगजाहिर्बुधदेवता ॥ ११४
पूर्वात्तरा भाद्रपदा द्वय प्रोष्ठपदाश्च ता । रेवती तु पौष्ण दाक्षायण्य सर्वा शशिप्रिया ॥ ११५
राशीनामुदयो लग्न मेषप्रभृतयस्तु ते । आरो वक्रो लोहिताङ्गो मङ्गलोऽङ्गारक कुंज ॥ ११६
आषाढाभूर्नवार्चिश्च बुध सौम्य प्रहर्षुल । ज्ञ पश्चार्चि श्रविष्ठाभू श्यामाङ्गो रोहिणीसुत ॥ ११७
बृहस्पति सुराचार्यो जीवश्चित्रशिखण्डिज । वाचस्पतिर्द्वादशार्चिर्धिषण फाल्गुनीभव ॥ ११८
गर्गहृत्यो पैतिरुतथ्यानुजाङ्गिरसौ गुरु । शुक्रो मघाभव काव्य उशना भार्गव कवि ॥ ११९
षोडशार्चिर्दैत्यगुरुर्धिषण्य शनैश्चर शनि । छायासुतोऽसित सौरि सप्तार्चि रेवतीभव ॥ १२०
मन्द क्रोडो नीलवासा स्वर्भाणस्तु विधुतुद । तमो राहु सहिकेयो भरणीभूरथाहिक ॥ १२१
अश्लेषाभू शिखी केतुर्ध्रुवस्तूत्तानपादज । अगस्त्योऽगस्ति पीताम्बिर्वातापिङ्गुदोद्भव ॥ १२२
मैत्रावरुणिराग्नेय और्वशेयाभिमारुतौ । लोपामुद्रा तु तद्भार्या कौषीतकी वरप्रदा ॥ १२३
मरीचिप्रमुखा सप्तर्षयश्चित्रशिखण्डिज । पुष्पदन्तौ पुष्पवन्तावेकोत्तया शशिभास्करो ॥ १२४
राहुभासोऽर्कन्दोर्ग्रह उपराग उपप्लव । उपलिङ्ग तरिष्ट स्यादुपसर्ग उपद्रव ॥ १२५
अजन्यमीतिरुत्पातो बह्व्युत्पात उपाहित । स्यात्काल समयो दिष्टानेहसौ सर्वमूषक ॥ १२६
कालो द्विविद्योऽवसर्पिण्युत्सर्पिणीविभेदत । सागरकोटिकोटिना विशत्या स समाप्यते ॥ १२७

अवसर्पिण्या षडरा उत्सर्पिण्या त एव विपरीता ।

एव द्वादशभिररैर्विवर्तते कालचक्रमिदम् ॥

तत्रैकान्तसुषमारश्चतस्र कोटिकोटय । सागराणा सुपमा तु तिस्रस्तूत्कोटिकोटय ॥ १२९
सुषमदु षमा ते द्वे दु षमसुषमा पुन । सैका सहस्रैर्वर्षाणा द्विचत्वारिंशतोनिता ॥ १३०

अथ दु षमैकविंशतिरब्दसहस्राणि तावती तु स्यात् ।

एकान्तदु षमापि ह्येतत्सत्या परेऽपि विपरीता ॥

प्रथमेऽरत्रये मर्त्यास्त्रिद्व्येकपल्यजीविता । त्रिद्व्येकगव्यत्युच्छ्रायास्त्रिद्व्येकदिनभोजना ॥ १३२
कल्पद्रुफलसतुष्टाश्चतुर्षे त्वरके नरा । पूर्वकोट्यायुष पञ्चयनु शतसमुच्छ्रया ॥ १३३
पञ्चमे तु वर्षशतायुष सप्तकरोच्छ्रया । षष्ठे पुन षोडशाब्दायुषो हस्तसमुच्छ्रया ॥ १३४
एकान्तदु खप्रचिता उत्सर्पिण्यामपीदृशा । पञ्चानुपूर्व्या विज्ञेया अरेपु किल पदूस्वपि ॥ १३५
अष्टादश निमेषास्तु काष्ठा काष्ठाद्वय लव । कला तै पञ्चदशभिर्लेशस्तद्वितयेन च ॥ १३६
क्षणस्तै पञ्चदशभि क्षणै षड्विस्तु नाडिका । सा धारिका च घटिका मुहूर्तस्तद्वयेन च ॥ १३७
त्रिशता तैरहोरात्रस्तत्राहार्दिवसो दिनम् । दिव द्युर्वासरो घस्र प्रभात स्यादहर्मुखम् ॥ १३८
व्युष्ट विभात प्रत्यप कल्यप्रत्युषसी उष । काल्य मध्याह्नस्तु दिवामध्य मध्यदिन च स ॥ १३९
दिनावसानमुत्सूरो त्रिकालसबली अपि । साय सध्या तु पितृसूत्रिसध्य तूपवैणवम् ॥ १४०
श्राद्धकालस्तु कुतपोऽष्टमो भागो दिनस्य य । निशा निशीथिनी रात्रि शर्वरी क्षणदा क्षपा ॥ १४१
त्रियामा धामिनी भौती तमी तमा विभावरी । रजनी वसति श्यामा वासतेयी तमस्विनी ॥ १४२

१ यौगिकत्वात् भौम, माहेय, धरणीसुत, इत्यादय २ पतिशब्द प्रत्येकमवेति ३ 'सौर' अपि
४ 'पूर्वपदात्' इति पत्वम् ५ विपरीतक्रमेण इत्यर्थ ६ यौगिकत्वात् 'यामवती' इत्यपि

उषा दोषेन्दुकान्ताथ तमिस्रा दर्शयामिनी । ज्यौत्स्नी तु पूर्णिमारात्रिर्गणरात्रौ निशागण ॥ १४३
 पक्षिणी पक्षतुल्याभ्यामहोभ्या वेष्टिता निशा । गर्भक रजनीद्वन्द्व प्रदोषो रजनीमुखम् ॥ १४४
 याम प्रहरो निशीथस्त्वर्धरात्रौ महानिशा । उच्चन्द्रस्त्वपररात्रस्तमिस्र तिमिर तम ॥ १४५
 ध्रान्त भूछायान्धकार तमस समवान्धत । तुल्यनक्तदिने काले विपुवद्विपुव च तत् ॥ १४६
 पञ्चदशाहोरात्र स्यात्पक्ष स बहुलोऽसित । तिथि पुन कर्मवाटी प्रतिपत्पक्षति समे ॥ १४७
 पञ्चदशयौ यज्ञकालौ पक्षान्तौ पर्वणी अपि । तत्पर्वमूल भूतेष्टापञ्चदशयोर्यदन्तरम् ॥ १४८
 स पर्व सधि प्रतिपत्पक्षदशयोर्यदन्तरम् । पूर्णिमा पौर्णमासी सा राका पूर्णे निशाकरे ॥ १४९
 कलाहीने त्वनुमतिर्मार्गशीर्ष्याग्रहायणी । अमामावस्यमावस्या दर्शसर्पेन्दुसगम ॥ १५०
 अमावास्यामावासी च सा नष्टेन्दु कुहु कुहु । दृष्टेन्दुस्तु सिनीवाली भूतेष्टा तु चतुर्दशी ॥ १५१
 पक्षो मासो वत्सरादिर्मार्गशीर्ष संह सहा । आग्रहायणिकृश्चाथ पौषस्तैष सहस्रवत् ॥ १५२
 माघस्तथा फाल्गुनस्तु फाल्गुनिकस्तपस्यवत् । चैत्रो मघश्चैत्रिकश्च वैशाखे रावमाघवौ ॥ १५३
 ज्येष्ठस्तु शुक्रोऽथाषाढ शुचि स्याच्छ्रावणो नमा । आश्विनाऽथ गमस्य प्रोष्ठभाद्रपरः पद ॥ १५४
 भाद्रश्चाप्याश्विने त्वाश्वयुजेपावथ कार्तिक । कार्तिकिको बाहुलोजौ द्वौ द्वौ मार्गादिकावृत्तु ॥ १५५
 हेमन्त प्रशलो रौद्रोऽथ शौपशिशिरौ समौ । वसन्त इष्य सुरभि पुष्पकालो बलाङ्गक ॥ १५६
 उष्ण उष्णागमो ग्रीष्मो निदाघस्तप ऊष्मक । वैर्षास्तपालय प्रावृष्णमेवैकालागमौ क्षरी ॥ १५७
 शरद्वनात्ययोऽयन शिशिराद्यैस्त्रिभिस्त्रिभि । अयने द्वे गतिरुदग्दक्षिणाकस्य वत्सर ॥ १५८
 स संपर्यर्नूद्ध्यो वर्ष हायतोऽब्द समा शरत् । भवेत्यैत्र त्वहोरात्र मासेनाब्देन दैवतम् ॥ १५९
 दैवे युगसहस्रे द्वे ब्राह्म कल्पौ तु तौ नृणाम् । मन्वन्तरं तु दिव्याना युगानामेकसप्तति ॥ १६०
 कल्पो युगान्त कल्पान्त सहार प्रलय क्षय । सवर्त परिवर्तश्च समस्तुमिर्जिहानक ॥ १६१
 तत्कालस्तु तदात्व स्यात्तज्ज सादृष्टिक फलम् । आयतिस्तूत्तर काल उदकैस्तद्भव फलम् ॥ १६२
 व्योर्मान्तरिक्ष गगन गनाश्रयो विहाय आकाशमनन्तपुष्करे ।
 अभ्र सुराभ्रोद्धमरुत्पथोऽम्बर ख द्योदिवौ विष्णुपद वियन्नभ ॥ १६३
 नभ्राट्तडित्वान्मुदिरो घनाघनोऽभ्र धूमयोनिस्तनयितुमेघा ।
 जीमूतपर्जन्यबलाहका घनो धाराधरो वाहदमुग्धरा जैलात् ॥ १६४
 क्लादम्बिनी मेघमाला दुर्दिन मेघज तम । आसारो वेगवान्वर्षो घातास्त वारि शीकर ॥ १६५
 वृष्ट्या वर्षणवर्षे तद्विघ्ने ग्राहग्रहावैवात् । घनोपलस्तु करक काष्ठाशा दिग्धरित्ककुप् ॥ १६६
 पूर्वा प्राची दक्षिर्णापैची प्रतीची तु पश्चिमा । अपराथोत्तरोदीची विदिक्चोपदिश प्रदिक् ॥ १६७
 दिश्य दिग्भववस्तुन्यपागपाचीनमुदगुदीचीनम् ।
 प्राक्प्राचीन च समे प्रत्यक्तु स्यात्प्रतीचीनम् ॥ १६८

१ नि सपातोऽपि २ सतमसम्, अवतमसम्, अ धतमसम् ३ योगिकत्वात् 'माग' ४ अदन्त
 ५ प्रोष्ठपद, भाद्रपद ६ 'वरिपा' इत्यपि ७ मेघनाब्दस्य प्रत्येकम वय ८ सवत्सर, परिवत्सर, अनुष
 वत्सर, उद्धत्सर ९ अतरीक्षमित्यपि १० 'पथ'शब्द सुरादिभि सबध्यत, योगिकत्वात् देववर्त्म, मेघवर्त्म,
 नक्षत्रवर्त्म, वायुवर्त्म, इत्यादय ११ जलशब्दस्य बाहादिभिरवय, योगिकत्वात् वारिनाह, वारिद, वारिमुह,
 वारिधर, इत्यादय १२ अवगन्तस्य ग्राहग्रहान्ध्याम वय १३ अवाचीत्यपि

तिर्यग्दिशा तु पतय इन्द्राग्रियमनैर्ऋता । वरुणो वायुकुबेरावीशानश्च यथाक्रमम् ॥	१६९
ऐरावत पुण्डरीको वामा कुमुदोऽञ्जन । पुष्पदन्त सार्वभौम सुप्रतीकश्च दिग्गजा ॥	१७०
इन्द्रो हरिर्दुःश्रयवर्णोऽच्युताग्रजो वज्री विडौजा मधवान्पुरंदर ।	
प्राचीनबर्हि पुरुहूतवासवौ सक्कन्दनाखण्डलमेधवाहना ॥	१७१
सुत्रामवास्तोष्पतिदत्तिमशक्रा वृषा शुनासीरसहस्रनेत्रौ ।	
पर्जन्यहर्षश्चक्रभुक्षिबाहुदन्तेयवृद्धश्रवसस्तुराषाद् ॥	१७२
सुरर्षभस्तपस्तप्तो जिष्णुर्ऋशतक्रतु । कौशिक पूर्वदिग्देवाप्सर स्वर्गशचीर्षेति ॥	१७३
पृतनाषाडुग्रधन्वा मरुत्वान्मधवास्य तु । द्विप पाप्नोऽद्रयो वृत्र पुलोमा नमुचिर्बल ॥	१७४
जम्भ प्रिया शचीन्द्राणी पौलोमी जयनाहिनी । तनयस्तु जयन्त स्याज्जयदत्तो जयश्च स ॥	१७५
सुता जयन्ती तवीषी ताविष्णुचै श्रवा ह्य । मातलि सारधिर्देवनन्दी द्वा स्थो गज पुन ॥	१७६
ऐरावणोऽभ्रमातङ्गश्चतुर्दन्तोऽर्कसोदर । ऐरावतो हस्तिमल्ल श्वेतगजोऽभ्रमुप्रिय ॥	१७७
वैजयन्तौ तु प्रासादवज्रौ पुष्यमरावती । सरो नन्दीसर पर्वत्सुधर्मा नन्दन वनम् ॥	१७८
वृक्ष कल्प पारिजातो मन्दारो हरिचन्दन । सतानश्च धनुर्देवायुध तट्टेजु रोहितम् ॥	१७९
दीर्घज्वैरावत वज्र त्वशनिर्हार्दिनी स्वरु । शैतकोटि पवि शम्बो दम्भोलिर्भिदुर भिदु ॥	१८०
व्याधाम कुलिशोऽस्यार्चिरतिभी स्फूर्जथुर्ऋनि । सर्वैद्यावश्चिनीपुत्रावश्चिनौ वड्ढवासुतौ ॥	१८१
नासिक्यायार्कजौ दक्षौ नासत्यावविधजौ यमौ । विश्वकर्मा पुनस्त्वष्टा विश्वकृद्देववर्षकि ॥	१८२
स्व स्वर्गिवज्रोऽप्सरस स्वर्वेश्या उर्वशीमुखा । हाहादयस्तु गन्धर्वा गान्धर्वा देवगायना ॥	१८३
यम कृतान्त पितृदक्षिणाशाप्रेतात्पतिर्दण्डधरोऽर्कसूनु ।	
कीनाशमृत्यू समवर्तिकालौ शीर्णोद्भिर्हर्षन्तकधर्मराजा ॥	१८४
यमराज श्राद्धदेव शमनो महिषध्वज । कालिन्दीसोदरश्चापि धूमोर्णा तस्य वल्लभा ॥	१८५
पुरी पुन सयमनी प्रतीहारस्तु त्रैधयत । दासौ चण्डमहाचण्डौ चित्रगुप्तश्च लेखक ॥	१८६
स्याद्राक्षस पुण्यजनो नृचक्षा यात्नाशर कौणपयातुधानौ ।	
रात्रिचरो रात्रिचर पलाद कीनाशरक्षो निकसात्मजाश्च ॥	१८७
क्रव्यात्कर्बुरनैर्ऋताक्स्तृक्पो वरुणस्त्वर्णवमन्दिर प्रचेता ।	
जलयाद पतिर्पीशिमेषनादा जलकान्तार स्यात्परजनश्च ॥	१८८
श्रीद सितोदरकुहेशसखा पिशाचकीछावसुस्त्रिशिर ऐलबिलैकपिङ्गा ।	
पौलस्त्यवैश्रवणरत्नकरा कुबेरयक्षौ नृधर्मधनदौ गरवाहनश्च ॥	१८९
कैलासौका यक्षधननिधिकिपुरुषेश्वरा । विमान पुष्पक चैत्ररथ वन पुरी प्रभा ॥	१९०

१ सूत्रामा च २ द त्यादिरपि ३ वरशदोऽपि ऋतुना सब यते ४ पतिशद पूर्वदिगादिभि सबध्यते, यौगिकत्वात् प्राचीश, सुरस्त्रीश, नाकेश, पौलोमीश, इत्यादय ५ केचित्तु 'ऋजुरोहितम्' इति समस्तमिच्छति ६ उदत ७ यौगिकत्वात् शतार, शतधारश्च ८ वधूगदस्य स्वरादिनावय, यौगिकत्वात् स्व गस्त्रिय, सुरस्त्रिय ९ पतिशदस्य पित्रादिना वय १० पतिशदस्य जलेनायवय, यौगिकत्वात् अपा नाथ, यादोनाथ, इत्यादय ११ यौगिकत्वात् पाशपाणि, इत्यादय १२ पिशाचकी इति त १३ ईश्वरशब्दस्य यक्षादिनावय, यौगिकत्वात् गुह्यकेश, विज्ञेश, निधानेश, किनरेश

अलका वखोरुसारा सुतोऽस्य नलकूर । वित्त रिक्थ स्वापतेय रा सार विभवो तसु ॥	१९१
द्युम्न द्रव्य पृक्थमृक्थ खमृण द्रविण वनम् । हिरण्यार्यो निधान तु कुनाभि शैवधिनिधि ॥	१९२
महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकरकच्छपौ । मुकुन्दकुन्दनीलाश्च खर्वश्च निधयो नव ॥	१९३
यक्ष पुण्यजनो राजा गुह्यको वटवास्यपि । किनरस्तु किंपुरुषस्तुरगवदनो मधु ॥	१९४
शम्भु शर्व स्थाणुरीशान ईशो रुद्रोद्दीशौ वामदेवो वृषाङ्ग ।	
रुण्ठेकाल शकरो गीलरुण्ठ श्रीरुण्ठोमौ धूर्जटिर्ममभगौ ॥	१९५
मृत्युजय पञ्चमुखोऽष्टमूर्ति श्मशानवेदमा गिरिशो गिरीश ।	
षण्ठ कपर्दीश्वर ऊर्ध्वलिङ्ग एरुत्रिहृग्भालहगेकपाद ॥	१९६
मृडोऽट्टहासी वैनवाहनोऽहिर्बुध्नो विरूपाक्षविषान्तकौ च ।	
महाव्रती वैह्विहिरण्यरेता शिवोऽस्थिधन्वा पुरुषास्थिमाली ॥	१९७
स्याम्रोमकेश शिपिविष्टभैरवौ दिक्कृत्तिर्वासा भवनीललोहितौ ।	
सर्वज्ञनाट्यप्रियखण्डपर्शवो महापरा देवनटेश्वरा हर ॥	१९८
पशुप्रमथभूतोमार्षति पिङ्गजटेक्षण । पिनाकशूलखट्वाङ्गगङ्गाहिन्दुरुपालभृत् ॥	१९९
गजपूषपुरानङ्गकालान्धकमखौसुहृत् । कपर्दाऽस्य जटाजूट खट्वाङ्गस्तु सुखसुण ॥	२००
पिनाक स्यादाजगवमजकाव च तद्वनु । ब्राह्मयाद्या मातर सप्त प्रमथा पार्श्वदा गणा ॥	२०१
लघिमा वशितेशिख प्राकाम्य महिमाणिमा । यत्र कामावसायित्व प्राप्तिरैश्वर्यमष्टधा ॥	२०२
गौरी काली पार्वती मातृमातापर्णा रुद्राण्यम्बिका त्र्यम्बकोमा ।	
दुर्गा चण्डी सिंहयाना मृडानीकात्यायन्यौ दक्षजार्या कुमारी ॥	२०३
सती शिवा महादेवी शर्वाणी सर्वमङ्गला । भवानी कृष्णमैतारुखंसा मेनाद्रिजेश्वरा ॥	२०४
निशुम्भशुम्भमहिषमर्दिनी भूतनायिका । तस्या सिंहो मनस्तात सख्यौ तु विजया जया ॥	२०५
चामुण्डा चर्चिका चर्ममुण्डा मार्जारकर्णिका । कर्णमोटी महागन्धा भैरवी च कपालिनी ॥	२०६
हेरम्बो गणविघ्नेश पशुपतिर्विनायक । द्वैमातुरो गजास्यैकदन्तौ लम्बोदरौखुगौ ॥	२०७
स्कन्द स्वामी महासेन सेनानी शिखिवाहन । षाण्मातुरो ब्रह्मचारी गङ्गोमाकृत्तिकासुत ॥	२०८

१ 'दृक्'शब्द एकश देनाय वेति, यौगिकत्वात् एकोन, विपमनेन २ यौगिकत्वात् अद्वाहोऽपि
 ३ द्वाभ्या प्रथमैकवचनात्ताभ्यामेक नाम, विभक्त्यतरेऽपि यथा—'अहये भुधाय तमाऽस्तु गणपतये' ४ वह्निहि
 रण्यशब्दाद्या परोऽरेत शब्द ५ 'वासस्'शब्दो दिक्कृत्तिशब्दाद्या पर, यौगिकत्वात् दिग्बल, चमवसा, इ
 त्यादय ६ तेन महादेव, महानट, महेश्वर ७ पतिशब्दस्य पश्वदिभिरवय, यौगिकत्वात् पशुपथ,
 भूतनाथ, गणनाथ, गौरीनाथ, इत्यादय ८ पिङ्गश दस्येक्षणेनाप्यवय ९ 'भृत्'पदस्य पिनाकादिभिरवय,
 यौगिकत्वात् पिनाकपाणि, शूली, खट्वाङ्गधर, गङ्गाधर, उरगभूषण, शशिभूषण, कपाली, इत्यादय १० अ
 सुहृत्(द्विप्)पद गजादिभिरवेति, यौगिकत्वात् गजासुरद्वेपी, पूषदतहर, त्रिपुरातक, कामध्वसी, यमजित्, अन्ध
 कारि, दक्षाध्वरध्वसक, इत्यादयः ११ यौगिकत्वात् सिहवाहना च १२ यौगिकत्वात् दाक्षायणी १३ शिवा
 १४ 'स्वस्'पद कृष्णेनाप्यवेति १५ 'जा'पद मेनापदेनाय वेयम् १६ मर्दिनीपद निशुम्भादिना वेयम् १७ ई
 शपद गणेनाप्यवेति, यौगिकत्वात् प्रमथाधिप, विघ्नराज, इत्यादय १८ यौगिकत्वात् परशुधर, इत्यादय
 १९ यौगिकत्वात् मूषिरयोऽपि २० सुतपद गङ्गादिना वेति, यौगिकत्वात् गाङ्गेय, पार्वतीनामदा, कार्तिकेय,
 बाहुलेय, इत्यादय

द्वादशाक्षो महातेजा कुमार षण्मुखो गुह । विशाख शक्तिभृत्कौशतारकांरि शराम्निभू ॥	२०९
भृङ्गी भृङ्गिरिति भृङ्गिरीटिनीड्यस्थिविग्रह । कुष्माण्डके केलिकिलो नन्दीशे तण्डुनन्दिनौ ॥	२१०
द्रुहिणो विरिञ्चिर्द्रुघणो विरिञ्च परमेष्ठयजोऽष्टश्रवण स्वयभू ।	
रुमन कवि सात्त्विकवेदगर्भौ स्थविर शतानन्दपितामहौ क ॥	२११
धाता विधाता विधिवेधसौ ध्रुव पुराणगो हसगविश्वरेतसो ।	
प्रजापतिर्ब्रह्मचतुर्मुखो भवान्तकृज्जगत्कर्तृसरोरुहासनौ ॥	२१२
शम्भु शतधृति स्रष्टा सुरज्येष्ठो निरिञ्चन । हिरण्यगर्भो लोकेशो नाभिपद्मात्मभूरपि ॥	२१३
विष्णुर्जिष्णुजनार्दनो हरिहृषीकेशाच्युता केशवो	
दाशार्ह पुरुषोत्तमोऽब्धिशयनोपेन्द्रावजेन्द्रानुजौ ।	
विष्णुक्सेनारायणौ जलशयो नारायण श्रीपति	
दैत्यारिश्च पुराणयज्ञपुरुषस्तौर्ध्वजोऽधोक्षज ॥	२१४
गोपिन्दवद्विन्दुमुकुन्दकृष्ण वैकुण्ठपद्मेशयपद्मनाभा ।	
वृषारूपिर्माधववासुदेवौ त्रिश्वभर श्रीधरविश्वरूपौ ॥	२१५
दामोदर शौरिसनातनौ विधु पीताम्बरो मार्जजिनौ कुमोदक ।	
त्रिविक्रमो जह्नुचतुर्भुजौ पुनर्वसु शतावर्तगदाम्रजौ स्वभू ॥	२१६
मुञ्जकेशिवनमालिपुण्डरीकाक्षवभ्रुशशबिन्दुवेधस ।	
पृश्निशृङ्गधरणीधरात्मभू पाण्डवायनसुवर्णबिन्दव ॥	२१७
श्रीरत्नो देवकीसूनुर्गोपेन्द्रो विष्टरश्रवा । सोमसिन्धुर्जगन्नाथो गोवर्धनधरोऽपि च ॥	२१८
यदुनाथो गदाशार्ङ्गचक्रश्रीवत्सशङ्खभृत् । मधुधेनुकचाणूरपूतनायमलार्जुना ॥	२१९
कालनेमिहयग्रीवशकटारिष्टकैटभा । कस केशिमुखौ सात्वमैन्दद्विविदराहव ॥	२२०
हिरण्यकशिपुर्गण कालियो नरको बलि । शिशुपालश्चास्य वैध्या वैनतेयस्तु वाहनम् ॥	२२१
शङ्खोऽस्य पाञ्चजन्योऽङ्ग श्रीवत्सोऽसिस्तु नन्दक । गदा कौमोदकी चाप शार्ङ्ग चक्र सुदर्श ॥	२२२
मणि स्यमन्तको हस्ते भुजमध्ये तु कौस्तुभ । वसुदेवो भूरुश्यपो दुन्दुरानकदुन्दुभि ॥	२२३
रामो हली मुसलिसात्त्वतकामपालाः सत्कर्षण प्रियमधुर्वलरौहिणेयौ ।	
रुक्मिप्रलम्बयमुनाभिर्दैनन्तताललक्ष्मैरुकुण्डलसितासितरेततीशा ॥	२२४

१ अरिपद त्रौञ्चेनाप्यवेति, यौगिकत्वात् क्रौञ्चदारण, तारकातक, इत्यादय २ भूपद शरेणाप्यवेति, यौगिकत्वात् शरज मा, अभिज मा, इत्यादय ३ यौगिकत्वात् विश्वसृष्ट, इत्यादय ४ भूपद नाभिनाप्य वेति, यौगिकत्वात् नाभिज मा, कमलयोनि, आत्मयोनि, इत्यादय ५ यौगिकत्वात् वासवावरज, इत्यादय ६ जलेशया ऽपि ७ यौगिकत्वात् लक्ष्मीनाय, इत्यादय ८ पुरुषपद पुराणेनाप्य वेति ९ यौगिकत्वात् गरुडाङ्ग, इत्यादय १० यौगिकत्वात् महीधरादय ११ 'भृत्'पद गदादिभिरवेति, यौगिकत्वात् गदाधर, शार्ङ्गा, चक्रपाणि, श्रीवत्साङ्ग, शङ्खपाणि, इत्यादयः १२ मध्वादयो विष्णोर्वैध्याः, तेन मधुमथन, धेनुकध्वसी, चाणूरसूदन, पूतनादूषण, यमलाजुनभञ्जन, कालोमिहर, हयग्रीवारिपु, शकटारि, अरिग्रहा, कैटभारि, कसजित्, केशिहा, सुरारि, सात्वारि, मेदमर्दन, द्विविदारि, राहुमूषहर, हिरण्यकशिपुदारण, बाणजित्, कालियदमन, नरकारि, बलिबध्ना, शिशुपालनिपूदन, इत्यादय १३ भित्पद रुक्मिप्रभृतिनावेति, यौगिकत्वात् रुक्मिवारण, प्रलम्बघ्न, कालि दीकर्षण, इत्यादय

बलदेवो बलभद्रो नीलवस्त्रोऽन्युताग्रज । मुसल वस्य सौनन्द हल सवर्तकाह्वयम् ॥	२२५
लक्ष्मी पद्मा रमा या मा ता सा श्री कमलेन्दिरा । हरिप्रिया पद्मवासा क्षीरोदतनयापि च ॥	२२६
मदनो जराभीरुरनङ्गमन्मथौ कमन कलाकेलिरनन्यजोऽङ्गज ।	
मधुदीपमारौ मधुसारथि स्मरो विषमायुगो दर्पककामहर्षिभ्या ॥	२२७
प्रगुम्भ श्रीनन्दनश्च कदर्प पुष्पकेतन । पुष्पाण्यसेपुञ्चापास्त्राण्येरी शवरशूर्पकौ ॥	२२८
केतन मीनमकरौ बाणा र्षश्च रति प्रिया । मन शृङ्गारसकल्पात्मानो योनिं सुहृन्मधु ॥	२२९
सुतोऽनिरुद्धो शषाङ्क उषेशो ब्रह्मसूत्र स । गैरुड शालमल्यरुणावरजो विष्णुवाहा ॥	२३०
सौपर्णेयो वैनतेय सुपर्णसर्परातिर्वज्रजिह्वञ्चतुण्ड ।	
पक्षिस्वामी काश्यपि स्वर्णकायस्तादर्थ कामायुर्गुरुत्मान्मुवाहत् ॥	२३१
बुद्धस्तु सुगतो र्मधातुस्त्रिकालत्रिज्जिन । बोधिसत्त्वो महाबोधिरार्य शास्ता तथागत ॥	२३२
पञ्चज्ञानो षडभिज्ञो दशार्हो दशभूमिग । चतुस्त्रिंशज्जातकज्ञो दशपारमिताधर ॥	२३३
द्वादशाक्षो दशबलस्त्रिकाय श्रीघनाद्वयौ । समन्तभद्र सगुप्तो दयाकूर्चो विनायक ॥	२३४
मारलोक्तस्त्रिंशैर्मराजो विज्ञानमातृक । महामैत्रो मुनीन्द्रश्च बुद्धा स्य सप्त ते लमी ॥	२३५
विपश्यी शिखी विश्वभू ककुब्धश्च काश्चन । काश्यपश्च सप्तमस्तु शाक्यसिंहोऽर्कबान्धवः ॥	२३६
तथा राहुलसू सर्पायसिंहो गौतमान्वय । मायाशुद्धोदाभूतो देवदत्ताग्रजश्च स ॥	२३७
असुरा दितिदनुर्जो पातालौक सुरारय । पूर्वदेवा शुकशिष्या विद्यादेव्यस्तु षोडश ॥	२३८
रोहिणी प्रज्ञप्ती वज्रशृङ्खला कुलिशाङ्कुशा । चक्रेश्वरी नरदत्ता काल्यथासौ महापरा ॥	२३९
गौरी गान्धारी सर्वास्त्रमहाज्वाला च मानवी । वैरोज्याकुप्ता मानसी महामानसिकेति ता ॥	२४०
वाग्ब्राह्मी भारती गौर्गीर्वाणी भाषा सरस्वती । श्रुतदेवी वचन तु व्याहारो भाषित वच ॥	२४१
सविशेषणमाख्यात वाक्य स्याद्यन्तर पदम् । राद्वसिद्वक्त्रुतेभ्योऽर्नते आप्तोक्ति समयागमौ ॥	२४२
आचाराङ्ग सूत्रकृत स्थानाङ्ग समवाययुक् । पञ्चम भगवत्यङ्ग ज्ञातधर्मकथापि च ॥	२४३
उपासका तत्कृदनुत्तरोपपातिकाईशा । प्रश्नव्याकरण चैव विपाकश्रुतमेव च ॥	२४४
इत्येकादश सोपाङ्गान्यङ्गानि द्वादश पुन । दृष्टिवादो द्वादशाङ्गी स्याद्वणिपिटकाह्वया ॥	२४५
परिर्कर्मसूत्रपूर्वानुयोगपूर्वगतचूलिका पञ्च ।	
स्युर्दृष्टिवादभेदा पूर्वाणि चतुर्दशापि पूर्वगते ॥	२४६
उत्पादपूर्वमग्रायणीयमथ वीर्यत प्रवाद स्यात् ।	
अस्तेर्ज्ञानात्सत्यात्तदात्मन कर्मणश्च परम् ॥	२४७

१ ई, आ, इति नामद्वयम्, 'या' इत्यप्यण्ड च २ यौगिकत्वात् मनसि शय ३ पुष्पेषु, कुसुमबाण, पुष्पचाप, कुसुमधवा, पुष्पास्त्र, कुसुमायुध, इति फलितम् ४ तो शवरारि, शूर्पकारि ५ तेन मीन केतन, मकरध्वज, शपध्वज, मकरकेतन ६ तेन पञ्चबाण, विषमेपु ७ तो रतिवर, रतिपति ८ तो मनोयानि, चेतोभव, शृङ्गारयोनि, शृङ्गारजमा, सकल्पयोनि, स्मृतिभू, आत्मयोनि, आत्मभू ९ तो मधुसुहृत्, चैनसख १० यौगिकत्वात् उपारमण ११ गरुल १२ जित्पद मारप्रभृतिना वेति १३ सुतपद माययाप्यवेति, यौगिकत्वात् शौद्रोदगि १४ जपद दितिपदेनाप्य वेति, यौगिकत्वात् दैतेया, दावा, इत्यादय १५ अतशब्द प्रत्येक राक्षादिभ्य परो योज्य १६ तथा च उपासकद्वादशा, अतकृद्वादशा, अनुत्तरोपपातिकद्वादशा

प्रत्याख्यान विद्याप्रवादकल्याणनामधेये च ।

प्राणावाय च क्रियाविशालमथ लोकविन्दुसारमिति ॥

२४८

स्वाध्याय श्रुतिराम्नाय छन्दो वेदस्त्रयी पुन । ऋग्यजु सामवेदा स्युरथर्वा तु तदुद्धृति ॥	२४९
वेदान्त स्यादुपनिषदोङ्कारप्रणवौ समौ । शिक्षा कल्पो व्याकरण छन्दो ज्योतिर्निरुक्तय ॥	२५०
षडङ्गानि धर्मशास्त्र स्यात्स्मृतिर्धर्मसहिता । आन्वीक्षिकी तर्कविद्या मीमांसा तु विचारणा ॥	२५१
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वशो मन्वन्तराणि च । वशानुवशचरित पुराण पञ्चलक्षणम् ॥	२५२
षडङ्गा वेदाश्चत्वारो मीमांसान्वीक्षिकी तथा । धर्मशास्त्र पुराण च विद्या एताश्चतुर्दश ॥	२५३
सूत्र सूचनकृद्वाच्य सूत्रोक्तार्थप्रपञ्चकम् । प्रस्तावस्तु प्रकरण निरुक्त पदभञ्जनम् ॥	२५४
अवान्तरप्रकरणविश्रामे शीघ्रपाठत । आह्निकमधिकरण लेखन्यायोपपादनम् ॥	२५५
उक्तानुक्तदुरुक्तार्थचिन्ताकारि तु वार्तिकम् । टीका निरन्तरव्याख्या पञ्जिका पदभञ्जिका ॥	२५६
निबन्धवृत्ती अन्वर्थे सग्रहस्तु समाहृति । परिशिष्टपद्व्यादीन्पथानेन समुन्नयेत् ॥	२५७
कारिका तु स्वरूपवृत्तौ बहोरर्थस्य सूचनी । कैलिन्दिका सर्वविद्या निघण्टुर्नामसग्रह ॥	२५८
इतिहास पुरावृत्त प्रबद्धिका प्रहेलिका । जनश्रुति क्रिवदन्ती वार्तिकिह्य पुरातनी ॥	२५९
वार्ता प्रवृत्तिवृत्तान्त उदन्तोऽथाह्वयोऽभिधा । गोत्रसंज्ञातामधेयाख्याह्वाभिख्याश्च नाम च ॥	२६०
सन्धोधनमामन्त्रणमाह्वान त्वभिमन्त्रणम् । आकारण हवो हृति सहृतिर्वहुभि कृता ॥	२६१
उदाहार उपोद्घात उपन्यासश्च वाङ्मुखम् । व्यवहारो विवाद स्याच्छपथ शपन शप ॥	२६२
उत्तर तु प्रतिवच प्रश्न पृच्छानुयोजनम् । कथनधिकता चाथ देवप्रश्न उपश्रुति ॥	२६३
चटु चाटु प्रियप्राय प्रियसत्य तु सूतृतम् । सत्य सम्यक्समीचीनमृत तथ्य यथातथम् ॥	२६४
यथास्थित च सद्भूतेऽलीके तु वितर्थानृते । अय क्लिष्ट सकुल च परस्परपराहतम् ॥	२६५
सान्त्व सुमधुर ग्राम्यमश्लील श्लिष्टमस्फुटम् । लुप्तवर्णपद प्रस्तमवाच्य स्यादनक्षरम् ॥	२६६
अम्बूकृत सधूत्कार निरस्त त्वरयोदितम् । आग्नेडित द्विस्त्रिरुक्तमवद्व तु निरर्थकम् ॥	२६७
पृष्ठमासादन तद्यत्परोक्षे दोषकीर्तनम् । मिथ्याभियोगोऽभ्यारथान सगत हृदयगमम् ॥	२६८
परुष निष्ठुर रुक्ष विकृष्टमथ घोषणा । उच्चैर्घुष्टं वर्णोडा स्तव स्तोत्र स्तुतिर्नुति ॥	२६९
श्लाघा प्रशंसार्थवाद सा तु मिथ्या विकृत्याम् । जनप्रवाद कौलीन त्रिगान वचनीयता ॥	२७०
स्यादवर्ण उपक्रोशो वादो नि पर्यपात्तैर । गैर्हणा धिक्क्रिया निन्दा कुत्साक्षेपो जैगुप्सनम् ॥	२७१
आक्रोशाभीषङ्गाक्षेपा शाप स क्षारणा गते । विरुद्धशसन गालिराशीर्मङ्गलशसनम् ॥	२७२
श्लोक कीर्तिर्यशोऽभिरया समाज्ञा रुशती पुन । अशुभा वाक्शुभा कल्या चर्चरी चर्मटी समे ॥	२७३
य सनिन्द उपालम्भस्तत्र स्यात्परिभाषणम् । आपृच्छालाप सभाषोऽनुलाप स्यान्मुहुर्वच ॥	२७४
अनर्थक तु प्रलापो विलाप परिदेवनम् । उल्लाप काकुवागन्योन्योक्ति सलापसक्रथे ॥	२७५
विप्रलापो विरुद्धोक्तिरपलापस्तु निह्व । सुप्रलाप सुवचन सदेशवाक्तु वाचिकम् ॥	२७६
आज्ञा शिष्टिर्निराङ्गिभ्यो देशो नियोगशासने । अववादोऽप्यथाह्वय प्रेषण प्रतिशासनम् ॥	२७७

१ कडिन्दिका च २ यौगिकत्वात् असत्यम्, सत्येतरत्, इत्यादि ३ तेन निर्वाद, परिवाद, अपवाद
४ गार्हापि ५ जुगुप्सापि ६ समारया ७ रिशती ८ कात्या च ९ तेन निर्देश, आदेश, निदेश

सवित्स गस्थाभ्युपाय सप्रत्याङ्मय पर श्रव । अङ्गीकारोऽभ्युपगम प्रतिज्ञागश्च सगर ॥ २७८
 गीतनृत्तवाद्यत्रय नाम्य तौर्यत्रिक च तत् । संगीत प्रेक्षणार्थेऽस्मिन्नास्त्रोक्ते नाट्यवर्मिका ॥ २७९
 गीत गान गेय गीतिर्गान्धर्वमथ नर्तनम् । नटन नृत्य नृत्त च तास्य नाट्य च ताण्ड्यम् ॥ २८०
 मण्डलेन तु यन्मृत्य स्त्रीणा हल्लीसक तु तत् । पानगोष्ठयामुच्चताल रणे वीरजयन्तिका ॥ २८१
 स्थान नाट्यस्य रङ्ग स्यात्पूर्वरङ्ग उपक्रम । अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपो व्यङ्गकोऽभिनय समौ ॥ २८२
 स चतुर्विध आहार्यो रचितो भूषणादिना । वचसा वाचिकोऽङ्गेनाङ्गिक सस्वेन सात्त्विक ॥ २८३
 स्यान्नाटक प्रकरण भाण प्रहसन डिम । व्यायोग समवाकारो विषयङ्केहामृगा इति ॥ २८४
 अभिनेयप्रकारा स्थुर्भाषा षट्संस्कृतादिका । भारती सात्त्वती कैशिक्यारभट्यौ च वृत्तय ॥ २८५
 वाद्य वादित्रमातोद्य तूय तूर स्मरध्वज । तत वीणाप्रभृतिक तालप्रभृतिक घनम् ॥ २८६
 वशादिक तु शुषिरमानद्व मुरजादिकम् । त्रीणा पुनर्घोषवती विपक्षी कण्ठकूणिका ॥ २८७
 वल्लकी साध तन्त्रीभि सप्तभि परिवादिनी । शिवस्य त्रीणा नालम्बी सरस्वत्यास्तु कच्छपी ॥ २८८
 नारदस्य तु महती गणाना तु प्रभावती । विश्वावसोस्तु बृहती तुम्बरोस्तु कलावती ॥ २८९
 चाण्डालाना तु कण्डोलवीणा चाण्डालिका च सा । काय कोलम्बकस्तस्या उपनाहो पिबन्धनम् ॥
 दण्ड पुन प्रवाल स्यात्कुम्भस्तु प्रसेवक । मूले वशशलाका स्यात्कलिका कूणिकापि च ॥ २९१
 कालस्य क्रियया मान ताल साम्य पुनर्लय । द्रुत विलम्बित मध्यमोघस्तत्त्व घन क्रमात् ॥ २९२
 मृदङ्गो मुरज सोङ्गघालिङ्गचूर्ध्वक इति त्रिवा । स्याद्यश्च पटहो ढक्का भेरी दुन्दुभिरानक ॥ २९३
 पटहोऽथ शारिका स्यात्कोणो वीणादिवादात् । शृङ्गारहास्यकरुणारौद्रजीरभयानका ॥ २९४
 बीभत्सान्द्रतशान्ताश्च रसा भावा पुनस्त्रिधा । स्थायिसात्त्विकसचारिप्रभेदै स्याद्वति पुन ॥ २९५
 रागोऽनुरागोऽनुरतिर्हासस्तु हसन हस । घर्घरो हासिका हास्य तत्रादृष्टरदे स्मितम् ॥ २९६
 प्रकोष्ठिकाथ हसित किचिदृष्टरदाङ्कुरे । किचिच्छ्रुते विहसितमदृहासो महीयसि ॥ २९७
 अतिहासस्त्वनुस्यूतेऽपहासोऽकारणाकृते । सोत्प्रासे लाङ्घुरितक हसन स्फुरदोष्ठके ॥ २९८
 शोक शुकशोचन खेद क्रोधो मन्थु कुवा रुषा । कुत्कोप प्रतिघो रोषो रुट् चोत्साह प्रगल्भता ॥
 अभियोगोद्यमौ प्रौत्तिकद्योग क्रियदेतिका । अव्यवसाय ऊर्जोऽथ वीर्य सोऽतिशयान्वित ॥ ३००
 भय भीर्भीतिरातङ्क आशङ्का साध्वस दर । भिया च तन्नाहिभय भूपतीना स्वपक्षजम् ॥ ३०१
 अदृष्ट वह्नितायादेर्दृष्ट स्वपरचक्रजम् । मयकर प्रतिभय भीम भीष्म भयानकम् ॥ ३०२
 भीषण भैरव धौम दारुण च भयावहम् । जुगुप्सा तु घृणाथ स्याद्विस्मयश्चित्रमद्भुतम् ॥ ३०३
 चोद्याश्चर्ये शम शान्ति शमयोपशमावपि । तृष्णाक्षय स्यायिनोऽमी रसाता कारण क्रमात् ॥ ३०४
 स्तम्भो जाड्य खेदो घर्मेनिदाघौ पुलक पुन । रोमाश्च कण्टको रोमविकारो रोमहर्षणम् ॥ ३०५
 रोमोद्गम उद्घषणमुल्लुङ्गसनमित्यपि । स्वरभेदस्तु कलत्र स्वरे कम्पस्तु वेपथु ॥ ३०६
 वैवर्ण्य कालिकायाश्च बाष्पो नेत्राम्बु रोदनम् । असमस्तु प्रलयस्त्वचेष्टतेत्यष्ट सात्त्विका ॥ ३०७
 वृत्ति सतोष स्वास्थ्य स्यादाध्यान स्मरण स्मृति । मतिर्मनीषा बुद्धिर्धावधणाज्ञप्तिचेतना ॥ ३०८
 प्रतिभाप्रतिपत्प्रज्ञाप्रेक्षाचिदुपलब्धय । सवित्ति श्रेमुषी दृष्टि सा मेवा धारणक्षमा ॥ ३०९
 पण्डा तत्त्वानुगा मोक्षे ज्ञान विज्ञानमन्यत । शुश्रूषा ऋण चैव ग्रहण धारण तथा ॥ ३१०

ऊहापोहोऽर्थविज्ञान तत्प्रज्ञान च धीगुणा । ब्रीटा लज्जा मन्दाक्ष ह्रीस्त्रपा सापत्रपान्यत ॥ ३११
जाड्य मौर्य विषादोऽनसाद सादो विषण्णता । मदो मुन्मोहसभेदो व्याधिस्त्वावी रुजाकर ॥ ३१२
निद्रा प्रमीला शयन सवेशस्वापसलया । नन्दीमुखी श्वासहेतिस्तन्द्रा सुप्त तु साधिका ॥ ३१३
औत्सुक्य रणरणकोकण्ठे आयल्लकारती । हल्लेखोत्फलिके चाथाग्रहित्थाकारगोपनम् ॥ ३१४
शङ्कानिष्ठोत्प्रेक्षण स्याच्चापल त्वनवस्थिति । आलस्य तन्द्रा कौसीद्य हर्षश्चित्तप्रसन्नता ॥ ३१५
ह्लाद प्रमोद प्रमदो मुत्प्रीत्यामोदसमदा । आनन्दानन्दयू गर्वस्त्वहकारोऽविलप्तता ॥ ३१६
दर्पोऽभिमानो ममता मानश्चित्तोन्नति स्मय । सा मिथोऽहमहमिका या तु सभावन्मात्मनि ॥ ३१७
दर्पात्साहोपुरुषिका स्यादहपूर्विका पुन । अह पूर्वमह पूर्वमित्युग्रत्व तु चण्डता ॥ ३१८
प्रबोधस्तु विनिद्रत्व ग्लानिस्तु बलदीनता । दैन्य कार्पण्य श्रमस्तु क्रम क्लेश परिश्रम ॥ ३१९
प्रयासायासव्यायामा उन्मादश्चित्तविप्लव । मोहो मौत्थ्य चिन्ता ध्यानममर्ष क्रोधसम्भव ॥ ३२०
गुणो जिगीषोऽसाहवासासस्वाकस्मिक भयम् । अपस्मार स्यादावेशो निवद स्वावमाननम् ॥ ३२१
आवेगस्तु त्वरिस्तूष्णि सवेग सभ्रमस्त्वर । वितर्क स्यादुन्नयन परामर्शो विमर्शनम् ॥ ३२२
अध्याहारस्तर्क ऊहोऽसूयान्यगुणदूषणम् । मृति सस्था मृत्युकालौ परलोकगमोऽत्यय ॥ ३२३
पक्षत्व निधन नाशो दीर्घनिद्रा निमीलनम् । दिष्टान्तोऽस्त कालधर्मोऽनसान सा तु सर्वगा ॥ ३२४
मरको मारिस्त्रयस्त्रिंशदमी स्युर्व्यभिचारिण । स्यु कारणानि कार्याणि सहचारीणि याणि च ॥ ३२५
रत्यादे स्थायिनो लोके तानि चेन्नाट्यकाव्यया । विभावा अनुभावाश्च व्यभिचारिण एव च ॥ ३२६
व्यक्त स तैर्विभावाद्यै स्थायी भावो भवेद्रस । पात्राणि नाट्येऽधिकृतास्तत्तद्वेषस्तु भूमिका ॥ ३२७
शैलूषो भरत सर्वकेशी भरतपुत्रक । वागीपुत्रो रङ्गाजायाजीमो रङ्गावतारक ॥ ३२८
नट कशश्ची शैलाली चारणस्तु कुशीलव । भ्रुभ्रुभ्रूपर कुंसो नट स्त्रीवेषधारक ॥ ३२९
वेश्याचार्य पीठमर्द सूत्रधारस्तु सूचक । नन्दी तु पाठको नान्द्या पार्श्वस्थ पारिपाश्विक ॥ ३३०
वासन्तिक केलिन्त्रिलो वैहासिको विदूषक । प्रहासी प्रीतिदश्चाथ षिङ्ग पल्लवको विट ॥ ३३१
पिता त्रावुक आवुत्तभावुकौ भगिनीपतौ । भावो विह्वान्युवराज कुमारो भर्तृदारक ॥ ३३२
बाला वासूर्मीर्ष आर्यो देवो भट्टारको नृप । राष्ट्रीयो नृपते श्यालो दुहिता भर्तृदारिका ॥ ३३३
देवी कृताभिषेकान्या भट्टिनी गणिकाज्जुक्ता । नीचाचेटीसखीहृतौ हण्डेहजेहला क्रमात् ॥ ३३४
अब्रह्मण्यमवभ्योक्तौ ज्यायसी तु स्वसात्तिका । भर्तार्यपुत्रो माताम्बा भदन्ता सौगतादय ॥ ३३५
पूज्ये तन्नभवानन्नभवाश्च भगवानपि । पादा भट्टारको देव प्रयोज्या पूज्यनामत ॥ ३३६

इत्याचार्यहेमच इति चितायामभिधानि तामणौ नाममालाया दवकाण्डो द्वितीय ॥ २ ॥

मर्त्य पञ्चजनो भूस्पृक्पुरुष पूरुषो नर । मनुष्यो मानुषो ना पिट् मनुजो मानव पुमान् ॥ ३३७
बाल पाक शिशुर्दिम्भ पोत शाव स्तनधय । पृथुक्राभोत्तानशया क्षीरकण्ठ कुमारक ॥ ३३८
शिशुत्व शैशव बाल्य वयस्थस्तरुणो युवा । तारुण्य यौवैन वृद्ध प्रवया स्थविरो जरन् ॥ ३३९
जरी जीर्णो यातयामो जीनोऽथ प्रिससा जरा । वार्धक स्थाविर् ज्यायान्वर्ष्यान्दशमीत्यपि ॥ ३४०

१ त द्वी इत्यपि २ उत्कण्ठोऽपि ३ ऊहापि ४ रङ्गाजीव, जायाजीव ५ 'कुस'शब्द प्रत्येक भ्रादि
नाम्नेति ६ मारिपोऽपि ७ यौगिकत्वात् स्तनपोऽपि ८ यौगिकत्वात् क्षीरपोऽपि ९ यौवनिकापि

त्रिद्वान्सुवी क्वैविचक्षणलब्धवर्णा ज्ञ प्राप्त्युपकृतिकृष्टयभिरुपधीरा ।

मेधाविकोविदविशारदसूरिदोषज्ञा प्राज्ञपण्डितर्मनीषिपुत्रप्रबुद्धा ॥

३४१

व्यक्तो विपश्चिन्सरयावान्सन्प्रवीणे तु शिक्षित । निष्णातो निपुणो दक्ष कर्महस्तमुखा कृतात ॥
 कुशलश्चतुरोऽभिज्ञविज्ञवैज्ञानिका पटु । छेको विदग्धे प्रौढस्तु प्रगल्भ प्रतिभामुख ॥ ३४२
 कुशाग्रीयमति सूक्ष्मदर्शा तत्काली पुन । प्रत्युत्पन्नमतिर्दूराद्य पश्येद्दीधदर्शसौ ॥ ३४४
 हृदयालु सहृदयश्चिद्रूपोऽप्यथ सस्कृते । व्युत्पन्नप्रहृतक्षुण्णा अन्तर्वाणिस्त शास्त्रवि ॥ ३४५
 वागीशो वाक्पतौ वाग्मी वाचोयुक्तिपटु प्रवाक । समुखो वाक्पूकोऽथ वदो वक्ता वदावद ॥ ३४६
 स्याज्जल्पकस्तु वाचालो वाचाटो बहुगर्ह्यवाक् । यद्वदोऽनुत्तरे दुर्वक्त्रद्वे स्यादधाधर ॥ ३४७
 हीनवादिन्येडमूकानेडमूकौ त्ववाक्श्रुतौ । रवण शब्दनस्तुल्यौ कुपादकुचरौ समौ ॥ ३४८
 लोहलोऽस्फुटवाङ्मूकोऽयागसौम्यस्वरोऽस्वर । वेदिता विदुरो त्रिदुर्वेन्दारुस्त्रभिवादक ॥ ३४९
 आशसुराशसितरि कट्टरस्त्वतिकुत्सित । निराकरिणु क्षिप्रु स्याद्विकासी तु विकस्वर ॥ ३५०
 दुर्मुखे मुखराबद्धमुखौ शल्क प्रियवद । दानशील स वदान्यो उदन्योऽप्यथ बालिश ॥ ३५१
 मूढो मन्दो यथाजातो बालो मातृमुखो जड । मूर्खोऽमेधो विवर्णाज्ञौ वैधेयो मातृशासित ॥ ३५२
 देवानाप्रियजालमौ च दीर्घसूत्रश्चिरक्रिय । मन्द क्रियासु कुण्ठ स्यात्क्रियावान्कर्मसूद्यत ॥ ३५३
 कर्मक्षमोऽलकर्मण कर्मशूरस्तु कर्मठ । कर्मशील कर्म आय शूलिकृत्सीक्षणकर्मकृत् ॥ ३५४
 सिंहसहनन स्वङ्ग स्वतन्त्रो निरवग्रह । यथाकामी स्वरुचिश्च स्वच्छन्द स्यैर्यपाद्युत ॥ ३५५
 यदृच्छा स्वैरिता स्वेच्छा नाथवान्निगृह्यकौ । तन्नायत्तवशावीनच्छन्दवन्त परात्परे ॥ ३५६
 लक्ष्मीवाहलक्ष्मण श्रील इभ्य आढ्यो वनीश्वर । ऋद्वे त्रिभूति सपत्तिलक्ष्मी श्रीऋद्विसपद ॥ ३५७
 दरिद्रो दुविधो दुस्थो दुर्गतो नि स्वकीकटौ । अकिंचनोऽधिपस्त्वीशो नेता परिवृढोऽविभू ॥ ३५८
 पतीन्द्रस्वामिनाथार्थ प्रभुर्भर्तेश्वरो विभु । ईशितेनो नायकश्च नियोज्य परिचारक ॥ ३५९
 डिङ्गर किकरो भृत्यश्चेटो गोप्य पराक्षित । दास प्रेष्य परिस्कन्दो भुजिष्यपरिकर्मिणौ ॥ ३६०
 पराश्र परिपिण्डाद परजात परैधित । भूतके भृतिभुग्वैतनिक कर्मकरोऽपि च ॥ ३६१
 स निर्भृति कर्मकरो भृति स्यान्निष्क्रय पण । कर्मण्या वेता मूल्य निर्वेशो भरण विधा ॥ ३६२
 भर्मण्या भर्म भृत्या च भोगस्तु गणिकाभृति । खलपू स्याद्बहुकरो भारवाहस्तु भारिक ॥ ३६३
 वार्तागहे वैपयिको भारे विवधवीवधौ । काच शिष्य तदालम्बो भारयष्टिर्विहङ्गिका ॥ ३६४
 शूरश्वारभटो वीरो विक्रान्तश्चाथ कातर । दरिद्रश्चकितो भीतो भीरुभीरुकभीलुका ॥ ३६५
 विहस्तव्याकुलौ व्यग्रे कादिशीको भयद्रुते । उत्पिञ्जलसमुत्पिञ्जपिञ्जलाभुशमाकुले ॥ ३६६
 महेच्छे तूद्वटोदारोदात्तोदीर्णमहाशया । महामना महात्मा च कृपणस्तु मितपच ॥ ३६७
 कीनाशस्तद्वनशुद्ररुदर्यदृढमुष्टय । किपचानो दयालुस्तु कृपालु करुणापर ॥ ३६८
 सूरतोऽथ दया शूक कारुण्य करुणा घणा । कृपानुकम्पानुक्रोशो हिंसे शरावधातुकौ ॥ ३६९

१ कवितापि २ यौगिकत्वात् धीमान्, मतिमान्, इत्यादय ३ तेन कृतकर्मा, कृतहस्त, कृतमुख, यौगिकत्वात् कृतकृत्य, कृताथ, कृती च ४ कट्टर इत्यथे ५ यथोद्वतोऽपि ६ तेन परतन्त्र, पराश्रित, परवश, पराधीन, परच्छद, परवान् ७ श्रीमान् इत्यपि

व्यापादन विशरण प्रमथ प्रमापण निग्रन्थन प्रमथन कदन निवर्हणम् ।	
निस्दन विशसन क्षणन परासन प्रोज्जासन प्रशमन प्रनिधान वध ॥	३७०
प्रवासनोद्वासनघातनिर्वासनानि सज्जतिनिशुम्भहिंसा ।	
निर्वापणालम्भनिसूदनानि निर्यातनोन्मन्थसमापनानि ॥	३७१
अपासन वजनमारपिञ्जा निष्कारणाक्राधविशरणानि ।	
स्यु कर्तने कल्पनवर्धने च च्छेदश्च घातोद्यत आततापी ॥	३७२
सशीर्षच्छेदिक शीर्षच्छेद्यो यो वयमर्हति । प्रमीत उपसपन्न परेतप्रेतसंस्थिता ॥	३७३
नामालेख्ययश शैबो व्यापन्नोऽपगतो मृत । परासुस्तदहे दान तदर्थमूर्ध्वदेहिकम् ॥	३७४
मृतस्नानमपस्नान निग्राप पितृतर्पणम् । चित्तिचित्ताचितास्तुल्या ऋजुस्तु प्राञ्जलोऽञ्जस ॥	३७५
दक्षिणे सर्गलोदारौ शैठस्तु निकृतोऽनृजु । क्रूरे नृशसनिस्त्रिशपापा धूतस्तु वध्वक ॥	३७६
व्यसक कुहको दाण्डाजिनिको मायिजालिकौ । माया तु शठता शाठ्य कुसृतिर्निष्कृतिश्च सा ॥	३७७
रूपट कैतव दम्भ कूट छद्मोपेधिद्वलम् । व्यपदेशो मिष लक्ष निभ व्याजोऽथ कुक्कुटि ॥	३७८
कुहना दम्भचर्या च उन्नत तु प्रतारणम् । व्यलीकृतिसाधन साधौ सभ्यार्यसज्जता ॥	३७९
दोषैकद्वकपुरोभागी कर्णेजपस्तु दुर्जन । पिशुन मूचको नीचो द्विजिह्वो मत्सरी खल ॥	३८०
व्यसनार्तस्तूपरक्तश्चोरेस्तु प्रतिरोधक । दस्यु पाटञ्जर स्तेनस्तस्कर पारिपन्थिक ॥	३८१
परिमोषिपरास्कन्द्यैकागारिकमलिम्लुचा । य पश्यतो हरेदर्थं स चौर पश्यतो हर ॥	३८२
चौर्य तु चौरिका स्तेय लोपत्र त्वपहृत धनम् । यज्ञविष्यो दैवपरोऽथालस्य शीतकोऽलस ॥	३८३
मन्दस्तुन्दपरिमृजोऽनुष्णो दक्षस्तु पेशल । पटूष्णोष्णकसूथानचतुराश्चाथ तत्पर ॥	३८४
आसक्त प्रवण प्रह्व प्रसितश्च परायण । दातोदार स्थूललक्षो दानशौण्डो बहुप्रदे ॥	३८५
दानमुत्सर्जन त्याग प्रदेशनविसर्जने । त्रिहापित त्रितरण स्पर्शन प्रतिपादनम् ॥	३८६
विश्राणन निर्वपणमपजर्जनमहति । अर्थव्ययज्ञ सुकलो याचकस्तु वनीपक ॥	३८७
मार्गणोऽर्थी याचनकस्तर्कुकोऽथार्थनैषणा । अर्दना प्रणयो याच्य याचनाध्येषणा सनि ॥	३८८
उत्पतिष्णस्तूत्पतितालकरिष्णुश्च मण्डन । भविष्णुर्भजिता भूष्णु समौ र्जतिष्णुर्जनौ ॥	३८९
विस्तृत्वरो विस्तृमर प्रसारी च विसारिणो । लज्जाशीलोऽपत्रपिष्णु सहिष्णु क्षमिता क्षमी ॥	३९०
तितिक्षु सहन क्षन्ता तितिक्षा सहन क्षमा । ईर्ष्यालु कुहनोक्षान्तिरीर्ष्या क्रोधी तु रोषण ॥	३९१
अमर्षण क्रोधेनश्च चण्डस्त्वयन्तकोपन । बुभुक्षित स्यात्क्षुधितो जिघत्सुरशनायित ॥	३९२
बुभुक्षायामशनाया जिघत्सा रोचको रुचि । पिपासुस्तृपितस्तृष्णकतृष्णा तर्षाऽपलासिका ॥	३९३
पिपासा तृट्ठुषोदन्या धीति पानेऽथ शोषणम् । रसादान भक्षकस्तु घस्मरोऽद्यर आशिता ॥	३९४
भक्तमन्नं कूरमन्थो भित्सा दीदिविरोदन । अशन जीवनक च याजो वाज प्रसादनम् ॥	३९५
भित्सटा दग्धिका सर्वरसाग्र्य मण्डमन्न तु । दधिजे मस्तु भक्तोत्थे नि स्नावाचाममासरा ॥	३९६
श्राणाविलेपी तरला यवागूरुष्णिकापि च । नूप स्यात्प्रहित सूदो व्यञ्जन तु घृतादिकम् ॥	३९७
तुल्यौ तिलाग्रे कसरत्रिसराग्र्य पिष्टक । पूषोऽपूप पूलिका तु पोलिकापौलिपूषिका ॥	३९८

१ 'शेष'शब्दो नामादिभि प्रत्येकमर्थेति २ औषधदेहिकमपि ३ शण्ड ४ उपधापि ५ चौरोऽपि ६ पत्रचोरोऽपि ७ स्तैयमपि ८ क्षान्तिरित्यपि ९ कोपनोऽपि १० आशितोऽपि ११ विलेय्यापि

पूपलाथेपत्पक्के स्युरभ्युपाभ्योषपौलय । निष्ठान तु तेमन स्यात्करम्भो दधिसस्तव ॥	३९९
घृतपूरो घृतवर पिष्टपूरश्च घातिरु । चमसी पिष्टवर्ति स्याद्द्वटकस्त्ववसेकिम् ॥	४००
भृष्टा यवा पुन रीना वानाचूर्ण तु सस्तव । घृथकश्चिपुटस्तुत्यौ लाजा स्यु पुरक्षता ॥	४०१
गोधूमचूर्णे समिता यवक्षोदे तु चिक्रस । गुड इधुरस काथ शर्करा तु सितोपला ॥	४०२
सिता च मधुधूलिस्तु खण्डस्तद्विक्रति पुन । मत्स्यण्डी फाणित चापि रसालाया तु मर्जिता ॥	४०३
शिखरिण्यथ यूर्युषो रसो दुग्धं तु सोमजम् । गोरस क्षीरमूधस्य स्तन्य पुसजन पय ॥	४०४
पयस्य घृतद यदि पेयैषोऽभिनव पय । उभे क्षीरस्य विकृती किलाटी कूर्चिकापि च ॥	४०५
पायस परमान्न च क्षीरेयीक्षीरज दधि । गोरसश्च तदघन द्रव्य पञ्चलमित्यपि ॥	४०६
घृत हविष्यमाज्य च हविराधारसर्पिणी । ह्योगोदोहोद्भव हैयगवीन शरज पुन ॥	४०७
दधिसार तक्रसारं नवनीत नवोद्धृतम् । दण्डाहते कालसेयघोलारिष्टानि गोरस ॥	४०८
रसायनमथार्धाम्बूदश्चिच्छेत् समोदकम् । तक्र पुन पादजलं मथित वारिवर्जितम् ॥	४०९
मार्पिष्क दाविक सर्पिर्देविभ्या सस्कृत क्रमात् । लग्णोदकाभ्यानुदकलायणिकमुदश्चिति ॥	४१०
औदश्चितमौदश्चित्क लग्णे स्यात्तु लावणम् । पैठरोख्ये उखासिक्के प्रयस्त तु सुसस्कृतम् ॥	४११
पक्के राद्व च सिद्ध च भृष्ट पक्क विनाम्बुना । भृष्टामिष भट्टिः स्याद्भूतिर्भूटक च तत् ॥	४१२
शूल्य शूलाकृतं मास निष्काथो रसक समौ । प्रणीतमुपसपन्न स्निग्धे मसृणचिक्कणे ॥	४१३
पिच्छिल तु विजिर्विल विज्जल पिजल च तत् । भावित तु वासित स्यात्तुल्ये समृष्टशोधिते ॥	४१४
काञ्चिक काञ्चिक धान्याम्लारनाले तुषोदकम् । कुलमापामिषुतायन्ति सोमशुक्तानि कुञ्जलम् ॥	४१५
चुक्र वातुघ्नमुन्नाह रक्षोघ्न कुण्डगोलकम् । महारस सुवीराम्ल सौवीर अक्षण पुन ॥	४१६
तैल स्नेहोऽभ्यञ्जन च वेषवार उपस्कर । स्यात्तिन्तिडीक तु चुक्र वृक्षाम्ल चाम्लपेतसे ॥	४१७
हरिद्रा काश्चनी पीता निशाख्या वरवर्णिनी । क्षव क्षुताभिजनतो राजिका राजसर्पप ॥	४१८
आसुरी कृष्णिका चासौ कुस्तुम्बुरु तु धान्यकम् । वन्या धन्याक धान्याक मरीच कृष्णमूषणम् ॥	४१९
कोलक वेहज धार्मपत्तन यवनप्रियम् । शुण्ठी महौषधी त्रिश्वा नागरं विश्वभेषजम् ॥	४२०
वैदेही पिप्पली कृष्णोपकुल्या मागवी कणा । तन्मूल ग्रन्थिक सर्वग्रन्थिक चटकाशिर ॥	४२१
त्रिकटु त्र्युपण व्योषमजाजी जीरक कणा । सहस्रवेधि वाह्णीक जतुक हिङ्गु रामठम् ॥	४२२

न्याद स्वदन रादनमशन निघसो वल्भनमभ्यवहार ।

जग्विर्जक्षणभक्षणलेहा प्रत्यवसान घसिराहार ॥

प्लानावष्वाणविष्वाणा भोजन जेमेतादने । चर्षण चूर्णन दन्तैर्जिह्वास्वादस्तु लेहनम् ॥	४२३
कल्पवर्त प्रातराश सर्पिस्तु सहभोजनम् । प्रासो गुडेरक पिण्डो गडोल कवको गुड ॥	४२४
गण्डोल कवलस्तृप्ते त्वाप्रातसुहिताशिता । वृप्ति सौह्रियमाप्राणमथ भुक्तसमुज्जिते ॥	४२५
फेला पिण्डोलिफेली च स्वोदरपूरके पुन । कुक्षिभरिरात्मभरिदरभरिरागथ ॥	४२६
आद्यून स्यादौदरिको विजिगीषाविर्जिते । उदरपिशाच सर्पान्नीन सर्वाभक्षक ॥	४२७
शाष्कुल पिशिताशुन्मदिष्णुस्तन्मादसयुत । गृध्रस्तु गर्धनस्तृष्णगिलसुलब्धोऽभिलाषुक ॥	४२८

१ मर्जितापि २ पीयूषमित्यपि ३ चिक्कणमपि ४ विजिपिलमित्यपि ५ जमनम्, जवन च
६ आग्राणोऽपि

लोलुपो लोलुभो लोभस्तृष्णा लिप्सा वश स्पृहा । काङ्क्षाशसागर्ववाञ्छाशेच्छेहातृष्मनोरथा ॥ ४३० ॥
 कामोऽभिलाषोऽभिध्या तु परस्वेहोद्वत पुन । अविनीतो विनीतस्तु निभृत प्रश्नितोऽपि च ॥ ४३१ ॥
 विवेये विनयस्थ स्यादाश्रवो वचनेस्थित । वश्य प्रणयो धृष्टस्तु वियातो धृष्णवृष्णजौ ॥ ४३२ ॥
 वीक्षापन्नो विलक्षोऽथाधृष्टे शालीनशारदौ । शुभयु शुभसयुक्त स्यादहयुरहकृत ॥ ४३३ ॥
 कामुक कमिता कम्प्रोऽनुक कामयिताभिक । कामन कमरोऽभीक पञ्चभद्रस्तु विप्रुत ॥ ४३४ ॥
 व्यसनी हर्षमाणस्तु प्रमना हृष्टमानस । विरुर्वाणो विचेतास्तु दूरन्तर्निपरो मना ॥ ४३५ ॥
 मत्ते शौण्डोत्कटक्षीबा उत्कस्तुत्सुक उन्मना । उत्कण्ठितोऽभिज्ञस्ते तु वाच्यक्षारितदषिता ॥ ४३६ ॥
 गुणै प्रतीते लाहतलक्षण कृतलक्षण । निर्लक्षणस्तु पाण्डुरपृष्ठ सक्कुकोऽस्थिरे ॥ ४३७ ॥
 तूष्णीशीलस्तु तूष्णीको यियशोर्निष्टदुष्टधी । बद्धो निगडितो नद्ध कीलितो यन्नित सित ॥ ४३८ ॥
 सदानित सयतश्च स्यादुद्दान तु बन्धनम् । मनोहत प्रतिहत प्रतिबद्धो हतश्च स ॥ ४३९ ॥
 प्रतिक्षितोऽधिक्षितोऽपक्रष्टनिष्कासितौ समौ । आत्तगन्धेऽभिभूतोऽपध्वस्ते न्यकृतधिकृतौ ॥ ४४० ॥
 निकृतस्तु विप्रकृतो न्यक्कारस्तु तिरस्कृत्या । परिभावो विप्रकार परापर्यभितो भव ॥ ४४१ ॥
 अत्याकारो विकारश्च विप्रलब्धस्तु वञ्चित । स्वप्रकश्यालुर्निद्रालुघूर्णिते प्रचलायित ॥ ४४२ ॥
 निद्राण शयित सुप्तो जागरूकस्तु जागरी । जागर्या स्याज्जागरण जागरा जागरोऽपि च ॥ ४४३ ॥
 विष्वगश्चति विष्वद्यङ्देवद्यङ्देवमश्चति । सहाश्चति तु सध्यङ् स्यात्तिर्यङ् पुनस्तिरोऽश्चति ॥ ४४४ ॥
 सश्यालु सशयिता गृह्यालुर्गृहीतरि । पतयालु पातुक स्यात्समौ रोचिष्णुरोचौ ॥ ४४५ ॥
 दक्षिणार्हस्तु दक्षिण्यो दनिणीयोऽय दण्डित । दापित साधितोऽर्च्यस्तु प्रतीक्ष्य पूजितोऽर्हत् ॥ ४४६ ॥
 नमस्यतो नमसितापचितावञ्चितोऽर्चित । पूजार्हणासपर्यार्चा उपहारबली समौ ॥ ४४७ ॥
 विक्रुपो विह्वल स्थूल पीवा पीनश्च पीनर । चक्षुष्य सुभगो द्वेष्योऽक्षिगतोऽथासलो बली ॥ ४४८ ॥
 निदग्धो मासलश्चोपचिताऽय तुर्बल कृश । क्षाम क्षीणस्तनुश्छातस्तलिनामासपेलवा ॥ ४४९ ॥
 पिचिण्डलो पृहत्कुक्षिस्तुन्दितुन्दिकुतुन्दिला । उदर्युदरिले पित्रिस्त्रिस्त्रिमा आसिके ॥ ४५० ॥
 नतनासिकेऽपनाटोऽवटीटोऽवभ्रटोऽपि च । खरणास्तु खरणसो न भुद्र भुद्रनामिक ॥ ४५१ ॥
 खुरणा स्यात्खुरणस उन्नसस्तप्रनासिक । पङ्गु श्रोण खलतिस्तु खलपाट पेन्द्रलुप्तिक ॥ ४५२ ॥
 शिपिविष्टो बभ्रुरथ काण कान एकदृक् । पृश्निरल्पतनौ कुञ्जे गडुल कुरुरे कुणि ॥ ४५३ ॥
 निरपर खट्वन खर्व खर्वशाखश्च यामन । अरुण एडो बविरो दुश्चमा तु द्विपन्न ॥ ४५४ ॥
 वण्डश्च शिपिविष्टश्च खोडखोरौ तु खञ्जके । त्रिकलाङ्गस्तु पोगण्ड ऊर्ध्वजुरु र्जजानुक ॥ ४५५ ॥
 ऊर्ध्वजश्चाप्यथ प्रजुप्रज्ञौ विरलजानुके । सजुसज्ञौ युतजातौ बलितो बलिन समौ ॥ ४५६ ॥
 उदग्रानन्दन्तुर स्यात्प्रलम्बाण्डस्तु मुष्कर । अन्धो गताक्ष उत्पश्य उन्मुखोऽधोमुखस्त्वग्राह ॥ ४५७ ॥
 मुण्डस्तु मुण्डित केशी केशय केशिकोऽपि च । बलिर केरुरो वृद्धनाभौ तुण्डिलतुण्डिभौ ॥ ४५८ ॥
 आमयाव्यपटुर्गर्लानो ग्लास्तुर्निकृत आतुर । व्याधितोऽभ्यमितोऽभ्यान्तो दद्गुरोगी तु दद्गुण ॥ ४५९ ॥
 पौमन कन्धुरस्तुल्यौ सातिसारोऽतिसारग्री । वातग्री वातरोगी स्याच्छ्लेष्मल श्लेष्मण कफी ॥ ४६० ॥

१ ईहोऽपि २ मनोगवी च ३ कमनोऽपि ४ तन दुर्भना, अतमना, विमना ५ आक्षारितोऽपि
 ६ अनिष्टा दुष्टा च धीर्यस्य ७ तेन पराभव, परिभव, अभिभव ८ जागरितोऽपि ९ साशयिकोऽपि
 १० अपचायितोऽपि ११ खलतोऽपि १२ युजोऽपि १३ रोगितोऽपि १४ 'पामर' इत्येके

क्लिन्ननेत्रे चिल्लचुल्लौ पिङ्गोऽथाशोयुगशोस । मूर्छिते मूर्तमूर्छालौ सिध्मलस्तु किलासिनि ॥ ४६१
 पित्त मायु कफ श्लेष्मा बलाश स्नेहभू खट । रोगो रुजा रुगातङ्को मान्य व्याधिरपाटनम् ॥ ४६२
 आम आमय आरुह्यमुपतापो गद समा । क्षय शोषो राजयक्ष्मा यक्ष्माथ क्षुक्षुत क्षय ॥ ४६३
 कासस्तु क्षयथु पैमा खस कच्छूर्विचर्चिका । कण्डू कण्डूयन खर्जू कण्डूयाथ क्षत व्रण ॥ ४६४
 अरुरीर्मे क्षणतुश्च रुढव्रणपद किण । श्लीपद पादवलमीक पौदस्फोटो विपादिका ॥ ४६५
 स्फोटक पिङ्गो गण्ड पृष्ठग्रन्थि पुनर्गडु । श्वित्र स्यात्पाण्डुर कुष्ठ केशघ्न विन्द्रलुप्तकम् ॥ ४६६
 सिध्म किलास लक्ष्णस्य सिध्म कोठस्तु मैण्डलम् । गलगण्डे गण्डमाला रोहिणी तु गलाङ्कुर ॥ ४६७
 हिका हेका च हल्लास प्रतिश्यायस्तु पीतस । शोथस्तु श्वयथु शोफे दुर्नामाशो गुदाङ्कुर ॥ ४६८
 छर्दे प्रच्छर्दिका छर्दिर्मेथुर्मेन वमि । गुल्मे स्यादुदरग्रन्थिरुदातर्तो गुदग्रह ॥ ४६९
 गतिर्नाडीव्रणे वृद्धि कुरुण्डश्चाण्डवर्णे । अश्मरी स्यान्मूत्रकृच्छ्रे प्रमेहो बह्ममूत्रता ॥ ४७०
 अनाहस्तु निबन्ध स्याद्ब्रह्मणी रुक्प्रवाहिका । व्याधिप्रभेदा विद्वधिभगदरज्वरादय ॥ ४७१
 दोषज्ञस्तु भिषग्वेद्य आयुर्वेदी चिकित्सक । रोगहार्यगदकारो भेषज तन्मौषधम् ॥ ४७२
 भेषज्यमगदो जायुश्चिकित्सा रुक्प्रतिक्रिया । उपचर्योपचारौ च लङ्घा लपतर्पणम् ॥ ४७३
 जाङ्गलिको विषभिषक्स्वास्थ्यं वार्तमनामयम् । सद्यारोग्ये पटलाघवार्तकल्यास्तु तीरुजि ॥ ४७४
 कुसुल्या विभवान्वेषी पार्श्वक शधिजीविक । सत्कल्याणकृता कन्या यो ददाति स कूकुद ॥ ४७५
 चपलश्चिकुरो नीली रागस्तु सिंहरसौहृद । ततो हरिद्रागोऽयं साद्रस्त्रिग्वस्तु मेदुर ॥ ४७६
 मेहेनर्दा मेहेश्च पिण्डीशूरोऽस्तिमान्वनी । स्वस्थानस्थ परद्वेषी गोष्ठश्चोऽथापदि स्थित ॥ ४७७
 आपन्नोऽथापद्विपत्तिर्त्रिपत्तिश्च वस्तु वत्सल । उपाध्यभ्यागारिकौ तु कुटुम्बव्याघ्रते नरि ॥ ४७८
 जेयातृकस्तु दीर्घायुस्त्रासदायी तु शङ्कुर । अभिपन्न शरणार्थी कारणिक परीक्षक ॥ ४७९
 सममुक्तस्तु परदो प्रातीना सत्रजीविता । सभ्या सदस्या पार्श्व्या सभास्तारा सभासद ॥ ४८०
 सामाजिका सभा ससत्समाज परिपत्सद । पर्वत्समज्यागोष्ठ्यास्या आस्थान समितिर्घटा ॥ ४८१
 सान्त्सरो ज्यौतिषिको मोहूर्तिको निमित्तवित् । वैजृगुणकादेशिज्ञानिकार्तान्तिका अपि ॥ ४८२
 विप्रश्चिक्षेपणिकौ च सैद्धान्तिकस्तु तात्रिक । लेखकेऽक्षरपूरा स्युश्चणजीतृचक्षव ॥ ४८३
 वार्णिको लिपिकरश्चाक्षरन्यासे लिपिलिखि । मणिवान मणिकूपी मलिनाम्बु भेषिर्मसि ॥ ४८४
 कुलिकस्तु कुलश्रेष्ठी सभिको गूतकारक । कितयो गूतकदूर्तोऽक्षवूर्तश्चाक्षदेविनि ॥ ४८५
 दुरोदर कैतय स्याद्द्यूतमत्तवती पण । पाशक पासकोऽक्षश्च देवनस्तत्पणो गलह ॥ ४८६
 अष्टापद शैरिफलं शार शारिश्च खेलनी । परिणायस्तु शारीणा तथा स्यात्समन्तत ॥ ४८७
 समाह्वय प्राणिचूत व्यालप्राह्याहितुण्डिक । स्यान्मनोजयसस्तातुल्य शास्ता तु देशक ॥ ४८८
 सुकृती पुण्यवान्धन्यो मित्रयुमित्रयत्सल । क्षेमकरोऽरिष्टताति शिवताति शिवकर ॥ ४८९
 श्रद्धालुरास्तिक श्राद्धो नास्तिकस्तद्विपर्यये । वैरङ्गिको विरागाहो वीतदम्भस्वरुक्कन ॥ ४९०
 प्रणाय्योऽसमतोन्वेष्टानुपद्यथ सह क्षम । शक्त प्रभूष्णभूतात्तस्त्वापिष्ट शिथिल श्लथ ॥ ४९१

१ नात आब तश्च २ विस्कोटापि ३ मण्डलकमपि ४ आक्षपटलिकोऽपि ५ पारिपत्या अपि ६ मौ
 हर्ताऽपि ७ नैमित्त नैमित्तिकावपि ८ मनोरमाया तु 'बुद्ध' उकारद्वयान्' इत्युक्तम् ९ लिखिकरोऽपि
 १० मणी, मसी ११ शारिफलकोऽपि

सवाहकोऽङ्गमर्दं स्यान्नष्टबीजरस्तु निष्कल । आसीन उपविष्ट स्यादूर्ध्व ऊर्ध्वदम स्थित ॥ ४९२
 अध्वनीनोऽध्वगोऽध्वन्य पान्थ पथिकदेशिकौ । प्रवासी तद्गणो हारि पाथेय शम्बल समे ॥ ४९३
 जङ्घालोऽतिजवो जङ्घाकरिको जाङ्घिको जवी । जवनस्वरिते वेगे रयो रहस्तर स्यद ॥ ४९४
 जवो वाज प्रसरश्च मन्दगामी तु मन्दर । कामगाम्यनुगामीनोऽत्यन्तीनोऽत्यन्तगामिनि ॥ ४९५
 सहायोऽभिचरोऽनोश्च जीविगामिचरप्लवा । सेवकोऽथ सेवा भक्ति परिचर्या प्रसादना ॥ ४९६
 शुश्रूषाराधनोपास्तिवरिवस्यापरीष्टय । उपचार पदातिस्तु पत्ति पद पदातिक ॥ ४९७
 पादातिक पादचारी पदाजिपदिकापि । सूर पुरोऽग्रतोऽग्रेभ्य पुरस्तो गमगामिगा ॥ ४९८
 प्रष्टोऽथावेशिकागन्तु प्रष्टुणोऽभ्यागतोऽतिथि । प्राघूर्णिके धात्रेशिक्रमातिथ्य चातिथेय्यपि ॥ ४९९
 सूर्योदस्तु स सप्राप्तो य सूर्येऽस्त गते तिथि । पादार्थ पाद्यमघार्थमर्थ वार्थ गोरवम् ॥ ५००
 अभ्युत्थान व्ययक्रस्तु स्यान्मर्मस्पृगरुतुद । ग्रामेयके तु ग्रामीणग्राम्यौ लोको जन प्रजा ॥ ५०१
 स्यादामुष्यायणोऽमुष्यपुत्र प्रग्यातवमृक । कुल्य कुलीनोऽभिजात कौलेयक्रमहाकुलौ ॥ ५०२
 जालो गोत्र तु सतानोऽन्ववायोऽभिजन कुलम् । अन्वयो जनन वश स्त्री नारी वनिता वधू ५०३
 वशा सीमन्तिनी वामा वर्णिनी महिलाबला । योषा योषिद्विशेषास्तु कान्ता भीरुर्नतम्बिनी ५०४
 प्रमदा सुन्दरी रामा रमणी ललनाङ्गना । स्वगुणोपमानेन मनोज्ञादिपदेन च ॥ ५०५
 विशेषिताङ्गकर्मा स्त्री यथा तरललोचना । अलसक्षणा मृगाक्षी मत्तेभगमनार्प च ॥ ५०६
 वामाक्षी सुस्मितास्या स्व मानलीलास्मरादय । लीला विलासो विच्छिन्नित्तार्क्यवोक किलकिञ्चितम् ॥
 मोहयित कुट्टमिन ललित विहृत तथा । विभ्रमश्चेत्यलकारा स्त्रीणा स्वाभाविका दश ॥ ५०८
 प्रागल्भ्यौदार्यमाधुर्यशोभाधीरत्वकान्तय । दीप्तिश्चायलजा भागहात्रहेलास्त्रयोऽङ्गजा ॥ ५०९
 सा कोपना भामिनी स्याच्छेका मत्ता च वाणिनी । कन्या कनी कुमारी च गौरी तु नम्रिकारजा ॥
 मध्यमा तु दृष्टरजास्तरुणी युत्रैतिश्चरी । तलुनी दिक्करी वर्या पतिवरा स्वयंवरा ॥ ५११
 सुवासिनी वधूटी स्याच्चिरिष्ठ्यथ सधर्मिणी । पत्नी सहचरी पाणिगृहीती गृहिणी गृहा ॥ ५१२
 दारा क्षेत्र वधूर्भार्या जनी जाया परिग्रह । द्वितीयोढा कलत्र च पुग्री तु कुटुम्बिनी ॥ ५१३
 प्रजापती भ्रातुर्जाया सूनो स्नुषा जनी वधू । भ्रातृवर्गस्य या जाया यातवस्ताः परस्परम् ॥ ५१४
 वीरपत्नी वीरभार्या कुलस्त्री कुलबालिका । प्रेयसी दयिता कान्ता प्राणेशा वल्लभा प्रिया ॥ ५१५
 हृदयेशा प्राणसमा प्रेष्ठा प्रेणयणी च सा । प्रेयस्याद्या पुंसि पत्नौ भर्ता सेक्ता पतिर्वर ॥ ५१६
 त्रिवोढा रमणो भोक्ता रुच्यो वरयिता धव । जन्यास्तु तस्य सुहृदो विवाह पाणिपीडनम् ॥ ५१७
 पाणिग्रहणमुष्ठाह उषाद्यामयमावपि । दारमर्म परिणयो जामाता तुहितु पति ॥ ५१८
 उपपतिस्तु जार स्यादृजङ्गो गणिकापति । जम्पती दम्पती भार्यापती जायापती रामा ॥ ५१९
 यौतक युतयोर्देय सुदायो हरण च तत् । क्रताभिषेका महिषी भोगिन्योऽन्या नृपस्त्रिय ॥ ५२०
 सैरघ्री यान्यवेष्टमस्था स्वतन्त्रा शिल्पजीविनी । असिम्नयन्त पुर प्रेष्या दूतीसचारिके समे ॥ ५२१

१ जाङ्घाकरोऽपि २ जी यादयोऽनो परे ज्ञेया ३ जगुगोऽपि ४ पयषणापि ५ पुरआदिभ्य पर
 सरो ज्ञेय ६ 'पुरस' इत्यस्मात्परे गमादयो बोध्या ७ आतिथ्यमपि ८ अभिशोऽपि ९ महेलापि १० यो
 वितापि ११ 'युवती' इत्यपि १२ 'चरिणी' इत्यपि १३ वधूटीत्यपि १४ प्रेमवत्यपि १५ उपात्तु परो
 याम यमशब्दौ

प्राज्ञी प्रज्ञा प्रजानन्त्या प्राज्ञा तु प्रज्ञयान्विता । स्यादाभीरी महाशूद्री जातिपुयोगयो समे ॥ ५२२
 पुयुज्याचार्याचार्यानी मातुलानी तु मातुली । उपाध्यायान्युपाध्यायी क्षत्रिय्यार्या च शूद्र्यपि ॥ ५२३
 स्वत आचार्या शूद्रा च क्षत्रियाक्षत्रियाण्यपि । उपाध्याग्युपाध्याया स्यादर्यार्याण्यौ पुन समे ॥ ५२४
 दिधिषूस्तु पुनर्भूद्विरूढास्या दिधिषू पति । स तु द्विजोऽग्नेदिधिषुर्यस्य स्यात्सेव गेहिनी ॥ ५२५
 ज्येष्ठेऽनूढे परिवेत्तानुजो दारपरिमही । तस्य ज्येष्ठ परिवित्तिर्जाया तु परिवेदिनी ॥ ५२६
 वृषस्थन्ती कामुकी स्यादिच्छायुक्ता तु कामुका । कृतसापत्निकाध्यूढाधिनिन्नाथ पतिव्रता ॥ ५२७
 एकपत्नी सुचरित्रा साध्वी सत्यसतीखरी । पुश्रली चषणी बन्धक्यत्रिनीता च पाशुला ॥ ५२८
 सैरिणी कुलटा याति या प्रिय साभिसारिका । वयम्यालि सखी सत्रीच्यशिश्वी तु शिशु त्रिना ॥ ५२९
 पतिव्रती जीवत्पतिर्निश्चिता विवरा सम । निर्वीरा निष्पतिसुता जीवत्तोका तु जावसू ॥ ५३०
 नश्यत्प्रसूतिका नन्दु सशमभुर्वरमालिनी । कालायिनी त्वर्धवृद्धा काषायसनाम्बा ॥ ५३१
 भ्रवणा भिक्षुकी मुण्डा पोटा तु स्त्रीनूलक्षणा । साधारणस्त्री गणिका वश्या पण्यगणाङ्गना ॥ ५३२
 भुजिष्या लक्षिका रूपाजीवा वाग्वध पुन । सा वारसुरयाथ चुन्दी कुट्टनी शम्भली समा ॥ ५३३
 पोटा वोटा च चेटी च दासी च कुट्टहारिका । तैमा तु कोटवी वृद्धा पलिङ्गगथ रजस्वला ॥ ३४
 पुष्पवल्गविरात्रेयी स्त्रीधर्मिणी मलिन्यवी । उदक्या ऋतुमती च पुष्पहीना तु तिष्कला ॥ ५३५
 राका तु सरजा कन्या स्त्रीधर्म पुष्पमार्तम् । रजस्तकालस्तु ऋतु सुरत मोह रतम् ॥ ५३६
 सवेशन सप्रयोग सभोगश्च रहो रति । ग्राम्यवर्मो निधुन कामकेलि पशुक्रिया ॥ ५३७
 व्यवायो मैथुन स्त्रीपुसोर्द्ध मिथुन च तत् । अन्तर्व्रती गर्विणी स्याद्गर्भवत्पुदरिण्यपि ॥ ५३८
 आपन्नसत्त्वा गुर्वी च भ्रद्वालुदोहदान्विता । विजाता च प्रजाता च जातापत्या प्रसूतिका ॥ ५३९
 गर्भस्तु गरभो भ्रूणो दोहदलक्षण च स । गर्भाशयो जरायूत्वे कललोत्वे पुन समे ॥ ५४०
 दोहद दोहृत श्रद्धा लालसा सूतिमासितु । वैजननो विजान प्रसरो तन्दन पुा ॥ ५४१
 उद्वहोऽङ्गात्मर्ज सूनुस्तनया दारक सुत । पुत्रे दुहितरि स्त्रीत्वे तोकापत्यप्रसूतय ॥ ५४२
 तुक्प्रजोभयोर्भ्रात्रीयो भ्रातृव्यो भ्रातृगत्मजे । स्वस्त्रीयो भागिनयश्च जामेय कुतपश्च स ॥ ५४३
 नप्ता पौत्र पुत्रपुत्रो दौहित्रो दुहितु सुत । प्रतिनप्ता प्रपौन स्यात्तत्पुत्रस्तु परम्पर ॥ ५४४
 पैतृष्वसेय स्यात्पैतृष्वस्त्रीयश्च पितृष्वसु । मातृष्वस्त्रायस्तुग्मातृष्वसुर्मातृष्वसेयवत् ॥ ५४५
 त्रिमातृजो त्रैमात्रेयो द्वैमातुरो द्विमातृज । सत्यास्तु तनये सामातृग्वद्भ्रातृमातुर ॥ ५४६
 सौभागिनेयकानीनौ सुभगाकन्ययो सुतौ । पौनर्भातपारस्त्रैण्यौ पुनर्भूपरस्त्रियो ॥ ५४७
 दास्या दासेरदासेयौ नाटेरस्तु गटीसुत । बन्धुला बान्धकिनेय कौलटेरोऽसतीसुत ॥ ५४८
 स तु कौलटिनेय स्याद्यो भिक्षुकसतीसुत । द्वावप्येतौ कौलटेयौ क्षेत्रजो देवरादिज ॥ ५४९
 स्वजाते त्वोरसोरस्यौ मृते भर्तरि जारज । गोलकोऽथामृते कुण्डे भ्राता तु स्यात्सहोदर ॥ ५५०
 समानोदर्यसादर्यसगभसहजा अपि । सोदरश्च स तु ज्येष्ठ स्यात्पित्र्य पूर्वजोऽग्रज ॥ ५५१
 जघन्यजे यविष्ठ स्यात्कनिष्ठोऽवरजोऽनुज । स यवीयान्कनीयाश्च पितृव्यश्यालमातुला ॥ ५५२
 पितु पत्न्याश्च मातुश्च भ्रातरो देवदेवगौ । देवा चावरजे पत्युर्जामिस्तु भगिनी स्वसा ॥ ५५३

१ अवीरापि २ अङ्गनाशब्दस्य पण्येनाप्यवय ३ नभिकापि ४ कुसुममपि ५ पशुधर्मापि ६ ज
 शब्दस्याङ्गेनाप्यवय ७ नाट्योऽपि ८ अग्रिमाऽपि

ननान्दा तु स्वसा पत्युर्ननन्दा नन्दिनीत्यपि । पत्न्यास्तु भगिनी ज्येष्ठा ज्येष्ठश्वश्रू कुलीचसा ५५४
 कनिष्ठा श्यालिका हाली यन्नणीकेलिकुशिका । केलिर्द्रव परीहास क्रीडा लीला च नर्म च ५५५
 देवन कूर्दन खेला ललन वर्करोऽपि च । वप्ता च जनकस्तातो बीजी जनयिता पिता ॥ ५५६
 पितामहस्तस्य पिता तत्पिता प्रपितामह । मातुर्मातामहाद्येव माताम्बा जननी प्रसू ॥ ५५७
 सवित्री जनयित्री च कृमिला तु बहुप्रसू । वात्री तु स्यादुपमाता वीरमाता तु वीरसू ॥ ५५८
 श्वश्रूमाता पतिपत्न्यो श्वशुरस्तु तयो पिता । पितरस्तु पितुर्वश्या मातुर्मातामहा कुले ॥ ५५९
 पितरौ मातापितरौ मातरपितरौ पिता च माता च । श्वश्रूश्वशुरौ श्वशुरौ पुत्रौ पुत्रश्च दुहिता च ५६०
 भ्राता च भगिनी चापि भ्रातरावथ बान्धव । स्त्रो ज्ञाति स्वजनो बन्धु सगोत्रश्च निज पुन ॥ ५६१
 आत्मीय स्व स्वकीयश्च सपिण्डास्तु सनाभय । तृतीयाप्रकृति पैण्ड चण्ड क्लीवो नपुंसकम् ५६२

इन्द्रियायतनमङ्गविग्रहौ क्षेत्रगात्रतनुभूषनास्तनू ।

मूर्तिमत्करणक्रायमूर्तयो वेरसहननदेहसचरा ॥

५६३

घनौ बन्ध पुर पिण्डो वपु पुद्गलवर्ष्मणी । कलेवर शरीरेऽस्मिन्नजीवे कुणप शव ॥ ५६४
 मृतक रुण्डकवन्धौ लपशीर्षे क्रियायुजि । वयासि तु दशा प्राया सामुद्र देहलक्षणम् ॥ ५६५
 एकदेशे प्रतीकाङ्गावयवापघाता अपि । उत्तमाङ्ग शिरो मूर्ध्ना मौलिर्मस्तकमुण्डके ॥ ५६६
 वराङ्ग करणत्राण शीर्षे मस्तिकमित्यपि । तज्जा केशास्तीर्थवाक्काश्चिकुरा कुन्तला कचा ॥ ५६७
 वाला, स्युस्तत्परा पाशो रचना भार उच्चय । हस्त पक्ष कलापश्च केशभूयस्त्रवाचका ॥ ५६८
 अलकस्तु कर्कराल खखरशूर्णकुन्तल । स तु भाले भ्रमरक कुरुलो भ्रमरालक ॥ ५६९
 धमिल सयता केशा केशवेशे कर्षयथा । वेणि प्रवेणि शीर्षेण्यशिरस्यौ विशदे कचे ॥ ५७०
 केशेषु वर्त्तमानं सीमन्त पलित पाण्डुर कच । चूडा केशी केशपाशी शिखा शिखण्डिका समा ५७१
 सा बालानां कारुपक्ष शिखण्डकशिखाण्डकौ । तुण्डमास्य मुख वक्त्र लपन वदनानने ॥ ५७२
 भाले गोध्यलिकालीकललाटानि श्रुतौ श्रव । शब्दाधिष्ठानपैङ्गुषमहानादध्वनिग्रहा ॥ ५७३
 कर्ण श्रोत्र श्रवण च वेष्टन कर्णशङ्कुली । पालिस्तु कर्णलतिकाशङ्खो भालश्रवोऽन्तरे ॥ ५७४
 चक्षुरक्षीक्षण नेत्र नयन दृष्टिरम्बकम् । लोचन दर्शन दृक्च तत्तौरा तु कनीनिका ॥ ५७५
 वाम तु नयन सौम्य भानवीय तु दक्षिणम् । असौम्येऽक्षयनक्षि स्यादीक्षण तु निशामनम् ॥ ५७६
 निभालन निशमन निध्यानमवलोकनम् । दर्शन द्योतन निर्वर्णन चाथार्थवीक्षणम् ॥ ५७७
 अपाङ्गदर्शन काक्ष कटाक्षोऽक्षिविकूणितम् । स्यादुन्मीलनमुन्मेषो निमेषस्तु निमीलनम् ॥ ५७८
 अक्ष्णोर्वाह्यान्तावपाङ्गौ भ्रूुरुध्वे रोमपट्वति । सकोपभ्रूविकारे स्याद्भ्रुभ्रुभ्रुपरा कुटि ॥ ५७९
 कूर्च कूर्प भ्रुवोर्मध्ये पक्ष्म स्यान्नेत्ररोमणि । गन्धज्ञा नासिका नासा घ्राण घोणा विकूणिका ॥ ५८०
 नक नर्कुटक शिङ्खिन्योष्ठोऽधरा रदच्छद । दन्तवस्त्र च तत्प्रान्तौ सूक्कणी असिक लघ ॥ ५८१
 असिकाधस्तु चिबुक स्याद्गल सूक्कण पर । गल्लापर कपोलश्च परो गण्ड कपोलत ॥ ५८२
 ततो हनु श्मश्रु कूर्चमास्यलोम च मासुरी । दण्डिका दण्डिका दाढा दंष्ट्रा जम्भो द्विजा रदा ५८३
 रदना दशना दन्ता दशखादनमल्लका, । राजदन्तौ तु मध्यस्थावपरिश्रेणिकौ कचित् ॥ ५८४
 रसज्ञा रसना जिह्वा लोला तालु तु काकुदम् । सुधास्रवा घण्टिकाचलम्बिका गलशुण्डिका ॥ ५८५

१ पण्डुरपि २ चिहुरा ३ शब्दग्रहोपि ४ विलोचनमपि ५ तारकापि ६ तेन 'अकुटि,' इत्यादय
 ७ द्राविकापि

कं पग वमार्तिग्रीवा शिरोधिश्च शिरोवरा । सा त्रिरेखा कम्बुग्रीवावदुर्वीटा कृतादिका ॥ ५८६
 क्रकस्तु कवशमध्य कृकपार्श्वौ तु वीतनौ । ग्रीवाधमन्यौ प्राग्ग्रीले पश्चान्मन्ये कलम्बिके ॥ ५८७
 गलो निगरण कण्ठ काकलस्तु तन्मणि । असौ भुजशिर स्कन्धो जत्रु सविरोऽसग ॥ ५८८
 भुजो बाहु प्रवेष्टो दोर्बाहाथ भुजकोटः । दोमूल राण्डिक कक्षा पार्श्व स्यादेतयोरध ॥ ५८९
 कफोणिस्तु भुजामध्य कफणि कूर्परश्च स । अधस्ताम्या मणिबन्धाप्रकोष्ठ स्यात्कलाचिका ॥ ५९०
 प्रगण्ड कूर्परासान्त पञ्चशाख शय शम । हस्त पाणि करस्यादौ मणिबन्धो मणिश्च स ॥ ५९१
 करभोऽस्मादाकनिष्ठ करशाखाङ्गुली सम । अङ्गुरिश्चाङ्गुलोऽङ्गुष्ठस्तर्जनी तु प्रदेशिनी ॥ ५९२
 ज्येष्ठा तु मध्यमा मध्या सावित्री स्यादनामिका । कनीनिका तु कनिष्ठावहस्तो हस्तपृष्ठत ॥ ५९३
 कामाङ्गुशो महाराज करजो नखरो ऽख । करशक्तोभुजाकण्ठ पुनर्भवपुनर्नयौ ॥ ५९४
 प्रदेशिन्यादिभि सार्धमङ्गुष्ठे वितते सति । प्रादेशतालगोकर्णप्रितस्तयो यथाक्रमम् ॥ ५९५
 प्रसारिताङ्गुलौ पाणौ चपेट प्रतलस्तल । प्रहस्तस्तालिकस्ताल सिंहातालस्तु तौ युतौ ॥ ५९६
 सपिण्डिताङ्गुलि पाणिर्मुष्टिर्मुस्तुर्मुचुन्यपि । सप्राहश्चार्धमुष्टि स्यात्खटक कुड्जित पुन ॥ ५९७
 पाणि प्रसृत प्रसृतिस्तौ युताप्रक्षलि पुन । प्रसृते तु जलागारे गण्डूपश्चटुकश्चलु ॥ ५९८
 हस्त प्रामाणिको मध्येमध्यमाङ्गुलिकूर्परम् । बद्धमुष्टिरसौ रत्निररत्निर्निर्गकनिष्ठिक । ॥ ५९९
 व्यामव्यायामन्यग्रोवास्तिर्यग्ग्राह प्रसारितौ । उर्व्वीकृतभुजापाणित्रैरमान तु पौरुषम् ॥ ६००
 दन्नद्वयसमात्रास्तु जान्नादेस्तत्तन्निमिते । रीढक पृष्ठवश स्यात्पृष्ठ तु चरम ततो ॥ ६०१
 पूर्वभाग उपरोऽङ्गु क्रोड उत्सङ्ग इत्यपि । क्रोडोरो हृदयस्थान वक्षो वत्सो भुजान्तर्गम ॥ ६०२
 स्तान्तर हृदय स्तनो कुचो पयोधरौ । उरोजा च चूचुक तु स्तनाह्वन्तशिखामुखा ॥ ६०३
 तुन्द तुन्दिगर्भकुक्षी पिचण्डो जठरोदरे । कालखण्ड कालयज्ञ कालेय कालक यकृत ॥ ६०४
 दक्षिणे तिलक क्रोम वामे तु रक्तफेनज । पुष्पस स्यादथ ग्रीहा गुल्मोऽन्न तु पुरीतति ॥ ६०५
 रोमात्रली रोमलता नाभि स्यात्तुन्दकूपिका । नाभेरधो मूत्रपुट वस्तिर्मूत्राशयोऽपि च ॥ ६०६
 मध्योऽवलग्न त्रिलग्न मध्यमोऽथ कट कटि । श्रोणि कल्त्र कटीरकाक्षीपद ककुब्धाती ॥ ६०७
 नितम्बारोहौ स्त्रीकन्या पश्चाज्जवनमभत । त्रिक वशावस्तत्पार्श्वकूपकौ तु फुकुन्दरे ॥ ६०८
 पूतौ स्फिजौ कटिप्रोथौ वराङ्ग तु च्युतिर्त्रिलि । भगोऽपत्यपयो योनि स्मरान्मन्दिरकूपिके ॥ ६०९
 स्त्रीचिह्नमथ पुश्चिह्न मेहन शेषशेषसी । शिश मेढ कामलता लिङ्गं च द्वयमायद ॥ ६१०
 गुह्यप्रजननोपस्था गुह्यमव्य गुलो मणि । सीवनी तदव सूत्र सौदण्ड पेलमण्डक ॥ ६११
 मुष्कोऽण्डकोपो वृषणोऽपान पायुर्गुद च्युति । अरोमर्म शकृद्धार त्रिबलीकबुली अपि ॥ ६१२
 त्रिटप तु महावीज्यमन्तरा मुष्कवङ्गणम् । ऊरुसर्विर्द्वण स्यात्सकप्यूरुस्तस्य पव तु ॥ ६१३
 जानुर्नलकीलोऽष्टीवान्पश्चाद्भागोऽस्य मन्दिर । कपोली लग्नमो जङ्घा प्रसृता नलकिन्यपि ॥ ६१४
 प्रतिजङ्घा लग्नजङ्घा पिण्डिका तु पिचण्डिका । गुल्फस्तु चरणग्रन्थिर्घुटिको घुण्टको घुट ॥ ६१५
 चरण क्रमण पाद पदहिंश्चलन क्रम । पादमूल गोहिर स्यात्पार्णिस्तु घुटयोरध ॥ ६१६
 पादाग्र प्रपद क्षिप्र त्वङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यत । कूर्च क्षिप्रस्थोपर्यह्निस्कन्ध कूर्चशिर समे ॥ ६१७

१ कूर्परोऽपि २ सहताल इत्यपि ३ चक्रकोऽपि ४ यौगिकत्वादुरसिजवक्षोजादय ५ रतनशब्दस्य ६
 तादिभिरवय ७ तेन स्मरमन्दिर, स्मरकूपिका ८ आण्डोऽपि ९ पेलकोऽपि १० जङ्घिरापि

तलहृदयं तु तल मध्ये पादतलस्य तत । तिलक कालक पिच्छर्जुलस्तिलकालक ॥	६१८
रसासृङ्गासमेदोऽस्थिमज्जशुक्राणि धातव । सप्तैव दश वैक्लेशा रोमत्वक्स्नायुभि सह ॥	६१९
रस आहारतेजोऽग्निसमव षड्रसासव । आत्रेयोऽसृकरो धातुर्धनमूलमहापर ॥	६२०
रक्त रुधिरमाभेय विस्त तेजोभव रसात् । शोणित लोहितमसृक्वामिष्ठ प्राणदासुरे ॥	६२१
क्षतज मासमार्गस्त मास पललजाङ्गले । रक्तात्तेजोभवे ऋष्य काश्यप तरसामिपे ॥	६२२
मेदस्कृत्पिशित कीन पल पेश्यस्तु तल्लता । वृक्षा हृद्दृढ्य वृक्षा सुरस च तदग्निमम् ॥	६२३
शुष्क वल्लूरमुत्तप्त पूयदूष्ये पुन समे । मेदोऽस्थिकृष्टपा मासात्तेजो जे गौतम वसा ॥	६२४
गोद तु मस्तकस्नेहो मस्तिष्को मस्तुलङ्गक । अस्थि कुल्य भारद्वाज मेदस्तेजश्च मज्जकृत् ॥	६२५
मासपित्त श्रद्धयित कर्करो देहधारकम् । मेदोज कीकस सार करोटि शिरसोऽस्थनि ॥	६२६
कपालकर्परो तुल्यौ पृष्ठस्यास्त्रि केशेरुका । शाखास्थनि स्यात्तलक पार्श्वोऽस्थि वक्षिपशुके ॥	६२७
शरीरास्थि करङ्क स्यात्कङ्कालर्मस्थिपञ्जर । मज्जा तु कौशिक शुक्रकरोऽस्थि स्नेहसम्भवो ॥	६२८
शुक्र रेतो बल वीर्य बीज मज्जसमुद्भवम् । आनन्दप्रभय पुस्त्वमिन्द्रिय क्रिद्वर्जितम् ॥	६२९
पौरुष प्रधानधातुर्लोम रोम तनूरुहम् । त्वक्छविच्छादी कृत्तिश्चर्मोजिनमसृग्धरा ॥	६३०
गुल्मसा तु स्नसास्नायुर्नोड्यो धमनय शिरा । कण्डगा तु महास्नायुर्मल क्रिद्व तदक्षिजम् ॥	६३१
दूषीका दूषिका जैह्व कुलुक पिप्पिका पुन । दन्त्य कार्ण तु पिङ्गुप शिङ्घाणो घ्राणसम्भवम् ॥	६३२
सृणीका स्यन्तिनी लालास्यासव कफधूर्चिका । मूत्र वस्तिमल मेह प्रस्त्रावो नजल स्रव ॥	६३३
पुष्पिका तु लिङ्गमलविड्विष्टावस्कर शकृत् । गूथ पुरीष शमलोच्चारौ वर्चस्कर्वचसी ॥	६३४
वेषो नेपथ्यमाकल्प परिकर्माङ्गसंस्क्रिया । उद्वर्तनमुत्सादनमङ्गरागो विलेपनम् ॥	६३५
चर्चिक्य समालभन चर्चा स्यान्मण्डन पुन । प्रसावन प्रतिक्रम मार्ष्टि स्यान्मार्जिता मृजा ॥	६३६
वासयोगस्तु चूर्ण स्यात्पिष्टात पटवासक । गन्धमाल्यादिना यस्तु सस्कार सोऽग्निवासनम् ॥	६३७
निर्देश उपभोग स्यात्स्नान सवामाकृत । कर्पूरागुरुककोलरुस्तूरीचन्दनद्रवै ॥	६३८
स्याद्यक्षकर्दमो मिश्रैर्वर्तिगोत्रानुलेपनी । चन्दनागुरुकरतूरीकुङ्कुमैस्तु चतु समम् ॥	६३९
अगुर्वगरु राजार्ह लोह कृमिजवगिके । आर्यज जोङ्गिक च मङ्गल्यामल्लिगन्धि यत् ॥	६४०
कालागुरु कालतुण्ड श्रीतुण्डो रोहणद्रुम । गन्धसारो मलयजश्चन्दने हरिचन्दने ॥	६४१
तैलपर्णिकगोशीर्षो पत्राङ्ग रक्तचन्दाम् । कुचन्दन ताम्रसार रञ्जन तिलपर्णिका ॥	६४२
जातिकोश जातिफल कर्पूरो हिमवालुका । प्रनसार सिताभ्रश्च चन्द्रोऽथ मृगनाभिजा ॥	६४३
मृगनाभिर्भृगमद कस्तूरी गन्धधूल्यपि । कश्मीरजन्म घुसृण वर्ण लोहितचन्दनम् ॥	६४४
वाल्वीक कुङ्कुम वह्निशिख कालेयजागुडे । सकोचपिशुन रक्त धीर पीतनदीपने ॥	६४५
लवङ्ग त्वेवकुसुम श्रीसङ्गमथ कोलकम् । ककोलक कोशफल कौलीयक तु जापकम् ॥	६४६
यक्षधूपो बहुरूप सालवेष्टोऽग्निवल्लभ । सर्जमणि सर्जरसो राल सर्वरसोऽपि च ॥	६४७

१ तेन घनधातु , मूलधातु , महाधातु २ तेन रसतेज , रसभवम् ३ तेन रक्ततेज , रक्तभवम् ४ तेन मासतेज , मासजम् ५ कशास्का ६ तेन अस्थिस्नेह , अस्थिसभव ७ ताडिरपि ८ अशुचि च ९ जा ङ्गवोऽपि १० वाहिकमपि ११ सकोच पिशुनम् इति तामद्वयमपि १२ कालानुसार्यमपि

भूपो वृक्षात्कृत्रिमाच्च तैरुष्क सिलहपिण्डकौ । पायसस्तु वृक्षवूप श्रीवास सरलद्रव ॥	६४८
स्थातास्थानान्तर गन्धच्छन्दूपो गन्धपिशाचिका । स्थासकस्तु हस्तबिम्बमलकारस्तु भूपणम् ॥	६४९
परिणाराभरणे च चूडामणि शिरोमणि । नायकस्तरलो हारान्तर्मणिर्मुकुट पुन ॥	६५०
मौलि किरीटकोटीरमुष्णीष पुष्पदाम तु । मूर्ध्नि माल्य माला स्रक्स्वगर्भक केशमध्यगम् ॥	६५१
प्रभ्रष्टरु शिखालम्बि पुरोन्यस्त लैलामकम् । तिर्यग्वक्षसि वैकक्ष प्रालम्बमृजुलम्बि यत् ॥	६५२
सदर्भो रचना गुम्फ सन्थन ग्रन्थन समा । तिलके तमालपत्रचित्रपुण्ड्रिशेषका ॥	६५३
आपीडशेखरोत्तसा वतसा शिरस स्रजि । उत्तरौ कर्णपूरेऽपि पञ्चलेखा तु पञ्चत ॥	६५४
भङ्गिवल्लीलताङ्गुल्य पत्रपाश्या ललाटिका । बालपाश्या पारितथ्याकार्णका कर्णभूषणम् ॥	६५५
ताडङ्गस्तु ताडपत्र कुण्डल कर्णवेष्टक । उत्क्षिप्तिका तु कर्णान्दुर्बलीका कर्णपृष्ठगा ॥	६५६
ग्रैवेयक कण्ठभूषा लम्बमाना ललम्बिका । प्रालम्बिका कृता हेन्नोर सूत्रिका तु मौक्तिकै ॥	६५७
हारो मुक्तात प्रालम्बसकलापावलीलता । देवच्छन्द शत साष्ट त्विन्द्रच्छन्द सहस्रकम् ॥	६५८
तदर्धविजयच्छन्दो हारस्त्वष्ट्रोत्तर शतम् । अर्ध रश्मिकलापोऽस्य द्वादश त्वर्धमाणव ॥	६५९
द्विर्द्वादशाधगुच्छ स्यात्पथ हारफल लता । अर्धहारश्चतु षष्टिर्गुच्छमाणवमन्दरा ॥	६६०
अपि गोस्तागोपुच्छावर्धमर्ध यथोत्तरम् । इति हाराष्टिभेदादेकावत्येकयष्टिका ॥	६६१
कण्ठिकाप्यथ तक्षत्रमाला तत्सरयमौक्तिकै । केयूरमङ्गद ग्राहुभूषाथ करभूषणम् ॥	६६२
रुटको वलय पारिहार्यावापौ तु कङ्कणम् । हस्तसूत्र प्रतिसर उर्मिका लङ्गुलीयकम् ॥	६६३
साक्षराङ्गुलिमुद्रा सा कटिसूत्र तु मेखला । कलापो रशना सा रसन काशी च सप्तकी ॥	६६४
सा शृङ्गल पुस्कटीस्था किंकिणी शुद्रघण्टिका । नूपुर तु तुलाकोटि पीदत रुटकाङ्गदे ॥	६६५
मञ्जीर हसक शिञ्जिन्यश्रुक वस्त्रमम्बरम् । सिचयो वसा चीराच्छादौ सिक्चेलवासरी ॥	६६६
पट प्रोतोऽन्तोऽस्यान्तो वर्तिर्वस्तिश्च तद्दशा । पत्रोर्णौ वीतकौशेयमुष्णीषो मूर्धवेष्टनम् ॥	६६७
तस्यादुद्गमनीय यद्भौतयोर्वस्त्रयोर्गुग्म । त्वक्फलकमिरोमभ्य सभवत्वाच्चतुर्विधम् ॥	६६८
क्षौमकार्पासकौशेयराङ्गवादिविभेदत । क्षौम दुकूल दुगूल स्यात्कार्पास तु बादरम् ॥	६६९
कौशेय कृमिकौशोत्थ राङ्गव मृगरोमजम् । रुम्बल पुनरुर्णायुरावित्तौरभ्ररुक्का ॥	६७०
नव वासोऽनाहत स्यात्तन्त्रकं निष्प्रवाणि च । प्रच्छादन प्रावरण सव्यान चोत्तरीयकम् ॥	६७१
वैरुक्षे प्रावारोत्तरासङ्गौ बृहत्तिकापि च । त्राशि स्थूलशाट स्यात्परिधान त्वधोशुकम् ॥	६७२
अन्तरीय निवसनमुपसव्यानमित्यपि । तद्वन्थिरुच्चथो पीवीवरस्त्रयोर्मुकाशुकम् ॥	६७३
चण्डातक चलनक चलनी त्वितरस्त्रिया । चोल कञ्जुलिका कूर्पासकोङ्गिका च कञ्चुके ॥	६७४
शाटी चोट्यथ गिशारो हिमवातापहाशुके । कच्छा कच्छाटिका कक्षा परिवानापराश्वले ॥	६७५
कक्षापटस्तु कौपीन समौ नक्तकरुपटौ । निचोल प्रच्छदपटो निचुलश्चोत्तरच्छदे ॥	६७६
उत्सवेषु सुहृद्भिर्गुह्यादाकृष्य गृह्यते । वस्त्रमाल्यादि तत्पूर्णपात्र पूर्णानक च तत् ॥	६७७
तत्तु स्यादाप्रपदीन व्याप्रोस्याप्रपद हि यत् । चीवर भिक्षुसघाटी जीर्णवस्त्र पटञ्चरम् ॥	६७८

१ तेन वृक्षधूप, कृत्रिमधूप २ यावनोऽपि ३ चूडारत्नशिरोरत्ने अपि ४ ललाम नात्मद त च ५ चित्रकमपि ६ उत्तसावतसौ ७ तेनपत्रभङ्गि, पत्रवह्नि, पत्राङ्गुलि, एव पत्रवल्ली पत्रमञ्जरीत्यादयोऽपि ८ मुक्ताशब्दात्पर प्रालम्बादिलता ता ९ परिहार्यमपि १० कङ्कणीत्येके ११ पादकटकम्, पादाङ्गदम्

शाणी गोणी छिद्रवस्त्रे जलार्द्रा किन्नवाससि । पर्यस्तिकापरिकर पर्यङ्कश्रावसक्थिका ॥	६७९
कुथे वर्णपरिस्तोमप्रवेणीनवतास्तरा । अपटी काण्डपट स्यात्प्रतिसीरा ज्वन्यपि ॥	६८०
तिरस्करिण्यथोल्लोचो वितान कदकोऽपि च । चन्द्रोदये स्थूल दूष्ये केणिका पटकुट्यपि ॥	६८१
गुणलयनिकाया स्यात्सस्तरस्तरौ समौ । तल्प शय्या शयनीय शयन तलिन च तत् ॥	६८२
मश्वमश्वरूपर्यङ्गपल्यङ्का खट्वया समा । उच्छीर्षन्मुपाद्धानवर्होपालं पतद्गृह ॥	६८३
प्रेतिग्राहे मुकुरात्मदर्शादर्शास्तु दर्पणे । स्याद्देवासनमासनदी पिष्टर पीठर्मासनम् ॥	६८४
कसिपुर्भोजनाच्छादावौशिरशयनाशने । लाक्षा दुमामयो राक्षा रङ्गमाता पलकषा ॥	६८५
जतु क्षतघ्ना कृमिजा यावालक्तौ तु तद्रस । अञ्जन कज्जल दीप प्रदीप कज्जलध्वज ॥	६८६
स्नेहप्रियो गृहमणिर्दशाकर्षो दशेन्धव । व्यजन तालवृन्त तद्धवित्र मृगचर्मणा ॥	६८७
आलावर्त तु वस्त्रस्य रुद्धत केशमार्जनम् । प्रसाधनश्चाथ बालक्रीडनके गुडो गिरि ॥	६८८
गिरिको गिरिगुड समौ कन्दुकगेन्दुकौ । राजा राट्पृथिवीशक्रमध्यलोके शभूमृत ॥	६८९
महीक्षित्पार्थिवो मूर्ध्नाभिषिक्तो भूप्रजानृप । मध्यमो मण्डलाधीश स सम्राट् शास्ति यो नृपान् ॥	६९०
य सर्वमण्डलस्येशो राजसूय च योऽजयत् । चक्रवर्ती सार्धभौमस्ते तु द्वादश भारते ॥	६९१
आर्षभिर्भरतस्तत्र सगरस्तु सुमित्रभू । मघवा वेजयिरथाश्वसेननृपनन्दन ॥	६९२
सनत्कुमारोऽथ शान्ति कुन्पुरो जिना अपि । सुभूमस्तु कार्तवीर्य पद्म पद्मोत्तरात्मज ॥	६९३
हरिषेणो हरिसुतो जयो विजयनन्दन । ब्रह्मसूनुर्ब्रह्मदत्त सर्वेऽपीक्ष्वाकुवशजा ॥	६९४
प्रजापत्यस्त्रिष्टोऽथ द्विष्टो ब्रह्मसभव । स्वयभू रुद्रतनय सोमभू पुरुषोत्तम ॥	६९५
शैव पुरुषसिंहोऽथ महाशिर समुद्रव । स्यात्पुरुषपुण्डरीको दत्तोऽग्निसिंहनन्दन ॥	६९६
नारायणो दाशरथि कृष्णस्तु वसुदेवभू । वासुदेवा अमी कृष्णा नव शुक्ला बलास्त्वमी ॥	६९७
अचलो विजयो भद्र सुप्रभश्च सुदर्शन । आनन्दो नन्दन पद्मो रामो त्रिष्णुद्विषस्त्वमी ॥	६९८
अश्वग्रीवस्तारकश्च मेरुको मधुरेव च । निशुम्भबलिप्रल्हादलङ्केशमगधेश्वरा ॥	६९९
जिनै सह त्रिषष्टि स्यु शलाकापुरुषा अमी । आदिराज पृथुर्वैन्यो मावाता युवनाश्वज ॥	७००
धुन्धुमार कुवलाश्वो हरिश्चन्द्रस्त्रिशङ्कुज । पुरुरवा वौध ऐल उर्वशीरमणश्च स ॥	७०१
दौष्यन्तिर्भरत सर्वदम शकुन्तलात्मज । हैहयस्तु कार्तवीर्यो दो सहस्रभृदर्जुन ॥	७०२
कौशल्यानन्दनो दाशरथी रामोऽस्य तु प्रिया । वैदेही मैथिली सीता जानकी धरणीसुता ॥	७०३
रामपुत्रौ कुशलवावेकयोक्त्या कुशीलवौ । सौमित्रिर्लक्ष्मणो वाली वालिर्निद्रसुतश्च स ॥	७०४
आदित्यसूनु सुग्रीवो हनुमान्वज्रकङ्कट । मारुति केसरिसुत आज्ञनेयोऽर्जुनध्वज ॥	७०५
पौलस्त्यो राजणो रक्षो लङ्केशो दक्षकधर । राजणि शक्रजिन्मेघनादो मन्दोदरीसुत ॥	७०६
अजातशत्रु शल्यारिर्धर्मपुत्रो युधिष्ठिर । ऋद्धोऽजमीढो भीमस्तु मरुपुत्रो वृकोदर ॥	७०७

१ पल्यङ्कोऽपि २ यमनीत्यपि ३ प्रस्तरोऽपि ४ तेन उपधात्, उपबर्ह ५ प्रतिग्रहोऽपि ६ पतद्ग्राहोऽपि ७ गिरिकोऽपि ८ गिरियकोऽपि ९ गेण्डुकोऽपि १० मूर्ध्नावसिक्तोऽपि ११ 'प'शब्दस्य 'भू'प्रभृतिः वय, यौगिकत्वात् भूपाल, लोकपाल, नरपाल, इत्यादय १२ सर्वदमनोऽपि १३ सुग्रीवाग्रजोऽपि १४ हनुमा नपि १५ 'ईश'शब्दस्य रक्षसाप्य वय, यौगिकत्वात् राक्षसेण, लङ्कापति १६ दशस्य दशगिरो दशकण्ठा अपि

किर्मिर्ग्रीचीचकवक्रहिङ्गम्बाना निर्मदन । अर्जुन फाल्गुन पार्य सव्यसाची अनजय ॥ ७०८
 गवावेधी किरिम्यैन्द्रार्जिष्णु श्वेतहयो नर । बृहन्नलो गुडाकेश सुभद्रेश ऋषिभञ्ज ॥ ७०९
 भीमस्व कर्णजित्तस्य गाण्डीव गाण्डिव धनुः । पाशाली द्रौपदी ऋष्णा सैरग्री नित्ययौवना ॥ ७१०
 त्रैदिजा याज्ञसेनी च कर्णश्चम्पाविपोऽङ्गराट् । रौ॥सुतोऽर्कतनय कालप्रष्ठ तु तदनु ॥ ७११
 श्रेणिस्तु भभामारो हाल स्यात्सोतवाहन । कुमारपालश्चौलुक्यो राजर्षि परमार्हत ॥ ७१२
 भ्रतस्त्वमोक्ता प्रमात्मा मारिव्यसनवारक । राजबीजी राजवश्यो बीजवश्यौ तु वशजे ॥ ७१३
 साम्यमाल्य सुहृत्कोशो राष्ट्रदुर्गबलाणि च । गज्याङ्गानि प्रकृतय पौराणा श्रेणयोऽपि च ॥ ७१४
 तन्त्र स्वराष्ट्रचिन्ता स्यादावापस्त्ररिचिन्तनम् । परिस्पन्द पैरिक्कर परिवार परिग्रह ॥ ७१५
 परिच्छद परिवर्हस्तत्रोपकरणे अपि । राजशय्या महाशय्या भद्रासा नृपासनम् ॥ ७१६
 सिंहासन तु तद्वैम छत्रमातपवारणम् । चामरं बालव्यजन रोमगुच्छ प्रकीर्णकम् ॥ ७१७
 स्थग्री ताम्बूलकरङ्गो भृङ्गार वनकालुका । भद्रकुम्भ पूणकुम्भ पादपीठ पदासनम् ॥ ७१८
 अमाल्य सचिवो मन्त्री गीसाव्य सामवायिक । नियोगी कर्मसचिव आयुक्तो व्यापृतश्च स ॥ ७१९
 द्रष्टा तु व्यवहाराणा प्राङ्निवाक्तोऽक्षदर्शक । महामात्र प्रधानाणि पुरोधास्तु पुरोहित ॥ ७२०
 सौत्रस्तिकोऽथ द्वारस्थ श्वत्ता स्याद्द्वारपालक । दौवारिक प्रतीहारो वेद्युत्सारकदण्डिन ॥ ७२१
 रक्षिर्गङ्गनीकस्थ स्यादध्यक्षाधिकृतौ समौ । पोरोगव सूदाव्यक्ष सूदस्त्वौदिको गुण ॥ ७२२
 भक्तकार सूपकार सूपारालिकबल्लावा । भौरिक कनकाव्यक्षो रूपाध्यक्षस्तु तैपिक ॥ ७२३
 स्थानाध्यक्ष स्थानिक स्यान्नुलकाव्यक्षस्तु शौतिक । शूलस्तु घट्टादिदेय धर्माध्यक्षस्तु धार्मिक ॥ ७२४
 गर्भाधिकरणी चाथ हृद्वाव्यक्षोऽधिकर्मिक । चतुरङ्गबलाध्यक्ष सेनागिर्दण्डनायक ॥ ७२५
 स्यायुक्तोऽधिकृतो ग्रामे गोपो ग्रामेषु भर्गु । स्यातामन्त पुरा यक्षेऽन्तर्गश्चिकावगेधिकौ ॥ ७२६
 शुद्धान्त स्यादन्त पुरमवरोधोऽवरोधनम् । सौविदल्ला कञ्जुजिन स्थापया सौविदाश्च ते ॥ ७२७
 षण्ढे षण्णर शत्रौ प्रतिपक्ष परो रिपु । शात्रव प्रत्यवस्थाता प्रत्यनीकोभियात्यगी ॥ ७२८

दस्यु सप्तोऽसहस्रो विपक्षो द्वेषी द्विषन्वैर्यहितो जिघासु ।

दुर्हृत्प्रेरे पन्थकपन्थितो द्विदप्रत्यर्थमित्रावभिमातराती ॥

वैर त्रिरोवो विद्वेषो वयस्य सवथा सुहृत् । स्निग्ध सहचरो मित्र सखा सख्य तु सौहृदम् ॥ ७३०
 सौहार्द साप्तपदीनमैजयज्याणि सगतम् । आनन्द लाप्रच्छा स्यात्सभाजनमित्यपि ॥ ७३१
 विषयानन्तरो राजा शत्रुर्मित्रमत परम् । उदासीन परतर पार्थिवग्राहस्तु प्रष्टव ॥ ७३२
 अनुवृत्तिस्त्वनुरोधो हेरिको गूढपूरुष । प्रणिविर्यथार्हजर्णोऽयसर्पा मन्त्रविद्यार ॥ ७३३
 वार्तायन स्पशश्चार आप्तप्रत्ययितौ समौ । सञ्चिणि स्याद्बृहपतिर्दूत सदशहारक ॥ ७३४
 संधिविग्रहयानान्यासनद्वैधाश्रया अपि । षड्गुणा शक्तयस्तिष्ठ प्रभुत्वोत्साहमन्त्रजा ॥ ७३५
 सामदानभेददण्डा उपाया साम शान्त्वनम् । उपजाप पुर्भेदो दण्ड स्यात्साहस दम् ॥ ७३६

१ 'निसूदन'पदस्य किर्मिर्ग्रीचाय वय, यौगिकत्वात् किमाराशित्यादयोऽपि २ भीमसुरपि ३ यौगिकत्वात् कर्णारित्यादयोऽपि ४ यौगिकत्वात् रात्रेय इत्यादयोऽपि ५ सालवाहनोऽपि ६ परिजनोऽपि ७ दृक्पतिरपि ८ आ त पुरिकोऽपि ९ तेन परिपन्थक, परिपथी

प्राभूत ढौकन लम्बोत्कोच कौशलिकामिषे । उपाचार प्रदाय दा हारो ग्राह्यायने अपि ॥ ७३७
 मायोपेक्षेन्द्रजालानि क्षत्रेपाया इमे त्रय । मृगयाक्ष स्त्रिय पान वाक्पारुष्यार्थदूषणे ॥ ७३८
 दण्डपारुष्यमित्येतद्वेय व्यसनसप्तकम् । पौरुष त्रिकम् शौर्य शौटीर्य च पराक्रम ॥ ७३९
 यत्कोषदण्डज तेज स प्रभव प्रतापवत् । भिया वर्मार्थकामैश्च परीक्षा या तु सोपधा ॥ ७४०
 तन्मन्त्राद्यषडक्षीण यत्तृतीयाद्यगोचर । रहस्यालोचन मन्त्रो रहश्छन्नमुपद्वरम् ॥ ७४१
 विविक्तविजनैकान्तनि शलाकानि केवलम् । गुह्ये रहस्य न्यायस्तु देशरूप समञ्जसम् ॥ ७४२
 कल्याणेष्वै नयो न्याय्य तूचित युक्तसाधने । लभ्य प्राप्त भजमानाभिनीतोपयिकानि च ॥ ७४३
 प्रक्रिया त्रयिकारोऽथ मर्यादा वारणा स्थिति । सस्थापराधस्तु मन्तुर्व्यलीक विप्रियागसी ॥ ७४४
 बलि करो भागवेयो द्विपाद्यो द्विगुणो दम । वाहिनी पृतगा सेना रत्न सैन्यमनीकिनी ॥ ७४५
 कटक ध्वजिनी तत्र दण्डोऽनीक पताकिनी । वरुधिनी चमूश्चक्र स्कन्धावारोऽस्य तु स्थिति ७४६
 शिविर रचना तु स्याद्व्यूहो दण्डादिको युधि । प्रत्यासारो व्यूहपाष्ण सेन्यपृष्ठे प्रतिग्रह ॥ ७४७
 एकेभैकरथा त्र्यश्वा पत्ति पञ्चपदातिका । सेना सेनामुख गुल्मा वाहिनी पृताना चमू ॥ ७४८
 अनितिनी च पत्ते स्यादिभ्याद्यैस्त्रिगुणै क्रमात् । दशानिकिन्येऽक्षोहिणी सज्जन तपरक्षणम् ॥ ७४९
 वैजयन्ती पुन केतु पैताका केतन वज्र । अस्योच्चूलाचूलाचार्यावूर्ध्वधोमुखकूर्चकौ ॥ ७५०
 गजो वाजी रथ पत्ति सेनाङ्ग स्याच्चतुर्विधम् । युद्धार्थ चक्रवद्याने शताङ्ग स्यन्दनो रथ ॥ ७५१
 स क्रीडार्थ पुष्परथो दवार्थस्तु मरुद्वथ । योग्यो रथो वैनयिकोऽप्यथ परियानिह ॥ ७५२
 कर्णार्थ प्रवहण टया रथगर्भक । अनस्तु शकटोऽथ स्याद्वल्लीकम्बलिवाह्यकम् ॥ ७५३
 अथ काम्बलवाह्याद्यास्तैस्तै परिवृते रथे । स पाण्डुकम्बली य स्यात्सजीत पाण्डुकम्बलै ॥ ७५४
 स तु द्वैपो वैयाघ्रश्च यो वृत्तो द्विचर्मणा । रथाङ्ग रथपादोऽरि चक्र धारा पुन प्रधि ॥ ७५५
 नेमिरक्षामकीले त्वण्याणी नाभिस्तु पिण्डिका । युगधर क्वर स्याद्युगमीशान्तबन्धनम् ॥ ७५६
 युगकीलकस्तु शम्भा प्राप्तस्तु युगान्तरम् । अनुकर्षो दार्वध स्थ ध्रुवी यानमुख च वृ ॥ ७५७
 रथगुप्तिस्तु वरुथो रथाङ्गानि त्वपस्करा । शिविका याप्ययागेऽथ दोला प्रेङ्गादिका भवेत् ॥ ७५८
 वैनीतक परस्परावाहन शिविकादिकम् । यान युग्य पञ्च बाह्य गह्य वाहनधोरण ॥ ७५९
 नियन्ता प्रजिता यन्ता सूत सव्येष्टसारथी । दक्षिणस्यप्रचेतारौ क्षत्ता रथकुटुम्बिक ॥ ७६०
 रथारोहिणि तु रथी रथिके रथिरो रथी । अश्वारोहे त्वश्ववार सादी च तुरगी च स ॥ ७६१
 हस्त्यारोह सादियन्तृमहामातृनिषादिन । आधोरणा हस्तिपकगजाजीवेभपालका ॥ ७६२
 योद्धारश्च भटा योधा सेनारक्षास्तु सैनिका । सेनाया ये समवेतास्ते सैन्या सैनिका अपि ॥ ७६३
 ये सहस्रेण योद्धारस्ते साहस्रा सहस्रिण । छायाकरश्छत्रधार पताकी वैजयन्तिक ॥ ७६४
 परिधिस्थ परिचर आमुक्त प्रतिमुक्तवत् । अपिनद्ध पिनद्धोऽथ सनद्धो व्यूढकङ्कट ॥ ७६५
 दक्षितो वर्मित सज्ज सनाहो वर्म कङ्कट । जगर कपच दशस्तनुत्र माळ्युरच्छद ॥ ७६६
 निचोलक स्यात्कूर्पासो वारवाणश्च कञ्चुक । सारसन त्वधिकाङ्गहृदि वार्य सकञ्चुकै ॥ ७६७
 शिरस्त्राणे तु शीर्षण्य शिरस्क शीर्षक च तैत् । नागोदमुदरत्राण जङ्घात्राण तु मत्कुणम् ॥ ७६८

१ तेन उपचार, उपप्रदानम्, उपवा, उपहार, उपग्राह्य, उपापनम् २ शिविरमित्ये ३ पटाकापि
 ४ कवचितोऽपि ५ तनुनाणमपि ६ अधियाङ्गमित्येके, धियाङ्गमित्ये ७ खोलमपि

सम्रामाह्वसप्रहारसमरा जन्य युदायोधन

सस्फोट कलहो मृग प्रहरण सयद्रणो विग्रह ॥

७९६

द्वन्द्व समाघातसमाह्वयाभिसपातसमर्दसमित्प्रघाता ।

आस्वन्दनाजिप्रधनान्यनीकमभ्यागमश्च प्रविदारण च ॥

७९७

समुदाय समुदयो राटि समितिसगरौ । अभ्यामर्द सपराय समीक सापरायिकम् ॥

७९८

आक्रन्द सयुगश्चाथ नियुद्ध तद्भुजोद्भवम् । पटहाडम्बरौ तुल्यौ तुमुल रणसकुलम् ॥

७९९

नासीर त्वग्रयान स्यादवसर्दस्तु पीडनम् । प्रपातस्त्वभ्यवस्कन्दो धाव्यभ्यासादन च स ॥

८००

तद्रात्रौ सौप्तिक वीराशसन त्वाजिभीष्मभू । नियुद्धभूरक्षयाटो मोहो मूर्छा च कश्मलम् ॥

८०१

वृत्ते भाविनि वा युद्धे पान स्याद्वीरपाणकम् । पलायनमपयान सदापद्रवविद्रवा ॥

८०२

अपक्रम सैमुप्रेभ्यो द्रावोऽथ विजयो जय । पराजयो रणे भङ्गो हारे डिम्पविप्लवौ ॥

८०३

वैरनिर्यातन वैरशुद्धिर्वैरप्रतिक्रिया । बलात्कारस्तु प्रसभ हठोऽथ स्खलित छलम् ॥

८०४

परापथेभितो भूतो जितो भग्न पराजित । पलायितस्तु नष्ट स्याद्वृहीतदिकितरोहित ॥

८०५

जिताह्वो जितकाशी प्रस्कन पतित समौ । चार कारा गुप्तौ वन्द्या ग्रहक प्रापतो ग्रह ॥

८०६

चातुर्वर्ण्य द्विजक्षत्रवैश्यशूद्रा नृणा भिद । ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुरिति क्रमात् ॥

८०७

चत्वार आश्रमास्तत्र वर्णी स्याद्ब्रह्मचारिणि । ज्येष्ठाश्रमी गृहमेधी गृहस्थ स्नातको गृही ॥

८०८

वैखानसो वानप्रस्थो भिक्षु सान्यासिको यति । कर्मन्दी रक्तवसन परिव्राजकतापसौ ॥

८०९

पाराशरी पारिकाङ्क्षी मस्करी पारिरक्षक । स्थाण्डिल स्थण्डिलशायी य शेते स्थण्डिले व्रतात् ॥

८१०

तप क्लेशसहो दान्त शान्त श्रान्तो जितेन्द्रिय । अत्रदान कर्म श्रुद्ध ब्राह्मणस्तु त्रयीमुख ॥

८११

भूदेवो वाङ्मवो विप्रो द्व्यग्राभ्या जातिजन्मजा । वर्णज्येष्ठ सूत्रकण्ठ षट्कर्मा मुखसम्भव ॥

८१२

वेदगर्भ शमीगर्भ सावित्रो मैत्र एव स । उट्ट पुनर्माणजको भिक्षा स्याद्वासमात्रकम् ॥

८१३

उपनायस्तूपनयो बटूकरणमानय । अग्नीन्धन त्वभिकार्यमग्नीध्रा चाभिकारिका ॥

८१४

पालाशो दण्ड आषाढो व्रते रामभस्तु वैणव । बैल्व सारस्वतो रौच्य पैलवस्त्वौपरोधिक ॥

८१५

आश्वत्थस्तु जितनेमिरौदुम्बर डलूखल । जटा सटा वृषी पीठ कुण्डिका तु कमण्डलु ॥

८१६

श्रोत्रियश्छान्दसो यष्टान्वादेष्टा स्यान्मखे व्रती । याजको यजमानश्च सोमयाजी तु दीक्षित ॥

८१७

इज्याशीलो यायजूको यज्वा स्यादासुतीबल । सोमप सोमपीथी स्यात्स्थपतिर्गी पतीष्टिकृत् ॥

८१८

सर्ववेदास्तु सर्वस्वदक्षिण यज्ञमिष्टवान् । यजुर्गदध्वर्युर्ऋग्विद्वतोद्राता तु सामचित् ॥

८१९

यज्ञो याग सत्र सत्र स्तोमो मन्युर्मख क्रतु । सस्तर्ग सप्ततन्तुश्च वितान बर्हिरध्वर ॥

८२०

अध्ययन ब्रह्मयज्ञ स्यादेवयज्ञ आहुति । होमो होत्र वषट्कार पितृयज्ञस्तु तर्पणम् ॥

८२१

तच्छ्राद्ध पिण्डदान च नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् । भूतयज्ञो बलि पञ्च महायज्ञा भवन्त्यमी ॥

८२२

पौर्णमासश्च दर्शश्च यज्ञौ पक्षान्तयो पृथक् । सौमिकी दीक्षिणीयेष्टिर्दीक्षा तु व्रतसग्रह ॥

८२३

वृत्तिः सुगहना कुम्भा वेदी भूमि परिष्कृता । स्थण्डिल चत्वर चान्या यूप स्याद्यज्ञकीलक ॥

८२४

चषालो यूपकटको यूपकर्णो घृतावनौ । यूपग्रभागेस्यातर्मारणिर्निर्मन्धदारुणि ॥

८२५

१ सस्फोटोऽपि २ अवस्कन्दोऽपि ३ द्रावशब्दस्य समादिभिरवयव , नशनमपि ४ भूतशब्दस्य परादिभिरन्वयः ५ ग्रहशब्द प्रादिना वेति ५ द्व्यग्रशब्दौ प्रत्येक जात्यादिनान्वेति

स्युर्दक्षिणाहवनीयगार्हपत्याख्योऽग्नय । इदमग्नित्रय त्रेता प्रणीत सस्कृतोऽनल ॥	८२६
क्वक्षामिधेनी धाय्या च समिदाधीयते यया । समिदिन्वनमेवेध्मतर्पणैधासि भस्म तु ॥	८२७
स्याद्भूतिर्भसितं रक्षा क्षार पात्र स्नुवादिकम् । स्नुस्नुगधरा सोपभृज्जुह्व पुनरुत्तरा ॥	८२८
धुना तु सर्वसंज्ञार्थं यस्यामाज्य निधीयते । योऽभिमन्त्र्य निहन्येत स स्यात्पशुरुपाकृत ॥	८२९
परम्पराकं शसन प्रोक्षण च वयो मखे । हिंसार्थं कर्माभिचार स्याद्यज्ञार्हं तु यज्ञियम् ॥	८३०
हवि सानाज्यमामिक्षा धृतोष्णक्षीरग दधि । क्षीरशर पयस्या च तन्मस्तुनि तु वाजिनम् ॥	८३१
हव्य सुरेभ्यो दातव्य पितृभ्य कव्यमोदनम् । आज्ये तु दधिसयुक्ते पृषदाज्य पृषातकम् ॥	८३२
दध्ना तु मधुसयुक्ता मधुपर्क महोदय । हवित्री तु होमकुण्ड हव्यपाक पुाश्चरु ॥	८३३
अमृत यज्ञशेषे स्याद्विघसो भुक्तशेषके । यज्ञान्तोऽवभृथ पूर्त वाप्यादीष्ट मखक्रिया ॥	८३४
इष्टापूर्तं तदुभय बर्हिर्मुष्टिस्तु विष्टर । अग्निहोत्र्यग्निविद्याहिताग्नावथाभिरक्षणम् ॥	८३५
अग्न्याधानमग्निहोत्रं दर्वी तु धृतलेखनी । होमाभिस्तु महाज्वालो महाग्रीर प्रवर्धनम् ॥	८३६
होमधूमस्तु तिगणो होमभस्म तु वैष्टुतम् । उपस्पृशेत्स्वाचमा धारसेकौ तु सेचाम ॥	८३७
ब्रह्मासन ध्यानयोगासनेऽथ ब्रह्मवर्चसम् । वृत्ताध्ययार्द्धि पाठे स्याद्ब्रह्माञ्जलिरञ्जलि ॥	८३८
पाठे तु मुखनि क्रान्ता विप्रुषो ब्रह्मत्रिन्दव । साकृत्ययचन पारायण कल्पे त्रिक्रमौ ॥	८३९
मूलेऽङ्गुष्ठस्य स्याद्ब्राह्म तीर्थं काय कनिष्ठयो । पित्र्य तर्जन्यङ्गुष्ठान्तर्देवत त्वङ्गुलीमुखे ॥	८४०
ब्रह्मत्व तु ब्रह्मभूय ब्रह्मसायुज्यमित्यपि । देवभूयादिक तद्ब्रह्मोपाकरण श्रुते ॥	८४१
संस्कारपूर्वं ग्रहण स्यात्स्वाध्याय पुनर्जप । औपवस्त तूपवास कृच्छ्र सातपनादिकम् ॥	८४२
प्राय सन्यास्यनशो नियम पुण्यक व्रतम् । चरित्र चरिताचारौ चारित्रचरणे अपि ॥	८४३
वृत्त शील च सर्वेनोध्यसिजग्येऽधमर्पणम् । समास्तु पादग्रहणाभिवादनोपसग्रहा ॥	८४४
उपवीत यज्ञसूत्रं प्रोहते दक्षिणे करे । प्राचीनावीतमन्यस्मिन्निरीत कण्ठलम्बितम् ॥	८४५
प्राचेतसस्तु वाल्मीकिर्वैष्णवीरुक्कुशिनौ कैवि । मैत्रावरुणवाल्मीकौ वेदव्यासस्तु माठर ॥	८४६
द्वैपायन पाराशर्य कानीनो बादरायण । व्यासोऽस्याम्बा सत्यवती वासनी गन्धकालिका ॥	८४७
योजनगन्वा दाशेयी शालङ्कायनजा च सा । जामदग्न्यस्तु राम स्याद्भार्गवो रेणुकासुत ॥	८४८
नारदस्तु देवब्रह्मा पिशुन कलिकारक । वसिष्ठोऽरुन्धतीजानिरक्षमाला त्वरुन्धती ॥	८४९
त्रिशङ्कुयाजी गावेयो विश्वामित्रश्च कौशिक । कुशारणिस्तु दुर्वासा शतानन्दस्तु गौतम ॥	८५०
याज्ञवल्क्यो ब्रह्मरात्रियगैश्वोऽप्यथ पाणिनौ । सालातुरीयदाक्षेयौ गोमदयि पतञ्जलि ॥	८५१
कौत्यायनो वररुचिर्मेधाजिच्च पुनर्वसु । अथ व्याडिर्विन्ध्यवासी नन्दिनीतायश्च स ॥	८५२
स्फोटायनस्तु कक्षीवान्पालकाप्ये करेणुभू । वात्स्यायने मल्लनाग कौटल्यश्चणकात्मज ॥	८५३
द्रामिल पक्षिलस्वामीविष्णुगुप्तोऽङ्गुलश्च स । क्षतव्रतोऽवकीर्णा स्याद्बाल्य संस्कारवर्जित ॥	८५४
शिन्धिदान कृष्णकर्मा ब्रह्मबन्धुर्द्विजोऽधम । नष्टाग्निर्वीरहा जातिमात्रजीवी द्विजश्रुव ॥	८५५
धर्मध्वजी लिङ्गवृत्तिर्वेदहीनो निराकृति । वार्ताशी भोजनार्थं यो गोत्रादि वदति स्वकम् ॥	८५६
उच्छिष्टभोजनो देवनैवेशबलिभोजन । अजपस्त्वसदध्येता शाखारण्डोऽन्यशाखक ॥	८५७

१ शमनमित्यपि २ आदिकविरपि ३ मैत्रावरुणिरपि ४ रेणुकेयोऽपि ५ योगीशोऽपि ६ काल्योऽपि ७ चाणक्योऽपि

शस्त्राजीव काण्डपृष्ठो गुरुहा नरकीलक । मलो देवादिपूजायामश्राद्धोऽय मलिम्लुच ॥ ८५८
 पञ्चयज्ञपरिभ्रष्टा निषिद्धैरुचि खरु । सुप्ते यस्मिन्नुदेत्यर्कोऽस्तमेति च क्रमेण तौ ॥ ८५९
 अभ्युदिताभिनिर्मुक्तौ वीरोज्ज्वो न जुहोति य । अभिहोत्रच्छलाद्यान्वापरो वीरोपजीविक ॥ ८६०
 वीरविप्लावको जुह्वन्नै शूद्रसमाहितै । स्याद्वादवाद्यार्हत स्याच्छून्यवादी तु सौर्गिक ॥ ८६१
 नैयायिकस्त्वक्षपादा यौग साख्यस्तु कापिल । वैशेषिक स्यादौलूक्यो बार्हस्पत्यस्तु नास्तिक ॥ ८६२
 चार्वाको लौक्यायतिकश्चैते षडपि तार्किका । क्षत्र तु क्षत्रियो राजा राजन्यो ब्राह्मणसम्भव ॥ ८६३
 अर्या भूमिस्पृशो वैश्या ऊरव्या ऊरजा त्रिश । वाणिज्य पाशुपाल्य च कर्षण चेति वृत्तय ॥ ८६४
 आजीवो जीवन वार्ता जीविका वृत्तिवैतने । उज्ज्वो धान्यकणादान कणिशाद्यर्जन शिलम् ॥ ८६५
 ऋत तद्व्यमनृत कृष्टिर्भृत तु याचितम् । अयाचित स्यादमृत सेवावृत्ति श्रज्जीविका ॥ ८६६
 सत्यानृत तु वाणिज्य वणिज्या वाणिजो वणिक् । ऋयविक्रयिकपण्याजीवोपणिकनैगमा ॥ ८६७
 वैदेह सार्थवाहश्च नायक क्रयिक क्रयी । केयदे तु त्रिपूर्वास्ते मूल्य वस्त्रार्थवक्रया ॥ ८६८
 मूलद्रव्य परिपणो नीनी लाभोऽधिक फलम् । परिदान त्रिनिमयो नैमेय परिवर्तनम् ॥ ८६९
 व्यतिहार परावर्तो वैमेयो विमयोऽपि च । निक्षेपोपनिधी न्यासे प्रतिदान तदर्पणम् ॥ ८७०
 क्रैतव्यमात्रको क्रैय क्रय्य न्यस्त क्रयाय यत् । पणितव्य तु त्रिक्रैय पण्य सत्यापन पुन ॥ ८७१
 सत्यकार सत्याकृतिस्तुल्यौ विपणत्रिक्रयौ । गण्य गण्येय सरयेय सख्या त्रेकादिका भवेत् ॥ ८७२
 ययोत्तरं दशगुण भवेदेको दशमुत । शत सहस्रमुत लक्षप्रमुतकोटय ॥ ८७३
 अर्बुदमब्ज खर्व च निखर्व च महाम्बुजम् । शङ्कुर्वार्धिरन्त्य मध्य परार्ध चेति नामत ॥ ८७४
 असख्य द्वीपवार्ध्यादि पुङ्गलात्माद्यनन्तकम् । सायात्रिक पोतवणिग्यानापात्र वहित्रकम् ॥ ८७५
 वोहित्य वहन पोत पोतवाहो नियामक । नियाम कर्णवारस्तु नात्रिको नौस्तु मङ्गिनी ॥ ८७६
 तरीतरिण्यौ वेडी च द्रोणी काष्ठाम्बुवाहिनी । नौकाण्ड क्षेपणी स्याद्गुणवृक्षस्तु कूपक ॥ ८७७
 पोलिन्दास्त्वन्तरादण्डा स्यान्मङ्गो मङ्गिनीशिर । अभिस्तु काष्ठकुदाल सेरुपात्र तु सेचनम् ॥ ८७८
 केनिपात कोटिपात्रमरित्रेऽयोडुप प्लव । कोलो भेलस्तरण्डश्च स्यात्तत्पण्यमातर ॥ ८७९
 वृज्याजीवो द्वैगुणिको वार्धुषिक कुसीदक । वाधुषिश्च कुसीदार्थप्रयोगौ वृद्धिजीवने ॥ ८८०
 वृद्धि कलान्तरमृण तूद्वार पर्युदधनम् । याच्ययाप्त याचितक परिवृत्त्यापमित्यक्रम ॥ ८८१
 अधमर्णो ग्राहक स्यादुत्तमर्णस्तु दायक । प्रतिभर्लमरु साक्षी स्येय आधिस्तु बन्धक ॥ ८८२
 तुलाद्यै पौतव मान द्रव्य कुडवादिभि । पाय्य हस्तादिभिस्तत्र स्यादुक्षा पञ्च माषक ॥ ८८३
 ते तु षोडश कर्पोऽक्ष पल कर्षचतुष्टयम् । बिस्त सुवर्णो हेम्नोऽक्षे कुरुबिस्तस्तु तत्पले ॥ ८८४
 तुला पलशत तासा विशल्या भार आचित । शाकट शाकटीनश्च शलाटस्ते दशाचित ॥ ८८५
 चतुर्भि कुडवै प्रस्थ प्रस्थैश्चतुर्भिराढक । चतुर्भिराढकैर्द्रोण खारी षोडशभिश्च तै ॥ ८८६
 चतुर्विंशलङ्गुलाना हस्तो दण्डश्चतुष्कर । तत्सहस्र तु गव्यूत क्रोशस्तौ द्वौ तु गोरुतम् ॥ ८८७
 गव्या गव्यूतगव्यूती चतुष्क्रोश तु योजनम् । पाशुपाल्य जीववृत्तिर्गोमान्गोमी गैवीश्वरे ॥ ८८८
 गोपाले गोधुगाभीरगोपगोसख्यबल्लवा । गोत्रिन्दोऽधिकृतो गोषु जाबालस्त्वजजीविक ॥ ८८९

कुटुम्बी कर्पकः क्षेत्री हली कृषिकर्पाधिकौ । कृषीवलोऽपि जित्या तु हलि सीरस्तु लाङ्गलम् ॥ ८९०
 गोदारण हलमीपासीते तद्वण्डपद्धती । निरीये कुट्टक फाले कृपक कुशिक फलम् ॥ ८९१
 दात्र लवित्रं तन्मुष्टौ वण्टो मल्य समीकृतौ । गोदारण तु कुहाल खनित्र त्रवदारणम् ॥ ८९२
 प्रतोदस्तु प्रवयण प्राजन तोत्रतोदने । योत्रं तु योक्तमावद्ध कोटिशो लोष्टभेदन ॥ ८९३
 मेधिर्मेधि खले वाली खले गोबन्धदारु यत् । शूद्रान्त्ववर्णौ वृषल पथ पञ्जो जघन्यज ॥ ८९४
 ते तु मूर्धाभिषिक्ताद्या रथकृन्मिश्रजातय । क्षत्रियाया द्विजान्मूर्धाभिषिक्तो विदुस्त्रिया पुन ॥ ८९५
 अम्बष्ठोऽथ पारशवनिषादौ शूद्रयोषिति । क्षत्रान्माहिष्यो वैश्यायामुग्रस्तु वृषलस्त्रियाम् ॥ ८९६
 वैश्याच्च करण शूद्रात्वायोगत्रो विश स्त्रियाम् । क्षत्रियाया पुन क्षत्ता चाण्डालो ब्राह्मणस्त्रियाम् ॥ ८९७
 वैश्याच्च मागध क्षत्र्या वैदेहिको द्विजस्त्रियाम् । सूतस्तु क्षत्रियाज्जात इति द्वादश तद्विद ॥ ८९८
 माहिष्येण तु जात स्यात्करण्या रथकारक । कारुस्तु कारी प्रकृति शिल्पी श्रेणिस्तु तद्वणे ॥ ८९९
 शिल्प कला विज्ञान च मालाकारस्तु मालिक । पुष्पाजीजी पुष्पलावी पुष्पाणामवचायिनी ॥ ९००
 कल्पपाल सुराजीजी शौण्डिको मण्डहारक । वरिवास पानाणिभ्रजो भ्रज्यासुतीवल ॥ ९०१

मद्य मदिष्टा मदिरा परिप्लुता नश्य परिप्लुता कापिशायाम् ।

गन्धोत्तमा कल्पमिरा परिप्लुता कादम्बरी स्वादुरसा हलिप्रिया ॥

शुण्डाहाला हारहरं प्रसन्ना वारुणी सुरा । माहीक मदना देवसृष्टा कापिशमन्धिजा ॥ ९०२
 मध्वासवे माधवको मैत्रेये शीधुरासव । जगलो मेदको मन्मथ कृष्ण तु नम्रह्म ॥ ९०३
 नम्रह्मर्मद्यबीज च मद्यसदानमासुति । आसरोऽभिषवो मद्यमण्डकारोत्तमौ समौ ॥ ९०४
 गल्बर्कस्तु चषक स्यात्सरकश्चातुर्षणम् । शुण्डापान मदस्थान मधुनारा मधुकुमा ॥ ९०५
 सपीति सहपान स्यादापान पानगोष्ठिका । उपदशस्त्वदशश्चक्षण मद्यपाशनम् ॥ ९०६
 नाडिधम स्वर्णकार कलादो मुष्टिकश्च स । तैजसावर्तनी मूषा भस्त्रा चर्मप्रसेविका ॥ ९०७
 आस्फोटिनी वेधनिक्ता शाणस्तु निरुप कष । सदश स्यात्क्रुद्धमुखो भ्रम कुन्द च यन्नकम् ॥ ९०८
 वैक्रुटिको मणिकार शौलित्रस्तान्त्रकुट्टक । शाल्मिक स्यात्क्राम्बविकस्तुन्नवायस्तु सौचिक ॥ ९०९
 कृपाणी कर्तरी कल्पन्यपि सूची तु सेवगी । सूचीसूत्र पिप्पलिक तर्कु कर्तनसाधन ॥ ९१०
 पिञ्जन विहनन च तूलस्फोटनकार्मुकम् । सेवन सीवन स्यूतिस्तुल्यौ स्यूतप्रसेकौ ॥ ९११
 तन्तुवाय कुविन्द स्यान्नसर सूत्रवेष्टनम् । वाणिर्व्यूतिर्गणदण्डो वेमा सूत्राणि तन्त्र ॥ ९१२
 निर्णैकस्तु रजक पादुकाकुत्तु चर्मकृत् । उपानत्पादुका पादू पन्नद्वा पादरक्षणम् ॥ ९१३
 प्राणहितानुपदीना लावद्वानुपद हि या । तथी वर्ध्री जरत्रा स्यादारा चर्मप्रभेदिका ॥ ९१४
 कुलाल स्यात्कुम्भकारो दण्डभृच्चक्रजीवर । शाणाजीव शस्त्रमार्जो भ्रमासक्तोऽसिधावक ॥ ९१५
 धूसरश्चाक्रिकसैली स्यात्पिण्याकखलौ समौ । रैयकृत्स्वपतिस्त्रिष्टा काष्ठतद्धतक्षवर्धकी ॥ ९१६
 ग्रामायत्तो ग्रामतक्ष कौटतक्षोऽनवीनक । वृक्षभित्तक्षणी वासी क्रकच करपन्नकम् ॥ ९१७
 स उद्धनो यत्र काष्ठे काष्ठ निक्षिप्य तक्ष्यते । वृक्षादनो वृक्षभेदी टङ्ग पाषाणदारक ॥ ९१८
 व्योकार कर्मारो लोहकार कूट त्रयोधन । ब्रश्चन पन्नपरशुरीषीका तूलिकेपिका ॥ ९१९
 भक्ष्यकार कान्दविक कन्दुसेदनिके समे । रङ्गाजीवस्तौलिकश्चित्रकृच्चाय तूलिका ॥ ९२०

१ कृषकोऽपि २ कोटीशोऽपि ३ धात्रकोऽपि ४ पादत्राणम् अपि ५ तिलतुदोऽपि ६ रथकारोऽपि

कृचिका चित्रमालेख्य पलगण्डस्तु लेख्यकृत । पुस्त लेख्यादिकर्म स्यान्नापितश्चण्डिल क्षुरी ॥ ९२२
 क्षुरमर्दी दिवाकीर्तिर्मुण्डकोऽन्तावसाय्यपि । मुण्डन भद्राङ्गरण वपन परिवापनम् ॥ ९२३
 क्षौर नाराची लेषण्या देवाजीस्तु देवल । मार्दङ्गिको मौरजिको वीणावादस्तु वैणिक ॥ ९२४
 वेणुधम स्याद्वैणविक पाणिध पाणिवादक । स्यात्प्रातिहारिको मायाजीवी माया तु शाम्बरी ॥ ९२५
 इन्द्रजाल तु कुहक जाल कुसुतिगित्यपि । कौतूहल तु कुतुक कौतुक च कुतूहलम् ॥ ९२६
 व्याधो मृगवधाजीवी लुब्धको मृगयुश्च स । पापार्द्रिर्मृगयाखेटो मृगव्याच्छोदने अपि ॥ ९२७
 जालिकश्च वागुरिको वागुरा मृगजालिका । शुम्भं वराटको रज्जु शुल्व तन्त्री वटी गुण ॥ ९२८
 धीवरे दाशकैजती बडिश मत्स्यवेधनम् । आनायस्तु मत्स्यजाल कुवेणी मत्स्यबन्धनी ॥ ९२९
 जीवान्तक शानुनिको वैतसिकस्तु सौनिक । मासिक कौटिकश्चाथ सूना स्थान वधस्य यत् ॥ ९३०
 स्याद्वन्धनोपकरण वीतसो मृगपक्षिणाम् । पाशस्तु बन्धनग्रन्थिरवपाताजटौ समौ ॥ ९३१
 उन्माथ कूटयन्त्र स्याद्विवर्णस्तु पृथग्जन । इतर प्राकृतो नीच पामरो बर्बर्गश्च स ॥ ९३२
 चण्डालेऽन्तावसाय्यन्तेऽसिश्चपचपुष्कसा । निपादप्लवमातङ्गदिवाकीर्तिजगमा ॥ ९३३
 पुलिन्दा नाहला निष्ठया शबरा वरुटा भटा । माला भिल्ला किराताश्च सर्वेऽपि म्लेच्छजातय ॥ ९३४

इत्याचार्यहेमच द्रविरचितायामभिधानचिन्तामणो नाममालाया मर्त्यकाण्डस्तृतीय ॥ ३ ॥

भूर्भूमि पृथिवी पृथ्वी वसुधोर्वी वसुधरा । धात्री धरित्री धरणी त्रिधा विश्वभरा धरा ॥ ९३५
 क्षिति क्षोणी क्षमानन्ता ज्या कुर्वसुमती मही । गौर्गात्रा भूतधात्री क्षमा गन्धमाताचलावनि ॥ ९३६
 सर्वसहा रत्नगर्भा जगती मेदिनी रसा । काश्यपी पर्यताधारा स्थिरेला रत्नजीजसू ॥ ९३७
 विपुला सागराच्चाग्रे स्युर्नेमीमेखलाम्बरा । द्यावापृथिव्यौ तु द्यावाभूमी द्यावाक्षमे अपि ॥ ९३८
 दिवस्पृथिव्यौ रोदस्यौ रोदसी रोदसी च ते । उर्वरा सर्वसस्या भूरिरिण पुनरुषरम् ॥ ९३९
 स्थल स्थली मरुधन्वा क्षेत्राद्यग्रहत खिलम् । मृन्मृत्तिका सा क्षारोषो मृत्सा मृत्क्षा च साशुभा ॥ ९४०
 रुमा लवणखानि स्यात्सामुद्र लवण हि यत् । तदक्षीय वशिरश्च सैन्धव तु नदीभवम् ॥ ९४१
 माणिमन्ध शीतशिख रौमक तु रुमाभवम् । वसुक वस्तक तच्च विडपाक्ये तु कृत्रिमे ॥ ९४२
 सौवर्चलेऽक्ष रुचक दुर्गन्ध शूलनाशनम् । कृष्णे तु तत्र तिलक यवक्षारो यवाग्रज ॥ ९४३
 ययनाजल पाक्यश्च पाचनकस्तु टङ्कण । मालतीतीरजो लोहश्लेषणो रसशोधन ॥ ९४४
 समास्तु खर्जिकाक्षारकापोतसुखवर्चिका । खर्जिस्तु खर्जिका स्त्रुणी योगवाही सुवर्चिका ॥ ९४५
 भरतान्यैरात्रतानि त्रिदेहाश्च कुरुन्विना । वर्षाणि कर्मभूम्य स्यु शेषाणि फलभूमय ॥ ९४६
 वर्षं वर्षधराश्च विषयस्तूपतैनम् । देशो जनपदो नीवृद्राष्ट्र निर्गश्च मण्डलम् ॥ ९४७
 आर्यावर्तो जन्मभूमिर्जिनचक्र्यर्चक्रिणाम् । पुण्यभूराचारवेदी मध्य विन्ध्यहिमागयो ॥ ९४८
 गङ्गायमुनयोर्म यमन्तर्वदि समस्थली । ब्रह्मावर्त सरस्वत्या दृषद्वत्याश्च मध्यत ॥ ९४९
 ब्रह्मवेदि कुरुक्षेत्रे पञ्चरामहृदान्तरम् । धर्मक्षेत्र कुरुक्षेत्र द्वादशयोजनाववि ॥ ९५०
 हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्य यत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेश स मध्यम ॥ ९५१

१ लेपकोऽपि २ सट्टिकोऽपि ३ चाण्डालोऽपि ४ सूशब्दो रत्नशब्देनाप्य वेति ५ सागरशब्दस्याग्रे
 नेन्यादीनाम वय , यौगिकत्वात्-समुद्ररक्षा, समुद्रमेखला, समुद्रवसना, इत्यादयः, ६ माणिष ध माणिमत च

देश प्राग्दक्षिण प्राच्यो नदी यात्रच्छरायतीम् । पश्चिमोत्तरस्तूदीन्य प्रत्यन्तो म्लेच्छमण्डलम् ॥ ९५२ ॥
 पाण्डूदक्षुष्णतो भूमि पाण्डूदक्षुष्णमृत्तिके । जङ्गलो निर्जलोऽनूपोऽम्बुमान्कच्छस्तु तद्विव ॥ ९५३ ॥
 कुमुद्वान्कुमुदावासो वेतस्वान्भूरिवेतम् । नडप्रायो नडकीयो ऽङ्घ्राश्च नडूलश्च स ॥ ९५४ ॥
 शाद्वल शादहरिते देशो नद्यम्बुजीवन । स्यान्नदीमातृको देवमातृको वृष्टिजीवन ॥ ९५५ ॥
 प्राग्ज्योतिषा कामरूपा मालवा स्युरवन्तय । त्रैपुरास्तु डाहला स्युश्चैत्रास्ते चेदयश्च ते ॥ ९५६ ॥
 वङ्गास्तु हरिकेलीया अङ्गाश्चम्पोपलक्षिता । सालास्तु कारकुक्षीया मरवस्तु दशेरका ॥ ९५७ ॥
 जालधरास्त्रिगर्ता स्युस्त्यायिकास्तार्जिकाभिवा । काश्मीरास्तु माधुमता नारखता विकर्णिका ॥ ९५८ ॥
 बाहीकाष्टकनामानो बालहीका बरिहकाह्वया । तुरुष्कास्तु साखय स्यु कारुषास्तु बृहद्बृहा ॥ ९५९ ॥
 लम्पाकास्तु मुरण्डा स्यु सौवीरास्तु कुमालका । प्रत्यग्रथास्त्वहिच्छत्रा कीरुटा मगवाह्वया ॥ ९६० ॥
 ओड्रा केरलपर्याया कुन्तला उपहालका । ग्रामस्तु वैसथ सतिप्रतिपर्युपत पर ॥ ९६१ ॥
 पटकस्तु तदर्थे स्यादाघाटस्तु घटोऽवधि । अन्तोऽनसान सीमा च मर्यादापि च सीमनि ॥ ९६२ ॥
 ग्रामसीमा तूयशलय माल ग्रामान्तराटरी । पर्यन्तभू परिसर स्यात्कर्मान्तस्तु कर्मभू ॥ ९६३ ॥
 गोस्थान गोष्ठमेतत्तु गौष्ठी भूतपूर्वकम् । तदाशितगत्री स्याद्वागो यत्राशिता पुरा ॥ ९६४ ॥
 क्षेत्रे तु वप्र केदार सेतौ पाल्यालिसत्ररा । क्षेत्र तु शाकस्य शाकशाकट शाकशाकिनम् ॥ ९६५ ॥

त्रैहेय शालेय षष्टिक्य कौद्रवीणमौद्गीने ।

ब्रीह्यादीना क्षेत्रेऽणव्य स्यादाणवीनमणो ॥

९६६

भङ्गर्थं भाङ्गीनमौमीनमुम्यं यव्य यवक्यवत् । तिल्य तैलीन माषीण माष्य भङ्गादिसभयम् ॥ ९६७ ॥
 सीलय हल्य त्रिहल्य तु त्रिसीलय त्रिगुणाकृतम् । तृतीयाकृत द्विहल्याद्येन शम्बाकृत च तत् ॥ ९६८ ॥
 बीजाकृत तूमकृष्ट द्रौणिकात्किपादय । स्युद्राणाढकवापादौ खलवान पुन खलम् ॥ ९६९ ॥
 चूर्णे क्षोदोऽथ रजसि स्युर्धूलीपासुरेण । लोष्टे लोष्टुर्दलिलेष्टुर्लमीक कृमिपरित ॥ ९७० ॥
 वस्त्रीकूट वामलूरो नाकु शक्रशिरश्च स । नगरी पू पुरी द्रङ्ग पंचन पुटभेदनम् ॥ ९७१ ॥
 निवेशनमधिष्ठान स्थानीय निगमोऽपि च । शाखापुर तूपपुर खेट पुरार्धविस्तर ॥ ९७२ ॥
 रुक्न्धावारो राजधानी कोट्टदुर्गे पुन समे । गया पूर्ण्यराजर्षे कान्यकुब्ज महोदयम् ॥ ९७३ ॥
 कन्याकुब्ज गाधिपुर कौश कुशस्थल च तत् । काशिरारणसी वाराणसी शिवपुरी च सा ॥ ९७४ ॥
 साकेत कोशलायोध्या विदेहा मिथिला समे । त्रिपुरी चेदिनगरी कौशाम्बी वत्सपत्तनम् ॥ ९७५ ॥
 उज्जयिनी स्याद्विशालावन्तीपुण्यकरण्डिनी । पाटलिपुत्र कुसुमपुर चम्पा तु मालिनी ॥ ९७६ ॥
 लोमपादकर्णयो र्धूदेवीकोट उमावनम् । कोटीवर्ष बाणपुर स्याच्छोणितपुर च तत् ॥ ९७७ ॥
 मधुरा तु मधूपन्न मधुराय गङ्गाह्वयम् । स्याद्वास्तिनपुर हस्तिनीपुर हस्तिनापुरम् ॥ ९७८ ॥
 तामलिष दामलिष तामलिषी तमालिनी । स्तम्बपूर्णिष्णुगृह च स्याद्विदम्भी तु कुण्डिनम् ॥ ९७९ ॥
 द्वारवती द्वारिका स्यान्निषधा तु नलस्य पू । प्राकारो वरण साले चयो वप्रोऽस्य पीठभू ॥ ९८० ॥

१ भूमशब्द पाण्ड्वादिभिर वेति, एव मृत्तिकशब्दोऽपि २ जाङ्गलोऽपि ३ अत्र प्राग्ज्योतिष मालव चेदि वङ्ग अङ्ग मगवा प्राच्या, मरव सालाश्च प्रतीच्या, जालधर तायिक रुक्मीर बाहीक बाह्रीक तुरुष्क कारुष लम्पाक सौवीर प्रत्यग्रथा उदीच्या, जोडा कु तलाश्च अपाच्या इति ४ 'वसथ'शब्दस्य समाहित परप्रयोग ५, पङ्कनमपि ६ 'पुर'शब्दस्य लोमपाद कर्णाभ्याम वय, ७ गजपुर नागनगरम् ८ कुण्डिनपुरम्, कुण्डिनापुरम्

प्राकाराग्र कपिशिर्ष क्षौमाट्टाट्टालका समा । पूर्णारे गोपुर रयाप्रतोलीविशिखाः समा ॥ ९८१
 परिकूट हस्तिनखो नगरद्वारकूटके । मुख नि सर्गणे वाटे प्राचीनावेष्टको वृत्ति ॥ ९८२
 पदव्येकपदी पद्या पद्वतिर्वर्त्म वर्तनी । अयन सरणिर्मार्गोऽध्वा पन्था निगम सृति ॥ ९८३
 सत्पथे स्वतित पन्था अपन्था अपथ समे । व्यधो तुरव्व कदध्वा विपथ कापथं तु स ॥ ९८४
 प्रान्तर दूरश्चान्योऽध्वा कान्तारो वर्त्म दुर्गमम् । सुरङ्गा तु सधिला स्याद्गुहमार्गो भुवोऽन्तरे ॥ ९८५
 चतुष्पथे तु सस्थाने चतुष्क त्रिपथे त्रिकम् । द्विपथ तु चारुपथो गजाद्यध्वा त्वसकुल ॥ ९८६
 घण्टापथ ससरण श्रीपथो राजवर्त्म च । उपनिष्क्रमण चोपनिष्कर च महापथ ॥ ९८७
 विपणिस्तु घणिगमार्ग स्थान तु पदमास्पदम् । श्लेषस्त्रिमार्ग्या शृङ्गाट बहुमार्गा तु चत्वरम् ॥ ९८८
 स्मशान करवीर स्यात्पितृप्रेताद्वैन गृहम् । गेहभूर्जास्तु गेहे तु गृह वेश्म निःकेतनम् ॥ ९८९
 मन्दिर सदन सञ्च निकार्थ्यो भुवन कुट । आल्यो निलय शाला सभोदवसित कुलम् ॥ ९९०
 विष्ण्यमावसथ स्थान पस्य सस्याय आश्रय । ओको निवास आवासो वमति शरण क्षय ॥ ९९१
 यामागार निशान्त च कुट्टिम त्वस बद्धू । चतु शाल सजवन सौध तु नृपमन्दिरम् ॥ ९९२
 उपकारिकोर्पकार्या सिंहद्वार प्रवेशनम् । प्रोसादो देवभूपाना हर्म्य तु यणिना गृहम् ॥ ९९३
 मठावसथ्यावसथा स्युश्छात्रव्रतिवेशमनि । पर्णशालोदजश्चैत्यविहारो जिनसञ्चानि ॥ ९९४
 गर्भागारेऽपवरको वासौक शयनास्पदम् । भाण्डागार तु कोश स्याच्चन्द्रशाला शिरोगृहम् ॥ ९९५
 कुण्डशाला तु सधानी कायमान तृणौकसि । होत्रीयं तु हविर्गेहं प्राग्वश प्राग्वविर्गृहात् ॥ ९९६
 आश्वर्षण शान्तिगृहमास्थानगृहमिन्द्रकम् । तैलिशालायन्नगृहमरिष्ट सत्तिकागृहम् ॥ ९९७
 मूदशाला रसवती पाकस्थान महानसम् । हस्तिशाला तु चतुरं वाजिशाला तु मन्दुरा ॥ ९९८
 सदानिनी तु गोशाला चित्रशाला तु जालिनी । कुम्भशाला पान्पुटी तन्तुशाला तु गार्तिका ॥ ९९९
 नापितशाला वपनी शिल्पा खरकुटी च सा । आश्रयण शिल्पिशाला सन्नशाला प्रतिश्रय ॥ १०००
 आश्रमस्तु मुनिस्थाऽमुपन्नस्त्यन्तिकाश्रय । प्रपा पानीयशाला स्याद्गुहा तु मदिरागृहम् ॥ १००१
 पक्कण शबराजासो घोषस्त्वाभीरपल्लिका । पुण्यशाला निषद्याट्टो हट्टो विपणिरापण ॥ १००२
 वेश्याश्रय पुर वेश्यो मण्डपस्तु जनाश्रय । कुड्य भित्तिस्तदेष्टूकमन्तर्निहितकीकसम् ॥ १००३
 देवी वितर्दिगजिर प्राङ्गण चत्वरङ्गने । वलज प्रतिहारो द्वाढ्वारेऽथ परिवोऽगला ॥ १००४
 साल्पा त्वर्गलिका सूचि कुक्षिकाया तु कूर्चिका । साधारण्यङ्कुटश्चासौ द्वारयन्न तु तालकम् ॥ १००५
 अस्योद्घाटनयन्न तु ताल्यपि प्रतिताल्यपि । तिर्यग्द्वागोर्ध्वदारुत्तरङ्ग स्यादरर पुन ॥ १००६
 क्कपाटोऽररि कुवाट पक्षद्वार तु पैक्षक । प्रच्छन्नमन्तर्द्वार स्याद्बहिर्द्वार तु तोरणम् ॥ १००७
 तोरणोर्ध्वे तु माङ्गल्य दाम वन्दनमालिका । स्तम्भादे स्यादधोदारौ शिला नासोर्ध्वदारुणि ॥ १००८
 गोपासनी तु वलभीछादने वक्रदारुणि । गृहावग्रहणी देहल्युम्बरोदुम्बरोम्बुरा ॥ १००९
 प्रघाण प्रघणोलिन्दो बहिर्द्वारप्रकोष्ठके । कपोतपाली विटङ्ग पटलछदिषी समे ॥ १०१०
 नीत्र वलीक तत्प्रान्त इन्द्रकोशस्तमङ्गक । वलभीछदिराधारो नागदन्तास्तु दन्तका ॥ १०११
 मत्तालम्बोऽपाश्रय स्यात्प्रग्रीवो मत्तवारणे । वातायनो गवाक्षश्च जालकोऽथान्नकोष्ठक ॥ १०१२

१ 'पथि'शब्द स्वतिभ्या पर २ वन गृहशब्दौ पितृ प्रेतशब्दाभ्या प्रत्येकम् वेति ३ धाममपि ४ उपक
 र्यापि ५ प्रसादनोऽपि ६ शा तीगृहमपि ७ अङ्गनमपि ८ कवाटमपि ९ खटक्किमपि

कुसूलोऽस्मिस्तु कोणोणि कोटि पात्यस्र इत्यपि । आगोहणं तु सोपानं ति श्रेणिस्त्वधिरोहणी ॥ १०१३
 स्यूणा स्तम्भ शालभञ्जी पाञ्चालिका च पुत्रिका । काष्ठादिघटिता लेप्यमयी त्वञ्जलिकाग्निका ॥ १०१४
 नन्दावर्तप्रभृतयो त्रिच्छिन्दा आढ्यपेशमनाम् । समुद्र सपुट पेठा स्यान्मञ्जुषाय शोऽनी ॥ १०१५
 समार्जनी बहुकरी गर्धनी च समूहनी । सररायकरौ तुल्यावदूखलमुलूखलम् ॥ १०१६
 प्रस्फोटनं तु पवनमवघातस्तु कण्डनम् । कट किलिञ्जो मुसलोऽथैव कण्डोलक पिटम् ॥ १०१७
 चालनी तितल शूर्प प्रस्फोटनमथान्तिका । चुल्लयश्मन्तकमुद्रान स्यादविश्रयणी च सा ॥ १०१८
 स्थालयुखा पिठर कुण्ड चरु कुम्भी घट पुन । कुट कुम्भ करीरश्च कलशः कलसो निप ॥ १०१९
 हस्तन्यङ्गाराच्छकटीधानीपात्रयो हसतिका । भ्राष्ट्रोऽम्बरीषः कञ्चीषमृजीप पिष्टपाकभृत् ॥ १०२०
 कम्बिर्दर्वि खजाकाय स्यात्तर्दूर्दारुहस्तक । वार्धन्या तु गलन्यालू कर्करी करकोऽथ स ॥ १०२१
 नालिकेरजः करङ्गस्तुल्यौ कटाहकूपरौ । मणिकोऽलिजरो गर्गरीकलस्यौ तु मन्थनी ॥ १०२२
 वैशाख खजको मन्था मन्थानो मन्थदण्डक । मन्थ क्षुब्धोऽस्य त्रिष्कम्भो मञ्जीर हुटरोऽपि च ॥
 शालाजिरो वर्धमान शराव कौशिका पुन । मल्लिका चपक कस पारी स्यात्पानभाजनम् ॥ १०२४
 कुतूश्चर्मस्नेहपात्र कुतुप तु तदल्पकम् । दृति खल्लश्चर्ममयी त्वालू करकपात्रिका ॥ १०२५
 सर्वमावपन भाण्ड पात्रामत्रे तु भाजनम् । तट्टिशाल पुन स्यालं स्यात्पिपातामुदधाम् ॥ १०२६

शैलोऽद्रिः शिखरी शिलोच्चयगिरी गोत्रोऽचल सानुमा

न्म्रावः पर्वतभूध्रभूधरवराहार्या नंगोऽथोदय ।

पूर्वाद्रिश्चरमाद्रिरस्त उदगद्रिस्त्वद्रिराण्मेनका

प्राणेशो हिमवान्हिमालयहिमप्रस्थौ भगानीगुरु ॥

१०२७

हिरण्यनाभो मैनाक सुनाभश्च तदात्मज । रजताद्रिस्तु कैलासाऽष्टापद स्फटिकाचल ॥ १०२८
 क्रौञ्च कुञ्जोऽथ मलय आषाढो दक्षिणाचल । स्यान्माल्यवान्प्रसन्नगो त्रिन् यस्तु जलबालक ॥ १०२९
 शत्रुजयो विमलाद्रिरिन्द्रकीलस्तु मन्दर । सुवेल स्यान्निमुकुटखिकूटखिकुञ्ज स ॥ १०३०
 उज्जयन्तो रैवतक सुदारु पारियात्रिक । लोकालोकश्चक्रवालोऽथ मेरु कर्णिकाचल ॥ १०३१
 रत्नसानु सुमेरु स्व स्वर्गिकाश्चनतो गिरि । शृङ्ग तु शिखर कूट प्रपातस्त्वतटो भृगु ॥ १०३२
 मेखला मध्यभागोऽद्रेर्नितम्बः कटकश्च स । वरी स्यात्कन्दरोऽखातविले तु गह्वरे गुहा ॥ १०३३
 द्रोणी तु शैलयो सधि पादा पर्यन्तपर्वता । दन्तकास्तु बहिस्तिर्यक्प्रदेशाभिर्गता गिरे ॥ १०३४
 अविलकोर्ध्वभूमि स्यादधोभूमिरुपत्यक्ता । स्रु प्रस्थः सानुरश्मा तु पापाण प्रस्तरो दृषत ॥ १०३५
 प्राया शिलोपलो गण्डशैला स्थूलोपलाश्रयुता । स्यादाकर खनि खानिर्गञ्जा धातुस्तु गैरिकम् ॥ १०३६
 शुक्लवातौ पाकशुक्ला कठिनी खटिनी खटी । लोह कालायस शस्त्र पिण्ड पारशज घनम् ॥ १०३७
 गिरिसार शिलासार तीक्ष्णकृष्णामिषे अय । सिहानधूर्तमण्डूरसरणान्यस्य किट्टके ॥ १०३८
 सर्वं च तैजस लोह विकारस्त्वयस कुशी । ताम्र म्लेच्छमुख शुल्ब रक्त व्यष्टमुदुम्बरम् ॥ १०३९
 म्लेच्छशाबरभेदाढ्य मर्कटास्य कनीयसम् । ब्रह्मवर्धन वरिष्ठं सीस तु सीसपन्नकम् ॥ १०४०
 नाग गण्डूपदभव वप्र सिन्दूरकारणम् । वर्ध्नं स्वर्णारियोगेष्टे यवनेष्ट सुवर्णकम् ॥ १०४१

१ कुशलोऽपि २ पवयपि ३ अयागिरपि ४ अङ्गारशब्दः शक्यादिना वेति ५ अगोऽपि ६ 'गिरि' शब्दः स्वरादिना वेति

वङ्ग त्रपु स्वर्णजनागजीवने मृदङ्गरङ्गे गुरुपत्रपिण्डे ।	
स्याच्चक्रसङ्गतं तमरं च नागजं कस्तीरमालीनकसिंहले अपि ॥	१०४२
स्याद्रूप्यं कलधौतताररजतश्चेतानि तुर्वर्णकं	
खर्जूरं च हिमाशुहसकुमुदाभिख्यं सुवर्णं पुनः ।	
स्वर्णं हेमहिरण्यहाटकवसून्यष्टापदं काञ्चन	
रुल्याणं कनकं महारजतरैगाङ्गेयकमाप्यपि ॥	१०४३
कलधौतलोहोत्तमवह्निबीजान्यपि गारुडं गैरिकजातरूपे ।	
तपनीयचामीकरचन्द्रभर्माञ्जुनिष्ककार्तस्वरकर्तुराणि ॥	१०४४
जाम्बूनदं शातकुम्भं रजतं भूरि भूत्तमम् । हिरण्यकोशाकुप्यानि हेमिनि रूप्ये कृताकृते ॥	१०४५
कुप्यं तु तद्वयादन्यद्रूप्यं तद्वयमाहृतम् । अलंकारसुवर्णं तु शृङ्गी कनकमायुधम् ॥	१०४६
रजतं च सुवर्णं च सस्त्रिष्टे घनगोलकं । पित्तलारेऽथारकूटं कपिलोद्गुप्तं सुवर्णकम् ॥	१०४७
रिरीं रीरीं च रीतिश्च पीतलोहं सुलोहकम् । ब्राह्मी तु राज्ञी कपिला ब्रह्मरीतिर्महेश्वरी ॥	१०४८
काश्ये विद्युत्प्रियं घोषं प्रकाशं वङ्गशुल्बजम् । घण्टाशब्दमसुराह्वं रवणं लोहजं मलम् ॥	१०४९
सौराष्ट्रके पञ्चलोहं वर्तलोहं तु वर्तकम् । पारदं पारतं सूतो हरबीजं रसश्चलं ॥	१०५०
अभ्रकं स्वच्छपद्मं खं मेधाख्यं गिरिजामले । स्रोतोञ्जनं तु कापोतं सौवीरं कृष्णयामुने ॥	१०५१
अथ तुत्थं शिखिग्रीवं तुत्थाञ्जनमयूरके । मूषातुत्थं कास्यनीलं हेमताम्रं वितुन्नकम् ॥	१०५२
स्यात्तु कर्पूरिकातुत्थममृतासङ्गमञ्जनम् । रसगर्भं तार्क्ष्यशैलं तुत्थे दार्वीरसोद्भवे ॥	१०५३
पुष्पाञ्जनं रीतिपुष्पं पौष्पकं पुष्पकेतुं च । माक्षिकं तु कदम्बं स्याच्चक्रनामार्जुनामके ॥	१०५४
ताप्ये नदीजं कामारिस्तारारिविटमाक्षिकं । सौराष्ट्रीं पार्वतीं काक्षीं त्रालिकां पर्वटीं सतीं ॥	१०५५
आढकीं तुवरीं कसोद्भवां काक्षीं मृदाह्वया । कासीसं धातुकासीसं खेचरं धातुशेखरम् ॥	१०५६
द्वितीयं पुष्पकासीसं कंसजं नयनौषधम् । गन्धाश्मां शुल्बपामाकुष्ठोरिर्गन्धिकगन्धकौ ॥	१०५७
सौगन्धिकं शूक्रपुच्छो हरितालं तु पिञ्जगम् । त्रिडालकं विस्त्रगन्धिं खर्जूरं वशपद्मकम् ॥	१०५८
आलपीतनतालानि गोर्दन्तं तटमण्डनम् । वङ्गारिलोमहृत्चायं मनोगुप्ता मनःशिला ॥	१०५९
करञ्जरीं ताम्रमातां रोचनीं रसनेत्रिकां । नैपैलीं कुनटीं गोलां मनोह्रां नागजिह्विकां ॥	१०६०
सिन्दूरं नागजं नागं रक्तं शृङ्गारभूषणम् । चीनपिष्टं हसपादकुरुविन्दं तु हिङ्गुलं ॥	१०६१
शिलाजतुं स्याद्विरिजमर्थं गैरैयमश्मजम् । क्षारं काचं कुलालीं तु स्याच्चक्षुष्या कुलत्थिकां ॥	१०६२
बोलो गन्धरसं प्राणं पिण्डो गोर्परसं शशं । रत्नं वसु मणिस्तत्र वैदूर्यं बालवायजम् ॥	१०६३
मरकतं त्वश्मगर्भं गारुत्मतं हरिन्मणिं । पद्मरागे लोहितकलक्ष्मीपुष्पारुणोपला ॥	१०६४
नीलमणिस्त्रिन्द्रनीलं मूचीमुखं तु हीरकं । वरारकं रत्नमुख्यं वज्रपर्यायनाम च ॥	१०६५
विराटजो राजपट्टो राजावर्तोऽथ विद्रुमः । रक्ताङ्को रक्तकन्दश्च प्रवालं हेमकन्दलः ॥	१०६६
सूर्यकान्तं सूर्यमणिं सूर्याश्मां दहनोपलः । चन्द्रकान्तश्चन्द्रमणिश्चान्द्रश्चन्द्रोपलश्च स ॥	१०६७

१ चपलोऽपि २ वैष्णवोऽपि ३ अरिशब्दं शुल्बादिभिरवेति ४ गोपित्तमपि ५ नेपात्यपि
६ शृङ्गारमपि ७ हिङ्गुलमपि ८ गोपो रसोऽपि ९ शोणरत्नमपि

क्षीरतलस्फटिकाभ्यामन्यौ खस्फटिकाविमौ । शुक्तिज मौक्तिक मक्ता मुक्ताफल रसोज्ज्वलम् ॥ १०६८

इति पृथगीकाय ।

नीर वारि जल दक कमुदक पानीयमम्भ २ श

तोय जीवाजीवनीयसलिलार्णस्यम्बु मा शनरम ।

क्षीर पुष्करमेघपुष्पकमलान्याप पय पाथसी

कीलाल भुवन वन घनरसो यादोनिवासोऽमृतम् ॥

१०६०

कुलीनस कंबन्ध च प्राणद सर्वतोमुखम् । अस्थाथास्यागमस्तामगाव चातलस्पृशि ॥ १०७०

निम्न गभीर गम्भीरमुत्तान तद्विलक्षणम् । अच्छ प्रसन्नेऽच्छ स्यादाविल कलुष च तत् ॥ १०७१

अप्रशयायस्तु तुहिन प्रालेय मिहिंका हिमम् । स्यानीहारस्तुषारश्च हिमाग्री तु महद्भिम्भम् ॥ १०७२

पारावार सागरोऽवारपारोऽकूपारोदध्यर्णया वीचिमाली ।

याद स्रोतोवार्दीक्षै सरस्वान्सिन्धूदन्वन्तौ मितद्रु समुद्र ॥

१०७३

आकरो मकराद्रनाज्जलान्निविविशशय । द्वीपान्तरा असरयास्ते सप्तैवेति तु लौकिका ॥ १०७४

लपणक्षीरदध्याज्यसुरेक्षुखातुवारय । तरङ्गे भङ्गनीन्यूर्ध्वकलिका महति त्विह ॥ १०७५

लहर्धुलोलकलौला आवर्त पयसा भ्रम । तालूरो वोलकश्चासौ बेला स्याद्वृद्धिरम्भस ॥ १०७६

छिण्डीरोऽधिककफ फेनो बुद्बुदस्थासकौ समौ । मर्यादा कूलभू कूल प्रपात कच्छगोवसी ॥ १०७७

तट तीर प्रतीर च पुलिन तज्जलोज्ज्वलम् । सैकत चान्तरीप तु द्वीपमन्तर्जले तटम् ॥ १०७८

तत्पर पारमवार त्वर्वाकपात्र तदन्तरम् । नदी हिरण्यवर्णा स्याद्रो गोवक्त्रा तरङ्गिणी ॥ १०७९

सिन्धु शैवलिनी वह्वा च ह्रदिनी स्रोतस्विनी निम्नगा

स्रोतो निर्झरिणी सरिच्च तटिनी कूलरूपा वाहिनी ।

कर्तूर्द्ध्वपवती समुद्रदयिताधुन्यौ स्रवन्तीसर-

स्वसौ पर्वतजापगा जलविगा कुल्या च जम्बालिनी ॥

१०८०

गङ्गात्रिपथगा भागीरथी त्रिदशदीर्घिका । त्रिस्रोता जाह्नवी मन्दाकिनी भीमकुमारर्क्ष ॥ १०८१

सगिह्वरा विष्णुपदी सिद्धस्व स्वर्गिर्वापगा । ऋषिमुल्या हैमवती स्वर्गोपी हरशेखरा ॥ १०८२

यमुना यमभगिनी कालिन्दी सूर्यजा यमी । रेवेन्दुजा पूर्वेगङ्गा नर्मदा मेरुलाद्रिजा ॥ १०८३

गोदा गोदावरी तापी तपनी तपनात्मजा । शुतुद्रिस्तु शतद्रु स्यात्कावेरी त्वर्धजाह्वी ॥ १०८४

करतोया सदानीरा चन्द्रभागा तु चन्द्रका । वासिष्ठी गोमती तुल्ये ब्रह्मपुत्री सग्वती ॥ १०८५

विपाद्विपाशाजुनी तु बाहुदा सैतवाहिनी । वैतरणी तरकस्या स्रोतोम्भ सरण स्वत ॥ १०८६

प्रवाह पुनरोद्य स्याद्वेणी धारा ग्यश्च स । घट्टस्तीर्थान्तरेऽम्बुवृद्धौ पूर ह्यत्र च स ॥ १०८७

पुटभेदास्तु वैक्राणि भ्रमास्तु जलनिर्गमा । परीत्राहा जलोच्छ्रासा कूपकास्तु विदारका ॥ १०८८

१ क बन्धम् इति द्वे नामनी इत्येके २ धममहिषी, धूमिकाधमयोऽपि ३ ईशपद याद प्रभृतिभिर वेति, यौगिकत्वात्—यादऽपतिरित्यादय ४ आकरशब्दो रक्ता ताभ्याम् वेति, यौगिकत्वात्—मकरालयो रक्तराशि रपि ५ जलशब्दो नि यादिभिर वेति, यौगिकत्वात्—वारिणिधि वारिराशिरित्यादय ६ रूपद भीष्मणाभ्यवेति ७ आपगापद सिद्धपदेनाभ्य वेति ८ कलिदत्तायापि ९ चाद्रभागा च १० चक्राणि च

प्रणाली जलमार्गोऽथ पात कुल्या च सागणि । सिरता वालुका त्रिन्दौ पृषत्पृषतविप्रुष ॥१०८९॥
जम्बालेर्चिक्रिलौ पङ्क कर्दमश्च निषद्वर । शादो हिरण्यबाहुस्तु शोणो नदे पुनर्वह ॥ १०९०॥
भिद्य उध्य सरस्वाश्च द्रहोऽगाधजलो हृद । कूप स्यादुदपानोऽन्धु प्रहिर्नेमी तु तन्त्रिका ॥१०९१॥
नान्दीमुखो नान्दीपटो वीनाहो मुखबन्धने । आहास्तु निपान स्यादुपकूपेऽथ दीर्घिका ॥ १०९२॥
वापी स्यात्पुद्रङ्गे तु चरी चूण्ढी च चूतक । उद्धाटक घटीयञ्च पादानर्ताऽरघट्टक ॥ १०९३॥
अखात तु देवखात पृष्करिण्या तु खातकम् । पद्माकरस्तडाग स्यात्कासार सरसी सर ॥१०९४॥
वेशन्त पल्वलोऽल्प तैत्परिखा खेयखातके । स्यादालवालमावालमात्राप स्थानक च स ॥ १०९५॥
आधारस्त्वम्भसा बन्धो निर्झरस्तु झर सरि । उत्स स्रव प्रस्रवण जलाधारा जलाशया ॥१०९६॥

इति जलकाय ।

वह्निर्बृहद्भानुहिरण्यरेतसौ धनजयो हव्यहविर्दृताशन ।
कृपीटयोनिर्दमुना विरोचनाशुशुक्षणी छागरस्तनूनपात् ॥ १०९७॥
कृशानुवैश्वानरवीतिहोत्रा वृषाकपि पात्रकचित्रभानू ।
अपि सधूमः प्रजकृष्णवर्माचिष्मच्छमीगर्भतमोऽग्न्यश्रुक्ता ॥ १०९८॥
शोचिष्मेश शुचिद्रुतवहोषर्बुधा सप्तमञ्च
ज्वालाजिह्वो ज्वलनशिखिनौ जागृविर्जातवेदा ।
वर्हि शुष्माग्निलसखवसू रोहिताश्चाश्रयाशौ
वर्हिर्ज्योतिर्दहनबहुलौ हव्यवाहोऽनलोऽग्नि ॥ १०९९॥

विभावस्तु सप्तोर्दधि स्वाहाग्नेयी प्रियास्य च । और्व सवर्तकोऽब्ध्यभिर्वाडवो वडवामुख ॥११००॥
दवो दावो वनवह्निर्मेघवह्निरिरमद । छागणस्तु करीषाग्नि कुकूलस्तु तुषानल ॥ ११०१॥
सताप सज्वरो बाष्प ऊष्मा जिह्वा स्युर्गर्धिष । हेति कीला शिखा ज्वालार्चिर्क्षलका महत्यपि ॥
स्फुलिङ्गोऽग्निकणो लातज्वालोलकालातमुलमुकम् । धूम स्याद्वायुवाहोऽग्निवाहो दहनकेतनम् ॥११०३॥
अम्भ सू करमालश्च सरीर्जामूतवाह्यपि । तडिदैरावती त्रिधुच्चलाशम्पाचिरप्रभा ॥ ११०४॥
आकालिकी शतहृदा चञ्चला चपलाशनि । सौदामनीक्षणिका च ह्रादिनी जलबालिका ॥ ११०५॥

इत्यग्निकाय ।

वायु समीरसमिरौ पवनाशुगौ नभश्चासौ नभस्वदनलश्वसना समीरण ।
वातोऽहिकान्तपवमानमरुत्प्रक्रमपना कम्पाङ्गनित्यगतिर्गन्धवहप्रभञ्जना ॥ ११०६॥
मातरिश्वा जगत्प्राण पृषदश्चो महाबल । मारुत स्पर्शनो दैत्यदेवो ह्यञ्ज्ञा स वृष्टियुक् ॥ ११०७॥
प्राणो नासाग्रहन्नाभिपादाङ्गुष्ठान्तगोचर । अपानपवनो मन्यापृष्ठपृष्ठान्तपार्श्विणः ॥ ११०८॥
समा सधिहृन्नाभिपूदानो हृच्छिरोन्तरे । सर्वत्रगवृत्तिको व्यान इत्यङ्गे पञ्च वायव ॥ ११०९॥
इति वायुकाय ।

१ चिरकलोऽपि २ उद्धाटामपि, उद्धातनमपि ३ तल्लमपि अशनशब्दो हव्याद्यैरवेति, यौगिकत्वात्-
हव्यमुक् इत्यादय ४ दमूना अपि ५ जिह्वशब्दः सप्तादिभिरवेति ६ व्यस्त समस्त च ७ क्षणप्रभा च
८ सदागतिरपि ९ ग धवाहोऽपि

अरण्यमटवी सत्र वार्क्षी च गहनं शृणु । कान्तार विविन कक्ष स्यात्पण्ड कान्त वाम ॥ १११०
 दवो दाव प्रस्तारस्तु तृणाटव्या ह्येषोऽपि च । अपोषाभ्या वै बेलमाराम क्रत्रिमे वने ॥ ११११
 निःकुटस्तु गृहाराभो नाह्यारामस्तु पौरक । आक्रीड पुनरुद्यान राज्ञा त्वन्त पुरोचितम् ॥ १११२
 तदेव प्रमदवनममालादेस्तु निष्कुटे । वाटी पुनःप्राप्त्यावासौ क्षुद्राराम प्रसीदिका ॥ १११३

वृक्षोऽग शिखरी च शाखिफलदावर्हिर्हरिदुर्दुमो

जीर्णो दुर्घटिपी कुठ क्षीतिरुह कारस्करो पिष्टर ।

मन्दावर्तकरालिकौ तरुवसू पर्णी पुलाक्यैश्चिप

सालानोकहगच्छपादपनगा रुक्षागमौ पुष्पद ॥

१११४

कुञ्जनिकुञ्जकुडङ्गा स्थाने वृक्षैर्वृत्तान्तरे । पुष्पैस्तु फलवान्वृक्षो वानस्पत्यो विना तु तै ॥ १११५
 फलवान्वनस्पति स्यात्फलावन्ध्य फलेग्रहि । फलवन्ध्यस्त्वक्नेशी फलवान्फलिन फली ॥ १११६
 औषधि स्यादोषविस्तु फलपाकावसानिका । क्षुपो ह्रस्वशिफाशाख प्रततिर्धृततिर्लता ॥ १११७
 वल्लयस्या तु प्रतानिन्या गुस्मिन्युपलवीरुध । स्यात्प्ररोहोऽङ्कुरोऽङ्कुरो रोहश्च स तु पर्वण ॥ १११८
 समुत्थित स्याद्वलिश शिखाशाखालता समा । साला शाला स्तन्वशाखा स्तन्ध प्रकाण्डमस्तके ॥
 मूलाच्छाखावधिर्गण्डि प्रकाण्डोऽथ जटाशिफा । प्रकाण्डरहिते स्तम्भो विटपो गुल्म इत्यपि ११२०
 शिरोनामात्र शिखर मूल बुध्नोहिनाम च । सारो मज्झि लैचि च्छली चोच वल्क च वल्कलम् ॥ ११२१
 स्थाणौ तु ध्रुवक शङ्कु काष्ठे दलिकदारुणी । पिष्कुह कोटरो मक्षामक्षरिर्वल्लरिश्च सा ॥ ११२२
 पत्र पलाश छदन बर्ह पर्ण छद दलम् । नवे तस्मिन्मिसलय किमल पल्लोऽत्र तु ॥ ११२३
 नवे प्रबालोऽस्य कोशी शुङ्गा माढिर्दलस्त्रसा । विस्तारविटपौ तुल्यौ प्रसून कुसुम सुमम ॥ ११२४
 पुष्प सून सुमनस प्रसवश्च मणीवकम् । जालकक्षारकौ तुल्यौ कलिकाया तु कौरक ॥ ११२५
 कुम्भले मुकुल गुच्छे गुच्छस्तवकगुत्सका । गुलुगुच्छोऽथ रज पोष्य परागोऽथ रसो मधु ॥ ११२६
 मकरन्दो मरन्दश्च वृन्त प्रसवबन्धनम् । प्रबुद्धोज्ज्वलमफुल्लानि व्याक्रोश विकच स्मितम् ॥ ११२७
 उन्मिषित विकसित दलित स्फुटित स्फुटम् । प्रफुल्लोत्फुल्लसफुल्लोच्छ्वसितानि विजृम्भितम् ॥ ११२८
 स्मेरं विनिद्रमुन्निद्रविमुद्रहसितानि च । सकुचित तु निद्राण मीलित मुद्रित च तत् ॥ ११२९
 फल तु सस्य तच्छुष्क वानमाम शलाटु च । ग्रन्थि पर्व परुर्वीजकोशी शिम्बा शमी शिभि ११३०
 शिम्बिश्च पिप्पलोऽश्चत्थ श्रीवृक्ष कुञ्जराशा । कृष्णायासो बोधितरु प्लक्षस्तु पर्कटी जटी ॥ ११३१
 न्यग्रोधस्तु बहुपात्साढटो वैश्रवणालय । उदुम्बरो जन्तुफलो मशकी हेमदुग्धक ॥ ११३२
 काकोन्दुबरिका फल्गुर्मलयुर्जघनेफला । आम्रश्चूत सहकार सप्तपर्णस्त्वयुक्छद ॥ ११३३
 शिमु, शोभाजनोक्षीवतीक्ष्णगन्धकमोचका । श्वेतेऽत्र श्वेतमरिच पुनाग सुरपर्णिका ॥ ११३४
 बकुल केसरोऽशोक ककेलि कफुभोऽर्जुन । मालूर श्रीफलो बिल्व किकिरात कुरण्टक ११३५
 त्रिपन्नक पलाश स्यात्किशुको ब्रह्मपादप । तृणराजस्तलस्तालो रम्भा मोचा कदल्यपि ॥ ११३६
 करवीरो हयमार कुटजो गिरिमल्लिका । त्रिदुलो चेतस शीतो यानीरो वज्रुलो रथ ॥ ११३७
 कर्कन्धु कुवली कोलिर्बदर्यथ हलिप्रिय । नीप कदम्ब सालस्तु सर्जोरिष्टस्तु फेनिलः ॥ ११३८

१ वनशब्द अपोषाभ्याम वेति २, वादीशब्द पुष्पवृक्षाभ्याम वेति ३, यौगिकत्वात्—कुजमहीरहावय
 ४ चरणपोऽपि ५ त्रचापि ६ साकन्दोऽपि ७ कुरण्टकोऽपि, कुरण्डक इत्यर्थे ८ कक धरपि

निम्बोऽरिष्ट पिचुमन्द समौ पिचुलझावुकौ । कर्पासस्तु बादर स्यात्पिचव्यस्तूलक पिचु ॥ ११३९
 आरग्वध कृतमाले वृषो वासाट्कृषके । करञ्जस्तु नक्तमाल स्नुहिर्वओ महातरु ॥ ११४०
 महाकालस्तु किपाके मन्दार पारिभद्रके । मध्कस्तु मधुलीलो गुडपुणो मधुद्रुम ॥ ११४१
 पीलु सिना गुडफलो गुग्गुलुस्तु पलकष । राजादन पियाल स्यात्तिनिशस्तु रथद्रुम ॥ ११४२
 नागरङ्गस्तु नैरङ्ग इङ्गदी तापसद्रुम । काश्मीरी भद्रपर्णी श्रीपण्यम्लिका तु तित्तिडी ॥ ११४३
 शेलु श्लेष्मान्तक पीतसालस्तु प्रियकोऽसन । पाटलि पाटला भूर्जो बहुत्वको मृदुच्छद ॥ ११४४
 द्रुमोत्पल कर्णिकारे निचुले हिज्जलेऽज्जलौ । धात्री शिवा चामलकी कलिरक्षो विभीतक ॥ ११४५
 हरीतक्यभया पथ्या त्रिफला तत्फलत्रयम् । तापिष्ठस्तु तमाल स्याच्चम्पको हेमपुष्पक ॥ ११४६
 निर्गुण्डी सिन्दुवारेऽतिमुक्तके माधवीलता । वासन्ती चौडपुष्प तु जैपा जातिस्तु मालती ॥ ११४७
 मल्लिका स्याद्विचकिल सप्तला नवमालिका । भागधी यूथिका सा तु पीता स्याद्वेमपुष्पिका ॥ ११४८
 प्रियङ्गु फलिनी श्यामा बन्धूको बधुजीवक । करुणे मल्लिकापुष्पो जम्बीरे जम्भजम्भलौ ॥ ११४९
 मातुलङ्गो बीजपूर करीरक्तकरौ समौ । पञ्चाङ्गुल स्यादेरण्डे धातक्या धातुपुष्पिका ॥ ११५०
 कपिकच्छूरात्मगुप्ता धत्तूर कनकाह्वय । कपित्थस्तु दधिफलो नालिकेरस्तु लाङ्गली ॥ ११५१
 आम्रातको वर्षपाकी केतक श्रकचच्छद । कोविदारं युगपत्र शल्लकी तु गजप्रिया ॥ ११५२
 वशो वेणुर्वफलस्त्वचिसारस्तृणध्वज । मस्कर शतपर्वा च खनवान्स तु कीचक ॥ ११५३
 तुकाक्षीरी वंशक्षीरी लवक्षीरी वशरोचना । पूगे क्रमुकगूवाकौ तस्योद्वेग पुन फलम् ॥ ११५४
 ताम्बूलवल्ली ताम्बूली नागपर्यायवल्लयपि । तुम्ब्यलाबू कृष्णला तु गुञ्जा द्राक्षा तु गोस्तनी ॥ ११५५
 मृद्वीका हारद्वारा च गोशुरस्तु त्रिकण्टक । श्वदष्टा स्थलशृङ्गाटो गिरिकर्ण्यपराजिता ॥ ११५६
 व्याघ्री निर्दिग्धिका कण्टकारिका स्यादथामृता । वत्सादनी गुडूची च त्रिशाला त्विन्द्रवारुणी ॥ ११५७
 उशीर वीरणीमूले ह्रीवेरे वालक जलम् । प्रपुत्राडस्त्रेडगजो दहुन्नश्चक्रमर्दक ॥ ११५८
 लट्वाया महारजन कुसुम्भ कमलोत्तरम् । लोघ्रे तु गालवो रोध्रतिल्वशावरमार्जना ॥ ११५९
 मृणालिनी पुटकिनी नलिनी पङ्कजिन्यपि । कमल नलिन पद्ममरविन्द कुशेशयम् ॥ ११६०
 पर शतसहस्राभ्या पत्र राजीवपुष्करे । विसप्रमून नालीक तामरस महोत्पलम् ॥ ११६१
 तज्जलात्सरस पङ्कापरे कृडुहजन्मजा । पुण्डरीक सिताम्भोजमथ रक्तसरोरुहे ॥ ११६२
 रक्तोत्पल कोकनद कैरविण्या कुमुद्वती । उत्पलं स्यात्कुवलय कुवेल कुवल कुवम् ॥ ११६३
 श्वेते तु तत्र कुमुद कैरव गर्दभाह्वयम् । नीले तु स्यादिन्दीवर हल्लक रक्तसध्यके ॥ ११६४
 सौगन्धिक तु कल्लारं बीजकोशो वराटक । कर्णिका पद्मनाल तु मृणाल तन्तुल विसम् ॥ ११६५
 क्रिजलक केसर सवर्तिका तु स्यान्नव दलम् । करहाट शिफा च स्यात्कान्दे सलिलजन्मनाम् ॥ ११६६
 उत्पलाना तु शालूक नील्या शैवालशेवले । शेवाल शैवल शेपाल जैलाच्छूकनीलिके ॥ ११६७
 धान्य तु सस्य सील च ब्रीहि स्तम्बकरिश्च तत् । आशु स्यात्पाटलो ब्रीहिर्गर्भपाकी तु षष्टिक ॥ ११६८
 शालय कलमाद्या स्युः कलमस्तु कलामक । लोहितो रक्तशालि स्थान्महाशालि सुगन्धिक ॥ ११६९

१ वाशा च २ अटल्लोऽपि ३ प्रियालोऽपि ४ नार्यङ्गोऽपि ५ विभेदकोऽपि ६ तापिच्छोऽपि
 ७ जवापि ८ रुद्रप्रभृतयो जलादिभ्योऽनुयति, यौगिकत्वात्—वारिजसरसीरहादय ९ कुमुदि यपि १० कुमुत
 अपि ११ जलगन्धस्य शूकादिना वय

यत्रो हयप्रियस्तीक्ष्णशूकस्तोकमस्त्वसौ हरिन । मङ्गल्यको मसूर स्यात्कुलायस्तु संतीनक ॥११७०॥
 हरेण खण्डिकश्चाथ चणको हरिमन्थक । माषस्तु मदो नन्दी वृण्यो बीजवगो बली ॥११७१॥
 सुतस्तु प्रधनो लोभ्यो वलाटो हरितो हरित् । पीतस्मिन्मुखण्डीरप्रवेलजयशारदा ॥११७२॥
 कृष्णे प्रवरवासतहरिमन्थजशिम्बिका । वनमुद्रे तुजरन्निगूढरुकुलीनका ॥११७३॥
 खण्डी च राजमुद्रे तु मकुष्ठरुमयुष्ठकौ । गोधूमे सुमनो वल्ले निष्पाव सितशिम्बिक ॥११७४॥
 कुलत्थस्तु कालवृन्तस्ताम्रवृन्ता कुलत्थिका । आढकी तुजरी वर्णा स्यात्कुलमाषस्तु यावक ॥११७५॥
 नीवारस्तु वनव्रीहि शमाकश्यामकौ समौ । कङ्कुस्तु कङ्कुनी कङ्कु प्रियङ्गु, पीततण्डुला ॥११७६॥
 सा कृष्णा मधुका रक्ता शौधिक्रा मुशटी सिता । पीता माधव्यथोद्दाल कोद्रज कोरदूषक ॥११७७॥
 चीनरुस्तु काककङ्कुर्यवनालस्तु योऽनल । जूर्णाह्वयो देवधान्य जोत्राला बीजपुष्पिका ॥११७८॥
 शण भङ्गा मातुलानी स्यादुमा तु क्षुमातसा । गवेधुका गवेधु स्याज्जर्तिलोऽरण्यजस्तिल ॥११७९॥
 षण्डतिले तिलपिञ्जस्तिलपेजोऽथ सर्पप । कदम्बकस्तन्तुभोऽथ सिद्धार्थ श्वेतसर्पप ॥११८०॥
 मापादय शमीवान्य शूकधान्य यत्रादय । स्यात्तस्यशूक किशारु कैणिश सस्यशीर्षकम् ॥११८१॥
 स्तम्बस्तु गुन्डो धान्यादेर्नाल काण्डोऽफलस्तु स । पल पलालो गान्धर्वकतुपो बुसे रुडगर ॥११८२॥
 धान्यमावसित रिद्ध तत्पूत निर्वुसीकृतम् । मूलपत्रकरीराग्रफलकाण्डाविरूढका ॥११८३॥
 लक्षपुष्प कवक शाक दशधा शिग्रुक च तत । तण्डुलीयस्तण्डुलेरो मेघनादोऽल्पमारिष ॥११८४॥
 बिम्बी रक्तफला पीलुपर्णी स्यात्तुण्डिकेरिका । जीवन्ती जीवनी जीवा जीवनीया मधुसवा ॥११८५॥
 वास्तुक तु क्षारपत्र पालङ्क्या मधुसूदनी । रसोनो लसुतोऽग्निष्टो म्लेच्छकन्दो महौषधम् ॥११८६॥
 महाकन्दो रसोनोऽन्यो गृञ्जनो दीर्घपत्रक । भृङ्गराजो भृङ्गरजो मार्कव केशरञ्जन ॥११८७॥
 कारुमाची वायसी स्यात्कारिवेल्ल कठिलक । कूष्माण्डस्तु कर्करु कोशातकी पटोलिका ॥११८८॥
 चिर्मटी रुर्कटी बालुक्येर्वाहलपुसी च सा । अशोन्न सूरण कन्द शृङ्गवेरुमार्दकम् ॥११८९॥
 कर्कोटक किलासप्रस्तित्तपत्र सुगन्धक । मूलक तु हरिपर्ण सेक्रिम हस्तिदन्तकम् ॥११९०॥
 तृणं नडादि नीवारादि च शष्प तु तन्नवम् । सौगन्धिक देवजग्ध पौर कत्तृणरोहिषे ॥११९१॥
 दर्भ कुश कुधो बर्हि पत्रिन्नमथ तेजन । गुन्द्रो मुञ्ज शरो दूर्वा खनन्ता शतपर्विका ॥११९२॥
 हरिताली रुहा पोदगलस्तु धमनो नल्ल । कुरुविन्दो मेघनामा मुस्ता गुन्द्रा तु सोत्तमा ॥११९३॥
 वत्तजा उलपोऽथेषु स्याद्रसालोऽसिपत्रक । मेदा धान्तारपुण्डाद्यास्तस्य मूल तु मोरदम् ॥११९४॥
 काशस्त्रिपिका घासस्तु यवस तृणमर्जुम । विष क्ष्वेडो रसस्तीक्ष्ण गरलोऽथ हलाल ॥११९५॥
 वत्सनाभ कालकूटो ब्रह्मपुत्र प्रदीपन । सौराष्ट्रिक शौरिकेय काकोलो दारदोऽपि च ॥११९६॥
 अहिच्छत्रो मेघशृङ्गकुष्ठवालूकानन्दना । कैराटको हैमवतो मर्कट करवीरक ॥११९७॥
 सर्षपो मूलको गौरार्द्रक सक्तुकर्दमौ । अङ्गोलसार कालिङ्ग शृङ्गिको मधुसिक्थक ॥११९८॥
 इन्द्रो लाङ्गलिको विस्फुलिङ्गपिङ्गलगौतमा । मुस्तको दालवश्चेति स्थावरा विषजातय ॥११९९॥
 कुरण्ण्याद्या अम्रबीजा मूलजास्तूपलादय । पर्वयोऽनय इक्ष्वाद्या स्कन्धजा सल्लकीमुखा ॥१२००॥
 शाल्यादयो बीजरुहा समूर्च्छजास्तृणादय । स्युर्वनस्पतिकायस्य षडेते मूलजातय ॥१२०१॥

इति वनस्पतिकाय ।

नीलङ्गु कृमिरन्तर्जं क्षुद्र कीटो बहिर्भव । पूलकास्तूभयेऽपि स्यु कीकसा कृमयोऽण्य ॥ १२०२
 काष्ठकीटो घुणो गण्डूपद किंचुलक कुतू । भूलता गण्डूपदी तु शिल्यस्रपा जलौकस ॥ १२०३
 जलालोका जलूका च जलौका जलसर्पिणी । मुक्तास्फोटाब्धिमण्डूनी शुक्ति कम्बुस्तु वारिज ॥
 त्रिरेख पोडशावर्तं शङ्खोऽथ क्षुद्रकम्बव । शङ्खनका क्षुल्लकाश्च शम्भूकास्त्रमुमात्रजा ॥ १२०५
 रूपदेस्तु हिरण्य स्यात्पणास्थिराटकौ । दुर्नामा तु दीर्घकोशी पिपीलकस्तु पीलक ॥ १२०६
 पिपीलिका तु ह्रीनाङ्गी ब्राह्मणी स्यूल्शीर्षिका । घृतली पिङ्गकपिशायोपजिह्वोपदेहिका ॥ १२०७
 वज्रपदीका लिङ्गा तु रिङ्गा यूका च षट्पदी । गोपालिका महाभीरुगमियोत्था तु गर्दभी ॥ १२०८
 मत्कुणस्तु कोलकुण उद्दश किटिभोत्कुणौ । इन्द्रगोपस्त्रभिरजो वैराटस्तिथिभोऽभिर ॥ १२०९
 ऊर्णनाभस्तन्तुनायो जालिको जालकारक । वैर्मिर्मर्कटको लूतालालासावोष्टपाच्च स ॥ १२१०
 कर्णजलौका तु कणकीटा शतपदी च सा । वृश्चिको द्रुण आल्यालिरल तत्पुच्छकण्टक ॥ १२११
 भ्रमरो मधुकृद्भृङ्गश्चक्षरीक शिलीमुख । इन्दिन्द्रोऽली रोलम्बो द्विरेफोऽस्य षडङ्गय ॥ १२१२
 भार्ज्य तु पुष्पमयुनी खद्योतो ज्योतिरिङ्गण । पतङ्ग शलभ क्षुद्रा सरधा मधुमक्षिका ॥ १२१३
 माक्षिकादि मयु क्षौद्र मयूच्छिष्ट तु सिक्कयकम् । वर्वणा मक्षिका नीला पुत्तिका तु पतङ्गिका ॥ १२१४
 वनमक्षिका तु दशो दशी तज्जातिरल्पिका । तैलाटी वरटा गन्धोली स्याच्चीरी तु चीरुका ॥ १२१५
 झिल्लीका झिल्लिका प्रषकरी भृङ्गारिका च सा । पशुस्तिर्यङ्चरिर्हिंसेऽस्मिन्व्याल श्वापदोऽपि च ॥ १२१६
 हस्ती मतङ्गजगजद्विपर्ययनेकपा मातङ्गवारणमृगसामयोनय ।

स्तम्बेरमद्विरदसिन्धुरनागदन्तिनो दन्तावल करटिकुञ्जरकुम्भिपीलव ॥ १२१७

इभ करेणुर्गजोऽस्य स्त्री धेनुका वशापि च । भद्रो मन्द्रो मृगो मिश्रश्चतस्रो गजजातय ॥ १२१८
 कालेऽप्यजातदन्तश्च स्वल्पाङ्गश्चापि मत्कुण । पञ्चवर्षो गजो वाल स्यात्पोतो दशवर्षिक ॥ १२१९
 त्रिको विशतिवर्ष स्यात्कलभश्चिद्वदक । यूयनाथो यूथपतिर्मत्ते प्रभिन्नगर्जितौ ॥ १२२०
 मदोऽरुटे मदकल समावुद्रान्तनिर्मदौ । सज्जित कल्पितस्तिर्यग्घाती परिणतो गज ॥ १२२१
 व्यालो दुष्टगजो गम्भीरवेद्यममताङ्कुश । राजबाह्यस्तृपबाह्य सनाह्य समरोचित ॥ १२२२
 उदग्रदन्त्रीषादन्तो बहूना घटना घटा । मदो दान प्रवृत्तिश्च वमथु करशीकर ॥ १२२३
 हस्तिनासा कर शुण्डा हस्तोऽस्याग्र तु पुष्करम् । अङ्गुलि कर्णिका दन्तौ विषाणौ स्क्रन्ध आसाम्
 कर्णमूल चूलिका स्यादीपिका लक्षिकूटकम् । अपाङ्गदेशो निर्याण गण्डस्तु करट ऋट ॥ १२२५
 अवग्रहो ललाट स्यादारक्ष कुम्भयोरध । कुम्भौ तु शिरस पिण्डौ कुम्भयोरन्तर विदु ॥ १२२६
 वातकुम्भस्तु तस्याधो बाहिस्थ तु ततोऽप्यध । बाहिस्थाव प्रतिमान पुच्छमूल तु पेचक ॥ १२२७
 दन्तभाग पुरोभाग पक्षभागस्तु पार्श्वक । पूर्वस्तु जङ्घादिदेशो गात्र स्यात्पश्चिमोऽर्धरा ॥ १२२८
 बिन्दुजाल पुन पद्म शृङ्खलो निर्गङ्गोऽन्दुरु । हिज्जीरश्च पादपाशो वारिस्तु गजबन्धम् ॥ १२२९
 त्रिपदी गात्रयोर्बन्ध एकस्मिन्नग्रेऽपि च । तोत्रं वेणुकमालान बन्धस्तम्भोऽङ्कुश शृणि ॥ १२३०
 अपष्ट लङ्कुशस्याग्र यातमङ्कुशवारणम् । निषादिना पादकर्म यत वीत तु तद्वयम् ॥ १२३१

१ किंचुलकोऽपि २ कृमिरपि ३ द्रुतोऽपि ४ इकारातो नकारातो वा ५ तेन षट्पद, षडङ्गि,
 षट्चरण, इत्यादय ६ तेन पुष्पलिट्, पुष्पधय, मधुवत, मधुलिट्, मधुप, इति सिद्धम् ७ ऊपवाहोऽपि
 ८ अवरापि ९ निगलोऽपि

कक्ष्या दूष्या वरत्रा स्यात्कण्ठबन्ध कलापक । घोटकस्तुरगस्ताक्षर्यस्तुरगोऽश्वस्तुरगम् ॥ १२३२
 गन्धर्वोऽर्वा समिवीती वाहो वाजी हयो हरि । वडवाश्वा प्रसूर्जामी किशोरोऽल्पवया हय ॥ १२३३
 जवाधिकस्तु जवनो रथ्यो वोढा रथस्य य । आजानेय कुलीन स्यात्तत्तद्देशास्तु सैन्धवा ॥ १२३४
 वनायुजा पारशीका काम्बोजा बालिहकादय । विनीतस्तु साधुवाही दुर्विनीतस्तु शूकल ॥ १२३५
 कश्य कशाहो हृद्रक्षावर्ती श्रीवृक्षकी हय । पञ्चभद्रस्तु हृत्पृष्ठमुखपार्श्वेषु पुष्पित ॥ १२३६
 पुच्छोर खुरकेशास्यै सितै स्यादष्टमङ्गल । श्वेते तु कर्ककोकाहौखोङ्गाह श्वेतपिङ्गले ॥ १२३७
 पीयूषवर्णे सेराह पीते तु हरियो हये । कृष्णवर्णे तु खुङ्गाह कियाहो लोहितो हय ॥ १२३८
 आनीलस्तु नीलकोऽथ नियूह कपिलो हय । वोल्हाहस्त्वयमेव स्यापाण्डुकेसरबालधि ॥ १२३९
 उराहस्तु मनाक्पाण्डु कृष्णजङ्घो भवेद्यदि । सुरुहको गर्दभाभो वोरुखानस्तु पाटल ॥ १२४०
 कुलाहस्तु मनाक्पीत कृष्ण स्याद्यदि जानुगि । उरुनाह पीतरक्तच्छाय स एव तु कश्चित् ॥ १२४१
 कृष्णरक्तच्छवि प्रोक्त शोण कोकनदच्छवि । हरित पीतहरितच्छाय स एव हालक ॥ १२४२
 पङ्गुल सितकाचाभो हलाहश्चित्रितो हय । ययुरश्वोऽश्वमेधीय प्रोथमश्वस्य नासिका ॥ १२४३
 मभ्य कश्य निगालस्तु गल्लोद्देश खुरा शफा । अथ पुच्छ बालहस्तो लाङ्गूल लूम वालधि ॥ १२४४
 अपावृत्तपरावृत्तलुठिताणि तु वेष्टिते । धोरित वल्गित पुल्युत्तेजितोत्तेरितानि च ॥ १२४५
 गतय पञ्च धाराऽयास्तुरगाणा क्रमादिमा । तत्र धौरितकं धौर्य धोरण धोरित च तत् ॥ १२४६
 बभ्रुकङ्कशिखिक्रोडगतिवद्वल्गितं पुन । अग्रकायसमुल्लासात्कुक्षितास्य नतत्रिकम् ॥ १२४७
 लुत तु लङ्घन पक्षिभृगगलनुहारकम् । उत्तेजित रेचित स्यान्मध्यवेगेन या गति ॥ १२४८
 उत्तेरितमुपकण्ठमास्कन्दितकमिलपि । उत्प्लुत्योत्प्लुत्य गमन कोपादिवाखिलै पदै ॥ १२४९
 आश्वीनोऽध्या स षोऽश्वेन दिनेनैकेन गम्यते । कवी खलीन कविका कविय मुखयन्त्रणम् ॥ १२५०
 पश्चाङ्गी वक्रपट्टे तु तलिका तलसारकम् । दामाश्वन पादपाश प्रक्षरप्रखरौ समौ ॥ १२५१
 चर्मदण्डे कशा रश्मौ वल्गावक्षेपणी कुशा । पर्याण तु पत्ययन वीत फल्गु हयद्विपम ॥ १२५२
 वेसरऽश्वतरो वेगसरश्चाथ क्रमेलक । कुलनाश शिशुनामा शलो भोलिर्मरुप्रिय ॥ १२५३
 मयो महाङ्गो वासन्तो द्विककुर्गुर्गलङ्घन । भूतघ्न उष्ट्रो दाशेरा रवण कण्ठकासन ॥ १२५४
 दीर्घग्रीव केलिक्रीर्ण करभस्तु निहायण । स तु शृङ्गलको दारुमयै स्यात्पादबन्धनै ॥ १२५५
 गर्दभस्तु चिरमेही वालेयो रासभ खर । चक्रीवाञ्छङ्कुर्गुर्गोऽथ ऋषभो वृषभो वृष ॥ १२५६
 वाडवेय सौरभेयो भद्र शकरशारकौ । उक्षान्द्वान्ककुब्धान्गौर्बलीवर्दश्च शारकर ॥ १२५७
 उक्षा तु जातो जातोक्ष स्कन्धिक स्कन्धवाहक । महोक्ष स्यादुक्षतरो वृद्धोक्षस्तु जरद्व ॥ १२५८
 षण्ढतोचित आर्षभ्य कूटो भग्नविषाणक । ईद्वुरोगोपति षण्ढो गीवृषो मदकोहल ॥ १२५९
 वत्स शकृत्करिस्तर्णो दम्पवत्सतरौ समौ । नस्योतो नस्तित षष्ठवाद् तु स्याद्युगपार्श्वग ॥ १२६०
 युगादीना तु वोढारो युग्यप्रासङ्ग्यशाकटा । स तु सर्वधुरीण स्यात्सर्वा वहति यो धुरम् ॥ १२६१
 एकधुरीणैकधुरावुभावेकधुरावहे । धुरीणयुर्यधौरेयधौरेयकधुरधरा ॥ १२६२
 धूर्वहेऽथ गलिर्दृष्टवृष शक्तोऽप्यधूर्वह । स्थौरीपृष्ठय पृष्ठवाह्यो द्विदन्षोऽन्विषड्दौ ॥ १२६३
 वह स्कन्धोऽसकूटं तु ककुद नैचिक शिर । विषाण कूणिका शृङ्गं साक्षा तु गलकम्बल ॥ १२६४

गौ सौरभेयी माहेयी माहा सुरभिरजुनी । उल्लाह्या रोहिणी शृङ्गिण्यनङ्गाह्वनदुह्युवा ॥ १२६५
 तम्पा निलिम्पिका तम्बा सा तु वर्णैरनेकधा । प्रष्टौही गर्भिणी बन्ध्या वशा वेहदृषोपगा ॥ १२६६
 अवतोका स्रवद्गर्भा वृषाक्रान्ता तु सधिनी । प्रौढवत्सा बन्धयिणी येनुस्तु नवसूतिका ॥ १२६७
 परेष्ठुर्बहुसूति स्यादृष्टि सकृत्प्रसूतिका । प्रजने काल्योपसर्गा सुखदोह्या तु सुव्रता ॥ १२६८
 दु खदोह्या तु करटा बहुदुग्धा तु वञ्जला । द्रोणदुग्धा द्रोणदुग्धा पीनोघ्री पीवरस्तनी ॥ १२६९
 पीतदुग्धा तु धेनुष्या सस्थिता दुग्धबन्धकै । नैचिकी तूत्तमा गोषु पलिक्री बालगर्भिणी ॥ १२७०
 समासमीना तु सा या प्रतिवर्ष प्रजायते । स्यादचण्डी तु सुकरा वत्सकामा तु वत्सला ॥ १२७१
 चतुस्त्रैर्हायणी त्र्येकाद्वयन्येकादिवर्षिका । आपीनमूधो गोविट तु गोमय भूमिलेपनम् ॥ १२७२
 तत्र शुष्के तु गोप्रन्थि करीषच्छगणे अपि । गवा सर्वं गव्यं व्रजे गोकुल गोधन धनम् ॥ १२७३
 प्रजने स्यादुपसर कील पुष्पलक शिव । बन्धन दाम सदान पशुरज्जुस्तु दामनी ॥ १२७४
 अज स्याच्छगलश्छागश्छगो वस्त स्तभ पशु । अजा तु च्छागिका मज्जा सर्वभक्षा गलस्तनी ॥
 युगजो वकरोऽयौ तु मेपोर्णायुहुडोरणा । उग्रो मेण्डको वृष्णिरेडको रोमशो हुडु ॥ १२७६
 सफाल शृङ्गिणो भेडो मेघी तु कुररी रुजा । जालकिन्यविला वेण्यभेडिक शिशुवाहक ॥ १२७७
 पृष्ठशृङ्गो वनाज स्यादवितुग्धे त्र्येवे परम । सोढ दूस् मरीस च कुकुरो वक्रवालधि ॥ १२७८
 अस्थिभुग्भेषण सारभेय कौलेयक शुन । शुनि श्वानो गृहमृग कुर्कुरो गत्रिजागर ॥ १२७९
 रसनालिङ्गैतपरा कीलशायिन्नणान्दुका । शालावृको मृगदश श्वालर्कस्तु स गेगित ॥ १२८०
 विश्वम्भुस्तु कुशलो मृगव्ये सरमा शुगी । विट् चर शूकरो ग्राम्ये महिषो यमवाहन ॥ १२८१
 रजखलो गृहिरिपुर्लुलाय खेरिभो मह । धीरस्कन्व कृष्णशृङ्गो जरन्तो दशभीरुक ॥ १२८२
 रक्ताक्ष कासरो हसकालीतनयलालिम्बौ । अरण्यजेऽस्मिन्गवल सिंह कण्ठीरवो हरि ॥ १२८३
 हर्षक्ष केसरीभारि पञ्चास्यो नखरायुध । महानाद पञ्चशिख पारीन्द्र पत्यरी मृगात् ॥ १२८४
 श्वेतपिङ्गोऽप्यय व्याघ्रो द्वीपी शार्दूलचित्रकौ । चित्रकाय पुण्डरीकस्तरक्षुस्तु मृगादन ॥ १२८५
 शरभ कुञ्जरातिरुत्पादकोऽष्टपादपि । गवय स्याद्वनगवो गोसदृक्षोऽश्ववारण ॥ १२८६
 खड्गी वाधीणस खड्गो गण्डकोऽय किर किरि । भूदार सूरर कोलो वराह क्रोडपोत्रिणौ ॥ १२८७
 प्रोणी घृष्टि स्तब्धगेमा दप्त्री किट्यास्यलाङ्गलौ । आखनिक शिगेमर्मा स्थूलनासो बहुप्रज ॥ १२८८
 भाङ्गूकभालूकक्षीच्छभल्लभल्लूकभल्लुका । स्रगालो जम्बुक फेरु फेरण्ड फेरव शिवा ॥ १२८९
 घोरवाशी भूरिमायो गोमायुर्मृगवूर्तक । हूरयो भरज क्रोष्टा शिगामेदेऽल्पके किखि ॥ १२९०
 पृथौ गृण्डिबलोपाकौ क्रोरुस्त्रीहामृगो वृक । अरण्यश्चा मर्कटस्तु कपि कीश प्लवगम् ॥ १२९१
 प्लवग प्लवग शाखामृगो हरिर्जलीमुख । वनौका वानरोऽथासौ गोलाङ्गलोऽसितानन ॥ १२९२
 मृग कुरङ्ग सारङ्गो वातायुहरिणापि । मृगभेदा रुक्म्यङ्गुरङ्गुगोकर्णशम्बरा ॥ १२९३
 चमरुचीनचमरा समूरैण्दर्यरौहिपा । कदली कन्दली कृष्णसार पृषतरोहितौ ॥ १२९४
 दक्षिणेर्मा तु स मृगो व्याघ्रैर्यो दक्षिणे क्षत । वातप्रमीर्वीतमृग शशस्तु मृदुलोमक ॥ १२९५
 शूलिको लोमकणोऽथ शल्ये शललशल्यकौ । श्वाविच्च तच्छलाकाया शलल शलमित्यपि ॥ १२९६

१ तेन अविमरीसमित्य ता बोध्या २ भपकोऽपि ३ तेन रतकील , रतशायी, रतव्रण , रता हुक
 ४ मृगशब्द पत्यरिभ्या सबध्यते ५ अष्टापदोऽपि

गोवा निहाकागौवेरगौवरौ दुष्टतत्सुते । गौधेयोऽन्यत्र मुसली गोधिकागोलिके गृहात् ॥ १२९७
 माणिक्या भित्तिका पल्ली कुड्यमत्स्यो गृहोलिका । स्यादक्षनाधिका हालिन्यक्षनिका हलाहल ॥ १२९८
 स्थूलाञ्जाधिकाया तु ब्राह्मणी रक्तपुच्छना । ऋकलामस्तु सरट् प्रतिसूर्य शयानक ॥ १२९९
 मूषिको मूपको वज्रदशन खनकोन्दुरौ । उन्तरुर्वृष आखुश्च सूच्यास्यो वृषलोचने ॥ १३००
 छुछुन्दरीगन्धमूष्या गिरिका बालमूषिका । बिडाल ओतुर्माजार्गो ह्रीनुश्च वृषदशक ॥ १३०१
 जाह्नको गात्रसकोची मण्डली नकुल पुन । पिङ्गल सपहा बभ्रु सर्पोऽहि पवनाशन ॥ १३०२

भोगी भुजगभुजगावुरगो द्विजिह्वयालौ भुजगममरीसृपदीर्घजिह्वा ।

काकोदरो विषवर फणभृत्पृदाकुर्दकर्णकुण्डलिबिदेशयदन्दशूना ॥ १३०३

दर्वीकर ऋक्षुक्तिचक्रिगूपात्पन्नगा जिह्वगलेलिहानौ ।

कुम्भीनसाशीविषदीर्घपृष्ठा स्याद्राजसर्पस्तु भुजगभोजी ॥ १३०४

चक्रमण्डल्यजगर पारीन्द्रो वाहस शयु । अलगर्दो जलव्याल समौ राजिलडुण्डुभौ ॥ १३०५

भवेत्तिलित्सो गोनासो गोनसो घोणसोऽपि च । कुकुटाहि कुकुटाभो वणेन च रवेण च ॥ १३०६

नागा पुन काद्वेयास्तेषा भोगावती पुरी । शेषो नागाधिपोऽनन्तो द्विसहस्राक्ष आलुरु ॥ १३०७

स च श्यामोऽथवा शुक्ल सितपङ्कजलावच्छन । वासुकिस्तु सर्पराज श्वेतो नीलसरोजयाम् ॥ १३०८

तक्षकस्तु लोहिताङ्ग स्वस्तिकाङ्कितमस्तक । महापद्मस्वतिशुक्लो दशबिन्दुरमस्तक ॥ १३०९

शङ्खस्तु श्वेतो विभ्राणो रेणामिन्दुसिता गले । कुलिकोर्द्वेचन्द्रमौलिज्वालाधमसमप्रभ ॥ १३१०

अथ कम्बलाश्वतरधृतराष्ट्रबलाहका । इत्यादयोऽपरे नागास्तत्तत्कुलसमुद्भवा ॥ १३११

निर्मुक्तो मुक्तनिर्मल सविषा निर्मिषाश्च ते । तागा स्युर्दग्निपा लूनविपास्तु वृश्चिकादय ॥ १३१२

व्याघ्रादयो लोमविषा नराविषा नरादय । लालाविपास्त लूताद्या कालान्तरविषा पुन ॥ १३१३

मूषिकाद्या दूषीविष त्ववीर्यमोषधादिभि । कृत्रिम तु विष चार गरश्चोपविष च तत् ॥ १३१४

भोगोऽहिकायो दष्टाशीर्दवा भोग फट स्फट । फणोऽहिकोशे तु त्रिर्वयनी निर्मोककञ्जुका ॥

विहगो विहगमखगौ पतगो विहग शकुनि शकुन्तशकुनौ विवय शकुन्ता ।

नभसगमो विकिरपन्नरथौ विहायो द्विजपक्षिविकिरपतत्रिपतत्पतङ्गा ॥ १३१६

पित्सन्नीडाण्डजोगौकाश्चक्षुश्चक्षू सृपाटिका । त्रोटिश्च पत्र पतत्र पिच्छ राजस्तनूरुहम ॥ १३१७

पक्षो गरुच्छदश्चापि पक्षमूल तु पक्षति । प्रडीनोड्डीनसडीनडयनानि नभोगतौ ॥ १३१८

पेशी काशोऽण्डे कुलायो नीडे केकी तु सर्पभुक् । मयूरबर्हिणौ नीलकण्ठो मेघरुहच्छिखी ॥ १३१९

शुक्लापाङ्गोऽस्य वाक्केका पिच्छ बर्हि शिरण्डक । प्रचलाक कलापश्च मेचकश्चन्द्रक समौ ॥ १३२०

वनप्रिय परभृतस्ताम्राक्ष कोकिल पिक । कलकण्ठ काकपुष्ट काकोऽरिष्ट सकृत्प्रज ॥ १३२१

आत्मवोषश्चिरजीवी घूकारि ऊरटो द्विक । एकद्वगबलिभुग्ध्वाह्वो मौकुलिर्वायसोऽन्यभृत् ॥ १३२२

वृद्धद्रोणदग्धकृष्णपर्णतेभ्यस्त्वसौ पर । वनाश्रयश्च काकोलो महस्तु जलवायस ॥ १३२३

धूके निशाट काकारि कौशिकोलूरुपेचका । दिवान्धोऽय निशावेदी कुकुटश्चरणायुध ॥ १३२४

कृकवाकुस्ताम्रचूडो विवृताक्ष शिरण्डक । हसाश्चकाङ्गयकाङ्गमानसौक सितच्छदा ॥ १३२५

१ तेन गृहगोलिका, गृहगोलिका २ 'प्रतिसूर्यशयानक' इत्येकनामापि ३ एककुण्डलोऽपि ४ तिलयतीत्यपि ५ जशब्दो पीडेनायवेति ६ तेन वृद्धकाक इत्यादय

राजहसास्वमी चञ्चुरणैरतिलोहितै । मल्लिकास्तास्तु मलिनैर्बोर्वराप्रा सितैरै ॥ १३२६
 कादम्बास्तु कलहसा पक्षै स्यादतिधूसरै । वारला वरला हसी वारटा वरटा च सा ॥ १३२७
 दार्वाघाट शतपत्र यज्जरीटस्तु खञ्जन । सारसस्तु लक्ष्मण स्यात्पुष्करारय कुरकर ॥ १३२८
 सारसी लक्ष्मणाथ क्रुद्धक्रौञ्च चाषे किक्कीदिवि । चातक स्तोककोऽप्यपीह सारङ्गो नभोऽमुप ॥ १३२९
 चक्रवाको रयाङ्गाह कोको द्वन्द्वचरोऽपि च । टिट्ठिभस्तु कटुकाण उत्पादशयनश्च स ॥ १३३०
 चटको गृहबलिभुक्कलविङ्क कुविङ्कक । तस्य योषित्तु चटका ह्यपत्ये चटका तयो ॥ १३३१
 पुमपत्ये चाटकैरे दात्यूहे कालकण्टक । जलरङ्कुर्जलरङ्गो बने कहो बकोटवत् ॥ १३३२
 उलाहक स्याद्वलाको बलाका भिसकण्ठिका । भृङ्ग कलिङ्गो धम्याट कङ्कस्तु कमनच्छद ॥ १३३३
 लोहपृष्ठो दीर्घपाद कर्कट स्कन्धमल्लक । चिल्ल शकुनिरातापी श्येन पञ्जी शशादन ॥ १३३४
 दाक्षाग्यो दूरदृग्गृध्रोऽथोक्त्रोशो मत्स्यनाशन । कुरर कीरस्तु शुको रक्तपाद फलादन ॥ १३३५
 शारिका तु पीतपादा गोराटी गोकिराटिका । स्याच्चर्मचटकाया तु जतुका जिनपत्रिका ॥ १३३६
 वल्गुलिका मुखविष्टा परोष्णी तैलपायिका । कर्करेटु करेटुत्स्यात्करटु कराराटुक ॥ १३३७
 आतिराटि शरारि स्यात्कृकणकुरौ समौ । भासे शकुन्त कोयष्टौ शिखरी जलकुक्कुभ ॥ १३३८
 पारावत कलरव रूपोतो रक्तलोचन । ज्योत्स्नाप्रिये चलचञ्चुचकोरविषसूचका ॥ १३३९
 जीवजीवस्तु गुन्द्रालो त्रिषदर्शनमृत्युक । व्याघ्राटस्तु भरद्वाज प्लवस्तु गात्रसप्लव ॥ १३४०
 तित्तिरिस्तु खरकोणो हारीतस्तु मृदङ्गुर । कारण्डवस्तु मरुल सुगृहश्चञ्चुसूचिन् ॥ १३४१
 कुम्भकारमुकुटस्तु कुक्कुभ कुहकसन । पक्षिणा येन गृह्यन्ते पक्षिणोऽन्ये स दीपक ॥ १३४२
 छेका गृह्याश्च ते गेहासत्ता ये मृगपक्षिण । मत्स्यो मीन पृथुरोमा झषो वैसारिणोऽण्डज ॥ १३४३
 सघचारी स्थिरजिह्व आत्माशी स्वकुलक्षय । पिमार शकली शल्की शबरोऽनिमिषस्तिमि ॥ १३४४
 सहस्रदष्टे वादाल पाटीने चित्रवह्निः । शकुल स्यात्कलकोऽथ गडक शकुलार्भक ॥ १३४५
 उलूपी शिशुके प्रोष्ठी शफर श्वेतकोलके । नलमीनश्चिलिचिमो मत्स्यराजस्तु रोहित ॥ १३४६
 महुरस्तु राजशृङ्ग शृङ्गी तु महुरप्रिया । क्षुद्राण्डमत्स्यजात तु पोताधान जलाण्डकम् ॥ १३४७
 महामत्स्यास्तु चीरल्लितिमिगिलगिलादय । अथ यादासि नकाद्या हिसका जलजन्तव ॥ १३४८
 नका कुम्भीर आलास्य कुम्भी महामुखोऽपि च । तालुजिह्व शङ्खमुखा गोमुखो जलसूकर ॥ १३४९
 शिशुमारस्वमुकूर्म उष्णवीर्यो महावस । उद्रस्तु जलमार्जार पानीयनकुलो वसी ॥ १३५०
 ग्राहे तन्तुस्तन्तुनागोऽवहारो नागतन्तुणौ । अन्येऽपि यादोभेदा स्युर्बहवो मकरादय ॥ १३५१
 कुलीर कर्कट पिङ्गचक्षु पाश्वोर्दरप्रिय । द्विधागति षोडशाङ्घि कुरचिल्लो बहिश्चर ॥ १३५२
 रुच्छप कमठ कूर्म षोडपादश्चतुर्गति । पञ्चाङ्गुलदौलेयौ जीवथ रुच्छपी दुली ॥ १३५३
 मण्डूके हरिशालूरप्लवभेरुप्लवगमा । वर्षाभू प्लवग शालुरजिह्वव्यङ्गदुर्दुरा ॥ १३५४
 स्यले नरादयो ये तु ते जले जलपूर्वका । अण्डजा पक्षिसर्पाद्या पोतजा कुञ्जरादय ॥ १३५५
 रसजा मद्यकीटाद्या नृगवाद्या जरायुजा । यूनाद्या स्वेदजा मत्स्यादय समूर्च्छनोद्भवा ॥ १३५६

१ लक्ष्मणीत्यपि २ किक्की, दिवि इति द्वे नामनी अपि । किक्कीदिविरपि ३ टिट्ठिभ इत्येके ४ वा
 त्योहोऽपि ५ वकेरुकापि ६ निशाटयपि ७ चिल्लीचीमोऽपि ८ शङ्खमुखोऽपि ९ वरुणपाशोऽपि

उद्भिद खलनाश्रोपपादुका देवनारका । रसयोनय इत्यष्टावुद्भिदुद्भिज्जमद्भिदम् ॥ १३५७
इत्याचार्यहेमच द्रविरचितायामभिधानचिन्तामणा नाममालाया तिथकाण्डः अतुथ ॥ ४ ॥

स्युर्नारकास्तु परेतप्रेतयात्यातिवाहिका । आजूर्विष्टिर्यातना तु कारणा तीव्रदेवना ॥ १३५८
नरकस्तु नारक स्यान्निरयो दुर्गतिश्च स । घनोदविघनवाततगुणातम स्थिता ॥ १३५९
रत्नशर्करावालुकापङ्कजमूतम प्रेम्भा । महातम प्रभा चैत्यधोवो नरकभूमय ॥ १३६०
क्रमात्पृथुतरा सप्ताथ त्रिशत्पञ्चविंशति । पञ्च पञ्चदश त्रीणि लक्षाण्यून च पञ्चभि ॥ १३६१
लक्ष पञ्चैव नरकावासा सीमन्तकादय । एतास्तु स्यु क्रमेणाथ पाताल ऋवामुखम् ॥ १३६२
बलिवेश्माधोभुवन नागलोको रसातलम् । रन्ध्र बिल निर्व्यथन कुहर शुषिर शैवि ॥ १३६३
छिद्र रोप विवर च निम्न रोक वपान्तरम् । गर्तश्च भ्रावटागाधदरास्तु विवरे भुव ॥ १३६४

इत्याचार्यहेमच द्रविरचितायामभिधानचिन्तामणो नाममालाया नरककाण्डः पञ्चम ॥ ५ ॥

स्याल्लोको विष्टप विश्व भुवन जगती जगत् । जीवाजीवाधारक्षेत्रं लोकोऽलोकस्ततोऽन्यथा ॥ १३६५
क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषश्चेतन स पुनर्भवी । जीव स्यादसुमान्सत्त्व देहैर्भृज्जन्युजन्तव ॥ १३६६
उत्पत्तिर्जन्मजनुषी जनन जनिरुद्भव । जीवेऽसुजीवितप्राणा जीवानुर्जीवौषधम् ॥ १३६७
श्वासस्तु श्वसित सोऽन्तर्मुख उच्छ्वास आहर । आनो बहिर्मुखस्तु स्यान्नि श्वास पान एतन् ॥ १३६८
आयुर्जीवितकालोऽन्त वरण मानस मन । हृत्क्षेतो हृदय चित्त स्वान्त गूढपथोर्क्षले ॥ १३६९
मनस कर्म सकल्प स्यादथो शमनिर्वृति । सात सोरय सुख दुःख त्वसुख वेदा व्यथा ॥ १३७०
पीडा बाधातिराभील कृच्छ्र कष्ट प्रसूतिजम् । आमनस्य प्रगाढ स्यादाधि स्यान्मानसी व्यथा ॥ १३७१
सपन्नाकृतिनिष्पन्नाकृती त्वत्यन्तपीडने । क्षुब्धाठराभिजा पीडा व्यापादो द्रोहचिन्तनम् ॥ १३७२
उपज्ञा ज्ञानमाद्य स्याच्चर्चा सख्या त्रिचारणा । वासना भावना सस्कारोऽनुभूताद्यविस्मृति ॥ १३७३
निर्णयो निश्चयोऽन्त सप्रधारणा समर्थनम् । अविद्याहमत्यज्ञाने भ्रान्तिर्मिथ्यामतिर्भ्रम ॥ १३७४
सदेहद्वापरारेका विचिकित्सा तु सशय । परभागो गुणोऽर्क्षो दाषे त्वादीनवाश्रवौ ॥ १३७५
स्वाद्रूप लक्षण भावश्चात्मप्रकृतिरीतय । सहजो रूपतत्त्व च वर्म सगो निसर्गवत् ॥ १३७६
शील सतत्त्व ससिद्धिरवस्था तु दशा स्थिति । स्नेह प्रीति प्रेम हार्दे दाक्षिण्य त्वनुकूलता ॥ १३७७
विप्रतिसारोऽनुशय पश्चात्तापोऽनुतापश्च ।

अवधानसमाधानप्रणिधानानि तु समाधौ स्यु ॥

१३७८

धर्म पुण्य वृष श्रेय सुकृते नियतौ विधि । दैव भाग्य भागवेर्य दिष्ट चायस्तु तच्छुभम् ॥ १३७९
अलक्ष्मीर्गिर्हेति कालकर्णिका स्यादथाशुभम् । दुष्कृत दुरित पापमेन पाप्मा च पातकम् ॥ १३८०
किल्बिष कलुष किण्व कल्मष वृजिन तम । अहं कल्मष पङ्क उपाधिर्वर्मचिन्तनम् ॥ १३८१
त्रिवर्गो धर्मकामार्थाश्चतुर्वर्ग समोक्षका । बलतूयाश्चतुर्भद्र प्रमादोऽनवधानता ॥ १३८२
छन्दोऽभिप्राय आकूत मतभावाशया अपि । हृषीकमक्ष करण स्रोत ख विषयीन्द्रियम् ॥ १३८३
बुद्धीन्द्रिय स्पर्शनादि पाण्यादि तु क्रियेन्द्रियम् । स्पर्शादयस्त्रिन्द्रियार्थी त्रिपया गोचरा अपि ॥ १३८४

१ यौगिकत्वात्—नारकिक नैरथिक नारकीयादय २ प्रभाशब्द प्रत्येक रतादिभिरवय ३ दत्त्यादिरित्येके
४ जीवोऽपि ५ यौगिकत्वात्—देहभाक् शरीरीत्यादय ६ अद तोऽपि ७ जीवातुरपि ८ अग्निन्द्रियमपि
९ विकल्पोऽपि १० शर्ममपि ११ स्वप्नादो रूपादिभिर वेति १२ विप्रतीसारोऽपि १३ अर्था अपि

शीते तुषार शिशिर सुशीम शीतलो जड । हिमोऽथोष्मे तिग्मस्तीक्ष्णस्तीव्रश्चण्ड खर पटु ॥
 कोष्ण कवोष्ण कदुष्णो मन्दोष्णश्चेषदुष्णजत् । निष्ठुर रुक्खट क्रूर परुष ऊर्केश खर ॥ १३८६
 दृढ कठोर कठिनो जरठ कोमल पुन । मृदुलो मृदुसौमालसुकुमारा अकर्कश ॥ १३८७
 मधुरस्तु रसज्येष्ठो गुल्य स्वादुर्मधूलक । अम्लस्तु पाचनो दन्तशठोऽय लवण सर ॥ १३८८
 सर्वरसोऽय ऋटु स्यादोषणो मुखशोधन । वक्रमेदी तु तिक्तोऽथ कषायस्तुवरो रसा ॥ १३८९
 गन्धो जनमनोहारी सुरभिर्ग्राणतर्पण । समाकर्षी तु निर्हारी स आमोदो त्रिदूरग ॥ १३९०
 विमर्दात्य परिमलोऽथामोदी मुखपासन । इष्टगन्ध सुगन्धिश्च दुर्गन्ध पूतिगन्धिऋ ॥ १३९१
 आमगन्धि तु विस्त्र स्याद्वर्णा श्वेतादिका अमी । श्वेत श्वेत सित शुक्ला हरिणो विशद शुचि ॥
 अवदातगौरशुभ्रवलक्षधवलार्जुना । पाण्डुर पाण्डर पाण्डुरीषत्पाण्डुस्तु धूसर ॥ १३९३
 कापोतस्तु रूपोताम पीतस्तु सितरञ्जन । हारिद्र पीतलो गौर पीते नील पुनर्हरित् ॥ १३९४
 पालाशो हरितसालकाभो रक्तस्तु रोहित । माञ्जिष्ठो लोहित शोण श्वेतरक्तस्तु पाटल ॥ १३९५
 अरुणो बालसव्याम पीतरक्तस्तु पिञ्जर । रुपिल पिङ्गल श्याव पिशङ्ग रुपिशो हरि ॥ १३९६
 बभ्रु कद्रु कडारश्च पिङ्गे कृष्णस्तु मेचक । स्याद्राम श्यामल श्याम कालो नीलोऽसित शिति ॥
 रक्तश्यामे पुनर्धूस्रधूमलावथ कबुर । किर्मर एत शबलश्चित्रकल्माषचित्रला ॥ १३९८
 शब्दो निनादो निर्घोष स्वानो ध्वान स्वरो ध्वनि । निर्द्वादो निनदो ह्लादो निस्वानो निस्वन स्वन ॥
 रवो नाद स्वनिर्घोष सव्याङ्भ्यो राव आरव । कणन निकण काणो निक्राणश्च कणो रण ॥
 षड्ज ऋषभगान्धारा मयम पञ्चमस्तथा । वैजतो निषध सप्त तन्त्रीकण्ठोद्भवा स्वरा ॥ १४०१
 ते मन्द्रमव्यतारा स्फुरर कण्ठशिरोद्भवा । रुदित कन्दित कुष्ट तदपुष्ट तु गह्वग्म् ॥ १४०२
 शब्दो गुणानुगोत्थ प्रणाद सीत्कृत नृणाम । पर्दन गुदजे शब्दे रुर्दन मुनिसम्भवे ॥ १४०३
 दवेडा तु सिंहनादोऽथ रुन्दन सुभट्यनि । कोलाहल कलकलस्तुमुलो व्याकुलो रव ॥ १४०४
 मर्मरो वल्लपत्रादेर्भूषणाना तु शिञ्जितम् । हेपा ह्रेषा तुरगाणा गजाना गर्जवृहिते ॥ १४०५
 विस्फारो धनुषा हभारम्भे गोर्जलदस्य च । स्तनित गर्जित गर्जि स्वगित रसितादि च ॥ १४०६
 कूजित स्याद्विहगाना तिरश्चा रुतवाशिते । वृकस्य रेषण रेषा वुक्कन भपण शुन ॥ १४०७
 पीडिताना तु कणित मणित रतकूजितम् । प्रकाण प्रकणस्तब्धा मर्दलस्य तु गुन्दल ॥ १४०८
 क्षीजन तु कीचकाना भेर्या नादस्तु दुर्दुर । तारोऽनुच्चैर्धर्मेर्निर्मेन्द्रो गम्भीरो मधुर कल ॥ १४०९
 काकली तु कल सूक्ष्म एकतालो लयानुग । काकुर्वनिविकार स्यात्प्रतिश्रुत्तु प्रतिध्वनि ॥ १४१०

संघाते प्ररुगैपवारनिकरव्यूहाः समूहश्चय

सदोह समुदायराशिविसरवाता कलापो व्रज ।

कूट मण्डलचक्रवालपटलस्तोमा गण पेटक

ध्वन्द चक्रकदम्बके समुदय पुञ्जोत्करौ सन्नति ॥

१४११

समवायो निकुरम्ब जाल निवहसचयौ । जात तिरश्चा तद्यूथ सघसार्यौ तु देहिनाम् ॥ १४१२

कुल तेषा सजातीना निःकायस्तु सधर्मिणाम् । वर्गस्तु सहशा स्कन्धो नरकुञ्जरवाजिनाम् ॥ १४१३

१ सुषीमोऽपि २ रावश्च द समादिभिरवेति ३ गर्जापि ४ मद्रोऽपि ५ काकलिरपि ६ आकरोऽपि

ग्रामो त्रिषयश्चन्दास्त्रभूतेन्द्रियगुणाद्भजे । समजस्तु पशूना स्यात्समाजस्वन्यदेहिताम् ॥	१४१४
शुकादीना गणे शौकमायूरतैत्तिगादय । भिक्षादेर्भेक्षसाहस्रगाभिणयौवतादय ॥	१४१५
गोत्रार्थप्रत्ययान्ताना स्युरौपगविकादय । उक्षादेरौक्षक मानुष्यम् वार्द्धकमौष्टकम् ॥	१४१६
स्याद्राजपुत्रक राजन्यक राजकमाजकम् । जात्सकौरभ्रक काचचिक्र कवचितामपि ॥	१४१७
हास्तिरु तु हस्तिना स्यादापूपिकाद्यचेतसाम् । वेनूना धैनुक् वेन्वन्ताना गौवेनुकादय ॥	१४१८
कैदारक कैदारक कैदार्यमपि तद्गणे । ब्राह्मणादेर्ब्राह्मण्य माणव्य वाडव्यमित्यपि ॥	१४१९
गणिकाना तु गणिक्य केशाना कैश्यकैशिके । अश्वानामाश्वमश्वीय पर्शन्ता पार्श्वमण्यथ ॥	१४२०
वातूलवाले वाताना गव्यागोत्रे पुनर्गवाम् । पाश्याखल्यादि पाशादे खलादे खलिनीनिभा ॥	१४२१
जनता बन्धुता ग्रामता गजता सहायता । जनादीना रथाना तु स्याद्रथ्या रथकट्यया ॥	१४२२
राजिलेखा ततो रीषी मालाल्यावलिपङ्क्तय । वोरणीश्रेण्युभौ तु द्वौ युगल द्वितय द्वयम् ॥	१४२३
युग द्वैत यम द्वन्द्व युग्म यमलयामले । पशुभ्यो गोयुग युग्मपर षट्त्वे तु षड् गवम् ॥	१४२४
परशताद्यास्ते येषा परा सख्या शतादिकात् । प्राज्य प्रभूत प्रचुर बहुल बहु पुष्कले ॥	१४२५
भृषिष्ठ पुरुह भूयो भूर्यदभ्र पुरु स्फिरम् । स्लोक शुक्ल तुच्छमल्प दध्नाणुतलिनानि च ॥	१४२६
तनु क्षुद्र कृश सूक्ष्म पुन श्लक्ष्ण च पेलवम् । तुटौ मात्रा लघो लेश ऋणो ह्रस्व पुर्लेशु ॥	१४२७
अत्यल्पेऽल्पिष्ठमल्पीय ऋणीयोऽणीय इत्यपि । दीर्घायते समे तुङ्गमुच्चमुन्नतमुत्तुरम् ॥	१४२८
प्राशुच्छिन्नतमुदग्र च न्यङ्नीच ह्रस्वमन्थरे । खर्ज कुब्ज वामन च विशाल तु विशङ्कटम् ॥	१४२९
पृथुर पृथुल व्यूढ विकट विपुल बृहत् । स्फार वरिष्ठ विस्तीर्ण तत बहु महद्गुरु ॥	१४३०
दैर्घ्यमायाम आनाह आरोहस्तु समुच्छय । उत्सेध उदयोच्छायौ परिणाहो त्रिशालता ॥	१४३१
प्रपञ्चाभोगत्रिस्तारव्यामा शब्दे स विस्तर । समासस्तु समाहार सक्षेप संग्रहोऽपि च ॥	१४३२
सर्व समस्तमन्यून समग्र सकल समम् । त्रिधाशेषाखण्डकत्वन्यक्षाणि निखिलाखिले ॥	१४३३
खण्डेऽर्धशकले भित्त नेमशल्मदलानि च । अशो भागश्च वण्टर स्यात्पादस्तु तुरीयक ॥	१४३४
मलिन रुचिर म्लान कैश्मल च मलीमसम् । पवित्र पावन पूत पुण्य मेध्यमथोज्ज्वलम् ॥	१४३५
विमल विशद बीधमवदातमनाविलम् । विशुद्ध शुचि चोक्ष तु ति शोध्यमनवस्करम् ॥	१४३६
निर्णिक्त शोधित मृष्ट दौत क्षालितमित्यपि । समुखीनमभिमुख पराचीन पराङ्मुखम् ॥	१४३७
मुरय प्रकृष्ट प्रमुख प्रबर्ह वर्य वरेण्य प्रवर पुरोगम् ।	
अनुत्तर प्राग्रहर प्रवेक प्रवानमग्रेसरमुत्तमाग्रे ॥	१४३८
ग्रामण्यग्रण्यग्रिमजात्याग्र्यानुत्तमाग्र्यनवराध्यवरे ।	
प्रेष्ठपराध्यपराणि श्रेयसि तु श्रेष्ठसत्तमे पुष्कलवत् ॥	१४३९
स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुगवर्षभकुञ्जरा । सिंहशार्दूलनागाद्यास्तल्लजश्च मतल्लिका ॥	१४४०
मचर्चिका प्रकाण्डोद्धौ प्रशस्यार्थप्रकाशका । गुणोपसर्जनोपाग्र्याण्यप्रवानेऽधम पुन ॥	१४४१
निकृष्टमणक गर्ह्यमवद्य काण्डकुत्सित । अपकृष्ट प्रतिकृष्ट र्थाप्य रेफोऽवम ह्रुणम् ॥	१४४२
खेट पापमपशद कुपूय चेलमर्व च । तदासेचनक यस्य दर्शनादूग्र तृण्यति ॥	१४४३

१ ग्रामशब्दो गुणा तैरचेति २ विग्रहोऽपि ३ ति शेषमपि ४ खण्डनमपि ५ कल्मषमपि ६ व्याव्यमपि, ७ रेफोऽपि

चारु हारि रुचिर मनोहर वरुण कान्तमभिगमब-बुरे ।

वामरुच्यसुषमाणि शोभन मञ्जुमञ्जुलमनारमाणि च ॥

१४४४

साधुरैर्म्यमनोज्ञानि पेशल हृद्यसुन्दरे । काम्य कम्प कम्पनीय सौम्य च मधुर प्रियम् ॥

१४४५

व्युष्टि फलमसार तु फल्गु शून्य तु रिक्तम् । शून्य तु नञ् वशिक च निषिद्ध तु निरन्तरम् ॥

१४४६

निविरीम घन सान्द्र नीरन्ध्र बहल दृढम् । गाढमविरल चाथ विरल तनु पेलम् ॥

१४४७

नव नगीन सद्यस्क प्रत्यग्र नूतनूतने । नव्य चाभिनवे जीर्णे पुरातन चिरतनम् ॥

१४४८

पुराण प्रतन प्रज्ञ जरन्मूर्त तु मूर्तिमत् । उच्चावच नैकभेदमतिरिक्ताधिके समे ॥

१४४९

पार्श्व समीप सविध समीपाभ्याशसवेशान्तिकसन्निकर्ष ।

सदेशमभ्यग्रसनीहसनिधानान्युपान्त निरुटोपकण्ठे ॥

१४५०

सन्निकृष्टसमर्थादाभ्यर्णान्यासन्नसन्निधी । अव्यवहितेऽनन्तर ससक्तमपदान्तरम् ॥

१४५१

नेदिष्ठमन्तिकतम विप्रकृष्टपरे पुन । दूरेऽतिदूरे दविष्ठ दवीयोऽय सनातनम् ॥

१४५२

शैश्वतानश्वरे नित्य ध्रुव स्थेयस्वतिस्थिरम् । स्थास्तु स्थेष्ठ तत्कूटस्थ कालव्याप्यैकरूपम् ॥

१४५३

स्थावर तु जङ्गमान्यज्जङ्गम तु व्रस चरम् । चराचर जगदिङ्ग चरिणुश्चाथ चञ्चलम् ॥

१४५४

तरल कम्पन कम्प परिप्लवचलाचले । चटुल चपल लोल चल पारिप्लवास्थिरे ॥

१४५५

ऋजाग्रजिह्वाप्रगुणाववाग्रेऽवनतानते । कुञ्चित नतमाविद्ध कुटिले वक्रवेलिते ॥

१४५६

वृजिन भङ्गुर भुग्नमराल जिह्वामर्मितम् । अगुगेऽनुपदान्वक्षान्वञ्जयेकाक्येक एकम् ॥

१४५७

एकाक्षानायनसर्गाप्राण्यैकाग्र च तद्रतम् । अनन्यवृत्तैकाग्रतनगत चाथाद्यमादिमम् ॥

१४५८

पौरस्य प्रथम पूर्वमादिरग्रमथान्तमम । जघन्यमन्य चरममन्तपाश्चात्यपश्चिमे ॥

१४५९

मध्यम माध्यम मध्यमीय माध्यदिन च तत् । अभ्यन्तरमन्तराल विचाले मध्यमान्तरे ॥

१४६०

तुल्य समान सदृक्ष सरूप सदृश सम । साधारणसधर्माणौ सवर्ण सन्निभ सदृक् ॥

१४६१

स्युरुत्तरपदे प्ररय प्रकार प्रतिमो निभ । भूतरूपोपमा काश सनीप्रप्रतीत पर ॥

१४६२

औपम्यमनुकारोऽनुहार साम्य तुलोपमा । ऋक्षोपमानमर्ची तु प्रतर्मायातना निधि ॥

१४६३

छाया छन्द कायो रूप बिम्ब मानकृती अपि । सूर्म स्थूणाय प्रतिमा हरिणी स्याद्विरण्मयी ॥

१४६४

प्रतिकूल तु विलोममपसव्यमपष्टुरम् । वाम प्रसव्य प्रतीप प्रतिलोममपष्टु च ॥

१४६५

वामं शरीरेऽङ्ग सव्यमपसव्य तु दक्षिणम् । अत्रावोचट्टङ्गलोद्दामा नियन्त्रितमनर्गलम् ॥

१४६६

निरङ्कुशे स्फुटे स्पष्ट प्रकाश प्रकटोत्पणे । व्यक्त वर्तुल तु वृत्त निस्तल परिमण्डलम् ॥

१४६७

बन्धुर तून्नतानत स्थपुट विषमोन्नतम् । अन्यदन्यतरङ्गिर्न त्वमेकमितरच्च तत् ॥

१४६८

ऋम्ब कबरो मिश्र संपृक्त खचित समा । विविधस्तु बहुविधो नानारूप पृथग्विध ॥

१४६९

त्वरित सत्वर तूर्ण शीघ्र क्षिप्र द्रुत लघु । चपलाविलम्बिते च झम्पा सपातपाटवम् ॥

१४७०

अनारत त्वविरत ससक्त सततानिशे । नित्यानवरताजस्त्रासक्ताश्रान्तानि सततम् ॥

१४७१

साधारण तु सामान्य दृढसधि तु सहतम् । कलिल गहने सकीर्णे तु सकुलमाकुलम् ॥

१४७२

१ रमणीयमपि २ लङ्घोऽपि ३ शाश्वतिकमपि ४ अवगणोऽपि ५ एकशब्दस्य तानादिभिरवय
६ मध्यदिनमपि ७ काशशब्द समादिभ्य परो योज्य ८ प्रते परत कृतिपर्यं ता योज्या ९ निरर्गलमपि
१० बहुरूप पृथग्रूप नानाविधा अपि

कीर्णमाकीर्णं च पूर्णं त्राचित छत्रपूरिते । भरित निचित व्याप्त प्रत्याख्याते निराकृतम् ॥	१४७३
प्रत्यादिष्ट प्रतिक्षिप्तमपविद्ध निरस्तवत् । परिक्षिप्ते वलयित निवृत्त परिवेष्टितम् ॥	१४७४
परिस्फुट परीत च त्यक्त तूष्णमुज्झितम् । धृत हीन विभूत च विन्नं वित्त विचाग्नि ॥	१४७५
अवकीर्णे त्वय्यस्त सवीत रुद्रमावृतम् । सवृत पिहित छत्र स्थगित चापवारितम् ॥	१४७६
अन्तर्हित तिरोहितमन्तर्धिस्वपवारणम् । छदन व्यवधान्तर्धापिधानस्थगनानि च ॥	१४७७
व्यवधान तिरोधान दर्शित तु प्रकाशितम् । आविष्कृत प्रकटितमुष्ण्ड वज्रलम्बितम् ॥	१४७८
अनादृतमवाज्ज्ञात मानित गणित मतम् । गीढायज्ञातहेलान्यैसूर्क्षण चागनादरे ॥	१४७९
उन्मूलितमावर्हित स्यादुत्पाटितमुद्धृतम् । प्रेक्षोलित तरलित लुलित प्रेक्षित धृतम् ॥	१४८०
चलित कम्पित भूत वेक्षितान्दोलिते अपि । दोलाप्रेक्षोलन प्रेक्षा फाण्ड कृतमयत्नत ॥	१४८१
अव क्षिप्त न्यक्षित स्यादूर्ध्वक्षिप्तमुदक्षितम् । नुन्ननुत्तास्तनिष्ठचूतान्याविद्ध क्षिप्तमीरितम् ॥	१४८२
समे दिग्धलिप्ते रुग्णभुम्भे रूषितगुण्डिते । गूढगुप्ते च मुषितमूषिते गुणिताहते ॥	१४८३
स्यान्निशात शित शात निक्षित तेजित क्षुण्णतम् । वृत्ते तु वृत्तवावृत्तौ ह्रीतज्जीणौ तु लज्जिते ॥	१४८४
खगूढ स्यात्सकलिते संयोजित उपाहिते । पक्के परिणत पाके क्षीराज्यहृषिषा शृतम् ॥	१४८५
निष्पन्न कथिते छुष्टप्रुष्टदग्धेषिता समा । तनूकृते लघुतष्टौ विद्धे छिद्रितप्रेषितौ ॥	१४८६
सिद्धे निर्वृत्तनिष्पन्नो विलीने विद्रुतद्रुतो । उत प्रोते स्यूतभूतमुत च तन्तुसतते ॥	१४८७
पाटित दारित भिन्ने विदर स्फुटन भिदा । अङ्गीकृत प्रतिज्ञातमूरीकृतोग्रीकृते ॥	१४८८
सश्रुतमभ्युपगतमुररीकृतमाश्रुतम् । सगीर्णं प्रतिश्रुत च छिन्ने लून छित दितम् ॥	१४८९
छेदित खण्डित वृक्कण कृत्त प्राप्त तु भावितम् । लब्धमासादित भूत पतिते गलित न्युतम् ॥	१४९०
स्रस्त भ्रष्ट स्कन्नपन्ने सशित तु सुनिश्चितम् । मृगित मार्गितान्विष्टान्वेपितानि गवेषिते ॥	१४९१
तिमिते स्मितक्लिन्नसार्द्राद्रौक्ता समुन्नवत् । प्रस्थापित प्रतिशिष्ट प्रतिहतप्रेषिते अपि ॥	१४९२
ख्याते प्रतीतप्रज्ञातवित्तप्रथितविश्रुता । तप्ते सतापितो दूनो धूपायितश्च धूपित ॥	१४९३
शोने स्थानमुपगतस्तूपसन्न उपस्थित । निर्वातस्तु गते वाते निर्जीण पात्रकादिषु ॥	१४९४
प्रवृद्धमेवित प्रौढ विस्मितान्तर्गते समे । उद्धान्तमुद्रते गून हन्ने मीढ तु मूत्रिते ॥	१४९५
त्रिदित बुधित बुद्ध ज्ञात सितगते अवात् । मणित प्रतिपन्न च म्यन्ने रीण स्तुत स्तुतम् ॥	१४९६
गुप्तगोपायितत्रातावितत्राणानि रक्षिते । कर्म क्रिया विद्या हेतुशून्या लास्या त्रिलक्षणम् ॥	१४९७
कार्मण मूलकर्मार्थ सवनन वशक्रिया । प्रतिबन्ने प्रतिष्ठम्भ स्यादास्या लासता स्थिति ॥	१४९८
परस्पर स्यादन्योन्यमितरेतरमित्यपि । आपेशाटोपौ सगम्भे निवेशो रचना स्थितौ ॥	१४९९
निर्वन्धोऽभिनिवेश स्यात्प्रवेशोऽन्तर्वागाहनम् । गतौ वीङ्क्षा विहारेयापरिसर्पपरिक्रमा ॥	१५००
ब्रज्याटाट्या पर्यटन चर्या लीर्या पथस्थिति । व्यत्यासस्तु विपर्यासो वैपरीत्य विपर्यय ॥	१५०१
व्यत्ययेऽथ स्फातिर्वृद्धौ प्रीणनेऽवनतर्पणौ । परित्राण तु पर्याप्तिर्हस्तधारणमित्यपि ॥	१५०२
प्रणति प्रणिपातोऽनुनयेऽथ शयने क्रमात् । विशय उपशायश्च पर्यायोऽनुक्रम क्रमे ॥	१५०३
परिपाय्यानुपूर्व्यानुदतिपातस्त्वतिक्रम । उपात्यय पर्ययश्च समौ सबाधसकटौ ॥	१५०४

१ अवशब्दस्य ज्ञातादिभिरवय २ अवमाननावगणने अपि ३ असूक्ष्णमपि ४ आ दोलामपि
५ चोदितमपि ६ वित्तमपि ७ अवशब्दात्सतगते बो धे ८ अगटापि, अन्ध्यापि

काम प्रकाम पर्याप्त निकामेष्टे यथेष्टितम् । अत्यर्थे गाढमुद्राढ बाणं तीव्र भृश दृढम् ॥ १५०५
 अतिमात्रातिमर्यादनिदान्तोत्कर्षनिर्भरा । भरैकान्तातिवेलातिशया जृम्भा तु जृम्भणम् ॥ १५०६
 आलिङ्गन परिष्वङ्ग सश्लेष उपगूहनम् । अङ्गपाली पगीरम्भ कोडीकृतिरयोत्सवे ॥ १५०७
 मह क्षणोद्वोद्वर्षा मेलने सङ्गसङ्गमौ । अनुग्रहोऽभ्युपपत्ति समौ निरोधनिग्रहौ ॥ १५०८
 विप्रेऽन्तरायप्रत्यूहव्यवाया समये क्षण । वेला वारायवसर प्रस्ताय प्रक्रमान्तरम् ॥ १५०९
 अभ्यादानमुपोद्धात आरम्भ प्रोपत क्रम । प्रत्युत्क्रम प्रयोग स्यादारोहण त्वभिक्रम ॥ १५१०
 आक्रमेऽधिक्रमक्रान्ती व्युत्क्रमस्तूत्क्रमाक्रमौ । विप्रलम्भो विप्रयोगो वियोगो विरह समा ॥ १५११
 आभाराढा विभूषा श्रीरभिरयाकान्तिविभ्रमा । लक्ष्मीश्छाया च शोभाया सुषमा सातिशायिनी ॥ १५१२
 सस्तव स्यात्परिचय आकारस्त्वङ्ग इङ्गितम् । निमित्ते कारण हेतुर्बीज योनिर्निवन्धनम् ॥ १५१३
 निदानमथ कार्य स्यादर्थ कृत्य प्रयोजनम् । निष्ठानिर्वहणे तुल्ये प्रवाहो गमन बहि ॥ १५१४
 जाति सामान्यव्यक्तिस्तु विशेष पृथगात्मिका । तिर्यक्साचि सहर्षस्तु स्पर्धाद्रोहस्त्वपक्रिया ॥ १५१५
 बन्धे मोघाफलमुधा अन्तर्गङ्गानिरर्थकम् । सस्थान सनिवेश स्यादर्थस्यापगमे व्यय ॥ १५१६
 समूर्च्छन त्वभिव्याप्तिर्ध्रुवो भ्रशो यथोचितात् । अभासो नाशो सक्रामसक्रमौ दुर्गसचरे ॥ १५१७
 नीवाकस्तु प्रयाम स्यादवेक्षा प्रतिजागर । समौ विस्रम्भविश्वासौ परिणामस्तु विक्रिया ॥ १५१८
 चक्रावर्तो भ्रमो भ्रान्तिर्ध्रुमिर्धूर्णिश्च धूर्णने । विप्रलम्भो विस्रवादो विलम्भस्त्वतिसर्जनम् ॥ १५१९
 उपलम्भस्तनुभव प्रतिलम्भस्तु लम्भनम् । नियोगे विधिसप्रैषौ विनियोगोऽर्पण फले ॥ १५२०
 लवोऽभिलावो लवन निष्पाव पवन पव । निष्ठेवष्टीयनष्टशूतष्टेवनानि तु श्कुते ॥ १५२१
 निवृत्ति स्यादुपरमो व्यपोषाङ्भ्य परा रति । विधूनन विवृणन रिङ्गण स्खलन समे ॥ १५२२
 रक्षणस्त्राणे ग्रहो ग्राहे व्यधो वेधे क्षये क्षिया । स्फुरण स्फुरणे ज्यानिजीर्णावय वरो वृत्तौ ॥ १५२३
 समुच्चय समाहारोऽपहारापचयौ समौ । प्रत्याहार उपादान बुद्धिशक्तिस्तु तिष्कम ॥ १५२४
 इत्यादय क्रियाशब्दा लक्ष्या वातुषु लक्षणम् । अथाव्ययानि वक्ष्यन्ते स्व स्वर्गे भूरसातले ॥ १५२५
 भुवो विहायसा व्योम्नि द्यावाभूम्योस्तु रोदसी । उपरिष्ठादुपर्यूच्य स्यादवस्तादधोऽप्यवाक् ॥ १५२६
 वर्जने त्वन्तरेणर्त्ते हिरुप्राना पृथग्विना । साक सत्त्वा सम सार्धममा सह कृत त्वलम् ॥ १५२७
 भवत्वस्तु च कि तुल्या प्रेत्यामुत्र भवान्तरे । तूष्णीं तूष्णीका जोष च मौन दिष्ट्या तु समदे ॥ १५२८
 परित सर्वतो विष्वक्समन्ताच्च समन्तत । पुर पुरस्तात्पुरतोऽग्रत प्रायस्तु भूमनि ॥ १५२९
 साप्रतमयुनेदानी सप्रत्येतर्ह्यथाञ्जसा । द्राक्स्त्रागर झटित्याशु मङ्क्ष्वहाय च सत्वरम् ॥ १५३०
 सदा सनानिश शश्वद्भूयोऽभीक्ष्ण पुन पुन । असकृन्मुहु साय तु दिनान्ते दिवसे दिवा ॥ १५३१
 सहसैकपदे सद्योऽकस्मात्सपदि तत्क्षणे । चिराय चिररात्राय चिरस्य च चिराच्चिरम् ॥ १५३२
 चिरेण दीर्घकालार्थे कदाचिज्जातु कर्हिचित् । दोषा नक्तमुषा रात्रौ प्रगे प्रातरहर्मुखे ॥ १५३३
 तिर्यगर्थे तिर साचि निष्फले तु वृथा मुधा । मृषा मिथ्यान्तेऽभ्यर्णे समया निकषा हिरुक् ॥ १५३४
 श सुखे बलवत्सुष्ठु किमुतातीव निर्भरे । प्राक्पुरा प्रथमे सवद्वर्षे परस्पर मिथ ॥ १५३५
 उषा निशान्तेऽल्पे किचिन्मनागीषच्च किंचन । आहो उताहो किमुत वितर्के किं किमूत च ॥ १५३६
 इतिह स्यात्सप्रदाये हेतौ यत्तद्यतस्तत । सवोधनेऽङ्ग भो पाट्प्याट् हे है हहोऽरे रेऽपि च ॥ १५३७

श्रौषद्वौषट्त्वषट्स्वाहा स्वया देवहविर्हुतौ । गृहस्युपाशु मध्येऽन्तरन्तरेणान्तरेऽन्तरा ॥ १५३८
 प्राटुरावि प्रकाशे स्यादभावे त्व न नो नहि । हठे प्रसह्यमा मास्म प्ररणेऽस्तमदर्शने ॥ १५३९
 अक्रामानुगतौ काम स्यादोमा परम भते । कश्चिदिष्टपरिप्रश्रेऽवश्य नूत च निश्चये ॥ १५४०
 बहिर्बहिर्भवे ह्य स्यादतीतेऽह्नि श्व एष्यति । नाचैरल्पे महत्युचै सत्त्वेऽस्ति दुष्ट निन्दने ॥ १५४१
 ननुच स्याद्विगोयोक्तौ पक्षान्तरे तु चेद्यदि । शनैर्मन्देऽवरे त्वर्वागरोषोक्तावु नतौ नम ॥ १५४२

इत्यार्यहेमच द्रविरचितायामभिधानचि तामणा नाममालाया सामा यकाण्ड षष्ठ ॥ ६ ॥

इति श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितोऽभिधानचिन्तामणि समाप्त ।

॥ श्री ॥

अभिधानसंग्रहः ।

(७)

श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचित'

अभिधानचिन्तामणिपरिशिष्ट ।

निर्वाणे स्याच्छीतीभाव शान्तिर्नैश्चिन्त्यमन्तिक । शिष्ये छात्रो भद्रे भव्य काम्य सुकृतसूनूते ॥ १

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टे देवाधिदेवकाण्ड प्रथम ॥ १ ॥

- फलोदयो मेरुपृष्ठ वासवावाससैरिकौ । दिदिविर्दीदिविर्द्युश्च दिव च स्वर्गोपाचका ॥ २
- निलिम्पा कामरूपाश्च साध्या शोभाश्चिरायुष । पूजिता मर्त्यमहिता सुबाला वायुभा सुरा ॥ ३
- द्वादशार्का वसवोऽष्टौ विश्वेदेवास्त्रयोदश । षट्त्रिंशत्तुषिताश्चैव षष्टिराभास्वरा अपि ॥ ४
- षट्त्रिंशदधिके माहाराजिकाश्च शते उभे । कैट्रा एकादशैकोनपञ्चाशद्वायवोऽपि च ॥ ५
- चतुर्दश तु वैकुण्ठा सुशर्माण, पुनर्दश । साध्याश्च द्वादशेत्याद्या विज्ञेया गणदेवता ॥ ६
- सूर्ये वाजी लोकबन्धुर्भानेभिर्भानुकेसर । सहस्राङ्गो दिवापुष्ट कालभृद्रात्रिनाशन ॥ ७
- पपी सदागति पीतु सावत्सररथ ऋषि । दृशान पुष्करो ब्रह्मा बहुरूपश्च कर्णसू ॥ ८
- वेदोदय खतिलक प्रत्यूषाण्ड सुरावृत । लोकप्रकाशन पीथो जगद्दीपोऽम्बुतस्कर ॥ ९
- अरुणे विपुलस्कन्धो महासारथिराश्मन । चन्द्रस्तु मास्तपोराजौ शुभाशु श्वेतवाहन ॥ १०
- जर्ण स्तूपो राजराजो यजत कृत्तिकाभव । रथक्षराढौषधीगर्भस्तपस शयतो बुर ॥ ११
- स्यन्द खसिन्धु सिन्धूत्थ श्रविष्ठारमणस्तैषा । आकाशचमस पीतु क्लेदु पर्वरिचिक्लिदौ ॥ १२
- परिज्वा युवनो नेमिश्चन्द्रिर स्नेहैरेकभू । भौमे व्योमोलमुकैकाङ्गौ गी पतिस्तु महामति ॥ १३
- प्रख्या प्रचक्षा वाग्वाग्मी गौरो दीदिविगीरथौ । शुके भृगु शनौ पङ्क्तु श्रुतकर्मा महामह ॥ १४
- श्रुतश्रवोऽनुज कालो ब्रह्मण्यश्च यम स्थिर । क्रूरात्मा चाथ गह्वौ स्यादुपराग उपप्लव ॥ १५
- केतावूर्ध्वकचो ज्योतीरथग्रहाश्रयौ भुवे । अगस्त्ये विन्ध्यकूट स्यादक्षिणाशारतिर्मुनि ॥ १६
- सत्याग्निर्वारुणि क्वाथिस्तपन कलसीसुत । व्युष्टे निशालय(न्त)गोसर्गौ निशा चक्रभेदिनी ॥ १७
- निषद्वरी निशीथ्या निदु घोरा वासरकन्यका । शताक्षी राक्षसी याम्या वृताचिस्तामसी तमि ॥ १८
- शार्वरीक्षणिनीनक्तापैशाचीवासुरा उँशा । दिनालय प्रदोषे स्याद्द्वान्ते वृत्रो रजोवलम् ॥ १९

१ 'पूजिता' ख २ 'वयुना' ख ३ 'भद्रा' ख ४ 'यक्षराजो' ख ५ 'स्तथा' ख ६ 'खदुरेकभूः' ख
७ 'गीष्पति' ख ८ 'निशि' ख ९ 'उमा' ख

रात्रिरागो नीलपङ्को दिवाण्ड दिनकेसर । खपरागो निशावर्म वियदूतिर्दिगम्बर ॥	२०
पक्ष कृष्ण सितो द्वेवा ऋणो निशाह्वयोऽपर । शुक्लो दिवाह्वय पूर्वं मासे वषाशको भवेत् ॥ २१	
पर्पकोशो दिनमल फाल्गुनालस्तु फाल्गुने । चैत्रे मौह्निक कामसखश्च फाल्गुगानुज ॥	२२
वैशाखे तूत्सरो ज्येष्ठमासे तु रारकोमल । ज्येष्ठामूलीय इति च ज्ञातके सैरिकौमुदौ ॥	२३
हिमागमस्तु हेमन्ते वसन्ते पिक्रान्वव । पुष्पसाधारणश्चापि ग्रीष्मे तूष्मायणो मत ॥	२४
आखोग्पद्मौ वर्षे तु ऋतुवृत्तिर्युगाशर । कालग्रन्थिर्मसमल सवत्सर्वतुशारदौ ॥	२५
वत्स इद्वत्सर इडावत्सर परवाणिवत् । नक्षत्रवर्त्तनि पुत्रग्रहनेभिर्नभौटरी ॥	२६
उयापयश्च मेघे तु व्योमधूमो नभोऽवज । गडयितुर्गर्दयितुर्वागसिर्वाविवाहन ॥	२७
खतमालोऽप्यथासारे धारासपात इत्यपि । कर्केऽम्बुघो मेघकफो मेघास्थिर्मिञ्जिका ॥	२८
जीवोदक तोयडिम्भो वर्षाबीजमिरावरम् । ययोत्तरेतरापाची तथापाचीतरोत्तरा ॥	२९
इन्द्रे तु खिदिरो नेरी त्रयस्त्रिंशपतिर्जय । गौरावस्कन्दी बन्दीको वराणो देवदुःखि ॥	३०
किणालातश्च हरिमान्यामोमिरसमहा । शैपी विर्मिहिरो वज्रदक्षिणो विद्युतोऽपि च ॥	३१
स्यात्पौलोम्या तु शक्राणी चारुरावा शताजरी । महेन्द्राणी परिपूर्णसहस्रचन्द्रवत्यपि ॥	३२
जयन्ते यागसतानो वृषणश्चो हरेर्हये । मातलौ हर्यकष स्यादैरावणे मदाम्बर ॥	३३
सदादानो भद्ररेणु पुरे त्वेन्द्रे सुदर्शनम् । नासिक्ययोस्तु तासत्यदसौ प्रवरवाहनौ ॥	३४
गदान्तकौ यज्ञवाहौ यमे तु यमुनाग्रज । महासत्य पुराणान्त कालकूटोऽय राक्षसे ॥	३५
पलप्रिय कंखापुत्र कर्वरो नरत्रिषण । आशिरो हनुष शङ्खुर्निर्धुरो जललोहित ॥	३६
उद्वर स्तब्धसभारो रक्तग्रीव प्रवाहिक । सध्याबलो रात्रिबलस्त्रिशिरा समितीपद ॥	३७
वरुणे तु प्रतीचीशो दुन्दुभ्युदामसवृता । धनदे निवाताक्ष स्यान्महासत्त्व प्रमोदित ॥	३८
रत्नगर्भ उत्तराशाधिपति सत्यसगर । धनकेलि सुप्रसन्न परित्रिद्वोऽलका पुत्रा ॥	३९
वसुप्रभा वसुसारा शकरे नन्दिप्रवर्धन । बहुरूप सुप्रसादो मिहिराणोऽपराजित ॥	४०
ऋङ्गटीको गुह्यगुरुर्मगनेत्रान्तक खरु । परिणाहो दशग्राह्य सुभगोऽण्वेर्कलोचन ॥	४१
गोपालो वरवृद्धोऽहिपर्यङ्क पासुचन्दन । कूटकृन्मन्दरमणिर्नवशक्तिर्महोम्बक ॥	४२
कोणवादी शैलवन्वा त्रिशालाक्षोऽक्षतरुज । उन्मत्तवेप शवर सिताङ्गो धर्मग्राह्य ॥	४३
महाकान्तो वह्निनेत्र स्त्रीदेहायो नृवेष्टन । महानादो नगवागे भूरिरेको दशोत्तम ॥	४४
यौटो यौटोऽर्धकूट समिरो धूम्रयोगिनौ । उलन्दो जयत कालो जटाधरदशाव्ययौ ॥	४५
सध्यानाटी रेरिहाण शङ्खुश्च कपिलाञ्जन । जगद्गोर्निर्धकालो दिशाप्रियतमोऽतल ॥	४६
जगत्स्रष्टा कटाटङ्ग ऋट्प्रह्वीरहृत्करा । गौतमी कौशिकी कृष्णा तामसी बाभ्रवी जया ॥	४७
कालरात्रिर्महामाया भ्रामरी यादवी वरा । बर्हिःपञ्चा शूलधरा परमब्रह्मचाग्निणी ॥	४८
अमोघा पिन्ध्यनिलया पृष्ठी कान्तारवासिनी । जाङ्गली बदरीवासा वरदा कृष्णपिङ्गला ॥	४९

१ 'विवाह्य' ख २ 'सैर' ख ३ 'नभोवटी' ख ४ 'नभध्वज' क ५ 'गर्दयितु' क ६ 'पु
ञ्जिका' ख ७ 'जीवोदकम्' ख ८ 'त्राय' क ख ९ 'शपीवि' ख १० 'विद्युनो' ख ११ 'यशवहो'
ख १२ 'सपापुत्र' ख १३ 'विधुर' ख १४ 'मेकलोचन' क १५ 'महावुक' ख १६ 'जोटी जो
टिङ्गो' ख १७ 'यजत' ख १८ 'अर्धकलो' ख

दृषद्वतीन्द्रभगिनी प्रगल्भा रेवती तथा । महाविद्या सिनीवाली रक्तदन्त्येकपाटला ॥	५०
एकपर्णी बहुभुजा नन्दपुत्री महाजया । भद्रकाली महाकाली योगिनी गणनायिका ॥	५१
हासा भीमा प्रकूष्माण्डी गैदिनी वारुणी हिमा । अनन्ता विजया क्षेमा मानस्तोका कुहावता ॥	५२
चारणा च पितृगणा स्कन्दमाता घनाञ्जनी । गान्धर्वी कूर्वरी गार्गी सावित्री ब्रह्मचारिणी ॥	५३
कोटिश्रीर्मेन्दरावासा केशी मलयवासिनी । कालायनी विशालाक्षी किराती गोकुलोद्भवा ॥	५४
ऐकानसी नारायणी शैला शाकभरीश्वरी । प्रकीर्णकेशी कुण्डा च नीलवस्त्रोग्रचाग्निणी ॥	५५
अष्टादशभुजा पौत्री शिखरदूती यमस्वसा । सुनन्दा विक्रवा लम्बा जयन्ती नमुलाकुला ॥	५६
विलङ्का नैन्दिनी नन्दा नन्दयन्ती निरञ्जना । कालजरी शतमुखी विकिराली कगलिना ॥	५७
विरजा पुरला जग्री बहुपुत्री कुलेश्वरी । कैटभी कालदमनी दर्दुरा कुलदेवता ॥	५८
रौद्री कुन्दा महारौद्री कालगमा महानिशा । बलदेवस्वसा पुत्री हीरी क्षेमकरी प्रभा ॥	५९
मारी हैमवती चापि गोला शिखरवासिनी । चामुण्डाया महाचण्डी चण्डमुण्डाप्यथाखुगे ॥	६०
पृथ्निगर्भं प्रथिगर्भो द्विशरीरस्त्रिधातुक । हस्तिमल्लो त्रिपाणान्त स्कन्दे तु कैरवीरक ॥	६१
सिद्धसेनो वैजयन्तो बालचर्यो दिगम्बर । भृङ्गी तु चर्मो ब्रह्मा तु क्षेत्रज्ञ पुरुष सनत् ॥	६२
नारायणे तीर्थपाद पुण्यश्लोको वलिदम । उरुक्रमोरुगायौ च तमोग्र अवणोऽपि च ॥	६३
उदारथिलतापर्ण समुद्र पासुजालिक । चतुर्व्यूहो नवव्यूहो नवशक्ति प्रगण्डजित् ॥	६४
द्वादशमूल शतको दशावतार एरुहक । हिरण्यकेश सोमोऽहिस्त्रिधामा त्रिकुम्भिपात् ॥	६५
मानजर पराविद्ध पृथ्निगर्भोऽपराजित । हिरण्यनाभ श्रीगर्भो वृषोत्साह महस्रजित् ॥	६६
ऊर्ध्वकर्मा यज्ञधरो धर्मनेमिरसयुत । पुरुषो योगनिद्रालु खण्डास्य शलक्राजितौ ॥	६७
कालकुण्ठो वरारोह श्रीकरो वायुवाहन । वर्तमानश्चतुर्दण्डो नृसिंहवपुरव्यय ॥	६८
कपिलो भद्रकपिल सुषेण समितिजय । क्रैतुधामा वासुभद्रो बहुरूपो महाक्रम ॥	६९
विधाताधार एकाङ्गो वृषाक्ष सुवृषोऽक्षज । रन्तिदेव सिन्धुवृषो जितमन्युर्वृकोदर ॥	७०
बहुशृङ्गो रत्नबाहु पुष्पहासो महातपा । लोकनाभ सूक्ष्मनाभो धर्मनाभ पराक्रम ॥	७१
पद्महासो महाहस पद्मगर्भ सुरोत्तम । शतपीरो महामायो ब्रह्मनाभ सरीसृप ॥	७२
वृन्दाङ्गोऽधोमुखो वन्वी सुवन्वा विश्वभुक्स्थिर । शतानन्दश्चैरुश्चापि यैत्रनारिप्रमर्दन ॥	७३
यैज्ञेनेमिलोहिताक्ष एकपाद्विपद कपि । एकशृङ्गो यमकील आसन्द शिखकीर्ता ॥	७४
शत्रुर्वश श्रीवराह सदायोगी सुयामुन । उलभद्रे तु भद्राङ्ग फालो गुप्तवरो उली ॥	७५
प्रलापी भद्रचलन पौर शेषाहिनामभूत् । लक्ष्म्या तु भर्भरी विष्णुशक्ति क्षीराधिमानुषी ॥	७६
कामे तु यौवनोद्भेद शिखिमृत्युर्महोत्सव । शमान्तक सर्ववन्वी रौगरज्जुप्रवर्तक ॥	७७
मनोदाही मथनश्च गरुडस्तु विपापह । पक्षिसिंहो महापक्षो महावेगो विशालक ॥	७८
उन्नैतीश श्वमुखसू शिलानीहोऽहिभुक्च स । बुद्धे तु भगवान्योगी बुधो विज्ञानदेशन ॥	७९
महासत्त्वो लोकनाथो बोधिरर्हन्सुनिश्चित । गुणाधिर्विगतद्वन्द्वो उचने स्यात्तु जल्पितम् ॥	८०

१ 'गण्डिनी' ख २ 'किरामी' ख ३ 'एकामसा' ख ४ 'सुम दा' ख ५ 'मदिनी म दा म दयती' ख ६ 'चिकसला' ख ७ 'करवारक' ख ८ 'पडङ्गजित्' ख ९ 'नटधाना' ख १० 'वृषोदर' क ११ 'सदश्चापि' ख १२ 'यवनारि' ख १३ 'नटधनेमि' ख १४ 'रागरज्जु प्रकपक' ख १५ 'उल्लूतीश' ख

लपितोदितभणिताभिधानगदितानि च । हृतौ हकारकारौ च चण्डालाना तु वल्लकी ॥	८१
काण्डवीणा कुवीणा च डकारी किनरी तथा । सारिका खुङ्गणी चाथ ददेरे कलसीमुख ॥	८२
सूत्रकोणो डमरुक समौ पणवर्किकणौ । शृङ्गवाद्ये शृङ्गमुख हुडुकस्तालमर्दल ॥	८३
काहला तु कुहाला स्याच्चण्डको लाहला च सा । सवेशप्रतिबोवावे द्रगडद्रकटावुभौ ॥	८४
देवतार्चनतूर्ये तु धमलो वलिरित्यपि । क्षुल्लक मृतयात्राया मङ्गले प्रियवादिता ॥	८५
रणोद्यमे त्वर्धतूरो वाद्यभेदास्तथापरे । डिण्डिमो शङ्खरो मडुस्तिमिला क्रिरिकिञ्चिका ॥	८६
लैम्बिका टैट्टरी वेध्या कलापूरादयोऽपि च । भयकरे तु डमरमाभील भासुर तथा ॥	८७
आश्रय फुल्लक मोहो वीर्क्ष्यो लोतस्तु दग्जले । निद्राया तामसी सुप्ते सुष्वाप सुखसुप्तिता ॥	८८
आकारगूहने चावकटिकावकुठारिका । गृहजालिकाथ सूत्रधारे स्यादीर्घदर्शक ॥	८९
पूज्ये भैरवको भट्ट प्रयोज्य पूज्यनामत ॥	९०

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽभिधानत्रि तामणिपरिशिष्टे देवताण्डो द्वितीय ॥ २ ॥

छेकालच्छेकिलौ छेके काहलोऽस्फुटभाषिणि । मूके जडकडौ मूर्खे त्वनेडो नामवर्जित ॥	९१
परतन्त्रे वशायत्तावधीनोऽप्यथ दुर्गते । क्षुद्रो हीनश्च दीनश्च भाटिस्तु गणिकाभृतौ ॥	९२
त्रैलोक्यस्तौ तु चकितेऽथ क्षुद्रप्रखलौ खले । चोरे तु चोरडो रात्रिचरो याच्या तु भिक्षणा ॥	९३
अभिषक्तिमार्गणा च बुभुक्षाया क्षुधाऽनुधौ । भक्तमण्डे तु प्रस्नावप्रस्नवाच्छोदनास्रवा ॥	९४
अपूपे पारिशालोऽथ करम्बो दधिसक्तुषु । इण्डेरिका तु वटिका शङ्कुली त्वर्धलोटिका ॥	९५
पर्पटास्तु मर्मराला वृताण्डौ तु धृतौषणी । समिता खण्डाज्यकृतौ मोदको लडुकश्च स ॥	९६
एलामरिचादियुत स पुन सिंहकेसर । लाजेपु भरुडोदूषखैदिकापरिवारका ॥	९७
दुग्धे योग्य बैलसात्म्य जीवनीय रसोत्तमम् । सर गव्य मधुज्येष्ठ वारोष्ण तु पयोऽमृतम् ॥	९८
दध्नि श्रीघनमङ्गल्ये तक्के कट्टरसायणे । अर्शोन्न परमरस कुल्माषाभिषुते पुन ॥	९९
गृहाम्बु मधुरा चाथ स्यात्कुस्तुम्बुररल्लुका । मरिचे तु द्वारवृत्त मरीच प्रलित तथा ॥	१००
पिप्पल्यामोर्षणा शौण्डी चपला तीक्ष्णतण्डुला । ऊषणा तण्डुलफला काला च कृष्णतण्डुला ॥	१०१
जीरे जीरेणजरणौ हिङ्गौ तु भूतनाशनम् । अगूढगन्धमत्युग्र लिप्सौ लालसलम्पटौ ॥	१०२
लोलो लिप्ता तु धनाया रुचिरीप्सा च कामना । पूजा त्रपचितिरथ चिपिटो नम्रनासिके ॥	१०३
पञ्जुलस्तु पीठसर्पी किंलातस्त्वल्पवर्ष्मणि । सर्वे ह्रस्वोऽनेडमूकस्त्वन्धे न्युब्जस्तुधोमुखे ॥	१०४
पित्ते पलाग्नि पललज्वर स्यादग्निरेचक । रुफे सिहानक खेट स्यात्कूकुदे तु कूपद ॥	१०५
पारमितोऽथ कायस्थ करणोऽक्षरजीविनि । क्षमे समर्थोऽलभूष्णु पादातपदगौ समौ ॥	१०६
जाम्बूलमालिकोद्वाहे वरयात्रा तु दौन्दुभी । गोपाली वर्णके शान्तियात्रा वरनिमन्त्रणे ॥	१०७
स्यादिन्द्राणीमहे हेलिरुलुलुर्मङ्गल वनि । स्यात्तु स्वस्त्ययन पूर्णकलसै मङ्गलाह्निकम् ॥	१०८
शान्तिके मङ्गलस्नान त्रारिपल्लवत्रारिणा । हस्तलेपे तु करण हस्तबन्धे तु पीडनम् ॥	१०९

१ 'ऋकणौ' ख २ 'च द्र' ख ३ 'क्षुण्णकम्' क ४ 'लुञ्जिका' ख ५ 'दडूरी' ख ६ 'वीक्ष' ख ७ 'भटरक' इति प्रतिभाति, 'भट्टारक' इति ख पुस्तके पाठ ८ 'दीनश्च नीचश्च' ख ९ 'अस्तु' क १० 'अर्धमोटिका' ख ११ 'धृतोत्पणी' ख १२ 'खाटिका' क १३ 'बलसात्म्यम्' क १४ 'ऊषणा' क १५ 'ऊषणा' ख १६ 'जीरेण' क १७ 'किरात' क

तच्छेदे समयभ्रशो बूलिभक्ते तु वार्तिकम् । कुलटाया तु दुःशृङ्गी बन्धुदा कलकूणिका ॥ ११०
 धर्पणी लाञ्छनी खण्डशीला मदननालिका । त्रिलोचना मनोहारी पालि सश्मश्रुयोषिति ॥ १११
 श्रमणाया भिक्षुणी स्याद्वेश्याया तु खगालिका । वारवाणि कामलेखा क्षुद्रा चेत्या गणेरुका ॥ ११२
 वडवा कुम्भदासी च पुत्रे तु कुलधारक । सदायादो द्वितीयश्च पुत्र्या धीदा समर्धुका ॥ ११३
 देहसचारिणी चाप्यपत्ये सतानसतती । नप्ता तु दुहितु पुत्रे स्यात्कनिष्ठे तु कन्यस ॥ ११४
 ज्येष्ठभगिन्या तु वीरभवन्ती स्यात्तु नर्मणि । मुखोत्सवो रागरसो विनोदोऽपि किलोऽपि च ॥ ११५
 वप्पो जनित्रो रेतोवास्ताते जानी तु मातरि । देहे सिन प्रजनुकश्चतुःशाख षडङ्गकम् ॥ ११६
 व्याधिस्थान च देहैकदेशे गात्र कचे पुन । वृजिनो वेष्टिताग्रोऽसौ धम्मिल्ले मौलिज्जटकौ ॥ ११७
 कर्परी तु कबर्या स्यात्प्रलोभ्यो विशदे कचे । मुखे दन्ताल्लय स्योन घन चैर घनोत्तमम् ॥ ११८
 कर्णप्रान्तस्तु धारा स्यात्कर्णमूल तु शीलकम् । अक्षिण रूपग्रहो देवदीपो नासा तु गन्धहत् ॥ ११९
 नसा गन्धवहा नस्या नासिक्य गन्धनालिका । ओष्ठे तु दशनोच्छिष्टो रसालेपी च वाग्दलम् ॥ १२०
 श्मश्रुणि व्यञ्जन कोटो दन्ते मुखखुर खरु । दालुर्जिह्वा तु रसिका रक्षा च रसमातृका ॥ १२१
 रसा काकुर्ललना च वक्त्रदल तु तालुनि । अवटौ तु शिर पीठ कफणौ रत्निष्ठकम् ॥ १२२
 बाह्वपवाहुसविश्र हस्ते भुजदल सल । अथ व्यामे विद्याम स्याद्बाहुचापस्तनूतल ॥ १२३
 हृद्यसह मर्मवरं गुणाधिष्ठानक त्रसम् । स्तनौ तु धरणावधे तयो पिप्पलमेचकौ ॥ १२४
 जठरे मलुको रोमलताधारोऽथ क्रोमनि । स्यात्ताण्ड्य कृपुष क्रोममथ नाभौ पुतारिका ॥ १२५
 शिरामूल कटीकूपौ तूच्चलिङ्गौ रतावुके । शिश्ने तु लङ्गुल शङ्कु लाङ्गुल शेषशेषसी ॥ १२६
 रक्ते तु शोध्यकीलाले मासे तूद्ध समारटम् । लेपन च रोमणि तु त्वग्मल वालपुत्रक ॥ १२७
 कूपजो मासनिर्यास परित्राणमथ स्नसा । तन्नीनखारुस्नावान सधिवन्धनमित्यपि ॥ १२८
 अगरौ प्रवर शृङ्ग शीर्षक मृदुल लघु । वरद्रुम परमद प्रकर गन्धदारु च ॥ १२९
 चन्दने पुनरेकाङ्ग भद्रश्री फलकीत्यपि । जातीफले सोमनस पुटक मदशौण्डिकम् ॥ १३०
 कोशफल कुङ्कुमे तु करट वासनीयकम् । प्रियङ्गु पीतकाबेर घोर पुष्परजो वरम् ॥ १३१
 कुसुम्भ च जवापुष्प कुसुमान्त च गौरवम् । वृक्षवृषे तु श्रीवेष्टो दधिक्षीरघृताद्वय ॥ १३२
 रचनाया परिस्पन्द प्रतियत्नोऽथ कुण्डले । कर्णादर्शो मेखला तु लालिनी कटिमालिका ॥ १३३
 अथ क्रिङ्किण्या घर्घरी विद्या विद्यामणिस्तया । नूपुरे तु पादशीली मन्दीर पादनालिका ॥ १३४
 पीदाङ्गुलीयके पादपालिका पादकीलिका । वस्त्रे निवसन वस्त्र सत्र कर्पटमित्यपि ॥ १३५
 दशासु वस्त्रपेश्योऽथ हिमवातापहाशुके । द्विखण्डको वरकश्च चक्रवर्तिन्यधीश्वर ॥ १३६
 अर्जुने विजयश्चित्रयोधी चित्राङ्गसूदन । योगी धन्वी कृष्णपक्षो नन्दिघोषस्तु तद्रथ ॥ १३७
 ग्रन्थिकस्तु सहदेवो नकुलस्तन्तिपालक । माद्रेयाविमौ कौन्तेया भीमार्जुनयुधिष्ठिरा ॥ १३८
 द्वयेऽपि पाण्डवेया स्यु पाण्डवा पाण्डवायना । राजच्छत्रे नृपलक्ष्म चमर स्यात्तु चामरे ॥ १३९
 स्यान्त्यायद्रष्टरि स्थेयो द्वा स्थे द्वौ स्थितिदर्शक । क्षुद्रोपकरणाना स्यादध्यक्ष पारिकर्मिक ॥ १४०

१ 'शिन' ख २ 'स्त' ख ३ 'द तालयस्तेर' ख ४ 'वर' ख ५ 'शीलक' ख ६ 'तानल'
 ख ७ 'मर्मचरम्' क ८ 'पुतारिका' ख ९ 'क्षिरामल' क १० 'प्रकार' क ११ 'अलकारशेखरश्च'
 इति पुस्तकद्वयेऽप्यधिकमुपलभ्यते १२ 'द्वा स्थितिदर्शक' ख

- पुराध्यक्षे कोट्टपति पौरिको दाण्डपाशिक । वेद्य निमित्त बाणे तु लक्ष्यहा मर्मभेदन ॥ १४१
 वीरश्च वीरशङ्खश्च कदम्बोऽप्यस्त्रकण्टक । नाराचो लोहनालोऽस्त्रसायकोऽसिस्तु सायक ॥ १४२
 श्रीगर्भो विजय शास्ता व्यवहार प्रजाकर । वर्मप्रचारा गगङ्गो वाराधरकरालिकौ ॥ १४३
 चन्द्रभासश्च शस्त्रोऽथ क्षुब्धो कोशशायिका । पत्र च वेनुका पत्तपाले तु हुलमातृका ॥ १४४
 कुट्टन्ती पत्रफलाथ शक्ति नासूमहाफला । अष्टतालायता सा च पट्टिसस्तु खुरोपम ॥ १४५
 लोहदण्डस्तीक्ष्ण गारो दु स्फोटारफलौ समौ । चक्र तु वलयप्रायमरसचितमित्यपि ॥ १४६
 शतप्री तु चतुस्ताला लोहरुण्टकसचिता । अय कण्टकसङ्गनागतत्रे च महाशिला ॥ १४७
 भुषण्डी स्यादारुमयी वृत्ताय कीलसचिता । रुणयो लोहमात्रोऽथ चिरिका तु हुलाग्रका ॥ १४८
 वराहकर्णकोऽत्र्यर्ध फैलपत्राग्रये हुलम् । मुनयोऽस्त्रशेखर च शराभ्यास उपासनम् ॥ १४९
 जिष्णौ तु विजयी जैत्र स्याच्छृङ्गाली तु विप्लवे । करमध्ये सौम्य तीर्थमय स्यान्नियमे तप ॥ १५०
 सत्यप्रयाग गन्धवती मत्स्योदर्यथ वक्रये । भाटकोऽथ साक्षिणि स्यान्मध्यस्थ प्राश्निकोऽप्यथ ॥ १५१
 कूटसाक्षी मृषासाक्षी सूची स्याद्दुष्टसाक्षिणि । पादुकाया पादरथी पादजङ्घ पदलरा ॥ १५२
 पादवीथी च पेशी च पादपीठी पदायता । नापिते ग्रामणीभण्डिवाहक्षौरिकभाण्डिका ॥ १५३

इत्याचार्यहेमचन्द्रपरिचितेऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टे मर्त्यक्राण्डस्तृतीय ॥ ३ ॥

- अथ पृथ्वी महाक्रान्ता क्षान्ता मेर्वद्रिकार्णका । गोत्रकीला घनश्रेणी मध्यलोका जगद्गहा ॥ १५४
 देहिनी केलिनी मौलिर्महास्यस्यम्बरस्थली । गिरौ प्रपाती कुट्टार उर्वङ्ग रुदराकर ॥ १५५
 कैलासे धनदावासो हरार्द्रिर्हिमवद्गुप्त । मलयश्चन्दनगिरि स्याल्लोहे वीनधीवरे ॥ १५६
 ताम्रे पवित्र कास्य च सीसके तु महाबलम् । चीनपिष्ट सैमेलूक कृष्ण च त्रपुबन्धकम् ॥ १५७
 त्रपुणि श्वेतरूप्य स्यात्सठ सलवण रज । परास मधुक ज्येष्ठ पन च मुखभूषणम् ॥ १५८
 रजते त्रापुष वङ्गजीवा वसु भीरुकम् । रजश्च सौम्य च शोभ्य च रूप भीरु जवीयसम् ॥ १५९
 सुवर्णे लोभन शुक्र तारजीवामौजसम् । दाक्षायण रक्तवर्ण श्रीमत्कुम्भ शिलोद्भवम् ॥ १६०
 वैणव तु कर्णिकागच्छाय वेणुतटीभवम् ॥ १६१

इति पृथ्वीनाय ।

- जले दिव्यमिरा सेव्य कृपीठ घृतमङ्गुर । विष पिपलपातालर्मलिलानि च क्रम्वलम् ॥ १६२
 पावन पङ्कस चापि पङ्क तु सित पय । किट्टिम तदतिक्षार शालूक पङ्कगन्धकम् ॥ १६३
 अन्य तु कलुष तोयमतिस्पर्श तु काचिमम् । रामुद्रे तु महाक्रान्तो दारदो वरणीकृत ॥ १६४
 महीप्रावार उर्वङ्गस्तिमिकोशो महाशय । मुरदरा तु मुरला सुरवेला तु नन्दिनी ॥ १६५
 चर्मण्वती रन्तिनदी सभेद सिन्धुसगम । नीका तु सारणौ

इति जलकाय ।

अग्नौ चर्मिर्दीप समन्तभुक् ॥ १६६

- पर्परीक पविर्वासि पृथुर्ध्वरिराशिर । जुहुराण पृदाकुश्च जुषाकुर्ध्वनो हवि ॥ १६७

१ 'वारश्च' ख २ 'कलपत्रानके' ख ३ 'समोलूकम्' ख ४ 'वध्र' ख ५ 'सान्ध' ख ६ 'मलिनानि'
 क ७ 'वमि' ख ८ 'कर्परीक' ख ९ 'धसुरिराशिर' क १० 'कुषाकु' ख

धृतार्चिर्नाचिकेतश्च प्रैष्ठो वक्षतिरश्नति । भुजिर्भरयपीथौ च स्वनि पवनवाहन ॥ १६८
इत्यभिकाय ।

वायौ सुरालय प्राण सभृतो जलभूषण । शुचिर्वहालो नैघट पश्चिमोत्तरदिक्पति ॥ १६९
अङ्कति क्षिपणुर्मर्को ध्वजप्रहरणश्चल । शीतलो जलकान्तारो मेघारि स्तुमरोऽपि च ॥ १७०
इति वायुकाय ।

वृक्षे त्वारोहक स्कन्धी सीमिको हरितच्छद । ऊरुर्जन्तुर्वह्निभूश्च
इति वनस्पतिकाय ।

स्यात्तु श्वेत कपर्दके ॥ १७१

खद्योते तु कीटमणिज्योतिर्माली तमोमणि । परार्जुदो निमेषद्युत् ध्वान्तचित्रोऽथ कुञ्जरे ॥ १७२
पेचकी पुष्करी पद्मी पेचिल सूचिकाधर । विलोलजिह्वोऽन्त स्पेदो महाकायो महामद ॥ १७३
शूर्पकर्णो जलाकाङ्क्षो जटी च षष्टिहायन । असुरो दीर्घपवन शुण्डाल कपिरित्यपि ॥ १७४
वशाया वाशिता कर्णधारिणी गणिकापि च । अश्वे तु क्रमण कुण्डी प्रोथी हेषी प्रकीर्णक ॥ १७५
पाकल परल किण्वी कुटर मिहविक्रम । मापाशी केसरी हसो मुद्रभुग्गूढभोजन ॥ १७६
वासुदेव शालिहोत्रो लक्ष्मीपुत्रो मरुद्रथ । चामर्यैरुशफोऽपि स्यादश्वाया पुनरर्वती ॥ १७७
मल्लिकाक्ष सितैर्नेत्रै स्याद्वाजीन्द्रायुधोऽसितै । ककुदी ककुदात्रतो निर्मुष्कस्त्रिन्द्रवृद्धिक ॥ १७८
शुनि क्रोधी रसापायी शिवारि सूचको रुह । वनतप खजातिद्विदकृतज्ञो भल्लहश्च स ॥ १७९
दीर्घनाद पुरोगामी स्यादिन्द्रमहत्कामुक । मण्डल कपिलो ग्रामसृगश्चेन्द्रमहोऽपि च ॥ १८०
महिषे कलुष पिङ्ग कटाहो गद्गदस्वर । हेरम्ब स्कन्वशृङ्गश्च सिंहे तु स्यात्पलरुष ॥ १८१
शैगाटो वनराजश्च नभ क्रान्तो गणेश्वर । शृङ्गोष्णीषो रक्तजिह्वो व्यादीर्णास्य सुगन्धिक ॥ १८२
सूरुरे कुमुख कामरूपी च सलिलप्रिय । तलेक्षणो वक्रदष्ट पङ्कक्रीडनकोऽपि च ॥ १८३
मृगे त्वजिनयोनि स्यादथो भुजगभोगिनि । अहीरणी द्विमुखश्च भवेत्पक्षिणि चञ्चुमान् ॥ १८४
कण्ठाग्नि कीकसमुखो लोमकी रसनारद । वारङ्गिनाडीचरणौ मयूरे चित्रपिङ्गल ॥ १८५
नृत्यप्रिय स्थिरमद खिलखिलो गरव्रत । मार्जाररुण्ठो मरुको मेघनादानुलासक ॥ १८६
मैयुको बहुलग्रीवो नगावासश्च चन्द्रकी । कोकिले तु मदोल्लापी काकजातो रतोद्वह ॥ १८७
मधुघोषो मधुकण्ठ सुधाकण्ठ कुह्लमुख । घोषयितु पोषयितु कामवाल कुनालिक ॥ १८८
कुक्कुटे तु दीर्घनादश्चर्मचूडो नखायुध । मयूरचटक शौण्डो रणेच्छुश्च कलाधिक ॥ १८९
आग्नी विष्करो बोधिर्नन्दीक पुष्टिवर्धन । चित्रवाजो महायोगी स्वस्तिको मणिरुण्ठक ॥ १९०
उषाकीलो विशोकश्च ब्राजस्तु ग्रामकुक्कुट । हस्तेषु तु मराला स्यु सारसे दीर्घजानुक ॥ १९१
गोनर्दो मैथुनी कामी श्येनाक्षो रक्तमस्तक । गृध्रे तु पुरुषव्याघ्र कामायु कूणितेक्षण ॥ १९२
सुदर्शन शकुन्याजौ शुके तु प्रियदर्शन । श्रीमान्मेधातिथिर्वाग्मी मत्स्ये तु जलपिप्पिक ॥ १९३
मूको जलाशय शेव पाठीने मृदुपाठकः ॥ १९४

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टे तिर्यक्काण्डश्चतुर्थः ॥ ४ ॥

अथ रत्नप्रभा घर्मा वंशानुशर्कराप्रभा । स्याद्वालुकाप्रभा शैला भवेत्पङ्कप्रभाक्षना ॥ १९५
धूमप्रभा पुनारिष्टा माधव्या तु तम प्रभा । महातम प्रभा माधव्येव नरकभूमय ॥ १९६

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टे नारककाण्ड पञ्चम ॥ ५ ॥

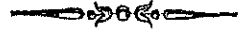
आनुकूल्यार्थक प्राध्वमसाकल्ये तुचिञ्चन । तुहिचस्महवै पादपूरणे पूजने स्वती ॥ १९७
वद् वा यथा तथैवैव साम्येऽहो ह्री च विस्मये । स्युरेव तु पुनर्वैवेत्यवधारणवाचका ॥ १९८
ऊ पृच्छायामतीते प्राक् निश्चयेऽद्वाञ्जसाद्वयम् । अतो हेतौ मह प्रत्यारम्भेऽथ स्वयमात्मनि ॥ १९९
प्रशसने तु सुष्ठु स्यात्परश्च श्व परेऽहनि । अद्यात्राह्वयथ पूर्वेऽह्नीत्यादौ पूर्वेद्युरादय ॥ २००
समाने हति सद्य स्यात्परे त्वह्नि परेद्यवि । उभयद्युस्तूभयेद्यु समे युगपदेकदा ॥ २०१
स्यात्तदानीं तदा तर्हि यदा यद्यन्यदैकदा । परस्परार्येषमोऽब्दे पूर्वे पूर्वतरेऽत्र च ॥ २०२
प्रकारेऽन्यथेतरथा कथमित्थ यथा तथा । द्विधा त्रैधा त्रिधा त्रेधा चतुर्धा द्वैधमादि च ॥ २०३
द्विज्यश्चतु पञ्चकूल इत्याद्यावर्तने कृते । दिग्देशकाले पूर्वादौ प्रागुदक्प्रत्यगादय ॥ २०४

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टे सामा यकाण्ड षष्ठ ॥ ६ ॥

इति श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितोऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टः समाप्त ।

॥ श्री ॥

अभिधानसंग्रहः ।

(८)

श्रीमदाचार्यहेमचन्द्रविरचितः

अनेकार्थसंग्रहः ।

ध्यात्वाहृत क्रतैर्कार्थशब्दसदोहसंग्रहः । एकस्वरादिषट्काण्ड्या कुर्वेऽनेकार्थसंग्रहम् ॥ १
अकारादिक्रमेणादावत्र कादिक्रमोऽन्ततः । उद्देश्यवचनं परं पश्चादर्थप्रकाशनम् ॥ २
यत्रैक एव रूढोऽर्थो यौगिकस्तत्र दर्शितः । अनेकस्मिन्तु रूढेऽर्थे यौगिकं प्रोच्यते न वा ॥ ३
पदानां भङ्गतो योऽस्मिन्ननेकार्थः प्रकाशते । प्रदर्शनीयो नैवासौ तस्यानन्यप्रसङ्गतः ॥ ४
को ब्रह्मण्यात्मनि रवौ मयूरेऽग्रौ यमेऽनिले । 'क' शीर्षेऽप्सु सुखे ख स्व सविदि व्योमनीन्द्रिये ॥ ५
शून्ये बिन्दौ सुखे खस्तु सूर्ये गौरुदके दृशि । स्वर्गे दिशि पशौ रश्मौ वज्रे भूमाविषौ गिरि ॥ ६
त्वग्बलकले चर्मणि च न्यग्निम्ने नीचक्रान्त्ययो । रुक्शोभाकिरणेच्छासु वाग्भारत्या वचस्यपि ॥ ७
जूराकाशसरस्वत्या पिशाच्या जवनेऽपि च । ज्ञः स्याद्विचक्षणे पद्मासने चान्द्रमसायनौ ॥ ८
सद्विद्यमाने सत्ये च प्रशस्तार्चितसाधुषु । भुक्ते भुमुडौ भाशौ भूस्तु भूमिरिव क्षितौ ॥ ९
स्थाने च मः पुनः शमौ मालक्ष्म्या वारणेऽव्ययम् । किं क्षेपनिन्दयो प्रश्ने वितर्के ज्या तु मातरि ॥ १०
क्षमामौर्व्योर्द्युर्दिने बह्वौ द्यौस्तु स्वर्गे विहायसि । रस्तीक्ष्णे दहने रास्तु सुवर्णे जलदे धने ॥ ११
द्वैः कामरूपिणि स्वर्णे धूर्योर्नमुखभारयो । पूः शरीरे च तगरे श्रीर्लक्ष्म्या सरलर्द्धमे ॥ १२
वेषोपकरणे वर्षैरचनाया मतौ गिरि । शोभात्रिवर्गसपत्न्यो स्रूः स्रवे निर्झरेऽपि च ॥ १३
व, पश्चिमदिगीशे र्स्यादौपम्ये पुनरव्ययम् । द्यौः स्वर्गनभसो स्वो ज्ञात्यात्मनो स्व निजे धने ॥ १४
दृग्दृष्टौ दर्शनेऽध्यक्षे विद्वत्प्रवेशे नृवैश्ययो । तृद् तृष्णावत्तर्षवच्च भवेल्लिप्सापिपासयो ॥ १५
त्विद् शोभाया जिगीषाया व्यवसाये रुचौ गिरि । भाः प्रभावे मयूखे च मास्तु मासे निशाकरे ॥ १६

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहे एकस्वरकाण्डे प्रथमे ॥ १ ॥

अर्को हुभेदे स्फटिके ताम्रे सूर्ये विह्वौजसि । अक तु खाद्ययोरङ्को भूषारूपकलक्षमसु ॥ १७
चित्राजौ नाटकाद्यशे स्थाने क्रोडेऽन्तिकगसो । एकोऽन्य केवल श्रेष्ठ सख्या कलकोऽघविष्टयो

१ 'नत्वा हरिम्' ख २ 'क्रमोऽत्रादौ ककारादि' ख ३ 'क्रमस्ततः' ग ४ 'उद्देश' ख ५ 'दर्श्यते' ख, 'दृश्यते' ग ६ 'प्रकाश्यते' ख ग ७ 'नत' ख ८ 'शीर्षेऽप्सु च' ख ९ 'रुक्' ख १० 'चा द्रम सायने' ख ग ११ इत परम् 'मा जटाया च राक्षस्या पतने दुर्भगस्त्रियाम्' इति ख-पुस्तकेऽधिक पाठ १२ 'द्रु' ग १३ 'नगरे च' क, 'पत्तने च' ग १४ 'द्रवे' क १५ 'वेषे' ग १६ 'च वौपम्ये' ख १७ 'द्रष्टरि दर्शनेऽध्यक्षे' ग १८ 'चित्रादौ' ख

- दम्भे पापिनि रिद्धे च कङ्को ब्राह्मणलिङ्गिनि । लोहपृष्ठे यमे कर्कः श्वेताश्वे दर्पणे घटे ॥ १९
 कर्कतेनेऽप्रौ राशौ च काकः स्यात्पीठसर्पिणि । द्वीपमातृभेदेषु शिरोऽक्षालने द्विके ॥ २०
 काक काकसमूहे स्याद्रतबन्धे च योषिताम् । काका तु काकजङ्घाया काकोलीकाकनाशयो ॥ २१
 काकोदुबरिकाकाकामाचिकारस्तिकास्वपि । किष्कुः प्रकाष्ठे हस्ते च वितस्तौ कुत्सितेऽपि च ॥ २२
 कोको वृत्ते चक्रवाके खर्जुरीदुमभेदयो । छेको विदग्धे विश्वस्तमृगनीडजयोरपि ॥ २३
 टङ्को नीलकपित्थेऽसिकोशे कोपेऽश्मदारणे । मानान्तरे खनित्रे च जङ्घाया टङ्कणेऽपि च ॥ २४
 तर्को वितरु काङ्गायामूहकैमविशेषयो । त्रिका कूपस्य नेमौ स्यान्निक पृष्ठाधरे त्रये ॥ २५
 तोक सतानसुतयोद्विकः स्यात्काककोकयो । न्यङ्कुर्भुगे मुनौ नाकः स्व खे नाकुस्तु पर्वते ॥ २६
 मुनिवल्मीकयोर्निष्कः कर्षे हेमनि तपले । दीनारे साष्टसुवर्णशते वक्षोविभूषणे ॥ २७
 पङ्कोऽधे कर्दमे पाकः पचने शिशुदैत्ययो । बको रक्षोभिदि श्रीदे शित्रमल्लीबकोटयो ॥ २८
 भूकश्छिद्रे काले भेका मेघमण्डूकभीरुषु । मुष्को मोक्षद्रुमे सङ्गे तस्करे मासलाण्डयो ॥ २९
 मूको दैत्यावाग्दीनेषु रङ्गः कृपणमल्लयो । राका कच्छा दृष्टरज कन्याया सरिदन्तरे ॥ ३०
 पूर्णेऽनुपूर्णमाया च रेकः शङ्काविरेकयो । हीनेऽपि रोकः कृयणभेदे नात्रि बिलेचरे ॥ ३१
 रोकौऽशौ लङ्का तु शाखा शक्तिनी कुलटा पुरी । लोको त्रिधे जने त्रल्क शकले त्वचि शल्कवर्त
 शको देशे राजभेदे शङ्का स्यात्सशये भये । शङ्कुः पन्नशिगजाले सख्याकीलरुशमुषु ॥ ३३
 यादोऽस्त्रभेदयोर्मते शाको द्वीपे नृपे द्रुमे । शक्तौ हरितके चापि शुको व्यासजकीरयो ॥ ३४
 रक्षोऽमाले शुक् प्रन्थिपर्णेऽरत्नुशिरीषयो । शुल्क घट्टादिदातव्य जामातुश्चापि बन्धके ॥ ३५
 शूकोऽनुकोशकिशार्थो शोकेऽभिषवशृङ्गयो । शूका हल्लेखे श्लोकस्तु पद्यबन्धे यशस्यपि ॥ ३६
 शौक शुकाना समूहे स्त्रीणा च करणान्तरे । सूका बाणोत्पलधातु स्तोकः स्याच्चातकाल्पयो ॥ ३७
 नख पुनर्गन्धद्रव्ये नखः करजर्षणैकयो । न्युङ्गः सामविशेषस्य षडोकार्यामतिप्रिये ॥ ३८
 पुङ्गः स्यान्मङ्गलाचारे शराङ्गश्येनयोरपि । प्रेङ्गा पर्यटने नृत्ते दोलाया वाजिगा गतौ ॥ ३९
 मुखमुपाये प्रारम्भे श्रेष्ठे णि सरणास्ययो । रेखा स्यादल्पके छद्मन्याभोगोल्लेखयोरपि ॥ ४०
 लेखो लेख्ये दैवते च लेखा रज्या लिपावपि । वीङ्गा तु शूकशिम्बाया गतिभेदेऽपि नर्तने ॥ ४१
 शङ्खः कम्बौ निधिभेदे स्यान्नख्यामलिकास्थनि । शाखा द्रुमाशे वेदाशे भुजे पक्षान्तरेऽस्तिके ॥ ४२
 शिखाग्रमात्रे चूडाया केकिचूडाप्रधाया । ज्वालाया लाङ्गलिकाया शिफाशाखावृणित्वपि ॥ ४३
 सखा सहाये मित्रे च सुखं त्रिदिनशर्मणो । सुखा प्रचेतस पुर्यामगः स्यान्नगउत्तरौ ॥ ४४
 शैले सरीसृपे भानावङ्गमन्तिकगात्रयो । उपसजनभूते स्यादभ्युपायप्रतीकयो ॥ ४५

१ 'दर्पटे' ख २ 'विश्वस्ते' ग ३ 'नीडकयो' ग ४ 'टङ्को' ग ५ 'वर्मविशेषः क्रियाविशेष । उपहास
 इति यावत्' इत्योकार्थकैरवाकरकौमुदी 'वर्मविशे' ख; 'तर्कविशे' ग ६ 'मूक काले छिद्रे' ग ७ 'कोले'
 ख ८ 'ऽकस्माद्दृष्ट' ख ९ 'क्रायते येन तत्कृयण दीनारादि' इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी 'कृपण' ग १० इति
 परम् 'वङ्गः पर्याणभागे स्यान्नदीभेदे च भङ्गुरे' इति ख पुस्तकेऽधिक पाठ ११ 'वस्त्रे वस्त्राङ्गलशिरस्त्रयो' ग
 १२ 'शृङ्गा नवोद्भिन्नपल्लवकोशी' इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी 'मुद्रयो' ख, 'शृङ्गयो' ग १३ 'शृगालवक्त्र
 नरेयेष्वपि । शृङ्गेत्यायुधभेदेऽपि' इत्योकार्थकैरवाकरकौमुदी १४ 'तु गधद्रव्ये स्यान्नख' ख १५ 'खण्डयो'
 ख ग १६ 'तुल्ये' ग १७ 'शोपे' ख १८ 'ज्याया' ग १९ 'च' ख ग २० 'निधेर्भवे' ख

अङ्गा नीवृद्धिशेषे स्युरिङ्ग' स्याद्विज्ञेऽहुते । ज्ञानजङ्गमयोश्चापि खगोऽर्कग्रहपक्षिषु ॥ ४६
 शरे देवेऽपि खङ्गोऽसौ खङ्गिश्चङ्गे च गण्डके । टङ्ग' खनित्रे जङ्घास्योस्त्यागो वजादानयो ॥ ४७
 दुर्ग पुनर्दुर्गमे स्यादुर्गा तु नीलकोमयो । नागो मतङ्गजे सर्प पुनागे नागकेसरे ॥ ४८
 क्रूराचारे नागदन्ते मस्तके वारिदेऽपि च । देहानिलविशेषे च श्रेष्ठे स्यादुत्तरस्थित ॥ ४९
 नाग रङ्गे सीसपत्रे स्त्रीबन्धे करणान्तरे । पिङ्गी शम्भा पिङ्गा हिङ्गुनाल्या गोरोचनोमयो ॥ ५०
 पिङ्ग बैलके पिशङ्गे पूगः क्रमुकसघयो । फल्गुः काकोदुम्बरिकावृक्षे निरर्थकेऽपि च ॥ ५१
 भगोऽर्कज्ञानमाहात्म्यशोवैरग्यमुक्तिषु । रूपवीर्यप्रयत्नेच्छाश्रीधर्मैश्वर्ययोनिषु ॥ ५२
 भङ्गतरङ्गे भेदे च रुक्मिशेषे पराजये । कौटिल्ये भयविच्छित्त्योर्भङ्गा शणे भङ्गिः पुन ॥ ५३
 भक्तिनीच्योर्भागो रूपार्थके भाग्येकदेशयो । भृङ्ग लक्षपत्र भृङ्गास्तु खिङ्गधूम्याटमार्कवा ॥ ५४
 षट्पदोऽथ भृगुः सानौ जमदग्निप्रपातयो । शुके रुद्रे च भोगस्तु राज्ये वेश्याभृतौ सुखे ॥ ५५
 वोऽहिक्तायकणयो पालनाभ्यवहारयो । मार्गो मृगमदे मासे सौम्यक्षऽन्वेषणे पथि ॥ ५६
 मृगः कुरङ्गे याच्याया मृगयाया गजान्तरे । पशौ नक्षत्रभेदे च मृगी तु वनितान्तरे ॥ ५७
 युग हस्तचतुष्कं स्याद्रथाद्यङ्गे कृतदिके । वृद्धिनामौषधे युग्मे योगो विस्त्रम्भघातिनि ॥ ५८
 अलब्धलाभे सगत्या कार्मणध्यानयुक्तिषु । वपु स्थैर्यप्रयोगे च सनाहे भेषजे वने ॥ ५९
 निष्प्रम्भादावुपाये च रङ्गः स्यान्नृपयुद्धवो । रागे रङ्ग' तु त्रपुणि रागः स्याल्लोहितादिषु ॥ ६०
 गान्धारादौ केशादिकेऽनुरागे मत्सरे नृपे । लङ्गः सङ्गे च विङ्गे च लिङ्ग मेहनचिह्नयो ॥ ६१
 शिवमूर्तावनुमान 'सारयोक्तविक्रितावपि । वङ्गः कर्पासे वृन्ताके वङ्गा जैनपदान्तरे ॥ ६२
 वङ्ग त्रपुणि सीसे च वल्गुश्छागमनोज्ञयो । व्यङ्गो भेके च हीनाङ्गे वेगो रयप्रवाहयो ॥ ६३
 रेत क्रिपाकयोश्चापि शार्ङ्ग' विष्णुगुर्धनु । शुङ्गयाम्राते वटे पक्षे शृङ्ग चिह्नविषाणयो ॥ ६४
 क्रीडाम्बुपत्रे शिखरे प्रभुत्वोत्कर्षसानुषु । शृङ्गः कूर्चशीर्षे शृङ्गी स्वर्णमीनविशेषयो ॥ ६५
 विषायामृषभौषध्या सर्गस्यागखभावयो । उत्साहे निश्चयेऽध्याये मोहानुमत्तिस्मृष्टिषु ॥ ६६
 अर्घः पूजाविधौ मूल्येऽर्घं तु खे व्यसनैनसो । उच्छ्रो हस्तपुटे वह्नौ श्लाघाया देहजानिल ॥ ६७
 ओघः प्रगाह सघातो द्रुतनृत्त परम्परा । अपदेशश्च मेघस्तु मुस्तके जलदेऽपि च ॥ ६८
 मोघो दीन निष्फले च मोघा स्यात्पाटलातरौ । लघुः सूक्ता लघ्वसार ह्रस्व चावगुरु द्रुतम् ॥ ६९
 श्लाघोपास्तीन्धयो स्तोत्रेऽर्चा पूजा प्रतिमापि च । कचः शुष्कव्रणे केशे बन्धे पुत्रे च गी पते ७०
 कच्चा करेण्या काचोऽक्षिरोगे शिक्ये मणौ मृदि । काञ्ची गुञ्जामेखलयो पुर्या कूर्चो विकृत्थनेऽ१

१ 'अङ्गो नीवृद्धिशेषे स्याद्विङ्ग' ग १ 'द्विशेषा' ख ३ 'खङ्ग' क ४ 'कण्डके' ग ५
 इत प्राक् 'गर्गो' मुनिविशेषे स्याद्वृषे किचुलिकेऽपि च' इत्यधिक पाठ ख ग पुस्तकयो ६ इत परम्
 'तुङ्ग' पुनागनगयोत्रुधे स्यादुत्तरेऽपि च । तुङ्गी प्रोक्ता हरिद्राया वर्वरायामपीष्यते ॥' इत्यधिक पाठ ख ग
 पुस्तकयो तन ग पुस्तके 'उन्नतेऽयवत्' इति पाठ ७ 'कोटे दु' ख, 'भवेद्दुर्गमे तु' ग ८ 'स्यानीलिको'
 ग ९ 'बलाके' ग १० 'अनेकार्थकैरवाकरकौमुद्यां तु 'भङ्गीभिरङ्गीवृत्तमानताङ्गया' इति भक्तौ, 'भङ्गी
 भक्त्या विरचिततनु स्तम्भिता तजलौघ' इति वीच्यामुदाहृतम् ११ 'चतुर्थे' ग घ १२ सारयोक्ताया पठ्यते
 कार्यभूता विकृति । तत्र यथा—'लिङ्गालिङ्गमिवानुरूपचरित पुन स लेभे मुनि' इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी
 ११ 'प्रकृतावपि' ख ग घ १४ 'जनपदा तरे पुभूम्नि' इति टीका १५ 'मलोत्सर्ग प्रभावे शृङ्गारभावेऽपि'
 इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी १६ 'अपदेश' ख

शमश्रुणि दम्भे भ्रूमध्ये क्रौञ्चो द्वीपे खगे गिरौ । चर्चा स्याच्चममुण्डाया चिन्तास्यासक्तयोरपि ॥ ७२
 चक्षुः पञ्चाङ्गुले त्रोन्या नीचः पामरखर्चया । मोचा शालमलिकदल्योर्मोचः शिश्रौ रुचिर्गुतौ ॥ ७३
 स्पृहाभिष्वङ्गशोभासु वचः शुके वचौषधौ । शारिकाया विचयालयूम्यारवकाशे सुखाल्पयो ॥ ७४
 शचीन्द्राणीशतावर्यो शुचिः शुद्धे सितेऽनिले । ग्रीष्मापाढापुपहतेषूपधाशुद्धमन्त्रिणि ॥ ७५
 शृङ्गारे सूच्यभिनये व्यधो करणे स्त्रियाम् । अच्छो भङ्गुके स्फटिकेऽमलेऽच्छाभिमुखेऽव्ययम् ॥ ७६
 कच्छो द्रुमेदे नौकाङ्गेऽनूपप्राये तटेऽपि च । कच्छास्तु देशे कच्छा स्यात्परिधानार्पराक्षले ॥ ७७
 चीर्या वाराह्या च गुच्छो गुच्छे हारकलापयो । पिच्छः पुच्छे पिच्छ वाजे पिच्छा शालमलिवेष्टके ॥ ७८
 पैङ्गौ पूगच्छटाकोशमण्डेष्वश्वपदामये । मोचाया पिच्छले म्लेच्छो जातिभेदेऽपभाषणे ॥ ७९
 अजश्रुगणे हरे विष्णौ रघुजे वेधसि स्मरे । अब्जो धन्वन्तरौ चन्द्रे शङ्खेऽब्ज पद्मसखयो ॥ ८०
 आजिः क्षणे समक्षमाया युध्यूर्जः कार्तिके बले । कजो वेधसि केशे च कज पीयूषपद्मयो ॥ ८१
 कुञ्जो हनौ दन्तिदन्ते निकुञ्जे च कुजो द्रुमे । आरे नरकदैत्ये च कुब्जो न्युब्जद्रुमेदयो ॥ ८२
 खजा दर्वीमथो खर्जूः खर्जूरीनीटरुण्डुषु । गञ्जो भाण्डागारे रीढाखन्योर्गञ्जा सुरागृहे ॥ ८३
 गुञ्जा तु कृष्णलाया स्यात्पटहे मधुरधनौ । द्विजो विप्रक्षत्रिययोर्वैश्ये दन्ते विहगमे ॥ ८४
 द्विजा भार्गवैरुक्तयोर्ध्वजः पूर्वदिशो गृहे । शिश्रे चिह्ने पताकाया खट्वाङ्गे शौण्डिकेऽपि च ॥ ८५
 निजो निले स्त्रकीये च न्युब्ज कुब्जे कुंशे सुचि । अधोमुखेऽपि च न्युब्ज कर्मरङ्गतरो फले ॥ ८६
 प्रजा लोके सततौ च पिञ्जा तूलहृदिद्रयो । पिञ्जो व्यग्रे वय पिञ्ज बले बीज तु रेतसि ॥ ८७
 स्यादाधाने च तत्प्रे च हेतायङ्गुकारणे । भुजो बाहौ करे मेर्जुः शुद्धौ च रजकेऽपि च ॥ ८८
 राजी रेखाया पङ्क्तौ च रुजा स्वामयभङ्गयो । लङ्गः पट्टे च कच्छे च लाजः स्यादार्द्रतण्डुले ॥ ८९
 लाजास्तु भृष्टार्धना स्युर्लाज पुनरुशीरके । व्रजोऽध्वगोष्ठसधेषु वणिग्वाणिज्यजीविनि ॥ ९०
 वाणिज्ये करणभेदे वाज सर्पिणि वारिणि । र्धजात्रे वाजस्तु पक्षे मुनौ निस्वनप्रेगयो ॥ ९१
 व्याजः शाठ्येऽपदेशे च सज्जौ सनद्रसभृतौ । सज्जो ब्रह्मशिखौ प्रज्ञः प्राज्ञे प्रज्ञा तु शेषुषी ॥ ९२
 यज्ञः स्यादात्मनि मखे नागायणहुताशयो । संज्ञा नामनि गायत्र्या हस्ताद्यैरर्थसूचने ॥ ९३
 चेतनार्कस्त्रियोरष्टौ हृष्टाष्टालकयोर्भृशे । चतुष्कभक्तयोरिष्टभीप्सिते क्रतुर्कर्मणि ॥ ९४
 पूज्ये प्रेयसि सस्कारे योगेऽपेष्टिर्मखेच्छयो । सप्रहृष्टोकेऽथ कटो गजगण्डे कटौ भृशम् ॥ ९५
 शत्रे शवरधौषधयो क्रियाकारश्मशाशयो । किलिजे समये चापि कष्टं गहाकच्छयो ॥ ९६
 कट्वकार्ये मत्सरे च दूषणे च कटू रसे । तित्ते प्रियङ्गुसुरभिरुदुकाराजिकास्वपि ॥ ९७
 कुटः कोटे शिलाकुट्टे गेहे घटे कुटी सुरा । चित्रगुच्छ कुम्भदासी कूट पूर्णारयन्त्रयो ॥ ९८
 मायादम्भाद्रिशृङ्गेषु सीराङ्गेऽनृततुच्छयो । निश्चलेऽयोधने राशौ कृष्टिः कर्पणधीमतो ॥ ९९
 कोट्युत्कर्षादनीमख्यास्त्रिषु खटस्तृणे कफे । टङ्गेऽन्धकूपे प्रहारे खाटि, शत्रुरथे किणे ॥ १००
 एकग्रहेऽथ खेट, स्याद्ब्रामभेदे कफेऽधमे । स्फारे मृगव्ये गृष्टिस्तु सक्तस्तूतगवी भवेत् ॥ १०१
 वराहक्रान्ता च घटा घटने गजसहतौ । गोष्ठ्या घटस्त्रिभशिर कूटे समाधिकुम्भयो ॥ १०२

१ 'पटाञ्जले' ख २ 'पिच्छस्तुच्छे' ख ३ 'पङ्क्तिपूग' ख ग घ ४ 'कुशसुचि' क ५ 'मेर्ज' र
 ६ 'धाये' ख ७ 'घृते च' ख ८ 'यज्ञा ते' 'क' ख ९ 'तत्ते पयसि दध्यानयति सा वैश्वदे यामिक्षा, वा
 जिभ्यो वाजिनम्' इति वाक्यव्याख्याया 'वाजोऽन्नम्' इति मीमांसकैस्तत्वात् १० 'का ता' ख ग घ

घृष्टिः स्वर्धाघर्षणयोर्विष्णुक्रान्तावराहयो । घण्टा पूगवदरयोश्चटुश्चाटुपिचण्डयो ॥ १०३
 ब्रह्मासने जटा केशविकारे मासिमूलयो । झटो व्रणादिसमाष्टौ कुञ्जक्रान्तरयोरपि ॥ १०४
 त्वष्टाकं विश्वकृत्क्षणोऽस्तुतिः सशयलेशयो । सूक्ष्मैलाया कालमाने त्रोटिश्चक्रा खगान्तरे ॥ १०५
 मीनकटफलयोर्दिष्ट दैवे दिष्टस्त्वनेहसि । दिष्टिरानन्दे माने च दृष्टिर्ज्ञानेऽक्षिण दर्शने ॥ १०६
 पटुश्चतुष्पथे पीठे राजादे शासनान्तरे । व्रणादिवन्धने पेपाश्मनि पट्टी ललाटिका ॥ १०७
 रोधोऽय पटु लवणे पटुस्तीक्ष्णपटोलयो । स्फुटे रोगनिहीने च छत्राया चतुरेऽपि च ॥ १०८
 पुष्टिः स्यात्पोषणे वृद्धौ फटा तु कैतवे फणे । भटो वीरे म्लेच्छभेदेऽपि च भृष्टिस्तु भर्जने ॥ १०९
 शून्यवाद्यामथ म्लिष्ट म्लानमस्पष्टभाषितम् । यष्टिर्भोग्या मधुयष्ट्या ध्वजदण्डेऽस्त्रहारयो ॥ ११०
 रिष्ट क्षेमेऽशुभे रिष्टोऽसौ लाटो वल्लदेशयो । वटो गोले गुणे भक्ष्ये वृक्षे साम्यवराटयो ॥ १११
 वाटः पयि वृत्तौ वाट वरण्डेऽङ्गान्नभेदयो । वाटी वासौ गृहोद्यानेऽकट्योर्घटस्तु मूषके ॥ ११२
 खदिरे लवणे पिङ्गेऽद्वौ च व्युष्ट फले दिने । पर्युपिते प्रभाते च व्युष्टिः स्तुतिफलद्विषु ॥ ११३
 विष्टिः कर्मकरे मूल्ये भद्राजूप्रैषणेषु च । सटा जटाकेशरयो स्फुटो व्यक्तप्रफुल्लयो ॥ ११४
 सिते व्याप्ते स्फुटिस्त्वद्विस्फोटे निर्भिन्नचिर्भित्ते । सृष्टिः स्वभावे निर्माणे सृष्ट निर्धितयुक्तयो ॥ ११५
 प्रचुरे निर्मिते चाथ हंष्टः स्यात्केशरोमसु । जातहर्षे प्रतिहते विस्मिते हृषितो यथा ॥ ११६
 कठो मुनौ खर ऋचा भेदे तत्पाठवेदिनो । कण्ठो जनौ सनिधाने ग्रीवाया मदनद्रुमे ॥ ११७
 काष्ठ दारुणि काष्ठा तु प्रकर्षे स्थानमात्रके । दिशि दारुहरिद्राया कालमानप्रभिद्यपि ॥ ११८
 कुण्डोऽकर्मण्ये मूर्खे च कुष्ठ भेषजरोगयो । कोष्ठो निजे कुसूले च कुक्षेरन्तर्गृहस्य च ॥ ११९
 गोष्ठ गोस्थानके गोष्ठी सलापे परिषद्यपि । ज्येष्ठः स्यादग्रजे श्रेष्ठे मासभदातिवृद्धयो ॥ १२०
 ज्येष्ठा भे गृहगोधाया निष्ठोऽर्कव्यवस्थयो । क्लेशे निष्पत्तौ नाशेऽन्ते निर्वाहे याचने व्रते ॥ १२१
 पृष्ठ पश्चिममात्रे स्याच्छरीरावयवान्तरे । वण्डः कुण्डायुधे खर्वे भृत्याकृतविवाहयो ॥ १२२
 शठो मध्यस्थपुरुषे धूर्ते धत्तूरकेऽपि च । श्रेष्ठोऽभ्ये धनदे षष्ठी गौरी वण्णा च पूरणी ॥ १२३
 हठोऽम्बुपर्ण्या प्रसभेऽण्ड पेशीकोशमुष्कयो । इडेलापत्स्वर्गनाडीभूवाग्गोषु बुधस्त्रियाम् ॥ १२४
 काण्डो नालेऽधमे वर्गे द्रुस्क्रन्धेऽवसरे शरे । सह आधाम्बुषु स्तम्बे क्रीडा केल्यामनादरे ॥ १२५
 कुण्डी कमण्डलौ कुण्डो जाराज्जीवत्पते सुते । देवतोयाशये स्थाल्या क्ष्वेड, कर्णामये ध्वनौ ॥ १२६
 विषे वक्त्रे क्ष्वेडा सिंहनादप्रशशलाकयो । क्ष्वेड लोहितार्कफले घोषपुष्पे दुरासदे ॥ १२७
 क्रोडः 'कोले' शनौ क्रोडमङ्गे खण्डोऽयं ऐक्ष्वे । मणिदोषे च गण्डस्तु वीरे पिट्टेऽकचिह्नयो ॥ १२८
 रूपोले गण्डके योगे वाजिभूषणवुद्धदे । गड्ड पृष्ठगुडे कुञ्जे गडो मीनान्तराययो ॥ १२९
 गुडः कुञ्जरसनाहे गोलकेक्षुविकारयो । गुडा तु 'गुलिनास्तुह्योर्गोण्डः' स्याद्दृढनाभिके ॥ १३०
 पामरजातौ चण्डस्तु यमदासेऽतिकोपने । तीव्रे दैत्यविशेषे च चण्डी तु शिवयोषिति ॥ १३१
 चण्डा वनहरीशङ्खपुष्पोऽश्रूडा शिखाग्रयो । बाहुभूषावलभ्योश्च चोडः कञ्जुकदेशयो ॥ १३२

१ 'गृहोद्यानकट्यो' ख, 'गृहोद्याने कट्या' ग घ २ 'इत्कटी औपधिविशेष' इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी
 ३ 'प्रेरणेपु' ख ४ 'निश्रुत' ग घ ५ 'दृष्टो रोमाञ्जसयुते' ख ग घ ६ 'केशरोमस्विति वैषयिकेऽधिकरणे
 सप्तमी । तेन केशरोमविषये नानयो पर्यायशब्दता' इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी ७ 'प्रहसिते' ख ८ 'कुहरेऽत'
 ख, 'कुक्षावत' ग घ ९ 'रह' ख ग घ 'सहो बलम्' इति टीका १० 'केले' ग घ ११ 'कपट' ख
 १२ 'कोणे' ख १३ 'गुडिका' ख ग घ

जडो मुखे हिमाघाते जडा स्याच्छूकशिम्बिका । ताडोऽद्रो ताडने घोषे मुष्टिमेयतृणादिके ॥ १३३
ताडी तालीदलतरौ दण्डः सैन्ये दमे यमे । मानव्यूहग्रहभेदेऽप्यथेऽहानुचरे मथि ॥ १३४
प्रकाण्डे लगुडे कोणे चतुर्थोपायगर्वयो । नाडी कुहनचर्चाया गटिकागण्डदूर्वयो ॥ १३५
गाले गुणान्तरे स्त्रायौ नीड स्थाने खगालये । पण्ड, पण्डे पण्डा बुद्धौ पाण्डुः कुन्तीपतौ सिते ॥ १३६
पिण्डो वृन्दे जपापुष्पे गोले बोलेऽङ्गसिंहयो । ऋले पिण्ड तु वेश्मैरुदेशे जीवनायसो ॥ १३७
बले सान्द्रे पिण्ड्यलाबूखर्ज्योस्तगरेऽपि च । पीडातिमर्दनोत्तसक्रपास्त सरलदुमे ॥ १३८
भाण्ड मूलवणिग्वित्ते तुरङ्गाणा च मण्डो । नदीमूलद्वयीमध्ये भूषणे भाननेऽपि च ॥ १३९
मण्डो मस्तुनि भूषायामेरण्डे सारपिच्छयो । शाके मण्डा त्वामलक्या मुण्डो मुण्डितशीर्षयो ॥
राहौ दैत्यान्तरे रण्डा त्वाखुर्कणी मृतप्रिया । व्याडो हिंस्रपशौ सर्पे शुण्डा करिकर सुरा ॥ १४०
जलेभी नलिनी वारस्त्री शुण्डो मदनिर्भरे । शौण्डी चविकपिप्पल्यो शौण्डो विख्यातमत्तयो ॥ १४१
षडः पेयान्तरे भेदे षण्डः कानन ईडरे । गूढ रह सवृतयोर्दाढा दष्टाभिलाषयो ॥ १४२
दृढः शक्ते भूशे स्थूले बाढ भृशप्रतिज्ञयो । माहिर्देन्य पत्रसिरार्थी मूढस्तन्निद्रते जडे ॥ १४३
राढा शुभेषु शोभाया व्यूढा न्यस्तोरुसहता । वोढा स्याद्भारिके सूते शण्डषण्डौ तु सौविदे ॥ १४४
वन्ध्यपुसीड्वरे क्लीबे सोढा मर्षणशक्तयो । अगिराणिउदसौ स्यात्सीमन्यक्षामकीलके ॥ १४५
अणुर्वीक्ष्यलपयोरुष्णा म्रीष्मदक्षातपाहिमा । ऊर्णा भ्रूमध्यभावेते मेषादीना च लोमनि ॥ १४६
ऋण देये जले दुर्गे कणो धान्याश्लेशयो । कणा जीरकपिप्पल्यो कर्णश्चम्पापतौ श्रुतौ ॥ १४७
क्षणः कालविशेषे स्यात्पर्वण्यवसरे महे । व्यापारविक्रलत्वे च परतन्त्रत्वमध्ययो ॥ १४८
कीर्णः क्षिप्ते हते छत्रे कुणिः कुकरवृक्षयो । कृष्णः काके पिप्पे वर्णे विष्णौ व्यासेऽर्जुने कलौ ॥ १४९
कृष्णा तु नील्या द्रौपद्या पिप्पलीद्राक्षयोरपि । कृष्ण तु मरिचे लोहे कोणो वीणादित्रादने ॥ १५०
लगुडेऽश्रौ लोहिताङ्गे गणः प्रेमथसरुययो । समूहे सैन्यभेदेऽथ गुणो ज्यासूदतन्तुषु ॥ १५१
रज्जौ सत्त्वादौ सध्यादौ शौर्यादौ भीम इन्द्रिये । रूपादावप्रधाने च दोषान्यस्मिन्विशेषणे ॥ १५२
गेष्णो नटे गायने च घ्राण तु घ्रातघोणयो । घृणा तु स्याज्जुगुप्साया करुणाया घृणिः पुन ॥ १५३
अशुज्वालातरङ्गेषु चूर्णानि वासयुक्तिषु । चूर्ण क्षोदे क्षारभेदे जर्णो जीर्णद्रुमेन्दुषु ॥ १५४
जिर्णः शक्तेऽर्जुने विष्णौ जित्वरेऽर्क वसुधपि । क्षूर्णिः क्रमुरुभेदे स्यादुष्टदेवश्रुतायपि ॥ १५५
त्राण त्राते रक्षणे च त्रायमाणौषधावपि । तीक्ष्ण समुद्रलवणे विषायोऽमरकाजिषु ॥ १५६
आत्मत्यागिनि तिग्मे च तूणी नीलीनिपङ्गयो । द्रुणः स्याद्वाश्चके भृङ्गे द्रुणं चापकृपाणयो ॥ १५७
द्रुणी कूर्म्या जलद्रोण्या देष्णो दातरि दुर्गमे । द्रोणः पार्थगुरौ काके माने द्रोणी तु नीवृत्ति ॥ १५८
नौभेदे शैलैसधौ च पणः कार्षापणे ग्लहे । विक्रय्यशौकादिबद्धमुष्टौ मूल्ये भृतौ धने ॥ १५९

१ 'हिमाघाते' ग घ २ 'चर्चाया' ग घ ३ 'प्रणा'तरे' ख ४ 'पर्णा' ख ५ 'इत्वरै' ख ६ 'व्यस्तो' ख ७ 'सौविदौ' ग घ ८ 'कर्णाऽरिने नृपे श्रुतौ' ख ९ 'प्रथम' ग घ १० 'सूत' ख ११ 'रूपादौ च प्रधाने' ग घ १२ 'गादाभ्यामेष्णक्' । वाच्यलिङ्ग । द्वयोर्यथा—'गेष्णो विष्णुचरित्रस्य' इत्यनेकार्थकैरवा करकौमुदी 'गेष्णाटे' ख ग घ १३. 'प्रावृषययो' ग १४ 'चूर्णा निवासमुक्तकोः' ख १५ 'चूर्ण ते स्म चूर्णानि प्रायेण बहुवचना त' इति टीका १६ 'चूण' ग १७ 'जीर्णा' ग घ १८ 'जिष्ण' ग घ १९ 'क्षूणि' ख ग २० 'देष्णुर्दातरि दुर्गमे' ख ग घ २१ 'शैलभेदे' ग घ २२ 'शाकादिमुष्टौ' ख ग घ

व्यवहारे च द्यूताद्युत्सृष्टे गण्डकविंशतौ । पर्णस्त्रिपत्रे पर्णं तु पत्रे प्राणोऽनिले ॥ १६१
 हृद्वायौ पूरिते गन्धरसे प्राणास्तु जीविते । पार्णिः कुम्भ्या चमृष्टे पादमूलोन्मत्तये ॥ १६२
 पूर्णः कृत्स्ने पूरिते च फाणिगुडकैरम्बयो । बाणो वृक्षविशेषे स्याच्छरस्यावयव ॥ १६३
 बलिपुत्रेऽप्यथ भ्रूणो गर्भिण्या ओत्रियद्विजे । अर्भके स्त्रैणगर्भं च मणिस्त्रिजागलस्त ॥ १६४
 मेढ्राग्नेऽलिजरे रत्ने मोर्णः सर्पकरण्डके । वाने नक्रमक्षिकाया रणः कोणे क्रेणे यति ॥ १६५
 रेणुर्धूल्या पर्पटके वर्णः स्वर्णे व्रते स्तुतौ । रूपे द्विजादौ शुक्लादौ कुथायामक्षरे गुग ॥ १६६
 भेदे गीतक्रमे चित्रे यशस्तालविशेषयो । अङ्गरागे च वर्णं तु कुङ्कुमे वाणिरम्बुदे ॥ १६७
 वैयूतौ मूल्ये सरस्वत्या वीणा स्याद्वलकी तडित् । वृष्णिर्मेघे यादवे च वेणी सेतुप्रयान्यो ॥ १६८
 देवताङ्गे केशवन्धे वेणुर्वशे नृपान्तरे । ज्ञाणः कषे मानभेदे श्रेण्याल्या कारुसह ॥ १६९
 शोणो नदे रक्तवर्णे द्योनाकेऽधौ हयान्तरे । स्थाणुः कीले हरे स्थूणा सूर्या स्तम्भे रगन्तरे ॥ १७०
 अन्तः स्वरूपे निकटे प्रान्ते निश्चयनाशयो । अवयवेऽप्यथार्हन्स्यात्पूज्ये तीर्थकरऽपि च ॥ १७१
 अस्तः क्षिप्ते पश्चिमार्द्रवार्तिस्वटनिपीडयो । आसौ लब्धे च सत्ये चाप्यासि सबन्धमागो ॥ १७२
 ईतिरजन्ये प्रवासे स्याद्वृत्तिः स्फूर्तिरक्षयो । ऋतु शिलोञ्छे पानीये पूजिते दीप्तसन्तया ॥ १७३
 ऋतिर्जुगुप्साकल्याणगतिस्पर्वास्वधो ऋतुः । स्त्रीणा पुष्पे वसन्तादावेतः कर्बुर आगत ॥ १७४
 क्षत्ता शूद्राक्षत्रियाया जाते सारथिवेधसो । नियुक्ते दासेये द्वा स्थे कन्तु कामरगन्तो ॥ १७५
 कान्तो रम्ये प्रिये ग्राणि कान्ता प्रियङ्गुयोषितो । कान्तिः शोभाकौमनयो क्षितिः भुजः तरे ॥ १७६
 कीर्तिर्यशसि विस्तारे प्रसादे कर्दमेऽपि च । कूर्ते पर्याप्तयुगयोवहिते हिंसिते फल ॥ १७७
 कृत्त छिन्ने वेष्टिते च केतुर्द्युतिपताकयो । ग्रहोत्पातारिचिह्नेषु गतोऽवटे ककुन्दरे ॥ १७८
 त्रिगतांशेऽप्यथ अस्त जग्धे लुप्तपदोदिते । गतिर्बह्वङ्गणे ज्ञाने यात्रोपायदशाध्वसु ॥ १७९
 गीतिश्छन्दसि गाने च गीत शब्दितगानयो । गुप्तं गूढे त्राते गुप्तिर्यमे भूगर्तरक्षणे ॥ १८०
 काराया घृतमाज्याम्बुदीप्तेष्वथ चिताचिती । मृतार्थदारुषु चये जगलोकेऽङ्गवायुषु ॥ १८१
 जात जौलोऽवजनिषु जातिः सामान्यगोत्रैषो । मालत्यामामलक्या च चुह्या काम्पिल्यतन्मता ॥ १८२
 जातीफले छन्दसि च ज्ञातिः पितृसगोत्रयो । तत वीणादिवाद्ये स्यात्ततो व्याप्तेऽप्यपि ॥ १८३
 तातोऽनुक्रम्ये पितरि तिक्तस्तु सुरभौ रसे । तिक्ता तु कटुरोद्विष्या तिक्त पर्पटमात्र ॥ १८४
 त्रेता युगेऽग्नित्रये च दन्तो दशनसानुनो । दन्त्यौषध्यामथ दितिर्दैत्यमातरि राण्यो ॥ १८५
 दीप्त निर्भासिते दग्धे द्रुत शीघ्रविलीनयो । द्युतिस्तु शोभादीधित्योर्धाता वेधसि पालके ॥ १८६
 धातू रसादौ श्लेष्मादौ भ्वादिभावविकारयो । महाभूतेषु लोहेषु शब्दादाविन्द्रियेऽस्थनि ॥ १८७

१ 'दाताद्युत्सृष्टे' ग घ २ 'पर्णं पलाशे' ख; 'पर्णस्त्रिपर्णे' ग-घ ३ 'करण्डयो' ग घ ४ 'माण' ख
 ५ 'घुणे' ख ६ 'स्तुतौ' ख ७ 'स्तौ' ख ८ 'द्रौ वर्ति' ग घ ९ 'प्रवाहे' ख १० 'स्याद्वृत्ति' ग घ
 ११ 'दासजे' ख ग घ १२ 'कमनयो' ख १३ 'प्रसादे' ख ग घ १४ इत प्राक् 'कुन्ती पाण्डुप्रियाया
 स्यात्सल्लक्या गुग्गुलुहमे' इत्यधिक ख पुस्तके १५ 'वेष्टिते' ग घ १६ 'दिचि' ग 'अरि शत्रु' इति टीका
 १७ 'बृहद्गणे' ग घ 'बहद्गणो नाडीव्रण' इति टीका १९ इत प्राक् 'गाता पुस्कोकिले भृङ्गे ग'धर्व
 रोषणेऽपि च' इति ख ग घ-पुस्तकेपु २० 'गढ गुप्ते' ख २१ 'इङ्ग जङ्गमम्' इति टीका २२ 'जातोऽथ'
 ग-घ २३ 'गात्रयो' ग घ २४ 'जात' ख, २५ 'निर्भासने' ग-घ, २६ 'सदीप्तो' ख, २७ 'लोहेषु'
 ख ग घ

धुतं त्यक्ते कम्पिते च धूतौ कम्पितभर्तिसतौ । धूर्त तु खण्डलवणे धूर्तो धत्तूरमायिनो ॥ १८८
 धृतिर्योगविशेषे स्याद्धारणाधैर्ययो सुखे । सतोषाध्वरयोश्चापि नतस्तगरनम्रयो ॥ १८९
 नीतिर्नये प्रापणे च पैक्तिर्गौरवपात्रयो । पङ्क्तिश्छन्द श्रेण्यो पत्तिः सेनाभित्पद्मयोगतौ ॥ १९०
 प्राप्तिर्महोदये लाभे पित्सन्निपतिष्यन्थथा । पतनेच्छौ विहङ्गे च पीतो वर्णनिपीतयो ॥ १९१
 पीता हरिद्रा पीतिः पानेऽश्वे प्रीति स्मरस्त्रियाम् । प्रेम्णि योगमुदो पुस्त शिल्पे लेप्यादिकर्मणि ॥
 पुस्तके पुतमश्वस्य गतौ पुतस्त्रिमात्रके । पूर्त पूरितखाताद्यो पृषतवत्पृषन्मुने ॥ १९३
 बिन्दौ प्रेतो मृते भूतविशेषे च परेतवत् । पोतः शिशौ प्रवहणे प्रोत गुम्फितवससो ॥ १९४
 भक्तमन्त्रे तत्परे च भर्ता पोष्टरि गारके । भक्तिः सेवागौणवृत्त्योर्मङ्गला अद्वाविभागयो ॥ १९५
 भास्वान्दीप्रे रवौ भ्रान्तिर्मिथ्याज्ञानेऽनवस्थितौ । भित्तिः कुड्ये प्रदेशे च भूत सत्योपमानयो १९६
 प्राप्तेऽतीते पिशाचादौ पृथ्व्यादौ जन्तुयुक्तयो । भ्रूमृन्महीधरे पृथ्वीपतौ भूतिस्तु भस्मनि ॥ १९७
 मासपात्रविशेषे च संपदुर्पादयोरपि । भृतिर्मूल्यभरणयोर्मतं तु समतेऽर्चिते ॥ १९८
 महद्बृहति धीतत्वे राज्ये मरुत्सुरेऽनिले । मतिर्बुद्धीच्छयोर्माता गौर्दुर्गा जानी मही ॥ १९९
 मातरस्तु ब्रह्माण्याद्या भित्तिरैत्यमानयो । मुक्ता मौक्तिकपुष्पल्योर्मुक्तिर्मोचनमोक्षयो ॥ २००
 मूर्तिः पुन प्रतिमाया कायकाठिन्ययोरपि । मृतं मृतौ याचिते च यन्ता सूते पिषादिनि ॥ २०१
 यतिर्निकारे विरतौ भिक्षौ युतोऽन्विते पृथक् । युक्तिर्न्याये योजने च रक्त नील्यादिरक्षिते ॥ २०२
 कुङ्कुमेऽस्त्यज्यनुरक्ते प्राचीनामलकेऽरुणे । रतिः स्मरस्त्रिया रागे रते रीतिस्तु पित्तले ॥ २०३
 वैदभ्यादौ लोहकिट्टे सीमनि खवणे रतौ । लता ज्योतिष्मतीदूर्वाशाखावल्लीप्रियङ्गुषु ॥ २०४
 सृष्ट्यामाधव्यो कस्तूर्या लिप्त भुक्तविलिप्तयो । विषाक्ते लूता तु रोगे पिपीलिकोर्णनाभयो ॥ २०५
 वर्तिर्गान्त्रानुलेप्यया दशाया दीपकस्य च । दीपे भेषजनिर्माणे नयनाञ्जनलेखयो ॥ २०६
 व्यक्तो मनीषिस्फुटयोर्वार्ता वार्ताक्युदन्तयो । कृष्यादौ वर्तने वार्तं वारोग्यारोगफलगुषु ॥ २०७
 वृत्तिशालिन्यथ व्यासिर्व्यापने लम्भनेऽपि च । वास्तु स्याद्बृहभूपुर्योर्गृहे सीमसुरङ्गयो ॥ २०८
 वित्त विचारिते ख्याते धने वित्तिस्तु सभवे । ज्ञाने लाभे विचारे च वीतमङ्गुशकर्मणि ॥ २०९
 अंसाराश्वगजे शान्ते वीतिरश्वेऽशने गतौ । प्रजने धावने दीप्तौ वृत्त वृत्तौ दृढे मृते ॥ २१०
 चरित्रे वर्तुले छन्दस्यतीताधीतयोर्वृत्ते । वृन्तं सानमुखे पुष्पबन्धे वृत्तिस्तु वर्तने ॥ २११
 कैशिक्यादौ विवरणे वृत्तिर्वरणवाटयो । शक्तिरायुधभेदे स्यादुत्साहादौ बले स्त्रियाम् ॥ २१२
 शस्तं क्षेमे प्रशस्ते च शान्तो दान्ते रसान्तरे । शास्ता जिने शासके च शान्तिर्भेदे शमेऽर्हति ॥
 शितं शातौ कृशे तीक्ष्णे शितिर्भूजेऽसितेसिते । श्रीमान्मनोज्ञे तिलकपादपे वनवत्यपि ॥ २१४
 शीतो हिमे च जिह्वे च वानीरर्बुवारयो । शीतं गुणे शुक्तमम्ले पूतिभूते च कर्कशे ॥ २१५
 शुक्तिः शङ्खनके शङ्खे कैपालखण्डहयुजो । नख्यश्चार्तयोर्मुक्तास्फोटदुर्नामयोरपि ॥ २१६

१ 'कम्पने' ग घ २ 'पङ्क्ति' ग घ ३ 'वासयो' ग घ ४ 'दीप्ते' ख; 'दीप्तौ' ग घ ५ 'प्रभेदे' ख
 ६ 'पृथ्वादौ' ग घ ७ 'उत्पाद उत्पत्ति' इति यावत् ८ 'उत्पातयो' ग घ ९ 'स्यात्' ख-ग घ १०
 'विरते' ख ११ 'श्रवणे' ख १२ 'खवण स्य दाम्' इति टीका १३ 'लेपि या' क १४ 'असारेऽश्वगतौ'
 ख १५ 'वृत्ते' ख १६ 'वृत्ते' ख १७ 'वर्तिनि' ख १८ 'तिलके' ख ग घ १९ 'बहुवातयो' ख
 २० 'पूते भूते' ख ग घ 'पूतिभूत दुर्गंधम्' इति टीका २१ 'कपालखण्ड शिरोस्थिशकलम्' इति टीका
 'कपाले खण्डहयुजो' ख

श्रुतमाकर्णिते शास्त्रे श्रुतिराम्नायवार्तयो । पैङ्गाद्यारम्भिकाया च कर्णाकर्णनयोरपि ॥ २१७
 श्वेत रूप्ये श्वेतो द्वीपे वर्णे शैले रूपदके । श्वेता तु शङ्खिनीकाष्ठपाटल्यो स्यात्सती पुन ॥ २१८
 कात्यायन्या च साध्या च सातिर्दानावसानयो । सितस्त्ववसिते बद्धे वर्णे सिता तु शर्करा ॥ २१९
 स्थित ऊर्ध्वे सप्रतिज्ञे स्थितिः स्थाने च सीम्नि च । सीता जनकजागङ्गाभेदयोर्हलपद्धतो ॥ २२०
 सुतः पुत्रे नृपे सुप्तिः स्वापे स्पर्शाज्ञतारुणि । सूतः पारदसारथ्यो प्रसूतेरितबन्दिषु ॥ २२१
 ब्राह्मण्या क्षत्रियाज्जाते तक्षिण स्मृतिर्गतौ पथि । स्मृतिः स्मरणधीच्छासु शास्त्रे सेतुस्तु सवरे ॥ २२२
 नदीसक्रमेऽथ हस्तः करे मानोदुभेदयो । केशात्कलापे शुण्डाया हरिद्विशि तृणान्तरे ॥ २२३
 वर्णभेदेऽश्वभेदे च हित पथ्ये गते धृते । हेतिर्ज्वालाखसूर्याशुष्वथो हेतौ प्रयोजने ॥ २२४
 निवृत्तौ विषये वाच्ये प्रकारद्रव्यवस्तुषु । आस्था यत्नालम्पनयोरास्थानापेक्षयोरपि ॥ २२५
 कन्था पुरे प्रावरणे क्वाथो व्यसनदु खयो । द्रवनिष्पाकेऽथ कुथः स्यादास्तरणदर्भयो ॥ २२६
 कोथस्तु मथने नेत्ररुग्भेदे शैटितेऽपि च । ग्रन्थो गुम्फे धने शास्त्रे द्वात्रिंशद्वर्णनिर्मितौ ॥ २२७
 ग्रन्थिर्वस्त्रादिबन्धे रुग्भेदे कौटिल्यपर्वणो । ग्रन्थि तु ग्रन्थिपर्णे स्याद्वाथा वाग्भेदवृत्तयो ॥ २२८
 तीर्थं शास्त्रे गुरौ यज्ञे पुण्यक्षेत्रावतारयो । ऋषिजुष्टे जले सन्निपुपाये स्त्रीरजस्यपि ॥ २२९
 योनौ पात्रे दर्शने च तुत्थोऽग्नौ तुत्थमञ्जने । तुत्था नील्या सूक्ष्मैलाया दुःस्थो दुर्गतमूर्खयो ॥ २३०
 प्रस्थः सानौ मानभेदे पीथोऽर्के पीथमम्बुनि । पृथुर्विशाले भूपाले वापिकाङ्कणजीरयो ॥ २३१
 प्रोथोऽश्वघोणाध्वगयो कट्या मन्थो रवौ मयि । सात्तवे नेत्ररोगे च यूथ तिर्यग्गणे गणे ॥ २३२
 यूथी तु मागधीपुष्पविशेषयो कुरण्टके । रथस्तु स्यन्दने पादे शरीरे जेतसद्रुमे ॥ २३३
 वीथी वर्त्मनि पङ्क्तौ च गुहाङ्गे नाट्यरूपके । सस्था स्पर्शे स्थितौ मृत्यौ सार्थो वृन्दे वणिग्गणे ॥ २३४
 सिक्थ नील्या मधूच्छिष्टे सिक्थो भक्तपुलाकके । अब्दः सवत्सरे भेदे मुस्तके गिरिभिद्यपि ॥ २३५
 अन्दुः स्यान्निगडे भूषाभेदे ककुदवत्ककुत् । श्रेष्ठे वृषाङ्गे गट्चिह्ने क्रव्यान्मासाशिरक्षसो ॥ २३६
 कन्दोऽब्दे सूरणे सस्यमूले कुन्दोऽच्युते निधौ । चक्रभ्रमौ च माव्ये च क्षोदः पेषणचूर्णयो ॥ २३७
 गदः कृष्णानुजे रोगे गदा प्रहरणान्तरे । छदः पत्रे पतत्रे च ग्रन्थिपर्णतमालयो ॥ २३८
 छन्दो वशोऽभिप्राये च दृष्टपाषाणमात्रके । निष्पेषणार्थपट्टेऽपि धीदा कन्यामपीषयो ॥ २३९
 नदो वैहेऽब्धौ निनदे नन्दा सपथलिजरे । तिथिभेदेऽपि नन्दिस्तु प्रतीहारे पिनात्रिन ॥ २४०
 आनन्दने च द्यूते च निन्दा कुत्सापवादयो । पद स्थाने विभक्त्यन्ते शब्दे वाक्येऽङ्गैर्वस्तुनो ॥ २४१
 त्राणे पादे पादचिह्ने व्यवसायापदेशयो । पादो मूलोस्तुर्थाशङ्खिषु प्रत्यन्तपर्वते ॥ २४२
 भैन्दं रुल्याणे सौख्ये च भसद्भास्वरमासयो । भेदो विदारणे द्वैधे उपजापविशेषयो ॥ २४३
 मदो रेतस्यहकारे मद्ये हर्षभदानयो । कस्तूरिकाया क्षैब्ये च मदी कपकवस्तुनि ॥ २४४
 मन्दो मूढे शनौ रोगिण्यलसे भाग्यवर्जिते । गजजातिप्रभेदेऽल्पे स्वैरे मन्दरते खले ॥ २४५

१ 'खङ्गाद्यारम्भिकाया' ख २ 'सचरे' ग घ ३ 'मानोदुमानयो' ख; 'मानदुभेदयो' ग घ ४ 'द्रय'
 ग घ ५ 'घटिते' ख ६ 'पृथ्वी च कृष्णजीरके' ख ७ 'वापिका हिङ्गुपर्णी' इति टीका ८ 'सस्था नाशे'
 यवस्थाया यक्तिसादृश्ययो स्थितौ । ऋतुभेदे समाप्तौ च चरे च निजराष्ट्रे ॥ सार्थो वणिग्गणे वृ दे धनेन सहितेऽपि
 च ॥' ख ग घ ९ 'पिलाकके' ख १० 'विषाङ्गे' ग घ ११ 'हृदे' ख ग घ १२ 'भेदे' नदी सिन्धुर्नदिर्द्वा स्थे'
 ख १३ 'वाक्यैकवस्तुनो' ग घ १४ 'अङ्गे लक्ष्मणि' इति टीका १५ 'भद्र' ग घ १६ 'द्वैधे द्विधाकरणे'
 इति टीका 'वेधे' ख ग घ १७ 'कृपक कृषीवल' इति टीका 'चषक' ख ग घ

मृदुतीक्ष्णे कोमले च रदो दन्ते विलेखने । विदा ज्ञानप्रियोर्विन्दुर्विप्रुद्ज्ञात्रो रदक्षते ॥ २४६
वेदिरङ्गुलिमुद्राया बुधेऽलकृतभूतले । शब्दोऽक्षरे यशोगीत्योर्वाक्ये स्ते श्रवणे ध्वनौ ॥ २४७
शरद्वर्षाख्ये वर्षे शादः कर्दमशष्पयो । सवित्सभापणे ज्ञाने सैत्रामे नाम्नि तोषणे ॥ २४८
क्रियाकारे प्रतिज्ञाया सकेताचारयोरपि । सपट्वैद्वौ गुणोत्कर्षे हारे स्वादुस्तु सुन्दरे ॥ २४९
मृष्टे सूदः सूषकारे व्यञ्जनेऽपि च सूषवत् । स्वेदो घर्म स्नेदने चान्धोऽन्धकारेऽक्षिर्वर्जिते ॥ २५०
अर्धः खण्डेऽर्धं समाशेऽथाब्धिः सरसि सागरे । आधिर्मनोत्तौ व्यसनेऽधिष्ठाने बन्धकाशयो ॥
ऋद्ध समृद्धे सिद्धात्रे गन्धः सबन्धलेशयो । गन्धकामोदगर्वेषु स्याद्गन्धः स्ताघलिप्तयो ॥ २५२
गोधा प्राणिविशेषे स्याज्ज्याघातस्य च वारणे । दिग्धो लिप्ते विषाक्तैषौ प्रवृद्धस्तेहयोरपि ॥ २५३
दुग्ध क्षीरे पूरिते च दोग्धा गोपालवत्सयो । अर्थोपजीवककौ बन्ध आधो च बन्वने ॥ २५४
बन्धुभ्रातृबन्धवयोर्बाधा दुःखनिषेधयो । बुधः सौम्ये कवौ बुद्धः पण्डिते बुधिते जिने ॥ २५५
बोधिर्बौद्धसमाधौ चार्हद्वर्मात्तौ च पिप्पले । मधुश्चैत्रर्तुदैत्येषु जीवाश्चैकमधूकयो ॥ २५६
मधु क्षीरे जले मद्ये क्षौद्रे पुष्परसेऽपि च । मिद्ध चिन्तौभिसक्षेपे निद्रालसतयोरपि ॥ २५७
मुरधो मूढे रम्ये मेधः क्रतौ मेधा तु शेमुषी । राधो वैशाखमासे स्याद्वाधा विद्युद्विशालयो ॥ २५८
विष्णुकान्तामलकयोश्च गोपीवैध्व्यविशेषयो । लुब्ध आकाङ्क्षिणि व्याधे वधो हिंसकहिसयो ॥ २५९
वधूः पत्न्या स्नुषानार्यो स्पृकाशारिवयोरपि । नवपरिणीताया च व्याधो मृगयुदुष्टयो ॥ २६०
विद्धं सहरवेधितयो क्षिप्ते विधर्द्धिमूल्ययो । प्रकारे भान्नविधिषु विधिर्ब्रह्मविधानयो ॥ २६१
विविवाक्ये च दैवे च प्रकारे कालकल्पयो । विधुश्चन्द्रेऽच्युते वीरुहताया विटपेऽपि च ॥ २६२
वृद्धः प्राज्ञे स्थविरे च वृद्धः शैलेयरूढयो । वृद्धिः कालान्तरे हर्षे वर्धने भेषजान्तरे ॥ २६३
श्रद्धास्तिक्येऽभिलाषे च श्राद्ध श्रद्धासमन्विते । हव्यकव्यविधाने च शुद्धः केवलपूतयो ॥ २६४
स्कन्धः प्रकाण्डे कार्येऽसे विज्ञानादिषु पञ्चसु । नृपे समूहे व्यूहे च सधा स्थितिप्रतिज्ञयो ॥ २६५
सधिर्योनौ सुरङ्गाया नाट्याङ्गे श्लेषभेदयो । साधुर्जैनमुनौ बाधुषिके सज्जनरम्ययो ॥ २६६
सिद्धौ व्याख्यादिके देवयोनौ निष्पन्नमुक्तयो । नित्ये प्रसिद्धे सिद्धिस्तु मोक्षे निष्पत्तियोगयो ॥ २६७
सिन्धुर्नद्या गजमदेऽब्धौ देशनदभेदयो । सुधा गङ्गेष्टिकास्तुह्योर्मूर्वालेपामृतेषु च ॥ २६८
अन्नं भक्तेऽशितेऽर्वाश्वेऽधमेऽध्वा कालवर्मनो । सस्थाने सास्त्रवस्कन्धेऽधिर्नौ याचकसेवकौ ॥ २६९
आत्मा चित्ते धृतौ यत्ने धिषणाया कलेवरे । परमात्मनि जीवेऽर्के हुताशनसमीरयो ॥ २७०
स्वभावेऽथेन ईशेऽर्केऽथोऽन्नं क्लिप्ते दयापरे । ऊष्माणस्तु निदाघोष्णग्रीष्मा शषसहा अपि ॥ २७१
कर्म कारकभेदे स्यात्क्रियाया च शुभाशुभे । कामी स्यात्कामने चक्रवाके पारावतेऽपि च ॥ २७२

१ 'मृदुतीक्ष्णे' ग घ २ 'सयमे' ख ग घ ३ 'वृद्धौ' ख ग घ ४ 'सिद्धा ते' ख ग घ ५ 'सिद्ध सपन्नमन्न सिद्धान्नम् । तत्र यथा 'सुखिश्चमृद्ध मधुर गुग्म्य' इति टीका ६ 'गाध स्यात्स्थालिप्तयो' ग घ ७ 'स्तावे लभ्यतलस्पर्शे' इति टीका ८ इति प्राक् 'दधि गोरसभेदे स्यात्तथा शीवासवासयो' इत्यधिक ख ग घ पुस्तकेषु ९ 'ऽमो' ग घ १० 'जीविनि' ग घ ११ 'बोधिते' ख ग घ १२ 'जीवाशाको डोडी-शाक' इति टीका १३ 'जीवाशोक' ख ग घ १४ 'चित्ताभिसक्षेपे' ख ग घ १५ 'चित्ताभिराक्षेपश्चित्तव्याक्षेप' इति टीका १६ 'लसितयो' ख ग घ १७ 'वेध' ख ग घ १८ 'श्लेषे यथा—'स्वस्ताङ्गसधौ विगताक्षपाटवे वजा निकाम विकलीकृतै रथे ।' सधानसहितागुणविशेषा अपि श्लेषभेदा एव । भेदे विश्लेषे' इति टीका 'श्लेष' ख ग घ १९ 'जिने मुनौ' ग घ; 'जैने मुनौ' ख २० 'याग्रादिके' ख; 'व्यासादिके' ग घ

कृती योगे बुधे खड्गी गण्डके खड्गधारिणि । ग्रावाश्मनि गिरौ गोमी फेरौ गोमत्युपासके ॥२७३॥
 घनः सान्द्रे दृढे दाढ्ये विस्तारे मुद्गरेऽम्बुदे । सधे मुम्ते घन मध्यवृत्तवाद्यप्रकारयो ॥ २७४॥
 चर्म त्वचि सैफरे चर्मी भर्जे फलकिभृङ्गिणो । चक्री कोके कुलालेऽहौ वेकुण्ठे चक्रवर्तिनि ॥२७५॥
 चिह्नमङ्गे पताकाया चीनो देशैतन्तुषु । ब्रीहौ वस्त्रे छद्म गाढ्येऽपदेशे वातिकर्मणि ॥ २७६॥
 छन्न गृहश्छादितयोश्छिन्ना स्यादमृतेत्वरी । छिन्न भिन्ने जनो लोके जगद्भेदे पृथग्जने ॥ २७७॥
 जनी क्षुषावनितयोजिनोऽर्हद्बुद्धविष्णुषु । ज्योत्स्ना स्याज्जोति सयुक्तनिशि चन्द्रातपेऽपि च ॥२७८॥
 ज्यौत्स्नी पटोलीज्योत्स्नावन्निशोस्तनुर्वपुस्त्वचो । विरलेऽल्पे कृशे दण्डी यमे द्वा स्थसदण्डयो २७९॥
 दान मत गजमदे रक्षणच्छेदशुद्धिषु । विश्राणनेऽप्यथ द्युम्न द्रविणवद्धनौजसो ॥ २८०॥
 धन विस्ते गोधने च स्याद्भन्व स्थलचापयो । धन्वा मरौ धन्वी पार्थे छेके ककुभचापिनो ॥२८१॥
 धनुः शब्द पियालद्रौ राशिभेदे धनुष्यपि । धाम रश्मौ गृहे देहे स्थाने जन्मप्रभाजयो ॥ २८२॥
 धाना भृष्टयवेऽङ्गुरे धान्याके चूर्णसक्तुषु । धेनः समुद्रे धेनी तु नद्या नैमो विवाससि ॥ २८३॥
 मागधे च क्षपणके नन्दी गिरिशवेत्रिणि । गर्दभाण्डे वटे न्यून हीनवचोनगर्हयो ॥ २८४॥
 पर्व प्रस्तावोत्सवयोर्ग्रन्थौ विषुवदादिषु । दर्शप्रतिपत्सधौ च तिथिग्रन्थविशेषयो ॥ २८५॥
 पक्षमाक्षिलोम्नि तन्त्वादिसूक्ष्माशो कुसुमच्छदे । गरुत्किञ्जल्कयोश्चापि पञ्जी काण्डे खगे द्रुमे ॥२८६॥
 रथेऽद्रौ रथिके श्येने प्रेम तु स्नेहनर्मणो । ब्रह्मा तु तपसि ज्ञाने वेदेऽध्यात्मे द्विजे विधौ ॥ २८७॥
 कलिगयोगभिदोश्चाथ बुधो गिरिशमूलयो । भर्म भारे भृतौ हेम्नि भानुरशौ रवौ दिने ॥ २८८॥
 भिन्नोऽन्य सगत फुल्लो दीर्णो भोगी भुजगमे । वैर्यावृत्त्यकरे राशि ग्रामण्या नापितेऽपि च २८९॥
 मान प्रमाणे प्रस्थादौ भानश्चित्तोन्नतौ ग्रहे । मीनो मत्स्ये राशिभेदे^१ मृत्स्ना सृत्सा तुवर्यपि २९०॥
 यान युग्ये गतौ योनिः कारणे भर्गताम्रयो । रत्न स्वजातिश्रेष्ठे स्यान्मणौ राजा तु पार्थिवे २९१॥
 निशाकरे प्रभौ शक्ते यक्षक्षत्रिययोरपि ॥ २९२॥
 रास्त्रैलापर्णोऽर्षाक्षयो रागी कामिनि रङ्गिरि । रोही रोहीतकेऽश्वत्थे वटे लग्नं तु लज्जिते ॥ २९३॥
 राशीनामुदये सक्ते लक्ष्म प्रधानचिह्नयो । वन प्रस्रवणे गेहे प्रवासेऽम्भसि कानने ॥ २९४॥
 बस्त्र वस्त्रे धने मूल्ये भृतौ^२ वर्ष्म पुनस्तनौ । प्रमाणे सुन्दराकारे वर्त्म नेत्रच्छदेऽध्वनि ॥ २९५॥
 वर्णा पुनश्चित्रकरे लेखके ब्रह्मचारिणि । वानं शुष्कफले शुष्के सीवने गमने कटे ॥ २९६॥
 जलसर्पववातोर्मिसुरङ्गासौरभेषु च । वाग्मी पटुबृहस्पत्योर्वाजी बाणे हये खगे ॥ २९७॥
 विन्न विचारिते लब्धे स्थिते वृषा तु वासवे । वृषभे तुरगे पुंसि शाखी तु द्रुमवेदयो ॥ २९८॥
 राजभेदे शिखी त्वग्रौ वृक्षे केतुग्रहे शरे । चूडावति बलीवर्दे मयूरे कुक्कुटे हये ॥ २९९॥
 शीनो मूर्खाजगरयो श्येनः शुक्रे^३ पतञ्जिणि । स्वप्नः स्वापे सुप्तज्ञाने स्थान स्थितैवकाशयो ३००॥

१ 'वृत्त्य' ख ग घ २ 'प्रभेदयो' ख ३ 'स्फटे' ग-घ ४ 'ज्योत्स्नी' ख ग घ ५ 'शब्दे' ख ग घ
 ६ 'धेना' ख ग घ ७ 'गौरादित्वाङ्गी' इति टीका ८ 'स्याद्भारतीभिदि । धेनुर्गोमानके दोग्ध्या गवि नमो'
 ख ग घ ९ 'ध्याये' ख १० 'रशे' ख ११ 'वैयावृत्यकर परिचारक । व्यवहारिक इत्यर्थे' इति टीका
 १२ इत पर मुनिर्वाचयमोऽर्हति । पियालागस्तिपालाशे' इत्यधिक ख ग घ पुस्तकेषु १३ 'तोययो' ख ग-घ
 १४ 'ताम्र शुल्बम्' इति टीका १५ 'शक्ते' ग घ १६ 'सर्पारये' ख १७ 'रक्तरि' ख ग घ १८ 'भृतिः
 कर्मकरादीना वेतनम्' इति टीका १९ 'मृतौ' ग घ २० 'समुत्त' ख ग घ २१ 'शुक्रे गुणे' इति टीका २२
 'शुक्रे' ग घ २३ 'नित्याय' ख

सादृश्ये सनिवेशे च स्नान स्नानीय आप्लवे । स्नानं स्यात्स्निग्ध आलस्ये प्रतिध्वानघनत्वयो ३०
 सादी तुरङ्गमारोहे निषादिरथिनोरपि । स्वामी प्रभौ गुहे सून पुष्पे सूना पुन सुता ॥ ३०
 अधोजिह्वा उधस्थान सूनुः पुत्रेऽनुजे रजौ । हनुः रूपोलायवे मरणामययोरपि ॥ ३०
 हरिद्रायामायुधे च हली कृपकसीरिणो । कल्पो विकल्पे कैल्पद्वौ सवर्ते ब्रह्मवासरे ॥ ३०
 शास्त्रे न्याये विधौ कूपो गर्तेऽन्धौ गुणवृक्षके । मृन्माने कूपके क्षेपो गर्ज लङ्घनान्दयो ॥ ३०
 विलम्बेरैणहेलासु गोपौ भूपालबलवौ । ग्रामौघगोष्ठाविकृतौ गोपी गोपालसुन्दरी ॥ ३०
 शारिवा रक्तिका तल्पमद्रे शय्याकलत्रयो । त्रपा लज्जा कुलटयोस्त्रपु मीसकरङ्गयो ॥ ३०
 तापः सतापे कृच्छ्रे च तापी तु सरिदन्तरे । दर्पो मृगमदे गर्वे पुष्प विकास आर्तवे ॥ ३०
 धनदस्य विमाने च कुसुमे नेत्ररुज्यपि । बाष्प ऊष्माक्षिर्जलयो रूप तु श्लोकशब्दयो ॥ ३०
 पाशावाकारे सौन्दर्ये नाणके नाटकादिके । ग्रन्थावृत्तौ स्वभावे च रेपः क्रूरे विगहिते ॥ ३१
 रोपौ रोपणेषू रोप रोप्रे लेपस्तु लेपने । अशने च सुधाया च वपा विवरमेदसो ॥ ३१
 शष्प तु प्रतिभाहीनताया बालवृणेऽपि च । शापः शपथ आक्रोशे शिष्प श्रुवे क्रियोचिते ॥ ३१
 स्वापो निद्राया रुग्मेदे शपाज्ञानमात्रयो । गुम्फो दोर्भूपणे दृब्धौ रेफोऽवधरवर्णयो ॥ ३१
 शफ खुर गवादीना मूले विटपिनामपि । शिफा मातरि मात्या च जटाया च सरित्पि ॥ ३१
 कैम्बिर्वशलतादव्या कम्बुर्वलयशङ्खयो । गजे शम्बूके कर्चूरे ग्रीवाया तलेऽपि च ॥ ३१
 जम्बूर्मेरुतरङ्गिण्या द्वीपवृक्षविशेषयो । डिम्ब एरण्डभययोर्विप्लवे प्रीति पुष्पसे ॥ ३१
 बिम्ब तु प्रतिबिम्बे स्यान्मण्डले बिम्बिकाफले । शम्बः पवौ लोहकाश्या स्तम्ब आलानगुल्मयो ३१
 ब्रीह्यादीना प्रकाण्डे च कुम्भो वेश्यापतौ घटे । द्विपाङ्गे राक्षसे राशौ कुम्भ त्रिवृति गुग्गुलौ ॥ ३१
 कुम्भशुषाया पाटलाया वारिषर्ण्या च कट्फलै । गर्भः कुक्षौ शिशौ सवौ भ्रूणे पनसकण्टके ॥ ३१
 मध्येऽग्रावपवरके जम्भः स्याद्दानवान्तरे । दन्तभोजनयोरशे हनौ जम्भीरतूणयो ॥ ३२
 जुम्भा जुम्भणे विकासे डिम्भो वैधेयवालयो । दम्भः कल्के कैतवे च नाभिः क्षत्रप्रधानयो ३२
 चक्रमध्ये मृगमदे प्राण्यङ्गे मुख्यैराजि च । निभः स्यात्सदृशे व्याजे रम्भो वैणवदण्डके ॥ ३२
 रम्भा त्रिदशभामिन्या कदल्या च विभुः प्रभौ । व्यापके शकरे मिले शभुर्ब्रह्मार्हतो शिवे ॥ ३२
 शुभो योगे शुभं भूद्रे स्तम्भः स्थूणागजाढ्ययो । सभा सभ्येषु शालाया गोष्ठ्या द्यूतसमूहयो ३२
 स्वभूर्विष्णौ विधावामोऽपके रुग्मेदरोगयो । उमा गौर्या हरिद्राया कीर्तिकान्त्यतसीष्वपि ॥ ३२
 ऊर्मिः पीडाजवोत्कण्ठार्मैर्द्राकाशयवीचिषु । वस्त्रसंकोचलेखाया क्रमः कल्पाङ्गिशक्तिषु ॥ ३२
 परिपाट्या क्षमः शक्ते हिते युक्ते क्षमावति । क्षमा क्षान्तौ क्षितौ कामं वाढेऽनुमतिरेतसो ३२
 कामः स्मरेच्छाकाम्येषु क्षुमा स्यात्त्रिलिकातसी । क्रिमिः कृमिर्लक्ष्म्या कीटे क्षेमस्तु मङ्गले ३२

१ 'कल्पाद्रौ' ग घ २ 'विलम्बरण' ख ३ 'ईरणेप्रेरणे' इति टीका ४ 'जलयो स्याद्रूपे श्लोक' ग घ ५
 इत प्राक् 'शोफ ओपधिमेदे स्याद्वृत्ते त्वग्विवधने' इत्यधिक ख पुस्तके ६ 'मध्यमे चाप' ख ग घ ७ "अत्र
 यथा—'शशाम न शमीगर्भ १'" इति टीका ८ 'हनौ' ख ९ इत पर 'दर्भौ ग्रन्थे कुशेऽपि च । दृग्भूः पद
 भास्करे च' इत्यधिक ख ग घ पुस्तके १० 'राशि' ख ग घ ११ इत पर 'शोभा कातीच्छयोर्मता । स्त
 म्भोऽङ्गजाढ्ये स्थूणाया सभा द्यूतसमूहयो ॥ गोष्ठ्या सभ्येषु शालाया स्वभूर्विष्णौ विधावपि । स्तोभः स्यात्स
 मधिच्छेदे हेलने स्तम्भनेऽपि च ॥ आमोऽपके रोगमेदे रोगे चेध्म' समिद्रिदि । कामे वस ते काष्ठे स्यादुमो
 गरुडयो ॥' इत्येवं साधिक पाठ ख ग घ पुस्तके १२ 'लेखा' ख १३ 'क्ष लाक्षाया' ख

लब्धसरक्षणे मोक्षे क्षेमोमा धनहर्षेपि । क्षौम स्यादतसीवस्त्रे दुक्कूलेऽट्टालकेऽपि च ॥ ३२९
 खर्म क्षौमे पौरुषे च गमोऽध्वशूतभेदयो । सट्कपाटेऽप्यथ ग्रामो वृन्दे शब्दादिपूर्वकः ॥ ३३०
 पैङ्गादौ सवसथे च गुल्मः सैन्योपरक्षणे । रुकसैन्यघट्टभेदेषु सत्सम्बे गुल्मी पटौकसि ॥ ३३१
 आमलक्येलयोर्वन्यामथ घर्मो निदाघवत् । स्वेदाम्भस्यातपे ग्रीष्मोष्मणोर्जाह्मस्तु पामरे ॥ ३३२
 असमीक्ष्यकारिणि च जामिः सस्तकुलस्त्रियो । जिह्वास्तु कुटिले मन्दे जिह्वा तगरपादपे ॥ ३३३
 तोक्म कर्णमले तोक्मः स्याद्धरिते हरिद्यवे । दैमः स्यात्कर्दमे दण्डे दैमने दमथेऽपि च ॥ ३३४
 दैस्मस्तु हव्यवाहे स्याद्यजमाने मलिम्लुचे । धर्मो यमोपमापुण्यस्वभावाचारधन्वस्तु ॥ ३३५
 सत्सङ्गेर्ह्यैहिंसादौ न्यायोपनिषदोरपि । धर्म दानादिके नेमस्त्वर्धे प्राकारगर्तयो ॥ ३३६
 अवधौ कैतवे काले नेमि रूपत्रिकाप्रवि । तिनिशोऽरिष्टनेमिश्च पद्मो व्यूहे निवावहौ ॥ ३३७
 सख्याब्जयो पद्मभिभविन्दौ ब्राह्मी तु भारती । शाकभेद पङ्कगण्डी हज्जिता सोमवल्लरी ॥ ३३८
 ब्रह्मशक्तिर्धर्मस्तु स्याद्धमणे वारिनिर्गमे । भ्रान्तौ कुन्दाख्ययन्त्रे च भीष्मो घोरे वृकोदरे ॥ ३३९
 हरेऽम्लवेतसे चापि भीष्मो गाङ्गेयरुद्रयो । राक्षसे भीषणे भौमोऽङ्गारके नरकासुरे ॥ ३४०
 यम कालयमजयोरहिंसादिषु पञ्चसु । सयमे यमने ध्वाङ्गे यामौ प्रहरमयमौ ॥ ३४१
 रमः कान्ते रक्ताशोके मन्मथे च रमा श्रियाम् । रश्मिर्धृणिप्रग्रहयो रामः ज्यामे हलायुधे ॥ ३४२
 पशुभेदे सिते चारौ राघवे रेणुकासुते । राम तु वास्तुके कुष्ठे रामा हिङ्गुलिनीस्त्रियो ॥ ३४३
 रुक्म लोहे सुवर्णे च रुमा सौल्लवणाकरे । सुग्रीवपत्न्या लक्ष्मी श्रीशोभासपत्त्रियङ्गुषु ॥ ३४४
 वमिर्वान्ते नले वामः कामे सव्ये पयोधरे । उमानाथे प्रतिकूले चारौ वामा तु योषिति ॥ ३४५
 वामी शृगाल्या करभीरासभीवडवासु च । शमी द्रुभेदे वल्गुल्या शिम्ब्या इयामोऽम्बुदेशितौ ॥ ३४६
 हरिते प्रयागवटे कोकिले वृद्धदारके । इयाम सैन्धवे मरिचे इयामा सोमलतानिशो ॥ ३४७
 शारिवावल्लुलीगुन्द्रात्रिवृत्कृष्णाप्रियङ्गुषु । अप्रसूतस्त्रिया नील्या ग्रामो मण्डपकालयो ॥ ३४८
 शुष्ममोजसि सूर्ये च सम साध्वखिल सट्क् । सीमाघाटे स्थितौ क्षेत्रे सूक्ष्मोऽणौ सूक्ष्ममल्पके ॥
 अध्यामे कतके सोमस्त्रोषधीतद्रसेन्दुषु । दिव्यौषध्या घनसारे समीरे पितृदैवते ॥ ३५०
 वसुप्रभेदे सलिले वानरे किनरेश्वरे । हिम तुषारे शीते च हिमश्च दनपादपे ॥ ३५१
 होमिः सर्पिषि वह्नौ च स्यादर्थः स्वामिवैश्ययो । अर्थ्य शिलाजतुर्न्यर्थशालिनि न्याय्यविज्ञयो ॥ ३५२
 अन्योऽसदृशेतरयोरन्त्यस्त्वन्तभवेऽधमे । अर्ध्यमर्धार्धमर्धार्धमास्य मुखभवे मुखे ॥ ३५३
 मुखान्तरास्या तु स्थित्यामार्यौ सज्जनसविदौ । आर्योमाछन्दसोरिज्या दाने सङ्गेऽर्चनेऽध्वरे ॥ ३५४
 इभ्यो धनवतीभ्या तु कण्ठेणा सहक्रीतगौ । कल्यं प्रभाते मधुनि सज्जे दक्षे निरामये ॥ ३५५
 कल्या कल्याणवाचि स्यात्कश्यं कशार्हमद्ययो । अश्वमध्ये क्षयो गेहे कल्पान्तेऽपचये रुजि ॥ ३५६

१ 'क्षमे' ख २ 'पङ्गादौ' ख ३ 'दमन तर्णकादीनाम् । दमथ उपशम' इति टीका ४
 'भदने' ग घ ५ 'दशमस्तु' ख ६ इत प्राक् 'द्रुमस्तु पादपे पारिजाते किंपुरुषेश्वरे' इत्यधिक ख
 ग-घ पुस्तकेषु ७ 'हयहिंसाया' ख ८ 'जल' ख ९ 'भाम क्रोधे रुचो रवौ । भीमो वृकोदरे घोरे श
 क्रेऽप्यम्लवेतसे ॥ भीष्मो रुद्रे च गाङ्गेये राक्षसे च भयकरे । भूमिः क्षितौ स्थानमात्रे भौमो मङ्गलदैत्ययो ॥'
 इति साधिक पाठ ख ग घ पुस्तकेषु १० 'काले च यमजे' ख ११ 'हिङ्गुलिनिस्त्रियो' ग घ १२ 'तु लव'
 ख. १३ 'वामस्थिते हरे वक्त्रे' ख १४ 'मासयो' ख १५ 'वर्थ्य, सप्रार्थ्य' ख ग घ

कन्या नार्या कुमर्या च राशयोषधिविशेषयो । कक्ष्या गृहप्रकोष्ठे स्वात्सादृश्योद्योगकाधिषु ॥ ३५७
 बृहतिकेभनाड्योश्च कार्य हेतौ प्रयोजने । काय कदैवते मूर्तौ सवे लक्ष्यस्वभावयो ॥ ३५८
 काय मनुष्यतीर्थ च काव्या स्यात्पूतनाधियो । काव्यं ग्रन्थे काव्यः शुक्ले कास्य तैजसवाद्ययो ॥
 पानपात्रे मानभेदे क्रिया कारणचेष्टयो । कर्मोपायचिकित्सासु निष्कृतौ सप्रधारणे ॥ ३६०
 अर्चाप्रारम्भशिक्षासु कुल्य तु कुजलेऽस्यनि । सूर्पाभिषाष्ट्रोणीषु कुल्या सरिति सारणौ ॥ ३६१
 कृत्यो विद्विषि कार्ये च कृत्या स्याद्देवता क्रिया । गव्य क्षीरादिके ज्याया रागवस्तुनि गोहिते ३६२
 गव्या गोवृन्दगव्योर्गुह्य कमठदम्भयो । गुह्यमुपस्थे रहस्ये गृह्य तु भलवर्त्मनि ॥ ३६३
 गृह्योऽस्वैरिणि पक्ष्ये च गृहासक्तमृगाण्डजे । गृह्या तु शाखानगरे गेयौ गातव्यगायनौ ॥ ३६४
 गोप्यौ दासेरगोप्यौ चय प्रोकारपीठभू । समूहोऽप्यथ चव्या स्याच्चविकाशर्तपर्वयो ॥ ३६५
 चित्य मृतकचैत्ये स्याच्चित्या मृतचितावपि । चैत्ये जिनौकस्तद्विम्ब चैत्यो जिनसभातरु ॥ ३६६
 जह्नेद्वयवृक्षे चोद्यं तु प्रेये प्रश्नेऽहुतेऽपि च । छाया पङ्क्तौ प्रतिमायामर्कयोपिलनातपे ॥ ३६७
 जत्कोचे पालने कान्तौ शोभाया च तमस्यपि । जयो जयन्ते विजये जयोमा तत्सखी तियि ३६८
 पथ्या जयन्त्यग्निमन्थो जन्यो जामातृवत्सले । जाके जननीये च नवोढानुचरादिषु ॥ ३६९
 जन्यं कौलीने युध्यते जन्या मातृसखीमुदो । जयी त्रिप्रेद्या त्रितये पुरन्ध्या सुमतावपि ॥ ३७०
 तार्क्ष्यस्तु स्यन्दने वाहे गरुडे गरुडाग्रजे । अश्वरुणीह्वयतरौ स्यात्तार्क्ष्यं तु रसाङ्गो ॥ ३७१
 तिष्यः पुष्पवत्कलौ मे तिष्या जामलकीतरौ । द्रव्य भव्ये धने क्षमादौ जतुद्रुमविकारयो ॥ ३७२
 त्रिनये भेषजे रीर्या दस्युः प्रत्यर्थिचोरयो । दायो दागे यौतकादिधने सोढुण्डभाषणे ॥ ३७३
 विभक्तव्यपितृद्रव्ये दिव्य बल्गुलवङ्गयो । शुभवे दिव्यामलक्या दूष्य वाससि तद्गृहे ॥ ३७४
 दूपणीये चाथ दैत्योऽसुरे दैत्यासुरौषधौ । धन्यः पुण्ययुते धन्यामलक्यामुपमातरि ॥ ३७५
 धान्यं तु ब्रीहौ गान्याके धिष्ण्यं स्थानोद्धवेदमसु । बले धिष्ण्योऽग्नौ शुक्ले च नयः स्यान्नैगमादिषु ॥
 नीतिर्धूतभिदो पथ्य हिते पथ्या हरीतन्ती ॥ ३७७
 पद्योऽन्त्यवर्णे स्यात्पद्यं श्लोके पद्या तु वर्त्मनि । प्रायो वयस्यनशने मृतौ बाहुल्यतुल्ययो ॥ ३७८
 प्रियो वृद्धयौषधे हृद्ये पैलौ पुण्य तु सुन्दरे । सुकृते पात्रने धर्मे पूज्यः श्वशुरवद्ययो ॥ ३७९
 बैल्य रेतोबलकृतोर्भयं भीतौ भयंकरे । कुब्जकपुष्पे भव्यं तु फले योग्ये शुभेऽस्यपि ॥ ३८०
 सत्ये भाविनि भव्यस्तु कर्मरङ्गतरौ सति । भव्योमाकरिपिप्पल्योर्भाग्यं कर्म शुभाशुभम् ॥ ३८१
 मध्यं न्याय्येऽवलम्बेऽन्तर्मया दैत्योऽपूवेसरा । मयुर्मृगाश्चमुखयोर्मन्युर्दैत्ये कृतौ कुधि ॥ ३८२
 मात्यं मालाकुसुमयो स्यान्माया शायरी कृपा । दम्भो बुद्धिश्च मायस्तु पीताम्बरेऽम्बरेऽपि च ॥ ३८३

१ इत पर 'ग्राम्यो ग्रामभवे जने । ग्राम्य रतब धेऽश्लाले' इत्यधिक ख ग घ पुस्तकेषु २, 'प्राकारपीठभू प्राका
 रमूलब ध' इति टीका ३ 'पीठयो । समूहे' ख ग घ ४ 'पर्वणो' ख ग घ ५ 'चित्य जनौक' ख ग घ ६
 'वृक्षश्चोद्य' ख ग घ ७ 'युद्धेऽष्टे' ख ग घ ८ इत प्राक् 'ज यु स्याज्ज तुमात्रे च पावके परमेष्ठिनि' इत्यधिकं
 ख ग घ पुस्तकेषु ९ 'रीरी पित्तलम्' इति टीका १० 'रीत्या' ख ग घ ११ इत पर 'नाट्य लास्ये तौर्यधिकेऽपि
 च । नित्यं ध्रुवे तते' इत्यधिक ख ग घ पुस्तकेषु १२ 'धवे' ख ग घ १३ इत प्राक् 'पेर्य पातव्यपयसो पेया आ-
 नाच्छमण्डयो' इत्यधिक ख ग घ पुस्तकेषु १४ इत, प्राक् 'मत्स्यो मीनातरे मीने विराटेऽभि(सु)रययादवे'
 इत्यधिक ख ग घ पुस्तकेषु

मूल्य वस्त्रे वेतने च ययुर्यज्ञहये हये । याम्यापान्या भरण्या च याग्या योगार्हशक्तयो ॥ ३८४
उपायिनि प्रवीणे च योग्यमृद्ध्याह्वयौषधौ । योग्यार्कयोपिलभ्यासे रम्यश्चम्पकहृद्ययो ॥ ३८५
रम्या रात्रावय रम्यो रथाशे रथवोढरि । रथ्या तु रथसघाते प्रतोल्या पयि चत्वरे ॥ ३८६
रूप्यमाहतहेमादौ रजते रूपवत्सपि । लयस्तूर्यत्रयीसाम्ये सश्लेषणविलासयो ॥ ३८७
लभ्य लब्धये युक्ते च विन्ध्यो व्याधाद्रिभेदयो । विन्ध्या नुटौ लवल्या च वीर्यं तज प्रभाजयो ॥
शुके शक्तौ च वीक्ष्यं तु द्रष्टव्ये विस्मयेऽपि च । वीक्ष्यस्तु लासके वाहे वेश्य तु गणिकागृहे ॥ ३८९
वेश्या तु पण्ययोषाया शल्यः स्यान्मदनद्रुमे । नृपभेदेऽश्वाविधि च सीम्नि शस्त्रशलाकयो ॥ ३९०
शय्या तल्पे शब्दगुम्फे शून्य विन्दौ च निर्जने । शून्या तु नैलिका शौर्यं चारभट्या तलेऽपि च ॥
सह्यमारोग्ये सोढव्ये सह्योऽद्री सव्य तु दक्षिणे । वामे च प्रतिकूले च सत्य तु शपथे कृते ॥ ३९२
तथ्ये तद्वति सत्यस्तु लोकभित्सख्यमाहवे । सख्यैकादौ विचारे च सध्या कालनदीभिदौ ॥ ३९३
चिन्ताया सश्रवे सीम्नि सवाने कुसुमान्तरे । साध्यो योगे साधनीये गणे दैवतभिद्यपि ॥ ३९४
सायः शैरेऽपराङ्गे च स्थयोऽक्षद्वक्पुरोधसो । सेव्यमुंशीरे सेवार्हे सैन्य सैनिकसैन्ययो ॥ ३९५
सौम्यः सोमात्मजेऽनुग्रे मनोज्ञे सोमदैवते । सौम्याः पुनर्मृगक्षिर शिर स्या पञ्चतारका ॥ ३९६
हार्यः कलिद्रौ हर्तव्ये हृद्य धवलजीरके । हृदिप्रये हृद्विते हृज्जे हृद्या तु वृद्धिभेपजे ॥ ३९७
हृद्यश्च वशकृन्मन्त्रेऽग्न पुर प्रथमेऽधिके । उपर्यालम्बने श्रेष्ठे परिमाणे पलस्य च ॥ ३९८
भिक्षाप्रकारे सघाते प्रान्तेऽप्यद्रिस्तु पर्वते । सूर्ये शाखिनि चाभ्र तु त्रिदिवे गगनेऽम्बुदे ॥ ३९९
अस्त्रः शिरसिजे कोणे स्यादस्त्र शोणितेऽसुणि । अस्त्र चापे प्रहरणेऽप्यह्निः पादद्रुमूलयो ॥ ४००
अरो जिनेऽर चक्राङ्गे शीघ्रशीघ्रगयोरपि । आरो रीरी शनिभौम आरा चर्मप्रभेदिनी ॥ ४०१
इराम्भोवाक्तुराभूमिष्विन्द्रः शकेऽन्तरात्मनि । आदित्ये योगभेदे च स्यादिन्द्रा तु फणिज्ज्ञके ४०२
उग्रः क्षत्रियत शूद्रासूनावुत्कटरुद्रयो । उग्रा वचाछिक्रिकयोरुस्त्रा गवोपचित्रयो ॥ ४०३
उच्चो मयूखे स्यादुष्ट्री मृद्गाण्डे करभस्त्रियाम् । ऐन्द्रिन्त्रिन्द्रसुते काकेऽप्योड्रा जनपदान्तरे ॥ ४०४
ओड्रो जने जपावृक्षे करः प्रत्यायशुण्डयो । रश्मौ वर्षोपले पाणौ क्षरो मेधे क्षर जले ॥ ४०५
कद्रुः कनकपिङ्गे स्यात्कर्कद्रूस्तु तागमातरि । कारो बलौ वधे यत्ने हिमाद्रौ निश्चये यतौ ॥ ४०६
कारा बन्धनशालाया बन्धे दूत्या प्रसेवके । स्याद्धेमकारिकाया च क्षारः काचे रसे गुडे ॥ ४०७
भस्मनि धूर्ते लवणे कारि, शिल्पी क्रियापि च । कारुस्तु कारके शिल्पे विश्वकर्मणि शिल्पिनि ४०८
कीरः शुके जनपदे क्षीरं पानीयदुग्धयो । क्षुरो गोक्षुरके कोकिलारुये छेदनवस्तुनि ॥ ४०९
क्षुद्रो दरिद्रे कृपणे निकृष्टेऽल्पनृशसयो । क्षुद्रा व्याघ्रीनटीव्यङ्गाबृहतीसरघासु च ॥ ४१०
चाङ्गेरिकाया हिस्त्राया मक्षिकामात्रवेश्ययो । कुरुः स्यादोदने भूपभेदे श्रीकण्ठजाङ्गले ॥ ४११
कूरा नृशसघोरोष्णकठिना कृच्छ्रमहसि । कष्टे सतापने क्षेत्र भरतादौ भगाङ्गयो ॥ ४१२
केदारे सिद्धभूपरूपो क्रोष्ट्री क्षीरविदारिका । सुगालिका लाङ्गली च क्षौद्र तु मधुनीरयो ॥ ४१३

१ 'चेतने' ग घ २ 'तूलिका' ग घ ३ 'नलिका वशादिमयी' इति टीका ४ 'चारभटी भ
येतावपि निर्भयमनस्कता' इति टीका ५ 'परे' ग घ ६ 'सेव्य सुशीले' ख ग घ ७ 'उशीर वीरण
मूलम्' इति टीका ८ 'पललक्षणे परिमाणे इत्यर्थ' इति टीका ९ 'प्यन्नि' ख ग घ १० 'रीति' ख ग घ
११ 'प्रत्यय' ख १२ 'द्रू स्थाना' ग घ

खरो रक्षोन्तरे तीक्ष्णे दुःस्पर्शे रासभेऽपि च । खरुः स्यादध्वहरयोर्दर्पदन्तसितेषु च ॥	४१४
खुरः शफे कोलदले गरस्तूपविषे विषे । रोगे गरं स्यात्करणे गात्रमङ्गशरीरयो ॥	४१५
गजामदेशेऽथ गिरिः पूज्येऽक्षिरुजि कन्दुके । शैले गिरियके गीर्णावपि गुन्द्रस्तु तेजने ॥	४१६
गुन्द्रा प्रियङ्गौ कैवर्तीमुस्तके भद्रमुस्तके । गुरुर्महत्याङ्गिरसे पित्रादौ धर्मदेशके ॥	४१७
अलघौ दुर्जरे चापि गृध्रो गृध्रौ खगान्तरे । गोत्र क्षेत्रेऽवये छत्रे सभाव्यबोधवर्त्मनो ॥	४१८
वने नान्नि च गोत्रोऽद्रौ गोत्रा भुवि गवा गणे । गौरः श्वेतेऽरुणे पीते विशुद्धे चन्द्रमस्यपि ॥	४१९
विशदे गौर तु श्वेतसर्पे पद्मकेसरे । गौर्युमानभिकोर्वीषु प्रियङ्गौ वरुणस्त्रियाम् ॥	४२०
रजन्या रोचनीनद्योर्धस्त्रो वासरहिंस्रयो । घोरो हरे दारुणे च चरः स्याज्जङ्गमे स्पर्शे ॥	४२१
चले द्यूतप्रभेदे च चक्र प्रहरणे गणे । कुलालाद्युपकरणे राष्ट्रे सैन्यरथाङ्गयो ॥	४२२
जलावर्ते दम्भे चक्रः कोके चन्द्रोऽम्बुकाम्ययो । स्वर्णे सुधाशौकपूर्णे कम्पित्ये मेचकेऽपि च ॥	४२३
चरुर्हव्यान्ने भाण्डे च चारो बन्धापसर्पयो । गतौ पियालवृक्षे च चित्र खे तिलकेऽद्भुते ॥	४२४
आलेख्ये कर्षुरे चित्रा त्वाखुपर्णीमुभद्रयो । गोडुम्बासरसोर्दन्त्या नक्षत्रोरगभेदयो ॥	४२५
चीर वाससि चूडायां गोस्तने सीसपत्रके । चीरी कैच्छाटिकाक्षिण्योश्चक्रस्त्वम्लेऽम्लवेतसे ॥	४२६
वृक्षाम्ले चुक्री चाङ्गेर्या चैत्रो मासाद्रिभेदयो । चैत्र मृतकचैत्ये च चौरौ दस्युसुगन्धयो ॥	४२७
छत्रं स्यादातपत्राणे छत्रा मधुरिसौषधौ । वान्याके च शिलीन्ध्रे च छिद्र विवररन्ध्रवत् ॥	४२८
गते दोषे जारस्तूपतौ जायौषधीभिदि । जीरस्त्वजाज्या खड्गे च टारो लिङ्गितुरङ्गयो ॥	४२९
तत्र सिद्धान्ते राष्ट्रे च परच्छन्दप्रधानयो । अगदे कुटुम्बकूले तन्तुवाने परिच्छदे ॥	४३०
श्रुतिशाखान्तरे शास्त्रे करणे व्यर्थसाधके । इतिकर्तव्यतातन्वोस्तस्त्री स्याद्वल्लङ्गीगुणे ॥	४३१
अमृताया च नङ्गया च शिराया वपुषोऽपि च । तरिर्देशाया वेडाया वस्त्रादीनां च पेटके ॥	४३२
सन्द्री निद्रा प्रमीला च तारो निर्मलमौक्तिके । मुक्ताशुद्धावुच्चनादे नक्षत्रनेत्रमध्ययो ॥	४३३
तारं रूप्ये तारा बुद्धदेव्या सुरगुरुस्त्रियाम् । सुमीवपत्न्या ताम्र तु शुल्बे शुल्बनिभेऽपि च ॥	४३४
तीव्रं कटूष्णात्यर्थेषु तीव्रा तु कटुरोहिणी । गण्डदूर्वासुरी तीरो वङ्गे तीरं पुनस्तटे ॥	४३५
तोत्रं वेणुके प्रतोदे दरः स्याद्वयगर्तयो । दरी तु कन्दरे दस्त्रः खरो दस्त्रौ रवे सुतौ ॥	४३६
द्वारं निर्गमेऽभ्युपाये धरः कूर्माविषे गिरौ । कर्पासतुलेऽथ धरा मेदोभूमिजरायुषु ॥	४३७
धारो जलधरासारवर्षणे स्याद्वणेऽपि च । धारोत्कर्षे खड्गाद्यमे सैन्यामे वाजिना गतौ ॥	४३८
जलादिपाते सतत्या धात्री भुव्युपमातरि । आमलक्या जनन्या च धीरो ज्ञे धैर्यसयुते ॥	४३९
खैरे धीरं तु घुसृणे नरो मर्त्येऽच्युतेऽर्जुने । नर तु रामकर्पूरे नक्रं नासामदारुणो ॥	४४०
नक्रो यादसि नीत्रं तु वलीकवननेमिषु । चन्द्रे च रेवतीमे च नेत्रं वस्त्रे मयो गुणे ॥	४४१
मूलाक्षिनेतृषु परो दरान्यश्रेष्ठशत्रुषु । पर तु केवल पत्रं यान पक्षरक्षदश्चुरी ॥	४४२

१. 'गैरीयके' ख ग घ 'गिरियको गिरिगुड काष्ठादिमय क्रीडनकम्' इति टीका २ 'कैवर्त्या'
 ख ग घ ३ 'दुर्धरे' ख ४ 'वसर्पयो' क ग घ ५ 'कच्छाटिका पश्चालम्भमानपरिधानपश्चादञ्जलम्'
 इति टीका, ६ 'लिङ्गः खड्गः' इति टीका ७ 'लङ्ग' ख ग घ ८ 'स्वराष्ट्रचित्ताया' ख ९ 'शुल्बनिभो'
 'दरुणः' इति टीका, १० 'कर्पासमूले' ख ११ 'नीध' ख ग घ

पार प्रान्ते परतटे पारी पूरपरागयो । पात्र्या कर्पूरिकाया च पादबन्धे च हस्तिन ॥ ४४३
 पात्रं तु कूलयोर्मध्ये पर्णे नृपतिमन्त्रिणि । योग्यभोजनयोर्व्यज्ञभाण्डे नाट्यानुवर्तरे ॥ ४४४
 पुर शरीरे नगरे गृहपाटलिपुत्रयो । पुरस्तु गुग्गुलौ पुण्ड्रः कृमौ दैत्येभ्योभेदयो ॥ ४४५
 वासन्त्या तिलके पुण्डरीके पुण्ड्रास्तु नीवृति । पुरुः परागे प्रचुरे स्वर्लोकाभ्युपभेदयो ॥ ४४६
 पूरः स्यादम्भसा वृद्धौ व्रणसंशुद्धिखाद्ययो । पोत्र वस्त्रे मुखाम्ने च सूकरस्य हलस्य च ॥ ४४७
 पौर कत्तृणे पुरजे बभ्रुः पिङ्गाग्निशूलिषु । मुनौ निशाले नकुले विष्णौ भद्र तु मङ्गले ॥ ४४८
 मुस्तकश्रेष्ठयो साधौ काश्वने करणान्तरे । भद्रो रामचरे हस्तिजातौ मेरुकदम्बके ॥ ४४९
 गवि शम्भौ भद्रा विष्टौ नभ सरिति कट्फले । कृष्णानन्ता रास्त्रास्तु च भरोऽतिशयभारयो ॥ ४५०
 भरुर्भर्तृकनकयोर्भारो दशशतीद्वये । पलाना वीवधे चापि भीरुर्योषिति कातरे ॥ ४५१
 भूरि स्वर्णे प्रचुरे च मन्त्रो देवादिसाधने । वेदाशे गुप्तवादे च मरुः पर्वतदेशयो ॥ ४५२
 मारोऽनङ्गे मृतौ विघ्ने मारी चण्ड्या जनक्षये । मात्र त्वप्रधृतौ स्वार्थे कात्स्न्ये मात्रापरिच्छदे ४५३
 अक्षरावयवे द्रव्ये मानेऽल्पे कर्णभूषणे । काले वृत्ते च मित्र तु सरयौ मिश्रो दिवाकरे ॥ ४५४
 यान्त्रोत्सवे गतौ वृत्तौ राष्ट्रमुत्पातनीवृतौ । रुरुदैत्ये मृगे रैत्र पीयूषपटवासयो ॥ ४५५
 रेत सूतकयो रौद्रो लोभे रौद्रमथागसो । रौद्रो भीष्मे रसे तीव्रे रौद्री गौर्या वरो वृतौ ॥ ४५६
 विष्टे जामातरि श्रेष्ठे देवतादेरभीप्सिते । वर तु घुसृणे किञ्चिर्दिष्टे वरी शतावरी ॥ ४५७
 वक्र पुटभेदे वक्रः कुटिले क्रूरभौमयो । वक्रमास्ये छन्दसि च वज्रः प्राकाररोधसो ॥ ४५८
 क्षेत्रे ताते चये रेणौ वज्र कुलिशहीरयो । बालके वज्रा त्वमृता वर्धः सीसवरत्रयो ॥ ४५९
 व्यग्रो व्याघ्रताकुलयोर्वारः सूर्यादिवासरे । महेश्वरावसरयोर्वृन्दे कुब्जारयपादपे ॥ ४६०
 वार तु मदिरापात्रे वारि ह्रीवेरनीर्यो । वारिर्वैद्ये सरस्वत्या गजबन्धनभुव्यपि ॥ ४६१
 व्याघ्रः करक्षे शार्दूले रक्तेरण्डतरायपि । श्रेष्ठे तूत्तरपदस्य स्याद्व्याघ्री कण्टकारिका ॥ ४६२
 वीरो जिने भटे श्रेष्ठे वीर शृङ्गया न तेऽपि च । वीरा गम्भारिकारम्भातामलकयेलर्वालुषु ४६३
 मदिराक्षीरकाकोलीगोष्टोदुम्बरिकासु च । पतिपुत्रवतीक्षीरविदारीदुग्धिकास्वपि ॥ ४६४
 वृत्रो मेघे रिपौ ध्वान्ते दानये वासवे गिरौ । वेर घुसृणवृन्ताकशरीरेषु शर जले ॥ ४६५
 शरः पुनर्दधिसरे काण्डतेजनयोरपि । शक्रोऽजुर्नैतरात्रिन्द्रे कुटजे शस्त्रमायुधे ॥ ४६६
 लोहे शस्त्री छुरिकाया शस्त्रिर्जिष्णौ तडित्यति । शरुः कोपे शरे वज्रे शारः शवलवातयो ॥ ४६७
 घृतस्य चोपकरणे शास्त्र ग्रन्थनिदेशयो । शारिः कुक्षरपर्यागे शकुनौ घृतसाधने ॥ ४६८
 शिशुः शोभाञ्जने शाके शीघ्र चक्राङ्गतूर्णयो । जशीरे शुक्रस्तु शुक्ले ज्येष्ठमासेऽमिकाव्ययो ॥ ४६९
 शुक्र तु रेतोऽक्षिरुजो शुभ्र दीप्तेऽध्रके सिते । शूरश्चारभटे सूर्ये सरौ दध्यग्रसायकौ ॥ ४७०
 स्वरः शब्देऽचिं षड्जादौ सन्नमाच्छादने ऋतौ । सदादाने वने दम्भे स्वरुः स्याद्यूपर्खण्डके ४७१

१ 'हस्तिनाम्' ख ग घ २ इत प्राक् 'यन्त्र दैवाद्यधिष्ठाने पात्रभेदे नियन्त्रणे' इत्यधिक ख ग घ. ३ 'वेत्र'
 ग घ ४ 'दिष्टौ' ग घ ५ 'बालक ह्रीवेरम्' इति टीका ६ 'नेत्रयो' ख ७ 'वैद्या' ख ग घ 'घटी
 जलोदञ्चनी' इति टीका ८ 'वारी घटीभव धनी' ख ९ 'नटे' ग घ १० 'जम्भारिका' ख ११ 'लुका'
 ग घ १२ 'दधि सारे' ख, 'दधिसारे' ग घ १३ 'जुने' ख १४ 'तडित्यपि' ख ग-घ 'तडित्वान्न मेघ'
 इति टीका १५ 'शुक्ले' ग घ १६ 'पि सङ्गादौ' ख १७ 'चापि' रा १८ 'षण्डके' ग घ

अधरे कुलिशे वाणे सारो मज्जास्थिराशयो । बले श्रेष्ठे च सारं तु द्रविणन्याग्यवारिषु ॥ ४७२
 स्फारस्तु स्फरकादीना बुद्धे विपुलेऽपि च । स्थिरो मोक्षे निश्चले च स्थिरा भू शालपण्येऽपि ॥ ४७३
 सिप्रः स्वद सिप्रा नद्या सिरा नाड्यम्बुजाहिनी । सिरस्तु पिप्पलीमूल सीरः स्यादंशुमालिनि ॥ ४७४
 लाङ्गुलेऽथ सुरो देवे सुरा चषकमद्ययो । सूत्रं तु सूचनाकारग्रन्थे तन्तुव्यग्रस्थयो ॥ ४७५
 स्वैरो मन्दे स्वतन्त्रे च हरो रौसभरुद्रयो । वैश्वानरेऽप्यथ हरिर्दिवाकरसमीरयो ॥ ४७६
 यमवासत्रसिंहाशुशशाङ्गरुपिवाजिषु । पिङ्गवर्णे हरिद्वर्णे भेकोपेन्द्रशुकाहिषु ॥ ४७७
 लोकान्तरे च हारस्तु मुक्तादामनि सयुगे । हिंस्रः स्याद्वातुके हिंसा मासी काकादनी वसा ॥ ४७८
 हीरो वज्रे हरे सर्पे हीरा पिपीलिकाश्रियो । होरा तु लम्बे रात्र्यर्थे शास्त्ररेखाप्रभेदयो ॥ ४७९
 अलिः सुरापुष्पलिहोरम्लो रसेऽम्लवेतसे । अम्ली चाङ्गेर्यामालं स्यादेनर्यहरितालयो ॥ ४८०
 आलिः सख्याजलीसेत्वनर्थेषु विशदाशये । आलुर्गलन्तिकाया स्यादालु भेलककन्दयो ॥ ४८१
 इलोर्वागानुधस्त्री गौ कल त्वजीर्णरेतसो । अव्यक्तमधुरधाने कला स्यात्कालशिल्पयो ॥ ४८२
 कलो मूलरैवृद्धौ पोडशाशे निधोरपि । कलिर्निभीतके श्रे प्रवादेऽन्ययुगे युधि ॥ ४८३
 कालः पुन कृष्णवर्णे महाकालकृतान्तयो । मरणोद्देशो काली कालिकाक्षीरकीटयो ॥ ४८४
 मातृभेदोमयोर्नव्यमेधौघपरिवादयो । काला ऋणत्रिवृत्तीलयोजिग्या कीलोऽभितेजसि ॥ ४८५
 कफणिस्तम्भयो शङ्खौ कीला रताहतापि । कुलं कुल्यगणे मेहे देहे जापदेऽन्यये ॥ ४८६
 कूल तटे सैन्यपृष्ठे तडागस्तूपयोरपि । कोलो भेलक उत्सङ्गेऽङ्कपाल्या चित्रके किरीरौ ॥ ४८७
 कोलं तु बदरे कोला पिप्पल्या चण्यभेषजे । खलः कलके भुवि स्थाने क्रूरे कर्णेजपेऽमे ॥ ४८८
 खलो निम्ने वस्त्रभेदे चर्मचातकपक्षिणो । खली तु हस्तपादाग्रमर्दनाह्वयरुज्यपि ॥ ४८९
 गलः कण्ठे सर्जरसे गोलः स्यात्सर्ववर्तुले । गोला पत्राक्षने गोदाय्या सख्यामलिङ्गरे ॥ ४९०
 मण्डले च कुनद्या च बालक्रीडनकाष्ठके । चिलः खगे स चूलश्च पिलवक्त्रिन्नलोचने ॥ ४९१
 क्लिन्नाक्षिण चुली तूद्वाने चेत्तं गहितवस्त्रयो । छील छद्मस्खलितयोर्छली सतानवीर्ययो ॥ ४९२
 वल्कले पुष्पभेदे च जल गोकलेले जडे । क्षीरेऽम्बुनि जालं तु गजाक्षे क्षारके गणे ॥ ४९३
 दम्भानामययोश्च जालो नीपे जाली पटोलिका । झला पुत्र्यामातपोर्मौ झिली तृप्तनाशके ॥ ४९४
 वर्णातपकजोश्चर्या तलं ज्याघातवारणे । तलश्चपेटे तालद्रौ स्वभावावाग्यो त्सरौ ॥ ४९५
 तलो जला गरभेदे तली तु वरुणस्त्रियाम । तालः कालक्रियामागे हस्तमानद्रुभेदयो ॥ ४९६
 ऋगस्फोटे ऋगले हगिताले त्सरापि । तुला मागे पलशते सान्श्ये राक्षिभाण्डयो ॥ ४९७
 गृहाणा दारुबन्धाय पीठ्यां तूल तु खे पिचौ । ब्रह्मदारुण्यथ दलं शैलीछिन्देऽर्नपर्णयो ॥ ४९८
 उत्सेधवद्वस्तुनि च नलो राज्ञि रूपौ तडे । पितृदैवेऽथ नलं स्यात्पद्मे नैली मन शिला ॥ ४९९

१ 'शालि' ख २ 'कारि' ख ग घ ३ 'गाशक' ख ग घ द्वितीयटीकापुस्तके तु 'वद्रेभसो' इति दृश्यते ४ 'पिप्पलिकाश्रियो' ख ५ 'दाल्प' ख ग घ ६ 'दशशिल्पयो' ख ७ 'पापे' ख ८ 'महाकाले वद्रे' इति टीका ९ 'हतौ' ख, 'रत' ग घ, 'रताहति सुरतप्रहरणम्' इति टीका १० 'कुल्ये' ख 'कुल्या सजातीया तेषा गणे' इति टीका ११ 'गिरौ' ख १२ 'स इति चिल्लशब्द' इति टीका १३ इत प्राक् 'चोल कूर्पासके देशे चोल कर्मणि मुण्डो' इत्यधिक ख ग घ १४ 'छली' ख १५ 'कलो' ख १६ 'दम्भानामययो' ग घ १७ 'तालद्रौ' ख १८ 'शैलीच्छिन्दे शैलीप्रत्याकारे' इति टीका १९ 'छिन्दे' २० 'गाली' ख

नालं काण्डे मृणाले च नाली शाकुरुदम्बके । नीलो वर्णे मणौ शैले निधिवानरभेदयो ॥ ५००
नीलयौषध्या लाञ्छने च पलमुन्मानमासयो । पल्लिस्तु ग्रामके कुन्ध्या पालिर्यूकास्त्रिपङ्क्तिषु ॥ ५०१
जातश्मश्रुस्त्रिया प्रान्ते सेतौ कल्पितभोजने । प्रशसाकर्णलतयोरुत्सङ्गे प्रस्थचिह्नयो ॥ ५०२
पीलुः पुष्पे द्रुमे काण्डे परमाणौ मतङ्गजे । तालस्थिखण्डेऽथ पुलः पुलके त्रिपुलेऽपि च ॥ ५०३
फल हेतुकृते जातीफले फलकसस्ययो । त्रिफलाया च कक्कोले शस्त्राग्रे व्युष्टिलाभयो ॥ ५०४
फली फैलन्या फाल तु वैखाशे फाल उत्प्लुतौ । कुशिने च बल रूपे स्थामनि स्थौत्यसैन्ययो ॥
बोले बलस्तु बलिनि काके दैले हलायुधे । बला त्वौषधिभेदे स्याद्वलिर्देत्योपहारयो ॥ ५०६
करे चामरदण्डे च गृहदारुदराशयो । त्वक्सक्तोचे गन्धके च बालोऽङ्गेऽश्वेभपुच्छयो ॥ ५०७
शिशौ ह्रीवेरकचयोर्बाला तु त्रुटियोषितो । बाली भूषान्तरे मेधौ बिल उच्चै श्रवोहये ॥ ५०८
बिल रन्ध्रे गुहाया च भल्लो भल्लूकबाणयो । भल्ली भल्लातके भाल स्याल्लाटे महस्यपि ॥ ५०९
भेलः प्लवे मुनिभेदे भीरौ बुद्धिप्रिवर्जिते । मल्लः कपाले बलिनि मत्स्ये पात्रे मलस्तप्रे ॥ ५१०
क्रिष्टे कवये पिष्टाया माल तु कपटे वने । मालो जने स्यान्माला तु पङ्क्तौ पुष्पादिदामनि ॥ ५११
मालुः स्त्रिया पत्रत्रय्या मूल पार्श्वार्थयोरुडौ । निमुञ्जशिकयोर्मैला त्वज्जने मेलकेऽपि च ॥ ५१२
मौलिः क्रिरीटे धम्मिल्ले चूलाम्बुलिमूर्धसु । लीला केलिर्गिलासश्च शृङ्गारभौजक्रिया ॥ ५१३
लोलश्चले सतृण्णे च लोला तु रसनाश्रियो । वल्ली स्यादजमोदाया लताया कुसुमान्तरे ॥ ५१४
व्यालो दुष्टगजे सर्वे शठे श्वापदसिंहयो । चेला बुधस्त्रिया काले सीमनीश्वरभोजने ॥ ५१५
अक्लिष्टमरणोऽम्भोधेस्तीरनीरविकारयो । शालो हाले मत्स्यभेदे शालौकस्तत्प्रदेशयो ॥ ५१६
स्कन्धशाखाया शालिस्तु गन्धोलौ कलमादिषु । शालुः कषायद्रव्ये स्याच्चौरकारयौषधेऽपि च ॥ ५१७
शिलमुञ्छ शिला द्वाराधोदारु कुनटी दपत् । शिली गण्डूपदी शीलं साधुवृत्तस्वभावयो ॥ ५१८
शुक्ल रूप्ये शुक्लो योगे श्वेते शूल रुगस्त्रयो । योगे शूला तू पण्यस्त्री वधहेतुश्च कीलक ॥ ५१९
शैलो भूमृति शैलं तु शैलेये तादर्यशैलके । सालः सर्जतरौ वृन्मात्रप्राकारयोरपि ॥ ५२०
स्थाल भाजनभेदे स्यात्स्थाली तु पाटलोखयो । स्थूलः पीने जडे हालः सौतयाहनपाधिने ॥ ५२१
हाला सुराया हेला तु स्यादवज्ञागिलासयो । हेलिगलिङ्गने सूर्येऽप्यविर्भूषिकम्बले ॥ ५२२
भेषे रवौ पर्यते च स्यादूर्ध्वं तु समुत्थिते । उपर्युन्नतयो कण्यो मुनौ कण्व तु कलमपे ॥ ५२३
क्षवः क्षुते राजिकाया कविः काव्यस्य कर्तरे । विचक्षणे दैत्यगुरौ स्यात्कत्री तु खलीनके ॥ ५२४
किण्व पात्रे सुराब्जीजे क्लीबोऽपौरुषषण्डयो । खर्गह्रस्वौ न्यग्वामनौ ग्रीवे शिरोधितच्छिरे ॥ ५२५
छविस्तु रुचि शोभाया जवः स्याद्वेगवेगिनो । जवोऽपुष्पे जिह्वा तु वाचि ज्वालारसज्ञयो ॥ ५२६
जीवः स्यान्निदशाचार्ये द्रुमभेदे शरीरिणि । जीवितेऽपि च जीवा तु वचाया वनुषो गुणे ॥ ५२७
शिक्षिते क्षितिजीयन्लोर्वृत्तौ तत्त्व परात्मनि । वाद्यभेदे स्वरूपे च द्रवो विद्रव्यनर्मणो ॥ ५२८
प्रेद्राने रसगल्योश्च द्रवः स द्रव्यमाहवे । रहस्ये मिथुने युग्मे दवदावौ वनानले ॥ ५२९

१ 'जाति' ख २ 'हेतुफले' ग घ ३ 'फलि-या' ख ग घ ४ 'वसने' ख, 'वाससि' ग घ ५ 'वचयो' ख ६ 'मध्वे' ग घ ७ 'कपोले' ख ग घ 'हपाल शिरोस्थि' इति टीका ८ 'क्षिप्यो स्त्रीये गिलाया च वशीकृतौ । प्रतिष्ठायामथो मेला' ख ९ 'चूडा' ख ग-घ १० 'भावजा' ग घ ११ 'शील' ख १२ 'शात' ख, 'सीत' ग घ १३ 'विद्रवे पलायने' इति टीका १४ 'आसवे' ख 'प्रद्रावे प्रक्षवणे' इति टीका १५ 'स' इति समासस्य सज्ञा' इति टीका

वने दर्वी फणातर्वीर्दीर्वा स्याद्देवदारुणि । हरिद्राद्वितये चापि दिव खे त्रिदिने दिने ॥ ५३०
 देव हृषीके देवस्तु नृपतौ तोयदे सुरे । देवी कृताभिषेकाया तेजनीस्पृक्षयोरपि ॥ ५३१
 ध्रुवो धूर्ते नरे पत्नी दुभेदेऽथ ध्रुवो वटे । असुयोगभिदोरौतौ शङ्खावुत्तानपादजे ॥ ५३२
 स्थिरे नित्ये निश्चिते च ध्रुव खेऽजस्रतर्कयो । ध्रुवा मूर्वाशालिपण्यो स्तुग्भेदे गीतभिद्यपि ॥ ५३३
 नवो नव्ये स्तुतौ नीवी स्त्रीकटीवस्त्रबन्धने । मूलद्रव्ये परिपणे प्लवः प्लक्षे पुतौ कपौ ॥ ५३४
 शब्दे कारण्डवे म्लेच्छजातौ भेलरुमेकयो । क्रमनिभ्रमहीभागे कुलके जलवायसे ॥ ५३५
 जलान्तरे प्लव गन्धतृणे मुस्तकभिद्यपि । पक्क परिणते नाशाभिमुखे पार्श्वमन्तिके ॥ ५३६
 कक्षाधोवयवे वैक्रोपायपर्शुसमूहयो । प्रार्ध्व दूरपथे प्रहे बन्धे पूर्व तु पूर्वजे ॥ ५३७
 प्राग्ग्रे श्रुतभेदे च भवः सत्ताप्तिजन्मसु । रुद्रे श्रेयसि ससारे भावोऽभिप्रायस्तुनो ॥ ५३८
 स्वभाजन्मसत्तात्मक्रियालीलाविभूतिषु । चेष्टायोन्योर्बुधे जन्तौ शृङ्गारादेश्च कारणे ॥ ५३९
 शब्दप्रवृत्तिहेतौ च रेवा मन्मथयोषिति । नील्या मेकलकन्याया लवः कालभिदि छिदि ॥ ५४०
 विलासे रामजे लेशे लैट्टा पक्षिकुसुम्भयो । लक्ष्मी ह्रस्वविवक्षाया प्रभेदे स्यन्दनस्य च ॥ ५४१
 विश्वाः सुरेषु विश्व तु शुण्ठ्या भुवनकृत्स्नयोः । विश्वा विषाया शिवं तु मोक्षे क्षेमे सुखे जले ॥
 शिवो योगान्तरे वेदे गुग्गुलौ गालुके हरे । पुण्डरीके दुभे काले शिवा झाटामलोमयो ॥ ५४३
 फेरौ शम्या पश्चादात्र्यो शिविर्भूर्जे नृपान्तरे । शुल्ब ताम्रे यज्ञकर्मण्याचारे जलसन्निधौ ॥ ५४४
 सत्त्वं द्रव्ये गुणे चित्ते व्यवसायस्वभावयो । पिशाचादावात्मभावे बले प्राणेषु जन्तुषु ॥ ५४५
 सान्त्व सामनिदाक्षिण्ये सुवा मूर्वा सुत्रः सुचि । हवस्तु सप्ततन्तौ स्यान्निदेशाह्वानयोरपि ॥ ५४६
 अश्रुः सूत्रादिसूक्ष्माशे किरणे चन्द्रदीधितौ । आशा कुकुभि तृष्णायामाशुस्तु ग्रीहिशीघ्रयो ॥ ५४७
 ईशः स्वामिनि रुद्रे च स्यादीशा हलदण्डके । कौशस्तृणे रोगभेदे कीशः कपौ दिगम्बरे ॥ ५४८
 कुशो रामस्तुते दर्भे पापिष्ठे योक्तमत्तयो । कुशी लोहविकारे स्यात्कुशा बला कुश जले ॥ ५४९
 केशः शिरसिजे पाशपाणौ ह्रीवैरदैत्ययो । केशो रोगादौ दु खे च कोशः कोप इवाण्डके ॥ ५५०
 कुङ्गले चषके दिव्येऽर्थचये योनिश्चिम्बयो । जातिकोषेऽसिपिधाने दर्शः सूर्येन्दुसंगमे ॥ ५५१
 पक्षान्तेऽष्टौ दर्शने च दंशो वर्मेणि मर्मणि । दोषे वनमक्षिकाया खण्डने भुजगक्षते ॥ ५५२
 दशा वर्ताववस्थाया दशास्तु वसनाञ्जले । नाशः पलायने मृत्यौ परिच्यस्तावदर्शने ॥ ५५३
 निशा हरिद्राया राजौ पशुदृष्टागे मृगादिषु । प्रमयेऽपि च पाशस्तु मृगपक्षयादिबन्धने ॥ ५५४
 कर्णान्ते क्षोभनार्थं स्यात्कचान्ते निरुपार्थक । छान्नाद्यन्ते च निन्दार्थं पेशी मास्यसिकोशयो ॥

१ 'तर्वा' ग घ 'तर्दूर्वाहस्त' इति टीका २ 'भिदोः शम्भौ' ख ग घ ३ 'आति शरारि' इति
 टीका ४ 'चक्रोपा त' ग घ 'वक्रोऽट्टजुपाय' इति टीका ५ 'पशुसमूहयो' ख ६ 'प्रागिति दिग् देश
 कालो वा । अग्र प्रथमतोऽर्थ । श्रुतभेदे आगमविशेषे' इति टीका ७ 'श्रुतिभेदे' ख ग घ ८ 'च यवो धा ये
 पृथक्कृतौ । यावोऽल्लके पाकभेदे रेवा' ख ग घ ९ 'तथा किञ्चकपक्षमणो । गोपुच्छलोमस्वपि च लट्टा' ख
 १० 'बालके' ख ग घ 'बालकमोपधि' इति टीका ११ 'अश्रो विभाजने प्रोक्त एकदेशेऽपि वस्तु ।
 अशु' ख ग घ १२ 'कक्षा स्यादश्वताङ्गया रज्जौ मुखगुणेऽपि च' इत्यपीत प्राक् ख ग घ १३ 'रोगादौ'
 ग घ 'रोगादयोऽविद्यास्मिताद्वेपाभिनिवेशा' इति टीका १४ 'पक्षा'तेष्वि पक्षान्तयाग' इति टीका १५
 'ऽ-धौ' ख ग घ १६ 'छान्नाद्यन्ते' ख ग घ

मण्डभेदे पलपिण्डे सुपक्वकणिकेऽपि च । भूस्पृश्यैश्ये मानवे च राशिर्मेवादिपुञ्जयो ॥ ५५६
 वशो जनस्पृहायत्तेष्वायत्तवप्रभुत्वयो । वशा नार्या वन्ध्यगव्या हस्तिन्या दुहितर्यपि ॥ ५५७
 वशः सधेऽन्वये वेणौ पृष्ठाद्यवयवेऽपि च । वेशो वेश्यागृहे गेहे नेपथ्ये च शशः पशौ ॥ ५५८
 बोले लोत्रे नृभेदे च स्पशो हेरिकयुद्धयो । स्पर्शो वर्गक्षरे दाने स्पर्शने स्पर्शके रुजि ॥ ५५९
 अक्षो रथस्यावयवे व्यवहारे विभीतके । पाशके शकटे कर्षे ज्ञाने चात्मनि राज्ञौ ॥ ५६०
 अक्ष सौवर्चले तुल्ये हृषीके स्यादुषा निशि । बाणपुन्या च ऋक्षस्तु स्यान्नक्षत्राच्छभल्लयो ॥ ५६१
 महीधरविशेषे च शोणके कृतवेधने । ऋषिवेदे मुनौ कर्षे, कर्षणे मानभिद्यपि ॥ ५६२
 कक्षो वीरुधिदोर्मूले कच्छे शुष्कवने तृणे । पापे कक्षा लिभरज्जौ काञ्चया गेहप्रकोष्ठके ॥ ५६३
 भित्तौ साम्ये रथभागेऽन्तरीयपश्चिमाश्ले । उद्वाहण्या च कर्षूस्तु तुषामौ कृषिकुल्ययो ॥ ५६४
 घोषः कास्ये स्नेने गोपघोषक्रीभीरपल्लिषु । घोषा तु शतपुष्पाया चोक्ष सुन्दरगीतयो ॥ ५६५
 शुचौ झषस्तु मरुरे वने मीने झषा पुन । नागबलाया तुषस्तु वान्यत्वचि विभीतके ॥ ५६६
 दक्ष प्रजापतौ रुद्रवृषभे कुकुटे पटौ । द्रुमे दक्षा तु मेदिन्या ध्वाङ्ग काके बकेऽर्यिनि ॥ ५६७
 गृहे ध्वाङ्गी तु ककोल्या न्यक्ष कात्स्न्यनिकृष्टयो । जामदग्न्येऽपि पक्षस्तु मासार्धे गृहसाध्ययो ॥
 चुल्लीरन्ध्रे बले पार्श्वे वर्गे केशात्परश्रये । पिच्छे विरोधे देहाङ्गे सहाये राजकुञ्जरे ॥ ५६९
 पृक्षो द्वीपे गर्दभाण्डेऽश्रुत्ये जटिनि पक्षके । प्रेक्षा धीरीक्षण नृत्त प्रैषौ प्रेषणपीडने ॥ ५७०
 पौषो मासप्रभेदे स्यात्पौष तु महर्ष्युद्धयो । भिक्षा सेवाप्रार्थनयोर्भूतो भिक्षितवस्तुनि ॥ ५७१
 मापो माने धान्यभेदे मूर्खे त्वग्दोषभिद्यपि । मिष व्याजे स्पर्धने च मेषो राशयन्तरे हुडौ ॥ ५७२
 मोक्षो नि श्रेयसे वृक्षविशेषे मोचने मृतौ । यक्ष श्रीदे गुह्यके च रक्षा रक्षणभस्मनो ॥ ५७३
 रूक्षोऽस्त्रिग्वपहण्योर्लेक्ष व्याजशरव्ययो । सरयायामपि वर्षस्तु समाद्वीपाशवृष्टिषु ॥ ५७४
 वर्षवरेऽपि वर्षास्तु प्रावृष्यथ विषं जले । ऋवेडे विषा लतिविषा वृषो गव्याखुधर्मयो ॥ ५७५
 पुगशिभेदयो शृङ्गया वासके शुक्रलेऽपि च । श्रेष्ठे स्यादुत्तरस्थश्च वृषी तु व्रतिविष्टरे ॥ ५७६
 वृषा पुनै कपिकच्छा शुषि शुषिरशोषयो । शेषोऽनन्ते ववे सीरिण्युपयुक्तेतरेऽपि च ॥ ५७७
 शेषा निर्माल्यदाने स्याच्छोषः शोषणयक्ष्मणो । अर्चिर्मयूखशिखयोरदोऽत्र च परत्र च ॥ ५७८
 आगः स्यादेनोवदधे मन्तावाशीहितैषिणि । उरगस्य च दण्डायामुषः सध्याप्रभातयो ॥ ५७९
 उरो वक्षसि मुख्ये स्यादोजो दीप्तिप्रकाशयो । अवष्टम्भे बले धातुतेजस्योर्कस्तु सद्यनि ॥ ५८०
 ओकास्वाश्रयमात्रे स्यात्कसस्तैजसमानयो । पानपात्रे दैत्यभेदे कासूः शकत्यायुधे रुजि ॥ ५८१
 बुद्धौ विकलवाचि स्यादुत्सः सत्त्वगुलुब्धयो । हारभेदे ग्रन्थिपर्णे गोसौ बोलविभातयो ॥ ५८२
 चास इक्षुपक्षिभिदोश्छन्दः पद्येच्छयोः श्रुतौ । ज्यायान्वृद्धे प्रशस्ये च ज्योतिर्वह्निदिनेशयो ॥ ५८३

१ 'गृहे' ख २ 'हेरक' ख ३ 'क्षतवेधने' ख 'कृतवेधन कृतच्छिद्र' इति टीका ४ 'ऋषि'
 ख-ग घ ५ 'खरे' ख ६ 'आभीर' ख ७ 'नागलताया' ग-घ ८ 'ककोल्या' ख; 'काकोल्या' ग घ
 ९ 'यामदग्न्ये' ग घ १० 'ग्रह' ख ग घ ११ 'बुद्धयोः' ख १२ 'स्पर्शभेदे' ख १३ 'वर्षधरे' ख-ग घ
 १४ 'वृषीति ऋषि' ख १५ 'चित्राऋषिऋतृ' ख ग-घ १६ 'अस स्कन्धे विभागे स्यादसि खङ्गे नदी
 भिदि' इत्यधिकमितः प्राक् ख ग घ १७ 'देनस्यव' ग घ 'एनोवदिति । आग शब्द एन शब्दश्चेत्यर्थ
 इति टीका १८ 'स्योक तु' ग घ

प्रकाशे हंशि नक्षत्रे तपः कृच्छादिकर्मणि । वर्मै लोभप्रभेदे च तपा, शिशिरमात्रयो ॥ ५८४
तमो राहौ गुणे पापे ध्वान्ते तरो जवे बले । त्रासो भये मणिदोषे तेजस्विदूरेतसोर्बले ॥ ५८५
नवनीते प्रभावेऽगौ दासो धीरभृत्ययो । वृषले दंतापात्रे च दासी क्षिण्यपि चन्द्रपि ॥ ५८६
धनुः शरासने राशौ पिथालद्रौ धनुर्वरे । नभो व्योम्नि नभा घ्राणे विसतन्तौ पतद्बहे ॥ ५८७
प्रावृषि श्रावणे नासा घोणाहारोर्ध्वदारुणो । पयः क्षीरे च तीरे च प्रसूरश्चा जनन्यपि ॥ ५८८
बर्हिः कुशेऽग्नौ भासस्तु भासि गृध्रशकुन्तयो । महस्तेजस्युत्सवे च भिसिर्मास्यजमोदयो ॥ ५८९
शतपुष्पामधुर्योश्च मृत्सा वासी सुमृत्तिका । रसः स्वादे जल वीर्ये शृङ्गारादौ त्रिषे द्रवे ॥ ५९०
वोले रीगे देहधातौ तित्तादौ पारदेऽपि च । रसा तु रसनापाठामल्लक्षितिकङ्गु ॥ ५९१
रहो गुह्ये रते तत्त्वे रजो रेणुपरागयो । स्त्रीपुष्पे गुणभेदे च रास क्रीडासु गोदुहाम् ॥ ५९२
भाषाशृङ्गलके वत्सा वरस्तुर्गर्भतर्णका । वयस्तारुण्ये बाल्यादौ खगे वर्चस्तु तेजसि ॥ ५९३
गूथे रूपे वसुस्त्वग्रौ देवभेदे नृपे रुचि । योक्त्रे शृङ्गे वसु र्वीदौ रत्ने वृक्षौषधे धने ॥ ५९४
वपु शस्ताकृतौ देहे व्यासो मुनिप्रपञ्चयो । वासो वेश्मन्यवस्थाने वासा स्यादाटरूपके ॥ ५९५
विद्वान् ज्ञातमविदो प्राज्ञे वेधा धातृज्ञविष्णुषु । शंसा वचसि ग्राह्याया शिरो मूर्धप्रधागयो ॥
सेनाप्रभागे श्रेयस्तु मङ्गले धर्मशस्तयो । सहो बले ज्योतिषि च सहा हेमन्तमौसयो ॥ ५९७
स्रोतः प्रवाहेन्द्रिययोर्हसोऽर्क मत्सरेऽच्युते । खगाश्चर्यागिमन्त्रादिभेदेषु परमात्मनि ॥ ५९८
निर्लाभनृपतौ प्राणवाते श्रेष्ठेऽग्रत स्थिते । हविः सर्पिषि होतव्ये हिसा चौर्यादिके त्रे ॥ ५९९
अहिः सर्पे वृत्रे वप्रे स्यादीहोयमग्राह्यो । कुहूर्नष्टेन्दुदर्शे स्यात्कणिते कोकिलस्य च ॥ ६००
ग्रहो ग्रहणनिर्वन्धानुग्रहेषु रणोद्यमे । उपरागे पूतनादावादित्यादौ विधुतुदे ॥ ६०१
ग्राहो ग्रहे जलचरे गुहः स्कन्दे गुहा पुन । गह्वरे सिंहपुच्छया च गुहा दारेषु राक्षानि ॥ ६०२
ग्रौहो निपुणतर्के स्याद्गजाङ्घ्रिपर्वणोरपि । बर्ह पर्ण परीवारे कलापे बहु भूयसि ॥ ६०३
व्यादिकासु च सख्यासु महावत्सवतेजसी । मही भुवि नदीभेदे मोहौ मूर्च्छाविपर्ययौ ॥ ६०४
लोहं कालायसे सर्वतेजसे जोङ्गिकेऽपि च । बहो वृषस्कन्धदेशे वायौ बाहोऽश्वमानयो ॥ ६०५
वृषे बाहा तु बाहौ स्याद्व्यूहो निर्माणतर्कयो । समूहे बलविन्यासे सहः क्षमे बलेऽपि च ॥ ६०६
सहोर्व्या सहदेवाया कुमार्या नरभेपजे । मुद्रपण्या च सिंहस्तु राशिभेदे मृगाविपे ॥ ६०७
श्रेष्ठे स्यादुत्तरस्थश्च सिंही र्वैर्भाणमातरि । वासावृहत्यो क्षुद्राया स्त्रेहः प्रेमिण पुतादिके ॥ ६०८

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽंकोरसंग्रहे द्विस्वरकाण्डो द्वितीय ।

त्रिस्वरकाण्ड ।

अणुको निपुणेऽल्पे चाशोकौ कङ्क्रेल्लिखुलौ । नि शोकपारदौ चाप्यशोका तु कटुरोहिणी ॥ ६०९
अभीको निर्भये कम्पेऽप्यनीक रणसैन्ययो । अलीकमप्रिये भाले वितथऽनूकमन्त्रये ॥ ६१०

१ 'दिशि' ग घ 'दृगत्र कनीतिकामध्य यमहः' इति टीका २ 'स्यात्' ख ३ 'वापे' ग घ
४ 'दासपात्रे' ग घ ५ 'धनुरिष्ठासो' ख ६ 'प्रियालद्रौ' ख ग घ ७ 'अथेति सगर्भा वडवा' इति
टीका ८ 'रोगे' ख ग घ 'रागोऽनुराग' इति टीका ९ 'तुक् अपत्यम्' इति टीका १० 'शृङ्गे' ख
११ 'स्वर्णे' ख १२ 'प्रासयो' ग घ १३ 'योग' ख १४ 'स्वर्भातु' ख ग घ, 'पूर्वपदात्' इति पात्यम्
इत्यभिधानचिन्तामणि ।

शिलेऽनूको गतजन्मन्यशुक सूक्ष्मवाससि । उत्तरीये वल्लमात्रेऽप्यलकाश्चूर्णकुन्तला ॥ ६११
 अलका तु कुबेरस्य नगर्यामन्तिक पुन । पार्श्वेऽन्तिका तु चुल्लया स्यात्सातलाख्यौपधेऽपि च ॥ ६१२
 अलको धैवलके स्याद्योगोन्मादितशुन्यपि । अम्बिकोमापाण्डुमात्रोदेवताभिदि मातरि ॥ ६१३
 अन्धिका तु कैतवे स्यात्सर्षपीमिद्धयोरपि । अम्बिका तन्तिडीकाम्लोद्गारचाङ्गेरिकासु च ॥ ६१४
 आलोको दर्शने वैन्दिघोषणोद्द्योतयोरपि । आनकः पटहे भेर्या ध्वनन्मेघमृदङ्गयो ॥ ६१५
 आन्तको रुजि शङ्काया सतापे मुरज्वनौ । आह्निक स्यात्पुनरहर्निर्वृत्ते नित्यकर्मणि ॥ ६१६
 भोजने ग्रन्थभागे चाढकः प्रत्यचतुष्टयम् । आढकी तुवरीक्ष्वाकु कटुतुम्ब्या नृपान्तरे ॥ ६१७
 उदकस्तूत्तरकालफले मदनकण्ठके । उष्णको धर्म उद्युक्तातुरयोरुर्मिका पुन ॥ ६१८
 उत्कण्ठाया भृङ्गनादे वल्लभङ्गेऽङ्गुलीयके । वीच्या च कनक हेमि कनको नागकेसरे ॥ ६१९
 धत्तूरे चम्पके काञ्चनारकिशुक्रयोरपि । करको दाडिमे पक्षिभेदे कैरे क्रमण्डलौ ॥ ६२०
 लट्ठारुज्योर्वर्षोपले च कटुक कटु । रुद्रोहिणी व्योष च कश्चुकश्चोलचर्मणो ॥ ६२१
 वर्धाप्रकगृहीताङ्गुसने वारबाणके । निर्मोके कटकस्त्वद्रिनितम्बे बाहुभूषणे ॥ ६२२
 सेनाया राजवान्या च क्रमुको भद्रमुस्तके । गूवाके पट्टिकालोत्रे कण्टकः क्षुद्रवैरिणि ॥ ६२३
 वेणौ हुमाङ्गे रोमाञ्चे कलङ्कोऽङ्गापवादयो । कालायसमले चापि कर्णिका कर्णभूषणे ॥ ६२४
 बीजकोशे सरोजस्य करमध्याङ्गुलावपि । कुट्टिन्या हस्तिहस्ताग्रे कणिका सूक्ष्मवस्तुनि ॥ ६२५
 अग्निमन्थे कामुकास्तु काम्यशोकातिमुत्तका । कारक कर्तृकर्मणि कारिका यातना नटी ॥ ६२६
 'कृतिविवरणश्लोको नापितादिककर्म च । कावृक' कुकुटे कोके पीतमुण्डेऽथ कार्मुकः ॥ ६२७
 वशे कार्मुकमिषवासे कर्मठे क्षारको रसे । कोरके पद्यादिपाशे कालिका योगिनीभिदि ॥ ६२८
 स्वर्णादिदोषे मेघालया सुरागौर्योर्नैवाम्बुदे । क्रमदेयवस्तुमूल्ये काष्ण्यवृश्चिरुपत्रयो ॥ ६२९
 रोमालया धूमरीमार्स्यौ काकीपटोलशाखयो । किपाको वृक्षभिद्यंजे कीटको निष्ठुरे कूर्मौ ॥ ६३०
 कीचको ध्वनिमद्वशे दैत्यभेदे द्रुमान्तरे । कुलक पञ्चादिश्लोकसमवये पटोलके ॥ ६३१
 कुलकः कुलप्रधाने वल्मीके काकतिन्दुके । कुलिकस्तु कुलश्रेष्ठे द्रुमनागविशेषयो ॥ ६३२
 कुशिको मुनिभेदे स्यात्फाले सर्जे बिभीतके । क्षुल्लकः पामरे स्वरूपे कनिष्ठे 'हु' स्थिते खले ॥ ६३३
 कूर्चिका क्षीरविकृतौ कुञ्चिकाया च कुञ्जले । आलेख्यकूर्चिकासून्यो कृषको फालकर्पसौ ॥ ६३४
 कोरक तु कुञ्जले स्यात्कूळकमृणालयो । कौतुक नर्मणीच्छायासुखे कुतुके मुदि ॥ ६३५
 पारम्पर्यागतरयाते मङ्गलोद्गाहसूत्रयो । गीतादौ भोगकाले च कौशिकः शक्रवृक्षयो ॥ ६३६
 कोशज्ञे गुग्गुलावाहितुण्डिके नकुले मुनौ । कौशिकी चण्डिकानद्यो खनकः सधितस्करे ॥ ६३७

१ 'गतजन्मा परिणतवया' इति टीका २ 'नाम्बोक्तौ ज्येष्ठभागिनी अन्तिका प्रोच्यतेऽपि सा' इत्यधिकमितः प्राक् ख ग घ ३ 'द्विपे श्वेताके योगो' ख ग घ ४ 'सर्षया रात्रियोषितो' ख; 'सर्षपीसिद्धयो' ग घ ५ 'मिद्ध निद्राकैतवम्' इति टीका ६ 'वदिभाषणो' ख ग घ ७ 'मदनमे' ख ८ 'उलूक स्यात्काकशत्रावि द्वे भारतयोधिनि । उष्ट्रिका मृन्नाण्डभेदे करमस्य च योपिति ॥' इत्यधिकमितः प्राक् ख ग घ ९ 'हस्ते' ख १० 'योषयोश्च' ग घ ११ 'कर्मणो' ख, 'वल्लयो' ग घ 'चम कवचम्' इति टीका १२ 'वारबाणके नृमिच्छले' इति टीका १३ 'कृतौ विवरणश्लोके नापितादिककर्मणि' ख, १४ 'कास्योः' ग घ १५ 'अशो मूलै' इति टीका १६ 'कशे' ख १७ 'फले' ख, १८ 'हु स्थिते' ख ग घ, १९ 'कृषको गुणद्वये स्यात्सैलपात्रे ककुन्दरे' इत्यधिकमितः प्राक् ख ग घ

मूषिके भूमिविचित्रे खड्गिको मासविक्रयी । महिषीक्षीरफेनश्च खल्लकः स्वरूपनीचयो ॥ ६३८
 खोलकः पूगकोशे स्याच्छिरस्त्रे नाकुपाकयो । ग्रन्थिक पिप्पलीमूले ग्रन्थिपर्णकभेषजे ॥ ६३९
 ग्रन्थिको गुग्गुलौ दैवज्ञे माद्रेयकरीरयो । गण्डको विघ्ने पिशाचा सख्यावच्छेदखड्गिषु ॥ ६४०
 गण्डकी तु सरिरेदे गणको ग्रहवेदिनि । गणिकेभ्या यूयकाया तर्किया पण्ययोषिति ॥ ६४१
 ग्राहको ग्रहीतरि स्याद्वायाना घातिपक्षिणि । गान्धिको लेखके गन्धवाणिजे गुण्डकः पुन ॥ ६४२
 कलौत्तौ मैलने धूलौ स्नेहपात्रेऽथ गैरिकम् । स्वर्णे वातौ गोलकस्तु जारतो विधवासुते ॥ ६४३
 अलिजरे गुडे वापि गोरङ्गुर्नम्रान्दिनो । खगे च चषको मधे सरके मद्यभाजने ॥ ६४४
 चलुकः प्रसृतौ भाण्डप्रभेदे चुलुको यथा । चारकोऽश्वादिपाले स्याद्वन्धे सचारकेऽपि च ॥ ६४५
 चित्रकस्तु चित्रकाये द्रुमौषधविशेषयो । चुम्बकः कामुके वृत्ते बहुगुर्वश्मभेदयो ॥ ६४६
 चुलुकी कुण्डिकाभेदे शिशुमारे जुलान्तरे । चूतकः कूप आत्रे च चूलिका नाटिकाङ्गके ॥ ६४७
 करिण कर्णमूले च जनकः पितृभूषयो । जम्बुको वरुणे फेरौ जतुक हिङ्गुलाक्षयो ॥ ६४८
 जतुका चर्मचटका जीविको वृद्धिजीविनि । क्षपणे प्राणके पीतसालसेयकयोर्द्विमे ॥ ६४९
 व्यालग्राहे जीविका तु जीवन्त्या वर्तनेऽपि च । झिल्लीका झिल्लिकावत्स्याक्षीर्या रुच्यातपस्य च ६५०
 विलेपनस्य च मले तक्षकस्तक्षिण पन्नगे । द्रुमभेदे तण्डकस्तु समस्तपदजातके ॥ ६५१
 तरुस्कन्धे वेश्मदारुमायाबहुलयोरपि । फेनखञ्जनयोश्चापि तारकः कर्णधारके ॥ ६५२
 दैले च तारकमुडौ नेत्रतन्मध्ययोरपि । तिल्लिकोऽश्वद्रुमभिदो पुण्ड्रके तिलकालके ॥ ६५३
 तिलक रुचके 'ल्लोमि' त्रिशङ्कुः शलभे नृपे । मार्जारे च तुरुष्कस्तु दशे श्रीवाससिरहयो ॥ ६५४
 तूलिका तूलशय्या स्यादालेख्यस्य च लेखनी । दर्शको दर्शयितरि प्रतीहारप्रधीणयो ॥ ६५५
 द्रावकस्तु शिलाभेदे स्याद्दोषकविदग्धयो । दारको भेदके पुत्रे दीपकं स्यादलकति ॥ ६५६
 दीपकौ दीपिकदीपौ दीप्यकं यजमोदके । मयूरशिखायवान्योर्धनिकौ धान्यके धवे ॥ ६५७
 धनाढ्य धनिका बध्वा धेनुका वेनुरिभ्यपि । धेनुकं वेनुसहत्या करणेऽपि च योषिताम् ॥ ६५८
 नरकौ दैत्यनिरयौ नन्दकः कुलपालके । हर्षके पिष्णुखड्गे च नर्तकः केलके नटे ॥ ६५९
 द्विपे पोटागले चापि नर्तकी लासिका द्विपी । नीलीकोऽज्ञे शरे शल्ये नालीकं पद्मार्तधने ॥ ६६०
 नायको मणिभिन्नेतृप्रधानेष्वथ नालिका । नाले काले चुल्लिरन्ध्रे विवरे वेणुभाजने ॥ ६६१
 निर्पाकः पचने खेदासत्कर्मफलयोरपि । निर्मोको व्योम्नि संनाहे मोक्षके सर्पकभूके ॥ ६६२

१ 'खल्लक' ख ग घ २ 'ग्रन्थिको' ख ३ 'मलिके' ग घ 'मलन धारणम्' इति टीका ४ 'पिण्डे' ख-
 ग घ ५, 'चुलुको' ख ६ 'चतुष्की मशकहर्षी पुष्करिण्यन्तरेऽपि च' इत्यधिकमित प्राक् ख ग घ ७ 'चित्र
 कोरे' ख ग घ 'चित्रकाय आपदविशेषः' इति टीका ८ 'चुल्लकी' ग घ ९ 'भूषयो' ग घ १० 'क्षपणे'
 ख 'क्षपण भ्रमण' इति टीका ११ 'समस्तपदपुस्तके' ग घ 'समस्तपदजातके कृतसमासपदसमूहे' इति
 टीका १२ 'तालाङ्ग' करपत्रे स्याच्छाकभेदेऽन्युताग्रजे । महालक्षणसंपूर्णपुरुषे कच्छपे हरे ॥' इत्यधिकमितः
 प्राक् ख-ग-घ, १३ 'लोमि' ग-घ 'ल्लोम हृदयस्य दक्षिणे उदयो जलाधारः' इति टीका १४ 'स्यास्यो
 षक' ग घ, १५, 'दूषिका तूलिका स्मृता । नयनस्य मलेऽपि स्यादनिफो' ख ग घ, १६ 'रित्यपि'
 ख-ग घ १७, 'नम्रिकानृतुकयाया नम्रको जिनवेदिनो' इत्यधिकमितः प्राक् ख ग घ, १८ 'वध्धने' ख;
 'वर्धने' ग घ, १९, 'निराक' ग घ २० 'नीलिका नीलिनीक्षुद्ररोगशोकांलिकास्वपि' इत्यधिकमितः प्राक् ख,

पर्यङ्को मध्वपर्यस्यो प्रतीकोऽङ्गप्रतीपयो । पताकाङ्गे ध्वजे केतौ सौभाग्ये नाटकाशके ॥ ६६३
 पातुको जलमातङ्गे पतयालुप्रपातयो । प्राणको जीवकतरौ सत्त्वजातीयबोलेयो ॥ ६६४
 पाटको रोधसि ग्रामैकदेशेऽक्षादिपातके । वाद्यभेदे महाकिष्कौ मूल्यस्यापचयेऽपि च ॥ ६६५
 पालङ्कः शाकभेदे स्यात्सल्लक्या वाजिपक्षिणि । पिनाकः शिवकोदण्डे पाशुवृष्टिनिशूलयो ॥ ६६६
 प्रियकस्तु चक्षरीके नीपे कश्मीरजन्मनि । प्रियगौ चित्रहरणे पीतसालतरावपि ॥ ६६७
 पिष्टको नेत्ररोगे स्याद्धान्यादिचमसेऽपि च । पिण्याकः कुङ्कुमे हिङ्गौ सिल्हके तिलचूर्णके ॥ ६६८
 पुलको गैजान्नपिण्डे रोमाञ्च प्रस्तरान्तरे । असुराज्या मणिदोषे गल्वर्के तालके कृमौ ॥ ६६९
 पुलाको भक्तसिक्थे स्यात्सक्षेपासारधान्ययो । पुष्पक मृत्तिकाङ्गारशक्त्या रत्नकङ्कणे ॥ ६७०
 कासीसे श्रीदविमाने नेत्ररोगे रसाक्षने । लोहकास्ये रीरिकाया पुत्रकः शरभे शठे ॥ ६७१
 शैले वृक्षप्रभेदे च पुत्रिका यावत्लिके । पाश्चालिकादुहित्रोश्च पूर्णकः स्वर्णचूडके ॥ ६७२
 पूर्णिका नासिकाछिन्त्या पृथुकश्चिपिटेऽर्भके । पृदाकुश्चित्रकव्याघ्रवृश्चिकेषु सरीसृपे ॥ ६७३
 पेचकः करिलाङ्गलमूले धूकेऽथ पेटकम् । मञ्जूषाया समूहे च बहुको जलखादके ॥ ६७४
 दात्यूहे कर्कटेऽर्के च बन्धूकः पीतसालके । बन्धुजीवे बन्धकस्तु सत्यकारेऽथ बन्धकी ॥ ६७५
 स्वैरिण्या च करिण्या च बालिका कर्णभूषणे । पिच्छोलाया बालुकाया बालाया भस्मक रुजि ६७६
 विडङ्गे कलधौते च भ्रामकः फेरुधूर्तयो । सूर्यावर्तेऽश्मभेदे च भालाङ्कः कच्छपे हरे ॥ ६७७
 महालक्षणसपूर्णपुरुषे करपत्रके । रोहिते शाकभेदे च भूतीक कट्फलौषधे ॥ ६७८
 यवान्या घनसारे च भूनिम्बे भूतृणेऽपि च । भूमिका तु रचनाया रूपान्तरपरिग्रहे ॥ ६७९
 मशकः क्षुद्ररुजन्तुभेदयोर्मधुक त्रपु । मधुपष्टिश्च मधुको वन्दिश्रीवदपक्षिणो ॥ ६८०
 मण्डूकी मण्डूकपर्ण्या मण्डूकौ भेकशोणकौ । मल्लिको हसभेदे स्यान्मल्लिका कुसुमान्तरे ६८१
 मीने मृत्पात्रभेदे च मातृका करणेश्वरे । मातृवर्णसमाम्नायोपमातृध्वथ मालिका ॥ ६८२
 पक्षिमले सरिरेदे ग्रैवेये पुष्पदामनि । मेर्चकः श्यामले कृष्णे तिमिरे बर्हिचन्द्रिके ॥ ६८३
 मोचको मोक्षकदलीशिग्रुमुमविरागिषु । मोदको हर्षुले खाद्ये यमको यमजे व्रते ॥ ६८४
 यमक वागलकारे याजको रीजकुञ्जरे । याज्ञिके च युतक तु यौतके युग्मयुक्तयो ॥ ६८५
 संशये चलनाग्रे स्त्रीवस्त्रभेदे पटाक्षले । रजकौ धावकशुकौ रसिका कटिसूत्रके ॥ ६८६
 रसनाया रसालाया रीत्रक पञ्चरात्रके । रात्रकस्तु पणवधू गृहान्तर्वर्षवासिनि ॥ ६८७
 राजिका पङ्क्तौ रेखाया केदारे राजसर्षपे । रुचक तु मातुलङ्गे निष्के सौवर्चलेऽपि च ॥ ६८८

१. 'पञ्चक' स्यात्पञ्चकाष्टे वि दुजालकयोरपि । पक्षकस्तु पार्श्वद्वारे पादमात्रेऽपि कथ्यते ॥' इत्यधिकमित
 प्राक् ख ग घ २ 'वालयो' ख ३ 'पावकोऽग्नौ सदान्तरे वह्निम धे च चित्रके । भल्लातके विडङ्गे च
 शोचयितुमरेऽपि च ॥' इत्यधिकमित प्राक् ख ग घ ४ 'पिटक' स्यात्तु विस्फोटे मञ्जूषायामपीष्यते' इत्य
 धिकमित प्राक् ख ग घ ५ 'यज्ञाङ्गखण्डे' ख ६ 'असुराज्या' ग घ ७ 'रीतिकाया' ख ग घ, ८ 'छिन्त्या'
 ग घ ९ 'बालक पुन । शिशौ मूलऽश्वगजयोवालधौ' इत्यधिकमित प्राक् ख ग घ १० 'श्रीवह' ख
 ११ 'मण्डूको भेकशोणयो' ग घ १२ 'मामक तु मदीये स्या मामको मातुले स्मृत' इत्यधिकमित प्राक्
 ख ग घ, १३ 'हर्षुके' ग घ १४ 'राजकुञ्जरो भूपश्रेष्ठ' इति टीका, १५ 'चलनाग्रे चण्डातकाग्रे' इति
 टीका १६ 'रुचक' कम्बले स्मृत । तथैव कम्बलमृगे' इत्यधिकमित प्राक् ख ग घ

रूपक नाटकाद्येषु काव्यालंकारधूर्तयो । रेणुका तु हरेणवा स्याज्जमदमेश्वर्योचिति ॥ ६८९
 लम्पाको लम्पटे देशे लासकौ केकिनर्तकौ । लूनकस्तु पशौ भिन्ने लोचको नीलवाससि ॥ ६९०
 कञ्जले मासपिण्डेऽक्षितारे स्त्रीभालभूषणे । निर्बुद्धौ कर्णिकामोचाज्योस्तु भ्रूश्लथचर्मणि ॥ ६९१
 वराकः शोच्यरणयोर्वर्तकोऽश्वखुरे रणे । वञ्चको जम्बुके गेहनकुले खलधूर्तयो ॥ ६९२
 वैलमीको नाकुवाल्मीकयो रोगभेदेऽथ वर्णकः । त्रिलेपने मलयजे चारणे वसुक पुन ॥ ६९३
 गोमके वसुकस्तु स्यान्निष्ठमल्यर्कपर्णयो । व्यलीक व्यङ्ग्यैलक्ष्याप्रियाकार्येषु पीडने ॥ ६९४
 वार्षिकं त्रायमाणाया वर्षाभेदेऽथ वाल्हिकः । देशभेदेऽथभेदे च वाल्हिक हिङ्गु मुङ्गुमम् ॥ ६९५
 बालहीकवद्वार्धक तु वृद्धत्वे वृद्धकर्मणि । वृद्धाना समवाये च वालुक हरिवालुके ॥ ६९६
 वालुका तु सिकतासु वितर्कः सशयोहयो । विपाकः परिणामे स्यादुर्गतिस्त्रादुनोरपि ॥ ६९७
 विवेकः पुनरेकान्ते जलद्रोणीविचारयो । वृषाङ्कः सावुभल्लातशक्रेषु महल्लके ॥ ६९८
 वृश्चिकस्तु द्रुणे राशावौषधे शूककीटके । वैजिकं कारणे शिशुतैले च वैजिकोऽङ्गुरे ॥ ६९९
 शङ्खक वलये कम्बौ शङ्खकस्तु शिरोरुजि । शम्पाकस्तु विपाके स्याद्यावके चतुरङ्गुले ॥ ७००
 शम्बूको दैत्यविशेषे करिमुम्भान्तशङ्खयो । शलाका शाशिका शल्य श्वाविदालेख्यकूर्चिका ॥ ७०१
 छत्रपञ्जरकाष्ठीषु शल्लकी श्वाविनि द्रुमे । शार्कक स्यादुग्धफेने शर्करायाश्च पिण्डके ॥ ७०२
 शिशुकः पादपे बाले शिशुमारेऽथ शीतकः । शीतकालेऽलसे स्वस्थे शूककः प्रावटे रसे ॥ ७०३
 स्वस्तिको मङ्गलद्रव्ये गृहभेदचतुष्पयो । स्यमीकः पादपे तासौ स्यात्स्यमीका तु नीलिका ॥ ७०४
 सरको मदिरापात्रे मदिरापानमद्ययो । सस्यको नालिकेरान्त सस्याभमणिखङ्गयो ॥ ७०५
 संपर्कः सुरते पृक्तौ सायको बाणखङ्गयो । स्थासको हस्तबिम्बे स्यात्स्फुरकादेश्च बुद्बुदे ॥ ७०६
 सूतक जन्मनि रसे सूचकः शुनि दुर्जने । रुयक सीजनद्रव्ये मार्जारै वायसेऽपि च ॥ ७०७
 सुदाकुर्वञ्जे दावाग्रौ प्रतिसूर्ये समीरणे । सेत्रकोऽनुगे प्रसेने सेचकः सेत्तुर्मेघयो ॥ ७०८
 हारको गद्यविज्ञानभिदो कितवचौरयो । हुडुको मदमत्ते स्यादात्यूहे वाद्यभिद्यपि ॥ ७०९
 हेतुकस्तु महाकालगणबुद्धविशेषयो । गोमुख वाद्यभाण्डे स्याल्लेपने कुटिलौकसि ॥ ७१०
 त्रिशिखो रक्षस्त्रिशिखं स्यात्किरीटत्रिशूलयो । दुर्मुखो मुखरे नागराजे वाजिनि वानरे ॥ ७११
 प्रमुखं प्रथमे मुख्ये मयूखा ज्वालरुक्त्वेष । विशिखा खनित्रिकाया रथ्याया विशिखः शरे ॥ ७१२
 विशाखो याचके रुन्दे विशाखा भे कठिलके । वैशाखः खजके रागे सुमुखो गरुडात्मजे ॥ ७१३
 पण्डिते फणिभेदे स्यादयोगः कठिनोष्णमे । विश्लेषे विगुणे कूटेऽपाङ्गो नेत्रान्तपुण्ड्रयो ॥ ७१४
 अङ्गहीनेऽप्यनङ्ग ए चित्तेऽनङ्गस्तु मन्मथे । आभोगः परिपूर्णत्वे वरुणच्छत्रयन्त्रयो ॥ ७१५
 आयोगो गन्धमाल्योपहारे व्याघ्रतिरोधयो । आशुगोऽर्के शरे त्रायावुत्सर्गस्त्यागदानयो ॥ ७१६
 वर्जने सामान्यविधाबुद्धेर्गं पूगिकाफले । उद्वेगस्तूडेजने स्यात्कलिलङ्गो नीवृदन्तरे ॥ ७१७
 पूतीकरञ्जे धूम्याटे स्यात्कलिलङ्गा नितम्बिनी । कलिलङ्ग कोटजफले कालिलङ्गस्तु भुजङ्गमे ॥ ७१८
 द्विरदे भूमिकर्कारौ कालिलङ्गी राजकर्मटी । चक्राङ्गः श्वेतगरुति चक्राङ्गी कटुरोहिणी ॥ ७१९

१ 'नाटके प्रोक्त' ख ग घ, २ 'ज्याग्रप्रलथ' ख ग घ ३ 'व्यलीक व्यङ्ग्यैलक्ष्याप्रियाकार्येषु पीडने'
 इति प्राक् ख ग घ ४ 'वारणे' ख ५ 'महल्लक सौविदल्ल' इति टीका ६ 'प्रबुद्धोऽवदः कूपः' इति
 टीका ७ 'समीक्षा तु' ख ८ 'मद्ययो' ख ९ 'हारको' ख १० 'मासे' ख ११, 'दिस्तमिते स्त्री-
 प्रगामिनी । उद्वाहौ च भयेऽपि स्वात्' इत्यधिकमितः प्राक् ख ग घ

जिह्मगो मन्दगे सर्प तुरगो वाजिचित्तयो । तुरगी त्वश्वगन्धाया धाराङ्गस्तीर्थखङ्गयो ॥ ७२०
 नैरङ्गं शफे वरण्डे नारङ्गं विटजन्मिनो । कणारसे नागरङ्गे निषङ्गस्तूणसङ्गयो ॥ ७२१
 निसर्गः सृष्टौ स्वभावे ह्यवगः कपिभेकयो । अर्कसूते पन्नगस्तु पद्मकाष्ठे भुजङ्गमे ॥ ७२२
 परागश्चन्दने रेणौ गिरौ ख्यात्युपरागयो । स्नानीयपुष्परजसो पतङ्गः सूर्यपक्षिणो ॥ ७२३
 पारते शलभे शालौ पत्राङ्ग रक्तचन्दने । भूर्जपद्मकयोश्चापि प्रयागो वाजिशक्रयो ॥ ७२४
 यज्ञे तीर्थविशेषे च प्रयोगस्तु निदर्शने । कर्मणे च प्रयुक्तौ च प्रियङ्ग राजसर्षपे ॥ ७२५
 पिप्पल्या फलिनीकङ्ग्वो पुन्नागः पादपान्तरे । जातीफले नरश्रेष्ठे भुजङ्गः सर्पषिङ्गयो ॥ ७२६
 मातङ्गः श्वपचो हस्ती मृदङ्गो घोषवाद्ययो । रक्ताङ्गो भौमे रक्ताङ्ग कम्पल्लये विद्रुमेऽपि च ॥ ७२७
 रक्ताङ्गा जीवन्ति काया रथाङ्गः कोकपक्षिणि । रथाङ्ग चक्रे वराङ्ग योनौ शीर्षे गुह्यत्वचि ॥ ७२८
 कुक्षरे च विडङ्गस्तु स्यादभिज्ञक्रमिन्नयो । विसर्गो विसर्जनीये वर्चसि त्यागदानयो ॥ ७२९
 संभोगो भोगरतयो शुण्डाया सर्वग जले । सर्वगस्तु पिभौ रुद्रे सारङ्गो विहगान्तरे ॥ ७३०
 चातके चञ्चरीके च द्विपैणशबलेषु च । अमोघः सफलेऽमोघा पुन पथ्याविडङ्गयो ॥ ७३१
 अजघः स्याद्रतपापे मनोज्ञे निर्मलेऽपि च । उल्लाघो निपुणे हृष्टे शुचिनीरोगयोरपि ॥ ७३२
 काचिघस्तु मूषके स्याच्छान्तकुम्भे छेमण्डके । परिघोऽस्त्रे योगभेदे परिघातेऽर्गलेऽपि च ॥ ७३३
 पलिघ काचकलशे घटे प्राकारगोपुरे । प्रतिघौ रट्प्रतीघातौ महार्घौ लावकाण्डजे ॥ ७३४
 महामूल्येऽप्यवीचिस्त्वतरङ्गे नरकान्तरे । कवचस्तु तनुत्राणे पटहे नन्दिपादपे ॥ ७३५
 क्रकचः करपत्रे स्याद्वन्थिलारयतरावपि । कणीचि* पुष्पितलतागुञ्जयो शकटेऽपि च ॥ ७३६
 नमुचिर्दितिजे कामे नाराचो लोहसायके । जलेभे नाराच्येषण्या प्रपञ्चो विप्रलम्भने ॥ ७३७
 विस्तारे सचये चापि मरीचिः कृपणे वृणौ । ऋषिभेदे च मारीचः रुक्मोले यौजकद्विपे ॥ ७३८
 रक्षोभेदेऽर्थाण्डजः स्यात्कैक्किण्डेऽहौ खगे श्वे । अण्डजा तु मृगनाभावङ्गजो मन्मथे सुते ॥ ७३९
 मदे केशेऽङ्गज रक्ते कम्बोजो नीवृदन्तरे । शङ्खहस्तिभेदयोश्च करजो नखवृक्षयो ॥ ७४०
 काम्बोजः पुनरश्वाना भेदे पुनागपादपे । वलक्षखदरे चापि काम्बोजी माषपर्णिका ॥ ७४१
 कारुज* कलभे फेने वल्मीके नागकेसरे । गैरिके शिल्पिना चित्रे स्वयजाततिलेऽपि च ॥ ७४२
 कुटजोऽगस्त्ये द्रुभेदे द्रोणे गिरिजमध्रके । शिलाजतुनि लोहे च गिरिजा मातुलुङ्गयुमा ॥ ७४३
 जलज कमले शङ्खे नीरज पद्मकुष्ठयो । परङ्गोऽसौ तैलयन्त्रे क्षुरिकाफलफेनयो ॥ ७४४
 बाहुजस्तु स्वयजाततिले क्षत्रियकीरयो । भूमिजौ नरकाङ्गारौ भूमिजा जनकात्मजा ॥ ७४५
 बलज गोपुरे सस्ये क्षेत्रसर्गयोरपि । सदाकारे बलजा तु पृथिव्या वरयोषिति ॥ ७४६

१ 'मदने' ग घ २ 'नराङ्ग' ग घ ३ 'सर्गो' ग घ ४ 'नीलाङ्ग' कुमिजातिके । भम्भराव्या प्रसूने च'
 इत्यधिकमित प्राक् ख ग घ ५ 'पद्मकोष्ठे' ख ग घ ६ 'कर्मणि' ग घ ७ 'खिङ्गयो' ख ८ 'द्रुष्टे' ग
 घ ९ 'शैर्मण्डके' ग घ 'छेमण्डक प्रदेशविशेष' इति टीका १० 'वीचिस्तु तरङ्गे' ख, 'वीचिस्तर'
 ग घ ११ 'जलहस्ती' इति टीका १२ 'याज्ञिकद्विजे' ख 'याज्ञिकस्य द्विप' इति टीका १३
 'ग्यण्डज' ख १४ 'च्छरटे' ग घ 'क्किण्ड कुकलास' इति टीका १५ 'मृगनाभ्या स्याद' ख, 'तु
 मृगीनाभ्या' ग घ १६ 'सुदरे च कम्बोजो' ख १७ 'सगमयोर' ख

१ मेदि यामपि 'काचिघ काञ्चनेऽपि स्याच्छेमण्डके मूषकेऽपि च' इत्येकारप्रथम एव दृश्यते

वनजो मुस्तके स्तम्भेरमे वनजमम्बुजे । वनजा तु मुद्रपण्या सहजः सहसभने ॥ ७४६
 निसर्ग च सामजस्तु सामोत्थे कुक्षरेऽपि च । हिमजो मेनकापुत्रे हिमजा पार्वती शङ्खी ॥ ७४७
 क्षेत्रज्ञावात्मनिपुणौ दोषज्ञः प्राज्ञवैद्ययो । सर्वज्ञस्तु जिनेन्द्रे स्यात्सुगते शकरेऽपि च ॥ ७४८
 अवटः कूपखिलयोगर्तते कुहकजीविनि । अरिष्टो लशुने निम्बे फेनिले कङ्ककाकयो ॥ ७४९
 अरिष्ट सूत्रगारेऽन्तर्चिह्ने तत्रो शुभेऽशुभे । अवदुर्गतान्युघाटासूक्तदस्तीत्रमत्तयो ॥ ७५०
 उच्चटा दम्भचर्याया प्रभेदे लशुनस्य च । करटः करिगण्डे स्यात्कुसुम्बे निन्द्यजीवने ॥ ७५१
 काके वाधे दुर्दुरुढे नवश्राद्धेऽथ कर्कटः । कुलीरे करणे स्त्रीणा राशौ खगेऽथ कर्कटी ॥ ७५२
 शास्त्रमलीफलवालुङ्गयो कार्यटो जतुकार्थिणो । कीटकः कृपणे नि स्वे देशभेदे तुरङ्गमे ॥ ७५३
 कुरण्टो क्षिण्टिकाभेदे कुरण्टी दासपुत्रिका । कुक्कुटः कुक्कुभे ताम्रचूडे वह्निकणेऽपि च ॥ ७५४
 निषादशूद्रयो पुत्रे कुपीटस्तूदरे जले । चक्राटो धूर्ते दीनारे विषवैद्येऽथ चर्पटः ॥ ७५५
 चपेटे स्फारविपुले पर्पटे चिपुटः पुन । पृथुके पिच्छटेऽपि स्याच्चिरण्टी तु सुवासिनी ॥ ७५६
 तरुणी च जकूटस्तु वार्ताककुसुमे शुनि । यमले ज्यङ्गटो धौताञ्जन्या शिष्यभिदीश्वरे ॥ ७५७
 त्रिकूट सिन्धुलवणे त्रिकूटस्तु सुबेलके । त्रिपुटौ तीरसातीनौ त्रिपुटा त्रिबुदौषधौ ॥ ७५८
 सूक्ष्मैलाया मल्लिकाया द्रोहाटो मृगलुब्धके । चतुष्पदीप्रभेदे च विडालव्रतिकेऽपि च ॥ ७५९
 धाराटश्चातकेऽथ च निर्दटो निष्प्रयोजने । निर्दयेऽन्यदोषरते निष्कुटो गृहवाटिका ॥ ७६०
 केदारक कपाटश्च पर्पटो भेषजान्तरे । पिष्टविकृतौ परीष्टिः परीक्षापरिचर्ययो ॥ ७६१
 स्यात्पर्कटी प्रक्षतरौ पूगदेनूतने फले । पिच्छटस्तु नेत्ररोगे पिच्छट त्रपुसीसयो ॥ ७६२
 वर्वटी व्रीहिभिद्वेश्या भाकूटः शैलमीनयो । भावाटो भावके साधुनिवेशे कामुकेऽपि च ॥ ७६३
 मर्कटस्तु कपावर्णनामे स्त्रीकरणान्तरे । मर्कटी करञ्जभेदे शूकशिर्भ्यथ मोरटम् ॥ ७६४
 सप्तरात्रात्परे क्षीरेऽङ्गोष्ठपुष्पेभ्यर्मलयो । मोरटा तु मूर्विकाया मोचाटः कृष्णजीरके ॥ ७६५
 चन्दने कदलीगर्भे वर्णाटश्चित्रकारिणि । गायने स्त्रीकृताजीवे वरटा हसयोषिति ॥ ७६६
 गन्धोल्या चाथ विकटः कराले पृथुरभ्ययो । वेकटो जाततारुण्ये मणिकारेऽथ वेरटः ॥ ७६७
 मिश्रीकृते च नीचे च वेरटं बदरीफले । शैलाटो देवले शूककाचे सिंहकिरातयो ॥ ७६८
 ससृष्ट तु सगते स्याच्छुद्धे च वमनादिना । उम्बष्ठो विप्रतो वेश्याताये नीचवन्तरे ॥ ७६९

१ 'शची' ग घ २ 'तश्चिह्ने' ख ग घ 'अ तश्चिह्ने' सरणचिह्ने' इति टीका ३ 'धूर्तदीनार विप' ग घ ४ 'पिच्छटे' खाद्यभेदे स्याद्विस्तृतावपि । चिरण्टी तु सुवासि या स्याद्वितीयवय स्त्रियाग । जकूट वार्ताकपुष्पे जकुटो मलये शुनि । ज्यङ्गट शिष्यभेदे स्याद्वौताञ्ज्यामपि स्मृतम् । ख ५ 'यमल गुरमम्' इति टीका ६ 'स्याच्चैव पिष्टविकृतौ परीक्षा' ग घ ७ 'स्यात्पर्पटी' ख, 'स्यात्पर्कटी' ग घ 'प्रच्यते पर्कटी' इति टीका ८ 'कार्वट कातिपुञ्जके । वारण्डे मकरे पोते भाकूट' ख ९ 'भार्याट पटहाजीवे लोभात्स्वस्त्रीसमपके । भावाट' ख १० 'नटे' ख ११ 'चीवा वानरी । नीज च राजकक्या प्राचीनामल कस्य च । गवेधुकाफल चापि चक्राङ्गी करजा तरम् । मोरट त्रिभुमूले स्यादङ्गोटकमुमेऽपि च । सप्तरात्रात्परक्षीरे मोरटा मूर्विका मता । मोचाट कदलीगर्भे च दने कृष्णजीरके । रवटो दक्षिणावर्तशङ्खे जाङ्गलिकेऽपि च । रेवटो मोरटे रेणौ स्याद्वातलवराहयो । वर्णाटो गायने चित्रकारे स्त्रीकृतजीवने । वरटा हसयोषाया ग धोल्या विकट पृथौ । कराले सुन्दरे चारे वेकटो जातयौवने । वैकटिके मणिकारे वेरटो मिश्रनीचयो । वेरट बदरीफले शैलाटो मृगवैरिणि । शूककाचे किराते च देवले गिरिवारिणि । ससृष्ट ख 'भ्यां च मोरटम्' ग घ, १२ 'मूले' ग घ, १३ 'पृथुले' ग घ, १४ 'वरटी' ग घ १५ 'हर्मट कच्छपे प्रोक्त सहस्रकिरणेऽपि च । अम्बष्ठो' ख

अम्बष्ठा स्यादम्ललोण्या पाठायूथिकयोरपि । कनिष्ठोऽल्पेऽनुजे यूनि कनिष्ठा त्वन्तिमाङ्गलौ ॥ ७७०
 कमठः कच्छपे दैत्यविशेषे मुनिभाजने । जरठः कर्कशे जीर्णे नर्मठौ विङ्गचूचुकौ ॥ ७७१
 प्रकोष्ठः कूर्पराधस्ताद्रूपक्षान्तरेऽपि च । हस्ते च विस्तृतकरे प्रतिष्ठा गौरवे स्थितौ ॥ ७७२
 छन्दोजातौ योगसिद्धौ मकुष्ठौ धान्यमन्थरौ । लघिष्ठो भेलकेऽत्यल्पे स्याद्वरिष्ठस्तु तित्तिरौ ७७३
 वरिष्ठ मरिचे ताम्रे वरोरुतमयोरपि । वैकुण्ठो वासवे विष्णौ श्रीकण्ठः कुरुजाङ्गले ॥ ७७४
 शंकरे चाथ साधिष्ठोऽत्यार्ये दृढतमेऽपि च । कारण्डो मधुकोशेऽसौ कारण्डवे दलाटके ॥ ७७५
 कूष्माण्डौ गणकर्कारू कूष्माण्ड्यावम्बिकौषधी । कोदण्डः कार्मुके देशभेदे भ्रूलतयोरपि ॥ ७७६
 गारुडं तु मरुते विषशास्त्रेऽथ तित्तिडः । दैत्यभेदे तित्तिडी तु कालदामे महीरुहे ॥ ७७७
 तित्तिडी चुके चिन्वाया निर्गुण्डी सिन्दुवारक । नीलशेफाल्यञ्जकन्द प्रचण्डः स्यात्प्रतापिनि ॥
 वलक्षकरवीरेऽपि प्रकाण्डः स्तम्बशस्तयो । स्कन्धमूलान्तरे च द्रो पिचण्डोऽवयवे पशोः ॥ ७७९
 उदरे चाथ पूत्यण्डो गन्धेणे गन्धकीटके । भेरुण्डौ भीषणखगौ भेरुण्डा देवताभिदि ॥ ७८०
 भारण्डोऽण्डे भुजङ्गाना मार्ग गोमयमण्डले । मार्तण्डस्तरणौ क्रोडे वरण्डो वदनामये ॥ ७८१
 अन्तरावेदौ संवे च वतण्डा शारिका क्षुरी । वर्तिर्वारुण्डस्तु कर्णद्वग्मले सेकभाजने ॥ ७८२
 गणिस्थराजे वितण्डा कच्छीशाके शिलाह्वये । करवीर्या वादभेदे शिखण्डो बर्हचूडयो ॥ ७८३
 सरण्ड स्यात्कृकलासे भूषणान्तरधूर्तयो । अध्यूढ ईश्वरेऽध्यूढा कृतसापन्नयोषिति ॥ ७८४
 आपाढो मलयगिरौ त्रैतिदण्डे च मासि च । उपोढ ऊटे निकटेऽप्युदूढः पीवरोढयो ॥ ७८५
 प्ररूढो जरठे वृद्धे प्रगाढो दृढकृच्छयो । वारूढः शबले वस्त्राश्लेऽग्रौ पञ्जरेऽरौ ॥ ७८६
 विरूढोऽङ्कुरिते जाते विगूढो गर्ह्यगुप्तयो । समूढः पुञ्जिते सद्योजाते भुमेऽनुपलुते ॥ ७८७
 सरूढोऽङ्कुरिते प्रौढेऽरुणोऽनूरुपिङ्गयो । सध्यारागे बुधे कुष्टे नि शब्दाव्यक्तरागयो ॥ ७८८
 अरुणा त्रिवृति श्यामामञ्जिष्ठातिविषासु च । अभीक्ष्ण तु भृश निलमीरिण शून्य ऊषरे ॥ ७८९

१ 'अम्बठा' ग घ २ 'योग' ग घ ३ 'कूष्माण्डौ त्वम्बिकौषधी' ख ४ 'विषोद्भवे । तरण्डो
 विसिनीसूत्रबद्धस्तुनि भेलके । तित्तिडो दैत्यभेदे स्याद्यमदासेऽथ तित्तिडी । कालदोषे पादपे च ति
 न्तिडी चुकचिञ्चयो । द्रविडो वेधसुरये स्यात्नीवृद तरङ्गयो । निर्गुण्डी नीलशेफाली सिन्दुवारो
 ऽञ्जक दुकः । प्रचण्डो दुर्वहे श्वेतकरवीरे प्रतापिनि । प्रकाण्डो वितपे शस्ते मूलस्क धातरे तरो । पिचण्डो
 जठरे प्रोक्त पशोरवयवेऽपि च । पूत्यण्डः स्याद्र धमृगे सर्पभिद्रन्धकीटयो । भेरुण्डौ ख ५ 'तित्तिडीके'
 ग घ ६ 'सिन्धुवारकः' ग घ ७ 'तरो' ग घ ८ 'भेरुण्डा' ग घ ९ 'भारण्डस्तु भुजङ्गाण्डे' ख,
 १० 'वदनव्यथा' ख ११ 'वेदिसधो' ख १२ 'अवतनोतीति वतण्डा' इति टीका वरण्डा' ख ग घ,
 १३, 'गणिराजद्वारपिण्ड्योवर्तण्ड' खग उष्ट्रिणि । वितण्डा वादभेदे स्यात्कच्छीशाके शिलाह्वये । करवीर्यामपि
 प्रोक्तः शिखण्डो' ख १४ 'सरति सरण्ड' इति टीका 'शरण्ड' ग घ, १५ 'त्रतिना दण्डे मासे च
 मलयाचले' ख १६ 'जठरे' ग घ १७ 'अररे' ख 'अररिः कपाठम्' इति टीका १८ 'स
 मूढो मूर्धिते घने । अभीक्ष्ण तु भृशे नित्येऽप्यरुणोऽनूरुपिङ्गयो । सध्या' ख १९ 'कुष्टभेदे' ग घ २०,
 'व्याकुले कपिले वर्णे रक्तवर्णेऽपि वाच्यवत् । अरुणा' ख २१ 'निवृता' ख २२ 'अरणिस्तु भवेदग्निमन्थे निर्मे
 थ्यदाशणि । इन्द्राणी तु शचीसि दुवारयो करणे स्त्रिया । ईरिण तूषरे शूयेऽपीक्ष्ण दर्शने दक्षि । ऊषणा तु
 कणाया स्यादूषण मरिचे मतम् । एषणी ऋणमार्गानुसारिण्या च तुलाभिदि । कङ्कण करभूषाया हस्तसूत्रे च
 शेररे । कच्छुण रौहिष फङ्गा कल्याण हेमि मङ्गले । करण शूया विट्पुत्रे करण क्षेत्रगात्रयो । गी-

इन्द्राणी शक्त्या निर्गुण्ड्या स्त्रीकरणेऽप्यथोषणा । कणोषणं तु मरिचे करुणो रसवृक्षयो ॥ ७९०
 करुणा तु कृपाया स्यात्करणः क्षेत्रगात्रयो । गीताङ्गहारसवेशमित्सु कायस्थसहती ॥ ७९१
 वर्णाना स्पष्टतादौ च योगिनामासनादिषु । हृषीके साधकतमे ववादौ च कृतात्रपि ॥ ७९२
 करणः शूद्राविट्पुत्रे कङ्कण करभूषणे । मण्डने हस्तसूत्रे च कल्याण हेमि मङ्गले ॥ ७९३
 कत्तृणं रौहिष फङ्गा करेणुस्तु मतङ्गजे । द्विरदस्य च योषाया कर्णिकारतरावपि ॥ ७९४
 कारणं घातने हेतौ करणे कारणा पुन । यातना कर्मणं मन्त्रादियोगे कमकारके ॥ ७९५
 काकणी मौनदण्डस्य तुरीयाशे पणस्य च । कृष्णलाया वराटे च कृपाणी कर्तरी छुरी ॥ ७९६
 कृपाणोऽसौ क्षेपणी तु नौदण्डजालभेदयो । कोङ्कणः स्याज्जनपदे कोङ्कणं त्वायुधान्तरे ॥ ७९७
 ग्रहणं स्वीकृतौ वन्द्या धीगुणे शब्द आदरे । ग्रहोपराने प्रलाये ग्रामणीः क्षुरमदिनि ॥ ७९८
 प्रधाने भौगिके पत्नौ ग्रामिणी पण्ययोपिति । ग्रामेय्या नीलिकाया च गोकर्णीः प्रमथान्तरे ॥ ७९९
 अङ्गुष्ठा नामिकोन्माने मृगेऽश्वतरसर्पयो । गोकर्णी तु मूर्धिकाया चरणो मूलगोत्रयो ॥ ८००
 बहुचादौ च पादे च चरण भ्रमणेऽदने । जरणो रुचके हिङ्गौ जीरके कृष्णजीरके ॥ ८०१
 तरुणः कुब्जपुष्पे स्यादेरण्डे यूनि भूतमे । तरणिस्तरणेऽर्केऽशौ कुमार्योषधिनौकयो ॥ ८०२
 यद्यावधौ दक्षिणस्तु परच्छन्दानुवर्तिनि । दक्षेऽपसव्ये सरलेऽपाचीनेऽप्यथ दक्षिणा ॥ ८०३
 दिक्प्रतिष्ठा यज्ञदानं ध्रुवणः पशुवेधसो । मुद्गरेऽप्यथ दुर्वर्णं कलधौतकुवर्णयो ॥ ८०४
 दौर्वीणं मृष्टपणं स्याद्वरितालीरसेऽपि च । धरणोऽर्हिपतौ लोके स्तने धान्ये दिवाकरे ॥ ८०५
 धरण धारणे मानविशेषे धरणी भुवि । धर्मण रतेऽभिभवे धर्मणी त्वभिसारिका ॥ ८०६
 धिषणस्त्रिदशाचार्यो धिषणा तु मनीषिका । निर्याणं निर्गमे मोक्षगजापाङ्गप्रदेशयो ॥ ८०७
 निर्वाण मोक्षनिवृत्त्योर्विध्याते करिमज्जने । निर्माणं सारनिर्मित्यो कर्मभेदे समञ्जसे ॥ ८०८
 निःश्रेणिरविरोहिण्या खर्जुरीपादपेऽपि च । प्रघणोऽलिन्दके ताम्रकलशे लोहमुद्गरे ॥ ८०९
 प्रवणस्तु क्षणे प्रहे क्रमनिम्ने चतुष्पथे । औयत्ते च प्रमाणं तु मर्यादासत्यवादिनो ॥ ८१०
 प्रमातर्येकतेयत्तानिलेषु हेतुशास्त्रयो । पत्तोर्णं धौतकौशेये सार्पत्तोर्णस्तु शोणके ॥ ८११
 पक्षिणी पूर्णिमास्त्रयो शाकिनीरात्रिभेदयो । प्रप्रेणिवेणिकुययो पुराण प्रनशास्त्रयो ॥ ८१२

काङ्गहारसवेशमित्सुकायस्थसहती । वर्णाना स्पष्टतादौ च योगिनामासनादिषु । हृषीके साधकतमे ववादौ च कृतात्रपि । करुणा तु कृपाया स्यात्करणो रसवृक्षयो । करेणुर्गजहरितयो कर्णिकारतरावपि । कारणं ख,

१ 'कथ्यते काकणि । 'ककेर्णित्' इत्यणि ।' इति टीका 'काकिणी' ख ग घ २ 'मानदण्डे स्यात्' ख ३ 'हस्त' ग घ ४ 'ग्रहणी तु संगन्तरे । ग्रामणीभौगिके पत्नौ प्रधाने क्षुरमदिनि । ग्रामणीः पण्ययोषा स्या ग्रामेयी नीलिकापि च । गोकर्णोऽश्वतरे सर्पे मृगभेदे गणान्तरे । अङ्गुष्ठानामिकोन्माने गोकर्णी मूर्धिकावधौ । चरणो बहुचादौ स्यात्पादे च मूलगोत्रयो । चरण भ्रमणे अक्षे रासभस्य ध्वनावपि । जरणो' ख ५ 'ग्रामः पेटर्क संवसथो वास्यस्या ग्रामिणी' इति टीका 'ग्रामणी' ख ग घ ६ 'ग्रामेयाया' ग घ ७ 'दक्षिणं काञ्चने धने । पराक्रमे बलेऽपि स्यादुषणः' ख, ८ 'पशु' ग घ ९ 'पृष्ठ' ख १० 'त्रिपतौ' ग घ ११. 'धरुण सलिले स्वर्ग परमेष्ठिनि धर्मणः । सर्पभेदे वृक्षभेदे धर्मणी त्वभिसारिका । धर्मण स्यात्परिभवे धारणी नाटिकाभिदि । धारणा स्यात्तु योगाङ्गे धारणं ग्रहणे मतम् । धिषण' ख, 'धरणं' ग घ, १२. 'विधाति' ख, 'विश्रास्ते' ग घ, १३, 'आवर्ते' ग घ, १४, 'पत्तोर्णं शोणकद्रुमे' ख,

पुराणः षोडशपणे पूरण वानतन्तुषु । पूरके पिष्टभेदे च (पूरणी शाल्मलिद्रुमे ॥ ८१३
 प्रोक्षण सेकवधयोर्भरण त्रेतने भृतौ । भरणी शोणके भे च) भ्रमणी स्यादधीशितु ॥ ८१४
 क्रीडादौ कारुण्डिकाया भीषण सलकीरसे । भीषणो दारुणेर्गर्गाटे मत्कुणोऽश्मश्रुपूरुषे ॥ ८१५
 वैदशे नारिकेरे च निर्विषाणगजेऽपि च । मसृणोऽकठिने स्निग्धे मसृणा स्यादतस्यपि ॥ ८१६
 मार्गण याचनेऽन्वेषे मार्गणस्तु शरेऽर्धनि । यन्त्रण बन्धने त्राणे नियमे रमण पुन ॥ ८१७
 पटोलमूले जघने रमणो रासभे प्रिये । रोषाणो रोषणे हेमघर्षे पारद ऊषरे ॥ ८१८
 रोहिणी सोमवल्के भे कण्ठरोमोमयोर्गवि । लोहिताकटुरोहिण्योर्लवणो राक्षसे र्हसे ॥ ८१९
 अस्थिभेदे लवणा लिट् लक्षणं नामचिह्नयो । लक्ष्मण च लक्षणस्तु सौमित्रौ लक्ष्मणो यथा ॥ ८२०
 लक्ष्मणः श्रीयुते लक्ष्मणौषधौ सारसस्त्रियाम् । वरुणोऽर्केऽप्यतौ वृक्षे वरणो वरुणद्रुमे ॥ ८२१
 प्राकारे वरण वृत्ता वारणः स्यान्मतङ्गजे । वारण तु प्रतिपेदे ब्राह्मण विप्रसहता ॥ ८२२
 वेदे च ब्राह्मणो विप्रे वारुणी पश्चिमा सुरा । गण्डदूर्वा विषाण तु शृङ्गे कोलेभदन्तयो ॥ ८२३
 विषाणी मेघशृङ्गा स्याद्विपणिः पण्यहृदयो । पण्यवीथ्या श्रमणस्तु निर्धन्ये निन्द्यजीविनि ॥ ८२४
 श्रवणो नक्षत्रभेदे श्रवण श्रवसि श्रुतौ । शरण रक्षणे गेहे वधरक्षकयोरपि ॥ ८२५
 श्रीपर्णमग्निमन्थेऽब्जे श्रीपर्णी शाल्मलौ हठे । सकीर्णौ निचिताशुद्रौ सरणिः श्रेणमार्गयो ॥ ८२६
 सारण स्यादतीसारे दशकन्धरमञ्जिणि । सिंहाण तु घ्राणमलेऽथ किट्टे काचभाजने ॥ ८२७
 सुषेणो विष्णुसुग्रीववैद्ययो करमर्दके । सुवर्ण काञ्चने ऋषे सुवर्णालौ मखान्तरे ॥ ८२८
 कृष्णागुरुणि विरस्ते च सुपर्णा, कृतमालके । गरुडे स्वर्णचूडे च सुपर्णा विनताब्जिनी ॥ ८२९
 हरण तु हतौ दोषिण यौतकादिधनेऽपि च । हरिणौ पाण्डुसारङ्गौ हरिणी चारुयोषिति ॥ ८३०
 सुवर्णप्रतिमाया च हरितावृत्तभेदयो । हर्षणस्तु आद्धदेवे हर्षके योगरुग्भिदो ॥ ८३१
 हरेणुः कुलयोषाया रेणुकाया सतीनके । हिरणं हिरण्यमिव वराटे हेन्नि रेतसि ॥ ८३२
 अमृत यज्ञशेषेऽम्बुसुधामोक्षेष्पयाचिते । अन्नकाश्चनयोर्जग्धौ खे स्वादुनि रसायने ॥ ८३३
 घृते हृद्ये गोरसे चामृतो धन्वन्तरौ सुरे । अमृतामलकी पथ्यागङ्गुचीर्मौगधीषु च ॥ ८३४
 अनृत कर्षणेऽलीके चाक्षत स्यादहिसिते । षण्डे लाजेष्वादिता तु वातव्याधौ हतेऽर्धिते ॥ ८३५
 अजितस्तीर्थकृद्भेदे बुद्धे विष्णावभिर्जिते । अच्युतो द्वादशर्षर्गे केशवाभ्रष्टयोरपि ॥ ८३६
 अव्यक्त प्रकृतावात्मन्यव्यक्तोऽस्फुटमूर्खयो । अनन्त खे निरवधावनन्तस्तीर्थकृद्भिदि ॥ ८३७
 विष्णौ शेषेऽप्यनन्ता तु गङ्गुची भूर्दुरालभा । विशल्या लाङ्गली दूर्वा सारिवा हैमवत्यपि ॥ ८३८

१ धनुश्चिह्नद्वयात् पाठो ग घ-पुस्तकयोर्नास्ति २ 'अर्गाटोऽपामार्ग' इति टीका 'गान्ते' ग घ
 ३ 'उद्देशे क्षुद्रजतौ' इति टीका 'उद्देशे' ख ४ 'रुष्यति रोषाण कल्याणपर्याणादय इति साधु' इति
 टीका 'रोषण क्रोधने' ख; 'रोषणोऽमर्षणे' ग घ ५ 'रोमोमयो' ख; 'रोगान्तरे' ग-घ ६ 'बले'
 ग घ ७ 'अग्नि' ख ८ 'ब्राह्मणी वाडवस्त्रियाम् । स्पृकाया पञ्जिकाया च वारुणी' ख ९ 'श्रमणा
 सुलता मासी मुण्डिनी च सुदक्षना । श्रवणो' ख १० 'निचिडा' ख ११ 'सारणी त्वल्पसरिति प्रसा
 रण्यौषधावपि । सिङ्गाण' ख १२ 'विस्त षष्ठि पलशतानि' इति टीका 'वित्ते' ख ग घ १३ 'सुवर्ण'
 ग घ १४. 'यौतकद्रव्येऽप्यङ्गहारे भुजे हतौ' ख, 'च हतौ' ग घ १५ 'शेषाभ्यु' ख; 'शेषे तु सुधामो-
 क्षाप्स्वयाचिते' ग घ १६ 'खे' ग घ १७ 'माधवीषु' ख १८ 'र्धनि' ख १९ 'सर्गे' ग घ

निवातो वातरहिते दृढसनाह आश्रये । निर्मुक्तो मुक्तनिर्मोकभुजङ्गे निष्परिग्रहे ॥ ८६८
 निशान्त सदने शान्ते प्रभातेऽप्यथ निर्वृतिः । मोक्षे मृत्यौ सुखे सौख्ये निकृति शठशाठ्ययो ॥
 भर्त्सनेऽभिभवे क्षेपे निर्ऋतिर्निरुपद्रवे । अलक्ष्म्या दिक्पतौ चापि नियती दैवसयमौ ॥ ८७०
 प्रभूतमुद्रते प्राज्ये प्रसूत जातपुष्पयो । प्रतीतः सादरे प्राज्ञे प्रथिते ज्ञातदृष्टयो ॥ ८७१
 प्रहृत विस्तृतौ क्षुण्णे पलित पङ्कतापयो । पक्केशे केशपाके पण्डितः सिल्हधीमतो ॥ ८७२
 प्रणीत उपसपन्ने कृते क्षिप्ते प्रवेशिते । सस्कृताग्रौ पर्याप्तं तु शक्ते पूर्णे निवारणे ॥ ८७३
 यथेष्टे प्रसृतस्वर्धाञ्जलौ वेगिविनीतयो । तते च प्रसृता जङ्घा प्रमीत प्रोक्षितेऽमृते ॥ ८७४
 पर्यस्त तु हते सस्ते प्रपात सौप्तिके भृगौ । पर्वतो गिरिदेवर्ष्यो पक्षतिः प्रतिपत्तिधौ ॥ ८७५
 पक्षमूले प्रसूतिः स्यादपत्ये प्रसवेऽपि च । पद्धतिः पयि पङ्क्तौ च प्रकृतिर्यानिशिल्पिनो ॥ ८७६
 पौरमात्यादिलिङ्गेषु गुणसाम्यस्वभावयो । प्रत्ययात्पूर्विकाया च प्रततिर्विस्तर्लिता ॥ ८७७
 प्रवृत्तिवृत्तौ वार्ताया प्रवाहे प्रार्थितं हते । याचिते शत्रुसरुद्धे पार्वती द्रुपदात्मजा ॥ ८७८
 सल्लकी जीवनी गौरी पिण्डित गुणिते धने । पिशितं मास पिशिता मासिका पीडित पुन ८७९
 बाधिते करणे स्त्रीणा र्थान्तर्मदितेऽपि च । प्रोक्षितं सिक्तहतयोर्भरतः शबरे नटे ॥ ८८०
 क्षेत्रे रामानुजे शास्त्रे दौर्ब्यन्तावृषभात्मजे । तन्तुवाये भारत तु शास्त्रे द्वीपाशभिद्यपि ॥ ८८१
 भारती पक्षिणीवृत्तिभिर्दोर्वोच्यथ भावितम् । वासिते प्राप्ते भासन्तो भे सूर्ये रम्यभासयो ८८२
 मथित निर्जलबोले व्यालोद्धितनिघृष्टयो । मौलती युवतौ काचमाच्या जातिविशल्ययो ॥ ८८३
 ज्योत्स्नाया निशि नद्या च मुपितं खण्डिते हते । मूर्च्छित सोच्छ्रये मूढे रजत दन्तिदन्तयो ८८४
 धवले शोणिते हारे दुर्वर्णे हृदशैलयो । रसितं स्वर्णादिलिप्ते रुतस्तनितयोरपि ॥ ८८५
 रेवती बलभार्याया नक्षत्रभिदि मातृषु । रैवतः स्यादुज्जयन्ते सुवर्णालौ पिर्नाकिनि ॥ ८८६
 रोहितो लोहिते मीने मृगे रोहीतकद्रुमे । रोहितमृगशक्रास्त्रे धीरे ललितमीप्सिते ॥ ८८७
 लङ्घिते हारमेदे च लोहितो मङ्गले नदे । 'वर्णमेदे लोहितं तु कुङ्कुमे रक्तचन्दने ॥ ८८८
 गोशीर्षे रुधिर पुद्गे वर्धितं छिन्नपूर्णयो । प्रसृते वनित तु स्यात्प्रार्थिते सेवितेऽपि च ॥ ८८९
 वनितोत्पादितात्यर्थरोगनार्यपि नार्यपि । वसतिः स्यादवस्थाने निशाया सदनेऽपि च ॥ ८९०

१ 'पुष्टौ' ख २ 'सौस्थये' ख ३ 'केशस्य पाक शौक्ल्यम्' इति टीका 'शैलजाते' ख ४
 'वृत्तौ' ख, 'वृत्ते' ग घ ५ 'कृच्छ्रे दोषे च पर्याप्ति परिरक्षणे । प्राप्तौ कामे प्रसृतोर्धौ' ख
 ६ 'प्रयात' ग घ ७ 'सौप्तिको रात्रिधारी' इति टीका 'निर्द्धरे' ख ८ 'अवटे पतने कृच्छ्रे
 पक्षति प्रतिपत्तिधौ । पक्षमूले पर्वतस्तु देवर्षौ धरणीधरे । प्रसूति प्रसवोत्पत्ति पुत्रेषु दुहितर्यपि ।
 पद्धति' ख ९ 'प्रवृत्तिवृत्तिवृत्ता तप्रवाहेषु प्रवर्तते । प्रचित्त शकटोमेये पलानामयुतद्वये । प्रकृत
 तु प्रस्तुतेऽपि प्रकृत प्रकृतिस्थिते । प्रार्थित शत्रुसरुद्धे याचिते निहतेष्टयो । पार्वती सल्लकी गौरी जीवनी
 द्रुपदात्मजा । पिण्डितं गुणिते सात्रे पिशित मासवाचकम् । पिशिता मासिकाया स्यात्पीडित करणे स्त्रिया ।
 बाधिते यन्त्रसमर्थे पुटित स्यूतपादिते । हस्तिपुटे पृषतस्तु मृगे बिन्दौ खरोहिते । श्वेतत्रिद्वयुतेऽपि स्यात्प्रेषित
 प्रेरिते गते । प्रोक्षित' ख १० 'पार्यती' ग घ ११ 'धने' ग-घ १२ 'यलित मर्दिते' ग-घ १३ 'दौष्मन्तौ भर
 तास्रजे' ग घ १४ 'योच्यथ' ख १५ 'महती तु बृहत्या स्याद्वीणाया नारदस्य च । मालती' ख १६ 'मुद्गर्त
 मत्प्रकाले स्याद्विदिकाद्वितयेऽपि च । मूर्च्छित' ख १७ 'स्वनित' ग घ १८ 'हरेऽसुरे' ख १९ 'बलमेदे'
 ग घ २० 'वृद्धयो' ख

व्रततिस्तु प्रतानिन्धा विस्तारेऽप्यथ वापितम् । बीजाकृते मुण्डिते च व्याघातो योगविप्रयो ८९१
 धातेऽथ व्यायत दीर्घे व्यापृतेऽतिशये दृढे । वासन्तः परपुष्टे स्यात्करभेऽवहिते विष्टे ॥ ८९२
 वासन्ती माववीयूषी पाटलास्वथ वासितम् । वल्लभे ज्ञानमात्रे भावितेऽप्यथ वासिता ॥ ८९३
 स्त्रीकरिण्योर्विवस्वास्तु देवे सूर्येऽथ विश्रुतम् । ज्ञाते हृष्टे प्रतीते च विदितं भुषिते श्रुते ॥ ८९४
 विगतो निष्प्रभे वीते विविक्तो वंसुनन्दके । विविक्तं स्यादसपृक्ते रह पूतविवेकिषु ॥ ८९५
 विधुत कम्पिते लक्ते विकृतो रोग्यसस्कृत । बीभत्सश्च विनीतस्तु निभूते निर्जितेन्द्रिये ॥ ८९६
 वाणिजे साधुर्वाह्यश्चे विनयग्राहिते हृते । विनतः प्रणते भुभे विनता पिटकाभिदि ॥ ८९७
 सुपर्णाया विहस्तस्तु विह्वले षण्डकेऽपि च । विश्वस्तः कृतविश्वासे विश्वस्ता विधवा स्त्रियाम् ८९८
 विजातो विकृते जाते विजाता तु प्रसूतिका । विवर्तो नर्तने सधेऽपावृतौ विकृती रुजि ॥ ८९९
 डिम्बे विकारे मध्यादौ विपत्तिर्योतनापदो । विच्छिन्तिः स्यादङ्गराग हावविच्छेदयोरपि ॥ ९००
 विधाता हुहिणे कामे विनेता देशिके नृपे । वृत्तान्तस्तु प्रकरणे कात्स्न्ये वार्ताप्रकारयो ॥ ९०१
 वृहती क्षुद्रवार्ताक्या छन्दोवसनभेदयो । महत्या वाचि वार्धान्या वेलित कुटिले ध्रुते ॥ ९०२
 ध्रुते वेष्टितं लसके रुद्धे स्त्रीकरणान्तरे । शकुन्तो विहगे भासे श्रीपतिर्षिष्णुभूपयो ॥ ९०३
 शुद्धान्तः स्याद्रह कक्षान्तरे राज्ञोऽवरोधने । संख्यावार्निर्मतसुधियो सरस्वानुदधौ नदे ॥ ९०४
 सवर्तः प्रलयेऽक्षद्वौ संहत मिलिते दृढे । स्खलितं छलिते भ्रेशे संस्कृत लक्षणान्विते ॥ ९०५
 भूषिते कृत्रिमे शस्ते संघातो घातसधयो । संहिता वर्णसयोगे शास्त्रवेदैकदेशयो ॥ ९०६
 स्थपतिः सौविदेऽधीशे बृहस्पतीष्टियज्वनि । कारुके च सततिस्तु तनये दुहितर्यपि ॥ ९०७
 परम्पराभवे पङ्क्तौ गोत्रविस्तारयोरपि । सनति प्रणतिध्वन्यो संगतिर्ज्ञानसङ्गयो ॥ ९०८
 संमतिर्वाङ्मनोमयो समित्तिर्युधि सगमे । साम्ये सभार्यामीर्यादौ संवित्तिर्ध्वविवादयो ॥ ९०९
 स्थापित निश्चिते न्यस्ते स्तिमितौ त्रिन्ननिश्चलौ । सिकताः स्युर्वालुकाया सिकता सैकते रुजि ॥
 सुकृतं तु शुभे पुण्ये सुविधानेऽथ सुव्रता । सुखदोह्यसौरभेय्या सुव्रतोऽर्हति सद्गते ॥ ९११
 सुनीतिर्ध्वमाता स्यात्सुनयोऽप्यथ सूनुतम् । मङ्गले प्रियसलोक्तौ हसन्ती शाकिनीभिदि ॥ ९१२
 मल्लिकाङ्गारधान्योश्च हारीतो विहगान्तरे । मुनौ छन्नन्यथाश्चत्थः पिप्पले गर्दभाण्डके ॥ ९१३

१ 'विस्तारे बह्वतु पथि । वृषभे बह्वतिर्ध्ववा सचिवेऽप्यथ वापितम्' ख २ 'कोकिले मुद्रे' ख ३ 'ज्ञा नमात्रे यथा—'वासित पादपेष्वपि' इति टीका 'ज्ञातमात्रे' ख ४ 'भाविते विहगारथे । वासिता करिणी नार्या विहित तु कृते श्रुते । विदित स्वीकृते ज्ञाते विवस्वान्देवसूर्ययो । विश्रुत तु प्रतीते स्याज्ज्ञातहर्षितयो रपि । विगतो' ख ५ 'वसुनन्दक स्फुरक' इति टीका 'वस्तु नि दके' ख; 'वसुनन्दने' ग घ ६ 'विधुत' ग घ ७ 'वाक्यस्थे' ख ८ 'षण्डकेऽकरे' ख ९ 'मध्यादयो मद्यमासनवीतमधुदुग्धदधितैलपक्काक्षगुडरूपा दश' इति टीका । 'मध्यादौ' ग घ १० 'हावविच्छेदयो' ग घ ११ 'देशिके' ग घ १२ 'बुध मितयो' ख १३ 'क्षुद्रौ' ग घ १४ 'नरके च समाप्ति स्यादवसाने समथने । संहिता' ख १५ 'वाक्यानु' ख, १६ 'ईर्या आदिर्यस्यासौ ईर्यादि । यदाह—'ईर्या भाषेपणादागिक्षेपोत्सर्गसशका । पञ्चाङ्ग सं मिति' इति टीका 'सभाया सविस्ति प्रतिपत्त्यविवादयो' ख ग घ १७ 'सुनय सुरतं पुन । मैथुने सुरता देवभावे च सुहितः पुन । वृत्तायुक्ते सुष्टुहिते सूनुत प्रियसत्यवाक् । मङ्गल च हसन्ती तु मल्लिकाङ्गारधानिका । स्मितायाशाकिनीभेदो हस्मिन् क्षिप्तदग्धयो । हारीतो मुनिभेदे स्यात्सैकतवे विहगान्तरे । हर्षित विस्मिते प्रीते प्र णते हृष्टरोमणि । अश्वत्थो गर्दभाण्डे स्यात्पिप्पले ससुतौ जले । अश्वत्थेप' ख

अश्वत्थेषपौर्णमास्यामतिथिः कुशनन्दने । कुव्यागन्तावथोपस्थ पायुमेद्वाङ्गयोनिषु ॥ ९१४
 उन्माथो मारणे कूटयन्त्रघातकयोरपि । क्ष्वथुः कासे छिक्काया कायस्थोऽक्षरजीवक ॥ ९१५
 परमात्मा च कायस्था हरीतक्यामलक्यपि । दमथो दमने दण्डे निर्ग्रन्थो निस्वमूर्खयो ॥ ९१६
 (श्रमेण च निशीथस्तु रात्रिमात्रार्धरात्रयो । प्रमथः शकरगणे प्रमथा तु हरीतकी ॥ ९१७
 मन्मथः कामचिन्ताया पुष्पचापकपित्थयो) । रुदथः कुकुटशुनोर्वञ्चथः पिककालयो ॥ ९१८
 वरूथ तु तनुत्राणे रथगोपनवेशमनो । वयःस्थो मध्यमवया वयःस्था शाल्मलीदुमे ॥ ९१९
 ब्राह्मी गडूची काकोलीसूक्ष्मैलामलकीपु च । वमथुर्वमने कासे गजस्य करसीम्बरे ॥ ९२०
 विदथो योगिनि प्राज्ञे शमथः सचिवे शमे । शपथः कार आकोशे शपने च सुतादिभि ॥ ९२१
 शयथः स्यादजगरे निर्द्रौलौ मरणेऽपि च । षड्ग्रन्थः करञ्जभेदे षड्ग्रन्था तु वचा सठी ॥ ९२२
 समर्थः शक्तिसपत्ने सबद्धार्थे हितेऽपि च । सिद्धार्थः सर्पे शाक्यसिंहेऽन्यजिनपत्तारि ॥ ९२३
 अर्बुदः पर्वते मासकीलके दशकोटिषु । अर्धेन्दुः स्यादतिप्रौढस्त्रीगुह्याङ्गुलियोजने ॥ ९२४
 गलहस्ते नखाङ्केऽर्धचन्द्रेऽङ्गदस्तु वालिजे । अङ्गद तु केयूरे स्यादङ्गदा याम्यदिग्गजी ॥ ९२५
 आस्पद कृत्तपदयोरामोदो गन्धर्षयो । आक्रन्दो दारुणरणे सारावरुदिते नृपे ॥ ९२६
 क्षणद तोये क्षणदो गणके क्षणदा निशि । कपर्दी पार्वतीभर्तुर्जटाजूटे वराटके ॥ ९२७
 कर्णान्दुः स्यात्कर्णपाशुत्क्षिप्तिका कुमुदः कपौ । दिग्नागनागयोर्द्वैलविशेषे च सितोत्पले ॥ ९२८
 कुमुदा कुम्भीगम्भार्यो कुसीद वृद्धिजीवने । वृद्धयाजीवे कौमुदस्तु कार्तिके कौमुदीर्न्दुभा ॥ ९२९
 गोविन्दस्तु गवाध्यक्षे वासुदेवे बृहस्पतौ । गोष्पद गोर्ध्वरश्च भ्रे गवा च गतिगोचरे ॥ ९३०
 जलदो मुस्तके मेधे जीवदो रिपुवैद्ययो । ग्रन्थिपर्णे तमोभुत्तु शशिर्मार्तण्डवर्हिषु ॥ ९३१
 दारदो विषभेदे स्यात्पारदे हिङ्गुलेऽपि च । दायादौ सुतसपिण्डौ धनदौ दातृगुह्यकौ ॥ ९३२
 नलदा मास्या नलदमुशीरमकरन्दयो । नर्मदा रेवानिर्माल्योर्निषाद श्रपचे स्वरे ॥ ९३३
 निर्वादस्त्रैस्तवादेऽपवादे च प्रमुदो मुदि । प्रमदा स्त्री प्रसादोऽनुग्रहस्वास्थ्यप्रसत्तिषु ॥ ९३४
 काव्यगुणे प्रल्हादस्तु निनादे दानवान्तरे । प्रतिपत्सविदि तियौ प्रासादो राजमन्दिरे ॥ ९३५
 देवतायतने चापि मर्यादा स्थितिसीमयो । माकन्दः स्यात्सहकारे माकन्द्यामलकी फले ॥ ९३६
 मुकुन्दः पारदे रत्नविशेषे गरुडध्वजे । मेनादः केकनि च्छागे मार्जारे वरदः पुत्र ॥ ९३७
 प्रसन्ने शान्तचित्ते च वरदा तु कुमारिका । विशदः पाण्डुरे व्यक्ते शारदो वत्सरे नवे ॥ ९३८
 शरद्वे पीतमुद्रे शालीनेऽप्यथ शारदी । सप्तपर्णीम्बुपिप्पल्यो सुनन्दा रोचनाङ्गना ॥ ९३९

१ 'गतावव्यथस्तु व्यथाहीने च पत्रगे । अव्यथा तु हरीतक्यामुपस्थो योनिलिङ्गयोः । उत्सङ्गगुदयोश्चापि समीपस्थितवत्यपि । उन्माथो' ख २ 'उद्धस्ताम्रचूडे स्यात्महेन्द्रमहकामुके । क्ष्वथु' ख ३ गोमन्थिस्तु करीषे स्याद्गोष्ठे गोजिह्विकौषधौ । दमथो' ख ४ 'दमके' ग घ ५ मिश्रमूर्खयो' ख ६ धनुश्चिन्हा तग तपाठो ग घ पुस्तकयोच्छुटित ७ 'वञ्चतीति वञ्चय' इति टीका 'वर्चथ' ख; 'वरूथ' ग ८ 'मातङ्ग क' ख ९ 'शीकरे' ग १० 'श्रुतादि' ख; 'शपन सुतादिशरीरस्पर्श' इति टीका ११ 'शयथु' ग १२ 'निद्रादौ' ख १३ 'अन्यजिनो महावीरस्तस्य वत्ता जनक' इति टीका 'व्यञ्जनव' ख; 'अपि जिनवसरि' ग १४ 'अङ्गजा' ग १५ 'रसे' ग १६ 'तु भा' ख १७ 'क्षुर' ख १८ 'तमोभित्तु' ख १९ 'मार्तङ्ग' ख २० इत परमित्यधिक पाठ — 'तोयदो मुस्तके मेधे तोयद नवनीतजे' ख २१ 'दारदो वि' ख २२ 'दोहदो गमलक्षणे । अभिलाषे तथा गर्भे' ख २३ 'लोकवादे' ग २४ 'प्रसत्तिषु' ग २५ 'सप्तपर्ण्यम्बु' ग २६ 'सभेद सिंघुसगमे । पुष्पादीना विकासेऽपि स्यात्सुनन्दा तु रोचने' ख

जमनी बाहुबलिनोऽप्यगाधोऽस्तावरन्ध्रयो । अवधिः स्यादवधाने कालसीमविलेख्यपि ॥ ९४०
 आनज्ज बद्धमुरजाद्याविद्धः क्षिप्तचैक्रयो । आबन्धो भूषणे प्रेम्णि बन्धेऽथोत्सेध उच्छ्रये ॥ ९४१
 सहननेऽप्युपाधिस्तु कर्मध्याने विशेषणे । कुटुम्बव्याघ्रते छन्नन्युपधिर्व्याधिर्बन्धकयो ॥ ९४२
 कबन्ध तुन्दे रुण्डेऽप्यु कबन्धो राहुरक्षसो । दुर्धिधो दुर्जने नि स्वे न्यग्रोधो वटपादपे ॥ ९४३
 शम्यां व्यामे न्यग्रोधी तु मोहनाख्यौषधीभिदि । वृषपर्ण्या निर्बधस्तु पर्वते कठिने स्वरं ॥ ९४४
 देशतद्वाजयोश्चापि निरोधो ताशरोधयो । प्रसिद्धो भूषिते रयाते प्राणिधिर्याचने चरे ॥ ९४५
 परिधिर्यज्ञियतरो शाखायामुपसूर्यके । मागधो मगयोद्भूते शुक्लजीरकबन्दिनो ॥ ९४६
 वैश्यत क्षत्रियापुत्रे मागधी स्यात्तु पिप्पली । यूषी भाषाविशेषश्च विबुध पण्डिते सुरे ॥ ९४७
 विश्वबन्धोऽनुद्भूते शान्ते विश्वस्तालर्थयोरपि । विवधो वीवधो भारे पर्याहाराध्वनोरपि ॥ ९४८
 सबाधः सकटे योनौ संरोधः क्षेपरोधयो । सनद्धो वर्मिते व्यूढे समाधिः स्यात्समर्थने ॥ ९४९
 चित्तैकाग्र्यनियमयोर्मौने संनिधिरन्तिके । प्रत्यक्षे चाथ ससिद्धिः सम्यक्सिद्धिस्वभावयो ॥ ९५०
 अयनं पथि गेहेऽर्कस्योदग्दक्षिणतोगतौ । अम्लानस्त्वमले क्षिण्टीभेदेऽर्जुन तृणे सिते ॥ ९५१
 नेत्ररोगेऽर्जुनः पार्थे 'हैहये' 'केकिनि' दुमे । मातुरेकसुते चार्जुन्युषा गौ कुट्टिनी सरित् ॥ ९५२
 अञ्जनं प्राङ्गणे यानेऽप्यञ्जना तु नितम्बिनी । स्यादपानं गुदेऽपानस्तु तद्वाधावञ्जन मेशौ ॥ ९५३
 रसाञ्जनेऽक्तौ सौवीरेऽथाञ्जनो दिङ्मातङ्गजे । अञ्जना हनुमन्मातर्यञ्जनी लेप्ययोषिति ॥ ९५४
 अवन रक्षणप्रीत्योरर्थमा पितृदैवते । तरणौ सूर्यभक्तायामशनिर्वञ्चविधुतो ॥ ९५५
 अरतिः कूर्परे पाणौ संप्रकोष्ठतताङ्गलौ । आसन विष्टरे 'हस्तिस्कन्धे' यात्रानिवर्तने ॥ ९५६
 आसनो जीवकतरा वासनी पण्यवीथिका । आपन्न सापदि प्राप्तेऽप्यादानं वाजिभूषणे ॥ ९५७
 ग्रहणेऽथोत्थान सैन्यपौरुषे युधि पुस्तके । उद्यमोद्गमहर्षेषु वास्त्वन्तेऽङ्गनचैर्त्ययो ॥ ९५८
 मालोत्सर्गेऽप्यथोत्थानः सुतोर्मुखागभीरयो । उद्यानं स्यान्नि सरणे वनभेदे प्रयोजने ॥ ९५९
 उज्जानमुद्गमे चुल्लयामुदानः पवनान्तरे । सर्पभिद्युदरावर्ते कमनोऽशोकपादपे ॥ ९६०
 कामिकामाभिरूपेषु कठिनं निष्ठुरोर्ख्ययो । कठिनी तु खेटिका स्यात्कठिना गुडैर्शर्करा ॥ ९६१
 कर्तनं योषिता तूलसेवने छेदनेऽपि च । क्रन्दनं रोदने हाने कैल्पनं कृत्तिकर्तने ॥ ९६२
 कैल्पनेभसज्जनायां कलापी प्रक्षकेकिनो । कञ्चुकी जोङ्गकतरौ मेहले पन्नगे विटे ॥ ९६३
 काञ्चनं हेन्नि किञ्चलके काञ्चनो तागकेसरे । उदुम्बरे काञ्चनारे पुन्नागे चम्पकेऽपि च ॥ ९६४
 काञ्चनी तु हरिद्राया कानीनः कन्यकासुते । कर्णे व्यासे काननं तु ब्रह्मासे विपिने गृहे ॥ ९६५
 कुहनो भुषिके सर्पे कुहना दम्भकर्मणि । कुण्डली वरुणे सर्पे मयूरे कुण्डलान्विते ॥ ९६६
 केतनं सदनं चिह्ने कृत्ये चोपनिमन्त्रणे । केसर्यर्वणि पुन्नागे नागकेसरसिंहयो ॥ ९६७

१ 'बाहुबलि' आदिताथपुत्रय' इति टीका 'मर्यादया स्थितौ नार्याम्' ख, २ 'अस्तावरन्ध्रयो' ख
 ३ 'धक्र' ख ग ४ 'धर्म' ख ग ५ 'धक्र' ख, ६ 'सलिले तुण्डे' ख, 'उदके' ग ७ 'सोहनाख्यौषधीभिदि'
 ग ८ 'निषिध' ख ९ 'श्वरे' ख १० 'विश्वबन्धोऽनु' ख ग ११ 'हैहये' ख ग १२ 'ककुभट्टु' ग,
 १३ 'कुट्टिनी' ख १४ 'पशौ' ख; 'मस्तै' ग १५ 'सकोष्ठवितताङ्ग' ग १६ 'हस्तस्क' ग, १७ 'आसी'
 नी' ख १८ 'आपन्न' ख ग १९ 'चित्' ख, २०, 'मलोत्स' ख ग २१ 'उन्मुखग' ख ग २२
 'रोषयो' ख ग २३ 'राट्टिका' ग २४ 'शर्करा' ग २५ 'कल्पने' ख-ग, २६ 'इभसज्जनायां हस्तिभसज्जना'
 तायाम् 'कल्पने भस्वज्ज' ख २७, 'सौविदले नदेऽप्यहौ' ख २८ 'भूषके' ख

कौपीन गुह्यदेशे स्यादकाये चीवरान्तरे । कौलीन जनवाद हि पशुपाक्षशुना युधि ॥	९६८
अकार्ये गुह्यकौलीन्ये गहन वनदु खयो । गह्वरे कलिले चापि गन्धन तु प्रकाशने ॥	९६९
सूचनोत्साहहिंसासु गर्जन सैनिते क्रुधि । गृञ्जनं विषदिग्धस्य पशोर्मांसे रसोनके ॥	९७०
गोस्तनो हारभेदे स्याद्गोस्तनी हारह्रैरिका । घट्टना चलनावृत्योश्चलन, पादकम्पयो ॥	९७१
चलन कम्पे चलनीचारीभिद्वस्त्रवर्धरी । चन्दनो वानरभिदि श्रीखण्डे चन्दनी नदी ॥	९७२
चेतनः स्यात्सहृदयप्राणिनोश्चेतना तु धी । चोलकी तु नागरङ्गे किष्कुपर्वकरीरयो ॥	९७३
छर्दनोऽलम्बुषे निम्बे छर्दन वमनेऽपि च । छर्दनं पर्णगरुतोद्गच्छेदन कर्तने भिदि ॥	९७४
जयन विजयेऽश्वादिसनाहे जघन कटौ । स्त्रिया ओणिपुरोभागे जवनो वेगिवेगयो ॥	९७५
वेग्यश्चे नीवृत्ति जवन्यपट्यामौपधीभिदि । जीवनस्तु पुत्रजीवे जीवनं वृत्तिवारिणो ॥	९७६
स्याज्जीवना तु मेदाया जीवनी तु मधुस्रवा । तैलिनं विरले स्वच्छे स्तोकेऽथ तपनो रवौ ॥	९७७
भल्लते नरके श्रीष्मे तलुनो यूनि मारुते । तमोग्नौ वह्निसूर्येन्दुबुद्धकेशवशभुषु ॥	९७८
तपस्वी तापसे दीने तरस्वी वेगेशूरयो । तेमन व्यञ्जने क्लेदे तेमनी चुल्लिभिद्यपि ॥	९७९
तोदन व्यथने तोत्रे दह्नो दुष्टचेष्टिते । भल्लते चित्रकेऽग्नौ च दमनो वीरपुष्पयो ॥	९८०
दर्शन दर्पणे यमोपलब्ध्योर्बुद्धिशास्त्रयो । स्वप्रलोचनयोश्चापि दशन वर्मदशयो ॥	९८१
द्विजन्मा वौ रदे विप्रे दुर्नामा पुनरर्शसि । दुर्नामा दीर्घकोर्श्या स्याद्देवनोऽक्षेऽथ देवनम् ॥	९८२
व्यवहारे जिगीषाया क्रीडाया धमनोऽर्नले । क्रूरे भस्त्राध्मापके च धमनी कधरा सिरा ॥	९८३
दरिद्रा च धावनं तु गते शौचेऽथ नन्दनम् । इन्द्रोद्याने नन्दनस्तु तनये हर्षकारिणि ॥	९८४
नलिनं नलिकातोयाम्बुजेषु नलिनी पुन । पद्माकरे गङ्गाब्जिन्यो निधन कुलनाशयो ॥	९८५
निदान कारणे शुद्धौ तपस फल्याचने । वत्सदाम्न्यवसाने च प्रधान युधि दारणे ॥	९८६
प्रधान प्रकृतौ बुद्धावुत्तमे परमात्मनि । महामात्रे प्रसून तु प्रसूते फलपुष्पयो ॥	९८७
प्रज्ञान बुद्धौ चित्ते च स्यात्प्रसन्न प्रसादवत् । प्रसन्ना तु मदिराया पवनो वायुवह्नयो ॥	९८८
पवन पुनरापाके पद्मिनी योपिदन्तरे । अञ्जेऽब्जिन्या सरस्या च पावन जलकूच्छयो ॥	९८९
पावनः पावके सिद्धेऽध्यासे पावयितर्यपि । पावनी तु हरीतक्या पाठीनो गुग्गुलुमे ॥	९९०
पाठके मीनभेदे च पिशुनः सूचके खले । कप्यास्ये पिशुना स्पृष्ट्वा स्यात्पिशुन तु कुङ्कुमम् ॥	९९१
पीतनं तु हरिताले पीतदारुणि कुङ्कुमे । पीतनः पुनरात्राते पूतना तु हरीतकी ॥	९९२
वैध्या च वासुदेवस्य पृतनानीकिनी चमू । सेना सैन्यविशेषश्च फाल्गुनो मासपार्थयो ॥	९९३
नदीजेऽर्जुनवृक्षे च फाल्गुनी पूर्णिमाभिदि । भवनं सद्ने भावे भण्डन कवचे युधि ॥	९९४

१. 'चाम्बरान्तरे' ग २ 'कायगुह्ये च कौ' ख ३ 'स्वनिते' ग ४ 'दग्धस्य' ख, ५ 'तूरिका' ख
 ६ 'कम्पयो' ख ७ 'वारीभि' ग ८ 'चोलना तु' ख, 'चोलन तु नागरङ्गम्' ग ९ 'पर्णे गरुते' ग
 १० 'स्त्रिय ओणि' ग ११ 'मवेत्पुत्रे' ग घ १२ 'अवा' ख १३ 'तलन' ख १४ 'वेगिशू' ग घ १५
 'दहनो तु' ख; 'दहने तु' ग घ १६ 'द्विज-मानौ रदविप्रौ' ग घ १७ 'दुर्नाम' ग घ १८, 'कोशी'
 ग-घ, १९ 'अनले' ग घ २० 'शिरा' ग घ २१ 'प्रधान' ग घ २२ 'दारुणे' ख २३ 'सिद्धे व्यासै' ग
 २४, 'प्रार्थना याचने स्मृता । अभियाने रोधने च' इति ख पुस्तकेऽधिक पाठ २५ 'कप्यास कपिमुखम्'
 इति टीका 'कार्पासे' ग घ, २६, 'दुग्धदा वा' ग घ २७ 'फाल्गुनीपू' ख

खलीकारे भट्टिनी तु ब्रह्मण्या नृपयोषिति । भावना वासना ध्यान भुवनं लोकखाम्बुषु ॥ ९९५
 भूतात्मा ब्रुहिणे देहे मदनः सिक्थके रंभरे । राठे वसन्ते धत्तूरे मलिनं कृष्णदोषयो ॥ ९९६
 मलिनी रजस्वलाया मण्डन तु प्रसाधने । मण्डनोऽलकरिणौ स्यान्मार्जनो लोभशाखिनि ॥ ९९७
 मार्जनं शुद्धिकरणे मार्जना मुरजध्वनौ । मालिन्युमाया गङ्गाया चम्पावृक्षप्रभेदयो ॥ ९९८
 मालक्या मिथुनो राशौ मिथुनं पुत्रियोर्युगे । मुण्डनं रक्षणे क्षौरे मेहनं मूत्रशिश्रयो ॥ ९९९
 मैथुनं रतसगल्योर्यमन यमबन्धयो । यापन कालविक्षेपे निर्वासे वर्तनेऽपि च ॥ १०००
 योजन तु चतु क्रोश्या स्याद्योगपरमात्मनो । रसन ध्वनिते स्वादे रसज्ञारास्त्रयोरपि ॥ १००१
 रञ्जन रञ्जके रक्तचन्दनेऽप्यथ रञ्जनी । मल्लिष्ठारोचनानीलीगुण्डासु रजनी निशि ॥ १००२
 लाक्षानीलीहरिद्रासु राधन प्राप्तिदोषयो । साधने रेचनी गुण्डादन्ती रोचनिका त्रिवृत् ॥ १००३
 रोदनं त्वश्रुणि क्रन्दे रोचनः कृटशालमलौ । रोचना रक्तकङ्कारे गोपिते वरयोषिति ॥ १००४
 लङ्घन भोजनत्यागे प्लवने क्रमणेऽपि च । ललामवल्ललामाश्वे शृङ्गे चिह्नपताकयो ॥ १००५
 रम्ये प्रधाने भूषाया पुण्ड्रे पुच्छप्रभावयो । ललना स्त्रीनीडिजिह्वा लङ्घन लक्ष्मसज्ञयो ॥ १००६
 लाङ्गली स्याद्वलभद्रे नालिकेरेऽथ लेखनम् । भूर्जे छेदे लिपिन्यासे व्यसनं निष्फलोद्यमे ॥ १००७
 दैवानिष्टफले सत्तौ स्त्रीपानमृगयादिषु । पापे त्रिपत्तावशुभे व्यञ्जन श्मश्रुचिह्नयो ॥ १००८
 तेमनेऽवयवे कादौ वमन छर्दनेऽर्दने । वसन छादने वस्त्रे वर्जन त्यागहिसयो ॥ १००९
 वर्धन छेदने वृद्धौ वर्धनी तु गलन्तिका । वपन मुण्डने बीजावानेऽथ वर्तनी पथि ॥ १०१०
 वर्तने तर्कुर्पिण्डे च वनश्वा विप्रतारके । शार्दूले गन्धमार्जारे वामनो दिग्गजेऽच्युते ॥ १०११
 खर्वेऽङ्गोष्ठे वाहिनी तु सेनातद्देदसिन्धुषु । स्याद्वाणिनी तु नर्तक्या छेकमत्तस्त्रियोरपि ॥ १०१२
 वितानं र्दके यज्ञे त्रिस्तारे क्रतुकर्मणि । तुल्ये मन्दे वृत्तभेद शून्यावसरयोरपि ॥ १०१३
 विज्ञानं कार्मणे ज्ञाने विलग्नं मध्यलभयो । विह्विन्ना जीर्णशीर्णाद्रा विलीनौ लीनविद्रुतौ ॥ १०१४
 विषघ्नः शिरीषतरौ विषघ्ना त्रिवृतामृता । विच्छन्न तु कुटिले स्यात्समालब्धविभक्तयो ॥ १०१५
 विमान देवतायाने सप्तभूमिगृहेऽपि च । विधानं हस्तिरुवले प्रेरणेऽभ्यर्चने धने ॥ १०१६
 चेतनोपायविधिषु प्रकाशे वैरकर्मणि । विपन्नो भुजगे नष्टे विश्वप्सा वह्निचन्द्रयो ॥ १०१७
 समीरणे कृतान्ते च विलासी भोर्गैर्षयो । विषयी त्रिषयासत्ते वैपयिकजने नृपे ॥ १०१८
 कामे विषयि हृषीके व्युत्थान प्रतिरोधने । विरोधोवरणे स्वैरवृत्तौ समधिपारणे ॥ १०१९
 वृजिनः केशे वृजिन भुमेऽधे रक्तचर्मणि । वेष्टन मुकुटे ऋणशङ्कुलघुष्णीपयोर्वृतौ ॥ १०२०
 वेदना जाने पीचाया जयन स्वापशययो । रते शमनस्तु यमे शमन शैलान्तिहिसयो ॥ १०२१
 श्वसन श्वास श्वसनः परा भनङ्गमे । शकुन स्यादैवशंसिनिमित्ते शकुनः खगे ॥ १०२२
 शकुनि खगे ऋगभे, शङ्खमात्र । शतघ्नी तु वृश्चिकाल्या शस्त्रभेदकरञ्जयो ॥ १०२३

१ 'गङ्गा' र ख २ 'गङ्गा' ख ३ 'लोकनाकारखाम्बुषु' ग घ ४ 'अस्मरे' ग घ ५
 'नृप' ख ग ६ 'निराशे' ख ७ 'राजिनी' ग घ ८ 'कुहीपु' ख, 'गण्डासु' ग घ ९ 'गुद्रादे'
 ग घ १० 'पोराव' ग घ ११ 'लामा' ग घ १२ 'नारी' ग घ १३ 'लाञ्छन' ख १४ 'लक्ष्यचिह्न'
 ग घ १५ 'पीठे' ग घ १६ 'जिह्वा' ख १७ 'कोठे' ख, 'काण्डे' ग घ १८ 'कदक उल्लोचः'
 इति टीका 'कल्लोले' ख १९ 'गणगो' ख २० 'सप्तभूमि' ख, 'सार्वभौम' ग घ २१ 'भोगि' ख
 ग घ २२ 'आवरणे' ख ग घ २३ 'शान्ति' ग घ.

शासन नृपदत्तोर्वा शास्त्राज्ञालेखशास्त्रिषु । शिखरी कोट्युद्योयुद्धोर्ध्वेऽपामार्गशैलयो ॥ १०२४
 शिखण्डी कुङ्कुटे चित्रमेखले बर्हिबर्हयो । भीष्मारौ बाणे शृङ्गारी सुवेधे क्रमुके द्विपे ॥ १०२५
 इलेष्मघ्ना स्यान्मल्लिकाया कम्पित्यरुफणिज्जयो । शौभनः सुन्दरे योगे सवन खानयागयो ॥ १०२६
 सोमनिर्दलने चापि सदन जलसदनो । स्तनन कुन्थने मेघगर्जितध्वनिमात्रयो ॥ १०२७
 स्पर्शनं हृषीके दाने स्पर्शे च स्पर्शनोऽनिले । स्यन्दन स्रवणे तोये स्यन्दनस्तिनिशे रथे ॥ १०२८
 सव्यानं छादने वस्त्रे समानो देहमारुते । वर्णमित्सत्समैकेषु सतानोऽपत्यगोत्रयो ॥ १०२९
 सततौ देववृक्षे च सस्थानं त्वाकृतौ मृतौ । चतुष्पथे सनिवेशे सज्जन वट्टगुल्मके ॥ १०३०
 सज्जनस्तु कुलीने स्यात्सज्जनापि च कल्पना । संधान तु सैघट्टनेऽभिषवे सधिनी तु गौ ॥ १०३१
 वृषाक्रान्ता कालदुग्धा [स्थापन तु निवेशने । पुसवने समायौ च] साधन सिद्धिसैन्ययो ॥ १०३२
 उपायेऽनुगमे मेण्ड्रे निवृत्तौ कारके वधे । दापने मृतसत्कारे प्रमाणे गमने धने ॥ १०३३
 सुकर्मा योगभेदे स्यात्सत्क्रिये देवशिल्पिनि । सुदामा पर्वते मेघे सुधन्वा त्वष्टधन्विनो ॥ १०३४
 सुपर्वा पर्वणि शरे त्रिदशे वशधूमयो । सूचना स्यादभिनये गन्धने व्यथने दृशि ॥ १०३५
 सेवन सीवनोपास्यो सेनानीः सैन्यपे गुहे । हापनोऽर्चिर्वीहिर्वर्ष हादिनी वज्रविद्युतो ॥ १०३६
 हिण्डन कीडारतयोर्गानेऽनूपस्तु सैरिभे । जलप्रायेऽप्यथावापः पानभेदालालयो ॥ १०३७
 प्रक्षेपे भाण्डपर्वणेऽप्याक्षेपः परिभर्त्सने । काव्यालकरणाकृष्टयो स्यादाकल्पस्तु मण्डने ॥ १०३८
 कल्पने चाप्युलपस्तु गुल्मनीतृणभेदयो । उडुपः पृथ्वीशशिनो कलापो बर्हत्तूणयो ॥ १०३९
 संहतौ भूषणे काक्ष्या कच्छपो मल्लबन्धके । कमठे कच्छपी वीणा कंसिपुर्भोज्यवस्त्रयो ॥ १०४०
 एकैकस्मिन्वयोश्चापि कैश्यपो मुनिमीनयो । काश्यप्युर्व्या कुतपस्तु छागकम्बलदर्भयो ॥ १०४१
 वैश्वानरे दिनकरे द्विजन्मन्यतिथौ गवि । भागिनेयेष्टमाशेऽह्नो वाद्येऽथ कुटपो मुनौ ॥ १०४२
 निष्कुटे मानभेदे च कुणपः पूतिगन्धिनि । शवे जिह्वापस्तु शुनि व्याघ्रे द्वीपिविडालयो ॥ १०४३
 पादपो द्वौ पादपीठे पादपा पादरक्षणे । रक्तपः स्याद्यातुधाने रक्तपा तु जलौकसि ॥ १०४४
 विटपः पल्लवे स्तम्बे विस्तारे विङ्गशाखयो । सुरुपस्तु बुधे रम्ये प्राप्तरूपाभिरुपवत् ॥ १०४५
 कदम्बः सर्षपे नीपे कैदम्बं निकुरम्बके । कलम्बो नालिकाशके पृषत्के नीपपादपे ॥ १०४६
 कादम्बः कैलहसेषोर्नितम्बः कटिरोधसो । स्त्रिया पश्चात्कटौ सानौ प्रलम्बस्तु प्रलम्बनम् ॥ १०४७
 दैत्यस्तालाङ्कुर शाखा प्रालम्बस्तु पयोधरे । त्रेपुसे हारभेदे च भूजम्बूस्तु विकङ्कते ॥ १०४८
 गोधूमाह्वयधान्ये च हेरम्बः शौर्यगर्विते । महिषे विम्वराजे चारम्भस्तु वधदर्पयो ॥ १०४९
 खरायामुद्यमे चाप्यात्मभूषणानि मन्मथे । ऋषभः स्यादादिजिने वृषभे भेषजे स्वरे ॥ १०५०
 रुर्णरन्ध्रे कोलपुच्छे श्रेष्ठे चाप्युत्तरे स्थित । ऋषभी तु शकशिम्ब्या पुरुषाकारयोषिति ॥ १०५१

१ 'शा तर्हि' ग घ २ 'चित्रामेखले बर्हिबर्हयो' ग घ ३ 'इलेष्मघ्ना' ग घ ४ 'शोचन' ग घ
 ५ 'जनस' ग घ ६ 'क्रुदिते' ख ७ 'श्रवणे' ख ८ 'वृक्षेषु' ग घ ९ 'सघट्टिते' ग घ १० 'अभि
 षेके' ख ११ धनुश्चिह्नातर्गतपाठ ख पुस्तके जुटित १२ 'उपगमे' ख १३ 'मेड्रे' ख ग घ १४
 'हापनोऽर्चिर्वीहि' ग घ १५ 'पवने' ग घ १६ 'ह्रवशीताश्वो' ख १७ 'कशिपु' ग घ १८ 'काश्य
 पो मु' ग घ १९ 'प्रतापस्तेजसि स्वेदे पादपो वृक्षपीठयो' इति ख पुस्तकेऽधिकः पाठ २० 'रक्तपो रक्षो
 रक्तपा तु जलौका विटप पुन' इति ख पुस्तक एव पाठ २१ 'पल्लवेऽपि च वृक्षे च विस्तारे विङ्गशाखिनो'
 ख पुस्तक एवम् २२ 'कदम्बे' ख २३ 'निकुरम्बके' ग घ २४ 'कलहसेषोर्नि' ख २५ 'त्रपुषे' ग घ

विधवाया सिरालाया करभो मय डूके । अङ्गुलेश्वर कनिष्ठाया मणिबन्धस्य चान्तरे ॥ १०५२
 ककुभो वीणाप्रसेवे रागभेदेऽजुनहुमे । कुसुम्भं तु शातकुम्भे स्याल्लदाया कमण्डलौ ॥ १०५३
 गर्दभो रासभे गन्धे गर्दभी जन्तुगभिदो । गर्दभं कुमुदभेदे दुर्लभः कैच्छुरे प्रिये ॥ १०५४
 दुष्प्रापेऽपि दुन्दुभिस्तु भेर्या दितिसुते विषे । अक्षविन्दुत्रिकद्वन्द्वे निकुम्भ, कुम्भकर्णजे ॥ १०५५
 दन्त्या च बल्लभोऽध्यक्षे कुलीनाश्च प्रियेऽपि च । वर्षाभूः पुनर्नवाया स्याद्गण्डूपदभेकयो ॥ १०५६
 विष्कम्भो विस्तृतौ योगविशेषप्रतिबन्धयो । योगिता च बन्धभेदे रूपकावयवेऽपि च ॥ १०५७
 विश्रम्भः केलिकलहे विश्वासे प्रणये वधे । वृषभः स्यादादिजिने वृषपुगवयोरपि ॥ १०५८
 सनाभिर्ज्ञातिसदृशो सुरभिर्हेम्नि चम्पके । जातिफले मातृभेदे रम्ये चैत्रवसन्तयो ॥ १०५९
 सुगन्धौ गवि र्खल्लम्बामधमो न्यूनगर्ह्यो । आगमस्त्वागतौ शास्त्रेऽप्याश्रमो व्रतिना मठे १०६०
 ब्रह्मचर्यादिचतुष्केऽप्युत्तमा दुर्गिकौषण्यौ । उत्तम तु प्रधाने स्यात्कलमः शालिचौरयो ॥ १०६१
 कुसुमं स्त्रीरजोनेत्ररोगयो फलपुष्पयो । कृत्रिम लवणभेदे कृत्रिम, कृतसिंहयो ॥ १०६२
 गोधूमो भेषजे नागरङ्गव्रीहिप्रभेदयो । गोलोमी वारयोपाया षड्ग्रन्थासितवूर्वयो ॥ १०६३
 गौतमो गणभेदे शाक्यसिंहप्रभेदयो । गौतम्युमाया रोचन्या तलिम तल्पखङ्गयो ॥ १०६४
 विनाते कुट्टिमे चापि दाडिमः करकैलयो । निष्क्रमो निर्गमे दुद्धिसपत्तौ दुष्कुलेऽपि च १०६५
 नियमः स्यात्प्रतिज्ञाया निश्चये यन्त्रणे व्रते । निगमाः पूर्वणिग्बेदनिश्चयाध्ववणिकपथा ॥ १०६६
 नैगमो नयपौरोपनिषद्भूतिषु वाणिजे । प्रथम स्यात्प्रधानाद्यो प्रक्रमोऽवसरे क्रमे ॥ १०६७
 पञ्चमो रुचिरे दक्षे पञ्चानामपि पूरणे । रागभेदे पञ्चमी तु द्रौपद्या परमः परे ॥ १०६८
 अग्रेसरप्रथमयोर्द्वौरे परम पुन । स्यादव्ययमनुज्ञाया प्रीतिमा प्रतिरूपके ॥ १०६९
 गजस्य दन्तबन्धे च मध्यमो मध्यजे स्वरे । देहमध्ये मध्यदेशे मध्यमा कर्णिकाङ्गुलि ॥ १०७०
 रैक्ता रजस्वला चापि व्यायामः पौरुषे अमे । वियामे दुर्गसंचारे विलोममरघट्टके ॥ १०७१
 विलोमो वरुणे सर्पे प्रतीपे कुंकुरेऽपि च । विलोमी स्यादामलक्या विक्रमः शक्तिसपदि १०७२
 क्लान्तौ च विद्रुमो वृक्षे प्रवालेऽप्यथ विभ्रमः । शोभाया सशये हौवे सत्तमः श्रेष्ठपूज्ययो १०७३
 साधिष्टे संभ्रमो भीतौ सवेगादरयोरपि । सुषीमः शिशिरे रम्ये सुषुप्तं रुचिरे समे ॥ १०७४
 सुषमा तु स्यात्परमशोभाया कालभिद्यपि । अत्ययोऽतिक्रमे दोषे विनाशे दण्डकृच्छयो ॥ १०७५
 अवध्यमवधार्ये स्यादनर्थकवचस्यपि । अभयमुशीराभीलोरभया तु हरीतक्री ॥ १०७६
 अनयोऽशुभदैवे स्याद्विषयसनयोरपि । अश्वीयमश्वसङ्घेऽश्वहितेऽधृष्यः प्रगल्भके ॥ १०७७
 अधृष्या निम्नगाभेदेऽहल्या गौतमयोषिति । सरोभेदेऽप्यभिख्या तु शोभाया कीर्तिसङ्गयो १०७८
 अहार्यो हर्तुनशम्भो रैन्ध्याशय आश्रये । अभिप्रायपनसयोरादित्यस्त्रिदशार्कयो ॥ १०७९

१ 'गज' र २ 'गज' ग ३ 'मणिष्ठाया क' ख ४ 'कुमुदे श्वेते' ख; 'सितकुमुदे' ग घ ५
 'दे' र ६ 'ग' ग ७ 'ग' ग ८ 'शालिक्याम्' ख ग घ ९ 'राज'याम्' ग घ १०
 'द्वि' र ११ 'द्वि' र ग घ १२ 'आकारे' ख; 'अकारे' ग घ १३ 'प्रतिम प्रतिरूपके' ख;
 'गु' र १४ 'क' यार' ग घ १५ 'कुंकुरे' ग घ १६ 'क्रतौ'
 ख १ 'ग' र १८ 'गु' र १९ 'विक्रमे' ख, २० 'अश्वीयमश्वनिवदे तथाश्वस्य हितेऽपि'
 'अ' अश्वय । गे. २० । गे. २० । अगस्त्यो सुगौ दुभेदे स्यात्' इति ग घ पुस्तकयोरधिक पाठः
 २१ 'ग' र २२ 'ग' र

आत्रेयो मुनिरात्रेयी पुष्पत्रया सरिद्धिदि। आतिथ्योऽतिथौ तद्योगेऽप्याम्नाय कुल आगमे १०८०
उपदेशे चेन्द्रिय तु चक्षुरादिषु रेतसि । उदयः पर्वतोन्नत्योरुर्णागुरविकम्बले ॥ १०८१
ऊर्णनाभे च मेघे चैण्यमेणीत्वगादिके । रेतबन्धभिदि स्त्रीणा कषायः सुरभौ रसे ॥ १०८२
रागवस्तुनि निर्यासे क्रोधादिषु विलेपने । वर्णे कालेयस्तु दैत्ये कालेय कुङ्कुम यकृत ॥ १०८३
कुलायः पक्षिणा स्थानगेहयो क्षेत्रिया स्त्रिय । अन्यदेहचिकित्सार्हा साध्यरुक्पारदारिका १०८४
क्षेत्रिय क्षेत्रजतृणे गाङ्गेय स्वर्णमुस्तयो । कसेरुण्यथ गाङ्गेयो गाङ्गात्स्कन्दभीष्मयो ॥ १०८५
चक्षुष्यः सुभगे पुण्डरीकवृक्षे रसाजने । कनकेऽक्षिहिते चापि चक्षुष्या तु कुलत्पिका ॥ १०८६
चाम्पेयो हेमि किञ्जल्के चम्पके नागकेसरे । जघन्य शिन्ने गर्ह्येऽन्त्ये जटायुर्गुगुलौ खगे १०८७
तपस्यः फाल्गुने मासे तपस्या नियमस्थितौ । द्वितीया तिथिगेहिन्योऽद्वितीयः पूरणे द्वयो १०८८
नादेयी जलवानीरे भूजम्बूनागरङ्गयो । काङ्गुष्टे च जपाया च निकायः सक्षसङ्गयो ॥ १०८९
परमात्मनि लक्षे च प्रणयः प्रेमयाञ्जयो । विश्रम्भे प्रसरे चापि प्रत्ययो ज्ञानरन्ध्रयो ॥ १०९०
विश्वासे शपथे हेतावाचारप्रैथितत्वयो । अधीने निश्चये स्यादौ प्रणाय्यः कामवर्जिते ॥ १०९१
असमते प्रसव्यस्तु प्रतिकूलानुकूलयो । प्रतीक्ष्यः प्रतिपाल्ये स्यात्पूज्ये च प्रलयो मृतौ ॥ १०९२
सहारे नष्टचेष्टत्वे पर्यायोऽवसरे क्रमे । निर्माणे द्रव्यधर्मे च पर्जन्यो गर्जदम्बुदे ॥ १०९३
वासवे मेघशब्दे च पर्यस्य तु पयोभवे । पयोहिते पयस्या तु काकोलीदुग्धिकापि च ॥ १०९४
प्रक्रिया तूत्पादने स्यादधिकारप्रकारयो । पानीय पेयजलयो पारुष्यस्तु बृहस्पतौ ॥ १०९५
पारुष्य पुरुषभावे सक्कन्दनवनेऽपि च । पौलस्त्यो रावणे श्रीदे भ्रातृव्यो भ्रातृजे रिपौ ॥ १०९६
भुजिष्यः स्याद्वनधीने किङ्करे हस्तसूत्रके । भुजिष्या गणिकादास्योर्मल्यः पर्वतान्तरे ॥ १०९७
शैलाशे देश आरामे मलया त्रिवृतौषधौ । मङ्गल्यो रुचिरेऽश्वत्थे त्रायमाणे मसूरके ॥ १०९८
बिर्लवे मङ्गल्य तु दन्ति मङ्गल्या रोचना शमी । शतपुष्या शुक्लवचा प्रियङ्गु शङ्खपुष्पपि ॥ १०९९
अन्धर्षुषी मृगयुस्तु फेरौ ब्रह्मणि लुब्धके । रहस्य गोपनीये स्याद्रहस्या सरिदन्तरे ॥ ११००
लौहित्योऽब्धौ नदे ब्रीहौ ब्रह्मण्यो ब्रह्मणे हिते । शनैश्चरे व्यवायस्तु मैथुनव्यवधानयो ॥ ११०१
वदान्यः प्रियवैगदानशीलयोरुभयोरपि । वक्तव्यो वाच्यवर्द्धो वचोर्हृदीनयोरपि ॥ ११०२
वलयः कङ्कणं कण्ठरुवालेयस्तु गर्दभे । वल्यर्थे कोमलेऽङ्गारवल्यो विजयो जये ॥ ११०३
पार्थे विमाने विजयो मातृसरयोस्तिथावपि । विषयो यस्य योऽज्ञातस्तत्र गोचरदेशयो ॥ ११०४
शब्दादौ जनपदे च विस्मयोऽद्भुतवर्षयो । विनयः शिक्षाप्रणत्योर्विनया तु बलौषधौ ॥ ११०५
विशल्या लाङ्गलीदन्तीगङ्गुचीत्रिपुटास्तु च । शल्येन रहिताया च प्रियाया लक्ष्मणस्य च ॥ ११०६

१ 'पर्वतोन्नत्यो' ग घ २ 'रतब धादिपु स्त्री' ख ३ 'नय' ख ग घ ४ 'कशेरु' ख ५ 'गहिते
क्षेत्रे' ख ६ 'अत्ये' ग घ ७ 'मासि' ख; 'पार्थे' ग घ ८ 'द्वये' ग घ ९ 'काङ्गुष्या च' ख; 'यङ्गुष्टे
च' ग घ १० 'निलयोऽस्तमये' गृहे । गोपनस्य प्रदेष्टेऽपि नेपथ्य तु प्रसाधने । रङ्गभूमौ वेषभेदे' इति ख
पुस्तकेऽधिक पाठ ११ 'विस्मये' ग-घ १२ 'प्रेषित' ख १३ 'स्यादौ' ग घ १४ 'प्रसव्यस्तु' ख
१५ 'निर्वाणे' ख १६ 'गर्जदम्बुजे' ख १७ 'पयस्यस्तु' ख १८ 'अवधीने' ग घ १९ 'हस्तसूत्रके' ख
२० 'भुवन्युर्वहिसूर्ययो' । मलयो देश आरामे शैलाशे पर्वता तरे । मलया त्रिवृन्मङ्गल्यस्त्रायमाणे मसूरके ।' इति
ख पुस्तकस्थ, पाठ २१ 'विश्वे' ग घ २२ 'पुष्पा' ग घ २३ 'ब्रह्मणो हि' ग घ २४ 'वागुदारशी' ग घ
२५ 'शुद्धे' ग घ

श्वशुर्यो देवरे श्याले शापिडल्यः पावकान्तरे । बिल्वे मुनौ च शालेय शतपुष्पाहुयौर्बधौ ॥ ११०७
 क्षेत्रे च शैलिधान्यस्य शीर्षण्य शीर्षरक्षणे । शीर्षण्यो विशदे केशे शैलेय शैलसभवे ॥ ११०८
 सिन्धूत्थे तालपण्या च शैलेयस्तु मधुव्रते । समयः शपथे भाषासपदो कालसविदो ॥ ११०९
 सिद्धान्ताचारसकेतनियमावसरेषु च । क्रियाकारे च निर्देशे सस्त्यायो विस्तृतौ गृहे ॥ १११०
 सनिवेशे संनयस्तु समवायानुसैन्ययो । [सौमर्थ्य योग्यताशक्त्यो सौरभ्य गुणगौरव ॥ ११११
 सौगन्ध्यं चारुताया च हिरण्य पुनरक्षये । प्रधानधातौ कनके मानभेदे कपर्दके ॥ १११२
 द्रविणाकुप्ययोश्चापि हृच्छयो मन्मथात्मनो ।] हृदय वक्षसि स्वान्ते वृक्षायाममरः सुरे ॥ १११३
 सुहीवृक्षेऽस्थिसहारेऽप्यमरा स्वमरावती । स्थूणा दूर्वा गङ्गुची चान्तरं रन्ध्रावकाशयो ॥ १११४
 मध्ये विनार्थे तादर्थ्ये विशेषेऽवसरेऽवधौ । आत्मीयात्मपरीधानान्तर्धिबाह्येष्वधावरम् ॥ १११५
 चरमेऽवरा तु गौरीगजजङ्घान्त्यदेशयो । अक्षर स्यादपवर्गे परमब्रह्मवर्णयो ॥ १११६
 गगने धर्मतपसोर्ध्वरे मूलकारणे । अधरोऽनूर्ध्वहीनोष्ठेष्वम्बरं व्योमवस्त्रयो ॥ १११७
 कर्पासे सुरभिद्रव्येऽररं छदकपाटयो । अङ्कुरो रोमिणि सलिले रुधिराभिनवोद्गमे ॥ १११८
 अजिरं दधुरे काये विषये प्राङ्गणेऽनिले । अशिरोऽर्के राक्षसेऽप्रावङ्गारो लातभौमयोः ॥ १११९
 अण्डीरः शक्तनरयोरसुरः सूर्यदैत्ययो । असुरा रजनीर्वीस्योरगुरुस्त्वगरौ लघौ ॥ ११२०
 शिशपायार्थमाहारो हार आहरणेऽशने । आसारो वेगवद्वर्षे सुहृद्ग्लेपसारयो ॥ ११२१
 आकार इङ्गिताकृत्योराधारो जलधारणे । आलालेधिरुणेऽप्याकरो निकरे खनौ ॥ ११२२
 इतरः पामरेऽन्यस्मिन्नित्यरः क्रूरकर्मणि । पथिके दुर्विधे नीचे स्यादित्यर्थभिसारिका ॥ ११२३
 ईश्वरः स्यामिनि शिपे मन्मथेऽपीश्वराद्रिजा । उदर तुन्दरणयोरुत्तरं प्रवेरोर्ध्वयो ॥ ११२४
 उदीच्यप्रतिवचसोरुत्तरस्तु विराटजे । उद्धारः स्यादणोद्वृत्तोरुदारो दक्षिणो महान् ॥ ११२५
 दातोर्वरा तु भूमात्रे सर्वसस्याख्यभुव्यपि । ऋक्षर वारिवारायामृक्षरः पुनर्कटिप्रजि ॥ ११२६
 एकाग्रौ तद्गताव्यप्रावौशीरं शयनासने । उशीरजे चामरे च दण्डे च कर्करः रगो ॥ ११२७
 करीरे क्रकचे दीने कर्बुर काशने जले । कर्बुरो राक्षसे पापे शबले कन्दरोऽङ्कुशे ॥ ११२८
 विवरे च गुहाया च कर्करो मुकुरे दडे । कदरः श्वेतखदिरे क्रकचक्षुद्रोगयो ॥ ११२९
 कर्परस्तु कटाहे स्याच्छखभेदकपालयो । कर्ङ्कर कुत्सिते तन्ने कडारो दासपिङ्गयो ॥ ११३०
 [कर्क्षारः कुक्षरे सूर्ये जरठे दुहिणे मुनौ । करीरः कलशे वशाङ्कुरवृक्षविशेषयो ॥ ११३१
 कलत्रं ओणौ भार्याया दुर्गस्थाने च भूभुजाम् । कटिन्नं तु कटीवक्षे रसनाचर्मभेदयो ॥ ११३२
 कच्छुरः पुश्चले पामासहिते कच्छुरा सैवी । तु स्पर्शा शैकशिम्बी च कवर लवणाम्लयो ॥ ११३३
 कंबरी केशविन्यासशाकयो कन्धरोऽम्बदे । कन्धरा तु शिरोधौ स्यात्कशेरु पृष्ठकीकसे ॥ ११३४

१ 'लि' ख २ 'आ' । ख ग ३ '... ४ प' ५ '... ६ '... ७ '... ८ 'अम्बरे' ख ९ '... १० '... ११ '... १२ '... १३ 'अधारीरा' १४ '... १५ '... १६ '... १७ '... १८ '... १९ '... २० '... २१ '... २२ '... २३ '... २४ '... २५ '... २६ '... २७ '... २८ '... २९ '... ३० '... ३१ '... ३२ '... ३३ '... ३४ '... ३५ '... ३६ '... ३७ '... ३८ '... ३९ '... ४० '... ४१ '... ४२ '... ४३ '... ४४ '... ४५ '... ४६ '... ४७ '... ४८ '... ४९ '... ५० '... ५१ '... ५२ '... ५३ '... ५४ '... ५५ '... ५६ '... ५७ '... ५८ '... ५९ '... ६० '... ६१ '... ६२ '... ६३ '... ६४ '... ६५ '... ६६ '... ६७ '... ६८ '... ६९ '... ७० '... ७१ '... ७२ '... ७३ '... ७४ '... ७५ '... ७६ '... ७७ '... ७८ '... ७९ '... ८० '... ८१ '... ८२ '... ८३ '... ८४ '... ८५ '... ८६ '... ८७ '... ८८ '... ८९ '... ९० '... ९१ '... ९२ '... ९३ '... ९४ '... ९५ '... ९६ '... ९७ '... ९८ '... ९९ '... १०० '...

मृणजातौ कन्दभेदे कणेरुस्तु गणेरुस्तु । वेश्येभीकणिकारेषु कटप्रूरक्षदेवने ॥	११३५
विद्याधरेऽस्ये रुद्रे कान्तार दुर्गवर्त्मनि । महारण्योपसर्गाद्यो काननेक्षुविशेषयो ॥	११३६
काश्मीरं पुष्करमूले टङ्कुकुङ्कुमयोरपि । कापेरी तु हरिद्राया वेश्याया सरिदन्तरे ॥	११३७
किर्मीरः शवले दैत्ये किशोरो ह्यशवके । सूर्ये यूयथ किशारुर्धन्यशूके शरेऽपि च ॥	११३८
कुहर गह्वरे छिद्रे कुकुरं ग्रन्थिपर्णके । कुकुरं च कुबेरस्तु धनदे नन्दिपादपे ॥	११३९
कुर्परौ जानुकफणी कुमारोऽध्वानुचारके । युवराजे शिशौ स्कन्दे शूके वरुणपादपे ॥	११४०
कुमारं जालकनके कुमारी त्वपराजिता । नदीभिर्द्रोमतरणी कन्यकानवमाल्युमा ॥	११४१
जम्बूद्वीर्पावभागश्च कुटार केतले रते । कुञ्जरोऽनेकपे केशे कुञ्जरा धातकीदुमे ॥	११४२
पाटलाया कुठारुर्दुकीशयो कूबरः पुन । कुञ्जे युगधरे रम्ये केसरो नागकेसरे ॥	११४३
तुरङ्गसिंहयो स्कन्धकेशेषु बकुलदुमे । पुत्रागवृक्षे किञ्जल्के स्यात्केसर तु हिङ्गुनि ॥	११४४
केदारः क्षेत्रभिद्यालमाले शङ्करशैलयो । केनारः कुम्भिनरके शिर कपालसधिषु ॥	११४५
केटिरुः शक्रगोपे स्थानकुले पाकशासने । कोट्टारो नागरे कूपे पुष्करिण्याश्च पाटके ॥	११४६
खर्परस्तस्करे भिक्षापात्रे धूर्तकपालयो । खपुरो मस्तके पूगे लसके खपुर धैटे ॥	११४७
खर्जूर रूप्यफलयो खर्जूरः कीटवृक्षयो । खण्डाभ्रमभ्रावयवे स्त्रीणा दन्तक्षतान्तरे ॥	११४८
खदिरी शाके खदिरो दन्तधावनचन्द्रयो । खिङ्गिरस्तु शिवाभेदे खट्वाङ्गे वारिर्वैलके ॥	११४९
खिङ्गीरावद्वह्वे च गह्वरो बिलदम्भयो । कुञ्जेऽथ गर्गरो मीने सार्द्धगरी तु मन्थनी ॥	११५०
गान्धारो रागसिन्दूरस्वरेषु नीवृद्धन्तरे । गायत्री खदिरे छन्दोविशेषे गोपुर पुन ॥	११५१
मुस्तके द्वारि पूर्वारे घर्घरस्तु नदान्तरे । चलद्वारिध्वनौ धूके चन्दिरश्चन्द्रहस्तिनो ॥	११५२
चत्वर स्यात्पथा श्लेपे स्थण्डिलैर्ङ्गणयोरपि । चङ्कुरः स्पन्दने वृक्षे चतुरो नेत्रगोचरे ॥	११५३
चाँटुकारे चक्रगण्डावपि चातुरको यथा । चमरश्चामरे दैत्ये चमरी तु मृगान्तरे ॥	११५४
चिकुरोऽहौ गृहे बभ्रौ केशे चञ्चलशैलयो । पक्षिवृक्षभिदोश्चापि छिदिरोऽमौ परश्वधे ॥	११५५
करवाले च रज्जौ च छिर्द्वरो वैरिधूर्तयो । छित्वर छेदनद्रव्ये जठरः कुक्षिर्वैद्ययो ॥	११५६
रुठिने च जर्जर तु वासवध्वजजीर्णयो । जम्बीरः प्रस्थपुष्पाख्यशाके दन्तशठदुमे ॥	११५७
जलेन्द्रो जम्भकेऽम्भोद्यौ वरुणेऽप्यथ झर्झरः । वाघे नदे कलियुगे झलरीवत्तु झलरी ॥	११५८
वाद्यभेदे केशेचक्रे टङ्कारो ज्योरवेऽहुते । प्रसिद्धौ चाप टगरष्टङ्गणकेकराक्षयो ॥	११५९
टङ्करी त्वनृताख्याने लम्पापटहवाद्ययो । तमिस्र तिमिरे कोपे तमिस्रा दर्शयामिनी ॥	११६०

१ 'मृणजा' ग घ २ 'कचूर' श तालयो । कठोरौ पूणकठिनौ ख ३ 'अञ्ज' ग घ ४ 'पुष्करे मूले' ख; 'पौष्करे मूले' ग घ ५ 'जानुकफणी' ग घ ६ 'रामतरण्योपधि' इति टीका 'तरणी' ख ग घ ७ 'कुटीर कम्भले' ख, 'कुटीर' ग घ ८ 'कोशे' ख ९ 'कीटयो' ख १० 'केटति केटिरु' सिन्धुगे रुनमेवाँदय' इति टीका ११ 'कैटिर श' ख; 'कोटिर श' मेदिन्याम् 'पुष्करिण्या' नगर्या पाटके एकदेशे' इति टीका १२ 'खर्पर' ख १३ 'धैटे' ग १४ 'वास्तुके' ख १५ 'खिङ्गिरा' ख; 'खिङ्गिरी' ग घ १६ 'अङ्गनयो' ग घ १७, 'चाटुकारे पुष्पे चक्रगण्डे चा' ख; 'चटुकारे' ग घ १८ 'छित्वरो दैत्य' ख; 'छिदुरो वै' ग घ १९ 'वृद्ध' ख २० 'वाघे नदे कलियुगे झलरीवत्तु झर्झरी' ख; 'वाद्यभाण्डे कलियुगे झलरीवत्तु झलरी' ग घ २१ 'केशवके' ग घ २२ 'भवेऽहु' ख २३ 'टङ्कने केकराक्षके' ख; 'टङ्कणे केकराक्षके' ग घ

तमस्ततिस्तिमिर तु दृष्टिरोगान्धकारयो । तित्तिरिः पक्षिणी मुनी तुषारो हिमदेशयो ॥ ११६१
शीकरे हिमभेदे च तुम्बरी धान्यक शुनी । तूबरो इमश्रुपुरुषे प्रौढा शृङ्गानकुह्यपि ॥ ११६२
दहरो मूषिकास्वरुपभ्रात्रोर्द्धिम्भेऽथ दन्तुर, । उन्नतदन्ते विषमे दर्दुरो भेकमेघयो ॥ ११६३
वाद्यभौण्डे शैलभेदे दर्दुर ग्रामजालके । दर्दुरोऽमा दर्दुरः स्यादीषर्द्धमे गिरात्रपि ॥ ११६४
दैण्डारो वह्ने मत्तवारणे शरयन्नके । कुम्भकारस्य चक्रे च द्वापरं सशये युगे ॥ ११६५
दासेर उष्ट्रे चैटे च दुर्द्धरस्त्वृषभौषधौ । दु ख गीये धूसरस्तु रासभे स्तोत्रपाण्डुरे ॥ ११६६
नरेन्द्रो वार्तिके राज्ञि विषवैद्येऽथ नागरम् । शुण्ठीमुस्तकपौरेषु निर्जरस्त्वजरे खरे ॥ ११६७
निर्जरा तु तालपत्र्या गुडूच्यां तत्त्वभिद्यपि । निर्नरोऽकीश्वे तुषामौ निर्करः सारसङ्घयो ॥ ११६८
न्यायदातव्यविस्ते च निर्बरं तु गतत्रये । कठिने निर्भये सारे निकारस्तु पराभवे ॥ ११६९
धान्योक्षेपे 'नीवरस्तु वास्तव्येऽपि वणिज्यपि । प्रवर सततौ गोत्रे श्रेष्ठे च प्रखरः पुन ॥ ११७०
वेसरे ह्यसन्नाहे कुकुरेऽतिभृश खरे । प्रकरः 'कौर्णे पुष्पादौ सहतौ प्रकर पुन ॥ ११७१
जोङ्गके प्रकरी त्वर्थप्रकृतौ चलरावनौ । प्रस्तरः प्रस्तारे श्रौङ्गिण मणौ च प्रदरः शरे ॥ ११७२
भङ्गे रोगे प्रसरस्तु सगरे प्रणये जवे । प्रकारः सहशे भेदे पङ्कारो जलकुब्जके ॥ ११७३
सोपाने सेवले सेतौ पदारः पादधूलिषु । पादालिन्दे पवित्र तु मेध्ये ताग्रे कुशे जले ॥ ११७४
अर्घोपकरणे चापि पवित्रा तु नदीभिदि । प्रान्तरं कोठरेऽरण्ये दूरशून्यपथेऽपि च ॥ ११७५
पार्परो भस्मनि यमे जराटे नीपकेसरे । क्षयरोगे भक्तसिक्खये पामरो मूर्खनीचयो ॥ ११७६
पाटीरो मूलके वङ्गे तितभौ वार्तिकेऽम्बुदे । केदारे वेणुसारे च पाण्डुरो वर्णतद्वतो ॥ ११७७
पाण्डुरं तु मरुबके पिण्डारो भिक्षुके द्रुमे । महिषी पालके क्षेपे पिठरं मधि मुस्तके ॥ ११७८
उखाया च पिञ्जरस्तु 'पीतरक्तेऽश्वभिद्यपि । पिञ्जर शातकुम्भे स्यात्पीवरः स्थलकूर्मयो ॥ ११७९
पुष्कर द्वीपतीर्थोहिखगराभिषधान्तरे । तूर्यास्येऽसिफले काण्डे शुण्डाग्रे खे जलेऽम्बुजे ॥ ११८०
वठरो वैद्यशठयोर्वन्धूरो रम्यनम्रयो । बन्धुरस्तु तयोर्हसे बन्वुजीवविडङ्गयो ॥ ११८१
बन्धुरा पण्ययोषाया बर्बरा नीवृदन्तरे । बर्बरस्तु हञ्जिकाया पामरे केशर्धकेले ॥ ११८२
पुण्ये च बर्बरा शाके बर्करः पशुनर्मणो । बैदरा स्यादेलापण्या विष्णुक्रान्तौषधावपि ॥ ११८३
बदरी कोलिकर्पास्थोर्भङ्गुरौ वक्रनश्वरौ । भ्रामरं मधुहृषदोर्भास्करो वह्निसूर्ययो ॥ ११८४
भार्यारुरन्यस्त्रीपुत्रोत्पादके मृगशैलयो । भृङ्गारी तु चीरिकाया भृङ्गार कनकालुका ॥ ११८५
मत्सरः परसंपत्त्युक्षमाया तद्वति क्रुधि । कृपणे मत्सरा तु स्यान्मक्षिका मकरो निधौ ॥ ११८६
नक्त्रे राशिविशेषे च मन्दरो मन्थपर्वते । स्वर्गमन्दारयोर्मन्दे बहले मधुरं विषे ॥ ११८७
मधुरस्तु प्रिये स्वादौ रसे च रसवत्यपि । मधुरा मथुरा पुर्या यष्टीमेदामवल्लिषु ॥ ११८८

१ 'तुवरी' ग घ २ 'ता' ख ३ 'भेदे' ग घ ४ 'भेदे' ख ५ 'दण्डरो वाहने'
घ ६ 'ग' र ७ 'ते' ख ८ 'धा' ग घ ९ 'असुरे' ख; 'निर्जरे' ग घ १० 'निर्झरः' ग घ;
११ निसारः ग घ १२ 'नीमार' उ अस्तव्ये विपणिष्वपि ख १३ 'कीर्णपुष्पादौ' ख ग घ १४
'आ' गिम' ग घ १५ 'भीत' ख १६ 'राजौष' ख १७ 'मूर्खश' ख; 'अम्बष्ठश' ग घ १८, 'बन्धुरो'
र ग घ १९ 'बन्धुर' ग घ २० 'वर्षरो नी' ग घ २१ 'वर्षरस्तु दण्डिकायां' ख; 'वर्षरा तु'
पञ्चिमात्। ग घ २२ 'न' र २३ बन्दरः ख २४ 'बादर तु तयो पले । बादरस्तु कर्पासा'
दिः' ख; 'उद्गरा' ग घ २५ स्था। साह सायाम्' ग घ

मधुकुटिकाया च मिश्रेयाशतपुष्पयो । मन्दिरो मकरावासे मन्दिर नगरे गृहे ॥ ११८९
 मन्थर, सूचके कोशे वक्ते मन्दे पृथौ मथि । मन्थर तु कुसुम्भ्या स्यान्मन्दारखिदशदुमे ॥ ११९०
 पारिभेदेऽकपर्णे च मसूरो मसुरोऽपि च । मसुरा च मसूरा च चत्वार पण्ययोषिति ॥ ११९१
 तथा ब्रीहिविशेषेऽपि मर्मरो वसनान्तरे । शुष्कपत्रध्वनौ चापि मर्मरी पीतदारुणि ॥ ११९२
 मयूरः केकिचूडारयौषधेऽपामार्गकेकिनो । महेन्द्रो वासवे शैले मञ्जरी तिलकद्रुमे ॥ ११९३
 बल्लया स्थलमुक्ताया माठरो व्यासविप्रयो । सूर्यानुगेऽथ मार्जारः स्यात्खट्वाशविडालयो ॥ ११९४
 मिहिरोऽर्केऽम्बुदे बुद्धे मुद्गरः कोरकाखयो । लोष्ठादिभेदने चापि मुहिरो मूर्खकामयो ॥ ११९५
 मुदिरः कामुके मेघे मुकुरो मकुरो यथा । कुलालदण्डे बकुले कोरकादर्शयोरपि ॥ ११९६
 मुमुरो मन्मथे सूर्यतुरगे तुषपावके । रुधिर घुसृणे रक्ते रुधिर धरणीसृते ॥ ११९७
 वल्लर कुञ्जमञ्जरी क्षेत्रेऽनन्मसि शाङ्गले । वल्लर तु वनक्षेत्रे वाहनोषरयोषिति ॥ ११९८
 शुष्कमासे कोलमासे वरत्रा वर्तिकक्षयो । वागरो वारके शाणे निर्नरे वाडवे वृके ॥ ११९९
 मुमुक्षौ पण्डिते चापि पत्न्यक्तभयेऽपि च । वासरो रागभेदेऽह्नि वार्दरं क्रमिजे जले ॥ १२००
 काकचिम्ब्याश्वबीजे वाग्दक्षिणावर्तेशङ्खयो । वासुरा वासितारात्र्योर्भुवि विष्टर आसने ॥ १२०१
 पादपे कुशमुष्टौ च विस्तारौ स्तम्बविस्तृती । विदुरो नागरे धीरे धृतराष्ट्रानुजेऽपि च ॥ १२०२
 विकारो विकृतौ रोमे विहारस्तु जिनालये । लीलाया भ्रमणे स्कन्धे विदारो युधि दारणे ॥ १२०३
 विदारी रोगभेदे स्याच्छालपर्णीक्षुगन्धयो । विधुर स्यात्प्रविश्लेषे विकले विधुरा पुन ॥ १२०४
 रसालाया विसरस्तु समूहे प्रसरेऽपि च । शबरो म्लेच्छभेदेऽप्सु हरेऽथ शम्बर जले ॥ १२०५
 चित्रे बौद्धव्रतभेदे शम्बरो दानवान्तरे । मत्स्यैगिरिभेदेषु शम्बरी पुनरौषधौ ॥ १२०६
 शर्करा खण्डविकृतौ कर्पराशे रुगन्तरे । उपलाया शर्करायुग्देशे च शकलेऽपि च ॥ १२०७
 शर्वरी निशि नार्या च शक्करी सरिदन्तरे । छन्दोजातौ मेखलाया शारीर देहजे वृषे ॥ १२०८
 शार्वर घातुके ध्यान्ते शावरो रोध्रपापयो । अपराधे शार्वरी तु शकशिम्ब्यथ शाकरम् ॥ १२०९
 छन्दोभिर्दृष्टाकरस्तूक्षा शालार पक्षिपञ्जरे । सोपानहस्तिनखयो, शिखर पुलकाग्रयोः ॥ १२१०
 पक्कदाडिमबीजाभमाणिक्यशकलेऽपि च । वृक्षाग्रे पर्वताग्रे च शिशिरः शीतले हिमे ॥ १२११
 ऋतुभेदे शिलिन्ध्रस्तु तरुमीनप्रभेदयो । शिलिन्ध्र कदलीपुष्पे कवकत्रिपुटाखयो ॥ १२१२
 शिलिन्ध्री विहगी गण्डूपदीमुदथ शीकरः । वातास्तजलेऽम्बुकणे शुपिर वाद्यगर्तयो ॥ १२१३
 शुषिरोऽग्नौ सरन्ध्रे च शृङ्गारो रज्जमण्डने । सुरते रसभेदे च शृङ्गार नागसम्भवे ॥ १२१४
 चूर्णे लवङ्गपुष्पे च सस्तरः र्क्षस्तरे मखे । सगरोऽङ्गीर्कृतौ युद्धे क्रियाकारे विषापदो ॥ १२१५
 सगरं तु फले शैम्या सभारः सभृतौ गणे । संस्कार प्रतियत्नेऽर्जुनभवे मानसकर्मणि ॥ १२१६
 गुणभेदेऽथ सकारोऽवकरेऽभिचट्कृतौ । सकारी भुक्तकन्याया सामुद्रं लवणान्तरे ॥ १२१७

१ 'खट्वाङ्गवि' ख; 'खट्वाशवि' ग घ २ 'च कुले' ग घ ३ 'वल्लर कु' ग घ ४ 'निर्नरो रवितुरग'
 इति टीका 'नगरे वाडवेऽष्टके' ख; 'निर्नये वाड' ग घ ५ 'स्याद्' ग घ ६ 'वासरा' ग घ ७ 'रागभेदे'
 ख, ८ 'चित्रगौ' ख ९ 'शिम्ब्या च' ग घ १० 'शार्करस्तूक्षा' ग घ ११ 'गिरिवृक्षाग्रकक्षासु' ख
 १२ 'शिलिन्ध्रस्तु' ग घ १३ 'शिलिन्ध्र' ग घ १४ 'शिलिन्ध्री' ग घ १५ 'वातास्तेऽम्बुकणे शारे'
 ख, १६ 'राज' ग घ १७ इत परम् 'संस्कार प्रतियत्ने स्यात्सकल्येऽनुभवेऽपि च । सामुद्रं देहलक्षणं
 समुद्रलवणेऽपि च' ख १८ 'प्रस्तरेऽध्वरे' ग घ १९ 'कृते' ग-घ, २० 'सम्भ्या' ग घ २१ 'तु' ग घ

लक्षणे च शरीरस्य सावित्रस्तु महेश्वरे । सावित्री देवताभेदे सिन्दूर नागसंभवे ॥ १२१८
 सिन्दूरस्तु वृक्षभेदे सिन्दूरी रक्तचेलिका । रोचनीधातकी सुन्दर्यङ्गनाया द्रुमान्तरे ॥ १२१९
 सुनारस्तु शुनीस्तन्ये सर्पाण्डे चटकेऽपि च । सैरन्ध्री परवेश्मस्थशिल्पकृत्स्ववशस्त्रियाम् ॥ १२२०
 वणसकरसभूतस्त्रीमहल्लिकयोरपि । सौवीर काञ्जिकास्रोतोऽञ्जनयोर्वदरीफले ॥ १२२१
 स्यादर्गल तु कैलाले परिधेऽप्यनलोऽनिले । वसुदेवे वसौ वहावराळः समद्विपे ॥ १२२२
 वक्त्रे सर्जरसे चाप्यवेलस्तु स्यादपह्वे । अवेला तु पूगचूर्णेऽचलस्तु गिरिकीलयो ॥ १२२३
 अचला भुव्यञ्जलिस्तु कुडये करसपुटे । अङ्गुलिः करशाखाया कर्णिकाया गजस्य च ॥ १२२४
 आभील भीषणे कृच्छ्रेऽपील्वलो मत्स्यदैलयो । इल्वलास्तारकभेदेऽप्युपलो आवरतनयो ॥ १२२५
 उपला तु शर्करायामुत्पल कुष्ठभूरुहे । इन्दीवरे मासशून्येऽप्युज्ज्वलस्तु विकासिनि ॥ १२२६
 शृङ्गारे विशदे दीप्तेऽप्युत्तालस्वरिते कपौ । श्रेष्ठोत्कटकरालेषूत्पलः स्त्रीकरणान्तरे ॥ १२२७
 विरुक्त्वोत्तालयोश्च कमलं ह्योमि भेषजे । पङ्कजे सलिले ताम्रे कमलस्तु मृगान्तरे ॥ १२२८
 कमला श्रीमरनार्यो कपिलो वह्निपिङ्गयो । कुङ्कुरे मुनिभेदे च कपिला शिशिपातरौ ॥ १२२९
 पुण्डरीककरिण्या च रेणुकागोविशेषयो । कपाल कुष्ठरुग्भेदे घटादिशकले गणे ॥ १२३०
 शिरोस्थनि कन्दलं तु नवाङ्कुरे कलध्वनौ । उपगमे मृगभेदे कलापे कदली द्रुमे ॥ १२३१
 करालो रौद्रतुङ्गोरुग्भेदेऽप्युत्तरे । कराल तु कुठरे स्यात्कम्बलः कुमिसाक्षयो ॥ १२३२
 नागप्रभेदे प्रावारे वैकक्ष्ये कम्बल जले । कलोलोऽरौ हर्षवीच्यो कदली हरिणान्तरे ॥ १२३३
 रम्भाया वैजयन्त्या च कामलः कामिरोगयो । मरुदेशेऽवतसे च काकोलो मौकलौ विषे ॥ १२३४
 कुलाले काहल तु स्याद्भूषणे चाप्युत्तवाचि च । शुष्के च वाद्यभेदे च काहली तैरुणस्त्रियाम् ॥ १२३५
 किट्टालस्तु लोहगूथे ताम्रस्य कलशेऽपि च । कीलालं रुधिरं च कुशल क्षेमपुण्ययो ॥ १२३६
 पर्याप्तौ कुशलोऽभिज्ञे^{१०} कुवलं वदरीफले । मुक्ताफलोत्पलयोश्च कुम्भिलो ह्येषचौरयो ॥ १२३७
 श्लोकछायाहरे श्याले कुहालो भूमिदारणे । युगपत्रेऽथ कुटिल भङ्गुरे कुटिला नदी ॥ १२३८
 कुण्डलं वलये पाशे तौडङ्के कुण्डली पुन । कौश्वनद्रौगुडूण्या च कुन्तलो हलकेशयो ॥ १२३९
 कुन्तला स्युर्जनपदे कुकूलं तु तुषानले । शङ्खसयुक्तगते च कुलालो वृक्षपक्षिणि ॥ १२४०
 कुङ्कुमे कुम्भकारे च कुचेलः स्यात्कुवाससि । कुचेलो चिं वद्रकपर्णा केवलं त्वेककृत्स्नयो ॥ १२४१
 निर्णीते कुहमे ज्ञाने केवली ग्रन्थभिद्यपि । कोमल मृदुले तोये कोहलो मुनिमद्ययो ॥ १२४२
 ग्रन्थिलो ग्रन्थिसहिते विकङ्कतकरीरयो । गरलं पन्नगविपे तृणपूलकमानयो ॥ १२४३
 गन्धोली वरटाशैल्योर्भद्रायामथ गोकिलः । मुसले लाङ्गले चापि गोपालो गोपभूपयो ॥ १२४४

१ 'रोचना' ग घ २ 'महल्लक' ख; 'महल्लीक' ग ३ 'ववरी' ख ४ 'दण्डोमि' ख ५ 'या' ग घ
 ६ इतः परम् 'अमला कमलाया स्यादमल विशदेऽभ्रके' ख ७ 'व्योमि' ख ८ 'कुङ्कुरे' ख; 'कुङ्कुरे'
 ग घ ९ 'नवाङ्कुरे कल' ख; 'नवाङ्कुरे कर' ग घ १० 'कपाले कदली' ख ११ 'मृग' ख; 'धूण' ग घ
 १२ 'कुठारे' ग घ १३ 'मृशे खले' ग घ १४, 'असंयक्तवा' ख १५, 'वरुण' ख १६ 'तोये' ग घ
 १७ 'विज्ञे' ग घ १८ 'कदलीफले' ग घ १९ 'चौरशाखयो' ग घ २० 'युगपत्रे' ग घ २१ 'ताडङ्के'
 ख ग घ २२, 'काञ्चनाद्रौ' ख २३ 'कुङ्कुमे' ग घ २४ 'स्यात्' ख; 'त्वधिकर्ण्यो च' ग घ, २५,
 'निष्णाते' ख २६, 'शब्दो' ख; 'शुण्डो' ग घ २७, 'तृणगोपयो' ख

स्याद्गौरिलस्तु सिद्धार्थं लोहचूर्णेऽथ चन्द्रिलः । नापिते वास्तुके रुद्रे चञ्चलोऽनिलकामिनो ॥ १२४५
 चञ्चला तु तडिलक्ष्म्योश्चपलश्वोरके चले । क्षणिके चिकुरे शीघ्रे पारते प्रस्तरान्तरे ॥ १२४६
 मीने च चपला तु स्यात्पिप्पल्या विद्युति श्रियाम् । पुश्रल्यामथ चात्वालो यज्ञकुण्डकगर्भयो ॥ १२४७
 चूडालश्चूडया युक्ते चूडालापि च चक्रला । छगलश्छागे छगली वृद्धद्वारकभेषजे ॥ १२४८
 छगल तु नीलवस्त्रे जगलो मदनद्रुमे । मेदके कितवे पिष्टमद्येऽथ जटिलो जटी ॥ १२४९
 जटिला तु मासिकाया जम्बूलः क्रकचच्छदे । जम्बूद्रुमेऽथ जम्बाल कर्दमे शैवलेऽपि च ॥ १२५०
 जङ्गलो निर्जले देशे पिशितेऽप्यथ जम्भल । जम्बीरे देवताभेदे जाङ्गलः स्यात्कपिञ्जले ॥ १२५१
 जाङ्गली तु शुकशिम्ब्या जाङ्गल जालिनीफले । जाङ्गली विषविद्याया तरलो भाखरे चले ॥ १२५२
 हारमध्यगणौ पिङ्गे तरला मधुमुष्टिका । तमालो वरुणे पुण्ड्रेऽसौ तापिच्छेऽथ तण्डुलः ॥ १२५३
 विडङ्गे धान्यसारे च ताम्बूल क्रमुकी फले । ताम्बूली नागवल्लीया स्यात्तुमुलं रणसकुले ॥ १२५४
 तुमुलो विभीतकद्रौ तैतिलं करणान्तरे । तैतिलो गण्डकपशौ दुकूल सूक्ष्मवाससि ॥ १२५५
 क्षौमवस्त्रेऽथ धवलो महोक्षे सुन्दरे सिते । धवली गौर्नकुलस्तु पाण्डवप्राणिभेदयो ॥ १२५६
 नकुली कुकुटीमास्योर्नाभील तूतमस्त्रियो । वक्षणे नाभिर्गोर्भाण्डे नाकुली च व्यरास्यो ॥ १२५७
 कुकुटीकन्दे निचूलस्त्रिजलद्रौ निचोलके । निस्तल तु वृत्ते निर्मलं विमलेऽध्रके ॥ १२५८
 निर्माल्ये च निष्कलस्तु नष्टबीजे कलोज्झिते । नेपाली मन शिला स्यात्सुवहा नवमास्यपि ॥ १२५९
 प्रवालौ विद्रुमे वीणादण्डेऽभिनवपल्लवे । प्रतलः पातालभेदे तताङ्गुलिकरेऽपि च ॥ १२६०
 पटल तिलके नेत्ररोगे छदिषिसचये । पिटके परिवारे च पञ्चाला नीवृदन्तरे ॥ १२६१
 पञ्चाली पुत्रिकागीलो पललं पङ्कमास्यो । तिलचूर्णे पललस्तु राक्षसे पौवल्लोऽनले ॥ १२६२
 अनिले राधनद्रव्ये पाकलो द्विरदज्वरे । पाकलं कुष्ठभैषज्ये पाताल वडवानले ॥ १२६३
 रसातले पाटल तु कुसुमश्चेतरक्तयो । पाटलः स्यादाशुजीहौ पाटला पाटलीद्रुमे ॥ १२६४
 पाशुलो हरखट्वाङ्गे पुश्रले पासुला भुवि । पातली मृत्तिकापात्रे नारीवागुरयोरपि ॥ १२६५
 पिप्पल सलिले वल्लच्छेदभेदेऽथ पिप्पल । निरश्रुले वृक्षपक्षिभेदयो पिप्पली केंणा ॥ १२६६
 पिङ्गलः कपिले वह्नौ रुद्रेऽर्कपारिपार्श्वके । कपौ मुनौ निधिभेदे पिङ्गला कुमुदस्त्रियाम् ॥ १२६७
 केंरायिकाया वेद्याया नाडीभेदेऽथ पित्तलम् । पित्तवत्यारकूटे च पित्तला तोयपिपली ॥ १२६८
 पिचुलो निचुले तोयवायसे शैवुकद्रुमे । पिङ्गलं स्यात्कुशपत्रे हरिद्राभेऽथ पिच्छिलः ॥ १२६९

१ 'गौरिलस्तु' ख २ 'चदति चन्द्रिल' इति टीका 'चण्डिल' ख ग घ ३ 'अचले' ग घ ४
 'चञ्चला' ख ग घ ५ 'चाण्डाला' ख, 'चत्वाल' ग घ ६ 'कुण्डल' ग घ ७ 'चूडालापि' ग घ ८
 'चक्रला' ख ९ 'दारक' ख १० 'निर्जले देशे' ख, 'निर्जने देशे' ग घ ११ 'जालिनी लताभेदः' इत्यने
 कार्थकैरवाकरकौमुदी, 'जालिनीफले' ख, 'जलिनीफले' ग घ १२ 'अचले' ग घ १३ 'मधुमक्षिका' ग घ १४
 'गाम्भीर्ये' ग घ १५ 'इज्जलद्रौ जलवेतसविशेषे' इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी १६ 'वालवृत्ते' ख, 'तले वृत्ते'
 ग-घ १७ 'सुहवा' ख, 'सुहावा' ग घ १८ इत पूर्वम् 'पटोलस्तु समार्यात फलवस्त्रविशेषयो' ख १९
 'पटिके' ख २० 'पाचयतीति पाचल' इति टीका 'पाकल' ख २१ 'अनिले' ग घ, २२ 'अनले' ग घ
 २३ 'कुङ्कुमश्चेत' ग घ २४ 'पातयति पातली' इति टीका 'पाटली' ख, 'पातिली' ग घ २५ 'कला'
 ख २६ 'पारिपार्श्वके' ख, 'परिपार्श्वके' ग घ २७ 'करायिका पक्षिणीभेद' इति टीका 'करायिका' ग घ
 २८ 'कामुक' ख.

विंजले पिच्छला पोतकिफाया सरिदन्तरे । शास्मलौ शिशिपाया च पिण्डिलो गणनापटौ ॥ १२७०
 स्थूलजङ्घे पुष्कलस्तु पूर्णे श्रेष्ठेऽथ पुङ्गलः । काये रूपादिमद्वये सुन्दराकार आत्मनि ॥ १२७१
 पेशलः कुशले रम्ये फेनिलोऽरिष्टपादपे । फेनिल मदनफले बदरे फेनवलयि ॥ १२७२
 बहुल भूरिवियतोर्बहुलः पावके शितौ । कृष्णपक्षे बहुला तु सुरभ्या नीलकैलयो ॥ १२७३
 बहुला सकृत्तिकासु बिडालो वृषदंशके । पक्षिभेदेऽक्षिगोले च मण्डलो बिम्बदेशयो ॥ १२७४
 भुजङ्गभेदे परिधौ शुनि द्वादशराजके । सघाते कुष्ठभेदे च मञ्जुल च जलाशले ॥ १२७५
 रम्ये कुञ्जे मञ्जुलस्तु दात्यूहे मङ्गलं पुन । कल्याणे मङ्गलो भौमे मङ्गला श्वेतदूर्विका ॥ १२७६
 महिला नौर्या गुद्राया मातुलो मदनद्रुमे । धत्तूरेऽहित्रीहिभिदो पितु र्यालेऽथमाचलः ॥ १२७७
 वन्दिचौरे रुजिग्राहे मुसलं स्यादयोमके । मुसली तालमूल्याखुर्कणिकागृहगोधिका ॥ १२७८
 मेखलाद्रिनितम्बे स्याद्रशनाखङ्गबन्धयो । रसाल इक्षौ चूते च रसालं वोलसिरह्यो ॥ १२७९
 रसाला दूर्वाविदार्योर्जिह्वामार्जितयोरपि । रामिलो रमणे कामे लाङ्गलं शिशुपुच्छयो ॥ १२८०
 लाङ्गलं तालहलयो पुष्पभिद्रुहदारुणो । लाङ्गली जलपिप्पल्या लोहलोऽस्फुटवादिनि ॥ १२८१
 शृङ्खला धार्ये वञ्जुलस्वशोके तिनिशद्रुमे । वानीरे चाथ 'धवालः' शूरयुक्नौखनित्रयो ॥ १२८२
 वातूलो वातले वातसमूहे मारुतासैहे । वामिलो दाम्भिके वामे विपुलः प्रवगाधयो ॥ १२८३
 विपुलार्थोभिदि क्षोण्या विमलोऽर्हति निर्मले । वृषलस्तुरगे शूद्रे शकलं रागवस्तुनि ॥ १२८४
 वस्त्रके त्वचि खण्डे च शम्बलं मत्सरे तटे । पाथेये च शयालुस्तु निद्रालौ वाहसे शुनि ॥ १२८५
 श्यामलः पिप्पले श्यामे शार्दूलो राक्षसातरे । व्याघ्रे च पशुभेदे च सत्तमे तूत्तरस्थित ॥ १२८६
 शास्मलिः पादपे द्वीपे शीतलः शिशिरेऽर्हति । श्रीखण्डे पुष्पकौसीसासनपण्यो शिलोद्भवे ॥ १२८७
 शृगालो दानवे फेरौ शृगाली स्यादुपक्रये । शृङ्गलं पुष्कटीकाश्या लोहरज्जौ च बन्धने ॥ १२८८
 शौष्कलः शुष्कमासस्थ पणिके पिशिताशिनि । षण्डाली सरसातैलमानयो कामुकस्त्रियाम ॥ १२८९
 सङ्कुलोऽस्पष्टवचने व्याप्ते च सरलस्त्वृजो । उदारे पूतिकाष्ठे च सप्तला नवमालिका ॥ १२९०
 सौतला पाटला गुञ्जासन्धिलौक सुरङ्गयो । नद्या सिध्मलः किलासी सिध्मला मत्स्यचूर्णके ॥ १२९१
 सुतलोऽट्टालिकाबन्धे पातालभुवनान्तरे । सुवेलः प्रणते शान्ते गिरिभेदेऽथ हेमलः ॥ १२९२
 कलावे सरटे प्रावभिद्यभावः पुनर्मृतौ । असत्तायामथाक्षीवं वशिरे मदवर्जिते ॥ १२९३
 आहवः सैमरे यज्ञेऽप्याश्रवो वचनस्थिते । प्रतिज्ञाया च क्लेशे च स्याद्वार्तवमृतूद्भवे ॥ १२९४
 नारीरजसि पुष्पे चोद्भवः केशवमातुले । उत्सवे क्रतुवह्नौ चोत्सवोऽमर्षे महेऽपि च ॥ १२९५
 इच्छाप्रसर उत्सेके कारवी कृष्णजीरके । दीप्ये मधुरालक्पण्यो, कितवः कनकाह्वये ॥ १२९६

१ 'विञ्जुले' ख २ 'पदे' ख ३ 'पूर्णश्रेष्ठे' ग घ ४ 'सितौ' ग घ ५ इत परम् 'बारला' बरला
 चापि ग'धौलीहसयोषितो । बार्दलं दुर्दिने मस्या मण्डलं देवाविम्बयो ॥' ग घ ६ 'जलाञ्जल सेवाल' इति
 टीका, 'च जलातरे' ख, 'सुन्दरेऽपि च' ग घ ७ 'अङ्गनायाम्' ख ८ 'शाले' ख ९ 'अयोग्रमायुधविशेष'
 इति टीका 'अयोग्रहे' ख १० 'मूर्धिकाजिह्वयोरपि' ग घ ११ 'तिगिशे द्रुमे' ख १२ 'वयथोरालमत्र वयै'
 श्ल्यते वा बवाल' इति टीका 'वण्टाल' ग घ १३ 'सुरगे' ख १४ 'हते' ग घ १५ 'पृथुगाधयो' ख
 १६ 'तृप्तम' ख १७ 'काशीशतालपण्यो' ग घ १८ 'चलीका' ख १९ 'सारला' ख २० 'दूतिकाबन्धे'
 ख २१ 'पाताले भुवनान्तरे' ख २२ 'सगरे' ख

मत्ते च वक्ष्णे चापि केशव केशसयुते । पुनागे वासुदेवे च कैतव द्यूतदम्भयो ॥ १२९७
 कैतव कितवे शत्रौ कैरव शैतपङ्कजे । कैरवी तु चन्द्रिकाया गन्धर्वस्तु नभश्चरे ॥ १२९८
 पुंस्कोकिले गायने च मृगभेदे तुरङ्गमे । अन्तराभवदेहे च गालवो मुनिलोभ्रयो ॥ १२९९
 गण्डीवगाण्डिवौ चापमात्रे पार्थनुष्यपि । ताण्डव तृणभिन्नाव्यभेदयोस्त्रिदिवं तु खे ॥ १३००
 स्वर्गे च त्रिदिवा नद्या द्विजिह्वः खलसर्पयो । निहवः स्यादविश्वासेऽपलापेनिकृतावपि ॥ १३०१
 निष्पावः पवने शूर्पपवने निर्वकल्पके । वल्ले कडङ्गरे शिम्ब्या प्रभवो जन्मकारणे ॥ १३०२
 आद्योपलब्धये स्थानेऽपामूले मुनिभिद्यपि । प्रसवः पुष्पफलयोगपत्ये गर्भमोचने ॥ १३०३
 उत्पादे च प्रसेवस्तु वीणाङ्गस्यूतयोर्दत्तौ । प्रभावसेजसि शक्तौ पल्लवः किंसले चले ॥ १३०४
 विटपे विस्तरेऽलत्तरागे शृङ्गारविङ्गयो । पञ्चत्व भावे पञ्चाना प्राणानामत्ययेऽपि च ॥ १३०५
 पार्थिवो वृपतौ भूमिविकारे पार्थिवी तुका । पुगरो गणि भैषज्ये प्रधाने चोत्तरस्थित ॥ १३०६
 फेररो राक्षसे फेरो बान्धवो बन्धुमित्रयो । भार्गवः परशुरामे सुधन्वनि मतङ्गजे ॥ १३०७
 दैत्यगुरौ भार्गवी तु कृष्णदूर्वमयो श्रियाम् । भैरवो भीषणे रुद्रे रागभेदेऽथ माधवः ॥ १३०८
 विष्णौ वसन्ते वैशाखे माधवी मधुशर्करा । वासन्ती कुट्टिनी हाला राघवोऽविध्वज्वान्तरे ॥ १३०९
 रघुजेऽप्यथ राजीवो मीनसारङ्गभेदयो । राजीवमञ्जे रौरवो भीषणे नरकान्तरे ॥ १३१०
 वल्लवः स्यात्सूपकारे गोदोग्धरि वृकोदरे । वडवाश्याया स्त्रीभेदे कुम्भदास्या द्विजस्त्रियाम् ॥ १३११
 वाडव करणे स्त्रीणा वडवौघे रसातले । वाडवो विप्र और्वे च विद्रवो धी पलायनम् ॥ १३१२
 विभावः स्यात्परिचये रत्यादीना च कारणे । विभवो धननिर्वृत्यो शात्रवं शत्रुसचये ॥ १३१३
 शत्रुत्वे शात्रवः शत्रौ सभव कारणे जनौ । आधेयस्याधारानतिरिक्तत्वे जिनेऽपि च ॥ १३१४
 सचिवः सहायेऽमात्ये सुषधी कृष्णजीरके । जीरके कारवेले च सैन्धवः सिन्धुदेशजे ॥ १३१५
 सिन्धूत्ये स्यादादर्शस्तु टीकाया प्रतिपुस्तके । दर्पणे चाप्यथोद्धीशश्चण्डीशे शास्त्रभिद्यपि ॥ १३१६
 उपांशुर्जपभेदे स्यादुपाशु विजनेऽव्ययम् । कर्कशो निर्दये क्रूरे कैम्पिल्यककृपाणयो ॥ १३१७
 इक्षौ साहसिके कासमर्दके परुषे ऋते । कपिशौ सिल्हकश्यौ कपिशा मधवी सुरा ॥ १३१८
 कीनाशः क्षुद्रर्मयो कर्षकोपाशुधातिनो । कुलिशो मत्स्यभित्पव्योगिरीशो वाक्पतौ हरे ॥ १३१९
 अहिराजेऽथ तुङ्गीशः शशाङ्के शशिशेखरे ॥ निस्त्रिशो निर्वृणे खल्ले निर्देशः कथनाज्ञयो ॥ १३२०

१ 'कोटवी चण्डिका मता । वल्लहीना च वनिता' इति ख पुस्तकेऽधिक पाठ २ 'सितपङ्कजे' ख ग ३ 'गाङ्गीव' ख ४ 'खे' इति टीका 'सुखे' ख ५ 'पावने सूर्य पवने' ख ६ 'वल्लो धायभेद कडङ्गरे' ख ७ 'आद्या प्रथमा उपलब्धि दर्शन गङ्गादीना तदर्थं खान तत्र' इति टीका 'आद्योपलम्भनस्थाने' ख, 'आद्योपलब्धसुस्थाने' ग घ ८ 'द्वितिराल्श्वर्ममयी' टीका 'हतौ' ख ९ 'किशले वले' ग घ १० 'पिङ्गयो' ख ११ 'तुका वशरोचना' इति टीका 'तुगा' ख, 'तुमा' ग घ १२ 'चोत्तर स्थित' ग घ १३ 'दैत्याचार्ये' ख १४ 'मधुजे' ग घ १५ 'अग्रौ' ग घ १६ 'परिभवे रसादीना च' ख १७ 'सभवे' ख १८ 'शास्त्रौ' ग घ १९ 'वाडवो रागमानयो । सभयो जनने हेतौ मेलके चारुज मनि' ख २० 'समये' ख २१ 'भूतके' ख २२ 'कारवेले च जीरे च सुप्ररीतो वानराधिपे । चास्त्रीवे सैन्धवस्तु सिन्धुदेशोद्भवे ह्ये ॥ मणिमन्येऽप्यथादर्शटीकाया' ख २३ 'कमिल' ख-ग घ २४ 'वशौ' ग घ २५ 'माधुरी' ग घ २६ 'भययो' ख २७ इति परम् 'दुःस्पर्शस्तु रास्यश कण्टकार्यो यवासके' ख

निर्वेशः स्यादुपभोगे मूर्च्छने वेतनेऽपि च । निवेशः सैन्यविन्यासे न्यासे ब्रह्मविवाहयो ॥१३२१॥
 निदेशः स्यादुपकण्ठे शासने परिभाषणे । नीकाशो निश्चये तुल्ये प्रकाशः स्फुटहासयो ॥१३२२॥
 उद्योतेऽतिप्रसिद्धे च प्रदेशो देशमात्रके । भित्तौ मानविशेषे च पलाशः किंशुकेऽस्त्रे ॥१३२३॥
 हरिते पलाश पत्रे पिङ्गाशं जालकाश्वने । पिङ्गाशौ मत्स्यपल्लीशौ पिङ्गाशी स्यात्तु नीलिका ॥१३२४॥
 बालिशस्तु शिशौ मूर्खे भूकेशः शैवले वैटे । लोमशो लोमयुक्तेऽवौ लोमशा शाकिनीभिदि ॥१३२५॥
 महामेदाकाकजङ्घाशृगालीजटिलासु च । कासीसेऽतिवलाशूकशिम्बीमर्कटिकासु च ॥१३२६॥
 विवशः स्यादवश्यात्मानिष्टदुष्टमतिश्च य । विकाशो रहसि व्यक्ते विपाशः पाशवर्जिते ॥१३२७॥
 विपाशा तु सरिद्धेदे सदृशोऽन्तिकदेशयो । सदृशं तूचिते तुल्ये सकाशः सदृशेऽन्तिके ॥१३२८॥
 सवेशः शयने पीठे सुखाशस्तु प्रचेतसि । शुभाशे राजतिनिशे हुताशो निष्कृपे खले ॥१३२९॥
 अध्यक्षोऽधिकृते लक्षेऽभीषुः प्रमहरोचिषो । आरक्षो रक्षके हस्तिकुम्भाधश्चामिषं पले ॥१३३०॥
 सुन्दराकाररूपादौ सभोगे लोभलब्धयो । आकर्षः पाशके धन्वाभ्यासाङ्गे धूतइन्द्रिये ॥१३३१॥
 आकृष्टौ शारिफलकेऽप्युष्णीष लक्षणान्तरे । शिरोवेष्टि किरीटे च कलुषं त्राविलाहसो ॥१३३२॥
 कुल्माषो राक्षसे कृष्णे शबलेऽप्यथ किल्बिषम् । पापे रोगेऽपराधे च कुल्माष स्यात्तु काञ्चिके ॥१३३३॥
 कुल्माषोऽर्धस्निग्धान्ये गवाक्षो जालके कपौ । गवाक्षी लिन्द्रवारुण्या गण्डूषो मुखपूरणे ॥१३३४॥
 गजासे च कराङ्गुल्या प्रसृत्या प्रमितेऽपि च । गोरक्षौ गोपनारङ्गौ जिगीषा तु जयस्पृहा ॥१३३५॥
 व्यवसाये प्रकर्षश्च तरीषः शोभनाकृतौ । भेलेऽब्धौ व्यवसाये च ताविषोऽन्धिसुवर्णयो ॥१३३६॥
 स्वर्गं च नहुषो राजविशेषे नैगभिद्यपि । निकषः शाणफलके निकषा यातुमातरि ॥१३३७॥
 निमेषनिमिषौ नेत्रमीलने कालभिद्यपि । प्रत्यूषः स्याद्वसौ प्रातः प्रदोषः कालदोषयो ॥१३३८॥
 परुषं कैवुरे रक्षे स्यान्निष्ठुरवचस्यपि । पियूषममृते नव्यसूतधेनो पयस्यपि ॥१३३९॥
 पुरुषस्त्वैभमि नरे पुन्नागे चाथ पौरुषम् । ऊर्ध्वविस्तृतदो पाणिपुरुषोन्मानतेजसो ॥१३४०॥
 पुंस कर्मणि भावे च महिषी नृपयोषिति । सैरिभ्यामौषधीभेदे मारिषस्त्वार्यशाकयो ॥१३४१॥
 मारिषा दक्षजननी मृगाक्षी मृगलोचना । त्रियामेन्द्रवारुणी च रक्ताक्षो रक्तलोचने ॥१३४२॥
 चकोरे महिषे क्रूरे पारावतेऽथ रोहिषः । मृगकत्तृणमस्येषु विश्लेषस्तु वियोजने ॥१३४३॥
 विधुरे चाथ शुश्रूषोपासनाश्रवणेऽप्ययोः । शैलूषः स्यान्नटे बिल्वे संहर्षः पवने मुदि ॥१३४४॥
 स्पर्द्धाया च समीक्षा तु ग्रन्थभेदे समीक्षणे । अलसः स्याद्दुमे भेदे पादरोगे क्रियाजडे ॥१३४५॥
 अलसा तु हसपाद्या नगौकोवदगोकस । विहङ्गसिंहशरभा आश्वासः स्यात्तु निर्वृत्तौ ॥१३४६॥
 आख्यायिकापरिच्छेदेऽपीर्ध्वासो धन्वधन्विनो । उच्छ्वासः प्राणनेश्वासे गन्धर्वान्तरेऽपि च ॥१३४७॥
 उत्तंसः शेखरे कर्णपूरे चापि वतसवत् । उदचिरुत्प्रेभेऽग्नौ च कनीयाननुजेऽल्पके ॥१३४८॥

१ 'ब्रह्मो नगरम्' इति टीका 'शिविरोद्वाहयो' ग घ २ 'किंशुक शटी' ख ३ 'हरिद्वर्णो राक्षसश्च पलाश छदने स्मृतम् । पक्षीशो गरुडे विष्णौ' ख ४ 'गालिका' ग घ ५ इत परम् 'भूकेशी बन्धजेषु स्याल्लोमशो लोमसयुते । मुनिभेदे च मेघे च' ख ६ 'कासीस धातुभेद' इति टीका 'काशीशे' ख ग घ ७. 'अरिष्ट' ग घ ८ इत परम् 'नष्टवान्छे हुताशस्तु पावके हुतभोजिनि' इति ख पुस्तकेऽधिकः पाठ ९ 'संचये' ग घ १० 'स्यादुत्प्रेक्षा व्यवधानके । काव्यालंकरणे चापि' ख ११ 'यवके चणकेऽपि च' ख १२ 'राग' ख १३. 'कठिने' ख १४ 'स्वात्मनि' ग घ १५ 'सौरिभ्या' ग घ १६ 'विशेषस्तु यक्तावयवेऽपि च । आ धिक्वे चाथ' ख १७ 'विहस' ख १८ 'पीछासो' ग घ १९ 'पद्यान्त' ग घ २० 'वहौ' ख

अतियूः कीकसस्तु कृमौ कीकसमस्थनि । तामसः सर्पखलयोस्तामसी स्यान्निशोमयो ॥ १३४९
 त्रिस्त्रोता जाह्नवीसिन्धुभिदोरथ दिवौकसौ । चातकस्त्रिदशश्चापि दीर्घायुर्जीवके द्विके ॥ १३५०
 मार्कण्डे शाल्मलितरौ नभसस्तु नदीपतौ । गगने ऋतुभेदे च पनसः कपिरुग्भिदो ॥ १३५१
 कण्टके कण्टकिफले प्रचेता वरुणे मुनौ । हृष्टे पायसः श्रीवासे पायसं परमान्नके ॥ १३५२
 बीभत्सो विकृते क्रूरे रसे पार्थे घृणात्मनि । बुक्कसी कालिकानील्योर्बुक्कसः श्वपचेऽधमे ॥ १३५३
 मानस स्वान्तसरसो रभसो वेगहर्षयो । राक्षसी कौण्डी दष्टा रोद इव तु रोदसी ॥ १३५४
 दिपि भुव्युभयोश्चापि लालसो लोलयाच्ययो । तृष्णातिरेक औत्सुक्ये वरीयाञ्छ्रेष्ठयोगयो ॥ १३५५
 अतियून्यतिर्विस्तीर्णे वायसस्त्वगुरौ द्विके । श्रीवासे वायसी काकोदुम्भरी कावमाच्यपि ॥ १३५६
 वाहसोऽजगरे वारिनिर्वाणे सुनिषण्णयो । विलासो हावे लीलाया विहायो व्योमपक्षिणो ॥ १३५७
 श्रीवासः स्याद्वृकधूपे कमले मधुसूदने । श्रेयसी गजपिप्पल्यामभयाराक्षयोरपि ॥ १३५८
 समासः समर्थनाया स्यात्सक्षेपैकपद्ययो । सप्तार्चिः क्रूरनेत्रेऽग्नौ साधीयानतिशोभने ॥ १३५९
 अतिबाढे साहस तु दमे दुष्करकर्मणि । अविमृश्यकृतौ धाष्ट्ये सारस सरसीरुहे ॥ १३६०
 सारसः पुष्करारयेन्द्रो सुमनाः प्राज्ञदैवयो । जाला पुष्पे सुमेधास्तु ज्योतिष्मत्या विदुष्यपि ॥ १३६१
 सुरसः स्वादौ पर्णासेऽप्यत्यूहश्चित्रमेखले । अत्यूहा तु नीलिकायामाग्रहोऽनुग्रहे ग्रहे ॥ १३६२
 आसङ्गाक्रमणयोश्चाप्यारोहो दैर्घ्ये उच्छ्रये । आरोहणे गजारोहे स्त्रीकट्या मानभिद्यपि ॥ १३६३
 कलहो भण्डने खड्गकोशे समररुद्धयो । कटाहः स्यात्कूर्मपृष्ठे कर्परे महिषीक्षिणौ ॥ १३६४
 तैलादिपाकपात्रे च दात्यूहः कालकण्ठके । चातकेऽपि नवाहस्त्वाद्यतिथौ नववासरे ॥ १३६५
 निर्यूहो द्वारि निर्वासे शेखरे नागदन्तके । निरूहो निश्चिते तर्के वस्तिभेदेऽथ निग्रहः ॥ १३६६
 बन्धके भर्त्सने सीम्नि प्रग्रहः किरणे भुजे । तुलासूत्रेऽश्वादिरश्मौ सुवर्णहलिपादपे ॥ १३६७
 बन्धने वन्द्या प्रवाहो व्यवहाराम्बुवेगयो । प्रवहो वायुभेदे स्याद्वायुमात्रे बहिर्गतौ ॥ १३६८
 प्रग्राहः स्यात्तुलासूत्रे वृषादीना च बन्धने । पटहो वाद्य आरम्भे वैराहो नाणके किरौ ॥ १३६९
 मेघे मुस्ते गिरौ विष्णौ वाराही गृष्टिभेषजे । मातर्यपि विदेहस्तु निर्देहे मैथिलेऽपि च ॥ १३७०
 विग्रहो युधि विस्तारे प्रविभागशरीरयो । सग्रहो बृहदुद्वारे ग्राहसक्षेपयोरपि ॥ १३७१
 सुवहस्तु सम्यग्वहे सुवहा शल्लकीद्रुमे । राक्षाशेफालिकागोर्धार्पणेलापार्णिकासु च ॥ १३७२

इत्याचार्यैर्मन्त्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहे त्रिस्वरकाण्डस्तृतीयः ।

१ 'कीकसकास्थिनि' घ पुस्तक एव पाठ उपलभ्यते २ 'तामस्ते स्यात्' ग ३ 'मार्कण्डेये' ग घ ४ 'हृष्टे
 पायस पायस श्रीवासपरमान्नयो' ग-घ पुस्तक एतादृश पाठ उपलब्ध ५ 'विस्तारे' ख ६ 'कावमाची
 औपधीभेदे' इति टीका 'काकसाची' ख ग घ ७ 'दुष्कृत' ग घ ८ 'द्वेपे' ग ९ 'पक्षिशीताश्वो' ग घ
 १० 'स्यात्सुमधुरे सुरसा त्रौषधीभिदि । अत्यूहस्तु मयूरे स्यादत्यूहा निलिकौषधौ ॥ आग्रहोऽनुग्रहासक्तिग्र
 हेष्वाक्रमणेऽपि च । आरोहो दैर्घ्ये उच्छ्रये स्त्रीकट्या मानभिद्यपि ॥ आरोहणे गजारोहेऽप्युत्साह सूत्र उच्यते ।'
 ख पुस्तकस्थोऽय पाठ ११ 'युद्धवरादयो' ख १२ 'रादो देशविशेष' इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी १३ 'नि
 र्यूहो द्वारि' ग घ १४ 'कृततमालवृक्ष' इति टीका 'सुवर्णे हरिपादपे' ख १५ 'वृणोतीति वराह' इति
 टीका 'वाराह' ग घ १६ 'नाणक रूपकादि' इति टीका 'नागके' ग घ १७ 'रुतम्भरम्' वैदेही पिप्पली
 सीतारोचनासु वणिभिन्नयाम् क ख १८ 'शल्लकीद्रुमे' ग घ १९ 'पटोली' ख

चतु स्वरकाण्ड ।

अङ्गारक उलमुकाशे महीपुत्रे कुरण्टके । अङ्गारिका त्रिभुक्ताण्डे किशुकस्य च कोरके ॥ १३७३
 अलिपकः पिके भृङ्गेऽलमकः पद्मकेसरे । मधुके कोकिले भेकेऽश्मन्तक मौलुकाछदे ॥ १३७४
 चुह्या चाक्षेपको व्याधिनिन्दके पातरुज्यपि । आकल्पकस्तमोमोहग्रन्थावुत्कलिकामुदो ॥ १३७५
 आखनिकस्वाखुरिव किरावुन्दरचौरयो । उत्कलिका तु हेलाया तरङ्गोत्कण्ठयोरपि ॥ १३७६
 एडमूकोऽनेडमूक ईवावाकश्रुतिके शठे । कटिलकस्तु वर्षाभ्रा पर्णासे कारवेळके ॥ १३७७
 कर्कोटकोऽहौ बिल्वे च कनीनिकाक्षितारके । स्यात्कनिष्ठाङ्गुलिरपि कारुको दिगम्बरे ॥ १३७८
 उलूके स्त्रीजिते दम्भे भीरुके विर्वनेऽपि च । कुरुवकः शोणाम्लानेऽरुणा पीता च क्षिण्टिका ॥ १३७९
 कृकवाकुस्ताम्रचूडे मयूरकृकलासयो । कोशातकः कैचे कोशातकी ज्योत्स्नीपटोलिका ॥ १३८०
 घोषकेऽथ कौलेयकः सारमेयकुलीनयो । कौकुटीको दाम्भिके स्याददुरेरितलोचने ॥ १३८१
 गुणनिका तु शून्याङ्गे नर्तने पाठनिश्चये । गोमेदक पीतरत्ने काकोले पत्रकेऽपि च ॥ १३८२
 गोकण्टको गोक्षुरके गोखुरै स्थपुटीकृते । गोकुणिकः केकरे स्यात्पङ्कस्थगव्यपेक्षके ॥ १३८३
 घर्घरिका भृष्टधान्ये किङ्कण्या सरिदन्तरे । वादित्रस्य च दण्डेऽपि चाण्डालिकौपधीभिदि ॥ १३८४
 किन्दरायामुमाया च जर्जरीकं जैरत्तरे । बहुच्छिद्रेऽथ जैवातृकः स्याद्रजनीकरे ॥ १३८५
 कशायुष्मन्नेपजेषु तर्तरीक वहिर्त्रके । पारगे त्रिवर्णकस्तु गोक्षुरेऽथ त्रिवर्णकम् ॥ १३८६
 व्यूषण त्रिफला तित्तशाकस्तु पथसुन्दरे । ग्रुणे खद्विरे द दशूकस्तु फणिरक्षसो ॥ १३८७
 दलाठकोऽरण्यतिले गैरिके नागकेसरे । कु दे महत्तरे फेने करिकर्णेशिरीपयो ॥ १३८८
 वालायां खातके प्रश्न्या^१ नियामको निय तरि । पोतवाहे कर्णयारे निश्चारकः समीरणे ॥ १३८९
 पुरीपस्य क्षये स्वैरे प्रचलाको भुजङ्गमे । शराघाते शिखण्डे च प्रकीर्णक तुरङ्गमे ॥ १३९०
 चामरे विस्तरे ग्रन्थभेदे पिप्पलक पुन । चूचुके सीवनसूत्रे पिण्डीतकः फणिज्जके ॥ १३९१
 तगरे मदनद्रौ च पुण्डरीक सिताम्बुजे । सितच्छत्रे भेषजे च पुण्डरीकोऽभिदिग्गजे ॥ १३९२
 सहकारे गणधरे राजिलाहौ गजज्वरे । कोशकारान्तरे व्याघ्रे पुष्कलकस्तु कीलके ॥ १३९३
 कृपणे गन्धमृगे च स्यात्पूर्णानकमानके । पात्रे च पूर्णपात्रे च फर्फरीकं तु मार्दवे ॥ १३९४
 फर्फरीकश्चपेटाया बलाहकोऽम्बुदे गिरौ । दैत्ये नागे बर्बरीकः केशविन्यासकर्मणि ॥ १३९५
 शाकभेदे महाकाले बकेरुका बैलाकिका । वातावर्जितशाखा च अमरको मधुव्रते ॥ १३९६
 गिरिके चूर्णके केशे भयानकस्तु भीषणे । व्याघ्रे राहौ रसे भङ्गारको राज्ञि मुनौ सुरे ॥ १३९७

१ 'कुरण्टके' ग घ २ 'न लिम्पतीति अलिपक' इति टीका 'अलिपिक' ख ३ 'अलमस्यार्थमकति अलमक' इति टीका 'अलिमक' ख, 'अलिम्पकः' ग घ ४ 'मालुका छदो वृक्ष' इति टीका 'मलि काछदि' ग घ ५ 'तु निर्वाणी श्रुतिके' ग घ ६ 'कटतीति कटिलस्तत क' इति टीका 'कचिल्लक' ख, 'कठिलक' ग घ ७ 'कटे' ग घ ८ 'गोमेदक' ग घ ९ 'किन्दरा चाण्डालवादिग्रम्' इति टीका, 'कद रायाग्र' ख ग घ १० 'जरादुरे' ख ११ 'तरति तर्तरीक' 'कृपुवृक्ष' इति बहुवचनादीके साधु 'इति टीका 'कर्तरीकम्' इति ख १२ 'पत्रमुदरे' ख १३ 'दलाठक' ख १४ इति परम् 'दासेरकस्तु धीवरे । दासीपुत्रे च करमे' इत्यव्युपलभ्यते पाठ ख पुस्तके १५ 'फणिज्जके' ग घ १६ 'ग घहरिणे' ख १७, 'ब लाधिका' ग घ

भार्याटिको मृगभेदे भार्यया च विनिर्जिते । मरुवकः पुष्पभेदे मदनद्रौ फणिज्ज्ञके ॥ १३९८
 मयूरकस्त्वपामार्गे मयूरक तु तुल्यके । माणवकः कुपुसि स्याद्बालहारभिदोरपि ॥ १३९९
 मृष्टेरुकः स्यान्मृष्टाशे दानशौण्डेऽतिथिद्विषि । रतर्द्धिक तु दिवसे सुखस्नानेष्टमङ्गले ॥ १४००
 राधरङ्कुस्तु नासारे शीकरे जलदोपले । लालाटिकः स्यादश्लेषभेदे कार्याक्षमेऽपि च ॥ १४०१
 प्रभोर्भावदर्शिनि च लेखीलकस्तु तत्रय । स्वहस्त परहस्तेन लिखितेषु विलेखयेत् ॥ १४०२
 लेखहारे वर्तूरुक काकनीले जलावटे । वराटक पद्मबीजकोशे रज्जौ कपर्दके ॥ १४०३
 वरण्डकस्तु मातङ्गवेद्या यौवनरुण्टके । सवर्तुले च भित्तौ च विनायको गणाधिपे ॥ १४०४
 बुद्धे ताक्ष्ये गुरौ विघ्ने वितुन्नक तु धान्यके । झटामलौषधौ चापि विदूषकोऽन्यनिन्दके ॥ १४०५
 क्रीडनीयकपात्रे च विशेषकस्तु पुण्ड्रके । विशेषाभ्यायके चापि वृन्दारको मनोरमे ॥ १४०६
 सुरे श्रेष्ठे बृहत्तिका स्यादुरुवस्त्रभेदयो । वैतालिकः खेदृताले मङ्गलपाठकेऽपि च ॥ १४०७
 वैनाशिकः स्यात्क्षणिके परायत्तोर्णनाभयो । वैदेहको वाणिजके नेश्यापुत्रे च शूद्रत ॥ १४०८
 शतानिको मुनौ बृद्धे शालावृको वलीमुखे । सारमेये शृगाले च शिलाटकस्तिर्लाट्यो ॥ १४०९
 शृङ्गाटक पथा श्लेषे पानीयकण्टकेऽपि च^१ । सघाटिका तु कुट्टिन्या घ्राणे युग्मेऽम्बुरुण्टके ॥ १४१०
^२सतानिका^३ क्षीरशरे मर्कटस्य च जालके । सुप्रतीकः स्यादीशानदिग्गजे शोभनाङ्गके ॥ १४११
 सैकतिक पुनर्मातृयात्रामङ्गलसूत्रयो । सैकतिकः क्षपणके संन्यस्ते भ्रान्तिजीविनि ॥ १४१२
 सोमवलकः कथुले स्याद्वलक्षखदिरद्रुमे । सौगन्धिको गन्धवणिकसौगन्धिक तु कच्छणे ॥ १४१३
 गन्धोत्पले पद्मरागे कल्हारेऽग्निमुखो द्विजे । भलाके चित्रके देवेऽप्यग्निशिख तु कुङ्कुमे ॥ १४१४
 अग्निशिखा लाङ्गलिक्यामिन्दुलेखेन्दुखण्डके । गडूचीसोमलतयो पञ्चनखस्तु कच्छपे ॥ १४१५
 गजे बद्धशिखो वाले बद्धशिखोच्चटौषधौ । महाशङ्खो निधिभेदे सख्याभेदे नरास्थनि ॥ १४१६
 व्याघ्रनखस्तु कन्दे स्याद्वन्धद्रव्यान्तरेऽपि च । शशिलेखा वृत्तभेदे वायुची चन्द्रलेखयो ॥ १४१७
 शिलीमुखोऽलौ बाणे चापवर्गस्यागमोक्षयो । क्रियावसाने साफल्येऽप्यभिषङ्गः पराभवे ॥ १४१८
 आक्रोशे शपथे चेहामृगः स्याद्रूपकान्तरे । वृके जन्तौ चोपरागो राहुभस्तार्कचन्द्रयो ॥ १४१९
 विगंने दुर्नये राहवुपसर्ग उपद्रवे । प्रादौ च रोगभेदे च कटभङ्गो नृपाल्ये ॥ १४२०
 हस्तच्छेदे च सस्याना छत्रभङ्गो नृपक्षये । स्वातन्त्र्ये विधवत्त्वे च दीर्घाध्वगः क्रमेलके ॥ १४२१
 लेखहारे मल्लनागो वात्स्यायनसुरेभयो । समायोगस्तु सयोगे समवाये प्रयोजने ॥ १४२२
 सप्रयोगो निधुवने सबन्धे कार्मणेऽपि च । जलसूचिः शिशुमारे त्रोटिमत्स्ये जलौकसि ॥ १४२३

१ 'भार्यामयति भार्याटिक' इति टीका 'भार्याटिक' इति ग घ २ 'नागभेदे' ख, 'मुनिभेदे' ग घ
 ३. अस्य स्थाने 'मण्डोदक तु चित्तस्य राग आतर्पणेऽपि च' इत्यधिक पाठ उपलभ्यते ख पुस्तके ४ 'शी-
 करे' ख ग घ ५ 'आश्लेषे भवे' ग घ ६ 'लेखयति लेख लाति वा लेखीलक' इति टीका 'लेखनिक'
 ग घ ७ 'काकनीलो वृक्षभेद' इति टीका 'काकनीडे' ख ग घ ८ 'उरु सक्थि' इति टीका 'दारु वस्त्र'
 ग घ ९ 'खेदृतेन क्रीडया ताल' इति टीका 'खङ्गताले' ख, 'खड्गताले' ग घ १० विदित्यते घञि स्वार्थाऽणिके
 च वैदेहक' इति टीका 'वैदेहिक' ख ११ 'शिलाट्यो' ग घ १२ इतः परम् 'शृङ्गाटिका शिवाया
 स्यान्नासादपि पलाययो' इति ख १३ 'सतनोति सतानिका' इति टीका 'शन्तानिका' ग घ १४ 'क्षीरशर
 आमिक्षा' इति टीका 'क्षीरराजे' ग घ १५ 'कथुलो वृक्ष' इति टीका 'कट्फले' ख ग घ १६ 'अग्नि
 शाखा' ख

कङ्कशृङ्गाटयोश्चापि मलिम्लुचस्तु तस्करे । वाते काश्मीरज कुष्ठे कुङ्कुमे पौष्करेऽपि च ॥ १४२४
 काश्मीरजातिविषया क्षीराब्धिज मौक्तिके । वशिरे क्षीराब्धिजस्तु चन्द्रे क्षीराब्धिजा श्रियाम् ॥
 ग्रहराजः शशिन्यर्के जघन्यजोऽनुजन्मनि । शूद्रे च द्विजराजस्तु शेषे ताक्ष्ये निशाकरे ॥ १४२६
 धर्मराजस्तु सुगते आद्वदेवे युधिष्ठिरे । भरद्वाजः पक्षिभेदे बृहस्पतिसुतेऽपि च ॥ १४२७
 [भारद्वाजो मुनौ भारद्वाजी वनपिचुदुमे] भृङ्गराजो मयुकरे मार्कवे विहगान्तरे ॥ १४२८
 राजराजो नृपेशेन्द्रो कुबेरेऽथ सकृत्प्रजः । कौके सिंहेऽथोच्चिद्भटः कोपने मीनभिद्यपि ॥ १४२९
 करहाट पद्मकन्दे देशद्रुमविशेषयो । कार्यपुटोऽनर्थकारे क्षपणोन्मत्तयोरपि ॥ १४३०
 कामकूटो वेश्याविभ्रमेष्टावथ कुटन्नटः । शोणके कैवर्तीमुक्ते कुण्डकीटस्तु जारत ॥ १४३१
 विप्रीपुत्रे दासीपतौ चार्वाकोक्तिविशारदे । खञ्जरीटस्तु खञ्जनेऽसिधाराव्रतचारिणो १ ॥ १४३२
 गाढमुष्टिस्तु कृपणे कृपाणप्रभृतावपि । चक्रवाटस्तु पर्यन्ते क्रियारोहे शिखातरौ २ ॥ १४३३
 तुलाकोटिर्मानभेदेऽर्धुदे स्यान्नूपुरेऽपि च । नारकीट खदत्ताशाविहन्तर्यश्मकीटके ॥ १४३४
 प्रतिशिष्टः पुन प्रत्याख्याते च प्रेषितेऽपि च । प्रतिकृष्ट तु गुह्ये स्याद्विराट्त्वा च कर्षिते ॥ १४३५
 परपुष्टः कलकण्ठे परपुष्टा पणाङ्गना । वर्कराटस्तु तरुणादित्यरोचि कटाक्षयो ॥ १४३६
 खीणा पयोधरोत्सङ्गकान्तदत्तनखेऽपि च । शिपिविष्टस्तु खरवाटे दुश्चर्मणि पिनाकिनि ॥ १४३७
 श्रुतिकटः प्राश्लोहे प्रायश्चित्तभुजङ्गयो । कलकण्ठः पिके पारावते हसे कलध्वनौ ॥ १४३८
 कालकण्ठनीलकण्ठौ पीतसारे महेश्वर । दायूहे ग्रामचटके खञ्जरीटे शिखावले ॥ १४३९
 कालपृष्ठ तु कोदण्डमात्रके कर्णधन्वनि । कालपृष्ठो भृगभेदे कङ्के दन्तशठः पुन ॥ १४४०
 जम्बीरे नागरङ्गे च कर्मरङ्गरूपितयो । पूतिकाष्ठ तु सरले देवदारुद्वयेऽपि च ॥ १४४१
 सूत्रकण्ठः खञ्जरीटे द्विजन्मनि कपोतके । हारिकण्ठः हारयुक्तकण्ठे परभृतेऽपि च ॥ १४४२
 अपोगण्डोऽतिभीरौ स्याच्छिशुके विकलाङ्गके । चक्रवाडं गणे चक्रवाडोऽग्नौ चक्रवालवत् ॥ १४४३
 जलरुण्डः पयोरेणौ जलावर्ते भुजङ्गमे । देवताडो घोषकेऽग्नौ राहौ वातखुडा पुन ॥ १४४४
 वात्याया पिच्छिलस्फोटे ग्रामाया वातशोणिते । अध्यारुढः समारुढेऽभ्यधिकेऽङ्गारिणी पुन ॥ १४४५
 भास्करे त्यक्तदिक्षुह्योराधर्वणः पुरोधसि । अधर्वजब्राह्मणे चाप्यारोहण प्ररोहणे ॥ १४४६
 समारोहे सोपाने च स्यादुद्धरणमुन्नये । भुक्तोज्झितोन्मूलनयोस्तक्षेपणमुदध्वनम् ॥ १४४७

१ इत्यत्र 'शेषे ताक्ष्ये निशाकरे । अमृतादिसमूहे च भवेत्' ग पुस्तकेऽधिक पाठ २ 'शशाङ्के पारुडोऽपि च' ख ३ 'मुनौ जीवसुतेऽपि च' ग घ ४ 'भरद्वाजस्यापत्य भारद्वाज' इति टीका 'भरद्वाज' ख कोष्ठात्तर्गतपाठो ग घ पुस्तकयोर्गोस्ति ५ 'द्विके' ख ६ 'पुष्प' ख ७ 'धवे दास्या' ख ८ 'फल के' ख ९ इत परम् 'गन्धकुटी मदिराया बुद्धाद्यायतनेऽपि च' ख १० इत परम् 'चतु षष्टिश्चतु षष्टि कलासु बह्वृचेऽपि च' ख ११ 'प्रतिशिष्यते प्रतिशिष्ट' इति टीका 'प्रतिस्तुष्ट' ग घ १२ 'श्रुति शास्त्र कटति श्रुतिकटः' इति टीका 'श्रुतिकण्ठ' ग घ १३ 'हारी हारवान् मनोहरो वा कण्ठो गल स्वरो वा यस्य हारिकण्ठः' इति टीका 'हारकण्ठ' ख १४ 'जल रुण्डि जलरुण्ड' इति टीका 'जलरुण्ड' ग घ १५ 'अत्र अप्यधिकेऽभ्यभिधेयवत् । अङ्गारिणीह सत्या स्यान्नास्करत्यक्तविद्यपि । आधर्वणोऽधर्वविदि ब्राह्मणे च पुरोधसि । आरोहणं समारोहे सोपाने च प्ररोहणे । आतर्पण तु सौहित्ये विन्धादालिङ्गनेऽपि च । उदध्वने चोद्धरणं स्यादुन्मूलन उन्नये । वाताग्रे च कामगुणो विषयाभोगयो रतौ । कार्षापण कृषिके स्यात्पणषोडशकेऽपि च । जीर्णपर्णस्तु णिमे स्यात्खञ्जरी भूखेऽपि च ॥' ख पुस्तके एव पाठ

व्यजन धान्यमलनवस्तु कामगुणो रतौ । विषयाभोगयोश्चापि कार्षापणस्तु कार्षिके ॥ १४४८
 पण षोडशके चीर्णपर्णः खर्जूरनिम्बयो । चूडामणिः काकचिञ्चाफले मूर्द्धमणावपि ॥ १४४९
 जुहुराणोऽध्वर्युवह्नयोस्तण्डुरीणस्तु वर्वरे । तण्डुलाम्बुनि कीटे च तैलपर्णी तु सिल्हके ॥ १४५०
 श्रीवासे चन्दने दाक्षायण्युमाया च भेषु च । रोहिण्या च देवमणिवर्ष्णवक्षोमणौ हरे ॥ १४५१
 अश्वस्य कण्ठावर्ते च नारायणस्तु केशवे । नारायणी शतावर्ण्युमा श्रीनिःसरण मृतौ ॥ १४५२
 उपाये गेहादिमुखे निर्वाणे निर्गमेऽपि च । निरूपण विचारावलोकनयोर्निदर्शने ॥ १४५३
 निस्तरण तु निस्तारे तरणोपाययोरपि । निगरण भोजने स्यान्निगरणः पुनर्गले ॥ १४५४
 प्रकरण स्यात्प्रस्तावे रूपकेऽथ प्रवारणम् । काम्यदाने निषेधे च पैरीण तु पर्वणि ॥ १४५५
 पर्णवृन्तरसे पर्णसिराया घृतकम्बले । पैरायण स्यादभीष्टे तत्पराश्रययोरपि ॥ १४५६
 परवाणिर्धर्माध्यक्षे वर्षे पारायण पुन । कात्स्न्य पारगतौ सङ्गे पीलुपण्यौषधीभिदि ॥ १४५७
 मूर्वाया बिम्बिकाया च पुष्करिणी जलाशये । हस्तिन्या कमलिन्या च मीनाम्नीणस्तु खञ्जने ॥ १४५८
 दर्दराम्ने रक्तरणुः पलाशकलिकोद्वेगे । सिन्दूरे रागचूर्णस्तु खदिरे मकरध्वजे ॥ १४५९
 रेरिहाणो वरे रुद्रे लम्बकर्णः पुनश्छगे । अङ्कोठे वारवाणस्तु कूर्पासे कवचेऽपि च ॥ १४६०
 विदारण भेदने स्यात्सपराये विडम्बने । वैतरणी प्रेतनद्या जनन्यामपि रक्षसाम् ॥ १४६१
 शरवाणिः शरमुखे पदातौ शरजीविनि । शिखरिणी वृत्तभेदे रोमालीपेयभेदयो ॥ १४६२
 खीरले मल्लिकाया च समीरणः फणिज्झके । पान्थे वायौ ससरण लसबाधचमूगतौ ॥ १४६३
 ससारे च समारम्भे नगरस्योपनिर्गमे । हस्तिकर्णः स्यादेरण्डे पलाशगणभेदयो ॥ १४६४
 अवदातस्तु विमले मनोज्ञे सितपीतयो । अपावृतोऽपरायत्तेऽपिहितेऽवसित गतौ ॥ १४६५
 ऋद्धे ज्ञातेऽवसाने चाप्यवगीत विगर्हिते । मुहुर्दृष्टेऽपवादे चात्याहित तु महाभये ॥ १४६६
 जीवनिरपेक्षकर्मण्यभिजातः कुलोद्भवे । न्याय्ये प्राज्ञेऽभिनीतस्तु न्याय्येऽमर्षिणि सस्कृते ॥ १४६७
 अभियुक्तः परिहृष्टे तत्परेऽन्तर्गत पुन । मद्यप्राप्तविस्मृतयोरङ्गारित तु भस्मिमे ॥ १४६८
 पलाशकलिकोद्वेगे चातिमुक्तस्तु निष्कले । वासन्तिकाया तिनिशेऽप्यवध्वस्तोऽवचूर्णिते ॥ १४६९
 त्यक्तनिन्दितयोश्चाधिक्षिप्तौ निहितभस्मितौ । अपचितिर्व्यये हानौ पूजाया निष्कृतावपि ॥ १४७०
 अनुमितिः स्यादनुज्ञापौर्णमासीविशेषयो । अनुशस्तिः पुनर्लोकापवादे प्रार्थनेऽपि च ॥ १४७१
 उदास्थितश्वरे द्वा स्थेऽध्यक्षे चोपाहितः पुन । आरोपितेऽनलोत्पातेऽप्युपाकृत उपद्रवे ॥ १४७२
 मन्त्रेण प्रोक्षितपशाबुलिखित तनूकृते । उत्कीर्णे चोपरक्तस्तु स्वर्मानौ व्यसनातुरे ॥ १४७३
 राहुमस्तार्कशशिनोरुपचितः समाहिते । रुद्धे दग्धेऽथोज्जुम्भितमुत्फुल्ले चेष्टितेऽपि च ॥ १४७४
 उद्गाहितमुपन्यस्ते बद्धमाहितयोरपि । उपसत्तिः सङ्गमात्रे प्रतिपादनसेवयो ॥ १४७५
 ऋष्यप्रोक्ता शकशिम्ब्या शतावर्या बलाभिदि । ऐरावतोऽहौ नागरङ्गे लकुचे त्रिदशद्विपे ॥ १४७६
 ऐरावतं तु शकस्य ऋजुर्दीर्घशरासने । ऐरावती विद्युद्विद्युद्भिदो शतहृदा यथा ॥ १४७७

१ 'तैल पर्णः स्यात्तैलपर्णी' इति टीका 'तिलपर्णी' ग घ २ 'द्विश्रामे' ग घ ३ 'परीषण ख
 ४ इत्त परम् 'दण्डे कूर्मे पाटशाटे पर्वरीणं तु पर्वणि' इति ख ५ 'परीरणम्' ग घ ६ 'पारायण
 मीनाम्नीण' इति टीका 'मीनाप्रीण' ख, 'मीनाम्नीण' ग घ ७ 'दर्दराम्ने वृक्षभेद' इति टीका 'रु
 राक्षे' ख, 'दर्दराने' ग घ ८ 'अपरावृत्ते' ग घ ९ 'वद्धे' ख १० 'सस्कृते' ख ११ 'नद्धे' ग घ
 १२ 'अद्रौ' ख १३ 'सरित्' ख

कलधौत रूप्यहेम्नो कलधौतः कलध्वनौ । कुहरित तु रटिते पिकालापे रतस्वने ॥ १४७८
 कुमुद्वती कैरविण्या दयिताया कुशस्य च । कृष्णवृन्ता माषपण्या पाटलाख्यद्रुमेऽपि च ॥ १४७९
 गन्धवती मुरापुर्यो पृथ्वीयोजनगन्धयो । गृहपतिगृही सत्री चन्द्रकान्त तु कैरवे ॥ १४८०
 चन्द्रकान्तो रत्नभेदे चर्मण्वती नदीभिदि । कदल्या चित्रगुप्तस्तु कृतान्ते तस्य लेखके ॥ १४८१
 दिवाभीतः काकरिपौ कुम्भिले कुमुदाकरे । दिवाकीर्तिर्नापिते स्यादुल्लेखेऽन्तावसायिनि ॥ १४८२
 धूमकेतू वङ्गयुत्पातौ नन्द्यावर्ती गृहान्तरे । तगरेऽथ नदीकान्तो निर्गुण्डीनिचुलाब्धिषु ॥ १४८३
 नदीकान्ता लताजम्बवो काकजङ्घौषधेऽपि च । नागदन्तो हस्तिदन्ते गेह्वाजि सृतदारुणि ॥ १४८४
 नागदन्ती श्रीहस्तिन्या कुम्भाख्यभेषजेऽपि च । निस्तुषितं वर्जिते स्याद्वतत्वचि लघूकृते ॥ १४८५
 निराकृतिरस्वाध्याये निराकारनिषेधयो । प्रतिहतस्तु विद्विष्टे प्रतिस्खलितरुद्धयो ॥ १४८६
 प्रणिहित तु सप्राप्तनिहितयो समाहिते । प्रतिक्षिप्तं प्रतिहते निषिद्धे प्रेषितेऽपि च ॥ १४८७
 प्रधूपिता क्लेशिताया रविगन्तव्यदिश्यपि । प्रव्रजिता तु मूण्डीर्या तापस्या मासिकौषधौ ॥ १४८८
 प्रजापतिर्ब्रह्मराज्ञोर्जामातरि दिवाकरे । वह्नौ लघ्वरि दक्षादौ प्रतिकृतिस्तु पूजने ॥ १४८९
 प्रतिमाया प्रतीकारे प्रतिपत्तिस्तु गौरवे । प्राप्तौ प्रवृत्तौ प्रागल्भ्ये बोधे परिगतं गते ॥ १४९०
 प्राप्तचेष्टितयोर्ज्ञाते पल्लवितं सपल्लवे । लाक्षारक्ते तते पञ्चगुप्तश्चार्वाकदर्शने ॥ १४९१
 रुमठे परिवर्तस्तु कूर्मराजे पलायने । युगान्ते विनिमये च परिघातस्तु घातने ॥ १४९२
 ऐखे चाथ पशुपतिः पिनाकिनि हुताशने । पाशुपतः शिवमहया पशुपत्यधिदैवते ॥ १४९३
 पारिजातस्तु मन्दारे पारिभद्रे सुरद्रुमे । पारापतः कलरवे गिरौ मर्कटतिन्दुके ॥ १४९४
 पारापती तुलबलीफलगोपालगीतयो । पुष्पदन्तस्तु दिग्गगे जिनभेदे गणान्तरे ॥ १४९५
 पुष्पदन्तौ च चन्द्रार्कावेकोत्तयाथ पुरस्कृतम् । पूजिते स्वीकृते सिक्तेऽभिशास्तेऽप्रकृतेऽपि च ॥ १४९६
 भोगवती तु सर्पाणां नगरे च सरिलपि । रङ्गमाता जतुर्बुधोर्लक्ष्मीपतिर्जनार्दने ॥ १४९७
 पूगे लवङ्गवृक्षे च व्यतीपात उपद्रवे । योगभेदेऽप्ययाने च वनस्पतिर्दुमात्रके ॥ १४९८
 विना पुष्प फलेऽद्रौ च विनिपातस्तु दैवत । व्यसने चावपाने च वैजयन्तो गुहे ध्वजे ॥ १४९९
 इन्द्रालये वैजयन्ती त्वग्निग्रन्थपताकयो । जयन्त्या च समाघातस्त्वाहवे घातनेऽपि च ॥ १५००
 समाहितः समाधिस्थे सश्रुतेऽथ समुद्धतः । अविनीते समुत्कीर्णं समुद्रान्ता तुरालभा ॥ १५०१
 कार्पासिका च सृक्का च सदागतिः सदीश्वरे । निर्वाणे पवमाने च सरस्वती सरग्निदि ॥ १५०२
 वाक्यापगाया स्त्रीरत्ने गोवाग्देवतयोरपि । सूर्यभक्तो बन्धुजीवे भास्करस्य च पूजके ॥ १५०३
 हैमवत्याद्रिजा स्वर्णक्षीरी शुक्लवचामया । अनीकस्थो रक्षिवर्ज युत्सले वीरमर्दने ॥ १५०४
 चिह्ने गजशिक्षके चेतिकथा व्यर्थभाषणे । अश्रद्धेये नष्टधर्मेऽप्युदरयिर्वियन्मणौ ॥ १५०५

१ 'मुरा औपधि' इति टीका 'मुरा' ख ग घ २ 'स्वाधिष्ठे' ग घ ३ 'भेषजे' ग घ ४ 'लाभे
 चेष्टितयोः' ख ग घ ५ 'अस्त्रा तरे' ख ६ 'पारमापताति पारापत' इति टीका 'पारावत' ग घ
 ७ 'पारावती' ग ८ 'बु दी कुक्षिनी' इति टीका 'चेष्ट्यो' ख 'बुष्ट्यो' ग घ ९ अत परम् 'शुभ्र
 दन्ती पुष्पदन्तगजस्त्रियाम् । सुद त्या च' ख १० इत परम् 'सेनापतिर्गुहेऽध्यक्षे हिमारातिः खगेऽनिले'
 ईषधिकः पाठ ख पुस्तके ११ 'युध खलं रणभूमि' इति टीका 'युधले वीरमर्दले' ख, 'अप्यश्वत्ये
 वीरमर्दले' ग घ.

अब्धौ चित्ररथो विद्याधरे गन्धर्वसूर्ययो । चतुष्पथश्चतुर्मासगमे ब्राह्मणेऽपि च ॥ १५०६
 दशमीस्थः स्थविरे स्यात्क्षीणरोगे मृताशने । वानप्रस्थो मधूकद्रौ किंशुकाश्रमभेदयो ॥ १५०७
 अष्टापदश्चन्द्रमलया लूताया शरमे गिरौ । कनके शारिफलकेऽभिमर्दो मन्थयुद्धयो ॥ १५०८
 स्यादभिस्पन्द आश्रावनेत्ररोगातिवृद्धिषु । अववादस्तु निर्देशे निन्दाविश्रम्भयोरपि ॥ १५०९
 उपनिषत्तु वेदान्ते रहस्यधर्मयोरपि । एकपद तदाले स्यादेकपदी तु वर्त्मनि ॥ १५१०
 कटुकन्दः शृङ्गवेरे शोभाजनरसोनयो । कुरुवृन्दः पद्मरागे मुकुरव्रीहिभेदयो ॥ १५११
 कुल्माषे हिङ्गुले मुस्ते कोकनद तु रक्तके । अम्भोजन्मकुमुदयोश्चतुष्पदो गवादिषु ॥ १५१२
 स्त्रीणां करणभेदे च रक्तपादो मतङ्गजे । स्पन्दने च जनपद, स्यात्पुनर्जनदेशयो ॥ १५१३
 परिवादस्तु निन्दाया वीणावादनवस्तुनि । प्रियवदः प्रियवादिनभश्चरविशेषयो ॥ १५१४
 पीठमर्दोऽर्तिविषाति नाट्योक्त्या नायकप्रिये । पुटभेदस्तु नगरातोद्ययोस्तटिनीमुखे ॥ १५१५
 महानादो वर्षुकाब्दे महाभवाने शयानके । गजे च मुचुकुन्दस्तु द्रुभेदे मुनिदैत्ययो ॥ १५१६
 मेघनादो मेघशब्दे वरुणे रावणात्मजे । विशारदो बुधे धृष्टे विष्णुपदं नभोज्यो ॥ १५१७
 विष्णुपदस्तु क्षीरोदे विष्णुपदी सुरापगा । सक्क्रान्तिर्द्वारिका चापि समर्याद तु सनिधौ ॥ १५१८
 मर्यादया च सहितेऽप्यनुबन्धोऽप्रयोगिणि । मुरयानुयायिनि शिशौ प्रकृतस्यानुवर्तने ॥ १५१९
 दोषोत्पादेऽनुबन्धी तु हिकाया तृण्यति क्वचित् । अवरोधस्तु शुद्धान्ते तिरोधाने नृपौकसि ॥ १५२०
 अवष्टब्धमविदूरे समाक्रान्तेऽवलम्बिते । अनिरुद्धश्चरे पुष्पचापसूनावनर्गले ॥ १५२१
 आशाबन्धः समाश्रासे मर्कटस्य च वसके । इष्टगन्धः सुगन्धि स्यादिष्टगन्ध तु वालुके ॥ १५२२
 इक्षुगन्धा काशक्रोष्टी कोकिलाक्षेषु गोक्षुरे । उग्रगन्धा वचाक्षेत्रयवान्योश्छिक्किक्कौषधौ ॥ १५२३
 उपलब्धिर्मतौ प्राप्नो कालस्कन्धस्तु तिन्दुके । तमाले जीवकद्रौ च तीक्ष्णगन्धा वचौषधौ ॥ १५२४
 शोभाञ्जने राजिकाया परिव्याधौ द्रुमोत्पले । वेतसे महौषध तु विषैशुण्ठ्यो रसोनके ॥ १५२५
 ब्रह्मबन्धुर्निन्द्यविप्रे बान्धवे ब्राह्मणस्य च । समुन्नद्धस्तूर्ध्वबद्धे पण्डितमन्यद्वृत्तयो ॥ १५२६
 अपाचीनं विपर्यस्तेऽपागर्थेऽभिजन, कुले । कुलध्वजे जन्मभूम्यामभिमानस्त्वहकृतौ ॥ १५२७
 हिंसाया प्रणये ज्ञानेऽवलग्नौ मध्यलभयो । अवदानमिति वृत्ते खण्डने शुद्धकर्मणि ॥ १५२८
 अधिष्ठानं प्रभावेऽध्यासने नगरचक्रयो । अनूचान साङ्गवेदकोविदे विनयान्विते ॥ १५२९
 अन्वासन स्नेहवस्तौ सेवयामनुशोचने । अग्रजन्माग्रजे विप्रेऽन्तेवासी पुनरन्त्यजे ॥ १५३०
 शिष्यप्रान्तगयोश्चाप्यायोधनं समरे वधे । आराधन पाकप्राप्त्यो साधने तोषणेऽपि च ॥ १५३१
 आच्छादन तु वसने सविधानेऽपवारणे । आकलन परिसख्यालाङ्घ्योर्बन्धनेऽपि च ॥ १५३२
 आतञ्जन स्याज्जवने प्रीणनप्रतिवापयो । आवेशनं भूतावेशे प्रवेशे शिल्पिवेशमनि ॥ १५३३
 आस्कन्दन तिरस्कारे सशोषणसमीकयो । आत्माधीन सुते प्राणाधारे श्याले विदूषके ॥ १५३४

१ 'अतिवृद्धे' ख २ 'अप्रभेदयो' ख ३ 'कमौ' ग घ ४ 'चतुष्पद' ख ५ 'रक्ता पादा अस्य'
 इति टीका 'चक्रपाद' ख ६ 'प्रतिवृष्टे' ख ग घ ७ 'अम्बुदध्वाने' ख ८ 'शतहृदा तु विद्युति ॥
 वज्रेऽपि च समर्याद मर्यादासहितेऽतिके । अनुबन्धोऽप्रयोगे स्याच्छिशौ मुरयानुयायिनि ॥ प्रकृतस्यानुवर्त च
 दोषस्थोत्पादनेऽपि च । अनुवर्ज्या तृषा हिकावरोधस्तु नृपौकसि ॥ शुद्धा ते च तिरोधाने गर्तादौ रोधनेऽपि
 च ।' ख पुस्तकस्थोऽय पाठ ९ 'तृण्यते' ग घ १० 'अवलम्बिते' ग घ ११ 'मर्कटवासको लूतापुटम्' इति
 टीका 'वाससि' ग घ १२ 'शुण्ठ्या विषारसोनयो' ग घ १३ 'परिवेशे' ग घ

आत्मयोनिः स्मरे वेधस्युद्धर्तनं विलेपने । अपावृत्तावुत्पत्तने स्यादुपासनमासने ॥	१५३५
शुश्रूषाया शराभ्यासेऽप्युपधानं तु गण्डके । व्रते विशेषे प्रणये स्यादुत्पत्तनमुत्पुत्तौ ॥	१५३६
उत्पत्तावुदयनस्तु वत्सराजे घटोद्भवे । उत्सादनं समुल्लेखौद्धर्तनोद्वाहनेष्वथ ॥	१५३७
उद्वाहनं द्विसीले स्यादुद्वाहनी वराटके । कपीतना गर्दभाण्डशिरीषाम्रातपिप्पला ॥	१५३८
कलध्वनिः परभूते पारापतकलापिनो । कात्यायनो वररुचो कात्यायनी तु पार्वती ॥	१५३९
काषायवस्त्रविधवारध्वद्वमहिलापि च । कामचारी कलत्रिङ्गे स्वेच्छाचारिणि कामुके ॥	१५४०
कारन्धमी वातुवाँदनिरते कास्यकारिणि । किष्कुपर्पा पोटगले स्यादिक्षुत्वचिसारयो ॥	१५४१
कुचन्दनं वृक्षभेदे पत्राङ्गे रक्तचन्दने । कुम्भयोनिर्द्रोणेऽगस्तो कृष्णवर्त्मा त्रिधतुदे ॥	१५४२
दुराचारे हुताशे च गवादनीन्द्रवारुणी । वासस्थानं गवादीनां गदयितुः शरासने ॥	१५४३
जल्पाके पुष्पचाप च घनाघनो निरन्तरे । वासवे घातुके मत्तगजवर्णकवारिदे ॥	१५४४
घोपयितुः पिके विप्रे चिरजीवी तु वायसे । अजे च चित्रभानुस्तु हुताशनदिनेशयो ॥	१५४५
जलाटनः कङ्कखगे जलाटनी जलौकसि । तपोधना तु मुण्डीयां तपोधनस्तपस्विनि ॥	१५४६
तपस्विनी पुनर्मासी कटुरोहिणिकापि च । तिलपर्वा हिलमोचीगङ्गुचीमधुपट्टिषु ॥	१५४७
देवसेनेन्द्रकन्याया सैन्ये दिविषदामपि । नागाञ्जना नागयष्टौ द्विरदस्य च मुद्रे ॥	१५४८
निर्यातनं वैरशुद्धौ दाने न्याससमर्पणे । निधुवनं रते कम्पे निर्वासनं तु मारणे ॥	१५४९
पुरादेश्च बहिष्कारे निरसनं निःसूदने । निष्ठीवने पिरासे च निशमनं निःशामनम् ॥	१५५०
निरीक्षणश्रवणयोर्निर्भर्त्सनमलक्तने । खलीकारे प्रजननं गगमे योनिर्जन्मनो ॥	१५५१
प्रणिधानमभियोगे समाधानप्रवेशयो । प्रयोजनं कार्यहेतोः स्यात्प्रवचनमागमे ।	१५५२
प्रकृष्टवचने प्रस्फोटनं सूर्पे प्रकाशने । ताडने प्रतिपन्नस्तु विज्ञातेऽङ्गीकृतेऽपि च ॥	१५५३
प्रतियत्नः सस्कारे स्यादुपग्रहणलिप्सयो । ग्रहसनं तु प्रहासाक्षेपयो रूपकान्तरे ॥	१५५४
प्रतिमानं प्रतिबिम्बे गजदन्तद्वयान्तरे । प्रसाधनी कङ्कतिक्तासिद्धयो प्रसाधनं पुन ॥	१५५५
वेपे प्रचलाकी सर्पे मयूरेऽथ पयस्विनी । विभावरी गोधेन्वा च पुण्यजनस्तु सज्जने ॥	१५५६
गुह्यके यातुधाने च पृथग्जनोऽधमे जडे । पृष्टशृङ्गी भीमसेने षण्ढसैरभयोरपि ॥	१५५७
महाधनं महामूल्ये सिल्हके चारुवाससि । महासेनो महासैन्ये स्कन्धेऽप्यथ महामुनिः ॥	१५५८
अगस्तिकुस्तुबुरुणोर्मातुलधानी लताभिदि । मातुलधानो मातुलाहौ मातुलानि पुन शणे ॥	१५५९
कलापे मातुलपत्न्या रसायनो विहङ्गमे । पक्षीन्द्रे रसायनं तु जराव्याधिर्जिदौपदे ॥	१५६०
राजादनः पियालद्रौ क्षीरिकाया त्रिपन्नके । वर्धमानो वीरजिने स्वस्तिकैरङ्गविष्णुषु ॥	१५६१
प्रभभेदे शरावे च विरोचनोऽभिसूर्ययो । प्रह्लादनन्दने चन्द्रे विहेठनं त्रिडम्बने ॥	१५६२
हिंसाया मर्दने विस्मापनाख्या कुँहके स्मरे । गन्धर्वनगरे चापि विष्वक्सेनो जनार्दने ॥	१५६३

१. 'गण्डके' ग २ 'विशेषे' ग घ ३ 'लेखो' ख ४ 'पु' च' ख ग घ ५ 'द्वाभ्यां' सगत द्विसीले द्विःकृष्ट मित्यर्थः इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी ६ 'पारावत' ग घ ७ 'वादे' ग घ ८ 'मत्तगजे' ख ग घ ९ 'नागा नामञ्जनमनया नागाञ्जना' इति टीका 'नागाञ्जना नागपत्न्या' ग घ १० 'निपूदो' ख ११ 'निदशीने' ग घ १२, 'प्रगमनेयो' ख, 'प्रगतेयो' ग घ १३ 'योनिजमयो' ग घ १४ 'प्रयोगयो' ग घ १५ 'सूर्प' ख, 'शूर्प' ग घ १६ 'विकाते' ग घ १७ 'प्रचलाक कलापोऽस्त्यस्येति प्रचलाका' इति टीकाकार १८, 'सैरिभ' ख ग घ १९ 'भिदौ' ग घ २० 'त्रिपन्नक किंशुक' इति टीका 'भिपक्षके' ग घ २१ 'वीरजने' ख, २२, 'कुहकमि द्रजालम्' इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी २३ 'जनार्दना' ग घ.

विष्वक्सेना तु फलिनी विश्राणन विहायिते । संप्रेषणे परित्यागे विहनन तु पिञ्जने ॥ १५६४
 वधेऽथ विश्वकर्माके मुनिभिर्देवशिल्पिनो । विघ्नकारी विघातस्य कारके धोरदर्शने ॥ १५६५
 विलेपनी स्याद्यवाग्वा चारुवेषस्त्रियामपि । वृक्षादनो मधुच्छत्रे चलपत्रकुठारयो ॥ १५६६
 वृक्षादनी तु बन्दाया विदार्या गन्धकौषधे । वृषपर्वा तु शृङ्गारहरदैत्यकशेरुषु ॥ १५६७
 विरोधनो रविस्तुते सुगते बलिदानवे । श्वेतधामा घनसारे कलानाथाब्धिफेनयो ॥ १५६८
 श्लेष्मघना तु केतक्या मह्यामथ समापनम् । परिच्छेदे समाधाने समाप्तिवधयोरपि ॥ १५६९
 समूर्च्छनमभिव्याप्तौ मोहे सनातनोऽच्युते । पितृणामतिथौ रुद्रवेवसो शाश्वते स्थिरे ॥ १५७०
 सदादानो गन्धगजे हेरम्बेऽभ्रमतङ्गजे । सयमन व्रते बन्धे सयमनी यमस्य प् ॥ १५७१
 समादान सैमीचीनग्रहणे नित्यकर्मणि । समापन्न वधे क्लिष्टे समाप्तप्राप्तयोरपि ॥ १५७२
 संवदनं तु सवादे समालोचे वशीकृतौ । संमुत्थान निदानेऽभियोगे संवाहनं पुन ॥ १५७३
 वाहनेऽङ्गमर्दने च संप्रयोगी तु कामुके । कलाकेलौ सुप्रयोगे सरोजिनी सरोरुहे ॥ १५७४
 सरोरुहिण्या कासारे स्तनयित्तुः पयोमुचि । मृत्तौ स्तनिते रोगे च सारसनमुरश्छदे ॥ १५७५
 काश्या च सामयोनिस्तु समोत्थे द्रुहिणे गजे । सामिधेनी समीहचो सुयामनो जनार्दने ॥ १५७६
 वत्सराजे प्रसादेऽद्रिभेदे चाथ सुदर्शनः । विष्णोश्चके सुदर्शन्यमरावत्या सुदर्शना ॥ १५७७
 अज्ञायामौषधीभेदे मेरुजम्बवा सैरीभिदि । सौदामिनी तडिज्जेदतडितोरप्सरोभिदि ॥ १५७८
 हर्षयित्तुः सुते स्वर्णेऽवलेपो गर्वलेपयो । दूषणेऽप्यपलापस्तु प्रेमापह्नवयोरपि ॥ १५७९
 उपतापो गदे तापे जलकूप्यन्धुगर्भके । सरस्या जीवपुष्प तु दमनके फणिज्जके ॥ १५८०
 नागपुष्पस्तु पुन्नागे चम्पके नागकेसरे । परिवापो जलस्थाने पर्युत्तिपरिवारयो ॥ १५८१
 पिण्डपुष्पं जपाया स्यादशोके सरसीरुहे । बहुरूपः स्मरे विष्णौ सरटे धूणके शिवे ॥ १५८२
 मेघपुष्पं तु नादेये पिण्डाभ्रे सलिलेऽपि च । विप्रलापो विरुद्धोक्तावनर्थकवचस्यपि ॥ १५८३
 वृक्षधूपो वृक्षधूपे सिल्हकेऽथ वृषाकपिः । वासुदेवे शिवेऽग्नौ च हेमपुष्प तु चम्पके ॥ १५८४
 अशोकद्रौ जपापुष्पे राजजम्बूस्तु जम्बुभिन् । पिण्डखर्जूरवृक्षश्चाप्यवष्टम्भस्तु काशने ॥ १५८५
 सरम्भारम्भयो स्तम्भे शातकुम्भोऽश्वमारके । शातकुम्भ तु कनकेऽभ्यागमः समरेऽन्तिके ॥ १५८६
 घाते रोधेऽभ्युपगमेऽनुपमस्तु मैनोरमे । अनुपमा सुप्रतक्त्रियामुपगमः पुन ॥ १५८७
 अङ्गीकारेऽन्तिकगतावुपक्रमस्तु विक्रमे । उपधाया तदाद्याचिरुयासाचिकित्सयोरपि ॥ १५८८
 आरम्भेऽथ जलगुल्मो जलावर्तेऽम्बुचखरे । कमठे दण्डयामस्तु दिवसे कुम्भजे यमे ॥ १५८९
 प्रवङ्गमः कपौ भेके पराक्रमस्तु विक्रमे । सामर्थ्ये चाभियोगे च महापद्मः पुनर्निधौ ॥ १५९०

१ 'वेक्ष' ग घ २ 'विदारीग धयोरपि' ख. ३ 'रविविष्णुसुते च' ग घ ४ 'समासीन' ग घ ५ 'स
 मुत्थीयतेऽस्मिन्निति समुत्थानम्' इति टीका 'समुत्थाने' ग घ ६ 'मृतौ स्तमिते' ग घ ७ 'द्रुहिणो ग'
 ग घ ८ 'सुखेन दृश्यते सुदर्शन' 'शासुसुधीत्यन' पुति 'वाचस्पति'स्तु 'चक्र सुदर्शनोऽस्त्रियामित्याह'—यथा—
 तस्य नेष्यति वपु कव धुसा बभुरेष जगता सुदर्शन' इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी 'सुदर्शनम्' ख ग घ
 ९. 'सुरा' ग घ १० इत ऊर्ध्वम् 'परिकम्पो भये कम्पे प्राप्तूपोऽश्वरम्भयो' इत्यधिक पाठ ख पुस्तके
 ११. 'नादे स्यात् पि' ग घ १२ 'विरोधोक्ता' ग घ १३. 'सरम्भारम्भयो' ग घ १४ 'भवेदयम्' ग घ
 १५. 'उपमारहितेऽनुपमेभ्यामुप' ग घ १६ 'उपगमस्तु' ख. १७ 'प्रवेण गच्छति प्रवङ्गम' इति टीका
 'प्रवङ्गम' ख ग घ

नागसख्याभिदोर्यातयामो भुक्तसमुज्जिते । जीर्णे च सार्वभौमस्तु दिग्गजे चक्रवर्तिनि ॥ १५९१
 अनुशयः पश्चात्तापे दीर्घद्वेषानुबन्धयो । अन्वाहार्यममावास्याश्राद्धमिष्टेष्टे दक्षिणा ॥ १५९२
 अवश्यायो हिमे दर्पेऽप्यपसव्यं तु दक्षिणे । प्रतिकूलेऽन्तश्शय्या भूशय्या पितृवन मृति ॥ १५९३
 उपकार्या राजगेहमुपकारोचितापि च । चन्द्रोदयौ शश्युदयोऽलोचौ चन्द्रोदयौषधौ ॥ १५९४
 जलाशयमुशीरे स्याज्जलाशयो जलाश्रये । तण्डुलीयः शाकभेदे विडङ्गतस्तौप्ययो ॥ १५९५
 तृणशूल्यं मल्लिकाया केतकीशाखिन फले । धनञ्जयो नागभेदे ककुभे देहमारुते ॥ १५९६
 पार्थेऽमौ निरामयस्तु स्यादिडिके गतामये । प्रतिभय भये भीष्मे प्रतिश्रयः सभौकसो ॥ १५९७
 परिधायः परिकरे जलस्थाननितम्बयो । पाञ्चजन्यः पोटगले शङ्खे दामोदरस्य च ॥ १५९८
 पौरुषेय पुरुषेण कृतेऽस्य च हिते वधे । समूहे च विकारे च फलोदयो गुलाभयो ॥ १५९९
 विलेशयो मूपिकेऽहौ भागधेयः पुन करे । दायादे भागधेयं तु भाग्ये महालयः पुन ॥ १६००
 तीर्थे विहारपरमात्मनोर्महोदय पुरे । महोदयः स्वाम्यमुत्तयोर्महामूल्य महाधके ॥ १६०१
 पद्मरागमणौ मार्जालीयः शूद्रबिडालयो । शरीरशोधने रौहिणेयो वत्से बुधे बले ॥ १६०२
 समुच्छ्रयो वैरोन्नलो समुदायो गणे रणे । समुदयस्तूद्रमेऽपि सपरायस्तु सयुगे ॥ १६०३
 आपद्युत्तरकाले च स्यात्समाह्वय आहवे । पशुभि पक्षिभिर्दूते स्थूलोच्चयो वरण्डके ॥ १६०४
 गजाना मव्यमगते गण्डादमाकात्स्न्ययोरपि । हिरण्ययो लोकधातौ सौवर्णऽभिमरो वधे ॥ १६०५
 स्वबलसाध्वसे युद्धेऽवसरो वत्सरे क्षणे । अरुष्करं व्रणकरे भङ्गातकफलेऽपि च ॥ १६०६
 अश्वतरो नागभेदे वेसरेऽनुत्तरः पुन । निरुत्तरे च श्रेष्ठे चावस्करो भूधगुह्ययो ॥ १६०७
 अभिहारः सैनहने चौरिकोद्यमयोरपि । अवहारस्तु युद्धादिविश्रान्तौ ग्राहचौरयो ॥ १६०८
 निर्मन्त्रणोपनेतव्येऽलकारः कङ्कणादिषु । उपमादावकूपारः कूर्मराजसमुद्रयो ॥ १६०९
 अवतारस्तु नद्यादितीर्थेऽवतरणेऽपि च । अग्निहोत्रोऽनले हव्येऽसिपत्रो नरकान्तरे ॥ १६१०
 कोशकारेऽर्धचन्द्रस्तु गलहस्तेन्दुखण्डयो । चन्द्रके बाणभेदे चार्धचन्द्रा त्रिवृताभिदि ॥ १६११
 आत्मवीरो बलवति ईथालपत्रे विदूषके । आडम्बरस्तु सरम्भे बृहिते तूर्यनिस्वने ॥ १६१२
 इन्दीवर नीलोत्पलमिन्दीवरा शतावरी । उपकारस्तूपकृतौ विकीर्णकुसुमादिषु ॥ १६१३
 उपचारस्तु लेम्बाया व्यवहारोपचर्ययो । उदुम्बरः कुष्ठभेदे देहिल्या पण्डके तरौ ॥ १६१४
 उदुम्बरं ताम्र उपहरं रहसि सनिधौ । उद्वन्तुरः कराले स्यादुत्तुङ्गोत्कटदन्तयो ॥ १६१५
 औदुम्बरो यमे रोगभेदे कर्मकरोऽन्तके । भृतिजीविनि भूले च कर्मकारी तु बिम्बिका ॥ १६१६

१ 'अनशय्या' ख २ 'मृति' ग घ ३ 'ताप्यो विटमाक्षिक' इत्येकार्थकैरवाकरकौमुदी ४ 'तृणैः
 शूल्यते तृणशूल्यम्' इति टीका 'तृणमूल्य' ख, 'तृणशूल्य' ग घ, ५ 'इडिक विशुवाहक' इति टीका.
 'एडके' ख, 'इडिके' ग घ ६ 'अव्यवहिते' ख ७ 'समुच्छ्रयण समुच्छ्रय' इति टीका 'समुच्छ्रयः'
 ग घ ८ 'समुदयन समुदय' इति टीका 'समुदाय' ग घ, ९ 'अपिशब्दाङ्गणे रणेऽपि' इत्यनेकार्थकै
 रवाकरकौमुदी १० इत उत्तरम् 'अजगर' स्मृतः सर्पभेदेऽपि कवचे बुधे' इति ख पुस्तकेऽधिक पाठ
 ११ 'अरु करोति अरुष्करम्, समूसे समस्तस्येति वत्वम्' इति टीका 'अरुष्कर' ग घ १२ 'व्रणकारे' ख
 १३ 'अतिश्रेष्ठे च' ख १४ 'गोप्य' ग घ १५ 'सहनने' ख १६ 'चौर्यमद्ययोरपि' ग घ १७ 'विश्रान्ते'
 ग घ १८ 'निमन्त्रणोपनेतव्य शर्करादि स्वादूकृत भक्ष्यम्' इति टीका 'निम व्रणेऽपनेतव्ये' ग घ १९ 'स्या
 लपुत्रे' ख, 'स्याले पुत्रे' ग घ २०, 'सेवायाम्' ग घ २१ 'चार्ययो' ग घ, २२ 'देहिल्या' ख ग घ
 २३, 'कर्मकारी' ग घ

मूर्वा च कर्णिकारस्तु कृतमाले द्रुमोत्पले । करवीरो हयमारे कृपणे दैत्यभिद्यपि ॥	१६१७
करवीरी पुत्रवत्या सद्रव्यामदितावपि । कलिकारस्तु धूम्याटे पीतमुण्डकैरञ्जयो ॥	१६१८
कर्णपूरः स्याच्छिरीषे नीलोत्पलवसन्तयो । कटभरा प्रसारिण्या गोलाया गजयोषिति ॥	१६१९
कलम्बिकाया रोहिण्या वर्षाभूमूर्योरपि । कालञ्जरो भैरवाद्योर्योगिचक्रस्य मेलके ॥	१६२०
कादम्बर दधिसारे शैधुमद्यप्रभेदयो । कादम्बरी कोकिलाया वौणीशारिकयोरपि ॥	१६२१
कुम्भकार कुलाले स्यात्कुम्भकारी कुलत्थिका । कृष्णसारः शिशपाया मृगभेदे लुहीतरौ ॥	१६२२
गिरिसारः पुनर्लोहे लिङ्गे मलयपर्वते । घनसारस्तु कर्पूरे दक्षिणावर्तपारदे ॥	१६२३
चर्मकारः पातूकृति चर्मकायौषधीभिदि । चक्रधरो विष्णुसर्पचक्रिषु ग्रामजालिनि ॥	१६२४
चराचर जङ्गमे स्याद्विष्णुविष्टयोरपि । चित्राटीरो घण्टाकर्णबलिच्छागास्त्रविन्दुभि ॥	१६२५
अङ्कितभाले चन्द्रे च तालपत्र तु कुण्डले । स्यात्तालपत्री रण्डाया तुङ्गभद्रो मदोत्कटे ॥	१६२६
तुङ्गभद्रा नदीभेदे तुलाधारस्तुलागुणे । वाणिजे तुण्डकेरी तु कर्पासी बिम्बिकापि च ॥	१६२७
तोयधारो जलधरे सुनिषण्णाख्यभेषजे । दशपुर पत्तने स्यान्मुस्ताया नीवृदन्तरे ॥	१६२८
दण्डधारो यमे राज्ञि दण्डयात्रा तु दिग्गजे । सयाने वरयात्राया दिगम्बरस्तु शक्रे ॥	१६२९
अन्धकारे क्षपणके स्याद्वस्त्ररहितेऽपि च । कुरोदरः पुनर्द्युते द्यूतकारे पणेऽपि च ॥	१६३०
देहयात्रा यमपुरीगमने भोजनेऽपि च । द्वैमातुरो जरासथे हेरम्बेऽथ धराधरः ॥	१६३१
कृष्णेऽद्रौ धाराधरस्तु पयोदकरवालयो । धाराङ्कुरः शीकरे स्यान्नासीरे जलदोपले ॥	१६३२
धार्तराष्ट्रः कौरवेऽहौ कृष्णास्याद्विसितच्छदे । धुन्धुमारो गृहधूमे नृपभेदेन्द्रगोपयो ॥	१६३३
पदालिकेऽप्यथ धुरधरो धुर्ये धवद्रुमे । धृतराष्ट्रः खगे सर्पे सुराज्ञि क्षत्रियान्तरे ॥	१६३४
धृतराष्ट्री हसपथा नभश्चरः खगेऽम्बुदे । विद्याधरे समीरे च निशाचरस्तु राक्षसे ॥	१६३५
सर्पे धूके शृङ्गाले च निशाचरी तु पासुला । निषद्वरः स्मरे पङ्के निषद्वरी पुनर्निशि ॥	१६३६
नीलाम्बरो बलभद्रे राक्षसे क्रूरलोचने । प्रतीहारो द्वारि द्वा स्थे प्रतीकारः समे भटे ॥	१६३७
प्रतिसरश्चमूपृष्ठे नियोज्यकरसूत्रयो । मन्त्रभेदे व्रणशुद्धावारक्षे मण्डने स्रजि ॥	१६३८
कङ्कणेऽथ परिकरः पर्यङ्कपरिवारयो । प्रगाढे गात्रिकाबन्धे विवेकारम्भयोर्गणे ॥	१६३९
परिवारः परिजनेऽसिकोशेऽथ परम्परः । मृगभेदे प्रपौत्रादौ परम्परान्वये वधे ॥	१६४०
परिपाट्या परिसरः प्रान्तभूदेवयोर्भूतौ । पक्षचरो यूथभ्रष्टपृथक्चारिगजे विधौ ॥	१६४१
पयोधरः कुचे मेघे कोशकारे केशेरुणि । नालिकेरे पात्रटीरस्त्रपण्यापारमन्त्रिणि ॥	१६४२

१ 'करञ्जो वृक्ष' इति टीका 'करण्डयो' ग घ २ 'सीधु' ख, 'सिधु' ग घ ३ 'वीणाशा' ख, 'वाणीसा' ग घ ४ 'अहौ' ग घ ५ 'इङ्गमद्भुतम्' इति टीका 'इष्टवि' ग घ ६ 'घण्टाकर्णो यक्षस्तस्य बलिनिमित्तं यो हतश्छागस्तस्यास्य रक्तं तस्य विदवस्तैरङ्कितं भालं यस्य तस्मिन्नित्यथ' इति टीका ७ 'तुण्डयते तुण्डकेरी' इति टीका 'तुण्डकारी' ख ८ 'कर्पासी वसनी' इति टीका 'वार्पासी' ग घ ९ 'तोय धरति तोयधार' इति टीका 'तोयाधार' ख १० 'धारा धरति धाराधर' इति टीका 'धाराधार' ख ११ 'सुनासीरे शीकरे जलदोपले' ख १२ 'अङ्गस्यसित' ग घ १३ 'पदालिकमौषधीभेद' इति टीका 'पलादि' ख, 'पादालि' ग घ १४ 'धुरा धारयति धुरधर', धारेर्धचेति ख' इति टीका 'धुरधुर' ख १५ 'शृङ्गाले' ग घ १६ 'आरक्षे गजललाटममणि' इति टीका 'व्रणशुद्धे चारक्षे' ग घ १७ 'पक्षे चरति पक्षचरः' इति टीका 'पक्षवरः' ग घ १८ 'कसेरु' ख १९ 'नारिकेरे' ग घ

लोहकास्ये रजत्वात्रे सिद्धाणकहुताशयो । पारावारः पयोराशौ पारावार तटद्वये ॥	१६४३
पारिभद्रौ तु मन्दारनिम्बौ पीताम्बरोऽच्यते । नटेऽपि पूर्णपात्र तु जलादिपूर्णभाजने ॥	१६४४
वैदर्भीके बलभद्रस्वनन्ते बलशालिनि । बलभद्रा कुमार्या स्यान्नायमाणौषधावपि ॥	१६४५
वैर्वटीरखपुण्याम्रास्थन्यङ्कुरे गणिकासुते । विन्दुतन्त्र पुन शारिफलके चतुरङ्गके ॥	१६४६
महावीरोऽन्तिमजिने परपुष्टे जराटके । ताक्ष्ये कर्के पवौ शूरे सिंहे मखहुताशने ॥	१६४७
महामात्रः प्रधाने स्यादारोहकसमृद्धयो । मणिच्छिद्रा तु मेदायामृषभाख्यौषधावपि ॥	१६४८
रथकारस्तक्षणि स्यान्माहिष्यार्करणीसुते । रागसूत्र पट्टसूत्रे तुलासूत्रेऽपि च क्वचित् ॥	१६४९
लम्बोदरः स्यादुध्वाने प्रमथाना च नायके । लक्ष्मीपुत्रो ह्ये कामे व्यवहारः स्थितौ पणे ॥	१६५०
द्रुमेदेऽथ व्यतिकरो व्यसनव्यतिषङ्गयोः । वक्रनक्रौ खलशुकौ विश्वभरोऽच्युतेन्द्रयो ॥	१६५१
विश्वभरा तु मेदिन्या विभाकरोऽभिसूर्ययो । विश्वकद्रुस्तु मृगयाकुङ्कुरे पिशुने ध्वनौ ॥	१६५२
वीरभद्रो वीरणेऽश्वमेधाश्वे वीरसत्तमे । वीरतरो वीरश्रेष्ठे शूरे वीरतर पुन ॥	१६५३
वीरणे वीतिहोत्रस्तु दिवाकरहुताशयो । शतपत्रो दार्वावाटे राजकीरमयूरयो ॥	१६५४
शतपत्रं तु राजीवे संप्रहारो गतौ रणे । सहचरः पुनर्हिण्ड्या वयस्ये प्रतिबन्धके ॥	१६५५
समाहारस्तु सक्षेपे एकत्रकरणेऽपि च । समुद्रारुग्रीहभेदे सेतुबन्धे तिमिङ्गिले ॥	१६५६
सालसारसारौ हिङ्गौ सुकुमारस्तु कोमले । पुण्ड्रेऽक्षौ सूत्रधारस्तु शिल्पिभेदे नटेन्द्रयो ॥	१६५७
अतिबलः स्यात्प्रबलेऽतिबला तु बलाभिदि । अक्षमाला लक्षसूत्रे वसिष्ठस्य च योषिति ॥	१६५८
अङ्गपाली परीरम्भे स्यात्कोट्यामुपमातरि । उल्लूखलो गुग्गुलोदूखले कलकलः पुन ॥	१६५९
कोलाहले सर्जरसे कन्दरालो जटि द्रुमे । गर्दभाण्डेऽप्यथ कण्डलू पर्वटिर्कुण्डिके ॥	१६६०
कुतूहलं शस्तेऽङ्गुते खतमालो बलाहके । धूमेऽथ गण्डशैलोऽद्रिच्युतस्थूलाश्मभालयोः ॥	१६६१
गन्धफली तु प्रियङ्गौ चम्पकस्य च कोरके । जलाञ्जलं तु शैवाले स्रतश्च जलनिर्गमे ॥	१६६२
दलामल पुनर्दमनके मरुबकेऽपि च । ध्वनिलाला तु वल्लक्या वेणुकाहलयोरपि ॥	१६६३
परिमलो विमर्दोत्थे हृद्यगन्धे विमर्दने । पोटगलो नलकाशे क्षेपे बहुफलः पुन ॥	१६६४
नीपे बहुफला फलगौ भस्मतूल पुनर्हिमे । ग्रामकूटे पौस्तवर्षे भद्रकाल्यौषधीभिदि ॥	१६६५
गन्धोल्या हरपत्न्या च महाकालो महेश्वरे । किपाके गणभेदे च मदकलो मदद्विपे ॥	१६६६
मदेनाव्यस्तवचने महानीलो मणोभिदि । नागभेदे भृङ्गराजे महाबलो बलीयसि ॥	१६६७
वायौ महाबलं सीसे महाबला बलाभिदि । मणिमाला हारे स्त्रीणा दशनक्षतभिद्यपि ॥	१६६८

१ 'पिङ्गले च हु' ख २ 'नटे च पीतसारस्तु गोमेदकमणौ स्मृत' । मलयजे पू' ख पुस्तक एष पाठ 'तदे च' ग घ ३ 'वर्द्धन वर्द्धस्तस्यातिरापको वर्द्धापक' इति टीका ४ 'वर्वटीरः' ए ५ 'च भारोह' ख ६ 'वैश्या शूद्रायां जाता करणी' इति टीका ७ 'उद्धता भ्रानो वायुरस्य उद्धमान' इति टीका 'आद्युने' ख ग घ ८ 'वक्र नक्र नासिकास्य वक्रनक्राः' इति टीका 'वक्रनखौ' ख ९ 'शवे' ग घ १० 'शिण्डी' औषधि, ११ 'समारोह' ख १२ 'सेतुभेदे' ख १३ 'गुग्गुलो कण्डने' ख, 'गुग्गुलोदुम्बरे' ग घ १४ 'कन्दरां लाति कन्दराल' इति टीका 'कण्डराल' ग घ १५ 'कण्डिके' ग घ १६ 'चम्पकस्य' ग घ, १७ इतः परम् 'वक्रकालोऽद्रिभेदे स्याच्चक्रवाल तु मण्डले' इति ख पुस्तकेऽधिक पाठ १८ 'खाताश्च' ख १९ 'दमनके तथा मरु' ख, २० 'ध्वनिं लालयति ध्वनिलाला' इति टीका 'ध्वनिमाला' ग घ २१ 'बहुफली' ग घ, २२ 'पाशु' ग घ, २३ 'मदद्विपे मदवति द्विपे' इति टीका 'मदद्विपे' ख ग घ, २४ 'स्त्रियां हारे द' ख; 'हारे स्त्रीणां द' ग घ

मुक्ताफलं घनसारे मौक्तिके लवलीफले । मृत्युफलो महाकाले मृत्युफली कदल्यथ ॥ १६६९
 यवफलो मासिकाया कुटजवचि सारयो । वायुफलं तु जलदोपले शक्रशरासने ॥ १६७०
 वातकेलिः कलालापे पिङ्गाना दन्तलेखने । विचकिलो दमनके मय्यामथ बृहन्नलः ॥ १६७१
 महापोटगले पार्थे सदाफलं उदुम्बरे । नालिकेरे स्कन्धफले हस्तिमलः सुरद्विपे ॥ १६७२
 विप्रेषे हलाहलस्तु हयलालोरगे विषे । ज्येष्ठेया च हरिताली तु दूर्वागमनरेखयो ॥ १६७३
 कृपाणलतिकाया चानुभावो भावसूचने । प्रभावे निश्चये चापह्वः स्नेहापलापयो ॥ १६७४
 अभिषवः क्रतौ मद्यसधानस्नानयोरपि । आदीनवः पुनर्दोषे परिक्लिष्टदुरन्तयो ॥ १६७५
 उपप्लवौ राहूपातौ कुशीलवस्तु चारणे । प्राचेतसे याचके च जलबिल्वस्तु कर्कटे ॥ १६७६
 जलचत्वरे पञ्चाङ्गे जीवञ्जीवः खगान्तरे । द्रुमभेदे चकोरे च धामार्गवस्तु घोषके ॥ १६७७
 अपामार्गेऽप्यथ परिप्लवावाकुलवञ्चलौ । पराभवस्तिरस्कारे नाशे पारशवोऽयसि ॥ १६७८
 शूद्राया विप्रतनये तनये च परस्त्रिया । पुटग्रीवस्तु गर्ग्या ताम्रस्य कलशेऽपि च ॥ १६७९
 बलदेवस्तु कालिन्दीवर्षणे मातरिश्वनि । बलदेवा त्रायमाणा रोहिताश्वो हुताशने ॥ १६८०
 हरिश्चन्द्रनृपसुते सहदेवस्तु पाण्डवे । सहदेवा बलाचण्डोत्पलयो शारिवौषधे ॥ १६८१
 सहदेवी तु सर्पाक्ष्यामपदेशस्तु कारणे । व्याजे लक्ष्येऽप्यपभ्रंशो भाषाभेदापशब्दयो ॥ १६८२
 पतने चाश्रयाशस्तु बह्मवाश्रयनाशके । उपदशोऽर्धदशे स्यान्मेहनामययोरपि ॥ १६८३
 उपस्पर्शस्वाचमनस्नानयो स्पर्शमात्रके । खण्डपर्शुः शिवे राहौ भार्गवे चूर्णलेपिनि ॥ १६८४
 खण्डामलकभैषज्ये जीवितेशः प्रिये यमे । जीवितस्वामिजीवात्वोर्नागपाशस्तु योषिताम् ॥ १६८५
 करणे वरुणास्त्रे च प्रतिष्कशः पुरोगमे । वार्ताहरे सहाये च पुरोडाशो हविर्भिदि ॥ १६८६
 हुतशेषे सोमरसे चमस्या पिष्टकस्य च । अम्बरीषो नृपे सूर्ये युधि भाष्ट्रकिशोरयो ॥ १६८७
 आम्नाते खण्डपरशावनुकर्षोऽनुकर्षणे । रथस्याधो दारुणि चानिमिष सुरमत्स्ययो ॥ १६८८
 अनुतर्षोऽभिलाषे स्यात्तृषाचषकयोरपि । अलम्बुषश्छर्दनेऽलम्बुषा स्वर्णयोषिति ॥ १६८९
 गण्डीया किपुरुषस्तु किन्नरे लोकभिद्यपि । देववृक्षो मन्दारादौ गुग्गुलौ विषमच्छदे ॥ १६९०
 नन्दिघोषो वन्दिघोषे स्यन्दने च किरीटिनि । परिवेषः परिवृत्तौ परिवौ परिवेषणे ॥ १६९१
 परिवेषः स्यादवाच्ये निनादे जलध्वनौ । पलङ्कषो यातुधाने पलङ्कषा तु किंशुके ॥ १६९२
 गोक्षुरे गुग्गुलौ राक्ष्सा लाक्षामुण्डीदिकास्तु च । भूतवृक्षस्तु शाखोटे श्योनाककलिवृक्षयो ॥ १६९३
 महाघोषो महाशब्दे स्यान्महाघोषमापणे । महाघोषा शृङ्गयौषध्या राजवृक्षः पियालके ॥ १६९४
 सुवर्णालुतरौ वातरूपः शक्रशराशने । वातूलोत्कोचयोश्चापि विशालाक्षो महेश्वरे ॥ १६९५

१. 'विच्यते विचकल' इति टीका 'विचिकिल' ग घ २ 'हयवाले हले वि' ग घ ३ ४ ५ ६
 ग-घ ४ 'हरिताल तु तालके । अनुभाव प्रभावे स्यान्निश्चये भावसूचने । अपह्व पुा अ-डा-लो-नो
 रकर्मणि' ख पुस्तकस्थ पाठ ५ 'याचकोऽर्थी' इति टीका, 'याचके च' ख, 'याजकेऽपि' ग घ ६ 'ति-
 वतीति परिप्लवः' इति टीका 'परिप्लवा' ग घ ७ 'दण्डोत्प' ख ग घ ८ 'विदशे स्या मेण्-रोगेऽपि
 तित' ख ९ 'प्रतिकशतीति प्रतिष्कश' इति टीका 'प्रतिष्ठाश' ग घ १० 'पञ्चदशी तु पू।ना।
 दर्शश्च पादपाशी तु खट्वाकायासुदाहता । शृङ्गलाकटके चापि पुरो' इति ख पुस्तकेऽधिक ११ 'न
 निमिषतिः अनिमिष' इति टीका 'अनिमेष' ग घ १२ 'तृष्णा च' ख १३ 'पण्ययो ग घ १४ 'न
 दने' ग घ

ताक्ष्ये विशालोत्रे च वीरवृक्षोऽर्जुनद्रुमे । भल्लाते सकटाक्षस्तु कटाक्षिणि धवद्रुमे ॥ १६९६
 अधिवासः स्यान्निवासे सस्कारे धपनादिभि । अवध्वसस्तु निन्दाया परित्यागेऽवचूर्णने ॥ १६९७
 कलहंसो राजहसे कादम्बे नृपसत्तमे । कुम्भीनसस्त्वहौ कुम्भीनसी लवणमातरि ॥ १६९८
 घनरसोऽप्सु कर्पूरे सान्द्रे सिद्धरसे द्रवे । मोरटे पीलुपर्ण्या च चन्द्रहासोऽसिमात्रके ॥ १६९९
 दशग्रीवकृपाणे च तामरस तु पङ्कजे । ताम्रकाश्चनयोर्दिव्यचक्षुस्त्वन्धे सुलोचने ॥ १७००
 सुगन्धभेदे च निःश्रेयसं कल्याणमोक्षयो । नीलञ्जसा नदीभेदेऽप्सरोभेदे तडित्यपि ॥ १७०१
 पुनर्वसुः स्यान्नक्षत्रे कात्यायनमुनावपि । पौर्णमासो यागभेदे पौर्णमासी तु पूर्णिमा ॥ १७०२
 मल्लीमसं पुन पुष्पकासीसे मलिनायसो । महारसः पुनरिक्षौ खर्जूरद्वौ कसेरुणि ॥ १७०३
 मधुरसा तु मूर्वाया द्राक्षादुग्धिकयोरपि । राजहसस्तु कादम्बे कलहसे नृपोत्तमे ॥ १७०४
 रासेरसो रससिद्धिवलौ शृङ्गारहासयो । षट्प्रीजागरके रौसे गोष्ठया विश्वावसुः पुन ॥ १७०५
 निशि गन्धर्वभेदे च विभावसुस्तु भास्करे । हुताशने हारभेदे चन्द्रे स्वःश्रेयसं सुखे ॥ १७०६
 परानन्दे च भद्रे च सर्वरसस्तु धूणके । वाद्यभाण्डेऽवग्रहस्तु ज्ञानभेदे गजालिके ॥ १७०७
 प्रतिबन्धे वृष्टिरोधेऽप्यभिग्रहस्तु गौरवे । अभियोगेऽभिग्रहणेऽवरोहस्तु लतोद्गमे ॥ १७०८
 तरोरङ्गेऽवतरणेऽप्यश्वारोहोऽश्ववारके । अश्वारोहाश्चगन्धायामुपग्रहोऽनुकूलने ॥ १७०९
 वन्धुपयोगयोश्चोपनाहो धीणानिबन्धने । व्रणालेपनपिण्डे च गन्धवहो मृगेऽनिले ॥ १७१०
 गन्धवहा तु नासाया तमोपहो जिने रवौ । चन्द्रेऽमौ तनूरुहस्तु पुत्रे गरुति लोम्नि च ॥ १७११
 प्रतिग्रहः सैन्यपृष्ठे ग्रहभेदे पतद्ग्रहे । क्रियाकारे दानद्रव्ये तद्ग्रहे स्वीकृतावपि ॥ १७१२
 परिग्रहः परिजने पत्न्या स्त्रीकारमूलयो । शोषेऽथ परिवाहोऽम्बुच्छासो राजार्हवस्तुनि ॥ १७१३
 परिवर्हः परिवारे पार्थिवोचितवस्तुनि । पितामहः पद्मयोनी जनके जनकस्य च ॥ १७१४
 वैरारोहो गजारोहे धरारोहा कटावपि । सर्वसहः सहिष्णौ स्यात्सर्वसहा पुन क्षितौ ॥ १७१५

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहे चतुःस्वरकाण्डश्चतुर्थः ॥ ४ ॥

पञ्चस्वरकाण्डः ।

स्यादाच्छुरितकं हासनखघातविशेषयो । कक्षाधेक्षकः शुद्धान्तपालकोद्यानपालयो ॥ १७१६
 द्वा स्ये र्निर्द्धे कवौ रङ्गाजीवेऽथ कटखादकः । खादके काचकलशे शृंगालबलिपुष्टयो ॥ १७१७
 कृमिकण्टकं चित्रायामुदुम्बरविडङ्गयो । स्याद्गोजागरिकं भक्ष्यकारके मङ्गलेऽपि च ॥ १७१८

१ 'सह कटाक्षैर्वतते सकटाक्ष' इति टीका 'सङ्कटाक्षस्तु' ग घ २ 'लवणो राक्षसस्तस्य माता तस्मि
 १' इत्यनेकार्थकैरवाकर्कौमुदी ३ 'नील जस्यति नीलञ्जसा' इति टीका 'नीलाञ्जसा' ग घ ४ 'मलोऽस्यास्ति
 मल्लीमसम्' इति टीका 'मल्लीमसः' ख ग घ ५ 'रसगो' ग घ ६ 'सर्वरासस्तु' ग घ ७ 'वाद्यभाण्डे
 च दैशे च षड्सावितवस्तुनि । अव' ख, 'वाद्यभेदेऽवग्र' ग घ ८ 'अवग्रहो ज्ञानभेदे अस्वातन्त्र्ये ग' इति
 ख पुस्तकस्य पाठ ९ 'अनुकूलवान्' ग घ १० 'ग घ वहति गन्धवह', लिहादिस्वादव्' इति टीका 'गन्ध
 वाहः' ग घ ११ 'मूल्ये च संग्रहे' ग घ १२ इति धनुश्चिह्नान्तर्गतपाठो ग घ पुस्तकयोस्तु, १३ इति
 माक् 'मदासह' स्यादभ्यासकुसुमे भाषपर्ण्यपि' इति ख पुस्तकेऽधिकः पाठ १४ इति धनुश्चिह्नान्तर्गतपाठ
 ख पुस्तके तु १५ 'पिङ्गे' ख १६ 'शृङ्गारे बलिपुच्छयो' ग घ १७ 'उपकारिका विष्टभेदोपकारेणवे
 रमसु' इत्यधिक पाठ ख पुस्तके

चिलिमिलिका खद्योते कण्ठीभेदे तडित्यपि । जलङ्करङ्कः स्यान्मेघे नालिकेरतरो फले ॥ १७१९
 शङ्खे नैवफलिका तु नवे नवरज खियाम् । नागवारिको गणिस्थराजे राजेभहस्तिपे ॥ १७२०
 चित्रमेखले गरुडेऽप्यथ स्याद्व्यवहारिका । लोकयात्रेज्जुदीवर्द्धनीष्वथ व्रीहिराजिकः ॥ १७२१
 चीनात्रे कामलिकायामप्यथो शतपर्विका । स्याद्विचादूर्वयो शीतचम्पकौ दीपितर्पणौ ॥ १७२२
 हेमपुष्पकश्चम्पके हेमपुष्पिका यूथिका । मलिनमुखस्तु गोलाङ्गुले प्रेतेऽर्नले खले ॥ १७२३
 शीतमयूखः कर्पूरे चन्द्रेऽथ सर्वतोमुखः । त्रिधावात्मनि रंद्रे च सर्वतोमुखमम्बु खम् ॥ १७२४
 कथाप्रसङ्गो वातूले विषस्य च चिकित्सके । नाडीतरङ्गः कौकोले हिण्डके रतहिण्डके ॥ १७२५
 रतनारीचो मन्मथे शुनि स्त्रीणा च सीकृतौ । ऋषभध्वजः प्रथमजिनेन्द्रे शशिशेखरे ॥ १७२६
 मुनिभेषजं त्वैगस्तिपथ्याया लङ्घनेऽपि च । दशनोच्छिष्टो नि श्वासे चुम्बने दन्तवाससि ॥ १७२७
 अवग्रहण रीढाया रोधनेऽथावतारणम् । वस्त्राञ्चलार्चने भूतावेशेऽथ प्रविदारणम् ॥ १७२८
 दारणे युधि च परिभाषण तु प्रजल्पने । नियमे निन्दोपालम्भोक्तौ चाथो मत्तवारणः ॥ १७२९
 प्रासादवीथीवरण्डे मत्तहस्तिन्यपाश्रये । मण्डूकपर्णो रत्नैकक्षोणकयो कपीतने ॥ १७३०
 मण्डूकपर्णी मञ्जिष्टाब्राह्मयोगोजिह्विकौषधे । स्याद्रोमहर्षणाख्या तु रोमोद्गमे विभीतके ॥ १७३१
 वातरायणः कृकचे सायके शरसक्रमे । निष्प्रयोजननरे चाप्यवलोकितमीक्षिते ॥ १७३२
 अवलोकितस्तु बुद्धेऽपराजितोऽन्युते हरे । अजितेऽपराजिता तु दुर्गाश्वेताजयन्त्यपि ॥ १७३३
 उपधूपित आसन्नमरणे धूपितेऽपि च । स्याद्गणाधिपतिर्विघ्ननायके पार्वतीपतौ ॥ १७३४
 पृथिवीपतिस्तु भूपे कृतान्ते ऋषभौषधौ । मूर्ध्नाभिषिक्तः प्रधाने क्षत्रियक्षितिपालयो ॥ १७३५
 यादसापतिः पश्यन्ध्योर्वसन्तदूत आम्बके । पिके पञ्चमरागे वसन्तदूत्यतिमुक्तके ॥ १७३६
 पाटलायामथ सहस्रपादो यज्ञपूरुषे । कारण्डसूर्ययोर्योजनगन्धा व्यासमातरि ॥ १७३७
 कस्तूरीशीतयोश्चातिसर्जनं वयदानयो । अपवर्जनं निर्वाणे परित्यागे विहायिते ॥ १७३८
 अभिनिष्ठानस्तु वर्णे विसर्गेऽथानुवासनम् । स्नेहने धूपने चान्तावसायी श्वपचे मुनौ ॥ १७३९
 स्यादुपस्पर्शन स्नाने स्पर्शचमनयोरपि । उपसपन्न पर्याप्ते सस्कृतप्राप्तयोर्मृतौ ॥ १७४०

१ 'नारिकेर' गन्ध २ 'जललताया च जलनायको मत्स्यके । काकाच्या राजशफरे नवफलिका नूतने ॥
 नवजातरजो नार्यामप्यथो नागवादिक । गणिस्थराजे गरुडे राजकुञ्जरहस्तिपे ॥' इति ख पुस्तकेऽधिक पाठः
 ३ 'गणिस्थराजो वृक्ष' इति टीका 'गणस्थरा' ग घ ४ 'के प्रोक्त स्यादथो व्य' ख ५ 'व्रीहिवद्राजयोऽस्य
 व्रीहिराजिक' इति टीका 'व्रीहिराजिक' ग घ ६ 'ऋचादू' ग घ ७ 'दिनत' ग घ ८ 'अमिले'
 ग घ, ९ 'भद्रे च' ग घ १० 'वार्तायाम्' ग घ ११ 'कङ्कोले' ख १२ 'हिसके' ख १३ 'अगस्ति
 पथ्या हरीतकीभेद' इति टीका १४ 'भूतावेशे' ग घ १५ 'रत्नके क्षोणके च' क ख १६ 'रोमाङ्गे च'
 ख, १७ 'उ' मत्ते निष्प्रयोजनपूरुषे । काण्डे च करपत्रे च कूटे च शरसक्रमे ॥ समुद्धरण वा ताते जलस्योद्धरणे
 प्रदे । अवलोकितस्तु बुद्धे त्ववलोकितमीक्षिते ॥ स्यादपराजितो विष्णौ श्रीकण्ठे निष्पराजये । अपराजिता
 तु दुर्गाश्वेता चापि जयतिका ॥' इति ख पुस्तकस्थः पाठः १८ 'भूपाले प्रधाने क्षत्रियेऽपि च' इति ख पुस्तकस्थः
 पाठः १९ 'रम्भोधौ प्रतीचीदिकपतावपि' इति ख पुस्तक पत्रम् २० 'चूते स्यात्पिकपञ्चमरागयो' इति ख पु
 स्तके २१ 'वसन्तदूती पाटलायामतिमुक्तकभूरुहि । सहस्रपाद कारण्डे भास्करे यज्ञपूरुषे ॥ योजनगन्धा
 कस्तूर्या सीताया व्यासमातरि ।' अत्रैव पाठः ख पुस्तके २२ 'सुवर्णे' ख २३ इत परम् 'अपसर्जनं तु दाने
 परित्यागेऽतिसर्जनम् । विश्राणने च हिसायामादेशे सेवकस्य च ॥' इत्यधिक पाठः ख पुस्तके २४ 'धूते' ख,

कलानुनादी चटके चञ्चरीके कपिञ्जले । गन्धमादनः ऋष्यद्विभिदोरेल्लिनि गन्धके ॥ १७४१
 गन्धमादनी सुरायामथ जायानुजीविनः । वैकाश्विननटदु स्था स्याद्धूमकेतनोऽनले ॥ १७४२
 ग्रहभेदे च प्रतिपादनं बोधनदानयो । पद्मलाञ्छनो वनदे लोकेशे रविवेधसो ॥ १७४३
 पद्मलाञ्छना ताराया सरस्वत्या श्रियामपि । पीतचन्दन स्याद्वरिद्राया कश्मीरजमनि ॥ १७४४
 महारजन कुसुम्भे स्वर्णऽथ मधुसूदनः । भ्रमरे केशवे मृत्युवध्ननः श्रीफले हरे ॥ १७४५
 द्रोणकाकेऽप्यथ वरचन्दन देवदारुणि । कालेये वरवर्णिन्यङ्गनालाक्षाप्रियङ्गुषु ॥ १७४६
 रोचनाया हरिद्रायामथ स्याच्छकुलादनी । कट्टामासापिचुलिकाजलपिप्पलिकासु च ॥ १७४७
 शालङ्कायनो नन्दृष्यो स्याच्छ्वेतवाहनः शशी । पार्थेऽथ सहस्रवेधी चुके सहस्रवेधि तु ॥ १७४८
 हिङ्गौ चामरपुष्पस्तु केतके चूतकाशयो । गोरक्षजम्बूगोधूमधान्ये गोरक्षतण्डुले ॥ १७४९
 धूलीकदम्बस्तिनिशे नीपे वरुणपादपे । शृगालजम्बूगोडुम्बे फले च बदरीतगे ॥ १७५०
 अभ्युपगमः समीपागमने स्वीकृतावपि । नक्षत्रनेमिः शीताशुरेवलौत्तानपादिषु ॥ १७५१
 कालानुसार्य शैलेये कालेये शिशिपातरौ । अथ स्याद्गुग्धतालीय दुग्धाम्रदुग्धफेनयो ॥ १७५२
 वृषाकपायी जीवन्त्यां शतावर्युमयो श्रियाम् । उत्पलपत्रमुत्पलदले स्त्रीणा नखक्षते ॥ १७५३
 कपिलधारा त्रिदशापगाया तीर्थभिद्यपि । तमालपत्र तिलके तपिच्छे पत्रकेऽपि च ॥ १७५४
 तालीसपत्रं तु तामलक्या तालीसके कचित् । पादचत्वरः करके परदोषैकभाषिणि ॥ १७५५
 सैकते छगलेऽश्वत्थद्रुमेऽथ पौसुचामरः । वर्द्धापके प्रशसाया दूर्वाश्रिततटी भुवि ॥ १७५६
 पुरोटौ धूलिगुच्छे पीतकावेर तु कुङ्कुमे । पित्तले वस्त्रोक्तसारा विन्द्रस्य वनदस्य च ॥ १७५७
 नैलिनीपुर्वोर्विप्रतिसारस्त्वनुशये रुषि । कौकले सर्वतोभद्रस्तोत्रोभित्कान्यचित्रयो ॥ १७५८
 निम्बेऽथ सर्वतोभद्रा गम्भीर्या नटयोषिति । समभिहारस्त्राभीक्ष्णे भृशार्थेऽथासुतीबलः ॥ १७५९
 शौण्डिके यज्वन्युद्गण्डपालो मत्स्याहिभेदयो । स्यादेककुण्डलो बलभद्रे किंपुरुषेश्वरे ॥ १७६०
 कृपीटपालस्तु केनिपाते जलनिधावपि । स्यात्पाण्डुकम्बलः श्वेतकम्बलप्रावभेदयो ॥ १७६१

- १ 'कलं मणोश्मनुवदति कलानुनादी' इति टीका 'कालानुनादी' ख २ 'अलौ च' ग घ ३ 'गडा श्विनवक्रदु स्था' ख ४ 'इत्येतच्छातकुम्भाकुसुम्भयो । मधुसूदनरांशो ५ भ्रमरे व । मालिनि । स्यान्मृत्युवध्नन शमी श्रीफलद्रोणकाकयो । वरचन्दनमारयात कालेये देवदारुणि । स्याद्वरवर्णिनी लाक्षाहरिद्रारोचनासु च । स्त्रीरत्ने च प्रियङ्गौ च स्यादथो शकुलादनी ।' एव पाठ ख पुस्तके ५ 'कट्टामासीपिचुलिका' ख, 'कट्टामासी किचुलिका' ग घ ६ 'शालङ्कायनशब्द स्याद्विभेदेऽपि निदिदि । शिवकीर्तनशब्दस्तु भृङ्गिरीटे मुरद्विपि । श्वेतवाहन इत्याद्या शशाङ्के च धाजये । स्यात्षष्टिहायनो वान्यविशेषे च गतङ्गजे । सहस्रवेधी चुके स्यात्स हस्रवेधि रामटे । हरिचन्दनमाश्रातगोशीर्ष देवपादपे । हरिवाहन इत्युक्तो भास्करामरनाथयो । भवेच्चामर पुष्पस्तु के' इत्यधिक ख पुस्तके पाठ ७ 'धूलीकदम्बोऽस्तिनिशे' ग घ ८ 'गोडुम्ब औषधम्' इति टीका 'गोडुम्बे' ग घ ९ 'कालानुसार्य' ग घ १० 'दुग्धाम्रे दुग्ध' ख ११ इत प्राक् 'भवेत्प्रवचनीयाद्या प्रवाच्ये च प्रवक्तारि' इत्यधिक पाठ १२ पुस्तके १२ 'तापिच्छस्तमालः' इति टीका 'तापिच्छ' ग घ, १३ 'पाण्डु' ग घ १४ 'वस्त्रोक्तसारा' ग घ १५ 'पुरीालिन्योर्वि' ख १६ 'गम्भीर्या श्रीपर्णीवृक्ष' इति टीका, 'गम्भीर्याम्' ख १७ 'भृशार्थे पौन पुत्रेऽपि कथ्यते । आसुतीबलशब्दस्तु यक्षकर्तारि शौण्डिके । भवे दुग्गण्डपालस्तु मत्स्यसप्तप्रभेदयो । एककुण्डल इत्येव बलभद्र धनाधि । कृपीटपालशब्दस्तु केनिपाते पयो णिने । कृत्पात्र लो । गिनन्ने पाकमास्ते ॥' इत्यधिक पाठ ख पुस्तके

सुरतताली शिर स्रग्दूलोरथाशितभवः । अत्रादौ तृप्तौ च नभश्चमसश्चन्द्रमाययो ॥ १७६२
चित्रापूपे हिङ्गुनिर्यासो हिङ्गुरसनिम्बयो । हिरण्यरेता ज्वलने सहस्रकिरणेऽपि च ॥ १७६३
इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहे षष्ठस्वरकाण्डः पञ्चमः ॥ ५ ॥

षष्ठस्वरकाण्डः ।

ग्राममहुरिका युद्धशृङ्गयोर्मौतुलपुत्रकः । वत्तूरकस्य च फले मातुलस्य च नन्दने ॥ १७६४
लूतामर्कटकः पुत्रीनवमालिकयो कपौ । वर्णबिडोलकः काव्यच्छायाहृत्सधिचोरयो ॥ १७६५
सिन्दूरतिलको हस्ती सिन्दूरतिलकाङ्गना । दोहदलक्षण गर्भे स्यात्सधौ यौवनस्य च ॥ १७६६
यौवनलक्षण वक्षोरुहे च लवणिमि च । अर्द्धपारापतश्चित्रकण्ठे स्यात्तित्तिरावपि ॥ १७६७
प्रत्युद्गमनीयमुपस्थेये धौताशुकद्वये । विष्वक्सेनप्रिया त्रायमाणौषध्या श्रियामपि ॥ १७६८
इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहे षष्ठस्वरकाण्डः षष्ठः ॥ ६ ॥

अव्ययाधिकारः ।

अथाव्ययानि वक्ष्यन्ते प्राग्वदेव स्वरक्रमात् । अ स्वल्पार्थेऽप्यभावेऽपि स्यादा स्मरणवाक्ययो ॥ १७६९
आडीषदर्धेऽभिव्याप्तौ क्रियायोगेऽवधावपि । आ स्यादवधृतिस्मृत्योरा सतापप्रकोपयो ॥ १७७०
इ स्यात्खेदे प्रकोपोक्तावी क्रोधे तु खभावने । प्रत्यक्षे सनिधौ चाप्यु रोषोक्त्यामन्नार्थयो ॥ १७७१
उत्प्राधान्ये प्रकाशे च प्राबल्यास्वास्थ्यशक्तिषु । विभागे बन्धने मोक्षभावे लाभोर्ध्वकर्मणो ॥ १७७२
उ प्रश्नेऽङ्गीकृतौ रोषेऽप्यु प्रश्ने रोषवाचि च । ऊ कुत्सावाक्ययोरेषे हेहैशब्दाविव स्मृतौ ॥ १७७३
आमन्नान्नाह्वानयोरो प्रणवेऽङ्गीकृतावपि । ओऔशब्दौ तु होहौ च हूतौ संबोधनेऽपि च ॥ १७७४
कु पापीयसि कुत्सायामीषदर्धे निवारणे । क सुखे वारिशिरसो कि प्रश्ने कुत्सितेऽपि च ॥ १७७५
चान्योन्यार्थसमाहारान्वाचयेषु समुच्चये । हेतौ पक्षान्तरे तुल्ययोगिताविनियोगयो ॥ १७७६

१ 'मन्त्रचूर्णलमिच्छति वशीकरणेदिनि । डाकिनीदोषम नभे कुशाम्बुप्रोक्षणेऽपि च । भवेत्सुरतताली तु दूतिकाया शिर सजि । आशितभवमन्नादावाशितभवस्तर्पणे । स्यादाषाढभवो भीमे नवीनजलदेऽपि च । स्यान्नभश्चमसश्च त्रेचितायूपे द्रजालयो । हिङ्गुनिर्यास इत्येष निम्बे हिङ्गुरसेऽपि च ।' इति ख पुस्तकेऽधिक पाठः
२ 'शृङ्गया ग्रामयुद्धेऽपि कीर्त्यते । स्यामदनशलाका तु सार्या कामोदयौषधौ । मातुलपुत्रको वत्तूरफले मातुलस्ये' इति ख पुस्तकेऽधिक पाठः
३ 'ज्ञानचिकित्सकश्चातुर्मास्यव्रतकरे नरे । ज्ञानचिकित्सक प्रोक्त नारीपुष्पतपस्ययो ॥' इत्यधिक ख पुस्तके
४ 'यौवनलक्षणा' ख ५ इत परम् 'समुद्रनवनीत स्यात्पीयूषे च सुधाकरे' ख ६ 'अर्धेन पारापतोऽर्द्धपारापत , द्वावपि पक्षिभेदौ' इत्यनेकार्थकैरवाकरकौमुदी ७ 'विष्वक्सेनप्रिया लक्ष्म्या त्रायमाणौषधावपि' ख, 'विष्वक्सेन' ग घ ८ 'अ स्यादभावे स्वल्पार्थे विष्णावेप त्वनव्ययम्' ख ९ 'अभिव्यक्तौ क्रियाभेदे' ग घ १० 'आ स्याद्वाक्ये च स्मरणे स्यादा वेधस्यनव्ययम्' ख ११ 'कामदेवे त्वनव्ययम् । इ तु खभावने क्रोधे ईर्ष्या स्यादनव्ययम् । उ सङ्गद्वौ रषोक्तौ च शिववाची त्वनव्ययम् । उत्प्राधान्ये प्रकाशे च' ख पुस्तकस्थपाठोऽयम् १२ 'मोक्षे' ख १३ 'ऊ रक्षणे रक्षके च सूच्या स्यूतावनव्ययम् । ऊ कुत्साया च वाक्ये च देवमातर्यनव्ययम् । ऊ वाक्यकुत्सयोर्देत्यजनन्यामप्यनव्ययम् । लू कुत्साया विस्मये च लूशब्दोऽपि तदधिक । देवमातरि बाराह्या क्रमात्तावप्यनव्ययौ । एषे दो तु हेहैवत्स्मृत्यामन्नहूतिषु । क्रमाच्चतुर्भुजे शभावेष्टे प्रोक्तावनव्ययौ । ओमित्यनुमितौ प्रोक्त प्रणवे चाप्युपक्रमे । ओऔशब्दौ तु होहौवत्संबुद्ध्याह्वानयोर्मतौ । विधातरि क्रमाद्विष्णावोऔशब्दावनव्ययौ ।' इत्येव ख पुस्तकस्थ पाठः १४. 'मुखे' ख.

पादपूर्णेऽवधूतौ तु विशेषेऽवधारणे । समुच्चये पादपूर्तौ धिग्निर्भर्त्सननिन्दयो ॥	१७७७
नि स्यात्क्षेपे भृशार्थे च नित्यार्थे दानकर्मणि । सनिधानोपरमयो सशयाश्रयराशिषु ॥	१७७८
मोक्षेऽन्तभावेऽधोभावे बन्धने कौशलेऽपि च । नु प्रश्नेऽनुशयेऽतीतार्थे विकल्पवितर्कयो ॥	१७७९
नजीषदर्थे सादृश्ये तद्विरुद्धतदन्ययो । व्यतिक्रमे स्वरूपार्थे निषेधाभावयोरपि ॥	१७८०
निर्निश्चये क्रान्ताद्यर्थे निःशेषप्रतिषेधयो । प्राक्पूर्वस्मिन्प्रभाते दिग्देशकालेऽवनन्तरे ॥	१७८१
अतीतेऽप्यथ प्र स्याद्वाताद्यर्थप्रकर्षयो । वा समुच्चय एवार्थे उपमानविकल्पयो ॥	१७८२
वि श्रेष्ठेऽतीते नानार्थे वै हेतौ पादपूर्णे । श कल्याणे सुखेऽर्थे स्थित्परिप्रश्रवितर्कयो ॥	१७८३
स सगार्थे प्रकृष्टार्थे शोभनार्थसमार्थयो । स्मातीते पादपूर्तौ ह सबुद्धौ पादपूर्णे ॥	१७८४
हा शुंगु खविषादेषु हि हेतावधारणे । विशेषे पादपूर्तौ च ही विस्मयविषादयो ॥	१७८५
दु खहेतौ च ह रोषभाषणेऽनुनयेऽपि च । हु वितर्के परिप्रश्ने स्थान्मनागुलपमन्दयो ॥	१७८६
अङ्ग संबोधने हर्षे पुनरर्थे च किं च तु । साकल्यारम्भयोस्तिर्यकस्याप्तिरश्मीनवक्रयो ॥	१७८७
हिरुग्मध्ये विनार्थेऽति प्रकर्षे लङ्घने भृशे । स्तुतावसप्रतिक्षेपेऽप्यस्तु पीडानिषेधयो ॥	१७८८
असूयायामनुज्ञायामारादूरसमीपयोः । इति स्वरूपे सानिध्ये विवक्षानियमे मते ॥	१७८९
हेतौ प्रकारप्रत्यक्षप्रकाशेष्वधारणे । एवमर्थे समाप्तौ स्यादुत्त प्रश्रवितर्कयो ॥	१७९०
समुच्चये विकल्पे च तावद्यावदिवावधौ । कात्स्न्येऽवधारणे माने प्रतीत्यभूतभागयो ॥	१७९१
प्रतिदाने प्रतिनिधौ वीप्सालक्षणयोरपि । पश्चात्प्रतीच्या चरमे वतामन्त्रणखेदयो ॥	१७९२
धृत्वाश्रयानुकम्पासु यद्वात्प्रश्रवितर्कयो । शश्वत्सह पुनर्नित्ये सकृत्सहैकवारयो ॥	१७९३
स्वस्त्याशी क्षेमपुण्यादौ साक्षात्प्रत्यक्षतुल्ययो । हन्त दानेऽनुकम्पाया वाक्यारम्भविषादयो ॥	१७९४
निश्चये च प्रमादे चाप्यथो अथ समुच्चये । मङ्गले संशयारम्भाधिकारानन्तरेषु च ॥	१७९५
अन्वादेशे प्रतिज्ञाया प्रश्रसाकल्पयोरपि । तथा स्यान्निश्चये पृष्ठप्रतिवाक्ये समुच्चये ॥	१७९६
यथा निदर्शने द्वौ तूद्देशे निर्देशसाम्ययो । हेतूपपत्तौ च वृथा त्वविधौ स्यादनर्थके ॥	१७९७
अनु लक्षणवीप्सेत्यभूतभागेषु सनिधौ । सादृश्यायामहीनेषु पश्चादर्थसहार्थयो ॥	१७९८
नन्वाक्षेपे परिप्रश्ने प्रत्युक्तावधारणे । वाक्यारम्भेऽप्यनुनयामन्त्रणानुज्ञयोरपि ॥	१७९९
नानाविनोभयानेकार्थे तु स्थाने तु कारणे । युक्ते साम्येऽप्यप स्तेयेऽपकृष्टे वर्जने मुवि ॥	१८००
विपर्यये विद्योगे च निर्देशे विकृतावपि । अपि संभावनाशङ्कागर्हणासु समुच्चये ॥	१८०१
प्रश्ने युक्तपदार्थेषु कामचारक्रियासु च । उपासनेऽधिके हीने सादृश्यप्रतियत्नयो ॥	१८०२
तद्योगव्याप्तिपूजासु शक्तावारम्भदानयो । दाक्षिण्याचार्यकरणदोषाख्यानात्ययेषु च ॥	१८०३

१ 'पूर्णेऽवधूतौ च तु' ग घ २ 'संशये यथा, निरेकमेकोऽपि निराकरोति' इति टीका 'संशयाश्रयराशिषु' ख-ग घ पुस्तकस्थ पाठः ३ 'अनुनये' ख, 'अनुशये तीर्थे स्यात्' ग घ ४ 'विशेष' ग घ ५ 'अवान्तरे' ख ग घ ६ 'अपि श्रित्स्वित्स्यात्प्र' ग-घ ७ 'प्रसगार्थे' ख ८ 'समुच्चयोः' ग घ ९ इति परम् 'सु पूजाया श्रयार्थानुमतिरुक्तसमृद्धिषु' इति ख पुस्तकेऽधिक पाठोऽयम् १० 'सुख' ग-घ ११ 'अनुशये' ग घ, १२ 'हू लज्जाया निवारणे । मनागल्पे च मादे चाङ्ग संबोधाहणयो । पुनरर्थ चाथ किं च सकल्यारम्भो मैताम् । तिर्यक्तिरोर्य वक्त्रे च विहगादौ त्वनव्ययम्' । इत्येव ख पुस्तके १३ 'प्रकर्षे' ख १४ 'वितर्के च यावत्तावदिवावधौ' ग घ-पुस्तकयोरेव पाठ १५ 'प्रमादे' ग घ १६ 'हेतु' ख १७ 'मरणोद्यमनार्थयो' ख

अभि वीप्सालक्षणयोरित्थभूताभिमुखयो । स्यादमा सनिधानार्थे सहार्थेऽल निर्धारणे ॥ १८०४
 अलकरणसामर्थ्यपर्याप्तिष्ववधारणे । एवं प्रकारेऽङ्गीकारेऽवधारणसमन्वयो ॥ १८०५
 कथं प्रश्ने प्रकारार्थे सभ्रमे सभवेऽपि च । काममसूयानुगमे प्रकामेऽनुमतावपि ॥ १८०६
 किमु सभावनाया विमर्शे जोष सुखे स्तुतौ । मौनलङ्घनयोश्चापि नाम प्राकाश्यकुत्सयो ॥ १८०७
 सभाव्याभ्युपगमयोरलीके विस्मये क्रुधि । नून तर्के निश्चिते च प्राध्व नर्मानुकूलयो ॥ १८०८
 भृश प्रकर्षेऽत्यर्थे च सामि त्वर्थे जुगुप्सिते । अयि प्रश्नेऽनुनये स्यादये क्रोधविषादयो ॥ १८०९
 सभ्रमे स्मरणे चान्तरन्ते स्वीकारमध्ययो । उर्युरीरुवीदूरी विस्तारेऽङ्गीकृतावपि ॥ १८१०
 पराभिमुख्ये प्राधान्ये विमोक्षप्रातिलोम्ययो । गतिधर्षणहिंसासु भृशार्थे विक्रमेऽपि च ॥ १८११
 परि व्याधावुपरमे वर्जने लक्षणादिषु । आलिङ्गने च शोके च पूजाया दोषकीर्तने ॥ १८१२
 भूषणे सर्वतोभावे व्याप्तौ निवसनेऽपि च । पुरा भविष्यदासन्ने चिरातीतप्रबन्धयो ॥ १८१३
 पुनरप्रथमे भेदे किल सभाव्यवार्तयो । हेत्वरुच्योरलीके च खलु वीप्सानिषेधयो ॥ १८१४
 जिज्ञासायामनुनये वाक्यालकरणेऽपि च । अवालम्बनविज्ञानवियोगव्याप्तिशुद्धिषु ॥ १८१५
 एवौपम्ये परिभवे ईषदर्थेऽवधारणे । उषा रात्रौ तदन्ते च दोषा निशि निशामुखे ॥ १८१६
 मङ्क्षु शीघ्रे भृशे तत्त्वेऽतो हेतोरपदेशवत् । निर्देशे पक्षम्यर्थे चेतो यतश्च विभागवत् ॥ १८१७
 पक्षम्यर्थे नियमे च तत आदौ कथान्तरे । पक्षम्यर्थे परिप्रश्ने तिरोऽन्तर्धौ तिरश्चि च ॥ १८१८
 नीचैः स्वैराल्पनीचेषु प्रादुर्नामप्रकाश्ययो । पुरोऽप्रे प्रथमे च स्यान्मिथोऽन्योन्यरहस्यपि ॥ १८१९
 अहो धिगर्थे शोके च करुणार्थविषादयो । अह क्षेपे नियोगे चाप्यहो प्रश्रविचारयो ॥ १८२०
 सह संबन्धसादृश्ययोगपथसमृद्धिषु । साकल्ये विद्यमाने च हीही विस्मयहास्ययोः ॥ १८२१
 ननु च प्रश्ने दुष्टोक्तौ सम्यग्वादे स्तुतावपि । अपष्टु चारौ निर्दोषे किमुत प्रश्रवादयो ॥ १८२२
 विकल्पेऽतिशये चापि पुरस्तात्प्रथमेऽग्रत । पूर्वस्या च पुरार्थे चाभीक्ष्ण शीघ्रप्रकर्षयो ॥ १८२३
 पौन पुन्ये सतते चावश्य निश्चयनित्ययो । इदानी साप्रत वाक्यालकारे तद्दिन पुन ॥ १८२४
 दिनमध्ये प्रतिदिने साप्रत तूचितेऽधुना । समयानिकषा चान्तर्निकटे चान्तरा पुन ॥ १८२५
 विनोर्धे सनिधौ मध्येऽभितोऽभिमुखकात्स्न्ययो । सैमीपोभयत शीघ्रेष्वग्रतः प्रथमाग्रयो ॥ १८२६
 अन्ततोऽव्यवोपेक्षा पक्षम्यर्थेषु शासने । पुरतोऽप्राद्ययो पूर्वेष्वर्धमाहप्रभातयोः ॥ १८२७
 अहहेत्यहुते खेदेऽन्तरेणान्तर्विनार्थयो । अहो वतानुकम्पाया खेदामन्त्रणयोरपि ॥ १८२८

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽनेकार्थसग्रहेऽव्ययाधिकार ।

इति श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितोऽनेकार्थसग्रह समाप्तः ।

१ 'निरर्थकौ' ग घ २ 'च वारणी' ख ३ 'रोपमयोरङ्गीकारेऽवधारणे' ख ४ 'उर्युरी चोररी च
 ग घ ५ 'शुण्ठ्यासु' ग घ ६ इत परम् 'प्राद् प्राकाश्ये वृत्तौ स्यात्समायेऽपि प्रयुज्यते' ख ७ 'प्रतीपयो'
 ग घ ८ 'विक्रात' ग घ ९ 'इवौ' ख १० इतः परम् 'शनै शनैश्चरे स्वैरे सह साहसतेजसो' ख
 ११ 'नञ्पूर्वाञ्जहाते क्रिपि, अहो' इति टीका 'अहो' ख-ग घ १२ 'नञ्पूर्वाञ्जहातेर्बे', 'अह' इति टीका
 'आह' ख ग घ १३ 'अनु च' ख १४ 'नानार्थे' ग घ १५ 'समयो' ग-घ १६ 'अवसितोत्प्रे' ख

॥ श्री ॥

अभिधानसंग्रहः ।

(९)

श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितो

निघण्टुशेषः ।

विहितैकार्थनानार्यदेश्यशब्दसमुच्चय । निघण्टुशेष वक्ष्येऽहं नत्वाहंत्वादपङ्कजम् ॥	१
	॥ २
,	॥ ३
	॥ ४
	॥ ५
	॥ ६
	॥ ७
	॥ ८
	॥ ९
	॥ १०
	॥ ११
	॥ १२
	॥ १३
	॥ १४
	॥ १५
	॥ १६
	॥ १७

पुष्प शुकवृक्ष शुकप्रिय । कपीतन कर्णपूरो भाण्डिल श्यामवल्कल ॥	१८
पाटल्या पाटला स्थाली मोघा तोयाधिवासिनी । वसन्तकामयोर्दूती कुन्ती कालवृन्तिका ॥	१९
अन्यस्या तत्र तु श्वेता पाटला काष्ठपाटला । शीतला श्वेतकुम्भीका कुबेराक्षी फलेरुहा ॥	२०
अगुरावगुरुर्लोह वशिक विश्वरूपकम् । कृमिज प्रवर राजार्हं योगजमनार्यकम् ॥	२१
मल्लिगन्धेऽत्र मङ्गल्या कृष्णे तु काकतुण्डक । श्रीखण्डे स्यान्मलयज चन्दन श्वेतचन्दनम् ॥	२२
गोशीर्षक गन्धसार भद्रश्रीसैलपर्णिकम् । फलकी सुरभिः सार महार्हं रोहणोद्भवम् ॥	२३

अथ बर्बरके श्वेतं निर्गन्ध बर्बरोद्भवम् । स्याद्रक्तचन्दने क्षुद्रचन्दन भास्करप्रियम् ॥	२४
ताम्रसार रक्तसार लोहित हरिचन्दनम् । कुचन्दो तु पत्राङ्ग पत्रङ्ग पट्टरजनम् ॥	२५
सुरङ्गक रक्तकाष्ठ पत्तार तिलपर्णिका । अथ द्रुमोत्पलव्याव परिव्याध सुगन्धक ॥	२६
निर्गन्धेऽस्मिन्कर्णिकारो विषीध पीतपुष्पक । पुतागे तु महानाग केसरो रक्तकेसर ॥	२७
देवचलभकुम्भीकौ तुङ्ग पुरुषनामक । अथागस्त्ये वज्रसेन शुक्रासो मुनिद्रुम ॥	२८
करवीरे कणवीर श्वेतपुष्पोऽश्वमारक । प्रतिहास शतप्राशोऽश्वरोध कुमुदोद्भव ॥	२९
रक्तपुष्पेऽत्र लगुडश्चण्डातश्चण्डगुल्मकौ । कालस्कन्धस्तमाले स्यात्तापिच्छो रञ्जतो वसु ॥	३०
तमालपत्रे वस्त्राख्य रोमश तामस दलम् । सूक्ष्मैलाया चन्द्रवाला द्राविडी निष्कुटिस्तुटि ॥	३१
कपोतवार्णका तुच्छा कोरङ्गी बहुला तुला । स्थूलैलाया बृहदेला भद्रैला त्वक्सुगन्धिका ॥	३२
त्रिदिगोद्भवा च पृथ्वीका कर्णिका त्रिपुटा पुटा । कर्पूरे वासार स्याद्विमाहो हिमवालुक ॥	३३
सिताश्व शीतलरज स्फटिकश्चन्द्राभक । कङ्कोले कटुकल कोमक मागधोत्थितम् ॥	३४
कोल कोषफल कोर मारीच द्वीपमित्यपि । लवङ्गे शिषर दिव्य भृङ्गारं वारिज लवम् ॥	३५
श्रीपुष्प व्याह्वय देवपुष्प चन्दनपुष्पकम् । नलिकाया कपोताङ्घ्रिनिर्मथ्या शुषिरा नटी ॥	३६
वमन्यजनकेशी च शून्या विद्रुमवल्लयपि । अतिमुक्ते मण्डक स्यात्पुण्ड्रको भ्रमरोत्सव ॥	३७
पराश्रय सुवासन्ती कामुको मावरी लता । पिप्पले बोधिरश्वत्थ श्रीवृक्षश्चलपत्रक ॥	३८
मङ्गल्य केशवावास श्यामलो द्विरदाशन । गर्दभाण्डे कन्दरालश्छायावृक्ष कमण्डलु ॥	३९
लक्षो वटप्लवः शुङ्गी सुपार्श्वश्चारुदर्शन । कपीतने कपीन स्यात्पीतनप्लवकावपि ॥	४०
कर्पटो पर्कटी लक्ष सतीदो लक्षणे नटी । वटे वैश्रजणावासो न्यग्रोधो बहुपाद्भुव ॥	४१
स्कन्धजन्मारक्तफल क्षीरी शुङ्गी वास्पति । उदुम्बरे जन्तुफलो यज्ञाङ्गो हेमदुग्धक ॥	४२
सदाफलो वसुवृक्ष श्वेतपटको मशक्यपि । फाकोदुम्बरिकाया तु फाल्गुनी फल्गुवाटिका ॥	४३
फलाराजी फलभारी फलयूर्जतनेफला । राजादने तु राजन्या क्षीरिका प्रियदर्शन ॥	४४
कपिप्रियो दृढस्कन्धो मधुराजफलो नृप । पियाले तु राजवृक्षो बहुवल्को धनुष्पट ॥	४५
सन्नकद्रु खरस्कन्धश्चारस्तापसवल्लभ । आम्रातके वर्षपाकी कपिचूत कपिप्रिय ॥	४६
कपीतन पीतनकस्तनुक्षीरोऽम्रपाटक । ॥	४७
अर्के विकीरण । क्षीरार्कपर्णो राजार्क ललर्को गणरूपक ॥	४८
एकाङ्गील सदापुष्पो मन्दारश्च प्रतापस । त्रुट्या वज्रो महावृक्षोऽसिपत्र सुक्कुधा गुडा ॥	४९
समन्तदुग्धा सेहुण्ड शण्डेरी चक्रकण्टक । करमर्द करमद कराम्रकसुषेणकौ ॥	५०
स्थलपर्कट आविम्बः कृष्णपाकफलोऽपि च । जम्बीरे जम्भलो जम्भो जम्भीलो दन्तहर्षणः ॥	५१
वक्त्रशोधी दन्तशठो गम्भीरो रोचनोऽपि च । करुणेतु छागलाख्यो मल्लिकाकुसुम प्रिय ॥	५२
बीजपूरे बीजपूर्ण पूरक फलपूरक । सुपूरको मातुलुङ्ग केसराम्लोऽम्लकेसर ॥	५३
वराम्लो बीजको लुङ्गो रुचको मध्यकेसर । कृमिघ्नो गन्धकुसुम केसरी साधुपादप ॥	५४
मातुलुङ्गी वर्धमाना मधुरा मधुकर्कटी । मधुवल्ली पूतिपुष्पा देवदूती महाबला ॥	५५
अम्लिकाया चुम्बिकाश्चा शुक्तिकाश्चैव विकाम्लिका । चुक्ता चिश्वा तिन्तिडीका तिन्तिडी गुरुपुष्पिका ॥	

वृक्षाम्ले स्यादम्लवृक्षस्तिन्तिडीको महीरुह । शाकाम्लमम्लशाक चाम्लपूरो रक्तपूरक ॥	५७
अथाम्लवेतसे भीमो भेदनो रक्तपूरक । रुविरस्त्रायकश्चुक्र मासारिर्चीनिरुप्रिय ॥	५८
शाखाम्लो वेतसोऽम्लोऽम्लस्तिन्तिडीको रसाम्लक । स शङ्खद्रावको हीनो लौहद्रावक उत्तम ॥	५९
तावेव तु शतवेधिसहस्रवेधिनौ क्रमात् । कपित्थे वानरावासो गन्धपत्र कपिप्रिय ॥	६०
पुष्पफलो दधिकलो दधित्थग्राहिमन्मथा । अक्षिस्यदो दन्तशठो राजाश्विरपाक्यपि ॥	६१
अश्मन्तके श्लक्ष्णपत्र पाषाणावूक्त इन्द्रक । अम्लपत्रस्ताम्रपत्र कुशली यमलच्छद ॥	६२
नारङ्गे स्यान्नागरङ्गस्त्वक्सुगन्धो मुखप्रिय । ऐर वतो योगसारो योगी तक्राधिवासन ॥	६३
खदिरे स्याद्रक्तसार कण्टकी दन्तधावन । गायत्री चलपत्रश्च बहुशल्य क्षितिक्षमः ॥	६४
सिते तु तत्र कदर कार्मक कुञ्जरुण्टक । सोमरुको नेमिवृक्ष श्वेतसार पथिद्रुम ॥	६५
विट्खदिरे खिरिमिदो गोधास्कन्धो रिमेदक । अहिमारो रिम पूरिमिदो मुखशोधन ॥	६६
शालमलौ तूलिनी मोचा पिच्छिला विरजायिता । कुकुटी पूरणी रक्तकुसुमा घुणवल्लभा ॥	६७
कण्टकाढ्या नलफली पिच्छा तु तस्य वेष्टक । कुत्सिते शालमलौ प्रोक्तो रोचन कूटशास्त्र ॥	६८
शिशिपाया महाश्यामा पिच्छिला पाण्डुरच्छदा । कृष्णसाराङ्गारवर्णागुरुरल्पा तु शिशिपा ॥	६९
कुशिशिपा भस्मगर्भा कपिला भस्मपिङ्गला । बदर्या कुशलि कोलि कर्कन्धु फेनिलच्छद ॥	७०
राष्ट्रवृद्धिकरी कोली सौवीरी वज्रशिल्पिका । घृटा घण्टा कुहा घोडा व्याघ्रगृध्रनखीर्त्ता ॥	७१
शम्या सक्तफला लक्ष्मी शिवा तुङ्गाभिपादप । अजप्रिया भस्मकाष्ठा शकर शिवकीर्ति ॥	७२
शिवलोमायतफला लोमपामविनाशिनी । मङ्गल्या शुचिपत्रा च फले तस्यास्तु साङ्गर ॥	७३
इडुद्या तापसतरुमार्जारी कण्टकीटक । बिन्दुकस्तिक्तमज्जा च पूतिपुष्पफलोऽपि च ॥	७४
गुग्गुली तु पुरो दुर्गो महिषाक्ष पलङ्कष । जटायु कालनियासो वासवोलूकनामक ॥	७५
नक्तचर शिवधूप कुम्भोलूखलक शिव । पारिभद्रे निम्बतरुर्मन्दार पारिजातक ॥	७६
करीरे स्यात्तीक्ष्णसार शाकपुष्पो मृदुफल । मरुजन्मा तथा पत्रो ग्रन्थिलककरावपि ॥	७७
विकङ्कते सुवावृक्षो ग्रन्थिल स्वादुकण्टक । कैकणि काकपादश्च व्याघ्रपादोपकण्टक ॥	७८
बिल्वे महाफल श्याह्म शलाटु पूतिमारुत । महाकपित्थ शाण्डिल्य शैलूषो नीलमहिम्ना ॥	७९
श्रीवास श्रीफलो हृद्यगन्धो मालूरकर्कटौ । हरीतक्या जया पथ्या हैमवत्यभयामृता ॥	८०
कायस्था पूतना चेतक्यव्यथा श्रेयसी शिवा । विभीतके भूतवासो वासन्तोऽक्षो बहेटक ॥	८१
सर्वर्तक कर्षफल कलिवास कलिद्रुम । कर्षो दोत्यो मधुबीजो धर्मद्वेषी बिभेदक ॥	८२
आमलक्या शिवाधात्री वयस्था षट्सामृता । पर्वकाढ्या तिष्यफला माकन्दी श्रीफला च सा ॥	८३
अरणावप्रिमन्थ स्यात्तर्कारी वैजयन्तिका । जया जयन्ती नादेयी श्रीपर्णी गणिकारिक ॥	८४
तेजोमन्थो हविर्मन्थो वह्निशोधन । अरलौ दुन्दको दीर्घ वृन्तश्चाथ कुत्तन ॥	८५
श्योनाक शोषणो जम्बु शुकनास कटभर । मयूरजङ्घकटङ्ग सल्लक प्रियजीवरु ॥	८६
मण्डूकपर्ण पत्रोर्णो गोपवृक्षो मुनिद्रुम । शिग्रौ शोभाङ्गास्तीक्ष्णगन्धो मूलकपल्लव ॥	८७
विद्रध्यराति काक्षीवो मुखभञ्ज सुभञ्जन । दशोक्षीव सुरङ्गी च मोचको मधुगृह्णन ॥	८८
श्वेतेऽत्र श्वेतमरिचो रक्ते तु मधुशिग्रुक । तिनिशे रथकृन्नेमिर्वज्रलो रथसाधक ॥	८९

दीर्घवृक्षश्च कवरो रथामातिमुत्तम । अश्मगर्भं सर्वसार क्रमसवारणोऽपि च ॥	९०
पलाशे किशुक पर्ण स्निपत्रक । त्रिवृतारयो रक्तपुष्पो बीजस्नेह समिद्धर ॥	९१
क्षारश्रेष्ठो पातपोथो याज्ञिको ब्रह्मपादप । धवे भारोद्वहो गौर सकटाक्षो धुरधर ॥	९२
कुलावो नन्दिनश्चापि सित कृष्णश्च स द्विधा । श्रीपर्ण्यो काश्मरी कृष्णा वृन्तिका मधुपर्णिका ॥	९३
गम्भारी सर्वतोभद्रा कट्फला भद्रपर्णिका । विहीरा कुमुदाहारी महाकुम्भी च काश्मरी ॥	९४
गिल्लभद्रा महाभद्रा काश्मर्यो मधुपर्ण्यपि । सप्तच्छदे शुक्तिपर्णो गन्धपुष्प सवर्णक ॥	९५
स्थूलपर्णो दीपवृक्ष शारदो विषमच्छद । मदगन्निर्विशालत्वकुग्गजद्विदृशाल्मलीदल ॥	९६
शिरोरुर्गेहविटप सुमनो ग्रहनाशन । आरग्वये कृतमाल कर्णिकार सुवर्णक ॥	९७
पीतपुष्पो दीर्घफल शम्पाकश्चतुरङ्गुल । व्याधिहा रेवत स्थूल प्रमहो राजपादप ॥	९८
आरोग्यशिम्बिका रुर्णी खर्णशेफालिकेत्यपि । बीजके प्रियक शौरिगौरो बन्धूकपुष्पक ॥	९९
कृष्णसर्जो महासर्ज कल्याण पीवरोऽसन । महाशाल पीतशालो जीवक प्रियशालक ॥	१००
सुर्गाधर्नालनिर्यासस्तिष्ठपुष्पोऽलकप्रिय । स तु द्विधा शिखिग्रीव श्रेष्ठो गोमूत्रगन्धक ॥	१०१
अश्वकर्णे दीर्घपत्र कषाय सस्यसवर । सर्जक शूर कार्श्यशालो लतातरु ॥	१०२
अर्जुने रुकुम सेव्य सुवर्णा धूर्तपादप । देवशारु शक्रतरुर्नदीसर्जोऽर्जुनाभिध ॥	१०३
शाके कोलफलो द्वा दारुयागी हलीमक । गन्धसार स्थिरसार स्थिरको ध्रुवसाधन ॥	१०४
अश्व महापत्रो बलसारो बलप्रभ । वर्मणे तु वनवृक्षो गोत्रवृक्षो रुजासह ॥	१०५
महाबलो महावृक्षो राजाहो धन्वन फलम् । खादुफलो मृत्पुफल सारवृक्ष सुतेजन ॥	१०६
सिद्धके तु सिद्धवृक्ष कोलिपत्रे तु जोरण । महापत्रे त्वगादी स्याद्विषशङ्कु पलाशक ॥	१०७
पारिभद्रे द्रुमिलिम्ब किलिम्ब देववल्गु । दारु वस्त्रेहनिद्र च देवद्रु सर्गजो द्रुम ॥	१०८
पीतपूतिमहादेवभद्रेन्द्रा काष्ठदारुणी । मधूके शाक स्यान्माधवो मधुको मधु ॥	१०९
मधुष्ठीलो मधुष्णालो मधुकाष्ठो मधुस्रव । रोध्रकोषमधुगुण्डपुष्पो गोलफलोऽपि च ॥	११०
जलजेऽस्मिन्मधूल स्याद्विरिजो दीर्घपत्रक । तीरवृक्षो गोरशालो ह्रस्वपुष्पफलोऽपि च ॥	१११
तिन्दुके स्फूर्जकस्तुष्ट कालस्कन्धो विरूपक । नि स्यन्दन कालशाको द्रावणो नीलसारक ॥	११२
द्वितीयतिन्दुके कालस्तिन्दुर्मर्कटतिन्दुक । काकेन्दुक काकपीलु कुपीलुकुलकावपि ॥	११३
रोध्रे लोध्र सिते तत्र शारवस्तनुवल्कल । उत्सादनो महारोध्रो नम्भ शबरपादप ॥	११४
रक्ते तु पट्टिका तिल्व पट्टीलाक्षाप्रसादन । तिरीटो मार्जगात्रिल्ली कानीन क्रमुक शिशु ॥	११५
स्थूलवल्को बृहत्पत्र कृष्णरोध्रे तु गालव । भूर्जे भुजो बहुपटो मृदुवल्को मृदुच्छद ॥	११६
रेखापत्रश्छत्रपत्रो बहुलवर्चमिणावपि । श्लेष्मान्तके भूतवृक्ष पिच्छिलो द्विजकुत्सित ॥	११७
वसन्तकुसुम शैलु कफेलुर्लेखशाटक । विषघाती बहुवार शीत उद्दालकस्तथा ॥	११८
बकुले कण्टकीप्रन्थिफलाम्बुपनसामहुः । लकुच क्षुद्रपनसस्तनु स्यात्कुब्जक फलम् ॥	११९
आम्ब्रे रसालो माकन्दः कामाङ्ग पिकवान्धव । वनपुष्पो शवश्रूत परपुष्टमदोज्ज्व ॥	१२०
मधुदूतो मधुफल सुफलो मदिरास्रव । वसन्तपादपोऽसौ तु सहकारोऽतिसौरभ ॥	१२१
क्षुद्राग्ने स्यात्कृमिहरलाक्षावृक्षो जतुद्रुम । सुकोशको घनस्कन्ध केशाम्बुश्च सुरक्तस ॥	१२२
दङ्को नीलकपिस्थोऽन्यो राजपुत्रो नृपात्मज । जम्बवा महाफला राजजम्बूनीलाम्बुकच्छदा ॥	१२३

सुगन्धिपत्रा सान्या तु काकजम्बू कुजम्बुका । उशीरपत्रा नादेयी वैदेशी काकवल्लभा ॥	१२४
मदने छर्दनी राठ शल्यको विषनाशन । करहाटो मरुवक पिण्डी पिण्डीतकः फल ॥	१२५
सूर्यपुत्रकर्कटकौ विषगन्धो विषोदर । मश्यान्तकफलो राजपुत्रकः कफवर्धन ॥	१२६
कुब्जके कामुक श्यामसार फुल्लो मिसिद्रुम । निचुले तु नदीकान्तोऽम्बुजो हिज्जल इज्जलः ॥	१२७
गन्धपुष्पो गुच्छफलोऽनुनाक कच्छकोल्यपि । वेतसे विदुल शीतो नदीकूलप्रियो रथ ॥	१२८
अभ्रपुष्प पत्रमाली वाणीरो वज्जुलोऽपि च । स्यादम्बुवेतसे भीरुर्नादेया बालभीरुकः ॥	१२९
विदुलो मञ्जरीनम्र परिव्याधो निकुञ्जरु । वरुणे गन्धवृक्ष स्यात्तित्तशाक कुमारक ॥	१३०
श्वेतपुष्प श्वेतफलस्तमालो मारुतापह । साधुवृक्ष श्वेतवृक्ष सेतुरश्मरिकारिपुः ॥	१३१
अङ्कोटे स्यात्पातसारो दीर्घकीलो निकोचक । अङ्गोलकस्ताम्रफलो रेचको गन्धपुष्पक ॥	१३२
भल्लातके धीरतरुररुष्कोऽरुष्करो व्रण । भौतिको भूतनुद्भूरिक्षेह शोफकरो धनु ॥	१३३
अभिमुखी बहुपत्रो भल्ली सूर्याग्निसङ्गक । अरिष्ठे स्यात्कणवर्णो रक्तबीजोऽर्थसाधन ॥	१३४
शुभनामा पीतफेन फेनिलो गर्भपातनः । निम्बे तु सर्वतोभद्र पारिभद्र सुतित्तक ॥	१३५
पिचुमन्दो यवनेष्ट शुक्लेष्ट शुक्मालक । अरिष्टो हिङ्गुनिर्यासो वेता नियमनोऽपि च ॥	१३६
महानिम्बे निम्बकश्च कार्मुको विषमुष्टिकः । रम्यक क्षीबको वृक्षोऽक्षिपीलुः केशमुष्टिकः ॥	१३७
पीलौ ससी सहस्राङ्ग शीत करभवल्लभः । गुल्मारिगुण्डफलश्चाथास्मिस्तु गिरिर्संभवे ॥	१३८
अक्षोट कर्परालश्च फलस्नेहो गुहाशयः । पारावाते तु साराम्लो रक्तमाल परावत ॥	१३९
आरेवत सारफलो महापारावतो महान् । कपोताण्डतुल्यफलो रुद्राक्षे तु महामुनि ॥	१४०
स तु चतुर्मुखो ब्रह्मा द्विमुखस्तु वरार्गल । षण्मुखस्तु कार्तिनेय पञ्चमुखस्तु शकरः ॥	१४१
माधवस्त्रेकवदनो विजयाशस्त्रधारण । पुत्रजीवे लक्षफल कुमारजीवनामक ॥	१४२
करञ्जे स्यान्नक्तमाल पूतीकश्चिरविल्वक । करज श्रीपदारिश्च प्रकीर्य कलिनाशन ॥	१४३
भेदास्त्रस्य त्रयस्तत्र षड्ग्रन्था हस्तिवारुणी । मर्कट्या तु कृतमाल उदकीर्य प्रकीर्यकः ॥	१४४
अङ्गारवल्या शार्ङ्गस्था कासघ्नी करतालिका । रोहीतके रोहितको रोही दाडिमपुष्पक ॥	१४५
रोहडक सदापुष्पो रोचना म्लीहरक्तहा । कट्फले तु सोमवल्क कैटयो गोपभद्रिका ॥	१४६
कुम्भी कुमुदिका भद्रा श्रीपर्णी भद्रवत्यपि । दाडिमे कुट्टिमः कीरवल्लभः फलषाण्डवः ॥	१४७
करको दन्तबीजश्चाथोदपुष्पे जपा जवा । धातक्या तु धातुपुष्पी बहुपुष्प्यन्निपुष्पिका ॥	१४८
ताम्रपर्णी सुभिक्षा च कुञ्जरा मद्यपावनी । सल्लक्या वल्लकी ह्लादा सुवहा सुस्रवा रसा ॥	१४९
अश्वमूर्ति कुन्दरुकी गजभक्ष्या महेरणा । गन्धवीरा गन्धकारी सुरभिर्वनकर्णिका ॥	१५०
एरण्डे तरुणश्चित्रो दीर्घदण्डो व्यडम्बक । पञ्चाङ्गुलो वर्द्धमान आमण्डो रुवको रुवूः ॥	१५१
व्याघ्रपुच्छो व्याघ्रतलश्चक्षुरुत्तानपत्रक । गन्धर्वहस्तकश्चक्षुरादण्डो हस्तिपर्णक ॥	१५२
उरुवूको हस्तिकर्ण शुक्लो रक्तश्च स द्विधा । किम्पाके तु महाकाल काकर्द काकमर्दक ॥	१५३
कम्पिलके तु काम्पिलो रक्ताङ्गो रक्तचूर्णक । चन्द्राह्वयो रोचनक कर्कशाह पटोदय ॥	१५४
केतकच्छदनीयोऽम्बुप्रसादनफल कत । कार्पासा तु समुद्रान्ता बदरा तुण्डिकैर्यपि ॥	१५५
सा तु वन्या भरद्वाजी भद्रा चन्दनबीजिका । वन्दाया स्यात्तरुहा शौरवर्यदरोहिणी ॥	१५६
वृक्षादनी वृक्षभक्ष्या जयन्ती कामपादप । स तु क्षीरवृक्षभवो नन्दीवृक्षो जयद्रुम ॥	१५७

आटरूपे वृषो वासा वाशिका वाजिदन्तक । भिषङ्माता सिंहमुखः सिंहिका सिंहपर्णिका १५८	
तुम्बरौ सानुज सौर सौरभो वनजोऽन्धक । तीक्ष्णवल्कलीक्ष्णफलतीक्ष्णपत्रो महामुनि ॥ १५९	
कदल्या तु हस्तिविषा रम्भा मोचाशुमत्फला । काष्ठीला वारणवुशा स्यात्कालीरस इत्यपि ॥ १६०	
तगरे कालानुसार्य चक्राख्यो मधुरो नृप । तूले ब्रह्मचारु ब्रह्मण्य ब्रह्माष्टकम् ॥ १६१	
ब्रह्मनिष्ठ च दाप च क्रमुक ब्रह्मचारि च । मुष्कके मोक्षको घण्टा क्रन्दालो मोक्षमुञ्चकौ ॥ १६२	
पाटलिर्गोलिह क्षारश्रेष्ठः कृष्ण सितश्च स । वशे यवफलो वेणु शतपर्वा तृणभ्रजः ॥ १६३	
मस्करस्त्वचिसारस्त्वक्सारकर्मारतेजना । गाङ्गेरुव्या विश्वदेवदेवाह्वाङ्गवेधुका ॥ १६४	
खण्डारिष्ठा नागबला स्वरबन्धनिकेत्यपि । दार्वी दारुहरिद्राया पीता कटङ्कटेरिका ॥ १६५	
पीतद्रुम पीतदारु पीतन पीतचन्दनम् । पर्जनी कर्कटकिनी कालेयकः पचम्पचा ॥ १६६	
ग्रन्थिपर्ण श्लिष्टपर्ण विकीर्ण शीर्णरोमकम् । कुकुर च तथा गुच्छ शुक्पुष्प शुक्छदम् ॥ १६७	
स्थौण्यक वह्निचूडा सुगन्धग्रन्थिकावपि । स्पृकाया ब्राह्मणी पङ्कमुष्टिकापि श्वनाग्रधू ॥ १६८	
समुद्रान्ता मरुन्माला निर्माल्या देवपुत्रिका । लङ्कतिका कोटिवर्षा देवी पङ्कजमुष्टिका ॥ १६९	
गोमी स्वर्णलतेन्द्राणी मरुन्माला लता लघुः । विडङ्गे केरला मोघा तन्दुलः कृष्णतन्दुलः ॥ १७०	
वेल्क कृमिहा जन्तुघातको मृगगामिनी । इन्द्राक्षे ऋषभो वीरः श्रीमान्वृषभनामकः ॥ १७१	
धूर्धुरो गोपति शृङ्गी बन्धुर पृथिवीपति । ऋद्वौ सिद्धिर्युग योग्य रथाङ्ग मङ्गल तथा ॥ १७२	
ऋषिस्तृप्तसुख लक्ष्मीर्द्वैतैरप्याह्वया अमी । पद्मके मालकः पीतो रक्तश्चरुसहयवः ॥ १७३	
सुसभ शीतवीर्यश्च पाटल पीतवर्णक । कङ्कुष्ठे स्यात्काककुष्ठ पुलक काकपालक ॥ १७४	
रंचनः शोधनो ह्रासो विडङ्गो रङ्गदायक । परुषके स्यादल्पास्थिः परुषो नीलपर्णक ॥ १७५	
परोऽपर परश्चैव परिमण्डल इत्यपि । खर्जुरे खग्रुजः पिण्डी निःश्रेणिः स्वादुमसक ॥ १७६	
खर्जूरिकाया स्याद्भूमिखर्जूरी काककर्कटी । ताले तलो लेखपत्रस्तृणराजो ध्वजद्रुम ॥ १७७	
नालिकेरे रसफलो लाङ्गली कूर्चकेसर । दाक्षिणात्यो दृढफलो नारिकेरो लतातरु ॥ १७८	
पूगे गुवाक क्रमुक पूगी च नीलवल्कलः । एतस्य फलमुद्वेग चिक्षणे तत्र चिक्षणम् ॥ १७९	
केतके तु रज पुष्पो जम्बूल क्रमुकच्छद । हिन्ताले तु तृणराजो राजवृक्षो लताङ्कुर ॥ १८०	
ताल्या तु मृत्युपुष्पा स्यादेकपत्रफलापि च । खर्जूरतालखर्जूरीतालीहिन्तालकेतका ॥ १८१	
क्रमुको नालिकेरश्च स्युरेते तृणपादपा ॥ १८२	

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते निघण्टुशेषे प्रथमो दृक्षकाण्ड ।

सिन्दुवारे तु निर्गुण्डी सिन्दुको नीलसन्धिक । शीतसहा च सुरसा चेन्द्राणी सिन्दुवारक १८३	
सा नीला वनशेफाली सुपुष्पा नीलमञ्जरी । श्वेता तु श्वेतसुरसा गोलोमा भूतकेश्यपि ॥ १८४	
शेफालिकाया सुवहा निर्गुण्डी नालिकासुता । सुरसा रक्तवृन्ता च श्वित्राणी पुष्पवर्षिणी ॥ १८५	
सा तु शुक्ला भूतकेशी सत्यनाम्नी बहुक्षमा । प्रियङ्गौ प्रियक' कङ्कु प्रियवल्ली प्रियालता ॥ १८६	
विष्वक्सेना गन्धफली कारम्भा फलिनी फली । गुन्द्रा गोवन्दनी श्यामा योषाद्वा पर्णमेदिनी १८७	
मैथुरायां यष्टीमधुसूक्ष्मक्षणा मधुसवा । श्लीतकं च जलजासौ मधुपर्णी मधूलिका ॥ १८८	
अश्वगन्धाया तुरङ्गी कम्बुकाश्वावरोहक । अश्वकन्दो बहुगन्धा पुत्रदा कोलकर्ण्यपि ॥ १८९	

मेषशृङ्गयामजशृङ्गी वर्तिका सर्पदष्टिका । सैव स्यादक्षिणावर्ता वृश्चिकाला विषाणिका ॥ १९०
 उष्ट्रधूमकपुच्छा च काली च विषवातिनी । शृङ्गी तु कर्कटशृङ्गया नताङ्गी शिशिरेफला ॥ १९१
 कर्कटाद्वा महाघोषा वक्रा मञ्जरिशिम्बिका । निदिग्धिकाया कण्टाली दु स्पर्शा कण्टकारिका ॥ १९२
 व्याघ्री क्षुद्रा दुष्प्रधर्षा धावनी हेमपुष्पिका । बृहत्या क्षुद्रभण्टाकी वार्ताकी राष्ट्रिका कुली ॥ १९३
 विशद सिद्धनाक्रान्ता महोटिका महलपि । विदार्या तु स्वादुकन्दा पुष्पकन्दा मृगालिका ॥ १९४
 वृक्षादनी चर्मकषा भूकुष्माण्ड्यश्वलभा । बिडालिका वृक्षपर्णी महाश्वेता परा तु सा ॥ १९५
 क्षीरशुक्ला क्षीरकन्दा क्षीरवल्ली पयस्विनी । ऋष्यगन्धेक्षुगन्धेक्षुवल्ली क्षीरविदारिका ॥ १९६
 पृथिवर्ण्या पृथक्पर्णी लाङ्गली क्रोष्टुपुच्छिका । शृगालवर्णा कलशी वृतिला धावनी गुहा ॥ १९७
 सिंहपुच्छी चित्रपर्ण्याद्विपर्णी तिलपर्ण्यपि । गोक्षुरे स्थलशृङ्गालवनशृङ्गाटगोक्षुरा ॥ १९८
 कण्टीषडङ्गी गोकण्टखिकण्टस्तु त्रिकखिक । इक्षुगन्धा व्यालदष्ट स्वदष्ट स्वादुकण्टकः ॥ १९९
 पलङ्कषा कण्टफल षडङ्गस्तूक्षुर क्षुर । दन्त्या शीघ्रा विशल्या च चित्रोदुम्बरपर्णिका ॥ २००
 मकूलको रामदूती निकुम्भो घुणवल्गभा । नागदन्त्या हस्तिदन्ती वारुणी चापि चिभिटी ॥ २०१
 मृगादनी मृगैर्वोरुर्मृगाक्षी भुजगस्फटा । श्वेतपुष्पा मधुपुष्पा पर्वपुष्पा विषौषधि ॥ २०२
 अपामार्गे त्वध शल्य किणिही खरमञ्जरी । धामार्गेव शैखरिको वशिर कपिपिप्पली ॥ २०३
 कपिवल्ली मर्कटिका शिखर्याघाटदुर्ग्रहौ । प्रत्यक्पुष्पा पत्रपुष्पा केशवल्ली मयूरक ॥ २०४
 पुनर्नवाया वृश्चीरो दीर्घपत्रा शिलाटिका । विशाख क्षुद्रवर्षाभू कटिह प्रावृषायणी ॥ २०५
 शोफत्री चापरा लेषा कूरमण्डलपत्रक । श्वेतमूला महावर्षा भूर्वर्षकेतुरित्यपि ॥ २०६
 ज्योतिष्मत्या स्वर्णलता कङ्कुनी लवणामिभा । पारावतपदी पण्या ज्योतिष्का कटभीत्यपि ॥ २०७
 माषपर्ण्या सूर्यपर्णी पाण्डुश्चापि महासहा । अश्वपुच्छा सिंहवृन्ता कम्बोजी कृष्णवृन्तिका ॥ २०८
 मुद्गपर्ण्या काकमुद्गा वन्या मार्जारगन्धिका । शिवा क्षुद्रसहा हासी रङ्गणी सूर्यपर्णिका ॥ २०९
 भूम्यामलक्याममला बहुपुत्रा वितुन्नक । तामलक्युज्झटा ज्ञायतालिका नुन्नमालिनी ॥ २१०
 हरिद्राया वर्णवती काञ्चनी वरवर्णिनी । निशाख्या रङ्गनी गौरी पीतिका मेहघातिनी ॥ २११
 वैश्या विटप्रिया पीता तथा हृदविलासिनी । प्रपुत्राटे तु दद्रुन्नश्चकाकश्चक्रमर्दक ॥ २१२
 मेषाक्षो मेषकुसुम पद्याटैडगजावपि । मुण्ड्या मुण्डतिका भिक्षु आवणी जीवबोधिनी ॥ २१३
 श्रवणा श्रवणशीर्षा प्रव्रजिता तपस्विनी । महाश्रावणिकाया लव्यथा कदम्बपुष्पिका ॥ २१४
 ग्रन्थिका लोभनीया च छिन्नग्रन्थनिकापि च । वाकुच्या स्यात्कालमेषी दुर्गन्धा कुप्टनाशिनी ॥ २१५
 पूतिपर्णी सोमराजी सुवल्ली सोमवल्गिका । अवल्गुज कृष्णफला दुर्लेखा पूतिफल्यपि ॥ २१६
 रास्नाया श्रेयसी रस्या रसनातिरसा रसा । एलापर्णी गन्धमूला सुवहा मारुतापहा ॥ २१७
 नाकुल्या सर्पगन्धा तु सुगन्धा बारिपत्रका । गन्धनाकुलिकाया तु सर्पाक्षी विषमर्दिनी ॥ २१८
 महासुगन्धा सुवहा छत्राकी नकुलप्रिया । कुठेरके त्वर्जक स्यात्क्षुद्रपत्र कुठिञ्जर ॥ २१९
 वैकुण्ठस्तीक्ष्णगन्धश्च द्वितीयो वटपत्रक । पर्णासो बिल्वगन्धश्च स तु कृष्ण सरालक ॥ २२०
 काकताल कृष्णमल्ली मालुक कृष्णमालुक । तुलस्या सुरसा प्रेतराक्षसी बहुमञ्जरी ॥ २२१
 यस्या गौरी शक्रपत्नी भूतपत्नी देवदुन्दुभि । फणिज्जके प्रस्थपुष्प खरपत्रोऽन्नपत्रक ॥ २२२
 मरुपको मरुवको जम्भीरो मारुत फणी । त्रायन्ती त्रायमाणाया कृतत्राणाङ्घ्रिसानुजा ॥ २२३

वार्षिक बदराघृष्टि वाराही बलभद्रिका । बलदेवा सुत्राणा विष्वक्सेनप्रियापि च ॥	२२४
यवासके धन्वयासो यासो धन्वयवासक । दूरमूलो दीर्घमूलो बालपत्रो मरुद्भव ॥	२२५
कुनाशकोऽधिष्ठकण्टस्ताम्रमूली प्रचोदन । दुस्पर्श कच्छुरानन्ता समुद्रान्ता दुरालभा ॥	२२६
किराततिक्ते किरातो रामसेन किरातक । अनार्यतिक्तको हैमो भूनिम्ब काण्डतिक्तक ॥	२२७
कुष्ठे तु पाकल राम वानीर वाप्यमुत्पलम् । वानीरज वापिभाव्य कौरव व्याधिनामकम् ॥	२२८
वालके जलकेशाख्य बर्हिष्ठ दीर्घरोमकम् । ह्रीवेरो दीन्यवज्जाणिपिङ्गमाचमन रुचम् ॥	२२९
शङ्खा पलाश बङ्गमन्था गन्धाली हिमजा वधू । कर्बुर सुव्रता ग्रन्थमूली पृथुफलाशिका ॥	२३०
एलावालुके लैलेय वालुक हरिवालुकम् । सुगन्ध्यालूकमेल्वालु दुर्वणप्रसर दृढम् ॥	२३१
कुङ्कुमे रक्तपर्याय सकोचपिशुन शुक्रम् । हीर कुसुम्भ घुसृण पीतं वालहीकपीतने ॥	२३२
काश्मीरज वक्षिशिखं वर लोहितचन्दनम् । जाल्या तु रजनीपुष्पा मालती तैलभाविनी ॥	२३३
प्रियंवदा हृद्यगन्धा मनोज्ञा सुमनालता । तस्यास्तु कलिकाया स्यात्पत्री सौमनसायिनी ॥	२३४
जातीफले जातिकोश शालूक मालतीफलम् । मञ्जसार जाल्यमृत शौण्ड सौमनसपुटम् ॥	२३५
यूथिकाया बालपुष्पा मागधी शङ्खयूथिका । गुणोह्वला पुण्यगन्धा चारुमोटा शिखण्डिनी ॥	२३६
अम्बष्टा गणिका सा तु पीता स्याद्धेमपुष्पिका । कुन्दे माघ्य सदापुष्पो मकरन्दो मनोहरः ॥	२३७
अट्टहासो भृङ्गमित्र शाल्योदनो यमश्वस । स्यान्नवमालिकाया तु भोमाली नवमालिनी ॥	२३८
सत्सला सुकुराराति सुरति शिशुगन्धिका । कान्ता विभावरी ग्रीष्मा ग्रैष्मिका शिखरिण्यपि ॥	२३९
मल्लिकाया शीतभीरुर्मदयन्ती प्रमोदनी । अष्टापदी तृणशूल्य गवाक्षा भूपदीत्यपि ॥	२४०
वार्षिक्या षट्पदानन्दी श्रीमती सुभगा प्रिया । सुवर्षा त्रिपुटा त्र्यस्तसुरूपा मुक्तबन्धनात् ॥	२४१
कुमार्यी तु वर्णिचारुकेसरा भृङ्गसमता । तरणी रामतरणिर्गन्धाढ्या कन्यका सहा ॥	२४२
अमिलाने स्यादम्लानौ महासहा । रक्तपुष्प कुरुबक पीतपुष्प कुरण्टक ॥	२४३
सैरेयके सहचरो क्षिण्टी महावरश्च स । स तु रक्त कुरुबक स्यात्पीतस्तु कुरण्टक ॥	२४४
नील आर्तगलो दिप्ती बाण ओदनपाक्यपि । किंकिराते किंकिराट पीतभद्र प्रलोभ्यपि ॥	२४५
चित्रके वल्लीव्याल पाठीनोदारुण कुट । ज्योतिष्को जरणोऽग्न्याख्यो बलिनर्धी पिपाठिनः ॥	२४६
वासन्त्या स्यात्प्रहसन्ती सुवसन्ता वसन्तजा । सेव्यालिबान्धवा शीतसंवासा सीतप्लावसा ॥	२४७
नील्या श्रीफलिका काला दोलामेलाविशोधनी । तूणी तुच्छा भारवाही रक्षनी मधुपर्णिका ॥	२४८
द्रोणी क्लीतकिका ग्राम्या नीलकेशी महारसा । दमने स्याद्वाक्त्राजटा मुनिर्दान्तर्पिपुत्रकौ ॥	२४९
गन्धोत्कट पुण्डरीक पाण्डुरागस्तपस्व्यपि । धत्तूरे धूर्तधत्तूरौ कितवो देवता शठ ॥	२५०
घण्टापुष्पस्तलफलो मातुल कनकाह्वय । उन्मत्तो मदनश्चास्य फलं मातुलपत्रकम् ॥	२५१
शङ्खपुष्पी क्षीरपुष्पी शिखब्रह्माकिरीटिनी । मधुपुष्पी मधुगन्धा शङ्खाह्वा शङ्खमालिनी ॥	२५२
धूसरच्छदना श्वेतपुष्पी वनविलासिनी । कर्चूरे द्रविड काल्यो वेधान्यो गन्धमूलक ॥	२५३
भोचामस्त्रजमोदाया मयूरो लोचमस्तक । खराश्वा कारवी वस्तगन्धा हस्तिमयूरक ॥	२५४
दीप्यो वल्ली ब्रह्मदर्भी लोचमर्कट इत्यपि । यवान्या स्यादुग्रगन्धा यमनी यवसाह्वय ॥	२५५
सहदेव्या तथा दण्डोत्पला गोचन्दना वसा । गन्धवर्णा सितैः पुष्पैर्विश्वदेवानुसारुणैः ॥	२५६
पर्पटके वरतिको रजः कवचनामक । गोजिकाया शृङ्गवेरो दार्धिका भूमिकालिका ॥	२५७

बलाया शीतपाकी स्याद्ब्रह्मोदन्योदनाह्वया । वाट्यालकस्तथा वाद्यपुष्पिका पीतपुष्पिका ॥ २५८
 देवसहा सहदेवातिबला बाह्यपुष्पिका । ऋष्या प्रोक्ता ऋष्यगन्धा कङ्कता वर्षपुष्पिका ॥ २५९
 वाट्यायिनी भूरिबला तिष्या वीर्या बृहद्वला । महागन्धा गन्धबली मङ्गल्यार्थप्रसाधनी ॥ २६०
 मुसल्या तु तालमूली दुर्नामारिर्मे विषा । वृष्यकन्दा तालपर्णी समूला बलदा शिवा ॥ २६१
 हिङ्गौ जतुकवाल्हीकागूहगन्धानि रामठम् । सहस्रत्रेधि सूतत्र जरण सूपधूपनम् ॥ २६२
 हिङ्गुपत्र्या पृथु पृथ्वी दीर्घिका चारिपत्रिका । जातूका रामठी वक्षपत्रा पिण्डा शिवाटिका ॥ २६३
 कारवी करवी तन्वी बाष्पिका बिल्वकेत्यपि । काकजङ्घाया तु दासी लोमहीना प्रवाबल ॥ २६४
 नदीकान्तो नद्यास्या च पारावतपदीत्यपि । काकनासाया सुरङ्गा वायसी वायसाङ्गिका ॥ २६५
 वारुणी तस्करस्त्रायु काकतुण्डफला च सा । पाषाणभेदे नगभिच्छिलाभिश्चित्रपर्णक ॥ २६६
 हमुषाया विस्रगन्धा वपुषा मत्स्यगन्धिनी । सान्याश्वत्थफला ध्वाङ्गनामिका कच्छुनाशिनी ॥ २६७
 घण्टारवाया स्यान्मस्यपुष्पिका श घण्टिका । अल्पघण्टा बृहत्पुष्पी शणपुष्पी महाशण ॥ २६८
 शणे तु किंकिणी जाली जन्तुनन्तुर्महाशण । शीघ्रप्ररोही बलवान्सुपुष्प क्षेत्रमण्डन ॥ २६९
 कुसुम्भेऽभिशिख महारञ्जन कमलोत्तरम् । शालपर्ण्या दीर्घमूला त्रिपर्णी पीतिनी ध्रुवा ॥ २७०
 विदारि गन्धातिगुहा स्थिरा भौमाशुमत्यपि । भार्या वर्वरक पद्मा वन्दकोऽङ्गारवल्हिका ॥ २७१
 गर्दभशाकब्राह्मण्यौ हञ्जी ब्राह्मणयष्टिका । आवर्तक्या चर्मरङ्ग विभाण्डी पिच्छिका लता ॥ २७२
 रक्तपुष्पा दुकिनी स्यान्महाजालिनिका च सा । नाकुल्या स्मारक्षीपीडा वेत्रमूला विसर्पिणी ॥ २७३
 शङ्खनी वृद्धपादा च यवतिकायसीश्वरा । तेजस्विन्या पारिजाता पीताश्वन्ना महौजसी ॥ २७४
 तेजोवती तेजिनी च तेजोह्वावल्कलेत्यपि । पथिकाया तु तुल्सी तालपत्री लवङ्गरुम् ॥ २७५
 कन्दपत्रलच पत्रा मलपत्रकमुत्तरा । मास्या यशी कृष्णजटा नलदा जटिला जटा ॥ २७६
 तपस्विन्यामिषी हिस्सा कव्यादी पिशिता वसा । गन्धमास्या पुन केशी भूतकेशी पिशाचिका ॥ २७७
 सुलोमशा भूतजटा भूतनाकेशिकेत्यपि । सुराया सुरभिर्देव्या गन्धाढ्या गन्धमादनी ॥ २७८
 भूरिगन्धा गन्धवती कुटी गन्धकटी वसा । प्रपौण्डरीके शौण्डर्य सानुज पौण्डरीयकम् ॥ २७९
 प्रपौण्डरीक चक्षुष्य सपुष्प सानुमानकम् । जतुकाया तु जतुका जतुकृच्चक्रवार्तनी ॥ २८०
 जन्तुका जतुकारी च सहर्षा जननीजनी । मासरोहाया विरुसा वृत्ता चर्मकषा रुहा ॥ २८१
 रक्तपाद्या नमस्कारी समङ्गाञ्जलिकारिका । गण्डकाली शमीपत्रा रास्ना खदिरिका च सा ॥ २८२
 तद्विशेषस्त्रिपादी स्यात्सुपादी हसपादिका । विषग्रन्थिर्हसपदी घृतमण्डलिकापि च ॥ २८३
 अथ स्याज्जलपिप्पल्या शारदी शकुलादनी । मत्स्यादनी मत्स्यगन्धा लाङ्गली तोयपिप्पली ॥ २८४
 शिवमह्या पाशुपत सुव्रतो वसुको वुका । कुलपुष्प किण्वमूल पाण्डुरोगप्रिय कुल ॥ २८५
 अतिविषाया तु विश्वा भङ्गुरा श्वेतकन्दिका । उपविषा श्यामकन्दा वृङ्गी प्रतिविषारुणा ॥ २८६
 मेदाया स्यान्मणिच्छिद्रा मधुरा शल्यपर्ण्यपि । महाभेदाया तु वसुच्छिद्रा देवमणिर्वसु ॥ २८७

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते निघण्टुशेषे द्वितीयो गुरुकाण्ड ।

गुञ्जाया कृष्णला काकचिञ्चिका काकणिन्दिका । काकादनी काकनखी रक्तिका काकनन्तिका ॥ २८८
 काकपीलुश्चरुशल्या दुर्मेषा ताम्रिकोच्चटा । चूडामणिर्दुमौघा च शतपाकी शिखण्डिनी ॥ २८९
 पाठाया श्रेयसी पापचेलिका वृद्धकर्णिका । वृक तित्ता वरतित्ता प्राचीना स्थायिनी वृकी ॥ २९०

एकाष्टीला रसाम्बछाम्बछकी वृक्षदन्तिका । शतावर्या बहुसुता पीवरीन्दीवरी वरी ॥	२९१
शतमूला शतपदी शतवीर्या मधुस्रवा । नारायणी द्वीपिशत्रुद्वीपिकाभीरुपत्रिका ॥	२९२
महापुरुषदत्तोर्ध्वकण्टका वरकण्टका । सहस्रवीर्या सुन्यभीरु सवरणीत्यपि ॥	२९३
कटुकाया मत्स्यपित्ता रोहिणी कटुरोहिणी । अशोकरोहिणी कृष्णभेदा तिलकरोहिणी ॥	२९४
कटम्भरा काण्डरुहा राक्षा तित्ताकरोहिणी । तित्कारिष्टा कटुर्मत्स्या चक्राङ्गी शकुलादनी ॥	२९५
कपिकच्छा मल्लगुप्ता कण्डुरा दुरभिग्रहा । अजहा मर्कटी व्यण्डा कच्छुरा कपिकच्छुरा ॥	२९६
कष्यप्रोक्ता शकशिम्बी लाङ्गली प्रावृषायणी । आर्यभी वह्निपर्याया कपिरोमा हुरालभा ॥	२९७
मञ्जिष्ठाया रक्तयष्टि समङ्गा विकसारुणा । भण्डीरी मञ्जुका भण्डीजिङ्गी योजनवह्यपि ॥	२९८
कालमेषी कालगोष्ठी मण्डूकपर्णिकापि च । मरिचे मलिन कृष्ण वेल्हज धमपत्तनम् ॥	२९९
पत्रनेष्ट शिरोवृन्त मूषण कोलक च तत् । पिप्पल्या च पला कृष्णा वैदेही मागधी कणा ॥	३००
शौण्डी श्यामोषणा कोलोपकुल्या कृष्णतन्दुला । तन्मूल ग्रन्थिक सर्वग्रन्थिक चटकाशिर ॥	३०१
समूलक कोलमूल कटुग्रन्थिकमूषणम् । चविकाया तथा चव्य चवा कालवह्यपि ॥	३०२
तत्फले वसिरो हस्तिपिप्पली श्रेयसीत्यपि । गिरिपर्ण्यामरुफोता विष्णुक्रान्ता पराजिता ॥	३०३
सा तु श्वेता नामा कटभी श्वेतपुष्पिका । श्वतस्यन्दा श्वरुरश्च कृष्णा त्र्यव्यक्तग्रन्थिका ॥	३०४
नीलस्यन्दा नीलपुष्पी महाश्वेताङ्गवन्दना । स्यादिन्द्रवारुणी त्वैन्द्री विषादानी गवादनी ॥	३०५
इन्द्रैर्वारु क्षुद्रफला गोह्रुवावगवाक्ष्यपि । द्वितीयेन्द्रवारुण्या तु चित्रफला महाफला ॥	३०६
आत्मरक्षा विशाला च त्रपुसी तुम्बसीत्यपि । वचायासुम्रगन्धोमा जटिला शतपर्णिका ॥	३०७
इक्षुकर्णिका गोलोमी लोमशा सूतनाशिनी । अन्या श्वेतवचा मेध्या षड्मन्था हेमवत्यपि ॥	३०८
शारिवाया गोपकन्या गोपवल्ली प्रतापिका । गोप्यास्फोता लता श्वेता शरटा काष्ठशारिवा ॥	३०९
नागजिह्वा सा कृष्णभद्रा चन्दनशारिवा । भद्रवल्ली कृष्णवल्ली चन्दनोत्पलशारिवा ॥	३१०
मूर्वाया मोरटा देवी मधुश्रेणी मधूलिका । देवश्रेणी मधुरसा गोकर्णी तेजनी स्रवा ॥	३११
धनु श्रेणी वापगुणी पीलुर्ना तित्कवल्कली । पीलुपर्णी स्निग्धपर्णी ॥	३१२
लाङ्गल्या हलिनी नन्दा विशारया गर्भपातिनी । अनन्ताभिशिखा शक्रपुष्पिका कलिहारिका ॥	३१३
गुडूच्याममृता सोमवल्ली यत्तादनी धरा । छिन्नोद्भवा छिन्नरुहा विषग्री देवनिर्मिता ॥	३१४
विशारया कुण्डली छिन्ना तत्रिका चक्रलक्षणा । देव्यनन्ता मधुपर्णी जीवनत्यमृतवह्यपि ॥	३१५
देवताडे देवदाली वृत्ताकोशा गरागरी । जीमूतकस्तालकश्च वेण्या सुविषघातिनी ॥	३१६
कोशातक्यां कृतच्छत्रा जाली घोषा सुतिक्तका । मृदङ्गफलि क्षटा घण्टाली रक्तवेधना ॥	३१७
धामार्गवे पीतपुष्पो महाजला महाफला । कर्कोटकी कोशफला राजकोशातकीति च ॥	३१८
हस्तिकोशातकी त्वन्या विशाला कर्कशच्छदा । क्षीरिण्या स्याकदुपर्णी धर्षणी पीतदुग्धिका ॥	३१९
फेनक्षीरा हेमक्षीरा पीतक्षीरा करीषणी । हेमाह्वया हेमशिखी हेमवती हिमावती ॥	३२०
शङ्खिन्या स्याद्वनहरी तस्करी चोरपुष्पिका । किशिनी ग्रन्थिका चण्डा श्वेतबुध्रा निशाचरी ॥	३२१
आखुपर्ण्या पुत्रश्रेणी न्यग्रोधा शम्बरी वृषा । चित्रोपचित्रा रण्डाख्यु प्रत्यक्श्रेणी द्रवत्यपि ॥	३२२
पद्मिन्या तु महावल्ली बिसिनी बिसनाभय । पलासिनी नालकिनी नलिनी पुटकिन्यपि ॥	३२३
कमले नलिन पद्ममरविन्द कुशेशयम् । पर शतसहस्राभ्या पत्र राजीवपुष्करे ॥	३२४

धिसप्रसूनं नालीक तामरस महोत्पलम् । तज्जलात्सरस पकानपरै रुहजन्मजै ॥	३२५
पुण्डरीक सिताम्मोजमथ रक्तसरोरुहम् । रक्तोत्पल कोकनद कैरवेण्या कुमुद्वती ॥	३२६
उत्पले स्यात्कुवलय कुवेल कवल वलम् । श्वेते तु कुमुद चैव कैरव गर्दभाह्वयम् ॥	३२७
नीले तु स्यादिन्दीवर हल्लक रक्तसधिकम् । सौगन्धिके तु कल्हारबीजकोशे वराटक ॥	३२८
पद्मनाले तु मृणाल तन्तुल विसम् । किञ्जल्के केसर नव्यदले सर्वातिका भवेत् ॥	३२९
पद्मकन्दे करहाटशिफे शालूकमौत्पले । पद्मबीजे तु पद्माक्ष पद्मकर्कटिकेत्यपि ॥	३३०
वारिपर्ण्या तु पानीयपृष्ठगा कुम्भिका हट । जलशूके जलनीली तथा शैवालशैवले ॥	३३१

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते निघण्टुशेषे तृतीयो लताकाण्ड ।

शतपुष्पाया तु घोषा शताह्वा माधवी मिषि । अतिष्ठन्ना छत्रपुष्पा वाक्पुष्पा कारवी सहा ॥	३३२
जीरके तु कणाजाजी जरण कणजीरक । कृष्णेऽस्मिन्कारवी पृथ्वी सुगन्धा तुषवी पृथु ॥	३३३
उपकुक्षी कुक्षिका च कालोपकुक्षिकापि च । रसोने लशुनो म्लच्छकन्दोरिष्टो महौषधम् ॥	३३४
श्महाकन्दो पदोऽप्येष गृञ्जनो दीर्घपत्रक । पलाण्डौ यवनेष्ट स्यात्सुकन्दो वक्त्रभूषण ॥	३३५
फरण स तु हरितो लताको द्रुमोऽपि च । सप्तलाया बहुफेना सातला बिन्दुलामली ॥	३३६
सारी मरालिका दीप्ता फेना च मकिसा यवा । प्रसारण्या चारुपर्णी भद्रपर्णी प्रतानिका ॥	३३७
भद्रबला भद्रलता भद्रकाली महाबला । सारणी सुप्रसारा च राजबला च सापि च ॥	३३८
ब्राह्मी वय स्था मत्स्याक्षी ब्राह्मणी सोमवल्लरी । सरस्वती सत्यवती सुख ब्रह्मचारिणी ॥	३३९
सूरणे कण्डुर कन्दोऽर्शोधाती चित्रदण्डक । वृद्धदारुके लाघेगी जीणवालुकजुङ्गकौ ॥	३४०
अजाण्टी ऋक्षगन्धा स्यादन्तकोटकपुष्प्यपि । सुवर्चलाया मण्डूकी बदरादित्यवल्लभा ॥	३४१
मण्डूकपर्ण्यैर्भक्त्यादित्यवल्ली सुखोद्भिदा । भृङ्गराजे भृङ्गरजो भृङ्गार केशरञ्जन ॥	३४२
अमारको भेकरजो भृङ्गो मार्कव इत्यपि । कासमर्दे खरिमर्द काल कतककर्केश ॥	३४३
वास्तुके तु शाकश्रेष्ठ प्रवाल क्षारपत्रक । शाकवीरो वीरशाकस्ताम्रपुष्प प्रसादक ॥	३४४
पालङ्कयाया तु पालङ्कया लुरिका मधुसूदनी । जीवन्त्या स्याज्जीवनीयजीवनी जीववर्द्धिनी ॥	३४५
माङ्गल्यनामधेया च शाकश्रेष्ठा यशस्करी । स्यादमल्लोणिकाया तु चाङ्गेरी चुक्तिका रसा ॥	३४६
अम्बष्ठामल्लोलिका दन्तशठाटोलाम्लटोलक । नरेन्द्रमाता क्षुद्राम्ली चतुष्पर्णी च लोणिका ॥	३४७
तन्दुलीये मेघनादस्तन्दुली तन्दुलेरक । गण्डीरको रक्तकाण्डो विषहार्यल्पमारिष ॥	३४८
समण्डो तु तोयवृत्तिर्गण्डीरस्तोयमञ्जरी । समष्टीला शोषहरी जलापामार्गतुल्यक ॥	३४९
अन्य सुस्थलगण्डीर कर्बुरष्टकदेशज । काकमाच्या काकमाची काकसाह्वा वृषायणी ॥	३५०
श्रीहस्तिन्या तु भूरुण्डी कुरुण्डी काश्मरीरिपु । सुनिषण्णे सुचिपत्र स्वस्तिक शिरिवारकः ॥	३५१
श्रीवारक शितिवरो वितुन्न कुक्कुट शितिः । मूलके तु महाकन्दो रुविष्यो हस्तिदन्तक ॥	३५२
वुस्तिका नीलकण्ठश्च सेकिमो हरिपर्णक । चाणाक्यमूलके शालमर्कटो मरुसभव ॥	३५३
विष्णुगुप्त तोमिश्र स्थालयो मर्कटोऽपि च । हिलमोच्या शङ्खवरा जलब्राह्मी च मोक्षिका ॥	३५४
कलम्ब्या तु शतपर्वा केलम्बूर्यायसी च सा । कारवेह्यया तु सुषवी कटिल्ला मृदुपर्णका ॥	३५५
पटौले तु पाण्डुफल कुलक कर्कशच्छद । राजीफल कफहरो गजिमानमृताफल ॥	३५६
कङ्कोटे तु किलासप्रस्तित्तपर्व, सुगन्धक । कूष्माण्डके तु कर्कारु कलिङ्गया बहुपुत्रिका ॥	३५७

तुम्ब्या पिण्डफलेक्ष्वाकुस्तिक्त्वबीजा महाफला । अलाघू क्षत्रियपरा कटुका लाघुनी च सा ॥ ३५८
 चिर्भिठ्या प्रपुसी वालुक्येर्वारुण्यडिपत्रिका । ऊर्गाह कर्कस कर्कटीस्तत्रा फलावर ॥ ३५९
 छर्दनीव विषाडुश्च तस्या पक्कफलस्फुटी । कूर्चेके शृङ्गक सर्जो दीर्घायु कूर्चशीर्षक ॥ ३६०
 मङ्गल्यनामधेये प्रजीवक प्रियजीवक । हस्ताङ्गको मधुरक प्राणकश्चिरजीव्यपि ॥ ३६१
 पुष्करमूले स्यान्मूल वीरपुष्करनामकम् । पौष्कर पुष्करजटा कश्मीर पञ्चवर्णकम् ॥ ३६२
 मस्तुगन्धाया तु गन्वा खरपुष्पा शकम्भरा । कवरी बर्बरी चुङ्गी पूतिमयूर इत्यपि ॥ ३६३
 बिम्ब्या रक्तफला गोलहा प्रवालफलघोषिका । ओष्ठोपमफला तुण्डी तुण्डिका पीलुपर्वपि ॥ ३६४

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते मिषण्डशेषे चतुर्थे शाककाण्डे ।

रोहिष कामकं पौरं भूतिक भूतिकतृणम् । स्तोमन्धिक विक देवजगर्थ शकलिपुद्गले ॥ ३६५
 भूस्तृण रोहित छत्रातिच्छत्रककटुम्बके । भूतिक भूतिकतृण माला तृणसुगन्धके ॥ ३६६
 दर्भे दध्न खरो बर्हिर्वारास्तवीकुष कुश । सारीवामी रजो गुन्द्रा पवित्रा कुतसावपि ॥ ३६७
 काशे स्यादिक्षुगन्धेक्षुकाण्डश्चामरपुष्पक । वायसेक्षु पोटगल कासेक्षु कोकिता क्षक ॥ ३६८
 लपवस्वजो बालकेशी दृढलतापि च । इक्षूरसालो गण्डीरी गण्डकी क्षुद्रपत्रक ॥ ३६९
 तस्यैकादश भेदा स्यु पुण्ड्रकान्तारकादय । नले नड शून्यमध्यो गमनो नर्तको नटः ॥ ३७०
 अरण्यनलको रन्ध्री पोटगलो विभीषण । नलिनुर्ग्रामनलिका नाकुली लेखकाञ्चिता ॥ ३७१
 शरे तु मुञ्जो बाणाख्य स्थूलदर्भ पितामह । गुञ्जस्तजनको भद्रमुञ्जो याजनकक्षुर ॥ ३७२
 मुञ्जस्तु यजिको मध्ये दृढत्वग्रन्थमेखल । अथ बालतृणे शष्प शुक्र शालिकमङ्गुलम् ॥ ३७३
 तृण स्यादर्जुन घासे यवस चारि इत्यपि । तुर्वाया तु शतपर्वा भार्गवी विजया जया ॥ ३७४
 मङ्गल्या स्यादलानन्ता मरी प्रतानिका रुहा । सहस्रवीर्या श्यामाङ्गी हरिता हरितात्यपि ॥ ३७५
 श्वेतदूर्वा तु गोलोमी शतवीर्या शता लता । गण्डदूर्वाया गण्डाली वारुणी शकुलाक्षक ॥ ३७६
 मुस्ताया भद्रको भद्रमुस्ताराजकशेरुक । गुन्द्री वरोहो गाङ्गेय कुरुविन्दोऽम्बुदाह्वयः ॥ ३७७
 कुट नटे तु कैवर्तीमुस्तक जीवनाह्वयम् । आकाण्डीरक जीवुद्र गोनर्द गोपुरप्लवम् ॥ ३७८
 शतपुष्प दारपुर चानेय परिपेलवम् । जलमुक्ता मुस्तकाभ शैवालदलसम्भवम् ॥ ३७९
 वीरणे तु वीरतरं वीरभद्रं सुमूलकम् । मूलेऽस्योशीरमभय समगन्धिक रणप्रियम् ॥ ३८०
 लामञ्जके तु नलदममृणाल लव लघु । इष्टकापथक शीघ्र दीर्घमूल जलाशयम् ॥ ३८१

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते मिषण्डशेषे पञ्चमस्तुलकाण्डे ।

अथ धान्ये सस्य सीस्य ब्रीहिः स्तम्भकरि अपि । आशौ स्यात्पाटलो ब्रीहिर्गर्भपाकिणि षष्टिक ॥ ३८२
 शालौ तु कलमाद्या स्यु कलमे तु कलायक । लोहिते रक्तशालि स्यान्महाशालौ सुगन्धिक ॥ ३८३
 यवे हयप्रियस्ताक्षर्यशुकस्तोक्यस्तुसो हरित् । मङ्गल्यके स्यान्मसूर कलाये तु सतीनक ॥ ३८४
 हरेणु खण्डिकश्चाथ चणके हरिमन्थकः । माषे तु मदनो नन्दी सरी बीजवरो बली ॥ ३८५
 मुद्गे तु प्रघ्नो लोभ्यो बलाटो हरितो हरि । पीतेऽस्मिन्वसुखण्डीर प्रवेलजयशारदा ॥ ३८६
 कृष्णे प्रवरवासन्तहरिमन्थजशिम्बिका । घनमुद्गे तु वरका निगूढककुलीमका ॥ ३८७
 खण्डिको राजमुद्गे तु मकुलकमयुष्टकौ । गोधूमे सुमनो वल्ले निष्पाव क्षितिचिम्बिक ॥ ३८८

कुलत्थे तु कालवृन्तस्तान्नवृन्ते कुलत्थिका । आढक्या तुवरी वर्णा स्यात्कुलमाषे तु यावक ॥ ३८९
नीवारस्तु वनव्रीहि श्यामाके श्यामक समौ । कङ्गौ तु कङ्गुना ऋजु प्रियङ्गौ पीततन्दुला ॥ ३९०
सा कृष्णा मधुका रक्ता शोधिता मुशटी शिता । पीतमाधव्यधोद्वाले कोद्रव कोरदूषक ॥ ३९१
चीनके तु कारुकङ्कुर्ययनाले तु योनल । जूर्णाद्वयो देवधान्य जोगीला बाजपुष्पिका ॥ ३९२
शणे भङ्गा मातुलानी स्यादुमात्रक्षुमातसी । गवेधुकाया गवेधुर्वन्यतिले तु जर्जिल ॥ ३९३
षण्ढतिले तिलपिञ्जस्तिलपेजोऽथ सर्षपे । कदम्बकस्तु तुभोऽथ सिद्धार्थ श्वेतसर्षप ॥ ३९४
माषादि तु शमी गान्ध शूकधान्य यत्रादयः । स्यात्सस्यशके किंसारु कणिश सस्यशीर्षकम् ॥ ३९५
स्तम्बे तु गुच्छो धान्यादेर्नील काण्डोऽफले लिङ्ग । पलालो धान्यत्रयचि तु तुषे बुसे कडङ्गर ॥ ३९६

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते तिघण्डशेषे षष्ठो धान्यकाण्ड ।

इति श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितो तिघण्डशेष समाप्तः ।